

श्री आगमोदय समिति.

वाचकवर-भगवदार्यश्यामाचार्यविरचित

प्रज्ञापना सूत्र

तृतीय भाग पद २१-३६

मूल तथा

श्रीमदाचार्यमलयगिरिविरचित

टीकाना अनुवाद सहित

अनुवादक अने संशोधक-पंडित भगवानदास हर्षचंद्र

संवत् १९९१

मूल्य ५-८-०

प्रत ५००

श्री आगमोदय समिति.

वाचकवर-भगवदार्यरुयामाचार्यविरचित

प्रज्ञापना सूत्र

तृतीय भाग पद २१-३६

मूल तथा

श्रीमदाचार्यमलयगिरिविरचित

टीकाना अनुवाद सहित

अनुवादक अने संशोधक-पंडित भगवानदास हर्षचंद्र

संवत् १९९१

मूल्य ५-८-०

प्रत ५००

इदं पुस्तकं अमदावाद जैनसोरायट्रीस्थितश्रीभारद्वामुद्रणालये तद-
धिपतिना मुद्रायक-हर्षचन्द्रलजेन पं. भगवानदासेन मुद्रितम् ।

પ્રસ્તાવના.

ભગવંત મહાવીરનો ઉપદેશ અંગ અને ઉપાંગાદિ ગ્રંથોમાં વહેંચાયેલો છે. અરિહંત યા તીર્થંકર જે ઉપદેશ કરે છે તેને ગણધર સૂત્રરૂપે રચે છે તે અંગ કહેવાય છે. ત્યાર પછીના પૂર્વધર આચાર્યોંપ અંગની પૂર્તિ રૂપે કે અંગના વિષયના વિવેચનને અંગે જે બે ગ્રંથોની રચના કરી તે ઉપાંગ કહેવાય છે.

અંગ અને ઉપાંગનો સંબંધ—

અંગ વાર છે—૧ આચારંગ, ૨ સૂત્રકૃતાંગ, ૩ સ્થાનાંગ, ૪ સમવાયાંગ, ૫ વ્યાખ્યાપ્રશ્નિ (ભગવતી), ૬ જ્ઞાતધર્મકથા, ૭ ઉપાસકાધ્યયનદશા, ૮ અન્તરુદ્દશા, ૯ અનુત્તરૈપપાતિકદશા, ૧૦ પ્રશ્નવ્યાકરણ, ૧૧ વિપાકસૂત્ર અને ૧૨ દ્વિવાદ. આ દ્વાદશાંગી અથવા અંગપ્રવિષ્ટ કહેવાય છે. પરંતુ તેમાં દ્વિવાદ વારસું અંગ વિચિત્ર થયેલું હોવાથી અત્યારે અગિયાર અંગ વિદ્યમાન છે. ઉપાંગ વાર પ્રકારના છે—૧ ઔપપાતિક, ૨ રાજપ્રશ્નીય, ૩ જીવાજીવાભિગમ, ૪ પ્રજ્ઞાપના, ૫ સૂર્યપ્રશ્નિ, ૬ જંબુદ્વીપપ્રશ્નિ, ૭ ચન્દ્રપ્રશ્નિ, ૮ કલ્પિકા, ૯ કલ્પાવતંસિકા, ૧૦ પુષ્પિતા, ૧૧ પુષ્પચૂલિકા, ૧૨ દ્વિજિદશા આ વાર ઉપાક્ષત્રી ગણના અંગવાદ્ય શ્રુતમાં થાય છે.

તેમાં પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર સમવાય નામે ચોથા અંગનું ઉપાંગ છે. ૫ સંવંધે ટીકાકાર આચાર્ય શ્રી૦ મલયગિરિજી કહે છે કે “ઇયં સમવાયાલ્પસ્ય ચતુર્થાક્લસ્યોપાક્લમ્, તદુક્તાર્થપ્રતિપાદનાત્” આ સમવાય નામે ચોથા અંગનું ઉપાંગ છે, કારણ કે તેમાં કહેલા અર્થનું પ્રતિપાદન કરે છે. નંદિસૂત્રમાં સમવાયાંગનો પરિચય આ પ્રમાણે આપેલો છે—“૧ સમવાયાંગમાં જીવો, અજીવો,

૧ સે કિં તં સમવાય ? સમવાય ગં જીવા સમાસિજ્જંતિ, અજીવા સમાસિજ્જંતિ, સમાસિજ્જંતિ, સસમણ સમાસિજ્જંતિ, પરસમણ સમાસિજ્જંતિ, સસમણ પરસમણ સમાસિજ્જંતિ, લોણ સમાસિજ્જંતિ, લોયાલોણ સમાસિજ્જંતિ, સમવાય ગં ઇગાહાણં ઇગુત્તરિઆણં

જીવાત્મીયો, સ્વસમય, પરસમય, લોક, અલોક, અને લોકાલોકનો સમાશ્રય છે. સમવાયમાં પૃથ્વી આરંભી પૃથ્વી વધારતાં યાવત્ સો સ્થાનક સુધીના ભાવોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. તેમાં ચાર અંગોના પલ્લવાદ્ર-અંગોનું કથન છે. તે અંગોમાં ચોથું અંગ છે અને તે પૃથ્વી સ્થિતસ્કન્ધ અને પૃથ્વી અચ્ચયન રૂપ છે”.

સમવાયાંગમાં પૃથ્વી માંડી પૃથ્વી પૃથ્વી ફરતાં યાવત્ સો સુધીના સ્થાનકનું કથન છે. જેમકે પૃથ્વી આત્મા છે, પૃથ્વી અનાત્મા છે, પૃથ્વી વંડ છે, પૃથ્વી અવંડ છે, પૃથ્વી ક્રિયા છે, પૃથ્વી અક્રિયા છે, પૃથ્વી લોક છે, પૃથ્વી અલોક છે, પૃથ્વી ધર્મ છે, પૃથ્વી અધર્મ છે, પૃથ્વી પુણ્ય છે, પૃથ્વી પાપ છે, પૃથ્વી વંધ છે, પૃથ્વી મોક્ષ છે, પૃથ્વી આત્મવ છે, પૃથ્વી સંવર છે, પૃથ્વી નિર્જરા છે, પૃથ્વી શુદ્ધિ છે, પૃથ્વી સામાન્યતઃ સર્વે ભાગોનું કથન છે અને તેનો સૂત્રકારે પ્રારંભમાં જ ‘પદ્મવણા સત્ત્વભાવાણં’-(તેમાં સર્વે ભાવોની પ્રરૂપણા છે) પૃથ્વી વંડે નિર્વેશ કર્યો છે, તો પણ તેમાં વિશેષતઃ ૩૬ પદ્મો છે અને પૃથ્વી પૃથ્વી નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. તે પદ્મોના નામ આ પ્રમાણે છે-૧ પ્રજ્ઞાપના, ૨ સ્થાન, ૩ અલ્પવદ્વત્ ૪ સ્થિતિ ૫ વિશેષ, ૬ વ્યુત્ક્રાન્તિ, ૭ ઉચ્છ્વાસ, ૮ સંતા, ૯ યોગિ, ૧૦ ચરમ, ૧૧ ભાગ, ૧૨ શરીર, ૧૩ પરિણામ, ૧૪ કપાય, ૧૫ દ્વિવિધ, ૧૬ પ્રયોગ, ૧૭ લેશ્યા, ૧૮ કાયસ્થિતિ, ૧૯ સમ્યક્ત્વ, ૨૦ અન્તમિત્રિયા, ૨૧ અવગાદનાસંસ્થાન, ૨૨ ક્રિયા, ૨૩ કર્મ, ૨૪ કર્મવચ્ચક, ૨૫ કર્મવેદક, ૨૬ વેદવચ્ચક, ૨૭ વેદવેદક, ૨૮ આહાર, ૨૯ ઉપયોગ, ૩૦ પદ્યત્તા, ૩૧ સંતી, ૩૨ સંયમ, ૩૩ અવધિ, ૩૪ પ્રવિચારણા, ૩૫ વેદના, અને ૩૬ સમુદ્ગતા.

પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં પૃથ્વી પૃથ્વી નથી કે જેનો સમવાયાંગમાં પ્રતિપાદન કરેલા વિષયો સાથે સીધો સંબંધ હોય. વળી નંદિ-સૂત્રમાં પ્રજ્ઞાપનાની અંગવાણા, આવશ્યકવ્યતિરિક્ત અને ઉત્કાલિક શ્રુતમાં ગણના કરી છે, પરંતુ ઉપાંગ તરીકે ગણના કરી નથી તો પ્રજ્ઞા પના સમવાયાંગનું ઉપાંગ શી રીતે પૃથ્વી પૃથ્વી છે. તેનો ઉત્તર પૃથ્વી કે અંગ અને ઉપાંગનો વિભાગ પ્રાચીન ગ્રંથોમાં મળે છે. પૃથ્વી સંબંધે તત્ત્વાર્થે ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે “ તસ્ય શ્રુતપ્રાપ્તસ્ય મહાવિષયવાચાંસ્તાનયોનિધિરુત્તર પ્રકરણસમાપ્ત્યેશ્વમત્તોપાજ્ઞનાત્વમ્,

ઠાણસયત્રિવૃદ્ધિયાં ભાષાણં પરુણા આયતિઃજ્ઞઃ, દુવાલસનિદ્રસ ગણિયિગરસ પલ્લવગે સમાસિઞ્જઃ.” જુગો નંદિસૂત્ર આ. સ. પ. ૨૨૯.

કિં ચાન્યત્-સુખગ્રહણવિજ્ઞાનાપોદ્યયોગાર્થં ચ, અન્યથા હ્યનિવદ્ધમ્જ્ઞોપાક્લ્લશઃ સમુદ્રપ્રતરણવદ્ ટુરધ્યવસાનં સ્યાત્ ।” તે શ્રુતજ્ઞાનનો મહાન્ વિષય હોવાથી તે તે અર્થના અધિકારને આશ્રયી પ્રકરણની સમાપ્તિની અપેક્ષા અંગ અને ઉપાંગનું ભિન્નપણું છે. વલ્લી તેનું સુખપૂર્વક ગ્રહણ, વિજ્ઞાન, નિશ્ચય અને પ્રયોગ-આચરણને માટે છે, જો તેમ ન હોય તો સમુદ્ર તરવાની પેઠે મુશ્કેલીથી ગ્રહણ કરી શકાય. પટલે અંગ અને ઉપાંગનો વિભાગ પ્રાચીન છે. આ ભાષ્યની ‘અંગોપાંગશઃ’ પ પ્રતીક લઈને ટીકા કરતા યાકિનીમહત્તરાસૂત્ર દ્વરિભદ્રાચાર્ય અને ગન્ધહસ્તી સિદ્ધસેનગણિ કહે છે કે ‘અક્ષાણિ રાજપ્રસેનકીયૌપપતિકાદીનિ’ (આચારાદિ અંગો અને રાજપ્રશ્નોય અને ઔપપાતિક વગેરે ઉપાંગો છે.) પટલે અંગ અને ઉપાંગનો મેવ તે વાને આચાર્યને સંમત છે. વલ્લી ઉપાંગ શબ્દજ અંગસાપેક્ષ છે પટલે ઉપાંગોની રચના સ્વતન્ત્ર નથી, પણ અંગસાપેક્ષ છે. પટલુંજ નહિ પણ અમુક અંગના અમુક ઉપાંગો નિયત છે. પ સંબન્ધે તત્ત્વાર્થનો ટીકામાં સિદ્ધસેનગણિ કહે છે કે “ઇદમ્જ્ઞમાચારાદિ, ઇદં ચ તદુપાક્લ્લમિતિ સ્થાપિતમ્” (આ આચારાદિ અંગ છે અને આ તેનું ઉપાંગ છે, પટલે અમુક અંગનું અમુક ઉપાંગ નિયત છે. તાત્પર્ય પ છે કે અંગ અને ઉપાંગનો વિભાગ તથા અમુક અંગનું અમુક ઉપાંગ પ વિભાગ અર્વાચીન નથી, પણ પ્રાચીન છે. ઉપાંગનો પ અર્થ નથી કે અંગમાં કહેલા વિષયોનું ક્રમવદ્ નિરૂપણ કરવું, પરન્તુ અંગના કોઈ કોઈ વિષય લઈને સવિસ્તરપણે પ્રતિપાદન કરવું. તેથી માત્ર ઉપલક્ષ્ય દૃષ્ટિથી અંગ અને ઉપાંગનો સીધો સંબન્ધ લાગતો નથી, તો પણ વધારે વિચાર કરતાં અંગ અને ઉપાંગનો પરસ્પર સંબન્ધ જણાય છે. જેમકે સમવાયાંગમાં પક આત્મા અને પક અનાત્મા (અજીવ) છે. તેનું પ્રથમ પ્રજ્ઞાપના પદમાં જીવ પ્રજ્ઞાપનાને વિશે આત્માનું નિરૂપણ છે અને અજીવ પ્રજ્ઞાપનામાં અનાત્મા-અજીવનું નિરૂપણ છે. અથવા સમવાયાંગના વીજા સ્થાનકમાં “દુવે રાસી પક્ષત્તા જીવરાસી ચેવ અજીવરાસી ચેવ” (બે રાશિ કહી છે-જીવ-રાશિ અને અજીવરાશિ.) પનું નિરૂપણ પ્રથમ પ્રજ્ઞાપના પદમાં છે. પક દંડ-દુષ્ટ મન, વચન અને કાયાનો વ્યાપાર, અને અદંડ-પ્રશસ્ત મન, વચન અને કાયાનો વ્યાપાર, તેનું સોલમા પ્રયોગ પદ વગેરેમાં નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. પક ક્રિયા-કાર્યિકી વગેરેનું ચાવી-શમાં ક્રિયાપદમાં નિરૂપણ છે અને પક અક્રિયા-યોગનો નિરોધ કરવો, તેનું ૩૬ માં સમુદ્ઘાતપદમાં નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.

૫ પ્રમાણે લોક અલોક, ધર્મ, અધર્મ, પુણ્ય, પાપ, વન્ધ મોક્ષ, આત્મવ, સંવર વગેરેનું વર્ણન પ્રજ્ઞાપનામાં જુદા જુદા સ્થલે આવેલું છે. તથા હિન્દ્રિય, લેશ્યા, સસુદ્ધાત વગેરેનું નામ માત્રથી પ્રતિપાદન સમવાયાંગમાં છે અને પ્રજ્ઞાપનામાં હિન્દ્રિયપદ, લેશ્યાપદ, સસુદ્ધાત પદમાં તે વિષયનું સવિસ્તર વર્ણન છે, માટે સમવાયાંગમા સંક્ષેપથી કહેલા વિષયનું સવિસ્તરપણે પ્રતિપાદન કરતું હોવાથી પ્રજ્ઞાપના તેનું ઉપાંગ છે ૫મ સ્પષ્ટપણે કહી શકાય છે.

આગમોની રચના અને પ્રતિસંસ્કાર

સૂત્ર ગ્રન્થોમાં ચાર અંગોની રચના કરનારા ભગવાન મહાવીરના શિષ્ય આર્ય સુધર્મા સ્વામી છે. અને ત્યાર પછી તેનો પ્રતિસંસ્કાર અનેક વાર થયો છે. મહાવીરના નિર્વાણ વાદ એક હજાર વર્ષમાં ત્રણ વાચનાઓ પ્રસિદ્ધપણે થઈ છે—૧ સ્થવિર ભદ્રવાહુસ્વામીના સમયમાં પાટલીપુત્રીય વાચના, ૨ આર્યસ્કંદિલ કૃત માથુરી વાચના અને વાચક નાગાર્જુનકૃત વલ્ભી વાચના.

તેમાંની પ્રથમ પાટલીપુત્રીય વાચના મહાવીરના નિર્વાણથી ૧૬૦ વર્ષની આસપાસના સમયમાં પાટલિપુત્રમાં થઈ હતી. આ વાચનાના સમયમાં દુર્ભિક્ષને લીધે પઠન પાઠનના અભાવે હિન્ન મિન્ન થયેલા અગિયાર અંગો અને દૃષ્ટિવાદના ભાગો ફરી વ્યવસ્થિત કરવામાં આવ્યા હતા. બીજી માથુરી વાચના વીરનિર્વાણથી ૮૨૭થી ૮૩૦ વર્ષના ગાળામાં યુગપ્રધાન આર્ય સ્કંદિલસૂરિના અધ્યક્ષપણામાં મથુરામાં થઈ હતી. આ વાચના પળ દુષ્કાળના કારણથી પઠન-પાઠનની પ્રણાલીના અભાવે આગમો અવ્યવસ્થિત થઈ ગયા હતા. તેથી દુષ્કાળનું સંકટ દૂર થતાં આર્ય સ્કંદિલસૂરિના પ્રમુખપણામાં મથુરામાં શ્વેતાંતર સંઘ એકત્ર થયો હતો અને આગમોને વ્યવસ્થિત કરવામાં આવ્યા હતા. જે-ઔને આગમોના જે જે ભાગો યાદ હતા તે વધા લલી લેવામાં આવ્યા. ૫ પ્રમાણે આગમોને વ્યવસ્થિત કર્યા વાદ તેને અનુસારે સ્કંદિ લાચાર્યે વાચના આપી. જે સમયે મથુરામાં આગમોને વ્યવસ્થિત કરી આર્ય સ્કંદિલસૂરિ પ વાચનાનો પ્રારંભ કયા તે સમયે વાચક નાગાર્જુને વલ્ભિ નગરીમાં શ્રમણ સંઘને એકઠો કરી દુર્ભિક્ષને લીધે જે જે આગમો અને હ્રતર ગ્રન્થો નિપ્રાવશેષ હતા તેને યાદ કરો લલાબ્યા અને પૂર્વાપર સંવન્ધને અનુસારે વ્યવસ્થિત કરી તે પ્રમાણે વાચના આપી. આ વાચનામાં નાગાર્જુન મુખ્ય હતા તેથી તેને ના-

त्यार पछी लगभग दोढसो वर्ष व्यतीत थया बाद देवद्विगणिना अध्यक्षपणामां वलभीमां संघ पकठो थयो अने पूर्वोक्त वल्ने वाचनाओ समये लखेला सिद्धान्त ग्रन्थो उपरांत जे ग्रन्थो अने प्रकरणो रह्या हुता ते वधाने लखावी सुव्यवस्थित कर्या अने वल्ने वाचनाओ समये लखेला सिद्धान्तो नो समन्वय करी भेदभाव दूर करी तेमां पकरूपता करी. ज्यां सूत्रना मोटा पाठो के जे बीजा सूत्रमां हुता त्यां तेनी साक्षी आपी ते पाठोने हुंकावचामां आब्या. ए प्रमाणे अनेक वार अव्यवस्थित थयेला आगमोने व्यवस्थित करवामां प्रतिसंस्कार करतां आवश्यक परिवर्तन थाय ए स्वाभाविक छे जेम कोइ निपुण शिल्पी प्राचीन मंदिर के कलाकृतिनो तेनुं मूळ स्वरूप जाळवीने जीर्णोद्धार करे तेम आगमोनुं मूळ स्वरूप कायम राखी तेनो प्रतिसंस्कार करवामां आब्यो छे.

आगमोनी भाषा

જૈનાગમોની ભાષા અર્ધમાગથી યા પ્રાકૃત કહેવાય છે. તે સંબંધે પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન ગ્રંથોમાં પુષ્કળ उल्लेखો મળે છે'. ભાષા-તત્ત્વવિદ્ પશ્ચિમના વિદ્વાનો કહે છે કે “પશ્ચિમ મગધ અને શૂરસેન વેશના મધ્યવર્તી જનોની પ્રચલિત લોકભાષાથી જૈનોના ધર્મપુસ્તકની અર્ધમાગથી ભાષા અને પૂર્વ મગધમાં પ્રચલિત લોકભાષાથી બૌદ્ધ ધર્મગ્રંથોની પાલી ભાષા ઉત્પન્ન થઈ” આ વધી પ્રકૃતિ-સામાન્ય જનસમાજની ભાષામાંથી ઉત્પન્ન થયેલી હોવાથી તે પ્રાકૃત પળ કહેવાય છે. વેદની ભાષા અને પ્રાકૃત ભાષા પ વન્ને તેના પૂર્વની પ્રાકૃત-લોકભાષામાંથી ઉત્પન્ન થયેલી છે, તેથી તે વન્નેની ઘળાં અંશે સમાનતા છે. વેદની ભાષા પળ જનસમાજની સાધારણ ભાષા નહોતી પળ શિક્ષિત આર્યોની ભાષા હતી અને તે સમયમાં જનસમાજની સાધારણ પ્રાકૃત ભાષાથી તે જુદીજ હશે અને તેમાંથી પ્રાકૃત ભાષા અને વૈદિક ભાષા નીકળી હશે પળં અનુમાન થઈ શકે છે.

आगमोनी रचना अर्धमागधी भाषामां थइ छै, कारण के भगवंत महावीरनो चिहार मगध अने तेनी आसपासना देशोमां थयो

હતો અને તેને જનસમૂહની પ્રચલિત ભાષામાં ઉપદેશ કર્યો હતો. પરંતુ સમય જતાં તેને ને તે સમયમાં પ્રચલિત લોક ભાષાની અસર થઈ અને જે કાલે આગમો લીપિવદ્ધ થયા એ કાલે મહારાષ્ટ્ર પ્રાકૃત ભાષાનું સાદિત્યની ભાષા તરીકે ઉચ્ચ સ્થાન હતું અને સારા સારા ગ્રંથોનું નિર્માણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાકૃતમાં થવા લાગ્યું હતું પટલે તેની અસર પણ થઈ પટલે આગમોના ઘણા શબ્દો અને રૂપોનું મહારાષ્ટ્ર પ્રાકૃતમાં પરિવર્તન થયું તેથી તેની સાથે તેનું સામ્ય વધતું ગયું. પરંતુ આગમોમાં મઠી આવતા સંકડો રૂપો મહારાષ્ટ્ર પ્રાકૃત ભાષાના વ્યાકરણના નિયમથી સિદ્ધ થતા નથી. તેથી આગમોની ભાષા તેટલે અંશે મહારાષ્ટ્ર પ્રાકૃતથી જુદી પડે છે. પટલે એમ કહી શકાય કે આગમોની રચના અર્ધમાગધી ભાષામાં થયેલી છે, પરંતુ સમય જતાં મહારાષ્ટ્ર પ્રાકૃતની તેના ઉપર અસર થયેલી છે અને તેથી તેની સાથે તેનું ઘણું સામ્ય છે. પણ આગમોની ભાષા અર્ધમાગધી નથી પણ પ્રાકૃત (મહારાષ્ટ્ર પ્રાકૃત) છે એમ કેમ કહી શકાય ? જેમ શૌરસેની વગેરે ભાષાઓ મહારાષ્ટ્ર પ્રાકૃત સાથે તેનું ઘણું સામ્ય હોવા છતાં પણ જુદી જુદી ભાષા તરીકે નિર્દિષ્ટ છે, તો પછી અનેક વિશેષતાવાળી અર્ધ માગધી ભાષા જુદી ભાષા તરીકે કેમ ન કહી શકાય ? આગમોના ઘણા રૂપો મહારાષ્ટ્ર પ્રાકૃતના નિયમ વડે સિદ્ધ થતા નથી. પરંતુ અહીં તેના રૂપોની સૂચિ આપી વિસ્તાર કરવાનું યોગ્ય નથી. જિજ્ઞાસુઓએ પંડિત દુર્ગોચિદાસ સંગદિત પ્રાકૃત શબ્દાર્ણવની પ્રસ્તાવના જોવી. હેમચન્દ્રાચાર્યે પ્રાકૃત અષ્ટમ અધ્યાયમાં ગાગધી ભાષાના જે નિયમો વતાવ્યા છે તેમાં “અત પત્ સૌ પુંસિ માગધ્યાં (પા. ૪ સૂ. ૨૮૭) માગધી ભાષામાં પ્રથમના એકવચનમાં અકારનો એકાર થાય છે. તે સિવાયના કોઈ નિયમો વર્તમાન જૈનાગમોની ભાષાને સામાન્યતઃ લાગુ પડતા નથી. તો તેને માગધી અથવા અર્ધમાગધી ભાષા કેમ કહેવાય ? આ એક પ્રશ્ન છે. તેનો જુલાસો એ છે કે શ્રી. ૦ હેમચન્દ્રાચાર્ય માગધી ભાષાના જે નિયમો વતાવ્યા છે તે ત્યાર પછીના કાલની નાટક વગેરે સાહિત્યમાં વપરાતી માગધી ભાષાના છે, આર્ષ પ્રાકૃતને અને તો તેમણે “આર્ષ” (પા. ૧. સૂ. ૩) આર્ષ પ્રાકૃત વદુ પ્રકારે થાય છે. એ કયન વડે મહારાષ્ટ્ર પ્રાકૃત અને આર્ષ પ્રાકૃતનો ભેદ સ્પષ્ટપણે વતાવ્યો છે. જો મહારાષ્ટ્ર પ્રાકૃત અને આર્ષ પ્રાકૃત-અર્ધમાગધીનો ભેદ વિવચિત ન હોત તો ‘આર્ષ’ એ જુનું સૂત્ર ન કર્યું હોત. માટે હેમચન્દ્રાચાર્ય પણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાકૃતથી આર્ષ પ્રાકૃતને ભિન્ન માને છે. તે આર્ષ પ્રાકૃત તેજ આગમોની અર્ધમાગધી ભાષા છે. પન્નવણા સૂત્રમાં

કહ્યું છે કે “સે કિં તં ભાસારિયા ? ભાસારિયા જે પં અદ્વમાગદ્વાપ ભાસાપ ભાસંતિ” (પ્રજ્ઞાપના પદ ૧ પ. ૧૭૩) ભાપાર્યો કેવા પ્રકારના છે ? જેઓ અર્ધમાગધી ભાપામાં વોલે છે તે ભાપાર્યો છે. તે સિવાય વીજા પળ સૂત્રોમાં આગમની અર્ધમાગધી ભાપા સંવન્ધમાં ઘણા ઉલ્લેખો જોવામાં આવે છે. અર્ધમાગધી પટલે અરધા મગધદેશની ભાપા, પરંતુ માંગધી ભાપાના અર્ધ અંશ ઘટિત ભાપા તે અર્ધમાગધી નહિ, તેથી હેમચન્દ્રાચાર્યે પ્રાકૃત અપ્તમ અધ્યાયમાં “અત્ પત્ સૌ પુંસિ માગધ્યામ્” (પા. ૪ સૂ. ૨૮૭) પ સૂત્રની વ્યાખ્યામાં “પોરાણમદ્ધ-માગદ્ધભાસાનિયયં હવદ્ધ સુતં” પ્રાચીન સૂત્રને અર્ધમાગધીભાપામાં વૃદ્ધ આચાર્યો માને છે તે પ્રાયઃ આજ સૂત્રના વિધાનથી માને છે, પણ વીજા આગલ ૭૫૮ કહેવાતા લક્ષણથી નહિ. તેનો અર્થ તો પટલોજ છે પ્રાચીન સૂત્રોની અર્ધ માગધી ભાપા કહેવાય છે તેમાં માગધી ભાપાના સંવન્ધે અહીં જે નિયમો આપવામાં આવ્યા છે તેમાં વધુથા અકારનો ફકાર થાય છે તેના અંગે છે. પરંતુ તેથી જમ નથી સમજવાનું કે માગધી ભાપાના અરધા નિયમો લાગુ પડે તો જ અર્ધમાગધી ભાપા કહેવાય.

“બાલ્લીમન્દમૂર્ણાં નૃણાં ચારિત્રકાક્ષિણામ્ । અનુગ્રહાર્યે તત્ત્વૈઃ સિદ્ધાન્તઃ પ્રાકૃતઃ સ્મૃતઃ” ॥

(ચારિત્રની ફચ્છાવાલા વાલ, છી, મન્દ અને મૂર્છ મનુષ્યોના અનુગ્રહને માટે તત્ત્વશેષ સિદ્ધાન્તની રચના પ્રકૃતભાપામાં કરી છે)-આ ગાથા દરિમદ્રાચાર્યે વૃશંકેકાલિકની ટીકામાં ઉદ્ભૂત કરી છે અને તેમાં આગમોની પ્રાકૃત ભાપા સંવન્ધે નિર્દેશ છે તે સામાન્ય હોવાથી આગમોની અર્ધમાગધી ભાપાનો વાધક નથી. પ્રકૃતિ-જનસમૂહની ભાપા તે પ્રાકૃત અને તેના વેશ વિવેશના અંગે અનેક ભેદો થયેલા છે. હેમચંદ્રાચાર્યે “પ્રકૃતિઃ સંસ્કૃતમ્, તત્ર ભવં તત આગતં વા પ્રાકૃતં” પ્રકૃતિ-સંસ્કૃત, અને તેમાં થયેલું કે તેનાથી આવેલું તે પ્રાકૃત પવો પ્રાકૃત નો યૌગિક અર્થ કરેલો છે તે પ્રાકૃતના અનુશાસનની અપેક્ષાપ છે, કારણ તેમણે પ્રાકૃતનું અનુશાસન સંસ્કૃત દ્વારા કરેલું છે. પટલે

૧ “ભગવં ચ પં અદ્વમાગદ્વાપ ભાસાપ ધમ્મમાદ્ધવદ્” । (સમવાયાંગ પ. ૬૦)

૨ “મગદ્ધવિસયભાસાણિબદ્ધં અદ્વમાગદ્, અદ્વારસદેસીભાસાનિયદ્ધં વા અદ્વમાગદ્” (નિશીથચૂર્ણિ)

આગમોની અર્ધભાગધી ભાષા માનવામાં કોઈ પણ પ્રત્યવાય હોય પમ લાગતું નથી.

પ્રજ્ઞાપના
સાનુવાદ

॥ ૧૦ ॥

પ્રજ્ઞાપનાનું બાહ્ય સ્વરૂપ

પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની રચના ગૌતમ ઇન્દ્રભૂતિના પ્રશ્ન અને ભગવન્ત મહાવીરના ઉત્તર રૂપ છે. તેમાં ૩૬ પદો છે. અને તેમાં કોઈ પદમાં ઉદ્દેશકનો વિભાગ પાડવામાં આવ્યો છે અને કોઈમાં પાડવામાં આવ્યો નથી. એક પદમાં ક્રમવદ્ એક એક વિષયનું સૂક્ષ્મ અને સવિસ્તર પળે વર્ણન છે. જેમ અંગમાં ભગવતી સૂત્ર મોટું છે તેમ ઉપાંગોમાં પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર મોટું છે. ભગવતી સૂત્રમાં અનેક ભિન્ન ભિન્ન વિષયને લગતા પ્રશ્નો છે તેમ પ્રજ્ઞાપનામાં તો વિષય પરિમિત હોવાથી એક પદમાં એકજ વિષયને લગતા પ્રશ્ન અને ઉત્તરો છે. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું પ્રમાણ અનુષ્ટુપ્ શ્લોક વડે ગણતા ૭૭૮૭ શ્લોકો છે. કારણ તેની સમાપ્તિના અન્તે ગ્રન્થાગ્રં ૭૭૮૭ ઇતિ' એ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે.

પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની રચના કરનાર વાચકના વંશમાં થયેલા વાચકવર આર્ય શ્યામાચાર્ય છે. તેમના સંયન્ધમાં વીજી વિશેષ હુકીકત મળતી નથી, તો પણ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પ્રારંભમાં અન્ય આચાર્યકર્તૃક આર્યશ્યામાચાર્યની સ્તુતિરૂપ બે ગાથાઓ છે, તેમાં તેઓ ભગવંત મહાવીરની તેવીશમે પાટે થયેલા અને પૂર્વધર હતા તેવો નિર્દેશ કર્યો છે'. આર્યમહાગિરિના વહુલ અને વલિસ્સહ એ બે શિષ્યો હતા, તેમાં બ-લિસ્સહના શિષ્ય હારિત ગોત્રીય સ્વાતિ થયા અને તેમના શિષ્ય હારિત ગોત્રીય 'આર્યશ્યામાચાર્ય થયા અને તેઓ ભગવંત મહાવીરથી ૩૭૬મા વરસે સ્વર્ગે ગયા. પરંતુ ભગવંત મહાવીરથી ચોથા સૈકામાં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની રચના થઈ.

૧ “ધાયગવરવંસાહો તેવીસદ્મેણ ધીપુરિસેણ । દુદ્ધરધેણ મુણિણા પુવ્વસુયસમિદ્ધવુદ્ધિણ ॥૧॥

સુયસાગારા વિણેઊણ જેણ સુયરયણમુત્તમં દિન્નં । સીસગણસ્સ ભગવથો તસ્સ નમો અજ્જસામસ્સ ” ॥૨॥ પ્રજ્ઞા૦ પ. ૧ પ. ૧૧

૨ હારિયગુત્તં સાઈં ચ વંદિમો હારિયં ચ સાગજ્જં ॥ નંદિ. પદાવલી.

નિજ્જહા જેણ તયા પન્નવણા સવ્વભાવપન્નવણા । તેવીસદ્મો પુરિસો પવરો સો જયઉ સામજ્જો ॥ શ્લઘિમંડલ ગા. ૭૦

પ્રસ્તાવના

॥ ૧૦ ॥

ટીકા વગેરે સાહિત્ય

પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની પ્રથમ ટીકા કરનારા ચાકિનીમહત્તરાસૂત્રુ દરિમદ્રાચાર્ય થયેલા છે અને તેમણે વિપમ પદના વિવરણ રૂપ લઘુ ટીકા કરી છે અને તે અત્યારે ઉપલબ્ધ છે. ૫ સંવન્ધે ટીકાકાર મલયગિરિજી લખે છે કે “ટીકાકાર દરિમદ્ર સૂરિનો જય થાઓ, જેમણે (પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના) વિપમ ભાગ્યર્થનું વિવરણ કર્યું છે. અને જેમના વચનથી-વિવરણથી હું પણ હેશમાત્ર ટીકાકાર થયો છું. દરિમદ્રાચાર્ય ચિત્તોહના જિતારિ રાજાના વિદ્વાન્ પુરોહિત હતા, તેઓ ચાકિની મહત્તરા સાધ્વીથી પ્રતિવોધ પામ્યા અને વિદ્યાધાર ગચ્છના આચાર્ય જિનદત્ત સૂરિ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી તેના શિષ્ય થયા. જિનમટ સૂરિ તો તેમના વિદ્યાગુરુ હશે અથવા તો તે ગચ્છના આચાર્ય હોવા જોઈપ કારણ કે આવશ્યક સૂત્રની ટીકાના અન્તે તે વાવતનો સ્પષ્ટપણે ઉલ્લેખ કર્યો છે. દરિમદ્રાચાર્યે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં ઘણા વિદ્વત્તાપૂર્ણ દાર્શનિક અને તાત્ત્વિક ગ્રન્થોની રચના કરી છે. તેમાંના વિદ્યમાન ગ્રન્થો પણ મોટી સંખ્યામાં છે. આગમ ઉપર સંસ્કૃત ટીકાકાર તરીકે તેઓ પહેલા જ છે, ત્યાર પહેલાંની આગમ ઉપર ટીકાઓ છે તે પ્રાકૃત ભાષામાં છે. જે ચૂર્ણિના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

તેઓની સમભાવપૂર્વક દાર્શનિક મીમાંસા અને સમન્વય કરવાની શૈલી જુદાજ પ્રકારની અને વિદ્વાનોને સુગ્રહ કરે તેવી છે. તેઓપ દાર્શનિક ચર્ચા કરતાં પ્રતિપક્ષીને માટે પણ ‘સૌગતાઃ કૃતવુદ્ધયઃ’ ‘તથા સાહ મહામતિઃ’ ‘યતો વુદ્ધો મહામતિઃ’ પદા ગૌરવસૂચક શબ્દો વાપર્યા છે. દરિમદ્ર સૂરિ નામના અનેક આચાર્ય થયા છે, પરંતુ અહીં પ્રજ્ઞાપનાના ટીકાકાર ચાકિનીમહત્તરાસૂત્રુ દરિમદ્રાચાર્ય વિવક્ષિત છે. તેઓના સમયનો નિર્ણય કરવા સંવન્ધે તેમના વત્તાવેલા કોઈ ગ્રન્થોમાં ઉલ્લેખ કે સૂત્રન મળતું નથી, પરંતુ ત્યાર પછીના પ્રવન્ધકારોપ અને ગ્રન્થકારોપ પમના સંગ્રન્થમાં જે કંઈ લખેલું છે તેમાંથી આપણે થોડે ઘણે અંશે જાણી શકીએ છીએ. તેમાં આજ સુધીમાં તેમના સમયનો નિર્ણય કરવા સંવન્ધમાં જે લે અત્યાર સુધીમાં સાધનો મળ્યાં છે તે નીચે પ્રમાણે છે—

મેરુતુંગાચાર્યે ૧૩૭૧ માં વિચારત્રેણિ નામનો ગ્રન્થ લખેલો છે તેમાં તથા દુષ્પમાકાલ શ્રમણસંઘસ્તવ ધર્મધોપસૂરિય તેરમી શતા-

જ્ઞીમાં રહેલું છે તેની પ્રાકૃત અવચૂરિમાં હરિભદ્રાચાર્યના સ્વર્ગવાસના સંવન્ધમાં એક પ્રાચીન ગાથા આવેલી છે—
 “પંચસપ્ત પળસીએ વિક્રમકાલાડ ક્ષતિ અત્યમિઓ । હરિમહસૂરિસૂરો ભગિયાણં દિસડ કણાણં ॥”

વિક્રમકાલથી આરંભી પાંચસો પંખ્યાશીમાં અસ્ત થયેલા હરિભદ્રસૂરિ રૂપો સૂર્ય ભવ્યોને કલ્યાણ આપો. આ ગાથા પ્રાચીન કયા ગ્રન્થની છે તેનો નિર્ણય થઈ શકતો નથી, પરંતુ મેરુતુંગાચાર્યે તેમના પહેલાના કોઈ પણ ગ્રન્થની પ્રાચીન ગાથા પોતાના ગ્રન્થમાં ઉદ્ધૃત કરેલી છે, અને ત્યાર પછી અન્ય પ્રવચ્ચકારોએ પણ પોતપોતાના પ્રગન્થમાં એ ગાથા ઉદ્ધૃત કરી છે. અને ગાથા પોતાના ગ્રન્થમાં ઉદ્ધૃત કરેલી છે, અને ત્યાર પછી અન્ય પ્રવચ્ચકારોએ પણ પોતપોતાના પ્રગન્થમાં એ ગાથા ઉદ્ધૃત કરી છે. આજ પ્રાચીન ગાથાના સંવાદો વીજા અન્ય ઉલ્લેખો પણ છે. એ પ્રમાણે હરિભદ્રસૂરિનો સમય વિક્રમની છઠ્ઠી શતાબ્દી છે એમ માને છે. તેમના સમય સંવન્ધે વીજો એક નવીન મત છે અને તેમનું કહેવું એમ છે કે ‘વિશેષાવદયક ભાષ્યના કર્તા યુગપ્રધાન જિનભદ્રગણિ ક્ષમા શ્રમણનો સમય યુગપ્રધાન પદ્માવલીને અનુસ્તરી ૫૮૧-૬૪૧ સુધીનો છે અને તેમના ગ્રન્થના પુષ્કળ અવતરણો હરિભદ્રાચાર્યે આવશ્યકકર્તાકા વગેરેમાં લીધા છે, માટે તેમનો સમય આઠમી શતાબ્દી હોવો જોઈએ,

તે સિવાય પૂણ્ય જિનદાસ મદત્તરે નન્દિસૂત્રની ચૂર્ણિ રચી છે અને તેના અવતરણો હરિભદ્રાચાર્યે નન્દિસૂત્રની ટીકામાં લીધાં છે. તે ચૂર્ણિની નીચે આવો ઉલ્લેખ મળે છે—“શકરાણઃ પચ્ચસુ વર્ગશતેષુ વ્યતિક્રાન્તેષુ અપ્તવત્તિષુ નન્નયનચૂર્ણિઃ સમાપ્તા” પટલે શક સંવત ૫૯૮ (વિ. ૭૩૩) માં આ ચૂર્ણિ સમાપ્ત કરી અને દુઃશ્વિનિકામાં પણ નન્દિચૂર્ણિનો કાલ વિ. ૭૩૩ લેખેલો છે. તેથી જિનદાસ મદત્ત-રાચાર્ય પછી થોડા કાળને અન્તરે માનીએ તો પણ આઠમી સદિના ઉત્તરાર્ધમાં હરિભદ્રસૂરિનો સમય આવે છે. આ સમયનો સંવાદ કરનારી રત્નસંચય પ્રકરણની ગાથા નીચે પ્રમાણે છે—

“પળપળ વારસસપ્ત હરિમહો સૂરી આસિ (અ)પુલ્કવર્દે । તેરસય વીત અહિપ્ત વરિસેદિ વપ્પમટ્ટીપદ્દ ॥”

હરિભદ્રસૂરિ વીરાત્ ૧૨૧૧ (વિ. ૭૮૫) માં (અ)પૂર્વે કવિ થયા હતા અને ૧૩૨૦મા વર્સે વપ્પમટ્ટી થયા હતા. વશિષ્ઠચિન્દ્ સૂરિએ કુવલયમાલા શક સંવત ૬૯૯ ચૈત્ર વૃષ્ણ વદિ ૧૪ ને ત્રિવિસે પૂર્ણ કરી, તેમાં તેમણે હરિભદ્રાચાર્યની ‘સમ-

રાઈચ્ચ કહા' નો પ્રારંભમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે, પટલુંજ નહિ પરંતુ સિદ્ધાન્ત, પ્રમાણ અને ન્યાયમાં હરિભદ્રાચાર્યનો ગુરુ તરીકે નિર્દેશ કર્યો છે. આ પ્રમાણે નવીન મતે હરિભદ્રાચાર્યનો સમય વસો વરસ પાછો યાચે છે.

ધર્મગોપ સૂરિય તેરસોના સૈકામાં વનાવેલા દુષ્યમાકાઠ શ્રમણ સંઘસ્તવ (યુગપ્રધાનસ્તવ) માં નીચેની ગાથા આપેલી છે—

સીહં નાગજુણં મૂહદિન્નયં કાલ્યં વંદે । સિરિસન્ચભિત્તિ-હારિલં જિણમહં વંદિમો ડ સાહં ॥”

સિંહ, નાગાર્જુન, મૂર્તદિવ્જ અને કાલકાચાર્યને વંદન કરું છું તથા શ્રી સત્યમિત્ર, હારિલ, જિનમદ્રગણ અને ઉમાસ્વાતિને વંદન કરીય છીય.

તેની પ્રાકૃત અવચૂરિમાં 'વર્ધમાન સ્વામીથી ૯૯૩ વરસ ગયા પછી કાલકસૂરિય પર્યુષણનો ચતુર્થી કરી, ત્યાર વાદ સત્યમિત્ર ૭ હારિલ ૫૪ ય પ્રમાણે ૧૦૫૫ અને વિ. ૫૮૫. ત્યાર વાદ હરિભદ્રસૂરિ સંવન્ધે 'પંચસપ પણસીય' ય ગાથા આપી છે. ત્યાર વાદ જિનમદ્રગણ ૬૦ અને ઉમાસ્વાતિ ૭૫ ય પ્રમાણે ક્રમ છે.

અહીં વિચારણીય છે કે જિનમદ્રગણ હરિભદ્ર સૂરિની પૂર્વે થયેલા છે તો તેમને હરિભદ્રસૂરિની પછી કેમ મૂકવામાં આવ્યા છે ? માટે આ ગાથા યુગપ્રધાન હારિલ સંવન્ધે હોય તો વધારે વન્ધ બેસતો થાય છે. અને અહી પ્રસંગ પળ હારિલનો જ છે. હરિભદ્ર સૂરિનો પ્રસંગ નથી. કારણ કે વીજા ઉદયના યુગપ્રધાન યન્ત્રમાં સત્યમિત્ર, હારિલ અને જિનમદ્રગણ ક્ષમાશ્રમણ પઓનો ક્રમથી નિર્દેશ કર્યો છે. તેથી ચિદ્વાન્ મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજીય હરિભદ્રસૂરિને વદલે હારિલની કલ્પના કરી છે તે યથાર્થ જણાય છે. જો ય વરોચર હોય તો યુગ-

૧ સો સિદ્ધન્ત(ભિ) ગુરુ પમાણનાણ જસ હરિમહો । વહુગન્યસત્થવિત્થરપપહ(હિયસમત્તસુય)સચ્ચક્યો ॥”

વહુ પ્રન્ય અને શાલના વિસ્તાર વડે જેમણે સમસ્ત શ્રુતનો સત્થાર્થ પ્રવટ કર્યો છે યા તે હરિભદ્રાચાર્ય સિદ્ધાન્તમાં અને પ્રમાણ તથા ન્યાયમાં જેના ગુરુ છે.

પ્રધાન હારિલનો ૫૮૧ માં સ્વર્ગવાસ કહ્યો છે. આ ગાથોક્ત કાલની સાથે ત્રોતર ઘટી જાય છે અને આ રીતે ગાથાની સત્તા થાય છે. તત્ત્વાર્થની ટીકાના કરનારા ગન્ધાસ્તી સિદ્ધસેન ગણિ શિલાંકાચાર્યની પહેલા થયેલા છે, કારણ કે તેમણે આચાર્યની ટીકામાં ગન્ધહસ્તીના નામનો નિર્દેશ કર્યો છે. શિલાંકાનાર્યનો સમય નવમી શતાબ્દી છે. પદલે તેમના પહેલાં ગન્ધહસ્તી આઠમી શતાબ્દીમાં જોવા જોઈએ. અને તેમના પહેલા હરિભદ્રાચાર્ય થયેલા છે. કારણ કે તત્ત્વાર્થભાષ્ય ઉપરનો હરિભદ્રસૂરિ આરંભેલી અને યશોભદ્રસૂરિ પૂરી કરેલી ટીકાના છેવટના ભાગમાં યશોભદ્રસૂરિ આઠમી શતાબ્દીમાં કર્યા છે કે "આ ટીકા હરિભદ્રાચાર્ય આરંભ કરેલી. પણ અપૂર્ણ રહી ગઈ, ત્યાર પછી ગન્ધાસ્તીએ નવી ટીકા કરી અને મેં આ અધુરી ટીકા પૂર્ણ કરી." આ ઉપરથી જણાય છે કે હરિભદ્રસૂરિ ગન્ધાસ્તીની પૂર્વે થયેલા છે. પદલે તેમનો સત્તા સમય આઠમી શતાબ્દી પછી તો નથી પણ નિશ્ચિત છે.

હરિભદ્રાચાર્યકૃત ધૂતાંન્યાનમાં છેવટની ગાથાનો પૂર્વાર્થ આ પ્રમાણે છે. "નિત્તુદુલ્ભગસંઘિર્નિત્તિ સ્મામન્તરાયરન્તેતિ" પદલે નિતોડમાં રહેલા સામન્તરાજના સમયમાં તેનો રચનાકાલ છે. પણ સામન્તરાજનો સમય કયો છે તે જાણવામાં નથી. પદલે તે ઉપરથી નિર્ણય થતો નથી.

પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર ઉપર ત્યારપછીના યોજા ટીકાકાર આનાર્ય મલ્યગિરિ છે. કારણ કે તેઓએ જણાવ્યું છે કે પોતાની ટીકામાં હરિભદ્રાચાર્યકૃત ટીકાના પાંચો ઉદ્ધૃત કર્યા છે. તેઓની સત્તાનો સમય નિશ્ચિત છે, તેઓ દેવચન્દ્રાચાર્ય અને કુમારપાલના સમકાલીન હતા. તેમણે આગમોની ટીકા, તથા કર્મપ્રકૃતિ ટીકા પંચસંગ્રહ ટીકા વગેરે જણાવ્યાં છે. તેમની ટીકાનું સરલતા અને સ્પષ્ટતા લક્ષણ છે. તેમણે જણાવ્યું છે. તેમનો ગુરુગરંપરા સમયનો તેમણે પોતાના ગ્રન્થોમાં પ્રશસ્તિ તરીકે તેમજ પછીના પ્રવચ્ચકારોએ કંદણ લખ્યું નથી. માત્ર તેમની વિદ્વાતાના સંગ્રહો તેમના ગ્રન્થો જ સાદીશ્રુત છે. મલ્યગિરિની જોડેનું કર્મવિષયક સાહિત્ય લખ્યું છે તેટલું કોઈપણ લખ્યું નથી. તેઓએ વિદ્યાન્તની ટીકા વગેરે અનેક ગ્રન્થોની રચના કરી છે. તેમનો વિહાર પ્રાયઃ ગુજરાતમાં વિશેષતઃ છે. જિનમંડલગણના કુમારપાલપ્રવચ્ચમાં દેવચન્દ્રસૂરિ સાથે વિહાર અને શ્રીસિદ્ધાન્તના અધિષ્ઠાત્ર વિમલેશ્વર દેવ પાસેથી સિદ્ધાન્તોની તુલિતિ કરવા માટે વરદાનની પ્રાપ્તિ વર્ણવી છે. તેમણે પોતાના શબ્દાનુશાસનમાં 'અરુણત્ કુમારપાલોડરાતીન્' પ ઉદાહરણ આપેલું છે. અહીં પ્રયોક્તાને શામ્ય દર્શન ધોનાથી અદ્યતની વિભક્તિનો પ્રયોગ કરેલો છે, તેથી તેઓ કુમારપાલના રાજ્યકાલમાં

હતા અને તેનો રાજ્યકાળ ચારમી શતાબ્દીનો પ્રાન્ત ભાગ છે.
પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનો વિષય.

આગમોમાં ચાર પ્રકારના અનુયોગનું પ્રતિપાદન કરેલું છે-૧ દ્રવ્યાનુયોગ, ૨ ગણિતાનુયોગ, ૩ ચરણકરણાનુયોગ અને ૪ ધર્મકથાનુયોગ. દ્રવ્યાનુયોગમાં જીવ, પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાળ દ્રવ્ય અને તેના સ્વભાવનું વર્ણન આવે છે. ગણિતાનુયોગમાં મનુષ્ય, તિર્યંચ, દેવ, નારક વગેરેની ગણના વગેરે હોય છે. ચરણકરણાનુયોગમાં ચારિત્રને લગતી વાવતનું વર્ણન હોય છે અને ધર્મકથાનુયોગમાં કથા દ્વારા ધર્મનો ઉપદેશ આપવાનો હોય છે. પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં દ્રવ્યાનુયોગનો મુખ્ય વિષય છે અને તે સિવાય ક્વચિત્ ક્વચિદ્ ચરણકરણાનુયોગ અને ગણિતાનુયોગનો પણ વિષય છે. આ સૂત્રમાં ૩૬ પદો-પ્રકરણો છે.

પ્રથમ પ્રજ્ઞાપના પદમાં અજીવપ્રજ્ઞાપના અને જીવપ્રજ્ઞાપના બે વિભાગ આવેલા છે. અજીવપ્રજ્ઞાપનામાં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય કાળ અને પુદ્ગલાસ્તિકાયના મેદોનું વર્ણન છે. જીવપ્રજ્ઞાપનામાં જીવના મેદોનું સવિસ્તર વર્ણન છે. મનુષ્યોના મેદોના પ્રસંગે આર્ય અને મ્લેચ્છોના મેદ અને આર્યોના જાતિઆર્ય વગેરે મેદોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. ૨ જા સ્થાનપદમાં પૃથિવીકાયિકથી આરંભી સિદ્ધના જીવોના સ્થાનનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. ૩ જા અલ્પવહુત્વ પદમાં વિશાથી આરંભી પુદ્ગલદ્વાર પર્યન્ત ૨૬ દ્વારને આશ્રયી અલ્પવહુત્વ કહેવામાં આવ્યું છે, તેમજ ૨૭ મા મહાદંડક દ્વારમાં સર્વ જીવોનું સચિસ્તરપણે અલ્પવહુત્વ કહ્યું છે. ૪થા સ્થિતિપદમાં નૈરયિકાદિ ચોવીશ દંડકને આશ્રયી સ્થિતિ-આયુષની મર્યાદા વનાવી છે. ૫ માં વિશેષ-પર્યાય પદમાં જીવ અને અજીવના પર્યાયોનું નિરૂપણ છે. ૬ ટા વ્યુત્ક્રાન્તિ પદમાં જીવોનો ઉપપાત, ઉપપાતચિરદ્ધ, ઉદ્ધર્તના, ઉદ્ધર્તનાચિરદ્ધ, સાન્તર અને નિરન્તર ઉપપાત, અને ઉદ્ધર્તના, સિદ્ધિ, એક સમયનો ઉપપાત, ક્યાંથી આવીને ઉપજે અને મરીને ક્યાં જાય ? પરમવના આયુષનો બન્ધ, આયુષનો બન્ધ કેટલા આકર્ષ વહે થાય इत्यादि દ્વીકીકત છે. ૭ મા ઉચ્છ્વાસ પદમાં નૈરયિકાદિ ચોવીશ દંડકના જીવોને આશ્રયી ઉચ્છ્વાસના કાળનું પ્રમાણ વતાવેલું છે. ૮ મા સંજ્ઞાપદમાં સંજ્ઞાનું પ્રતિપાદન, સંજ્ઞાનો ઉપયોગ અને તેના અલ્પવહુત્વનું નિરૂપણ છે. ૯ મા યોનિપદમાં યોનિ-ઉત્પત્તિસ્થાનના પ્રકાર, કયા જીવોને કદ્દ યોનિ હોય છે તથા તેઓના અલ્પવહુત્વનું પ્રતિપાદન છે. ૧૦ મા ચર-

માચરમ પદમાં રત્નપ્રભાદિ પૃથિવી તથા પરમાણુ વગેરેને આશ્રયી આપેશિક ચરમણું અને અચરમણું વતાવ્યું છે. તથા સંસ્થાનના પરિમ-
હલાદિ પ્રકાર, તેઓના પ્રદેશો અને તે સમ્યન્ધે ચરમણા અને અચરમણાનું નિરૂપણ છે. ૧૧ મા ભાગપદમાં ભાગના પ્રકારો, અને
ભાગપણે કેવા પ્રકારના દ્રવ્યો ગ્રહણ કરે છે, ભાગ દ્રવ્યોનો પાંચ પ્રકારનો મેદ, વચનના સોલ પ્રકાર, ભાગ ચોલનારના આરાધક
અને વિરાધકપણા સંવન્ધે વિચાર ક્રિયાદિ ભાગ સંવન્ધી સૂક્ષ્મ વિચાર કરેલો છે. ૧૨ મા શરીરપદમાં શરીરના મેદો અને વદ્ અને
મુક્ત-છોડી દીધેલા શરીરનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ૧૩ મા પરિણામ પદમાં જીવના ગતિપરિણામ વગેરે દસ પ્રકારના પરિણામ
અને અજીવના દસ પ્રકારના પરિણામનું નિરૂપણ છે. ૧૪ મા કાયા પદમાં કાયાના પ્રકાર, કાયાઓની ઉત્પત્તિના સ્થાનો અને આઠ
કર્મના ચય અને ઉપચયના સ્થાનોનું નિરૂપણ છે. ૧૫ મા શ્વેદિયપદમાં શ્વેદિયોના પ્રકાર, સંસ્થાન, અવગાદના, જાડાદ, પ્રદેશો અને
શ્વેદિયના ચિપચનું પરિમાણ, આરીસામાં પડતા પ્રતિવિમ્બ સંવન્ધે વિચાર, શ્વેદિયોના ઉપયોગનો કાલ, અવગ્રહાદિ મેદો તથા
અતીત, અનાગત અને ભવિષ્ય કાલને આશ્રયી દ્રવ્યેન્દ્રિયો તથા ભવેન્દ્રિયોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ૧૬ મા પ્રયોગપદમાં યોગના
પંચ મેદ, ગતિપ્રપાતના મેદો તથા વિદ્યાયોગતિના સત્તર પ્રકારનું નિરૂપણ છે. ૧૭ મા લેદ્યાપદમાં છ ૫ લેદ્યાનું સ્વરૂપ, જીવોના
સમાન આહાર, શરીર, ઉચ્છ્વાસ, કર્મ, વર્ણ, લેદ્યા, વેદના અને ક્રિયાને આશ્રયી વિચાર, લેદ્યાવાલા જીવોનું અલ્પગુરુ, લેદ્યાઓનો
પરિણામ, તેના વર્ણાદિ વગેરે અનેક વાચનનું પ્રતિપાદન છે. ૧૮ મા કાયાસ્થિતિ પદમાં જીવોની કાયાસ્થિતિ-તે તે પર્યાય રૂપે સ્થિતિનું
નિરૂપણ છે. ૧૯ મા સમ્યક્ત્વપદમાં સમ્યક્ગુણ, મિથ્યાદષ્ટિ અને સમ્યક્મિથ્યાદષ્ટિનું નૈરયિકાદિ નોવીશ દંડકને આશ્રયી નિરૂપણ છે. ૨૦
મા અન્તઃક્રિયા પદમાં નૈરયિકાદિ નોવીશ દંડકના જીવો અનન્તરાગ-તુરત નીકળીને કે પરંપરા અન્તઃક્રિયા-સર્વ કર્મનો શ્રવ્ય કરે
૫ સંવન્ધે વિચાર તથા કેચલિદ કહેલા ધર્મના શ્રવણાદિ સંવન્ધે તથા અમંયત મત્ર દ્રવ્ય મેદો વગેરેના ઉપપાત સંવન્ધે નિરૂપણ છે.
૨૧ મા અવગાદનાસંસ્થાન પદમાં શરીરના પ્રકાર, સંસ્થાન-આકાર, શરીરનું પ્રમાણ, શરીરના પુદ્ગલોનો ચય, શરીરોનો પરસ્પર સંવન્ધ અને
અલ્પગુરુત્વનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. ૨૨ મા ક્રિયા પદમાં કાયાદિ વગેરે ક્રિયાઓનું વર્ણન છે. ૨૩ મા કર્મપ્રકૃતિ પદમાં કર્મપ્ર-
કૃતિઓનો મેદ, કર્મપ્રકૃતિઓ કેવી રીતે વાંધે છે, કેટલા સ્થાને વાંધે છે, કેટલા પ્રકારે વેદે છે અને તેનો નિપાક, સ્થિતિ, કયા

જીવો કેટલો વંધ કરે, જઘન્ય સ્થિતિવંધ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવંધના સ્વામી વગેરે વાવતંત્રું પ્રતિપાદન કરેલું છે. ૨૪ મા કર્મવંધ પદમાં જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ વાંધતો કેટલી પ્રકૃતિઓનો વંધ કરે ૫ સંવંધે વિવેચન છે. ૨૫ મા કર્મવેદ પદમાં જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ વાંધતો કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વેદે ૫ સંવંધે કથન છે. ૨૬ મા કર્મવેદવંધ પદમાં જ્ઞાનાવરણીય વગેરે કર્મ વાંધતો કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વેદે ૫ સંવંધે પ્રતિપાદન છે. ૨૭ મા કર્મવેદવેદ પદમાં જ્ઞાનાવરણીય વગેરે કર્મ વેદતો વીજી કેટલી કર્મ પ્રકૃતિઓ વેદે ૫ સંવંધે નિરૂપણ છે. અઠઘાવીશમા આધાર પદમાં આહારના પ્રકાર, કયા જીવોને કેવા પ્રકારનો આહાર હોય, કયા જીવોને કેટલા કાળે આહારની ઇચ્છા થાય ? આભોગપૂર્વક અને અનાભોગપૂર્વક આહાર, આહારને યોગ્ય દ્રવ્યો, આહારનો પરિણામ તથા આહારક ભવ્ય વગેરે તેર દ્વારોને આશ્રયી આહારરૂપણા અને અનાહારરૂપણાનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ૨૯ મા ઉપયોગ પદમાં સાકાર ઉપયોગ અને અનાકાર ઉપયોગનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. ૩૦ મા પાસણ્યા-પદ્યતા પદમાં ઉપયોગની પેઠેજ નિરૂપણ છે. પરંતુ ઉપયોગ અને પદ્યતામાં ભેદ પડતોજ છે કે સ્પષ્ટ ઉપયોગને પદ્યતા કહે છે. પડલે ઉપયોગના ચાર પ્રકાર છે અને પદ્યતાના નવ પ્રકાર છે. મતિજ્ઞાન, મતિ-અજ્ઞાન, અને અવધુર્દશાનો ઉપયોગ અસ્પષ્ટરૂપ હોવાથી તેની પદ્યતામાં ગણના થતી નથી. તથા કેવલજ્ઞાનીના જ્ઞાનોપયોગ અને દર્શન ઉપયોગ એક કાળે કેમ ન હોય તે સંવંધે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. ૩૧ મા સંજ્ઞી પદમાં દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞાની અપેક્ષા સંજ્ઞા વાળા કયા જીવો હોય ૫ સંવંધે નિરૂપણ કર્યું છે વાવીશમાં સંયમ પદમાં સંયત, અસંયત, સંયતાસંયત વગેરે જીવોનું નિરૂપણ છે. ૩૩ મા અવધિપદમાં અવધિજ્ઞાનના ભેદ, વિષય, સંસ્થાન, અભ્યંતરાવધિ, વાહ્યાવધિ, હીયમાન, વર્ધમાન, પ્રતિપાતી, અપ્રતિપાતી, અવસ્થિત અને અનવસ્થિત ભેદોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. ૩૪ મા પ્રવીચાર પદમાં મુખ્યપણે વેદોના કાય, સ્પર્શ, રૂપ, શબ્દ અને મન સંવંધી પ્રવીચાર-વિષયોપભોગનું નિરૂપણ છે. ૩૫ મા વેદના પદમાં વેદનાના પ્રકાર અને કોને કયા પ્રકારની વેદના હોય ૫ સંવંધે નિરૂપણ છે. ૩૬ મા સમુદ્ધાત પદમાં સમુદ્ધાતના પ્રકાર, સમુદ્ધાતનું કાલપ્રમાણ, કયા જીવોને કેટલી સમુદ્ધાતો હોય તથા ચોવીશ દંડકને અતીત અનાગત અને વર્તમાન કાલને આશ્રયી સમુદ્ધાતનું નિરૂપણ, વેદનાદિ સમુદ્ધાત વડે વહાર કાઢેલા પુદ્ગલોનું ક્ષેત્ર, તે વહાર કાઢેલા પુદ્ગલોને આશ્રયી ક્રિયા, કેવલી સમુદ્ધાતવાળા કેવલજ્ઞાનીના ચરમસમયના નિર્જરા પુદ્ગલોનું સૂક્ષ્મ-

પણું અને તેઓને સર્વ લોકને સ્પર્શીને રહેલું, તે નિર્જરાપુદ્ગલો વર્ણાદિ વહે છગ્રસ્થના જ્ઞાનનો અવિષય, કેવલિસમુદ્ઘાત કરવાનું કારણ આયોજીકરણ, કેવલિસમુદ્ઘાતના પ્રકાર, સમુદ્ઘાતસમયે મન, વચન અને કાયયોગનો વ્યાપાર, મનોયોગ વગેરે રોધ કરવાનો પ્રકાર અને સિદ્ધોનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે.

આ પ્રસ્તાવનામાં શ્રીમાન્ મુનિ શ્રીફલ્યાણ વિજયજીનો મહાવીરની કાઠગણના, મુનિશ્રી જિનવિજયજી સંપાદિત હરિભદ્રસૂરિકા સમય નિર્ણય અને પંડિત હરગોવિંદદાસ સંપાદિત પ્રાકૃત શબ્દમહાર્ણવની પ્રસ્તાવનાનો ઉપયોગ કર્યો છે માટે ય મહાશયોની અહીં કૃત તથા પૂર્વક નોંધ લેવું છે.

આ પુસ્તકના સંશોધનમાં તેના મુખ્ય સુધારવામાં તથા વીજી ઉપયોગી સૂચના કરવામાં મારા મિત્ર ભાદ્ર હીરાલાલ દેવચંદ શાહે ઘણીજ સહાય કરી છે તેથી તેઓનો તથા આ ગ્રન્થના પ્રકાશનમાં જેઓની પરોક્ષ તથા પ્રત્યક્ષ સહાય મળી હોય તે વધાનો અહીં આભાર માનું છું.

આ પુસ્તકને છપાવવામાં અજ્ઞાનથી ધ્રાન્તિથી પ્રમાદથી કે ઉતાવળથી જે કાંઈ ભૂલો થઈ હોય તથા સૂત્ર વિરુદ્ધ લઘાણ થયું હોય તે માટે મિથ્યા દુષ્કૃત આપું છું અને વિદ્વાનોને પ્રાર્થું છે કે તેઓ સુદૃઢતાથી મારી ભૂલિઓ જણાવી મારા ઉપર અનુગ્રહ કરશે.

આ પુસ્તકનું શુદ્ધિપત્રક તૈયાર કરી છાપવાનું હતું પરન્તુ ગ્રાહકોની ઘણી ઉતાવળ હોવાથી માત્ર પ્રથમ ભાગનું જ શુદ્ધિપત્રક આ સાથે આપવામાં આવ્યું છે. દ્વિતીય ભાગ અને તૃતીય ભાગનું શુદ્ધિપત્રક તૈયાર થયે સ્વર આપવામાં આવશે પટલે ગ્રાહકોય મંગાવી લેવા કૃપા કરવી.

સંવત્ ૧૯૧૧ આદ્રપદ

કૃષ્ણ દ્વિતીયા

શારદા ભવન

જૈન સોસાઈટી ૧૫

અમદાવાદ.

ભગવાનદાસ હરસચંદ દોશી.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર તૃતીય ભાગ-અનુક્રમણિકા.

પૃષ્ઠ

વિષય

૨૧ અવગાહના સંસ્થાન પદ ૧૨૨૧-૧૩૦૦

શરીરના પાંચ મેદ, ઔદારિક શરીરના પંચેન્દ્રિયાદિ પાંચ પ્રકાર, પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરના પૃથિવીકાયિકાદિ પ્રકાર, પૃથિવી-કાયિક ઔદારિક શરીરના સૂક્ષ્મ અને વાદર પ બે પ્રકાર, સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિકના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પ બે પ્રકાર, પ પ્રમાણે વાદર પૃથિવીકાય, યાવત્ વનસ્પતિકાયના બે પ્રકાર, બેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પ બે પ્રકાર, પ પ્રમાણે યાવત્ ચલરિન્દ્રિય ઔદારિક શરીરના બે પ્રકાર સંવન્ધે કથન

૧૨૨૧-૨૬

પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરના તિર્યંચ અને મનુષ્ય પ બે પ્રકાર, અને તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરના મેદો

૧૨૨૬-૨૯

મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરના મેદો

૧૨૨૯-૩૦

ઔદારિક શરીરને વિશે સંસ્થાનો અને તેના મેદો

૧૨૩૦-૩૫

વિષય:

ઔદારિક શરીરની અવગાહના

વૈક્રિય શરીરના મેદો

વૈક્રિય શરીરના સંસ્થાનો

વૈક્રિય શરીરની અવગાહના

આહારક શરીરના પ્રકાર

તૈજસ શરીરના પ્રકાર

મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતવાળા તૈજસ શરીરની અવગાહના અને તેના મેદો

૧૨૮૦-૮૯

ઔદારિકાદિ શરીરના પુદ્ગલો કેટલી વિશાળી આવી

થાય પ સંવન્ધે કથન

૧૨૯૦-૯૧

ઔદારિકાદિ શરીરનો પરસ્પર સંવન્ધ

૧૨૯૨-૯૫

ઔદારિકાદિ શરીરોનું દ્રવ્યાર્થ, પ્રવેશાર્થ અને દ્રવ્યાર્થ-પ્રવેશાર્થની

અપેક્ષાપ અલ્પવહુત્વ

૧૨૯૫-૯૭

ઔદારિકાદિ શરીરની જઘન્ય, ડરુકપ્ર અને જઘન્યોલ્કપ્ર અવગાહ-

નાનું અલ્પવહુત્વ

૧૨૯૮-૧૩૦૦

૨૨ ક્રિયા પદ ૧૩૦૧-૧૩૫૦

ક્રિયાઓના કાર્યિકી વગેરે પાંચ પ્રકાર, અને તે પ્રત્યેકના

મેદો

૧૩૦૧-૩

જીવો સક્રિય છે કે અક્રિય છે અને તેમ હોવાનું કારણ

૧૩૦૪-૭

જીવોને પ્રાણાતિપાતાદિ વહે થતી ક્રિયા અને તે ક્રિયાઓનો

વિષય

૧૩૦૮-૧૦

જીવ પ્રાણાતિપાતવહે કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વાંધે ? પમ નૈરયિકથી

આરંભી ચોવીશ વંડકને આશ્રયી પ્રશ્ન અને ઉત્તર ૧૩૧૧-૧૨

જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વાંધતો કેટલી ક્રિયાવાલો હોય ? પ

પ્રમાણે નૈરયિક યાવત્ વૈમાનિકને આશ્રયી પ્રશ્ન અને ઉત્તર,

પમ વહુયચનને આશ્રયી પ્રશ્ન અને ઉત્તર. પ પ્રમાણે દર્શનાવર-

ણીયાદિ કર્મ સંવન્ધે પ્રશ્ન અને ઉત્તર ૧૩૧૨

જીવ જીવને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાલો હોય ? પમ નૈરયિક

યાવત્ વૈમાનિકને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાલો હોય ? જીવ

જીવોને આશ્રયી, જીવો જીવને આશ્રયી, જીવો નૈરયિકને યાવત્

વૈમાનિકને આશ્રયી, જીવો નૈરયિકોને યાવત્ વૈમાનિકોને તથા

ઔદારિક શરીરને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાલો હોય ? નૈરયિકો

જીવને યાવત્ વૈમાનિકને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાલો હોય ?

નૈરયિકો જીવોને યાવત્ વૈમાનિકોને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાલો

હોય ? પ પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તરો ૧૩૧૪-૨૧

ક્રિયાઓના પ્રકાર, નૈરયિકો યાવત્ વૈમાનિકોને ક્રિયા અને

ક્રિયાઓનો પરસ્પર સંવન્ધ ૧૩૨૨-૨૬

કાલ, દેશ અને પ્રદેશને આશ્રયી ક્રિયાઓનો પરસ્પર

સંવન્ધ

૧૩૨૬-૨૭

અયોજિકા ક્રિયાઓનો પરસ્પર સંવન્ધ તથા કાલ, દેશ અને

પ્રદેશને આશ્રયી સંવન્ધ ૧૩૨૮

પક્ક સમય-કાલને આશ્રયી ક્રિયાઓનો પરસ્પર સંવન્ધ ૧૩૨૯-૩૦

ક્રિયાઓના આરંભિકી વગેરે પ્રકારો અને તેના સ્વામી ૧૩૩૦-૩૨

નૈરયિકો યાવત્ વૈમાનિકોને આરંભિકી વગેરે ક્રિયાઓ અને તેઓનો

પરસ્પર સંવન્ધ, તથા સમય, દેશ અને પ્રદેશને આશ્રયી પરસ્પર

સંવન્ધ, જીવોને તથા નૈરયિકાદિને પ્રાણાતિપાતવિરમણ અને

તેનો વિષય, યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરમણ અને તેનો વિષય

૧૩૩૨-૩૯

પ્રાણાતિપાતની ચિરતિવાલાને કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓનો વન્ધ થાય ?

અને તેના ભાંગાઓ. ૫ પ્રમાણે મૃપાવાદની ચિરતિવાલા યાવત્

મિથ્યાદર્શનશલ્યની ચિરતિવાલાને કર્મપ્રકૃતિઓનો વન્ધ અને

તેના ભાંગાઓ. ૫ પ્રમાણે ઘટુવચનના અફે થતા ભાંગાઓ ૧૩૩૯-૪૬

પ્રાણાતિપાતની ચિરતિવાલાને યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્યની ચિરતિ

વાલાને આરંભિકી વગેરે ક્રિયાઓ ૧૩૪૭-૪૯

આરંભિકી ક્રિયા વગેરેનું અલ્પવદુત્વ ૧૩૫૦

૨૩ કર્મપ્રકૃતિ પદ-પ્રથમ ઉદ્દેશક ૧૩૫૧-૧૩૮૦

કર્મપ્રકૃતિઓના મેદ, નૈરયિકો યાવત્ વૈમાનિકોને કહ કર્મપ્રકૃ-

તિઓ હોય ? ૫ પ્રશ્ન અને ઉત્તર ૧૩૫૧-૫૪

આઠ કર્મપ્રકૃતિઓના વન્ધનું કારણ ૧૩૫૫-૫૬

જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મવંધના સ્થાનકો અને ક્રોધ, માન, માયા અને

લોભનો નયના વિચારથી રાગદ્વેષમાં સમાવેશ ૧૩૫૭-૬૦

જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મપ્રકૃતિઓનું વેવન ૧૩૬૧-૬૨

જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મનો ગતિ, સ્થિતિ, ભવ અને પુદ્ગલપરિણામને
આશ્રયી વિપાક ૧૩૬૨-૮૦

૨૩ કર્મપ્રકૃતિ પદ-દ્વિતીય ઉદ્દેશક ૧૩૮૧-૧૪૫૦

જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ ૧૩૮૧-૧૪૦૨

જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મની ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય સ્થિતિ, અવાધા અને

નિષેક ૧૪૦૩-૨૮

પ્રકેન્દ્રિયો જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મની કેટલી સ્થિતિ બાંધે ૫ સંવંધે

પ્રતિપાવન ૧૪૨૮-૩૩

બેદન્દ્રિય, તેદ્દન્દ્રિય, ચત્તરિન્દ્રિય, અસંશી પંચેન્દ્રિય અને સંશી

પંચેન્દ્રિય જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મનો કેટલો વંધ કરે ૫ સંવંધે

કથન ૧૪૩૪-૪૨

જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મના જઘન્ય અને અજઘન્ય સ્થિતિવંધના

સ્વામી ૧૪૪૨-૪૫

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવંધવાલા જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મવંધના સ્વામી

૧૪૪૬-૫૦

૨૪ કર્મવન્ધ પદ ૧૪૫૧-૧૪૫૯

કર્મપ્રકૃતિઓના મેદ, જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધતો કેટલી
કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે પ સંબંધે વિચાર તથા ફરકવચન અને ચલુ-
વચનને આશ્રયી માંગાઓ. એમ વર્ણનાવરણ કર્મ બાંધતો કેટલી
પ્રકૃતિઓ બાંધે પ સંબંધે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અતિદેશવલ્લે
કથન ૧૪૫૧-૫૫

વેદનીય કર્મ બાંધતો કેટલી કર્મપ્રકૃતિ બાંધે પ સંબંધે વિચાર
૧૪૫૬-૫૭
મોહનીય કર્મ બાંધતો કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે, તથા નામ,
ગોત્ર અને અન્તરાયકર્મ બાંધતો કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે પ
સંબંધે વિચાર ૧૪૫૮-૫૯

૨૫ કર્મવેદ પદ ૧૪૬૦-૧૪૬૧
કર્મપ્રકૃતિઓના આઠ પ્રકાર, જીવ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ બાંધતો
કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ બેદે પ સંબંધે વિચાર ૧૪૬૦-૬૧
૨૬ કર્મવેદવ્યવ્થ પદ ૧૪૬૨-૧૪૬૩

કર્મપ્રકૃતિઓના આઠ મેદ, જ્ઞાનાવરણીય અને વર્ણનાવરણીય કર્મ
વેદતો કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે પ સંબંધે વિચાર અને તેના
માંગા ૧૪૬૨-૬૬

વેદનીયાદિ કર્મ વેદતો કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે પ સંબંધે
વિચાર અને માંગાઓનું કથન ૧૪૬૬-૬૯

૨૭ કર્મવેદવેદ પદ ૧૪૭૦-૭૨
કર્મપ્રકૃતિના આઠ મેદ, જ્ઞાનાવરણીયાદિ વેદતો કેટલી કર્મપ્રકૃ-
તિઓ વેદે પ સંબંધે વિચાર ૧૪૭૦-૭૨

૨૮ આહાર પદ પ્રથમ ઉદ્દેશક ૧૪૭૩-૧૫૦૭
નૈરયિકો સચિત્ત આહારવાળા, અચિત્ત આહારવાળા કે મિત્ર
આહારવાળા હોય? પ પ્રશ્ન અને ઉત્તર. પ પ્રમાણે અનુરકુમારા-
દિને આશ્રયી વિચાર ૧૪૭૪

નૈરયિકો આત્મરર્થો-આહારાભિલાષી હોય? અને તેઓને કેટલા
કાંલે આત્મરત્નો અભિલાષ થાય? પ સંબંધે વિચાર ૧૪૭૫-૭૬
નૈરયિકો કેવા પુરુલ દ્રવ્યોનો આહાર કરે પ પ્રશ્ન અને ઉત્તર
૧૪૭૭-૮૪

નૈરયિકો જે પુરુલો આહારપણે ગ્રહણ કરે છે તે પુરુલોના કેટ-
લામા ભાગનો આહાર કરે છે અને કેટલામા ભાગનો આસ્વાદ
લે છે, વલ્લી તે પુરુલો કેવા સ્વરૂપે પરિણમે છે? પ સંબંધે
વિચાર ૧૪૮૫-૮૭

असुरकुमारादि संबन्धे पूर्वोक्त प्रश्नो विचार १४८८-८९
पृथिवीकायिकादि संबन्धे आहारार्थी इत्यादि पूर्वोक्त प्रश्नो
विचार १४९०-९२
वेद्यन्द्रिय, तेद्यन्द्रिय, चउरिन्द्रिय, पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च, मनुष्य,
व्यन्तर, ज्योतिष्को अने वैमानिको संबन्धे आहारार्थी वगेरे
वावतनो विचार १४९३-१५०२
नैरयिको पकेन्द्रिय शरीरोनो यावत् पंचेन्द्रिय शरीरोनो आहार
करे छे ? यावत् वैमानिको संबन्धे प्रश्न अने उत्तर १५०२-३
नैरयिको लोमाहारवाळा के प्रक्षेपाहारवाळा होय इत्यादि चोवीश
दंडकने आश्रयी. विचार १५०३-४
नैरयिको ओज आहारवाळा के मनोमक्षी होय प संबन्धे
विचार १५०४-७

२८ आहारपद-द्वितीय उद्देशक १५०८-१५३९.

जीव आहारक होय के अनाहारक होय प चोवीश दंडकने तथा
सिद्धने आश्रयी विचार. १५०८-१५१०

भवसिद्धिक अने संशी द्वार संबन्धे आहारक अने अनाहारकनो,

विचार

लेख्या द्वारमां लेख्यासहित जीव संबन्धे चोवीश १५१०-१८.
यी आहारक अने अनाहारकपणानो विचार १५१९-२०
सम्यग्दृष्टि द्वारमां सम्यग्दृष्टि, मिथ्यादृष्टि अने सम्यग्मिथ्यादृष्टि
आहारक होय के अनाहारक होय प संबन्धे विचार १५२०-२२
संयत द्वारमां संयत, असंयत, संयतासंयत अने नोसंयत-नो
असंयत-नोसंयतासंयत संबन्धे आहारकपणा अने अनाहारक-
पणानो विचार १५२३-२४

कपायद्वारमां सकषायी आहारक होय के अनाहारक होय प
संबन्धे विचार १५२५-२६

ज्ञानद्वारमां अभिनिवोधिकज्ञानी वगेरे अने मतिअज्ञानी वगेरे
संबन्धे आहारक-अनाहारकपणानो विचार १५२७-२९

योगद्वारमां सयोगी अने अयोगीमां, उपयोगद्वारमां साकार अने
अनाकार उपयोग वाळांमां अने वेद द्वारमां स्त्रीवेदी, पुरुष-
वेदी अने नपुंसकवेदीमां आहारक अने अनाहारकपणानो
विचार १५३०-३२

શરીર દ્વારમાં સશરીરી અને ઔદારીકાદિ શરીરવાલને વિશે આહારક અને અનાહારકપણાનો વિચાર ૧૫૩૩
પર્યાપ્ત દ્વારમાં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તમાં આહારક અને અનાહારક ૧૫૩૩-૩૮
પણાનો વિચાર

૨૯ ઉપયોગ પદ ૧૫૪૦-૫૦

ઉપયોગના પ્રકાર અને તેનું નૈરયિકાદિ ચોવીશ ઢંડકને આશ્રયી નિરૂપણ ૧૫૪૦-૫૦

૩૦ પદ્યત્તા પદ ૧૫૫૧-૬૨

પદ્યત્તાના પ્રકાર અને તેનું નૈરયિકાદિ ચોવીશ ઢંડકને વિશે નિરૂપણ ૧૫૫૧-

કેવલજ્ઞાની આ રત્નપ્રભા પૃથિવી ઘોરેને આકાર ક્યાદિ ઘટે જે સમયે જાણે છે તે સમયે દેહે છે? તેમજ અનાકાર ક્યાદિ ઘટે જે સમયે દેહે છે તે સમયે જાણતા નથી? ૫ સંયન્ધે પ્રશ્ન અને હત્તર ૧૫૫૮-૬૨

૩૧ સંજ્ઞી પદ ૧૫૬૩-૬૬

જીવ તથા નૈરયિકાદિ ચોવીશ ઢંડકને આશ્રયી સંજ્ઞી, અસંજ્ઞી

ઘોરેનો વિચાર

૩૨ સંયત પદ ૧૫૬૭-૭૦

જીવ અને નૈરયિકાદિ ચોવીશ ઢંડકને આશ્રયી સંયત, અસંયત, સંયતાસંયત અને નોસંયત-નોઅસંયત-નોસંયતાસંયતનો વિચાર ૧૫૬૭-૭૦

૩૩ અવધિ પદ.

‘ભેદ-વિસય’ ક્યાદિ સંગ્રહગાથાની વ્યાખ્યા ૧૫૭૧-૭૪
અવધિજ્ઞાનના પ્રકાર અને તેના સ્વામી ૧૫૭૨-૭૬
નૈરયિકાદિ ચોવીશ ઢંડકને આશ્રયી જીવ અવધિજ્ઞાન ઘટે કેટલું કેટલું જાણે છે અને હુપ છે? ૫ સંયન્ધે નિરૂપણ ૧૫૭૭-૮૩
નૈરયિકાદિ ઢંડકને આશ્રયી અવધિજ્ઞાનના સંસ્થાનનું નિરૂપણ ૧૫૮૩-૮૫

નૈરયિકાદિ અવધિજ્ઞાનના મધ્યવર્તી હોય છે તે ઘટાર હોય છે ૫ સંયન્ધે કથન ૧૫૮૬

નૈરયિકાદિને આશ્રયી વેશવધિ અને સર્વાવધિનું નિરૂપણ ૧૫૮૭
આનુગામિક, અનાનુગામિક, વર્ધમાન, તીર્યમાન, પ્રતિપાતી,

अप्रतिपाती, अवस्थित અને अनवस्थित अवधिज्ञानं नैरयिकादि
जीवोने आश्रयी निरूपण १५८७-८८

३४ परिचारणा पद १५८९-१६१४

‘अणंतरागयाद्दारे’ इत्यादि संग्रहणी गाथानी व्याख्या १५८९
नैरयिको उत्पत्ति समये तुरत आहार करना, पछी तेओना
शरीरनी उत्पत्ति, पछी पुद्गलोनुं ग्रहण, त्यार पछी तेनो परि-
णाम, पछी तेओने परिचारणा-विषयोपभोग અને त्यार पछी विकु-
र्वणा होय छे प प्रश्न અને ते प्रमाणे तेनो उत्तर. प प्रमाणे
अक्षुरकुमारादि संबन्धे प्रश्न અને उत्तर १५९०-१५९२
आभोगनिर्वर्तित અને अनाभोगनिर्वर्तित आहार संबन्धे नैर-
यिकादि चोवीश दंडकने आश्रयी कथन १५९३
नैरयिकादि जे पुद्गलोने आहारपणे ग्रहण करे छे तेने जाने
छे, देखे छे અને तेनो आहार करे छे के जाणता नथी देखता
नथी અને आहार करे छे प प्रश्न અને उत्तर तथा तेनुं
कारण १५९३-९८

नैरयिकादि चोवीश दंडकोने आश्रयी अध्यवसाय स्थानोनुं निरू-

पण અને ते प्रशस्त होय के अप्रशस्त होय, तथा सम्यक्त्वाभिगमी,
मिथ्यात्वाभिगमी के सम्यग्मिथ्यात्वाभिगमी होय प संबन्धे कथन
१५९९
देवो देवी सहित અને परिचार सहित होय, देवी सहित भने
परिचाररहित होय, देवीरहित અને परिचार सहित होय અને
देवी रहित અને परिचार सहित होय प संबन्धे प्रश्न અને
उत्तर १६००-१
परिचारणाना पांच प्रकार અને तेनो हेतु तथा कायपरिचारणानुं
स्वरूप १६०२-५
देवोने शुक्र पुद्गलो होय અને तेनो अप्सराओने केवा रूपे परि-
णाम थाय प संबन्धे कथन १६०६-७
स्पर्शपरिचारणा वगेरेनुं स्वरूप १६०८-१२
कायपरिचारक, यावत् मनःपरिचारक અને अपरिचारक देवोनुं
अल्पबहुत्व १६१३-१४

३५ वेदना पद १६१५-१८

वेदनाना शीत, उष्ण અને शीतोष्ण प त्रण प्रकार અને तेनुं रत्न-

પ્રમાદિ પૃથિવીને આશ્રયી નિરૂપણ તથા અસુરકુમારોને આશ્રયી નિરૂપણ

૧૬૧૬-૧૮

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવને આશ્રયી ચાર પ્રકારની વેદના અને તેનું નૈરયિકાદિ ઘંડકને વિશે પ્રતિપાદન.

૧૬૧૯-૨૦

શારીરિક, માનસિક અને શારીરિક-માનસિક ય ત્રણ પ્રકારની વેદનાનું નૈરયિકાદિ ચોવીશ ઘંડકને આશ્રયી પ્રતિપાદન

૧૬૨૦

સાતા, અસાતા અને સાતા-અસાતા ય ત્રણ પ્રકારની વેદનાનું નૈરયિકાદિ ચોવીશ ઘંડક વિશે નિરૂપણ

૧૬૨૧

દુઃખ, સુખ અને અદુઃખસુખ ય ત્રણ પ્રકારની વેદનાનું નૈરયિકાદિ ઘંડકને વિશે કથન

૧૬૨૧-૨૨

આમ્યુપગમિકી અને ઔપક્રમિકી વેદનાનું નૈરયિકાદિ જીવોને વિશે નિરૂપણ

૧૬૨૩-૨૪

નિદા અને અનિદા વેદનાનું સ્વરૂપ અને તેનું નૈરયિકાદિ ઘંડકને વિશે પ્રતિપાદન તથા તેનો હેતુ

૧૬૨૪-૨૮

૨૬ સમુદ્યાત પદ ૧૬૨૯-૧૫૭૦

૧૬૨૯-૩૩

૧૬૩૪

સમુદ્યાતનું સ્વરૂપ

સમુદ્યાતના સાત પ્રકાર અને તેનો કાલ

નૈરયિકાદિ ચોવીશ ઘંડકને આશ્રયી સમુદ્યાતનું નિરૂપણ

૧૬૩૪-૩૬

પ્રકારના નૈરયિકાદિ ઘંડકને આશ્રયી સમુદ્યાતનું નિરૂપણ

૧૬૩૭-૪૩

નૈરયિકોને યાવત્ વૈમાનિકોને વેદનાદિ સમુદ્યાતોનું અતીત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય કાલની અપેક્ષાપ નિરૂપણ

૧૬૪૪-૪૭

પ્રકારના નૈરયિકાદિ ઘંડકને આશ્રયી સમુદ્યાતનું નિરૂપણ

૧૬૪૮-૫૨

પ્રકારના નૈરયિકાદિ ઘંડકને આશ્રયી સમુદ્યાતનું નિરૂપણ

૧૬૪૮-૫૨

પ્રકારના નૈરયિકાદિ ઘંડકને આશ્રયી સમુદ્યાતનું નિરૂપણ

૧૬૫૨-૬૦

પ્રકારના નૈરયિકાદિ ઘંડકને આશ્રયી સમુદ્યાતનું નિરૂપણ

૧૬૫૨-૬૦

પ્રકારના નૈરયિકાદિ ઘંડકને આશ્રયી સમુદ્યાતનું નિરૂપણ

૧૬૬૧-૬૩

૧૬૬૧-૬૩

૧૬૬૧-૬૩

એક એક નૈરયિકને નૈરયિકપણામાં યાવત્ વમાનિકને વૈમા-
 નિકપણામાં અતીતાદિ કાઢતી અપેક્ષાપ આહારક સમુદ્ઘાતનું
 નિરૂપણ ૧૬૬૪-૬૫
 ૫મ નૈરયિકાદિને વિશે સ્વસ્થાન અને પરસ્થાની અપેક્ષાપ કેવ-
 લિસમુદ્ઘાતનું નિરૂપણ ૧૬૬૬
 ૫ પ્રમાણે વહુવચનયુક્ત નૈરયિકાદિને વેદનાદિ સમુદ્ઘાતોનું
 પ્રતિપાદન ૧૬૬૭-૭૨
 વેદનાદિ સમુદ્ઘાતવાળા તથા સમુદ્ઘાત રહિત નૈરયિકાદિ
 જીવોનું અલ્પવહુત્વ ૧૬૭૨-૮૧
 કપાય સમુદ્ઘાતના પ્રકાર, નૈરયિકને યાવત્ વૈમાનિકને કે-
 ટલા કષાયસમુદ્ઘાતો હોય ૫ સંવન્ધે સ્વસ્થાન અને પરસ્થા-
 નની અપેક્ષાપ કથન ૧૬૮૨-૯૫
 ક્રોધસમુદ્ઘાતવાળા, યાવત્ લોભસમુદ્ઘાતવાળા, અકપાયસમુ-
 દ્ઘાતવાળા તથા સમુદ્ઘાતરહિત જીવોનું અલ્પવહુત્વ ૧૬૯૬-૯૯
 છાન્નસ્થિક સમુદ્ઘાતના પ્રકાર અને તેનો નૈરયિકાદિ વંડકને
 આશ્રયી વિચાર. ૧૬૯૯-૧૭૦૧

જીવ વેદનાસમુદ્ઘાત કરીને જે પુવ્ગલોને વધાર કાઢે તે વહે
 કેટલું ક્ષેત્ર સ્પર્શાય, વ્યાસ થાય, કેટલા કાળે સ્પર્શાય, તથા
 તે પુત્રલો ત્યાં રહેલા જીવોનો ઘાત કરે અને તેથી જીવ કેટલી
 ક્રિયાવાળો હોય ? તથા તે જીવને આશ્રયી તે કેટલી ક્રિયા-
 વાળો હોય ? इत्यादि સંવન્ધે વિચાર ૧૭૦૨-૧૭૦૬
 જીવ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરી જે પુત્રલો વધાર કાઢે તે
 પુત્રલો વહે કેટલું ક્ષેત્ર વ્યાસ થાય, તે કેટલા કાળમાં
 વ્યાસ થાય અને તેને આશ્રયી જીવ કેટલી ક્રિયાવાળો હોય
 इत्यादि સંવન્ધે વિચાર ૧૭૦૭-૧૨
 ૫ પ્રમાણે વૈક્રિય, તૈજસ અને આદ્યારકસમુદ્ઘાત સંવન્ધે
 વિચાર ૧૭૧૩-૨૦
 કેવલિસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયેલા અનાગરના જે ચારમ સમયમાવી
 નિર્જેરાપુત્રલો સૂક્ષ્મ કણાં છે, તે સર્વે લોક વ્યાપીને રહે છે ?
 છાન્નસ્થ તે નિર્જેરાપુત્રલોને વર્ણ વહે, ગન્ધ વહે, રસ વહે અને સ્પ-
 ર્શ વહે જાણે છે કે નથી જાણતો અને તેનો હેતુ ૧૭૨૦-૨૫
 કેવલજ્ઞાની શા કારણથી સમુદ્ઘાત કરે છે ૫ સંવન્ધે વિચાર
 ૧૭૨૬-૩૨

આયોજીકરણ કેટલા સમયપ્રમાણ છે અને કેવલિસમુદ્ઘાત
કેટલા સમય પ્રમાણ છે ? અને તેને કરવાનો પ્રકાર ૧૭૩૩
સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયેલા કેવલજ્ઞાની કયા કયા યોગનો વ્યાપાર
કરે છે ૫ સંવન્ધે વિચાર ૧૭૩૪-૩૬
સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયેલા કેવલજ્ઞાની તુરત સિદ્ધ થાય કે નહિ ?

તથા કયા કયા યોગનો વ્યાપાર કરે ? ૫ સંવન્ધે વિચાર
૧૭૩૬-૩૯
સયોગી સિદ્ધ થાય ? ૫ પ્રશ્નનો ઉત્તર, યોગ નિરોધ કરવાનો
પ્રકાર, અને સિદ્ધના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન ૧૭૪૦-૧૭૫૦

इगवीसइमं सररपयं ।

વિહિસંઠાણપમાણે પોગલચિણા સરીસંજોગો । દબ્બપણસડપ્પબહું સરીરોગાહણડપ્પબહું ॥

एकवीशमुं शरीर पद.

૧ વિધિ-શરીરના મેદ, ૨ સંસ્થાન-શરીરનો આકાર, ૩ શરીરનું પ્રમાણ, ૪ શરીરના પુદ્ગલોનો ચય, ૫ શરીરોનો પરસ્પર સંબંધ, ૬ શરીરોનું દ્રવ્ય, પ્રદેશો અને દ્રવ્ય-પ્રદેશો વડે અલ્પવહુત્વ અને, શરીરની અવગાહનાનું અલ્પવહુત્વ એ અધિકારો કહેવાના છે.

૧. વીશમા પદની વ્યાખ્યા કરી, હવે એકવીશમા પદનો પ્રારંભ કરાય છે. તેનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે—અહીં પૂર્વના પદમાં ગતિના પરિણામ વિશેષ અન્તક્રિયારૂપ પરિણામ કહ્યો, અહીં પણ નરકાદિ ગતિમાં उत्पन्न થયેલા જીવોના ગતિના પરિણામ વિશેષ રૂપ જ શરીરના સંસ્થાનાદિનું પ્રતિપાદન કરાય છે. અહીં આ અધિકારગાથા છે—‘વિહિસંઠાણપમાણે’ इत्यादि. પ્રથમ અધિકારમાં વિધિ-શરીરના મેદો કહેવાના છે. ત્યાર પછી સંસ્થાનો, પછી શરીરોનું પ્રમાણ, ત્યાર વાદ કેટલી દિશાઓથી શરીરોના પુદ્ગલોનો ઉપચય થાય છે—પ્રમાણે પુદ્ગલોનો ચય કહેવાનો છે. પછી કયા શરીરના સદ્ભાવમાં કયું શરીર અવશ્ય હોય તે પ્રમાણે શરીરોનો પરસ્પર સંબંધ કહેવાનો છે. ત્યાર પછી દ્રવ્યો, પ્રદેશો અને દ્રવ્યપ્રદેશો વડે અલ્પવહુત્વ કહેવાનું છે, તાત્પર્ય તે છે કે દ્રવ્યાર્થરૂપે પ્રદેશાર્થરૂપે અને દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થરૂપે પાંચે શરીરોનું અલ્પવહુત્વ કહેવાનું છે, ત્યાર પછી પાંચે શરીરોનું અવગાહના સંબંધે અલ્પવહુત્વ કહેવાનું છે. એ અધિકાર ગાથાનો સંક્ષેપથી અર્થ કહ્યો.

તેમાં ઉદ્દેશના ક્રમ પ્રમાણે નિર્દેશ હોય છે’ એ ન્યાયથી પ્રથમ વિધિદ્વાર કહેવાની इच्छावाळा સૂત્રકાર પ્રારંભમાં શરીરના મૂલ મેદો જણાવે છે—‘कश् णं भंते’ ! इत्यादि. हे भगवन् ! કેટલાં શરીરો છે? ‘શીર્યન્તે’—પ્રતિક્ષણ વિનશ્વર ભાવને ધારણ કરે તે શરીરો.

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—‘હે ગૌતમ ! મેં તથા અન્ય તીર્થંકરોપ પાંચ શરીરો કહ્યાં છે. તેને નામમાત્રથી જાણવે છે—‘ઓરાલિય’ इत्यादि. પળ ઉદાર-પ્રધાન, પંતું પ્રધાનપણું તીર્થંકર અને ગણધરના શરીરની અપેક્ષાપ સમજવું. કારણ કે તેથી અન્ય અનુત્તર દેવોનું શરીર પણ અનન્તગુણદીન છે. અથવા ઉદાર-કંદક અધિક હજાર યોજન પ્રમાણ હોવાથી બીજા શરીરની અપેક્ષાપ મોટું; તેનું મોટાપણું ભવ-ધારણીય સ્વાભાવિક વક્રિય શરીરની અપેક્ષાપ સમજવું, અન્યથા ઉત્તર વૈક્રિય લાલ યોજન પ્રમાણ પળ હોય છે. ઉદારમેય ઔદારિકં ઉદાર પજ ઔદારિક. અહીં સ્વાર્થમાં વિનયાદિમાં પાઠ હોવાથી ‘इकण्’ પ્રત્યય થયો છે. જેમકે વિનય ઉપરથી વૈનયિક. વિવિધા વિશિષ્ટા વા ક્રિયા વિક્રિયા, તસ્યાં ભવં વક્રિયમ્—વિવિધ પ્રકારની અથવા વિશિષ્ટ ક્રિયા તે વિક્રિયા, તે નિમિત્તે થયેલું તે વૈક્રિય, તે આ પ્રમાણે—તે વક્રિયશરીર પદ થઈને અનેક રૂપે થાય છે, અને અનેક થઈને મોટું થાય છે અને મોટું થઈને પ્રમણે—તે વક્રિયશરીર પદ થઈને અનેક થઈને એક થાય છે, સૂક્ષ્મ થઈને મોટું થાય છે. દૃશ્ય થઈને અદૃશ્ય સૂક્ષ્મ થાય છે. શેષ્ચર થઈને—આકાશમાં ચાલીને ભૂમિ ઉપર ચાલે છે, ભૂમિ ઉપર ચાલીને આકાશમાં ચાલે છે. દૃશ્ય થઈને અદૃશ્ય થાય છે, અને અદૃશ્ય થઈને દૃશ્ય થાય છે” —इत्यादि. તે વૈક્રિય શરીર બે પ્રકારનું છે—ઔપપાત્તિક અને લઘ્વિપ્રત્યય. તેમાં ઉપપાત્-જન્મ નિમિત્તે થયેલું તે ઔપપાત્તિક. તે દેવ અને નારકોને હોય છે અને લઘ્વિનિમિત્તક મનુષ્ય અને તિર્યંચોને હોય છે. ‘આહારપ’ ન્તિ. આહારક—ચંડવ પૂર્વધરોપ તીર્થંકરની ઋદ્ધિર્દર્શન વગેરે તથાવિધ પ્રયોજન વડે વિશિષ્ટ લઘ્વિના વશથી ‘આદિયતે’—કરાય તે આહારક. અહીં કર્મમાં ‘ળક’ પ્રત્યય થયો છે. જેમકે પાદાભ્યાં દ્વિયતે इति પાદહારકઃ—પગ વડે હરણ કરાય તે પાદહારક. પ સંયન્ધે કહ્યું છે કે—

“ કજ્જમિ સમુપન્તે સુયકેવલિણા વિસિદ્ધલદ્ધિપ । જં પથ્ય આહરિજ્જહ્ ભળંતિ આહારાં તં તુ ” ॥

કાર્ય ઉત્પન્ન થવાથી શ્રુતકેવલીપ વિશિષ્ટ લઘ્વિ વડે કરાય તેને આહારક કહે છે. અને તેઓને આ કાય હોય છે—
પાણિદયરિદ્ધિંસણસુદ્ધમપયત્યાવગાહનહેં વા । સંસયવોચ્છેયથં ગમણં જિણપાયમૂલંમિ ॥

પ્રાણીદયા, ઋદ્ધિર્દર્શન અને સૂક્ષ્મ પદાર્થને સમજવા માટે તથા સંશય દૂર કરવા માટે જિનની પાસે (આહારક શરીર વડે) ગમન થાય છે.

તે વક્રિયશરીરની અપેક્ષાપ અત્યન્ત શુભ અને સ્વચ્છ સ્ફટિકશિલાની પેઠે શુદ્ધ પુદ્ગલના સમૂહની રચનારૂપ છે. 'તેયપ' ઇતિ. તજસ-તેજસ્ પટલે તેજસ્ પુદ્ગલોનો વિકાર-પરિણામ તે તૈજસ શરીર. અહીં વિકાર અર્થમાં 'અણ' પ્રત્યય થયો છે. તે ઉષ્મા-ગરમી છે લિંગ-ચિન્હ જેનું પદું તથા શ્વાધેલા આદારના પરિણમનું કારણ છે. તે તૈજસ શરીરથી જેને વિશિષ્ટ તપથી લબ્ધિ વિશેષ ઉત્પન્ન થયેલી છે પવા પુરુષને તેજોલેક્ષ્યા નીકળે છે. પ સંબન્ધે કહ્યું છે કે—

સર્વસ્સ ઉમ્હસિદ્ધં રસાદ્આહારપાકજળગં ચ । તેયગલદ્ધિનિમિત્તં ચ તેયગં હોદ્ નાયબ્ધં ॥

સર્વેને ઉષ્મા-ગરમીથી સિદ્ધ-નિશ્ચિત, રસાદિ આદારના પાક-પરિણામેને ઉત્પન્ન કરનાર અને તૈજસ લબ્ધિનું કારણ તૈજસ શરીર છે. 'કર્મપ' ઇતિ—કર્મજ-કર્મથી ઉત્પન્ન થયેલું કર્મજ અથવા કર્મણ શરીર કહેવાય છે. તાત્પર્ય પ છે કે કર્મપરમાણુઓ જ આત્મપ્રદેશની સાથે ક્ષીરનીરની પેઠે પરસ્પર મળેલા અને શરીરરૂપે પરિણત થયેલા છે તે કર્મજ શરીર કહેવાય છે. આજ કારણથી તેને વીજે સ્થળે 'કાર્મણ' શરીર કહ્યું છે. કર્મનો વિકાર-પરિણામ તે કાર્મણ. પ સંબન્ધે કહ્યું છે કે—

કર્મવિગારો કર્મણમદ્વિહુવિચિતકર્મ્મનિપન્નં । સર્વેસિં સરોરણં કારણભૂયં મુણેયબ્ધં ॥

કર્મનો વિકાર પ કાર્મણ, તે આઠ પ્રકારના વિચિત્ર કર્મથી થયેલું છે. અને તેને વધા શરીરનું કારણભૂત જાણવું.”—વધા ઔદારિકાદિ શરીરોનું કારણભૂત-વીજરૂપ કર્મણ શરીર છે. કારણ કે ભવ પ્રપંચરૂપ અંકુરના વીજભૂત કર્મણ શરીરનો મૂળથી નાશ થયો હોય તો વાકીના શરીરની ઉત્પત્તિ થતી નથી. આ કર્મણ શરીર પ્રાણીને એક ગતિથી વીજી ગતિમાં જવાને અત્યંત સાધક કર્મરૂપ છે. તે આ પ્રમાણે—તૈજસ સહિત કર્મણ શરીર શુક્ત જીવ મરણ સ્થાનનો ત્યાગ કરી ઉપજવાના સ્થાને જાય છે. (પ્ર૦)—જો તૈજસ શુક્ત કર્મણ શરીર સહિત જીવ વીજી ગતિમાં જાય છે તો જતાં આવતાં કેમ દેખાતો નથી? (ઉ૦)—કર્મપુદ્ગલો અત્યંત સૂક્ષ્મ હોવાથી ચક્ષુ આદિ ઇન્દ્રિયોને અગોચર છે. અન્યતીર્થિકોપ પણ કહ્યું છે—

“અન્તરા ભવદેહોઽપિ સૂક્ષ્મત્વાત્તોપલભ્યતે । નિષ્કામન્ પ્રવિશન્ વાઽપિ નાભવોઽનીક્ષણાદપિ ॥

૧. કતિ નં ભંતે ! સરીરયા પળણત્તા ? ગોયમા ! પંચ સરીરયા પન્નત્તા, તંજહા-ઓરાલિએ ૧, વેડવિએ ૨, આહારા ૩, તેયએ ૪, કમ્મએ ૫. ઓરાલિયસરીરે નં ભંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! પંચવિધે પન્નત્તે, તંજહા-એગિંદિયઓરાલિયસરીરે, જાવ પંચિંદિયઓરાલિયસરીરે ! એગિંદિયઓરાલિયસરીરે નં ભંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! પંચવિધે પન્નત્તે, તંજહા-પુહવિકાઇયએગિંદિયઓરાલિયસરીરે, જાવ વળપ્પહકાઇયએગિંદિયઓરાલિય-

૧. હે ભગવન્ ! કેટલાં શરીરો કહ્યાં છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ શરીરો કહ્યાં છે. તે આ પ્રમાણે-૧ ઔદારિક, ૨ વૈક્રિય, ૩ આ-હારક, ૪ તૈજસ, અને ૫ કાર્મણ. હે ભગવન્ ! ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે-૧ એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર, યાવત્ ૫ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર. હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે-૧ પૃથિવીકાય એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર, યાવત્ વનસ્પતિકાય એકેન્દ્રિય ઔદારિક

વચ્ચે રહેલો ભવદેહ (ભવની સાથે સંવંધ રાખનાર શરીર) પણ નોકલ્લતા કે પ્રવેશ કરતા જણાતો નથી, પણ નહિ જોવાથી તેનો અભાવ સિદ્ધ થતો નથી. પટલે કોઈપણ વસ્તુનો અનુપલબ્ધિમાત્રથી અભાવ સિદ્ધ થતો નથી, પણ યોગ્યાનુપલબ્ધિ અભાવની સાધક છે.

૧. હવે ઔદારિક શરીરના જીવની જાતિના મેદથી અને અવસ્થાના મેદથી મેદો કહેવાની રૂઝાવાલા સૂત્રકાર કહે છે-‘ઓરાલિયસરીરે નં ભંતે’ ! इत्यादि. ઔદારિક શરીર એકેન્દ્રિય, વેદેન્દ્રિય, તેદેન્દ્રિય, ચરિન્દ્રિય અને પચેન્દ્રિયના મેદથી પાંચ પ્રકારે છે. એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પણ પૃથિવી, અપ્, તેજસ્, વાયુ અને વનસ્પતિ રૂપ એકેન્દ્રિયના મેદથી પાંચ પ્રકારનું છે. પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પણ સૂક્ષ્મ અને વાદરના મેદથી બે પ્રકારે છે. ફરીથી એક એકના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના મેદથી બે પ્રકાર થાય છે. ૫ પ્રમાણે અપ્, તેજસ્, વાયુ અને વનસ્પતિ એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પણ એક એક ચાર પ્રકારે થાય છે. ૫મ વધી સંખ્યા મઠી એકેન્દ્રિય

સરીરે । પુઢવિકાઇયર્ગિંદિયઓરાલિયસરીરે નં મંતે ! કતિવિહે પન્નત્તે ? ગોયમા ! દુવિહે પન્નત્તે, તંજહા—સુ-
હુમપુઢવિકાઇયર્ગિંદિયઓરાલિયસરીરે, બાદરપુઢવિકાઇયર્ગિંદિયઓરાલિયસરીરે ય । સુહુમપુઢવિકાઇયર્ગિં-
દિયઓરાલિયસરીરે નં મંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! દુવિહે પન્નત્તે, તંજહા—પજ્જત્તગસુહુમપુઢવિકાઇય-
ર્ગિંદિયઓરાલિયસરીરે ય અપજ્જત્તગસુહુમપુઢવિકાઇયર્ગિંદિયઓરાલિયસરીરે ય । બાદરપુઢવિકાઇયાવિ એવં
ચેવ, એવં જાવ વળસ્સહાઇયર્ગિંદિયઓરાલિયસરીરેત્તિ । બેંહિંદિયઓરાલિયસરીરે નં મંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગો-
યમા ! દુવિધે પન્નત્તે, તંજહા—પજ્જત્તબેંહિંદિયઓરાલિયસરીરે ય અપજ્જત્તગબેંહિંદિયઓરાલિયસરીરે ય । એવં તેંહ-

શરીર. પૃથિવીકાય એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રમાણે—સૂક્ષ્મપૃથિવીકાય એકે-
ન્દ્રિય ઔદારિક શરીર અને બાદર પૃથિવીકાય એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર. સૂક્ષ્મપૃથિવીકાય એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારે છે ?
હે ગૌતમ ! બે પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે—પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાય ઔદારિક શરીર અને અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથિવીકાય ઔદારિકશરીર.
બાદર પૃથિવીકાયિક શરીર પણ એમજ જાણવું. એ પ્રમાણે યાવત્ વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર સમજવું. હે ભગવન્ !
બેંહિન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—પર્યાપ્ત બેંહિન્દ્રિય ઔદારિક શરીર અને અ-
પર્યાપ્ત બેંહિન્દ્રિય ઔદારિક શરીર. એ પ્રમાણે તેંહિન્દ્રિય અને ચરિન્દ્રિય ઔદારિક શરીર જાણવું. હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય ઔદારિક

ઔદારિક શરીરો વીજ પ્રકારના છે. બેંહિન્દ્રિય, તેંહિન્દ્રિય અને ચરિન્દ્રિય ઔદારિક શરીરો પ્રત્યેક પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત મેવ હોવાથી
બે પ્રકારના છે. પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર તિર્યંચ અને મનુષ્યના મેવથી બે પ્રકારનું છે. તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર જલચર,

દિયા ચઠરિંદિયાત્રિ । પંચિદિયઓરાલિયસરીરે ન મંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! દુવિધે પન્નત્ત, તજહા-
તિરિક્કલ્લજોણિયપંચિદિયઓરાલિયસરીરે ય મણુસપંચિંદિયઓરાલિયસરીરે ય । તિરિક્કલ્લજોણિયપંચિંદિય-
ઓરાલિયસરીરે ન મંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! તિવિધે પન્નત્તે, તંજહા—જલયરતિરિક્કલ્લજોણિયપંચિં-
દિયઓરાલિયસરીરે ય થલયરતિરિક્કલ્લજોણિયપંચિંદિયઓરાલિયસરીરે ય સ્થલયરતિરિક્કલ્લજોણિયપંચિંદિયઓરા-
લિયસરીરે ય । જલયરતિરિક્કલ્લજોણિયપંચિંદિયઓરાલિયસરીરે ન મંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! દુવિધે પ-

શરીર કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! વે પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—તિયંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર અને મણુય પંચેન્દ્રિય ઔદા-
રિક શરીર. તિયંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—જલચર તિયંચ
પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર, સ્થલચર તિયંચપંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને લેચર તિયંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર. જલચર તિયંચ
પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! વે પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—સંમૂલ્લિમ જલચર તિયંચ પંચેન્દ્રિય ઔદા-
રિક શરીર અને ગર્ભજ જલચર તિયંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર. હે ભગવન્ ! સંમૂલ્લિમ જલચર તિયંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર

સ્થલચર અને લેચરના મેદથી ત્રણ પ્રકારનું છે. જલચર તિયંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પણ સંમૂલ્લિમ અને ગર્ભજના મેદથી વે
પ્રકારે છે. અને પર્યાસ અને અપર્યાસના મેદથી એક પ્રકાર છે. સ્થલચર તિયંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પણ ચતુષ્પદ
પરિસર્પના મેદથી વે પ્રકારે છે. ચતુષ્પદ સ્થલચર તિયંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પણ સંમૂલ્લિમ અને ગર્ભજના મેદથી વે પ્રકારે છે. પુનઃ એક
પ્રકારના પર્યાસ અને અપર્યાસ એવા વે પ્રકાર છે. પરિસર્ગ સ્થલચર તિયંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પણ ઉરપરિસર્ગ અને મુજપરિસ-

ન્નત્તે, તજહા—સંમુચ્છિમજલચરપંચિદિયતિરિક્વજોણિયઓરાલિયસરીરે ય ગબ્મવક્કતિયજલચરપચિદિય તિરિક્વજોણિયઓરાલિયસરીરે ય । સંમુચ્છિમજલચરતિરિક્વજોણિયપંચિદિયઓરાલિયસરીર ણં મંતે ! ક-
તિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! દુવિહે પન્નત્તે, તંજહા—પજ્જત્તગસંમુચ્છિમપંચિદિયતિરિક્વજોણિયઓરાલિયસરીરે ય અપજ્જત્તગસંમુચ્છિમપંચિદિયતિરિક્વજોણિયઓરાલિયસરીરે ય, एवं गबमवक्कतिएवि । थलयरपंचिदियति-
रिक्वजोणियओरालियसरीरं णं भंते ! कतिविधे पन्नत्ते ? गोयमा ! दुविहे पन्नत्ते, तंजहा-चउप्पयथलयरतिरि-
क्वजोणियपंचिदियओरालियसरीरं य परिसप्पयथलयरतिरिक्वजोणियपंचेन्दियओरालियसरीरं य । चउप्प-

કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—પર્યાપ્ત સંમૂછિમ જલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર અને અપર્યાપ્ત જલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર. એ પ્રમાણે ગર્ભજ જલચર સંબંધે જાણવું. હે ભગવન્ ! સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર અને પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર. હે ભગવન્ ! ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—સંમૂછિમ સ્થલચર ચતુષ્પદ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર અને ગર્ભજ સ્થલચર ચતુષ્પદ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર. હે ભગવન્ ! સંમૂછિમ સ્થલચર ચતુષ્પદ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનું છે ?

પંના મેદથી બે પ્રકારે છે. વઠ્ઠી પક પકના સંમૂછિમ અને ગર્ભજ એમ બે પ્રકાર થાય છે. અને તેમાં પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત મેદથી પક પકના બે પ્રકાર છે. વધા મઠ્ઠીને પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરના આઠ મેદ થાય છે. સ્થલચર પંચેન્દ્રિય ઔદા-

યથલયરતિરિક્તજોગિયપંચિદિયઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! દુવિહે પન્નત્તે, તંજહા-
સમુચ્છિમચડપ્પયથલયરતિરિક્તજોગિયપંચેદિયઓરાલિયસરીરે ય ગઠમ્બવકંતિયચડપ્પયથલયરતિરિક્તજો-
ગિયપંચિદિયઓરાલિયસરીરે ય । સંમુચ્છિમચડપ્પયતિરિક્તજોગિયપંચિદિયઓરાલિયસરીરે કઙ્કિવિહે પન્નત્તે ?
ગોયમા ! દુવિધે પન્નત્તે, તંજહા—પજ્જત્તસંમુચ્છિમચડપ્પયથલયરતિરિક્તજોગિયપંચિદિયઓરાલિયસરીરે ય અપ-
જ્જત્તસંમુચ્છિમચડપ્પયથલયરતિરિક્તજોગિયપંચિદિયઓરાલિયસરીરે ય । एवं गन्धमवकंतिएवि । परिसप्पथल-
યરતિરિક્તજોગિયપંચિદિયઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! દુવિહે પન્નત્તે, તંજહા—ઉર-
પરિસપ્પથલયરપંચિદિયતિરિક્તજોગિયઓરાલિયસરીરે ય મુયપરિસપ્પથલયરપંચિદિયતિરિક્તજોગિયઓરા-
લિયસરીરે ય । उरपरिसप्पथलयरपंचिदियतिरिक्खजोगियओरालियसरीरे णं मंते ! कतिविधे पन्नत्ते ? गोय-

હે ગૌતમ ! વે પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—પર્યાપ્ત સંમૂલ્હિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર અને અપર્યાપ્ત સંમૂલ્હિમ ચતુષ્પદ
સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર. એમ ગર્ભજ સંવંધે પણ જાણું. હે ભગવન્ ! પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર
કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! વે પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—ઉરપરિસર્પ સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર અને મુજપરિ-
સર્પ સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર. હે ભગવન્ ! ઉરપરિસર્પ સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારે છે ? હે
ગૌતમ ! વે પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે—સંમૂલ્હિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર અને ગર્ભજ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર
રિક શરીર સંમૂલ્હિમ અને ગર્ભજના મેદથી વે પ્રકારનું છે. પુનઃ એક એકના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પ વે પ્રકાર છે. જલચરના ચાર,

મા ! દુવિહે પન્નત્તે, તંજહા—સંસુચ્છિમડરપરિસપ્પથલયરપંચિદિયતિરિક્ખજોણિયઓરાલિયસરીરે ય ગઠ્ઠભવ-
વકંતિયડરપરિસપ્પથલયરતિરિક્ખજોણિયપંચિદિયઓરાલિયસરીરે ય। સંસુચ્છિમે દુવિહે પન્નત્તે, તંજહા—અપ-
જ્ઞત્તસંસુચ્છિમડરપરિસપ્પથલયરતિરિક્ખજોણિયપંચિદિયઓરાલિયસરીરે ય પજ્ઞત્તસંસુચ્છિમડરપરિસપ્પથલય-
રતિરિક્ખજોણિયપંચિદિયઓરાલિયસરીરે ય, એવં ગઠ્ઠભવવકંતિયડરપરિસપ્પે ચડવકત્તો ભેઓ । એવં ધુયપરિસ-
પ્પાવિ સંસુચ્છિમગઠ્ઠભવવકંતિયા પજ્ઞત્તા અપજ્ઞત્તા ય । સ્વહયરા દુવિધા પન્નત્તા, તંજહા—સંસુચ્છિમા ય ગઠ્ઠભવ-
વકંતિયા ય । સંસુચ્છિમા દુવિધા પન્નત્તા, પજ્ઞત્તા અપજ્ઞત્તા ય । ગઠ્ઠભવવકંતિયાવિ પજ્ઞત્તા અપજ્ઞત્તા ય ।
મણૂસપંચિદિયઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! દુવિહે પન્નત્તે, તંજહા—સંસુચ્છિમમણૂસ-
તિયંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર. સંમૂહિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર તિયંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર બે પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—અપર્યાપ્ત
સંમૂહિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર તિયંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર અને પર્યાપ્ત સંમૂહિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર તિયંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર. એ
પ્રમાણે ગર્ભજ ઉરપરિસર્પના પળ ચાર ભેદ જાણવા. એમ ધુજપરિસર્પના પળ સંમૂહિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદો સમજવા.
એવર બે પ્રકારના છે—જેમકે સંમૂહિમ અને ગર્ભજ. સંમૂહિમ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત. ગર્ભજ પળ પર્યાપ્ત
અને અપર્યાપ્ત એ બે પ્રકારના છે. હે ભગવન્ ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારે છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રકારે છે. તે આ
પ્રમાણે—સંમૂહિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર અને ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર. હે ભગવન્ ! ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય
ચત્તપ્પદ સ્થલચરના ચાર, પરિસર્પ સ્થલચરના આઠ અને એવરના ચાર એમ તિયંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરના વીશ ભેદ થાય છે.

પંચિન્દ્રિયઓરાલિયસરીરે ય ગઞ્ભવકંતિયમણૂસપંચિન્દ્રિયઓરાલિયસરીરે ય । ગઞ્ભવકંતિયમણૂસપંચિન્દ્રિયઓરાલિયસરીરે પં ભંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! દુવિદ્ધે પન્નત્તે, તંજહા-પજ્જત્તગગ્ગઞ્ભવકંતિયમણૂસપંચિન્દ્રિયઓરાલિયસરીરે ય અપજ્જત્તગગ્ગઞ્ભવકંતિયમણૂસપંચિન્દ્રિયઓરાલિયસરીરે પં ભંતે ! કિંસંઠિતે પન્નત્તે ? ગોયમા ! ગાણાસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે ।

૨. ઓરાલિયસરીરે પં ભંતે ! કિંસંઠિતે પન્નત્તે ? ગોયમા ! પુઢવિકાહ્યપંચિન્દ્રિયઓરાલિયસરીરે કિંસંઠિતે પન્નત્તે ? ગોયમા ! ગાણાસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે । પુઢવિકાહ્યપંચિન્દ્રિયઓરાલિયસરીરે કિંસંઠિતે પન્નત્તે ? ગોયમા ! મસૂરચંદસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે ।

૨. હે ભગવન્ ! ઔદારિક શરીર કેવા સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! અનૈક પ્રકારનાં સંસ્થાનવાલું છે. એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેવા સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! અનૈક પ્રકારનાં સંસ્થાનવાલું છે. હે ભગવન્ ! પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેવા સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! અનૈક પ્રકારનાં સંસ્થાનવાલું છે. તે આ પ્રમાણે-પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર અને અપર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.

૨. હે ભગવન્ ! ઔદારિક શરીર કેવા સંસ્થાન આકારવાલું છે ? હે ગૌતમ ! અનૈક પ્રકારના સંસ્થાનવાલું છે. એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેવા સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! અનૈક પ્રકારનાં સંસ્થાનવાલું છે. હે ભગવન્ ! પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેવા સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! અનૈક પ્રકારનાં સંસ્થાનવાલું છે. તેમાં ગર્ભજના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદથી બે પ્રકાર થાય છે. મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરના સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ પ બે ભેદ છે. તેમાં ગર્ભજના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદથી બે પ્રકાર થાય છે. અને સંમૂર્છિમ મનુષ્ય અપર્યાપ્ત જ હોય છે.

૨. યમ ઔદારિક શરીરના ભેદો કલ્યા, તવે પ શરીરભેદોના અનુક્રમે સંસ્થાનો કહે છે—‘ઓરાલિય સરીરે પં ભંતે’ ! इत्यादि. ઔદારિક શરીર અને અનૈક પ્રકારના સંસ્થાનવાલું છે, કારણ કે જીવનો જાતિના ભેદથી સંસ્થાનનો ભેદ થાય છે. એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરને

તાણવિ એવં ચેવ, આડવકાઈયર્ગિંદિયઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કિંસંઠિતે પન્નત્તે ? ગોયમા ! થિવુકર્બિંદુસં-
ઠાણસંઠિતે પન્નત્તે ! એવં સુહુમવાદરપજ્જત્તાપજ્જતાણવિ । તેડવકાઈયર્ગિંદિયઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કિંસં-
ઠિતે પન્નત્તે ? ગોયમા ! સ્હૈકલાવસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે ! એવં સુહુમવાદરપજ્જત્તાપજ્જતાણવિ । વાડવકાઈયાણવિ
પઙ્ગાસંઠાણસંઠિતે, એવં સુહુમવાદરપજ્જત્તાપજ્જતાણવિ । વળ્લફ્ફકાઈયાણં ણાણાસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે, એવં સુહુ-
મવાદરપજ્જત્તાપજ્જતાણવિ । બેઈંદિયઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કિંસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે ? ગોયમા ! હુંડસંઠાણસંઠિતે

કેવા સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! મદ્ધરના ચંદ્રાકાર અર્ધ ભાગના જેવા સંસ્થાનવાલું છે. એ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિક અને વાદર
પૃથિવીકાયિકનું સંસ્થાન જાણવું. એમ પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાનું પણ સમજવું. હે ભગવન્ ! અબ્બકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેવા
સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! સ્તિવુકર્બિન્દુ-પરપોટાના જેવા સંસ્થાનવાલું છે. એમ સૂક્ષ્મ, વાદર, પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા સંબંધે જાણવું.
હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેવા સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! સોયના સમૂહના જેવા સંસ્થાનવાલું છે. એ
પ્રમાણે સૂક્ષ્મ, વાદર, પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા સંબંધે જાણવું. વાયુકાયિકોનું શરીર પતાકાના જેવા સંસ્થાનવાલું છે. એમ સૂક્ષ્મ, વાદર,

વિષે અનેક પ્રકારના સંસ્થાન હોય છે, કારણ કે પૃથિવ્યાદિ પ્રત્યેકના જુદા જુદા સંસ્થાન છે. તેમાં સૂક્ષ્મ, વાદર, પર્યાપ્તા અને અપ-
ર્યાપ્તા પૃથિવીકાયિકના ઔદારિક શરીરોના સંસ્થાનો મસુરના ચંદ્રની-ચંદ્રાકાર અર્ધ ભાગની આકૃતિ જેવાં છે. સૂક્ષ્માદિ
મેદથી ચાર પ્રકારના અબ્બકાયિક જીવોના ઔદારિક શરીરો સ્તિવુકર્બિન્દુના-પરપોટાની આકૃતિ જેવાં છે. સ્તિવુકર્બિન્દુની આકૃતિ જેવો
ચિન્દુ, પણ પવન વગેરેથી ચારે તરફ ફેલાયેલો નહિ, તેનું જે સંસ્થાન-આકાર તેના જેવી આકૃતિવાળાં છે. સૂક્ષ્માદિ મેદથી ચાર પ્રકાર-

પન્નત્તે, એવ પજ્જત્તાપજ્જત્તાણવિ, एवं तेइदियचउरिंदियाणवि । पंचिदियतिरिक्खजोणियओरालियसरी-
रेणं भंते ! किंसंठाणसंठिते पन्नत्ते ? गोयमा ! छन्विहसंठाणसंठिते पन्नत्ते, तंजहा-समचउरंसंठाणसंठिते,
जाव हुंडसंठाणसंठितेवि, एवं पज्जत्तापज्जत्ताणवि ३ । संमुच्छिमतिरिक्खजोणियपंचिदियओरालियसरीरे णं
भंते ! किंसंठाणसंठिते पन्नत्ते ? गोयमा ! हुंडसंठाणसंठिते पन्नत्ते, एवं पज्जत्तापज्जत्ताणवि । गब्भवक्कंतिय-
तिरिक्खजोणियपंचिदियओरालियसरीरे णं भंते ! किंसंठाणसंठिते पन्नत्ते ? गोयमा ! छन्विहसंठाणसंठिते

પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાનું શરીર જાણવું. વનસ્પતિકાયિકોના શરીર અનેક પ્રકારના સંસ્થાનવાળાં છે. એમ સૂક્ષ્મ, વાદર, પર્યાપ્તા અને
અપર્યાપ્તાનું શરીર જાણવું. હે ભગવન્ ! વેઈન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેવા સંસ્થાનવાળું છે ? હે ગૌતમ ! તે હુંડ સંસ્થાનવાળું છે. એ
પ્રમાણે પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાનું શરીર પણ સમજવું. એ પ્રમાણે તેઈન્દ્રિય અને ચડરિન્દ્રિયના શરીરો પણ જાણવાં. હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય
તિર્યંચ ઔદારિક શરીર કેવા સંસ્થાનવાળું છે ? હે ગૌતમ ! છ પ્રકારના સંસ્થાનવાળું છે. તે આ પ્રમાણે-સમચતુરસસંસ્થાનવાળું
યાવત્ હુંડ સંસ્થાનવાળું. એ પ્રમાણે પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાનું શરીર જાણવું ૩. હે ભગવન્ ! સંમૂછિમ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક

વાળા તૈજસકાયિક જીવોના ઔદારિક શરીરો સોયના જથ્થાની આકૃતિ જેવાં છે. સૂક્ષ્માદિ મેદથી ચાર મેદવાળા વાયુકાયિકોના
ઔદારિક શરીરો પતાકા-ધ્વજાની આકૃતિ જેવાં છે. સૂક્ષ્મ વાદર, પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા વેરેક વનસ્પતિકાયિકોના ઔદારિક શરીરો
અનેક પ્રકારની આકૃતિવાળાં છે. કારણ કે વેશ, ફાલ અને જાતિના મેદથી તેઓના સંસ્થાનો અનેક પ્રકારનાં છે. પર્યાપ્તા અને
અપર્યાપ્તા વેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય અને ચડરિન્દ્રિય પ્રત્યેકના ઔદારિક શરીરો હુંડસંસ્થાનવાળાં હોય છે. તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક

પન્નત્તે, તંજહા-સમન્નવરંસઞ્જાવ હુંડસંઠાણસંઠિતે । એવં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણવિ ૩ । એવમેતે તિરિક્ખજોણિયાણં ઓ-
હિયાણં પવ આલાવગા । જલયરપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કિંસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે ?
ગોયમા ! છન્વિહસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે, તંજહા-સમન્નવરંસે જાવ હુંડે, એવં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણવિ । સંસુચ્છિમ્મજલ-
શરીર કેવા સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! તે હુંડ સંસ્થાનવાલું છે. એમ પર્યાપ્પા અને અપર્યાપ્પાનું શરીર પ્પણ જાણવું. ૩. હે ભગવન્ !
ગર્ભજ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેવાં સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! તે છ પ્રકારના સંસ્થાનવાલું છે. તે આ પ્રમાણે-૧ સમચ-
તુરસ્સ સંસ્થાનવાલું, યાવત્-હુંડસંસ્થાનવાલું. એમ પર્યાપ્પા અને અપર્યાપ્પા શરીર સંવંધે જાણવું ૩. એ પ્રમાણે ઔધિક-સામાન્ય
તિર્યંચોના નવ આલાપકો થાય છે. હે ભગવન્ ! જલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેવા પ્રકારના સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ !

શરીર સામાન્ય રીતે છ પ્રકારના સંસ્થાનવાળાં છે. તેજ બતાવે છે-‘સમચતુરંસંસંઠાણસંઠિપ’ इत्यादि. સમચતુરસ્સ સંસ્થાનવાલું,
યાવત્ શબ્દથી ‘નગોહપરિમંડલસંઠાણસંઠિપ’-ન્યગ્રોધપરિમંડલસંસ્થાનવાલું, સાઈસંઠાણસંઠિપ-સાઈસંસ્થાનવાલું, વામણ-
સંઠાણસંઠિપ, વામનસંસ્થાનવાલું, શુજ્જસંઠાણસંઠિપ-કુબ્જસંસ્થાનવાલું, હુંડસંઠાણસંઠિપ-હુંડ સંસ્થાનવાલું હોય છે,
તેમાં સમ-સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં કહેલા પ્રમાણ અને લક્ષણ યુક્ત ચતુર-ચાર અક્ષિ-ચાર વાળુના શરીરના અવયવો જેના છે તે સમ-
ચતુરસ્સ. અહીં સમાસાન્ત ‘અ’ પ્રત્યય યવાથી સમચતુરસ્સ થાય છે. ન્યગ્રોધ-વડની પેઠે પરિમંડલ-આકાર જેનો છે તે ન્યગ્રોધપરિ-
મંડલ. જેમ વડ ઉપરના ભાગમાં (શાસ્ત્રા, પ્રજ્ઞાલા, પાંદડા વગેરેથી) સંપૂર્ણ પ્રમાણવાળો છે અને નીચે થડનો ભાગ હીન પ્રમાણવાળો છે તેમ
જે સંસ્થાન નાભિની ઉપરના ભાગમાં સંપૂર્ણ પ્રમાણવાળું હોય અને નીચે તેવા પ્રકારનું ન હોય તે ન્યગ્રોધપરિમંડલ, આદિ સહિત તે
આદિ-ઉત્સેધ નામે નાભિની નીચેના શરીરનો ભાગ, પટલે જેમાં નાભિની નીચેનો ભાગ શાસ્ત્રોક્ત પ્રમાણ અને લક્ષણયુક્ત હોય તે સાદિ

યરા હુંડસંઠાણસંઠિતા, એતેસિં ચેવ પજ્ઞતા. અપજ્ઞત્તગાવિ એવં ચેવ । ગબ્ભવક્કંતિયજલયરા છબ્બિહસંઠાણ-
સંઠિતા, એવં પજ્ઞતાપજ્ઞતાણવિ । એવં થલયરાણવિ ણવ સુત્તાણિ, એવં ચણ્ણયથલયરાણવિ ડરપરિસપ્પથલયરા-
ણવિ મુયપરિસપ્પથલયરાણવિ । એવં સ્વહયરાણવિ ણવ સુત્તાણિ, નવરં સન્વત્થ સંમુચ્છિમા હુંડસંઠાણસંઠિતા

છ પ્રકારના સંસ્થાનવાલું છે. તે આ પ્રમાણે—સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાલું યાવત્ હુંડસંસ્થાનવાલું. એ પ્રમાણે પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાનું શરીર
જાણવું ૩. સંમૂર્છિમ જલચરો હુંડસંસ્થાનવાળા છે ૪. એઓના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા એમજ સમજવા ૬. ગર્ભજ જલચરો છ પ્રકારના
સંસ્થાનવાળા છે. એ પ્રમાણે પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તિને પળ જાણવું ૯. એમ સ્થલચરોના પળ નવ સૂત્રો જાણવા. ચતુષ્પદ સ્થલચરોના,
ડરપરિસર્પ સ્થલચરોના અને મુજપરિસર્પ સ્થલચરોના પળ નવ નવ સૂત્રો જાણવા. એ રીતે સ્થલચરોના પળ નવ સૂત્રો જાણવાં. પરન્તુ વધે

સંસ્થાન. યદ્યપિ સર્વે શરીરો આદિ—નાભિની નીચેના ભાગ—સહિતજ હોય છે તેથી સાદિ વિશેષણ યીજી રીતે સાર્થક થતું નહિ હોવાથી
વિશિષ્ટ પ્રમાણ અને લક્ષણ સહિત આદિ ભાગ ગ્રહણ કરવો. માટે યથોક્ત પ્રમાણ અને લક્ષણવાળા આદિ ભાગ સહિત પમ કહ્યું છે.
તાત્પર્ય ૫ છે કે જે સંસ્થાન નાભિની નીચેના ભાગમાં પ્રમાણ અને લક્ષણયુક્ત હોય અને ઉપરના ભાગમાં પ્રમાણ અને લક્ષણહીન હોય
તે સાદિ. યીજા આચાર્યો સાદિને વડલે ‘સાચી’ પવો પાઠ કહે છે. તેમાં પ્રવચનને જાણનાર સાચી-શાલ્મલી—શેમલાના જ્ઞાનને કહે છે. જેમ
શેમલાના જ્ઞાનના સ્કન્ધ-થંડ અને કાંડ પુટ્ટ હોય છે અને ઉપર તેને યોગ્ય વિશાલતા હોતી નથી, તેમ આ સંસ્થાનનો પણ નીચેનો
ભાગ પરિપૂર્ણ હોય છે અને ઉપરનો ભાગ તેવો હોતો નથી. જ્યાં મસ્તક, ગ્રીવા, હાથ અને પગ વગેરે શાસ્ત્રોક્ત પ્રમાણ અને લક્ષણહીન
હોય અને છાતી, પેટ વગેરે પ્રમાણ અને લક્ષણહીન અપ્રશસ્ત હોય તે કુબ્જ સંસ્થાન. જ્યાં છાતી, ડર વગેરે પ્રમાણ અને લક્ષણયુક્ત
હોય, અને મસ્તક ગ્રીવા, હાથ અને પગ વગેરે હીન હોય તે વામન સંસ્થાન. જ્યાં વધા અવયવો પ્રમાણ અને લક્ષણ રહિત હોય તે

ભાણિતવા, હયરે છસુવિ । મળૂસપંચિવિયોરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કિંસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે ? ગોયમા ! છન્વિ-
હસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે, તંજહા-સમચડરંસે જાવ હુંડે, પજ્જત્તાપજ્જત્તાણવિ એવં ચેવ, ગબ્ભવક્કંતિયાણવિ એવં ચેવ,
પજ્જત્તાપજ્જત્તાણવિ એવં ચેવ । સંસુચ્છિમાણં પુચ્છા । ગોયમા ! હુંડસંઠાણસંઠિતા પણ્ણત્તા ।

સંમૂલ્લિમો હુંડસંસ્થાનવાલા કહેવા. અને વીજા ગર્ભજ છ એ સંસ્થાનોમાં હોય છે. એટલે તેઓને છ સંસ્થાનો હોય છે. મનુષ્ય પંચે-
ન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેવા પ્રકારના સંસ્થાનવાલું હોય છે ? હે ગૌતમ ! છ પ્રકારના સંસ્થાનવાલું હોય છે. તે આ પ્રમાણે-સમચતુરસ્ર
સંસ્થાનવાલું યાવત્ હુંડસંસ્થાનવાલું. પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાના શરીર પણ એમજ જાણવાં. ગર્ભજના તથા ગર્ભજ પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાના
એમજ સમજવાં. સંમૂલ્લિમ મનુષ્યો સંબંધે પુચ્છા. હે ગૌતમ ! તેઓ હુંડસંસ્થાનવાલા હોય છે.

હુંડ સંસ્થાન. 'એવં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ'—એ પ્રમાણે સામાન્ય પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોની પેઠે પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા પ્રત્યેકને સૂત્ર કહેવું.
પ્રમાણે ત્રણ સૂત્રો થયાં. એ રીતે સંમૂલ્લિમ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોનાં પણ ત્રણ સૂત્રો કહેવાં. પરંતુ તેઓના ત્રણે સૂત્રોમાં ઔદારિક
શરીર હુંડસંસ્થાનવાલું કહેવું. કારણ કે વધા સમૂલ્લિમોને પણ વિશેષતા સિવાય એક હુંડ સંસ્થાન હોય છે. ત્રણે સૂત્રો સામાન્ય રીતે
ગર્ભજ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોને પણ હોય છે. પરંતુ તે ત્રણે સૂત્રોમાં 'છન્વિહસંઠાણસંઠિતે પણ્ણત્તે'—છ પ્રકારના સંસ્થાનવાલા હોય છે.
હત્યાવિ કહેવું. કારણ કે ગર્ભજોમાં સમચતુરસ્રાદિ છ એ સંસ્થાનોનો સંભવ છે. એ પ્રમાણે સામાન્ય તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય સંબંધે નવ આલાપક
કહ્યા. આજ ક્રમથી જલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો, સામાન્ય સ્થલચર, ચતુષ્પદ સ્થલચર, ઉપરિસર્પ સ્થલચર, મુજ્જપરિસર્પ સ્થલચર, અને
સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો પ્રત્યેકને નવ નવ સૂત્રો કહેવાં. વધા મઢીને તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોના ત્રેસઠ સૂત્રો અને મનુષ્યોને નવ સૂત્ર તથા
વધે સંમૂલ્લિમોમાં હુંડ સંસ્થાન કહેવું અને ગર્ભજને છ એ સંસ્થાનો કહેવાં.

૩. ઓરાલિયસરીરસ્સ નં મંતે ! કેમહાલિયા સરીરોગાહના પન્નત્તા ? ગોયમા ! જહ્ણનેળેનં અંગુલસ્સ અસંલ્લે-
જ્જતિભાગં, ઉવ્કકોસેનં સાતિરેગં જોયણસહસ્સં ! ઇગિંદિયઓરાલિયસ્સવિ एवं चेव जहा ओहियस्स ! पुढविका-
इयएगिंदियओरालियसरीरस्स नं मंते ! કેમહાલિયા સરીરોગાહના પન્નત્તા ? ગોયમા ! જહ્ણનેળવિ ઉવ્કકોસેનવિ
અંગુલસ્સ અસંલ્લેજ્જતિભાગં, एवं अपज्जत्तयाणवि पज्जत्तापज्जत्ताणं, बादराणं पज्ज-
त्तापज्जत्ताणवि ! एवं एसो नवओ भेदो जहा पुढविककाइयाणं तहा आउक्काइयाणवि तेउक्काइयाणवि वाउ-

૩. હે ભગવન્ ! ઔદારિક શરીરની કેટલી મોટી શરીરાવગાહના કહી છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંગુલનો અસંલ્લ્યાતમો ભાગ
અને ઉત્ક્રુષ્ટ કાંઈક અધિક એક હજાર યોજન પ્રમાણ કહી છે. એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરની અવગાહના પળ જેમ ઔધિક-સામાન્ય
ઔદારિક શરીરની અવગાહના કહી છે તેમ જાણવી. હે ભગવન્ ! પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરની કેટલી મોટી શરીરા-
વગાહના છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કર્પથી અંગુલનો અસંલ્લ્યાતમો ભાગ છે. એમ પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તની પળ જાણવી. એ
પ્રમાણે સૂક્ષ્મ, પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા તથા વાદર પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તની પળ અવગાહના જાણવી. એ પ્રમાણે એ નવ ભેદ પૃથિવીકા-

૩. એ પ્રમાણે ઔદારિક શરીરના મેદોના સંસ્થાનો કાળાં, ઈંદ્રે ઔદારિક શરીરઅવગાહનાં પ્રમાણ કહે છે—‘ઓરાલિયસરીરસ્સ
નં મંતે’ ! इत्यादि. ઔદારિક શરીરનો જઘન્ય અવગાહના અંગુલનો અસંલ્લ્યાતમો ભાગ છે. અને તે ઉત્તગત્તિના પ્રથમ સમયે પૃથિવીકા-
યિકાદિના શરીરની જાણવી. ઉત્ક્રુષ્ટ કાંઈક અધિક એક હજાર યોજન પ્રમાણ હોય છે. એ અવગાહના લવણ સમુદ્રના ગોતીર્યાદિને વિષે
રહેલા પાનાલ વગેરેને આશ્રયી સમજવી. એ સિવાય બીજે પટલા મોટા ઔદારિક શરીરનો અસંભવ છે. એમ પકેન્દ્રિય સૂત્રને

વકાહયાણવિ । વળસ્સઙ્કાહયોરાલિયસરીરસ્સ પં મંતે ! કેમહાલિયા સરીરોગાહણા પન્નત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેનં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જતિભાગં, ઉવ્કોસેણં સાતિરેગં જોયણસહસ્સં । અપજ્જત્તાગાણં જહન્નેણવિ ઉવ્કોસેણવિ અગુલસ્સ અસંખેજ્જલિભાગં, પજ્જત્તાગાણં જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જતિભાગં, ઉવ્કોસેણં સાતિરેગં જોયણસહસ્સં । બારાણં જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જતિભાગં, ઉવ્કોસેણં સાતિરેગં જોયણસહસ્સં, પજ્જત્તાણવિ એવં ચેવ । અપજ્જત્તાગં જહન્નેણવિ ઉવ્કોસેણવિ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જતિભાગં । મુહુમાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ ય તિણ્હવિ જહન્નેણવિ ઉવ્કો-

યિકોના કહ્યા તેમ અપ્કાયિકો અને વાયુકાયિકોના પણ કહેવા. હે ભગવન્ ! વનસ્પતિકાયિક ઔદારિક શરીરની કેટલી મોટી શરીરાવગાહના છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કર્ષથી કાંઈક અધિક હજાર યોજન પ્રમાણ હોય છે. અપર્યાપ્તની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ, પર્યાપ્તની જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક હજાર યોજન ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક હજાર યોજન પ્રમાણ, બાદરની જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક હજાર યોજન હોય છે. પર્યાપ્તની પણ એમજ જાણવી. અપર્યાપ્તની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ સમજવી. સૂક્ષ્મ, પર્યાપ્ત અને

વિષે પણ જાણવું. તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—‘પર્મિદિયોગોરલિયસ્સ પવં ચેવ જહા ઓહિયસ્સ’-જેમ ઔદિક-સામાન્ય ઔદારિક શરીરની અવગાહના કહી તેમ પર્મેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરની અવગાહના જાણવી. પૃથિવી, અપ્, તેજસ્, અને વાયુ સૂક્ષ્મ અને બાદર, તે પ્રત્યેક પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ઔદારિક શરીરની જઘન્યથી અને ઉત્કર્ષથી અવગાહના અંગુલનો અસંખ્યાતો ભાગ હોય છે. એમ પ્રત્યેક પૃથિવીકાયાદિના નવ નવ સૂત્રો થાય છે—તેમાં ૧ ઔદિક-સામાન્યસૂત્ર, ૨ ઔદિક અપર્યાપ્તસૂત્ર, ૩ ઔદિક પર્યાપ્ત સૂત્ર, ૪ સૂક્ષ્મ સૂત્ર, ૫

સેનવિ અંગુલસ્સ અસંલેક્ષિતભાગં । વેદિયોરોગલિયસરીરસ્સ પં મંતે । કેમહાલિયા સરીરોગાહના પન્નત્તા? મોય-
મા ! જહ્નેપં અંગુલસ્સ અસંલેક્ષિતભાગં, ઉકકોસેપં ચારસ જોઅણાં । एवं सन्वत्थवि अपल्लत्तयाणं अंगुलस्स असं-
લેક્ષિતભાગં જહ્નેપેણવિ ઉકકોસેણવિ । પલ્લત્તાગાં જહેવ ઓરાલિયસ્સ ઓદ્દિયસ્સ । एवं તેદિયાણં તિણિ
ગાડયાં, ચડિંદિયાણં ચત્તારિ ગાડયાં, પંચિદિયતિરિયલ્લજોણિયાણં ઉકકોસેણ જોયણસહસ્સં નવઓ
ચિહ્નમાણં ૩, ગન્ભવકંતિયાણવિ ૩, एवं चेव नवओ भेदो भाणियन्वो । एवं जलराणाविजोयणसहस्सं नवओ
अपर्याप्ता ए त्रणेनी शरीरावगाहना जघन्य अने उत्कट अंगुलनो असंलयातमो भाग जाणवी. हे भगवत् । वेइन्द्रिय औदारिक शरीरी
केटली मोटी शरीरावगाहना होय छे ? हे गौतम ! जवन्य अंगुलनो असंलयातमो भाग अने उत्कट चार योजन प्रमाण होय छे. एम
वधा थळ्ळे अपर्याप्तानी जघन्य अने उत्कट अंगुलना असंलयातमा भाग प्रमाण होय छे. पर्याप्तानी अवगाहना जेम सामान्य वेइन्द्रिय औदा-
रिक शरीरानी कही छे तेम जाणवी. ए प्रमाणे तेइन्द्रियनी त्रण गाड अने नउरिन्द्रियनी चार गाड शरीरावगाहना होय छे. पंचेन्द्रिय
तियंचोनी उत्कट हजार योजन प्रमाण होय छे ३. एम संमूहिमनी ३ अने गर्भजनी पण जाणवी ३. एम नव भेद कहेवा. ए प्रमाणे जलचरनी
सहस्स अपर्याप्त सूत्र, ६ सूदमपर्याप्तसूत्र, ७-९ एम वादरुणं (७ वादर, ८ वादर अपर्याप्त अने ९ वादर पर्याप्तन) त्रण सूत्रो जाणवा. एम वन-
स्पतिगतिकापिकोनां पण नव सूत्रो थाय छे, एमन्तु औन्निक-मामान्य वनस्पतिपर्याप्त सूत्रमां, वादर सूत्रमां, अने
अने वादर पर्याप्त सूत्रमां जगन्यथी अंगुलनो असंलयातमो भाग अने उत्कर्षथी कोरुक् अधिक थक हजार योजन प्रमाण होय छे. वेइन्द्रिय, तेर-
ते पमानावदिनी औपशाय जाणवुं.

મેદો, થલયરાણવિ નવ મેદા ૧, ઉત્ક્રોસેણં છ ગાડયાઈ, પજ્જત્તગાણવિ એવં ચેવ, સંસુચ્છિમાણં પજ્જત્તગાણ ચ ઉ-
 ત્ક્રોસેણં ગાડયપુહુત્તં ૩, ગઘ્ભવક્કંતિયાણં ઉત્ક્રોસેણં છ ગાડયાઈ પજ્જત્તગાણ ચ ૨, ઓહિયચઉપ્પયપજ્જત્તગગઘ્ભ-
 વક્કંતિયપજ્જત્તયાણવિ ઉત્ક્રોસેણં છ ગાડયાઈ । સંસુચ્છિમાણં પજ્જત્તગાણ ચ ગાડયપુહુત્તં ઉત્ક્રોસેણં, એવં ઉરપ-
 રિસપ્પાણવિ । ઓહિયગઘ્ભવક્કંતિયપજ્જત્તગાણં ગોયણસહસ્સં, સંસુચ્છિમાણં પજ્જત્તગાણ ચ ગોયણપુહુત્તં, મુયપરિ-
 પણ અવગાહના હજાર પ્રમાણ જાણવી અને તેના નવ-મેદ કહેવા. સ્થલચરના પણ નવ મેદ કહેવા. તેની ઉત્ક્રુટ અવગાહના
 છ ગાડ પ્રમાણ છે. પર્યાસાની પણ ઉત્ક્રુટ એ પ્રમાણે છ ગાડની હોય છે. એમ સંમૂલ્લિમ પર્યાસાની ઉત્ક્રુટ ગાડપૃથક્ત્વ (ત્રે ગાડથી
 નવ ગાડ સુધી) જાણવી. ગર્ભજ પર્યાસાની ઉત્ક્રુટ છ ગાડ, ઔધિક-સામાન્ય ચતુષ્પદ, પર્યાસા અને ગર્ભજ પર્યાસાની પણ ઉત્ક્રુટ
 છ ગાડ, સંમૂલ્લિમ પર્યાસાની ઉત્ક્રુટ ગાડપૃથક્ત્વ, એ પ્રમાણે ઉરપરિસર્પની પણ ઔધિક, ગર્ભજ અને પર્યાસાની હજાર યોજન જાણવી.
 નિદ્રય અને ચડરિન્દ્રિયોમાં પ્રત્યેકને ત્રણ ત્ર ૧ સૂત્રો જાણવા. જેમ કે, ઔધિક સૂત્ર, અપર્યાસ સૂત્ર અને પર્યાસ સૂત્ર. તેમાં ઔધિક સૂત્ર
 અને પર્યાસ સૂત્રમાં વેદનિદ્રિયોનું શરીર ઉત્ક્રાંચથી ચાર યોજન, તેદનિદ્રિયોનું ત્રણ ગાડ અને ચડરિન્દ્રિયોનું ચાર ગાડ પ્રમાણ હોય છે. અપર્યાસ
 સૂત્રમાં જઘન્ય અને ઉત્ક્રુટથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે. સામાન્યતઃ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, જલચર, સામાન્યતઃ સ્થલચર, ચતુ-
 પ્પદ, ઉરપરિસર્પ, મુજપરિસર્પ અને લેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં પ્રત્યેકના નવ નવ સૂત્રો જાણવા. તે આ પ્રમાણે—ઔધિક ત્રણ સૂત્રો, સંમૂ-
 લ્લિમ સંવન્ધે ત્રણ સૂત્રો, અને ગર્ભજ સંવન્ધે ત્રણ સૂત્રો. તેમાં વધાય અપર્યાસાના સ્થાનોમાં જઘન્યથી અને ઉત્ક્રાંચથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો
 ભાગ હોય છે. અને વાકીના સ્થાનોમાં જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્ક્રાંચથી સામાન્યતઃ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય અને જલચરમાં
 ઉત્ક્રુટ. હજાર યોજન, સામાન્ય સ્થલચર, સામાન્ય ચતુષ્પદ સ્થલચરને વિષે છ ગાડ, સંમૂલ્લિમમાં ગાડપૃથક્ત્વ,

સપ્પાણં ઓહિયગબ્ભવક્કંતિયાણ ય ઉવ્વકોસેણં ગાડયપુહુત્તં, સંમુચ્છિમાણં ધણુપુહુત્તં, સ્વહયરાણં ઓહિયગબ્ભ-
વક્કંતિયાણં સંમુચ્છિમાણ ય તિપ્પહિ ઉવ્વકોસેણં ધણુપુહુત્તં । इमाओ संगहणिगाहाओ —

જોયણસહસ્સં છગગાડયાં તત્તો ય જોયણસહસ્સં । ગાડયપુહુત્ત સુયણ ધણુહપુહુત્તં ચ પવ્વહીસુ ॥૧॥

જોયણસહસ્સં ગાડયપુહુત્ત તત્તો ય જોયણપુહુત્તં । દોણં તુ ધણુપુહુત્તં સમુચ્છિમે હોતિ ઉચ્ચત્તં ॥૨॥

મણૂસોરાલિયસરીરસ્સ ણં ભંતે ! કેમહાલિયા સરીરોગાહણા પન્નત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંસે-

સંમૂછિમની યોજન પૃથક્ત્વ, શુજપરિસર્પ ઔધિક અને ગર્ભજની પળ ઉત્કટ ગાડપૃથક્ત્વ, સંમૂછિમની ધનુપપૃથક્ત્વ, સેવર ઔધિક, ગર્ભજ અને સંમૂછિમ ત્રણેની ઉત્કટ ધનુપપૃથક્ત્વ જાણવી. એ સંવંધે આ સંગ્રહણી ગાથાઓ છે—હજાર યોજન, છ ગાડ અને હજાર યોજન (ગર્ભજ જલચર, ચતુષ્પદ અને ઉરપરિસર્પની) ગાડપૃથક્ત્વ અને પક્ષીઓની ધનુપપૃથક્ત્વ અવગાહના હોય છે. અને સંમૂછિમ (જલચરો, ચતુષ્પદ સ્થલચરો અને ઉરપરિસર્પો) ઉંચાઈમાં હજાર યોજન, ગાડપૃથક્ત્વ અને યોજન પૃથક્ત્વ હોય છે. સંમૂ-
છિમ (શુજપરિસર્પ અને પક્ષીઓ) વન્નેનું ધનુપપૃથક્ત્વ પ્રમાણ છે. હે ભગવન્ ! મનુષ્ય ઔદારિક શરીરની કેટલી મોટી શરીરાગાહના

ઔધિક-સામાન્ય ઉરપરિસર્પમાં અને ગર્ભજ ઉરપરિસર્પમાં હજાર યોજન, સંમૂછિમ ઉરપરિસર્પમાં યોજનપૃથક્ત્વ, તથા સામાન્ય શુજપરિસર્પમાં અને ગર્ભજ શુજપરિસર્પમાં ગાડપૃથક્ત્વ, સંમૂછિમ શુજપરિસર્પમાં ધનુપપૃથક્ત્વ, સામાન્યતઃ સેવર, ગર્ભજ તથા સંમૂછિમ સેવર એ ત્રણ સ્થાનોમાં અવગાહના ધનુપપૃથક્ત્વ પ્રમાણ હોય છે. આ સંવંધે આ ત્રે સંગ્રહણીગાથા છે—‘જોયણસહસ્સં’ इत्यादि. ગર્ભજ જલચરોનું ઉત્કર્ષથી શરીરની અવગાહનાનું પ્રમાણ હજાર યોજન, ચતુષ્પદ સ્થલચરોનું છ ગાડ, ઉરપરિસર્પ સ્થલચરોનું હજાર

જ્ઞાતિભાગં, ઉવ્કોસેણં તિણિ ગાડયાઈં। એવં અપજ્ઞત્તાણં જહન્નેણવિ ઉવ્કોસેણવિ અંગુલસ્સ અસંખેજ્ઞાતિભાગં। સં-
મુચ્છિમાણં જહન્નેણવિ ઉવ્કોસેણવિ અંગુલસ્સ અસંખેજ્ઞાતિભાગં, ગબ્ભવક્કંતિયાણં પજ્ઞત્તાણ ય જહન્નેણં અંગુલ-
સ્સ અસંખેજ્ઞાતિભાગં, ઉવ્કોસેણં તિણિ ગાડયાઈં।

૪. વેડવ્વિયસરીરે ણં ભંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! હુવિધે પન્નત્તે, તંજહા-એગિંદિયવેડવ્વિયસરીરે ય

કહી છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગાડ હોય છે. એ પ્રમાણે અપર્યાપ્તાઓની અવગાહના જઘન્ય
અને ઉત્કૃષ્ટ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે. સંમૂહિમોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે. ગર્ભજ અને
પર્યાપ્તાઓની જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગાડની હોય છે.

૪. હે ભગવન્ ! વૈક્રિય શરીર કેટલા પ્રકારે છે ? હે ગૌતમ ! વે પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે—એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર અને પંચે-

યોજન, મુજપરિસર્પ સ્થલચરત્તુ ગાડપૃથક્ત્વ, પક્ષીઓતું ધનુષપૃથક્ત્વ તથા સંમૂહિમ જલચરોતું ઉત્કૃષ્ટ શરીર પ્રમાણ હજાર યોજન,
ચતુષ્પદ સ્થલચરોતું ગાડપૃથક્ત્વ, ઊરપરિસર્પ સ્થલચરોતું યોજનપૃથક્ત્વ, મુજપરિસર્પ સ્થલચરો અને પક્ષીઓતું શરીર પ્રમાણ
ધનુષપૃથક્ત્વ હોય છે, ૫ પ્રમાણે તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર અવગાહનાતું પ્રમાણ કહ્યું. હવે મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક
શરીરની અવગાહનાતું પ્રમાણ કહે છે—‘મણસોરાલિયસરીરસ્સ ણં’ ઇત્યાદિ. હે ભગવન્ ! મનુષ્ય ઔદારિક શરીરની કેટલી મોટી
અવગાહના છે-ઇત્યાદિ સૂત્ર સ્પષ્ટ છે, પરન્તુ ત્રણ ગાડતું શરીર દેવકુલ વગેરે ક્ષેત્રની અપેક્ષાપ સમજાડું.

૪. ૫ પ્રમાણે ઔદારિક શરીરના મેદો, સંસ્થાનો અને પ્રમાણ કહ્યું, હવે વૈક્રિય શરીરના પ્રકાર, સંસ્થાન અને પ્રમાણ અનુક્રમે કહે

પાંચદિયવેડબિચસરીરે ય । જતિ ઇગિંદિયવેડબિચસરીરે કિં વાડકાહયઈગિંદિયવેડબિચસરીરે, અવાડકાહયઈગિંદિયવેડબિચસરીરે ? ગોયમા ! વાડકાહયઈગિંદિયવેડબિચસરીરે, નો અવાડકાહયઈગિંદિયવેડબિચસરીરે । જઈ વાડકાહયઈગિંદિયવેડબિચસરીરે કિં સુહુમવાડકાહયઈગિંદિયવેડબિચસરીરે, વાડકાહયઈગિંદિયવેડબિચસરીરે ? ગોયમા ! નો સુહુમવાડકાહયઈગિંદિયવેડબિચસરીરે, વાડકાહયઈગિંદિયવેડબિચસરીરે

ન્દ્રિયવૈક્રિય શરીર. જો એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે તો શું વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે કે અવાયુકાયિક-વાયુકાયિક સિવાયનું એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે ? હે ગૌતમ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે, પણ અવાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર નથી. જો વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે તો શું સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે કે વાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે ? હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર નથી, પણ વાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે. છે—‘વેડબિચસરીરે નં મંતે’ ! इत्यादि. છે ભગવન્ ! દેહિય શરીર કેટલા પ્રકારનું છે—દેહિય શરીર એકેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય શરીરના મેદથી મૂલથી બે પ્રકારનું છે, તેમાં એકેન્દ્રિયમાં વાયુકાયિક, તેમાં પણ વાદરને, તેમાં પણ પર્યાપ્તને વૈક્રિય શરીર હોય છે. વીજાને વૈક્રિય લબ્ધિનો સંભવ નથી. કહ્યું છે કે—‘તિણ્દં તાવ રાસીણં વેડબિચલક્ષી ચેવ નરિથ, વાયરપજ્જતાણંપિ સંલેજ્જદ્ધાગમેત્તાણં’ । ત્રણ રાશિને વૈક્રિય લબ્ધિ નથી. વાદર પર્યાપ્તમાં પણ સંલ્યાતા ભાગ માત્રને હોય છે. અહીં ત્રણ રાશિ-સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત અને વાદર અપર્યાપ્તને સમજવું.

પંચેન્દ્રિયના વિચારમાં પણ જલ્દર, ચતુર્ણવ, ઉરઃપરિસર્પ, ધુજ્જપરિસર્પ, હેચર અને મનુલ્યો પ યથા ગર્ભેજ અને સંલ્યાતા વરસના આયુષવાલાને છોડીને ચાકીનાનો પ્રતિષેધ સમજવો, કારણ કે ભવસ્વભાવથી તેઓને વૈક્રિય લબ્ધિનો અસંભવ છે.

ન્વિયસરીરે । જહ બાદરવાઁકકાહયૅગિંદિયવેઁઁન્વિયસરીરે કિં પજ્જત્તબાદરવાઁકકાહયૅગિંદિયવેઁઁન્વિયસરીરે,
અપજ્જત્તબાદરવાઁકકાહયૅગિંદિયવેઁઁન્વિયસરીરે ? ગોયમા ! પજ્જત્તબાદરવાઁકકાહયૅગિંદિયવેઁઁન્વિયસરીરે,
નો અપજ્જત્તબાદરવાઁકકાહયૅગિંદિયવેઁઁન્વિયસરીરે । જતિ પંચિંદિયવેઁઁન્વિયસરીરે કિં નેરહયપંચિંદિયવેઁઁન્વિય-
સરીરે જાવ કિં દેવપંચિંદિયવેઁઁન્વિયસરીરે ? ગોયમા ! નેરહયપંચિંદિયવેઁઁન્વિયસરીરેચિ જાવ દેવપંચિંદિયવેઁઁ-
ન્વિયસરીરેચિ । જહ નેરહયપંચિંદિયવેઁઁન્વિયસરીરે કિં રયણપ્પમાપુહવિનેરહયપંચિંદિયવેઁઁન્વિયસરીરેચિ જાવ
અહેસત્તમાપુહવિનેરહયપંચિંદિયવેઁઁન્વિયસરીરે ? ગોયમા ! રયણપ્પમાપુહવિનેરહયપંચિંદિયવેઁઁન્વિયસરીરેચિ કિં પજ્જત્તગરય
અહેસત્તમાપુહવિનેરહયપંચિંદિયવેઁઁન્વિયસરીરેઽચિ । જહ રયણપ્પમાપુહવિનેરહયપંચિંદિયવેઁઁન્વિયસરીરેચિ

જો બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે તો શું પર્યાપ્ત બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે કે અપર્યાપ્ત બાદર વાયુકાયિક
એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે ? હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે, પણ અપર્યાપ્ત બાદર વાયુકાયિક
એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર નથી. જો પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે તો શું નૈરયિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે કે યાવદ્ દેવ પંચેન્દ્રિય
વૈક્રિય શરીર છે ? હે ગૌતમ ! નૈરયિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર પણ છે, યાવત્ દેવ પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર પણ છે. જો નૈરયિક
પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે તો શું રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે કે યાવત્ નીચેની સાતમી નરક પૃથિવી-
નૈરયિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે ? હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથિવી નૈરયિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર પણ છે, યાવત્ નીચેની સાતમી
નરક પૃથિવીનૈરયિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર પણ છે. જો રત્નપ્રમા પૃથિવીના નૈરયિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર છે તો શું પર્યાપ્ત

णप्पभापुढविनेरइयपंचिदियवेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तगरयणप्पभापुढविनेरइयपंचिदियवेउव्वियसरी-
पज्जत्तगरयणप्पभापुढविनेरइयपंचिदियवेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तगरयणप्पभापुढविनेरइयपंचिदियवेउव्वियसरी-
रे, एवं जाव अहेसत्तमाए दुगतो भेदो भाणितव्वो। जइ तिरिक्खजोणियपंचिदियवेउव्वियसरीरे किं संमुच्छिम-
पंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, गब्भवक्कंतियपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे।
नो संमुच्छिमपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, गब्भवक्कंतियपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियवेउव्वि-
जति गब्भवक्कंतियपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे किं संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियपंचिदियवेउव्वि-
यसरीरे, असंखिज्जवासाउयगब्भवक्कंतियपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! संखेज्जवासाउ-

रत्नप्रभा नैरयिक पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर छे के अपर्याप्त रत्नप्रभा नैरयिक पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर छे ? हे गौतम ! पर्याप्त रत्नप्रभा-
पृथिवी नैरयिक पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर पण छे अने अपर्याप्त रत्नप्रभापृथिवी नैरयिक पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर पण छे. ए प्रमाणे
यावत् नीचेनी सातमी नरक पृथिवी सुधी धन्ने प्रकारनो भेद कहेवो. जो तिर्यंच पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर छे तो शुं संमूछिम पंचे-
न्द्रिय तिर्यंच वैक्रिय शरीर होय के गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंच वैक्रिय शरीर होय ? हे गौतम ! संमूछिम तिर्यंच पंचेन्द्रिय वैक्रिय
शरीर न होय, पण गर्भज तिर्यंच पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय. जो गर्भज तिर्यंच पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय तो शुं संख्याता
वरसना आयुषवाळा गर्भज तिर्यंच पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय के असंख्याता वरसना आयुषवाळा गर्भज तिर्यंच पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर
होय ? हे गौतम ! संख्याता वरसना आयुषवाळा गर्भज तिर्यंच पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय पण असंख्याता वरसना आयुषवाळा

यगन्भवकंकतियपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, नो असंखेज्जवासाउयगन्भवकंकतियपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे । जइ संखिज्जवासाउयगन्भवकंकतियपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तगसंखेज्जवासाउयगन्भवकंकतियपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तगसंखेज्जवासाउयगन्भवकंकतियपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! पज्जत्तगसंखेज्जवासाउयगन्भवकंकतियपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, किं जलयरसंखेज्जवासाउयगन्भवकंकतियपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, किं जलयरसंखेज्जवासाउयगन्भवकंकतियपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, थलयरसंखेज्जवासाउयगन्भवकंकतियपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! ज-

गर्भज तिर्यंच पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर न होय. जो संख्याता वरसना आयुषवाळा गर्भज तिर्यंच पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर छे तो शुं पर्याप्ता संख्याता वरसना आयुषवाळा गर्भज तिर्यंच पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय के अपर्याप्ता संख्याता वरसना आयुषवाळा गर्भज तिर्यंच पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय ? हे गौतम ! पर्याप्ति संख्याता वरसना आयुषवाळा गर्भज तिर्यंच पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर न होय. जो संख्याता वरसना आयुषवाळा गर्भज तिर्यंच पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर छे तो शुं संख्याता वरसना आयुषवाळा जलचर गर्भज तिर्यंच पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय, संख्याता वरसना आयुषवाळा स्थलचर गर्भज तिर्यंच पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय के संख्याता वरसना आयुषवाळा खेचर गर्भज तिर्यंच

लयरसंखेजवासाउयगभवक्कंतिगपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउन्वियसरीरेवि, थलयरसंखेजवासाउयगभव-
क्कंतिगपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउन्वियसरीरेवि, लहयरसंखेजवासाउयगभवक्कंतिगपंचिदियतिरिक्खजो-
णियवेउन्वियसरीरेवि । जइ जलयरसंखेजवासाउयगभवक्कंतिगपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउन्वियसरीरे, अपजत्तगजलयरसंखेज-
पजत्तगजलयरसंखेजवासाउयगभवक्कंतिगपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउन्वियसरीरे ! पजत्तजलयरसंखेजवासाउयगभव-
वासाउयगभवक्कंतिगपंचिदियतिरिक्खजोणियवेउन्वियसरीरे ? गोयमा ! अपजत्तगजलयरसंखेजवासाउयगभवक्कंतिगपंचिदि-
यतिरिक्खजोणियवेउन्वियसरीरे । जति थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिय-जाव सरीरे किं चउप्पय-जाव
सरीरे, परिसप्प-जाव सरीरे ? गोयमा ! चउप्पय-जाव सरीरेवि, परिसप्प-जाव सरीरेवि । एवं सन्वेसिं
पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय ? हे गौतम ! संख्याता वरसना आयुपवाळा जलचर गर्भज तिर्यच पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर पण होय, संख्याता
वरसना आयुपवाळा स्थलचर गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यच वैक्रिय शरीर पण होय, अने संख्याता वरसना आयुपवाळा खेचर गर्भज पंचे-
न्द्रिय तिर्यच वैक्रिय शरीर पण होय. जो जलचर संख्याता वरसना आयुपवाळा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यच वैक्रिय शरीर छे तो शुं पर्याप्त
जलचर संख्याता वरसना आयुपवाळा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यच वैक्रिय शरीर होय के अपर्याप्त जलचर संख्याता वरसना आयुपवाळा
गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यच वैक्रिय शरीर होय ? हे गौतम ! पर्याप्त जलचर संख्याता वरसना आयुपवाळा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यच
वैक्रिय शरीर होय, परन्तु अपर्याप्त जलचर संख्याता वरसना आयुपवाळा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यच वैक्रिय शरीर न होय. जो स्थल-

णेयत्वं जाव खह्यराणं पञ्जत्ताणं, नो अपज्जत्ताणं । जति मणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे किं संसुच्छिममणूस-
पंचिदियवेउव्वियसरीरे, गब्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! णो संसुच्छिममणूसपंचिदि-
यवेउव्वियसरीरे, गब्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे । जइ गब्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउव्विय-
सरीरे किं कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे, अकम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिदि-
यवेउव्वियसरीरे, अंतरदीवगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय-
मणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे, णो अकम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे, णो अंतरदी-
वगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे । जइ कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियस-
रीरे किं संखेज्जवासाउयकम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे, असंखेज्जवासाउयकम्मभूम-

चर पंचेन्द्रिय तिर्यचयोनिक यावत् वैक्रिय शरीर छे तो शुं चतुष्पद यावत् वैक्रिय शरीर होय के परिसर्प यावत् वैक्रिय शरीर होय,
हे गौतम ! चतुष्पद यावत् वैक्रिय शरीर होय अने परिसर्प यावत् वैक्रिय शरीर पण होय. ए प्रमाणे बधाने जाणवुं. खेचर पर्याप्ताने होय,
अपर्याप्ताने न होय. जो मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर छे तो शुं संसूछिम मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय के गर्भज मनुष्य
पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय ? हे गौतम ! संसूछिम मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर न होय, पण गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय
शरीर होय. जो गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर छे तो शुं कर्मभूमिना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय, अकर्म-
भूमिना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय के अन्तर्दीपना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय ? हे गौतम ! कर्म-

गगन्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउन्वियसरीरे ? गोयमा ! संखेजवासाउयकम्मभूमगगन्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउन्वियसरीरे, नो असंखेजवासाउयकम्मभूमगगन्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउन्वियसरीरे । जति संखेजवासाउयकम्मभूमगगन्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउन्वियसरीरे किं पजत्तयसंखेजवासाउयकम्मभूमगगन्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउन्वियसरीरे, अपजत्तयसंखेजवासाउयकम्मभूमगगन्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउन्वियसरीरे ? गोयमा ! पजत्तयसंखेजवासाउयकम्मभूमगगन्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउन्वियसरीरे, नो अपजत्तयसंखेजवासाउयकम्मभूमगगन्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउन्वियसरीरे । जइ देवपंचिदियवेउन्वियसरीरे किं भवणवासिदेवपंचिदियवेउन्वियसरीरे, जाव वेमाणियदेवपंचिदियवेउन्वियसरीरे ? गोयमा ! भवणवा-

भूमिना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय, पण अकर्मभूमिना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर न होय अने अन्तर्द्वीपना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर न होय. जो कर्मभूमिना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर छे तो शुं संख्याता वरसना आयुषवाळा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय के असंख्याता वरसना आयुषवाळा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय ? हे गौतम ! संख्याता वरसना आयुषवाळा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर न होय. जो असंख्याता वरसना आयुषवाळा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर छे तो शुं पर्याप्ता संख्याता वरसना आयुषवाळा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय के अपर्याप्ता संख्याता वरसना आयुषवाळा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय ? हे गौतम !

सिदेवपंचिदियवेउव्वियसरीरेवि जाव वेमाणियदेवपंचिदियवेउव्वियसरीरवि । जइ भवणवासिदेवपंचिदियवे-
उव्वियसरीरे किं असुरकुमार भवणवासिदेवपंचिदियवेउव्वियसरीरे, जाव थणियकुमार भवणवासिदेवपंचि-
दियवेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! असुरकुमार० जाव थणियकुमार देवपंचिदियवेउव्वियसरीरे वि । जइ असुर-
कुमार भवणवासिदेवपंचिदियवेउव्वियसरीरे किं पल्लत्तग असुरकुमार भवणवासिदेवपंचिदियवेउव्वियसरीरे,
अपल्लत्तग असुरकुमार भवणवासिदेवपंचिदियवेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! पल्लत्तग असुरकुमार भवणवासिदेवपं-
चिदियवेउव्वियसरीरे वि, अपल्लत्तग असुरकुमार भवणवासिदेवपंचिदियवेउव्वियसरीरे वि, एवं जाव थणियकु-

पर्याप्ता संख्याता वरसना आयुषवाळा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय, पण अपर्याप्ता संख्याता वरसना आयु-
षवाळा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर न होय.

जो देव पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर छे तो शुं भवनवासी देव पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय, यावत् वैमानिक देव पंचेन्द्रिय वैक्रिय
शरीर होय ? हे गौतम ! भवनवासी देव पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर पण होय, यावत् वैमानिक देव पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर पण होय.
जो भवनवासी देव पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर छे तो शुं असुरकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय के यावत् स्तनितकुमार
भवनवासी देव पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय ? हे गौतम ! असुरकुमार, यावत् स्तनितकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर
होय. जो असुरकुमार देव पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर छे तो शुं पर्याप्ति असुरकुमार देव पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय के अपर्याप्ति असुर-
कुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर होय ? हे गौतम ! पर्याप्ति असुरकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर पण होय

મારાણં દુગતો ભેદો ! एवं वाणमंतराणं अट्टविहाणं, जोतिसियाणं पंचविहाणं । वेमाणिया दुविहा—कप्पोवगा कप्पातीता य । कप्पोवगा वारसविहा, तेसिंप्पि एवं चेव दुहतो भेदो ! कप्पातीता दुविहा गेवज्जगा य अणुत्त-
रोचवाइया य, गेवज्जगा णवविहा, अणुत्तरोचवाइया पंचविहा, एतेसिं पज्जापज्जाताभिलावेणं दुगतो भेदो
भाणियन्वो ।

૧. વેડન્વિયસરીરે નં મંતે ! કિંસંઠિતે પન્નત્તે ? ગોયમા ! જાણાસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે । વાડકાઈયર્ગિંદિય-
વેડન્વિયસરીરે નં મંતે ! કિંસંઠિતે પન્નત્તે ? ગોયમા ! પઢાગાસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે । નેરહયપંચિંદિયવેડન્વિયસ-

અને અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર મયનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર ણ હોય. એ પ્રમાણે યાવત્ સ્થાનિતકુમાર સુધી જે ભેદ જાણવા.
એમ આઠ પ્રકારના વ્યન્તરો અને પાંચ પ્રકારના અપર્યાપ્તિ પિકોને જાણવું વૈમાનિકો જે પ્રકારના છે કલ્પોપપન્ન અને કલ્પાતીત, તેમાં કલ્પોપપન્ન
વાર પ્રકારના છે, અને તેઓના ણ પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા એમ જે પ્રકાર જાણવા. કલ્પાતીત જે પ્રકારના છે—ગ્રૈવેયકો અને અનુત્તરોપપાતિક. ગ્રૈવે-
યકો નવ પ્રકારના છે. અનુત્તરોપપાતિક પાંચ પ્રકારના છે, એઓના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાના અભિલાપથી જે ભેદ જાણવા.

૫. હે મગવન્ ! વૈક્રિય શરીર કેવા પ્રકારના સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! અનેક પ્રકારના સંસ્થાનવાલું છે. હે મગવન્ ! વાયુ-
કાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર કેવા પ્રકારના સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! પતાકાના આકાર જેવા સંસ્થાનવાલું છે. હે મગવન્ ! નૈરયિક

૫. વૈક્રિય શરીરના ભેદો કથા, હવે સંસ્થાનો કહે છે—‘વેડન્વિયસરીરે નં મંતે’ ! શ્લોકાદિ.—‘હે મગવન્ ! વૈક્રિય શરીર કેવા
સંસ્થાનવાલું છે’ શ્લોકાદિ. પરન્તુ નૈરયિકોને અત્યન્ત અશ્રુમ કર્મના ઉવચથી મવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય વન્ને શરીર દુંડસંસ્થાનવાલું

રીર નં મંતે ! કિંસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે ? ગોયમા ! નેરહયપંચિંદિયવેડવિયસરીરે દુવિધે પન્નત્તે, તંજહા-મવધારણિજ્જે ય ઉત્તરવેડવિવણ્ણ ય । તત્થ નં જે સે મવધારણિજ્જે સે નં હુંડસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે । તત્થ ન જે સે ઉત્તરવેડવિવેતે સેવિ હુંડસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે । રયણપ્પમાપુદ્ધવિનેરહયાણં દુવિધે સરીરે પન્નત્તે, તંજહા-મવધારણિજ્જે ય ઉત્તર-ઠાણસંઠિતે પન્નત્તે ? ગોયમા ! રયણપ્પમાપુદ્ધવિનેરહયાણં દુવિધે સરીરે પન્નત્તે, તંજહા-મવધારણિજ્જે ય ઉત્તર-વેડવિવણ્ણ ય । તત્થ નં જે સે મવધારણિજ્જે સે નં હુંડે, જે સે ઉત્તરવેડવિવણ્ણ સેવિ હુંડે । एवं जाव अहेसत्तमाणु-

પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર કેવા સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! નૈરયિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર વે પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે-મવધારણીય અને ઉત્તર વૈક્રિય. તેમાં જે મવધારણીય શરીર છે તે હુંડસંસ્થાનવાલું છે, અને જે ઉત્તર વૈક્રિય છે તે પળ હુંડસંસ્થાનવાલું છે. રત્ન-પ્રમાપૃથિવી નૈરયિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર કેવા સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથિવીના નૈરયિકોનું શરીર વે પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે-મવધારણીય અને ઉત્તર વૈક્રિય. તેમાં જે મવધારણીય શરીર છે તે હુંડસંસ્થાનવાલું છે, અને જે ઉત્તર વૈક્રિય શરીર છે તે પળ હુંડસંસ્થાનવાલું છે. ए प्रमाणे यावत् नीचेनी सातमी नरक पृथिवीना नैरयिकनुं वैक्रिय शरीर जाणनुं. हे भगवन् !

હોય છે. તે આ પ્રમાણે-તેઓનું મવધારણીય શરીર મવસ્વભાવથીજ મૂલથી છેદી નાંચેલ પાંસવાઢા અને ડોક વગેરેના સંવાઢા જેના ઉલેહી નાંચ્યા છે પણ પક્ષીની આકૃતિ જેવું અત્યન્ત વીખત્સ હુંડસંસ્થાનવાલું હોય છે. જે ઉત્તરવૈક્રિય છે તે પળ 'અમે સુંદર શરીર કરીશું' પ દુચ્છાથી કરવાનો આરંભ કરે છે તો પણ તેવા પ્રકારના અત્યન્ત અણુમ નામ કર્મના ઉદયથી અત્યન્ત અણુમ થાય છે માટે તે પળ હુંડસંસ્થાનવાલું છે. તિર્થંચ પંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યનું વૈક્રિય શરીર અનેક પ્રકારના સંસ્થાનવાલું હોય છે, કારણ કે તે દુચ્છા

ઢલિનેરૈયવેડવિવ્યસરીરે । તિરિક્તજોણિયપંચિદિયવેડવિવ્યસરીરે જં મંતે ! કિંસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે ? ગોય-
મા ! ણાણાસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે । એવં જાવ જલયરથલયરસ્વહયરાણવિ । થલયરાણવિ ચડપ્પયપરિસપ્પાણવિ, પરિ-
સપ્પાણવિ ઉરપરિસપ્પમુયપરિસપ્પાણવિ । એવં મણુસપંચિદિયવેડવિવ્યસરીરેવિ । અસુરકુમારભવણવાસીદેવ-
પંચિદિયવેડવિવ્યસરીરે જં મંતે ! કિંસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે ? ગોયમા ! અસુરકુમારાણં દેવાણં દુવિહે સરીરે પન્નત્તે,
તંજહા-ભવધારણિજ્ઞે ય ઉત્તરવેડવિવિતે ય । તત્થ જં જે સે ભવધારણિજ્ઞે સે જં સમચડરંસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે,

તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયવૈક્રિય શરીર કેવા સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! અનેક પ્રકારના સંસ્થાનવાલું છે. એ પ્રમાણે યાવત્ જલચરો, સ્થલચરો અને
સ્થેચરોનું પણ જાણવું. સ્થલચરોમાં ચતુષ્પદ અને પરિસર્પોનું, પરિસર્પોમાં ઉરપરિસર્પોનું અને મુજપરિસર્પોનું પણ એમજ જાણવું. એમ મનુષ્ય
પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર સંબન્ધે પણ જાણવું. હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર કેવા સંસ્થાન-આકાર-
વાલું છે ? હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવોનું શરીર બે પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે-ભવધારણીય અને ઉત્તર વૈક્રિય. તેમાં જે ભવધારણીય

પ્રમાણે થાય છે. દશ પ્રકારના ભવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને સૌધર્મથો માંડી અચ્યુત સુધીના વૈમાનિક દેવોનું ભવધારણીય શરીર
ભવસ્વભાવથી તેવા પ્રકારના શુભ નામકર્મના ઉદય વડે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાલું છે. અને ઉત્તર વૈક્રિય ફચ્છા પ્રમાણે થતું હોવાથી
શુદ્ધા શુદ્ધા સંસ્થાનવાલું હોય છે. ઐવેયકો અને અનુત્તરોપપાતિકોને પ્રયોજન નહિ હોવાથી ઉત્તર વૈક્રિય શરીર હોતું નથી. કારણ કે
ઉત્તરવૈક્રિય ગમનાગમન નિમિત્તે કે પરિચારણા-વિપયોપભોગ નિમિત્તે કરાય છે, અને ઇઓને ગમનાગમન કે પરિચારણા હોતાં નથી.
ઇઓને જે ભવધારણીય શરીર છે તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાલું હોય છે.

તત્થ ણં જે સે ઉત્તરવેડવિવે સે ણં ણાણાસંઠાણસંઠિએ પન્નત્તે, એવં જાવ થણિયકુમારદેવપંચિંદિયવેડવિવયસરીરે, એવં વાણમંતરાણવિ, ણવરં ઓહિયા વાણમંતરા પુચ્છિજ્ઞંતિ, એવં જોતિસિયાણવિ ઓહિયાણં, એવં સોહમ્મે જાવ અન્નચુયદેવસરીરે ! મેવેજ્ઞગક્ખપાતીતવેમાણિયદેવપંચિંદિયવેડવિવયસરીરે ણં મંતે ! કિંસંઠિતે પન્નત્તે ? ગોયમા ! મેવેજ્ઞગદેવાણં એ મેવધારણિજ્ઞે સરીરે, સે ણં સમચરંસસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે, એવં અણુત્તરોવવાહયાણવિ ।

૬. વેડવિવયસરીરસ્સ ણં મંતે ! કેમહાલિયા સરીરોગાહણા પન્નત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંલેજ્ઞહ-ભાગં, ઉવ્વકોસેણં સાતિરેણં જોયણસયસહસ્સં । [વાઝકાહય] એગિંદિયવેડવિવયસરીરસ્સ ણં મંતે ! કેમહાલિયા સરીરો-

શરીર છે તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાલું કહ્યું છે. અને જે ઉત્તર વૈક્રિય શરીર છે તે અનેક પ્રકારના સંસ્થાન-આકારવાલું છે. એ પ્રમાણે શરીર છે તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાલું કહ્યું છે. એમ વ્યવસ્થા સંબંધે પણ સમજાવું. પરંતુ સામાન્ય વ્યવસ્થા સંબંધે પ્રશ્ન કરવાત ત્તનિતકુમાર દેવ પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર જાણવું. એમ વ્યવસ્થા સંબંધે પણ સમજાવું. પરંતુ સામાન્ય વ્યવસ્થા સંબંધે પ્રશ્ન કરવાત ત્તનિતકુમાર દેવ પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર જાણવું. એ પ્રમાણે સૌધર્મ, યાવત અચ્યુત દેવ વૈક્રિય શરીર સંબંધે જાણવું. હે મગવો. એમ સામાન્ય જ્યોતિષિકો સંબંધે પણ જાણવું. એ પ્રમાણે સૌધર્મ, યાવત અચ્યુત દેવ વૈક્રિય શરીર સંબંધે જાણવું. હે મગવો ! ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર કેવા સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! ગ્રૈવેયક દેવોને એક ભવધારણીય શરીર છે, અને તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાલું છે. એ પ્રમાણે અનુત્તરૌપપાતિકને પણ સમજાવું.

૬. હે મગવન્ ! વૈક્રિય શરીરની કેટલી મોટી શરીરાવગાહના કહી છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંગુલનો અસંલ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક લાલ યોજન પ્રમાણ કહી છે. હે મગવન્ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરની કેટલી મોટી શરીરાવગા-

અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક લાલ યોજન પ્રમાણ કહી છે. હે મગવન્ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરની કેટલી મોટી શરીરાવગા- અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક લાલ યોજન પ્રમાણ કહી છે. હે મગવન્ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરની કેટલી મોટી શરીરાવગા-

૬. સંસ્થાનો કહ્યાં, હવે અવગાહનાં પ્રમાણ કહે છે—વેડવિવયસરીરસ્સ ણં મંતે !

ગાહણા પન્નત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંલેજ્જહંભાગં ! નેરહં-
યપંચિદિયવેડવ્વિચયસરીરસ્સ ણ ભંતે ! કેમહાલિયા સરીરોગાહણા પન્નત્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પન્નત્તા, તંજહા-
ભવધારણિજ્ઞા ય ઉત્તરવેડવ્વિચયા ય । તત્થ ણં જા સા ભવધારણિજ્ઞા સા જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંલેજ્જતિભાગં,
ઉક્કોસેણં પંચધણુસયાહં । તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેડવ્વિચયા સા જહન્નેણં અંગુલસ્સ સંલેજ્જતિભાગં, ઉક્કોસેણં ધણુ-
સહસ્સં । રયણપ્પભાપુહવિનેરહયાણં ભંતે ! કેમહાલિયા સરીરોગાહણા પન્નત્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પન્નત્તા, તંજ-

હના કહી છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કર્ષથી પણ અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ હોય છે. હે ભગ-
વન્ ! નૈરયિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરની કેટલી મોટી શરીરાવગાહના કહી છે ? હે ગૌતમ ! તેઓની વે પ્રકારની શરીરાવગાહના છે.
તે આ પ્રમાણે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય. તેમાં જે ભવધારણીય શરીરાવગાહના છે તે જઘન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ
છે અને ઉત્કર્ષથી પાંચમો ધનુષ પ્રમાણ છે. અને જે ઉત્તરવૈક્રિય શરીરાવગાહના છે તે જઘન્યથી અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અને
ઉત્કૃષ્ટ હજાર ધનુષ છે. હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથિવીના નૈરયિકોની કેટલી મોટી શરીરાવગાહના કહી છે ? હે ગૌતમ ! વે પ્રકારની

મા ભાગ પ્રમાણ છે અને તે નૈરયિકાદીનું ભવધારણીય અપર્યાપ્તાવસ્થામાં અને વાયુકાયનું (પર્યાપ્તાવસ્થામાં) હોય છે. અને ઉત્કર્ષથી કાંઈક અધિક પૃથ-
લાસ યોજન પ્રમાણ ઉત્તરવૈક્રિય દેવો અને મનુષ્યોને હોય છે. 'પર્ણિદિયવેડવ્વિચયસરીરસ્સ ણં' इत्यादि. અહીં પૃથેન્દ્રિય વાયુકાયિક
જાણવા, તે સિવાય વીજાને વૈક્રિય લઘિધનો અસંભવ છે. તેને જઘન્યથી અને ઉત્કર્ષથી અવગાહનાનું પ્રમાણ અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ
છે. કારણ કે પટલા પ્રમાણનું વૈક્રિય શરીર કરવાની તેની શક્તિ સંભવે છે. સામાન્ય નૈરયિક સૂત્રમાં 'ભવધારણીયા'-ભવો ધાર્યે તે અનયા-

હા-ભવધારણિજ્ઞા ય ઉત્તરવેડવિવતા ય । તત્થ ણં જા સા ભવધારણિજ્ઞા સા જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્ઞ-
ઇભાગં, ઉક્કોસેણં સત્ત ધણૂં તિણિણ રયણીઓ છદ્ધ અંગુલાઈં । તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેડવિવતા સા જહન્નેણં
અંગુલસ્સ સંખેજ્ઞઇભાગં, ઉક્કોસેણં પણરસ ધણૂંતિ અદ્ધાજ્ઞાઓ રયણીઓ । સવકરપ્પમાપ પુચ્છા । ગોયમા !
જાવ તત્થ ણં જા સા ભવધારણિજ્ઞા સા જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્ઞઇભાગં, ઉક્કોસેણં પણરસ ધણૂં અદ્ધા-
જ્ઞાતો રયણીઓ । તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેડવિવતા સા જહન્નેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્ઞઇભાગં, ઉક્કોસેણં એક-

કહી છે. તે આ પ્રમાણે—ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય. તેમાં જે ભવધારણીય અવગાહના છે તે જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો
ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ સાત ધનુપ ત્રણ હાથ અને છ અંગુલ છે. અને જે ઉત્તર વૈક્રિય અવગાહના છે તે જઘન્યથી અંગુલનો સંખ્યાતમો
ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પંદર ધનુપ અને અઢી હાથ છે. શર્કરાપ્રમા સંબંધે પુચ્છા. હે ગૌતમ ! યાવત્-તેમાં જે ભવધારણીય અવગાહના છે તે
ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પંદર ધનુપ અને અઢી હાથ પ્રમાણ છે અને જે ઉત્તર વૈક્રિય અવગાહના છે તે
જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પંદર ધનુપ અને અઢી હાથ છે. વાલુકાપ્રમાની ભવધારણીય અવગાહના એકત્રીશ
જઘન્યથી અંગુલનો સંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ એકત્રીશ ધનુપ અને એક હાથ છે.

જે વડે ભવ ધારણ કરાય તે ભવધારણીય-જન્મ પ્રાપ્ત અવગાહના-શરીર ઉત્કૃષ્ટ પાંચસો ધનુપ પ્રમાણ અને ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના હજાર
ધનુપપ્રમાણ સાતમી નરકની અપેક્ષાપ જાણવી. તે સિવાય વીજે પટલી ભવધારણીય અને ઉત્તર વૈક્રિય શરીરાવગાહનાનો અસંભવ છે.
હવે દરેક પૃથિવીનો અવગાહનાનું પ્રમાણ કહે છે—‘રયણપ્પમા’-इत्यादि. રત્નપ્રમામાં અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગનું પ્રમાણ પ્રથમ ઉત્પત્તિ
સમયે જાણવું. અને ઉત્કર્પથી સાત ધનુપ, ત્રણ હાથ અને છ અંગુલ પર્યાપ્તાવસ્થામાં સમજવું. આ ઉત્કૃષ્ટ શરીરાવગાહનાનું પ્રમાણ તેરમાં

અચ્ચુઓ કર્પો, નવરં સંગંકુમારે ભવધારણિજ્ઞા જહન્નેનં અંગુલસ્સ અસંલેહભાગં, ઉવ્કોસેણ છ રયણીઓ ।
 एवं માહિંદેવિ, બંમલોચલંતેગેસુ પંચ રયણીઓ, મહાસુવ્કસહસ્સારેસુ ચત્તારિ રયણીઓ, આણયપાણયઆરણ-
 ચ્ચુસુ તિણિણ રયણીઓ । ગેવિજ્ઞગક્ખપાતીતવેમાણિયદેવપંચિંદિયવેડવિવયસરીરસ્સ નં મંતે ! કેમહાલિયા સરીરો-

ભવધારણીય અવગાહના જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ છ હાથ પ્રમાણ હોય છે. એમ માહેન્દ્ર દેવલોકને વિષે પણ
 સમજવું. બ્રહ્મલોક અને લાન્તકને વિશે પાંચ હાથ, મહાશુક્ર અને સહસ્રારને વિશે ચાર હાથ, આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્ચુતમાં ત્રણ
 હાથ પ્રમાણ જાણવી. ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરની કેટલી મોટી અવગાહના કહી છે ? હે ગૌતમ !

ત્રીજા પ્રતરમાં નવ ધનુષ, એક હાથ અને બાર આંગળ, ચોથા પ્રતરમાં વસ ધનુષ અને પંદર આંગળ, પાંચમા પ્રતરમાં વસ ધનુષ, ત્રણ
 હાથ અને અઢાર આંગળ, છઠ્ઠા પ્રતરમાં અગિયાર ધનુષ, બે હાથ અને એકવીશ આંગળ, સાતમા પ્રતરમાં ચાર ધનુષ અને બે હાથ,
 આઠમા પ્રતરમાં તેર ધનુષ, એક હાથ અને ત્રણ આંગળ, નવમા પ્રતરમાં ચૌદ ધનુષ અને છ આંગળ, દસમા પ્રતરમાં ચૌદ ધનુષ, ત્રણ
 હાથ અને નવ આંગળ અને અગિયારમા પ્રતરમાં મૂલ સૂત્રમાં કહેલું (પંદર ધનુષ, બે હાથ અને બાર આંગળ) પરિમાણ જાણવું. અહીં
 પણ આ તાત્પર્ય છે—પ્રથમ પ્રતરમાં જે પરિમાણ કહ્યું છે તેના ઉપર ઉપરના પ્રતરના ક્રમથી ત્રણ હાથ અને ત્રણ આંગળ નાંખવા. તેથી
 પ્રતરોમાં પૂર્વે કહેલું પરિમાણ થાય છે. કહ્યું છે કે—

સો જેવ વીયાણ પઢમે પ્યરમ્મિ હોઈ ઉસ્સેહો । હત્થતિય તિણિ અંગુલ પ્યરે પ્યરે ય હુહ્ડીણ ॥

એકારસમે પ્યરે પળ્લરસ ઘળૂણિ દોણિ રયણીઓ । બારસ અંગુલાઈં દેહપમાણં તુ વિન્નેયં ॥

આ બે ગાથાનો અક્ષરાર્થ આ છે—જે પ્રથમ પૃથિવીના તેરમા પ્રતરને વિષે ઉત્કર્ષથી ડંચાઈ સાત ધનુષ, ત્રણ હાથ અને છ અંગુલ

ગાહના પન્નત્તા ? ગોયમા ! ગેવેજગદેવાણં ઇમા ભવધારણિજ્ઞા સરીરોગાહના પન્નત્તા, સા જહ્નેણં અંગુલસ્સ અસં-
ખેજ્ઞાઇભાગં, ઉત્તકોસેણં દો રયણી । एवं અણુત્તરોવવાઇયદેવાણચિ, ણવરં ઇક્ષા રયણી ।

ગાહના પન્નત્તા ? ગોયમા ! ગેવેજગદેવાણં ઇમા ભવધારણિજ્ઞા સરીરોગાહના પન્નત્તા, સા જહ્નેણં અંગુલસ્સ અસં-
ખેજ્ઞાઇભાગં, ઉત્તકોસેણં દો રયણી । एवं અણુત્તરોવવાઇયદેવાણચિ, ણવરં ઇક્ષા રયણી ।

ગ્રેવેયક દેવોને એક ભવધારણીય શરીરાગાહના કહી છે, અને તે જયન્યથી અંગુલનો અંશરૂપાત્મો ભાગ, અને ઉત્કુષ્ટ વે હાથ પ્રમાણ
હોય છે. એ પ્રમાણે અનુત્તરોપપાતિક દેવોને પણ જાણવું. પરંતુ તેઓનું વૈક્રિય શરીર એક હાથ પ્રમાણ છે.
કત્તી છે તે ઘીઝી શર્કરાપ્રમાના પ્રથમ પ્રતરને વિષે જાણવી. તે પછી પ્રતરે પ્રતરે ઘ્રણ અને ઘ્રણ અંગુલની તુલિ કરવી, તેથી
અગિયારમા પ્રતરમાં ઉત્કર્ષથી ભવધારણીય શરીરનું પરિમાણ પંચર ધનુષ, બે હાથ અને ચાર આંગળું આવે છે. હવે ઉત્કર્ષથી ઉત્તર
વૈક્રિયનું પરિમાણ કહે છે—એકત્રીશ ધનુષ અને એક હાથ પ્રમાણ છે. આ અગિયારમા પ્રતરને વિશે જાણવું. ચાત્રીના પ્રતરોમાં પોતપોતાના
ભવધારણીય શરીરપ્રમાણની અપેક્ષા યમનું ચમનું જાણવું. ત્રીઝી ચાલુકાપ્રમા પૃથ્વીમાં ઉત્કર્ષથી ભવધારણીય અવગાહના એકત્રીશ
ધનુષ અને એક હાથ છે. એ નવમા પ્રતરને આશ્રયી કહેલું સમજવું, બે હાથ અને સાડાસાત અંગુલ, ત્રીઝા પ્રતરમાં ઓગણીશ
અવગાહના પંચર ધનુષ, બે હાથ અને ચાર અંગુલ, ઘીઝા પ્રતરમાં એકત્રીશ ધનુષ, એક હાથ અને ત્રણ અંગુલ, પાંચમા પ્રતરમાં સત્યાવીશ ધનુષ, એક
ધનુષ બે હાથ અને ઘ્રણ અંગુલ, છોથા પ્રતરમાં એકત્રીશ ધનુષ, એક હાથ અને સાડાતેર અંગુલ, સાતમા પ્રતરમાં પૂર્વોક્ત પરિમાણ
એક હાથ અને અઢાર આંગળ, છઠ્ઠા પ્રતરમાં પચીશ ધનુષ, એક હાથ અને સાડાતેર અંગુલ, અને નવમા પ્રતરમાં પૂર્વોક્ત પરિમાણ
હાથ અને નવ અંગુલ, આઠમા પ્રતરમાં ઓગણત્રીશ ધનુષ, એક હાથ અને સાડાતેર આંગળ, અને નવમા પ્રતરમાં પૂર્વોક્ત પરિમાણ
થાય છે. અહીં આ ભાવાર્થ છે—પહેલા પ્રતરમાં લે પરિમાણ કહ્યું છે તેના ઉપર પ્રતરે પ્રતરે સાત હાથ અને ઓગણીશ આંગળ
અનુક્રમે નાંચવા, તેથી પ્રતરોમાં પૂર્વોક્ત પરિમાણ થાય છે. એ સંયન્તે કહ્યું છે કે—

અંગુલસ્સ સંખિજ્ઞતિભાગં । તિરિક્તજોગિયપંચિદિયવેડવિવિયસરીરસ્સ ણં ભંતે ! કેમહાલિયા સરીરોગાહણા પત્તત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્ઞાઇભાગં, ઉવ્કોસેણં જોયણસતપુહુત્તં । મણુસ્સપંચિદિયવેડવિવિયસરી-
રસ્સ ણં ભંતે ! કેમહાલિયા સરીરોગાહણા પત્તત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્ઞતિભાગં, ઉવ્કોસેણં સાતિરેણં
જોયણસતસહસ્સં । અસુરકુમાર ભવણવાસિદેવપંચિદિયવેડવિવિયસરીરસ્સ ણં ભંતે ! કેમહાલિયા સરીરોગાહણા પત્ત-
લનો સંખ્યાતમો ભાગં સમજવો. હે ભગવન્ ! તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરની કેટલી મોટી શરીરાવગાહના કહી છે. હે ગૌતમ !

જઘન્યથી અંગુલનો સંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ યોજન શતપૃથક્ત્વ-બસોથી નવસો યોજન હોય છે. હે ભગવન્ ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય
વૈક્રિય શરીરની કેટલી મોટી શરીરાવગાહના કહી છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઠક
અધિક એક લાખ યોજન પ્રમાણ કહી છે. અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિય શરીરની કેટલી મોટી શરીરાવગાહના કહી
ટમાં છ ધનુષ અને સાઢા ચાર આંગલ, અગિયારમા પ્રસ્તટમાં છ ધનુષ, બે હાથ અને તેર આંગલ, ચારમા પ્રસ્તટમાં સાત ધનુષ અને
સાઢી પૈકવીશ આંગલ અને તેરમા પ્રસ્તટમાં સાત ધનુષ, ત્રણ હાથ અને પૂરા છ આંગલ હોય છે. અહીં આ તાત્પર્યાર્થ છે-પહેલા પ્રસ્ત-
ટમાં જે શરીરાવગાહનાનું પ્રમાણ ત્રણ હાથ કહ્યું છે, તેમાં તેના ઉપર ઉપર પ્રતરના અનુક્રમથી સાઢી છપ્પન આંગલ નાંખવામાં આવે
પટલે પ્રસ્તટોમાં પૂર્વે કહેલું શરીરાવગાહનાનું પરિમાણ થાય છે. ૫ સંવન્ધે કહ્યું છે કે—

“ર્યણાપ પદમપયેરે હત્યતિયં દેહઉસ્સઓ મણિઓ । છપ્પનંગુલ સઢ્ઢા પયેરે પયેરે હથ્થ હુહ્ઢી” ॥

રત્નપ્રમાના પ્રથમ પ્રતરમાં ત્રણ હાથપ્રમાણ શરીરની ડંચાઈ છે અને તે પછી પ્રતરે પ્રતરે સાઢી છપ્પન આંગલની વૃદ્ધિ થાય છે, ‘તત્થ
ણં સા ઉત્તરવેડવિવિયા’ इत्यादि. તેમાં જે ઉત્તર વૈક્રિય છે તે જઘન્યથી અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે, કારણ કે ઉત્તરવૈક્રિયના

તા ? ગોયમા ! અસુરકુમારાણં દેવાણં દુવિહા સરીરોગાહ્ણા પન્નત્તા, તંજહા-ભવધારણિજ્ઞા ય ઉત્તરવેડવિવ્યાયા ય । તત્થ ણં જા સા ભવધારણિજ્ઞા સા જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંલેજ્ઞા ભાગં, ઉવ્કોસેણં સત્ત રયણીઓ । તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેડવિવતા સા જહન્નેણં અંગુલસ્સ સંલેજ્ઞા ભાગં, ઉવ્કોસેણં જોયણસત્તસહસ્સં । एवं जाव थणियकुमारणं, एवं ओहियाणं वाणमंतराणं, एवं जोइसियाणवि, सोहम्मीसाणदेवाणं एवं चेव, उत्तरवेडविवता जाव

છે ? હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવોને વે પ્રકારની શરીરાવગાહના કહી છે. તે આ પ્રમાણે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય. તેમાં જે ભવ-ધારણીય અવગાહના છે તે જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથ પ્રમાણ હોય છે. અને જે ઉત્તરવૈક્રિય છે તે જઘન્યથી અંગુલનો સંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ લાલ યોજન પ્રમાણ છે. એ પ્રમાણે યાવત્ સ્તનિત કુમાર સુધી જાણવું. એમ સામાન્ય વ્યવસ્થા, ય્યોતિષિકો અને સૌધર્મ-ઈશાન દેવોને જાણવું. એમ યાવત્ અચ્યુત દેવલોક સુધી ઉત્તર વૈક્રિય સમજવું. પરન્તુ સનત્કુમારને પ્રથમ સમયે પણ તેની અવગાહના અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણજ હોય છે, પણ અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોતી નથી. સંવ્રહ્મણીના મૂળ ટીકાકાર આચાર્ય દ્વરિભદ્રસૂરિ કહે છે કે—“ઉત્તરવૈક્રિયા તુ તથાવિધપયતનભાવાદાયસમયેડલ્લગુલસંલ્લેયભાગમોઞ્ચેવ, ઉત્કર્ષતઃ પન્નદ્વશ ધંતૂપિ અર્ધત્રીયા હસ્તાઃ” । ઉત્તર વૈક્રિય શરીરાવગાહના તેવા પ્રકારના પ્રયત્નથી પ્રથમ સમયે પણ અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટ પંદર ધનુષ અને અઢી હાથ હોય છે. આ ઉત્તરવૈક્રિય શરીરની અવગાહનાં પરિમાણ તેરમા પ્રત-રમાં જાણવું. વાકીના પ્રતરોમાં પૂર્વે કહેલા ભવધારણીય શરીરના પ્રમાણનો અપેક્ષાપ વમણું જાણવું. શર્કરા પ્રથમાં ભવધારણીય શરીર ઉત્કૃષ્ટ પંદર ધનુષ અને અઢી હાથ છે. આ ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય અવગાહનાપરિમાણ અગિયારમે પ્રતરે જાણવું ચાત્રીના પ્રતરોમાં આ પ્રમાણે છે—શર્કરાપ્રમાના પહેલા પ્રતરે સાત ધનુષ, ત્રણ હાથ અને છ આંગળ, ત્રીજા પ્રતરમાં આઠ ધનુષ, બે હાથ અને નવ આંગળ:

“સો ચેવ તડ્યાં પદમે પરમ્મિ હોઈ ઉસ્સેહો । સત્ત રંયણીઠ અંગુલ ઉણવીસં સહુહુહીં ય ॥
પયરે પયરે ય તહા નવમે પરમ્મિ હોઈ ઉસ્સેહો । ધણુયાણિ ઇગતીસં ઇક્કા રયણી ય નાયબ્બા ॥

આ બે ગાથાનો અક્ષરાર્થ આ છે—જે વીજી શર્કરાપ્રમાના અગિયારમા પ્રતરને વિશે ભવધારણીય શરીરની ઉત્કર્ષથી ઉંચાઈ પંદર ધનુષ, બે હાથ અને ચાર અંગુલ પ્રમાણ કહી છે તેજ ત્રીજી વાલુકાપ્રમાના પહેલા પ્રતરમાં સમજવી. ત્યાર પછી પ્રતરે પ્રતરે સાત હાથ અને સાડી ઓગણીશ આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. પમ કરવાથી નવમા પ્રતરમાં પૂર્વોક્ત ઇકત્રીશ ધનુષ અને ઇક હાથનું ભવધારણીય અવગાહનું પ્રમાણ થાય છે. ઉત્તર ધૈક્રિયનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ કહે છે—વાસઠ ધનુષ અને બે હાથ. આ પ્રમાણ નવમા પ્રતરની અપેક્ષાપ જાણું. અને બાકીના પ્રતરોમાં પોતપોતાના ભવધારણીય શરીર પ્રમાણની અપેક્ષાપ યમનું સમજવું.

ચોથી પંકપ્રમામાં ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય અવગાહના વાસઠ ધનુષ અને બે હાથની છે. આ પ્રમાણ સાતમા પ્રતરને વિશે જાણવું. બાકીના પ્રતરોમાં આ પ્રમાણે છે—પંકપ્રમાના પ્રથમ પ્રતરમાં ઇકત્રીશ ધનુષ અને ઇક હાથ, ત્રીજા પ્રતરમાં ઇત્રીશ ધનુષ, ઇક હાથ અને વીજા આંગળ, ત્રીજા પ્રતરમાં ઇકતાલીશ ધનુષ, બે હાથ અને સોઠ આંગળ, ચોથા પ્રતરમાં હેંતાલીશ ધનુષ, ત્રણ હાથ અને ચાર આંગળ, પાંચમા પ્રતરમાં વાવન ધનુષ અને આઠ આંગળ, છઠ્ઠા પ્રતરમાં સત્તાવન ધનુષ, ઇક હાથ અને ચાર આંગળ, અને સાતમા પ્રતરમાં સૂત્રમાં કહેલું પરિમાણ જાણવું. અહીં પણ આ ભાવાર્થ છે—પહેલા પ્રતરમાં જે પરિમાણ કહ્યું છે તેને ઉપર ઉપરના પ્રતરમાં અનુક્રમે પાંચ ધનુષ અને વીજા આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. તેથી સાતમા પ્રતરમાં સૂત્રમાં કહેલું પરિમાણ થાય છે. કહ્યું છે કે—

“સો ચેવ ચડત્યોં પદમે પરમ્મિ હોઈ ઉસ્સેહો । પંચ ધણુ વીસ અંગુલ પયરે પયરે ય હુહીં ય ॥
જા સત્તમ્મ પયરે નેરહયાં તુ હોઈ ઉસ્સેહો । વાસઠી ધણુયાણં દોણિ રયણી ય બોદ્ધવ્વા” ॥

“વાલુકાપ્રમાના નવમા પ્રતરમાં જે ઉંચાઈ છે, તેજ ચોથી નરકપૃથિવીના પ્રથમ પ્રતરને વિષે ઉંચાઈ જાણવી અને પ્રતરે પ્રતરે પાંચ

ધનુષ અને વીંશ આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. યાવત્ સાતમા પ્રતરમાં નૈરયિકોની ડંચાઈ વાસઠ ધનુષ અને વે હાથ પ્રમાણ જાળવી. ઉત્તર ચક્રિયનું ઉત્કૃષ્ટ પરિમાણ એકસો પચીસ ધનુષ હોય છે અને તે સાતમા પ્રતરે છે. વાકીના પ્રતરોમાં પોતપોતાના ભવધારણીય શરીરની અપેક્ષાપ વમણું છે.

પાંચમી ધૂમપ્રભા પૃથિવીમાં ઉત્કૃષ્ઠથી ભવધારણીય શરીરનું પરિમાણ એકસો પચીસ ધનુષનું હોય છે. અને તે પાંચમા પ્રતરને આશ્રયી કહેલું જાણવું. વાકીના પ્રતરોમાં આ પ્રમાણે છે—પહેલા પ્રતરમાં વાસઠ ધનુષ અને વે. હાથ, ત્રીજા પ્રતરમાં અદ્યોતેર ધનુષ અને એક વેત. ત્રીજા પ્રતરમાં ત્રણું ધનુષ અને ત્રણ હાથ. ચોથા પ્રતરમાં એકસો નવ ધનુષ, એક હાથ અને એક વેત. અને પાંચમા પ્રતરમાં સૂત્રમાં કહેલું પરિમાણ સમજવું. અહીં પણ આ તાત્પર્ય છે—જે પહેલા પ્રતરમાં પરિમાણ કહ્યું છે તેના ઉપર ત્રેક પ્રતરે અનુ-ક્રમે પંદર ધનુષ અને અઢી હાથ વધારીય પટલે પાંચમા પ્રતરમાં પૂર્વે કહેલું પરિમાણ આવે છે. કહ્યું છે કે—

“સો ચેવ પંચમીપ પદમે પયરમ્મિ હોઈ ઉસ્સેહો । પનરસ ધણ્ણિ વો હાથ સહ્ધ પયરેસુ હુહ્હીય ॥ નાહ પંચમપ પયરે ઉસ્સેહો ધણુસયં તુ પળવીસં” ।

તેજ પાંચમી નરકપૃથિવીના પ્રથમ પ્રતરમાં ડંચાઈ છે, તેમાં પંદર ધનુષ અને અઢી હાથની વૃદ્ધિ કરવી. તેથી પાંચમા પ્રતરમાં એક સો પચીસ ધનુષની ડંચાઈ થાય છે. આ વોઢ ગાથાનો અશ્વરાર્થ પૂર્વેની પેઠે કરવો. ઉત્તર ચક્રિયનું ઉત્કૃષ્ટ પરિમાણ અઢીસો ધનુષ સમજવું. આ પ્રમાણ પાંચમે પ્રતરે જાણવું અને વાકીના પ્રતરોમાં પોતપોતાના ભવધારણીય શરીરની અપેક્ષાપ વમણું જાણવું.

છઠ્ઠી તમઃપ્રભા પૃથિવીમાં ભવધારણીય શરીરની અવગાહના ઉત્કૃષ્ઠથી અઢીસો ધનુષ હોય છે. અને તે ત્રીજા પ્રતરમાં જાળવી. પ્રથમ પ્રતરમાં એકસો પચીસ ધનુષ, ત્રીજા પ્રતરમાં એકસો સાડી સત્યાશી ધનુષ અને ત્રીજા પ્રતરમાં સૂત્રમાં કહેલું પરિમાણ હોય છે. અહીં આ તાત્પર્ય છે—પ્રથમ પ્રતરમાં જે પરિમાણ કહ્યું છે તેના ઉપર પ્રતરે પ્રતરે સાડી વાસઠ ધનુષ ઉમેરવાં, એમ કરવાથી ત્રીજા પ્રતરને વિશે સૂત્રોક્ત પરિમાણ થાય છે. કહ્યું છે કે—

“સો ચેવ ય છઠ્ઠીપ પઢમપયરમ્મિ હોઈ ઉસ્સેહો । વાગઢી ધણુય સઢઢા પયરે પયરે ય હુહ્હીઓ ॥ છઠ્ઠીપ તદય પયરે દોસયપ્પણાસયા હોતિ” ।

તેજ છઠી નરક પૃથિવીના પ્રથમ પ્રતરમાં ડંચાઈ છે. તેમાં સાડી વાસઠ ઘનુપની પ્રતરે પ્રતરે દુન્ધિ કરવી. પમ કરવાથો છઠીના ત્રીજા પ્રતરે વસો પવાસ ઘનુષ પરિમાણ થાય છે. અહીં પણ ઉત્તરાર્ધ સહિત ગાથાનો અક્ષરાર્થ પૂર્વની પેઠે કરવો. ઉત્તર વક્રિયનુ પરિમાણ ઉત્કર્ષથી પાંચસો ઘનુષ હોય છે અને તે ત્રીજા પ્રતરમાં જાણવું. પ્રથમના બે પ્રતરમાં પોતપોતાના ભવધારણીય શરીરની અપેક્ષાપ વમણું વમણું સમજવું.

સાતમી નરક પૃથિવીમાં ભવધારણીય શરીર ઉત્ક્રુષ્ટ પાંચસો ઘનુષપ્રમાણ છે અને ઉત્તર વૈક્રિય હજાર ઘનુષ છે. વધે ભવધારણીય શરીર જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ અને ઉત્તર વૈક્રિય અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ છે. તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયનું વૈક્રિય શરીર ઉત્ક્રુષ્ટથી વસોથી નવસો યોજન સુધી છે. કારણ કે તેઓની તેથી વધારે મોટું વૈક્રિય શરીર નિર્ત્યંચ પંચેન્દ્રિયનું વૈક્રિય શરીર ઉત્ક્રુષ્ટથી વસોથી નવસો યોજન પ્રમાણ વૈક્રિય શરીર હોય છે, કારણ કે વિણુકુમાર પ્રમુલે તેવા પ્રકારવાની શક્તિ નથી. મનુવ્યોને કંઈક અધિક લાલ યોજન પ્રમાણ વૈક્રિય શરીર હોય છે, જઘન્ય વલ્લેને જઘન્ય શરીર અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ (પ્રારંભ રું) શરીર કયાંનું શાલમાં સંમળાય છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુવ્ય વલ્લેને જઘન્ય શરીર અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ (પ્રારંભ કાલે) હોય છે, પણ અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ હોતું નથી. કારણ કે તેવા પ્રકારના પ્રયત્નનો સંભવ નથી.

અસુરકુમારથી માંડી સ્તનિતકુમાર સુધીના ભવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષિક અને સૌધર્મ-ઈશાન દેવો પ્રત્યેકને જઘન્ય ભવધારણીય વૈક્રિય શરીરની અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ હોય છે, અને તે ઉત્પત્તિ સમયે જાણવી. તથા ઉત્ક્રુષ્ટ અવગાહના સાત હાથની હોય છે. ઉત્તર વૈક્રિયની જઘન્ય અવગાહના અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ છે અને ઉત્ક્રુષ્ટ લાલ યોજન પ્રમાણ છે. ‘ઉત્તર-વેડવિયા જાવ અન્નુઓ કમ્પો’—ઉત્તર વૈક્રિય અન્નુત દેવલોક સુધી હોય છે. તેથી ઉપર ઉત્તર વૈક્રિયનો સંભવ નથી. ૫ વાત પૂવ કહી છે. વધે જઘન્ય અવગાહના અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ છે અને ઉત્ક્રુષ્ટ લાલ યોજન છે. ભવધારણીય શરીર વિવિધ પ્રકારનું હોય છે, માટે તે જુદું જુદું કહે છે—‘નવરં’ इत्यादि. પરન્તુ ભવધારણીય શરીરની વિશેષતા છે—સનત્કુમાર દેવલોકમાં જઘન્યથી આંગળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્ક્રુષ્ટ છ હાથ છે. ‘પવં માહિદેવિ’ પ પ્રમાણે જઘન્ય અને ઉત્ક્રુષ્ટ ભવધારણીય શરીર માહેન્દ્ર દેવલોકને—

વિશે પણ કહેવું. આ સાત સાગરોપમની સ્થિતિવાલા દેવોને આશ્રયી કહેવું જાણવું. બે ત્રણ इत्यादि સાગરોપમની સ્થિતિવાલાને આ પ્રમાણે છે—સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પમાં જેઓની બે સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓનું ભવધારણીય શરીર ઉત્કર્ષથી પૂરા સાત હાથ પ્રમાણ છે. જેઓની ત્રણ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓનું શરીર છ હાથ અને એક હાથના ચાર અગિયારાંશ હોય છે. જેઓની ચાર સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓનું શરીર છ હાથ અને એક હાથના ત્રણ અગિયારાંશ હોય છે. જેઓની પાંચ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓનું શરીર છ હાથ અને એક હાથના ચાર અગિયારાંશ હોય છે, જેઓની છ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓનું શરીર છ હાથ અને હસ્તનો એક અગિયારાંશ હોય છે. અને જેઓની પૂરા સાત સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓનું પૂરા છ હાથ પ્રમાણ ભવધારણીય શરીર છે. ૫ સંવન્ધે કહ્યું છે કે—“અચરિતિંગં ણિદ્ધ જેલિં સણંકુમારે તહેવ માર્હિદે । રયણીછંકં તેસિં ભાગચલકાણિયં દેહો । તત્તો અચરે અચરે ભાગો પક્કેક્રઓ પડદ જાવ । સાગરસત્તવિદ્ધં રયણીછંકં તણુપમાણં” ॥ સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવલોકમાં જેઓની ત્રણ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓનું શરીર છ હાથ અને એક હાથના અગિયાર ભાગ કરીય પવા ચાર ભાગ અધિક હોય છે. તેમાંથી દરેક સાગરોપમે એક એક ભાગ વાદ કરવો, યાવત્ સાત સાગરોપમની સ્થિતિવાલા દેવોનું છ હાથનું શરીરપ્રમાણ હોય છે. અહીં જઘન્ય ભવધારણીય શરીર વધે સ્થલે પણ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ છે અને તે પ્રસિદ્ધ છે. માટે તેને છોડીને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાનું પ્રતિપાદન કરે છે—“વંમલોગ-લંતગેસુ પથ્થ રયણીઓ” इति. દ્રહ્મલોક અને લાન્તક દેવલોકમાં પાંચ હાથનું શરીર છે, જો કે અહીં દ્રહ્મલોકના ઉપર લાન્તક છે, સમથ્રેણિય નથી, તોપણ અહીં શરીરના પ્રમાણનો વિચાર હોવાથી આ બે દેવલોકની વિવક્ષા કરી છે. કારણ કે બે દેવલોકને અન્તે એક હાથ પ્રમાણ થટે છે. ૫ પ્રમાણે આગલ પળ શુક અને સહસ્રાર દેવલોકને વિશે તથા આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત ૫ ચાર દેવલોકને વિશે એક એક હાથ પ્રમાણ શરીર થટે છે. ૫મ ઐવેયકમાં તથા પાંચ અનુત્તરને વિશે એક એક હાથ પ્રમાણ શરીર થટે છે—૫મ બે ચાર इत्यादि દેવલોકને સાથે ગ્રહણ કરવાનું કારણ સમજવું. તેમાં દ્રહ્મલોક અને લાન્તકને વિશે ભવધારણીય શરીર ઉત્કૃષ્ટ પાંચ હાથ છે. ૫ શરીરપ્રમાણ લાન્તકને વિશે ચૌદ સાગરોપમની સ્થિતિવાલા દેવોને આશ્રયી પ્રતિપાદન કરેલું સમજવું. વાકીના

સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોને વિશે આ પ્રમાણે છે—જેઓની બ્રહ્મલોકમાં સાત સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓનું ભવધારણીય શરીર પૂરા છ હાથ છે. જેઓની આઠ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓનું પાંચ હાથ અને હાથના છ અગિયારાંશ હોય છે. જેઓની નવ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓનું પાંચ હાથ અને હાથના પાંચ અગિયારાંશ હોય છે. જેઓની દસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પાંચ હાથ અને હાથના ચાર અગિયારાંશ હોય છે. લાન્તકમાં પણ જેઓની દસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પટલુંજ ભવધારણીય શરીર ઉત્કૃષ્ટથી હોય છે. જેઓની લાન્તકને વિશે અગિયાર સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પાંચ હાથ અને હાથના ત્રણ અગિયારાંશ હોય છે. જેઓની ચાર સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પાંચ હાથ અને હાથના બે અગિયારાંશ હોય છે. જેઓની તેર સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પાંચ હાથ અને હાથનો એક અગિયારાંશ શરીરપ્રમાણ હોય છે અને જેઓની ચૌદ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પૂરા પાંચ હાથ પ્રમાણ ભવધારણીય શરીર છે.

‘મહાસુક્તસહસ્તારેસુ ચત્તારિ રયણીઓ’-મહાશુક્ર અને સહસ્તારને વિશે ઉત્કૃષ્ટચાર હાથ પ્રમાણ ભવધારણીય શરીર હોય છે. ૫ પ્રમાણ સહસ્તાર કલ્પમાં રહેલા અઢાર સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોને આશ્રયી જાણું. વાકીના સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોમાં આ પ્રમાણ છે—જેઓની મહાશુક્ર કલ્પમાં ચૌદ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓનું ઉત્કૃષ્ટથી ભવધારણીય શરીર સંપૂર્ણ પાંચ હાથનું હોય છે. જેઓની પંદર સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓનું શરીર ચાર હાથ અને હાથના ત્રણ અગિયારાંશ હોય છે. જેઓની સોઢ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓનું શરીર ચાર હાથ અને એક હાથના બે અગિયારાંશ હોય છે. જેઓની સત્તર સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓનું શરીર ચાર હાથ અને હાથનો એક અગિયારાંશ હોય છે. અને સહસ્તાર દેવોમાં પણ જેઓની સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની છે તેઓને પટલું જ ભવધારણીય શરીર હોય છે. સહસ્તાર દેવલોકમાં જેઓની સંપૂર્ણ અઢાર સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓનું પરિપૂર્ણ ચાર હાથ પ્રમાણ ભવધારણીય શરીર હોય છે.

‘આણયપાણયઆરણ્ણપસુ તિન્નિ રયણીઓ’ ઇતિ. આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત દેવલોકમાં ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ હાથનું ભવધારણીય શરીર હોય છે. આ અચ્યુત દેવલોકમાં વાવીશ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોને આશ્રયી સમજું. વાકીના સાગરોપમની સ્થિતિવાળાને

વિશે આ પ્રમાણે છે—જેઓની આનત કલ્પમાં પણ પરિપૂર્ણ કે કંઈક અધિક અઢાર સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને ઉત્કૃષ્ટ ચાર હાથનું ભવધારણીય શરીર હોય છે. જેઓની ઓગળીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને ત્રણ હાથ અને હાથના ત્રણ અગિયારાંશ પ્રમાણ શરીર હોય છે. પ્રાણત કલ્પમાં પણ જેઓની ઓગળીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પટલું જ ભવધારણીય શરીર હોય છે. જેઓની પુનઃ પ્રાણત કલ્પમાં વીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને ત્રણ હાથ અને હાથના બે અગિયારાંશ શરીર હોય છે. જેઓની આરણ કલ્પમાં પણ વીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પટલું જ ભવધારણીય શરીર હોય છે. જેઓની આરણ કલ્પમાં પણ એકવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને ત્રણ હાથ અને એક હાથનો અગિયારમો ભાગ ભવધારણીય શરીર હોય છે. અચ્યુત કલ્પમાં પણ જેઓની એકવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પટલું જ ભવધારણીય શરીર હોય છે. જેઓની અચ્યુત કલ્પમાં વાવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને ઉત્કૃષ્ટ પૂરા ત્રણ હાથ શરીર હોય છે.

‘ઐવેજ્ઞકપ્પાતીત’-શ્લોકાદિ. ઐવેયક કલ્પાતીત વેતોને વિશે એક ભવધારણીય શરીર હોય છે-શ્લોકાદિનો વિચાર કર્યો છે. ‘નવરં ઉક્તોસેણં દો રયણીઓ’ત્તિ-પરત્નુ ઉત્કૃષ્ટથી બે હાથ પ્રમાણ શરીર હોય છે. ૫ નવમા ઐવેયકને વિશે એકવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ-વાળા વેતોને આશ્રયી જાણવું. વાકીના સાગરોપમની સ્થિતિવાળાને વિશે આ પ્રમાણે છે—પહેલા ઐવેયકને વિશે જેઓની વાવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓનું ત્રણ હાથ ભવધારણીય શરીર છે, જેઓની ત્યાં જ તેવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓનું શરીર બે હાથ અને એક હાથના આઠ અગિયારાંશ પ્રમાણ હોય છે. વીજા ઐવેયકમાં પણ જેઓની તેવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પટલું જ ભવધારણીય શરીર હોય છે. જેઓની ત્યાં ચોવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને ભવધારણીય શરીર બે હાથ અને હાથના સાત અગિયારાંશ પ્રમાણ હોય છે. ત્રીજા ઐવેયકમાં પણ જેઓની ત્રીજીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પટલું જ ભવધારણીય શરીર હોય છે. જેઓની ત્યાં પચીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને બે હાથ અને હાથના છ અગિયારાંશ ભવધારણીય શરીર હોય છે. ચોથા ઐવેયકને વિશે પણ જેઓની પચીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પટલું જ ભવધારણીય શરીર હોય છે. જેઓની ત્યાં છવીશ સાગરો-

૭. આહારગસરીરે નં મંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ! એગારે પન્નત્તે ! જહ એગારે કિં મણૂસઆહાર-
જો એક આકારવાલું કહું છે, જો એક આકારવાલું છે તો શું

૭. હે ભગવન્ ! આહારક શરીર કેટલા પ્રકારનું કહું છે ? હે ગૌતમ ! એક આકારવાલું કહું છે. પાંચમા ત્રૈવેયકમાં પણ જોઓની છવીશ સાગ-
પમની સ્થિતિ છે તેઓને બે હાથ અને હાથના પાંચ અગિયારાંશ પ્રમાણ શરીર હોય છે. પાંચમા ત્રૈવેયકમાં પણ જોઓની છવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને બે હાથ અને
રોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પટલુંજ ભવધારણીય શરીર હોય છે. જોઓની ત્યાં સત્યાવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પટલુંજ ભવધારણીય
હાથના ચાર અગિયારાંશ ભવધારણીય શરીર હોય છે. છઠ્ઠા ત્રૈવેયકમાં પણ જોઓની સત્યાવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પટલુંજ શરીર હોય છે.
શરીર હોય છે. જોઓની ત્યાં અઠ્યાવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને બે હાથ અને હાથના ત્રણ અગિયારાંશ ભવધારણીય શરીર હોય છે.
સાતમા ત્રૈવેયકમાં પણ જોઓની અઠ્યાવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પટલુંજ શરીર હોય છે. જોઓની ત્યાં ઓગણત્રીશ સાગરોપ-
મની સ્થિતિ છે તેઓને ભવધારણીય શરીર બે હાથ અને હાથના બે અગિયારાંશ પ્રમાણ હોય છે. આઠમા ત્રૈવેયકમાં પણ જોઓની ઓગણત્રીશ
સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પટલુંજ શરીર હોય છે. જોઓની ત્યાં ત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તેઓને બે હાથ અને એક હાથનો
અગિયારમો ભાગ ભવધારણીય શરીર હોય છે. નવમા ત્રૈવેયકમાં જોઓની સ્થિતિ ત્રીશ સાગરોપમની છે તેઓને ભવધારણીય શરીર
પટલુંજ હોય છે. જોઓની ત્યાં એકત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને પરિપૂર્ણ બે હાથનું ભવધારણીય શરીર હોય છે. 'પદં અણુત્તરે'
શ્રુત્યાદિ. ૫ પ્રમાણે-ત્રૈવેયક દેવોને કહ્યા પ્રમાણે અનુત્તરોપપતિક દેવોને પણ સૂત્ર કહેલું. પરન્તુ ભવધારણીય શરીર ઉત્કૃષ્ટથી એક
હાથ પ્રમાણ કહેલું. ૫ તેત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોને આશ્રયી જાણવું. જોઓની વિજયાદિ ચાર વિમાનને વિશે એકત્રીશ
સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને સંપૂર્ણ બે હાથ પ્રમાણ ભવધારણીય શરીર હોય છે. જોઓની ત્યાં જ મધ્યમ ત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ
છે તેઓને એક હાથ અને એક હાથનો અગિયારમો ભાગ ભવધારણીય શરીર હોય છે. જોઓની ત્યાં સર્વોર્થસિદ્ધ મહાવિમાનમાં તેત્રીશ
સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેઓને એક હાથ ભવધારણીય શરીર હોય છે. જઘન્ય વધે આંગળના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણ જાણવું.

७. ५ प्रमाणे वैक्रिय शरीरखुं पण विधि-प्रकार, संस्थान अने प्रमाण कहें, हवे आहारक शरीरना प्रकारादि प्रतिपादन करवानी इच्छावाळा. आचार्य कहे छे-‘आहारगसरीरे णं भंते ! कइविहे पवत्ते’ हे भगवन् ! आहारक शरीर केडला प्रकारे छे ? इत्यादि सुगम छे, परन्तु ‘संजय’ति संयच्छन्ति स्म-सर्व सावद्ययोगोथी सम्यक् विराम पासे, तेनी विरति करे ते संयत-सर्वविरति चारित्रवाळा. अहों कर्ताना अर्थमां ‘त’ प्रत्यय करवामां आव्यो छे. असंयत-अविरतिसम्यग्दृष्टि, संयतासंयत-देशविरतिवाळा. तथा ‘पमत्त’ति-प्रमाद्यन्ति स्म-

તરદીવગગબ્ધવક્કંતિયમણસૂઆહારગસરીરે । જઈ કમ્મભૂમગગબ્ધવક્કંતિયમણસૂઆહારગસરીરે કિં સંલે-
જ્જવાસાડયકમ્મભૂમગગબ્ધવક્કંતિયમણસૂઆહારગસરીરે, અસંલેજ્જવાસાડયકમ્મભૂમગગબ્ધવક્કંતિયમણસૂઆ-
હારગસરીરે ? ગોયમા ! સંલિજ્જવાસાડયકમ્મભૂમગગબ્ધવક્કંતિયમણસૂઆહારગસરીરે, નો અસંલેજ્જવાસાડય-
કમ્મભૂમગગબ્ધવક્કંતિયમણસૂઆહારગસરીરે । જતિ સંલેજ્જવાસાડયકમ્મભૂમગગબ્ધવક્કંતિયમણસૂઆહાર-

અન્તર્દ્વીપના મનુષ્ય સંબન્ધે આહારક શરીર ન હોય. જો કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્ય સંબન્ધી આહારક શરીર છે તો શું સંલ્યાત વર-
સના આયુષવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્ય આહારક શરીર હોય કે અસંલ્યાત વરસના આયુષવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્ય આહા-
રક શરીર હોય ? હે ગૌતમ ! સંલ્યાત વરસના આયુષવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્ય આહારક શરીર હોય, પણ અસંલ્યાત વરસના
આયુષવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્ય સંબન્ધી આહારક શરીર ન હોય. જો સંલ્યાતા વરસના આયુષવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્ય

મોહનીયાદિ કર્મના ઉદયના સામર્થ્યથી સંલ્ચલન કપાય અને નિદ્રાદિમાંના કોઈ પણ પ્રમાદના યોગથી સંયમયોગમાં શિથિલ થયેલા
હોય તે પ્રમત્ત. અહીં પૂર્વેની પેઠે કર્તાના અર્થમાં 'ત' પ્રત્યય થયો છે. તેઓ પ્રાયઃ ગચ્છવાસી હોય છે. તેઓને ક્વચિત્ અનુપયોગનો-
આત્મવિસ્મૃતિનો સંભવ છે. તેથી વિપરીત અપ્રમત્ત કહેવાય છે. તે પ્રાયઃ જિનકલ્પિક, પરિહારવિશુદ્ધિક, અને 'યથાલન્દકલ્પિક'ની

૧ પાળીથી મીંજાયેલો હાથ જેટલા વચ્ચત્તામાં સૂકાઈ જાય તેટલા કાઢને શાઢની પરિભાષામાં જઘન્ય લન્દ કહે છે, પરન્તુ અહીં પાંચ રાત્રિદિવસરૂપ ઉત્કૃષ્ટ લન્દ-કાઢ
પ્રહણ કરવો. એક મોટા શહેરના છ વિભાગ કલ્પી એક એક વિભાગમાં ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ દિવસ સુધી મિહાણ કરે અને એ પ્રમાણે માસ કલ્પ પૂર્ણ કરે તે યથા
લન્દિક કહેવાય છે. પાંચ સાધુઓનો ગણ આ કલ્પનો સ્વીકાર કરે છે, તે કલ્પની ઘણીસરી મર્યાદા જિનકલ્પના જેવી છે.

ગસરીરે કિં પજ્જતસંલેજવાસાડયકમ્મભૂમગગઁભવક્કંતિયમણૂસઆહારગસરીરે, અપજ્જતસંલેજવાસાડયકમ્મ-
ભૂમગગઁભવક્કંતિયમણૂસઆહારગસરીરે ? ગોયમા ! પજ્જતસંલેજવાસાડયકમ્મભૂમગગઁભવક્કંતિયમણૂસ-
આહારગસરીરે, નો અપજ્જતસંલેજવાસાડયકમ્મભૂમગગઁભવક્કંતિયમણૂસઆહારગસરીરે । જહ પજ્જતસં-
લેજવાસાડયકમ્મભૂમગગઁભવક્કંતિયમણૂસઆહારગસરીરે કિં સમ્મદ્દિટ્ઠીપજ્જતગસંલેજવાસાડયકમ્મભૂમગગ-
આહારક શરીર હોય તો શું પર્યાપ્તા સંલ્યાતા વરસના આયુપવાલા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્ય આહારક શરીર હોય કે અપર્યાપ્તા સંલ્યા-
તા વરસના આયુપવાલા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્ય આહારક શરીર હોય ? હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તા સંલ્યાતા વરસના આયુપવાલા કર્મભૂ-
મિના ગર્ભજ મનુષ્ય આહારક શરીર હોય, પણ અપર્યાપ્ત સંલ્યાતા વરસના આયુપવાલા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્ય આહારક શરીર ન હોય.
જો પર્યાપ્ત સંલ્યાતા વરસના આયુપવાલા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્ય આહારક શરીર હે તો શું સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તા સંલ્યાતા વરસના આયુ-
પ્રતિમા-અભિગ્રહને પ્રાપ્ત થયેલા હોય છે. તેઓને નિરંતર ઉપયોગ-આત્મજાગૃતિનો સંભવ છે. અહીં જિનકલ્પિકાદિ લલ્લિધનો ઉપયોગ
કરતા નથી. કારણ કે તેઓનો તેવા પ્રકારનો કલ્પ-આચાર છે. જે આ ગચ્છવાસી છે તેઓ આહારક શરીર કરે છે, તેઓ પણ તે
વલતે લલ્લિધનો ઉપયોગ કરવાને લીધે ઉત્તુકતા થવાથી પ્રમાદયુક્ત હોય છે અને આહારક શરીરનો ત્યાગ કરતાં પણ પ્રમાદવાલા હોય છે.
કારણ કે આત્મપ્રદેશોનું ઔદારિક શરીરને વિશે સંહરણ કરવા વડે વ્યાકુલપણું હોય છે. તેઓ આહારક શરીરમાં અન્તર્મુદ્ધર્તે સુધી
રહે છે, તેથી જો કે વચ્ચેના કાલમાં કેટલોક કાલ કાંઈક વિશુદ્ધિ હોવાથી કાર્મગ્રન્થિક આચાર્યોં તેઓનું અપ્રમત્તપણું વર્ણવેલું છે,
તો પણ તે લલ્લિધનો ઉપયોગ કરવા વડે પ્રમત્ત જ છે, માટે ‘નો અપ્રમત્તસંજાપ’ ઇત્યાદિ સૂત્રથી અપ્રમત્તભાવનો પ્રતિવેધ કર્યો છે.
‘શ્વેદિપત્ત’તિ--શ્વેદિપ્રાપ્ત-શ્વેદિ-આમર્શ-ઓપથિ (જેનો આમર્શ-સ્પર્શ રોગને દૂર કરવામાં ઔપધિરૂપ થાય તેવી લલ્લિધ) વગેરે આત્મિક

अभवकंतिमणसूआहारगसरीरे, मिच्छदिष्टीपज्जत्तसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगअभवकंतिमणसूआहार-
सरीरे, सम्मामिच्छदिष्टिपज्जत्तसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगअभवकंतिमणसूआहारगसरीरे, नो मिच्छादिष्टिपज्जत्त-
दिष्टिपज्जत्तसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगअभवकंतिमणसूआहारगसरीरे । जइ सम्मदिष्टिपज्जत्त-
म्मामिच्छदिष्टिपज्जत्तगसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगअभवकंतिमणसूआहारगसरीरे । जइ सम्मदिष्टिपज्जत्त-
षवाळा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्य आहारक शरीर होय, मिथ्यादृष्टि पर्याप्त संख्याता वरसना आयुषवाळा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्य आहारक शरीर होय ? हे
आहारक शरीर होय के सम्यग्मिथ्यादृष्टि पर्याप्त संख्याता वरसना आयुषवाळा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्य आहारक शरीर होय, पण मिथ्यादृष्टि पर्याप्ता
गौतम ! सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्याता वरसना आयुषवाळा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्य आहारक शरीर न होय. जो सम्यग्दृष्टि पर्याप्ता
अने सम्यग्मिथ्यादृष्टि पर्याप्त संख्याता वरसना आयुषवाळा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्य आहारक शरीर होय. प्रथमथो विधिष्टि अने
शक्ति, तेने प्राप्त थयेल ऋद्धिप्राप्त कहेवाय छे. तेथी विपरीत अशुद्धिप्राप्त (लब्धि सिवायना अन्य) अहेवाय छे. तीव्रतरे शुभ भावना उपर

उत्तरोत्तर अपूर्व अर्थहुं प्रतिपादन करनार श्रुतमां प्रवेश करतो अने श्रुतना सामर्थ्यथी तीव्र अने तीव्रतर शुभ भावना उपर
चढतो अप्रमत्त अतां ऋद्धिओ प्राप्त करे छे. ए संबन्धे कहुं छे के—

अवगाहते च स श्रुतजलधिं प्राप्नोति चावधिज्ञानम् । मानसपर्यायं वा ज्ञानं कोष्ठादिवुद्धीर्वा ॥

चारणवैक्रियसर्वोपधिताद्या वाऽपि लब्धयस्तस्य । प्रादुर्भवन्ति गुणतो बलानि वा मानसादीनि ॥

ते-अप्रमत्त श्रुतसागरमां प्रवेश करे छे. अने अवधिज्ञान तथा मनःपर्यायज्ञान के कोष्ठादिवुद्धि प्राप्त करे छे. तेने चारण, वैक्रिय अने सर्वोपधि
वगेरे लब्धिओ तथा मानसिक बल वगेरे गुणथी प्रगट थाय छे. मानस-मन संबन्धी पर्यायो-विपयो जेने छे ते

સંલેજવાસાડયકમ્મભૂમગગઁભવકંતિયમણસૂઆહારગસરીરે કિં સંજયસમ્મદિટ્ઠિપજ્જત્તગસંલેજવાસાડયકમ્મ-
ભૂમગગઁભવકંતિયમણસૂઆહારગસરીરે, અસંજતસમ્મદિટ્ઠિપજ્જત્તસંલેજવાસાડયકમ્મભૂમગગઁભવકંતિય-
મણસૂઆહારગસરીરે, સંજયાસંજયસમ્મદિટ્ઠિપજ્જત્તગસંલેજવાસાડયકમ્મભૂમગગઁભવકંતિયમણસૂઆહારગ-
સરીરે ? ગોયમા ! સંજયસમ્મદિટ્ઠિપજ્જત્તગસંલેજવાસાડયકમ્મભૂમગગઁભવકંતિયમણસૂઆહારગસરીરે, નો
સંલેજવાસાડયકમ્મભૂમગગઁભવકંતિયમણસૂઆહારક શરીર છે તો શું સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તા સંલેજતા વરસના આયુ-
પવાલા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્ય આહારક શરીર હોય, અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તા સંલેજતા વરસના આયુપવાલા કર્મભૂમિના ગર્ભજ
મનુષ્ય આહારક શરીર હોય કે સંયતાસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તા સંલેજતા વરસના આયુપનાલા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્ય આહારકશરીર હોય ?
હે ગૌતમ ! સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તા સંલેજતાયુક્ત ગર્ભજ કર્મભૂમિજ મનુષ્ય આહારક શરીર હોય પણ અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત

માનસપર્યાય અથવા મનઃપર્યાય કહેવાય છે. ‘કોષ્ઠાદિયુદ્ધીર્વા’ અર્થે આદિ શબ્દથી પદ્મનુસારી અને વીજયુદ્ધિનું પ્રત્ન કરવું.
સિદ્ધાન્તમાં પરમ અતિશય રૂપ ત્રણ પ્રકારની બુદ્ધિ કહેલી છે. તે આ પ્રમાણે—૧ કોષ્ઠયુદ્ધિ, ૨ પદ્મનુસારી બુદ્ધિ અને ૩ વીજયુદ્ધિ.
તેમાં કોષ્ઠક-કોષ્ઠારમાં ધાન્ય હોય તેની પેઠે જે બુદ્ધિ આચાર્યના મુલથી નીકળેલા સૂત્ર અને અર્થને તે જ રૂપમાં ધારણ કરે પણ
તેમાંથી કાલાન્તરે પણ કાંઈપણ વિસ્મૃત ન થાય તે કોષ્ઠયુદ્ધિ. જે બુદ્ધિ પદ્મનુસારી વાકીનું શ્રુત નહિ સાંભળવા
છતાં જે રીતે હોય તે રીતે જાણે તે પદ્મનુસારી બુદ્ધિ. જે તેવા પ્રકારના પદ્મ અર્થપદ્મને અનુસરી વાકીનું નહિ સાંભળવા છતાં યથાર્થ-
પણે ઘણા અર્થને જાણે તે વીજયુદ્ધિ. સૌથી ઉત્તમ અને પરાકાષ્ઠાપ પદ્મોચ્છેલી તે વીજયુદ્ધિ પૂજ્ય ગણધરોને હોય છે. તે ગણધર ભગવંતો-
‘ઉપ્પન્ને દ્વ ઘા, વિગમે દ્વ વા, ધુવે દ્વ વા’ પ ઉત્પાદાદિ ત્રણ પદ્મને સાંભળી સર્વ દ્વાદશાત્તીરૂપ પ્રવચનની રચના કરે છે.

પદમેળ માણુસોત્તરંગં સ તન્દિસ્સરં તુ વિદ્વષણ ! પદ્મ તથો તદ્વપ્તં કયચેદ્યવંદણો હૃદ્દં ॥

પદમેળં નંદવળે વિઅહ્વપ્પાણ પંડગવળસ્મિ । પદ્મ હૃદ્દં તદ્વપ્તં જો વિજાચારણો હોદ્દ ॥”

જહ્વા અને વિદ્યાવહે અતિશય ગમનના સામર્થ્યવાળા ચારણ મુનિઓ હોય છે. પ્રથમ જહ્વાચારણ જહ્વા વહે સૂર્યના કિરણોનું પણ અવલમ્બન કરીને જાય છે. જહ્વાચારણ એક ઉત્પાત વહે-એક પગલે રુચકવર દ્વીપમાં જાય છે અને ત્યાંથી પાછા ફરતાં વીજા ઉત્પાત વહે પગલે નન્દીશ્વરમાં જાય છે, અને તે પછી ત્રીજા ઉત્પાત-પગલે સ્વસ્થાને આવે છે. પ્રથમ ઉત્પાત વહે પંડક વન, વીજા ઉત્પાત વહે નન્દન વન અને ત્રીજા ઉત્પાત વહે અહીં આવે છે. વિદ્યાચારણ પ્રથમ ઉત્પાત વહે માણુસોત્તર પર્વત અને વીજા ઉત્પાત વહે નન્દીશ્વર જાય છે, અને ત્યાં ચૈત્યવન્દન કરી ત્રીજા ઉત્પાત વહે અહીં આવે છે. પ્રથમ ઉત્પાત વહે નન્દન વન, અને વીજા ઉત્પાત વહે પાંડુક વનમાં જાય છે અને ત્રીજા ઉત્પાતવહે અહીં આવે છે. તથા જેના સર્વે વિદ્યા મૂર્ત્ત્વાદિક ઔપધરૂપ છે તે સર્વોપધલબ્ધિવાળો કહેવાય છે. તાત્પર્ય પ છે કે જેનું મૂત્ર, વિષા, કફ, કે શરીરનો મેલ રોગને શાન્ત કરવામાં સમર્થ હોય તે સર્વોપધલબ્ધિવાળો જાણવો. આદિ શબ્દથી આમર્ષોપધ્યાદિ લબ્ધિનું ગ્રહણ કરવું. જેનો આમર્ષ-સ્પર્શ ઔપધરૂપ પડેલે રોગને દૂર કરવામાં સમર્થ હોય તે આમર્ષોપધ તલબ્ધિવાળો હોય છે. અગ્રમત્ત સંયત પ ક્ષદ્ધિ-લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી પછી પ્રમત્ત થાય છે. તેનું જ અહીં પ્રયોજન છે. તે માટે કહ્યું છે કે—‘ઈદ્ધિપ્તપમત્તસંજય’-इत्यादि. ક્ષદ્ધિપ્રાપ્ત પ્રમત્તસંયતઆહારક શરીર હોય છે.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે ‘મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે પમ કહેવાથી અમનુષ્યને આહારક શરીર હોતું નથી પમ અર્થાત્ સમજાય છે તો ‘નો અમણુસ્સાહારગસરીરે’-अमणुस्સાહારगसरीरे-અમનુષ્યને આહારક શરીર નથી-इत्यादि કથન નિર્રથક હોવાથી કેમ કહ્યું? તેનું સમાધાન પ છે કે અહીં ત્રણ પ્રકારના શિષ્યો છે તે આ પ્રમાણે—ઉદ્ઘટિતજ્ઞ, મધ્યમ બુદ્ધિવાળા, અને પ્રપશ્ચિતજ્ઞ. તેઓમાં જે ઉદ્ઘટિતજ્ઞ અર્થનું ઉદ્ઘાટન કરી જાણનારા બુદ્ધિમાન્ અને મધ્યમબુદ્ધિવાળા છે તે પૂર્વોક્ત અર્થોપત્તિગમ્ય અર્થને જાણે છે, પરંતુ તેઓ હજી પણ અવ્યુત્પન્ન હોવાથી પૂર્વોક્ત અર્થોપત્તિગમ્ય અર્થ સમજવામાં કુશલ નથી તેઓ પ્રપશ્ચિત-વિસ્તારપૂર્વક કહેલા અર્થને જાણવામાં સમર્થ

સમ્મદિટ્ઠીસંલેખવાસાડયકમ્મભૂમગમણસૂઆહારગસરીરે કિં હટ્ટિપત્તપ્પમત્તસંયતસમ્મદિટ્ઠિકમ્મભૂમગસંલેખ-
જ્ઞવાસાડયગબ્ભવવ્વકંતિયમણસૂઆહારગસરીરે, અણિહટ્ટિપત્તપ્પમત્તસંયતકમ્મભૂમગસંલેખવાસાડયગબ્ભવવ્વકંતિ-
યઆહારગસરીરે ? ગોયમા ! હટ્ટિપત્તપ્પમત્તસંયતસમ્મદિટ્ઠિસંલેખવાસાડયકમ્મભૂમગગબ્ભવવ્વકંતિયમણસૂઆહારગસ-
હારગસરીરે, નો અણિહટ્ટિપત્તપ્પમત્તસંયતસમ્મદિટ્ઠિસંલેખવાસાડયકમ્મભૂમગગબ્ભવવ્વકંતિયમણસૂઆહારગસ-
શરીરે હોય, પણ અપ્રમત્ત સંયત પર્યાપ્તિ સમ્યગ્દષ્ટિ કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય આહારક શરીર ન હોય. જો પ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ
પર્યાપ્તિ સંલ્યાતાયુક્ક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય આહારક શરીર છે તો શું ક્કદ્દિપ્રાપ્ત પ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તિ સંલ્યાતાયુક્ક
કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય આહારક શરીર હોય કે ક્કદ્દિને અપ્રાપ્ત પ્રમત્તસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તિ સંલ્યાતાયુક્ક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય
આહારક શરીર હોય ? હે ગૌતમ ! ક્કદ્દિપ્રાપ્ત પ્રમત્તસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તિ સંલ્યાતાયુક્ક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય આહારક શરીર

પ્રકારના છે—જહ્ણાચારણ અને વિદ્યાચારણ. તેમાં ચારિત્ર અને તપવિશેષના પ્રભાવથી જેઓને ગમન કરવાની લલ્લિય વિશેષ ઉત્પન્ન થઈ છે તે જહ્ણાચારણ. જેઓને વિદ્યાના સામર્થ્યથી ગમન કરવાની લલ્લિય ઉત્પન્ન થઈ છે તે વિદ્યાચારણ. જહ્ણાચારણ રુચકવર દ્વીપ સુધી જવાને સમર્થ છે અને વિદ્યાચારણ નન્દીશ્વર સુધી જવાને સમર્થ છે. તેમાં જહ્ણાચારણ કોદ્દપ્પણ સ્થળે જવાની રુચ્છાવાળા હોય તો, તે સૂર્યકિરણોની નિશ્રા (અવલમ્બન) કરીને ત્યાં જાય છે અને વિદ્યાચારણ પણ પમ જ જાય છે. જહ્ણાચારણ રુચકવર દ્વીપે જતા પક્ક ઉત્પાત વહે જાય છે અને ત્યાંથી પાછા આવતા પક્ક ઉત્પાત વહે નન્દીશ્વર દ્વીપે આવે છે અને વીજા ઉત્પાત વહે પોતાના સ્થાને આવે છે. જો મેઘ પર્વતના શિલર ઉપર જવાની રુચ્છાવાળા હોય તો તેઓ પહેલા ઉત્પાતવહે ત્યાં રહેલા પંડક વન ઉપર જાય છે, અને ત્યાંથી પાછા આવતા પ્રથમ ઉત્પાતવહે નન્દનવનમાં આવે છે અને વીજા ઉત્પાતવહે સ્વસ્થાને આવે છે. ચારિત્રાતિગયના પ્રભાવથી

રીરે ! આહારગસરીરે નં ભંતે ! કિંસંઠિતે પન્નત્તે ! સમચરંસસંઠાણસંઠિતે પન્નત્તે ! આહારગસરી-
રસસ નં ભંતે ! કેમહાલિયા સરીરોગાહણા પન્નત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેનં દેસૂણા રયણી, ઉવ્કોસેપં પહિપુ-
પણા રયણી !

હોય, પળ ક્કહિને અપ્રાપ્ત પ્રમત્તસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંહ્યાતાયુષ્ક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય આહારક શરીર ન હોય, હે ભગવન્ !
આહારક શરીર કેવા પ્રકારના સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! એક સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાલું છે. હે ભગવન્ ! આહારક શરીરની કેટલી
મોટી શરીરાવગાહના છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી કાંઈક ન્યૂન એક હાથ અને ઉત્કુટ સંપૂર્ણ એક હાથ હોય છે.

જઘ્નચારણ થાય છે, તેથી લઘ્વિનો ઉપયોગ કરવાનું ઔતુક્ય થવાવડે પ્રમાદનો સંભવ હોવાથી ચારિત્રના અતિશયહેતુક લઘ્વિ ક્ષીણ
થાય છે તેથી પાછા વળતા વે ઉત્પાત વડે સ્વસ્થાને આવે છે. વિદ્યાચારણ તો પ્રથમ ઉત્પાતવડે માનુષોત્તર પર્વતે જાય છે અને વીજા
ઉત્પાતવડે નન્દીશ્વર દ્વીપે જાય છે અને ત્યાંથી પાછા વળતા પક્ક ઉત્પાતવડે સ્વસ્થાને આવે છે. તથા તે ઉપર જતાં પ્રથમ ઉત્પાતવડે
નન્દનવન જાય છે અને વીજા ઉત્પાતવડે પંડક વનમાં જાય છે. ત્યાંથી પાછા વળતાં પક્ક ઉત્પાતવડે સ્વસ્થાને આવે છે. વિદ્યાચારણ
વિદ્યાના સામર્થ્યથી થાય છે. અને પરિશીલન-અભ્યાસ કરાતી વિદ્યા સ્ફુટ અને વધારે સ્ફુટ થતી જાય છે તેથી પાછા વળતા વધારે
જ્ઞાતનો સંભવ હોવાથી પક્ક ઉત્પાતવડે સ્વસ્થાને આવે છે. કહ્યું છે કે—

“અહસચરણસમત્યા જઘ્નવિજ્ઞાહિ ચારણા મુણઝો ! જહ્વાહ જાહ પદ્મો નીસં કાઝં રચિકરે વિ ॥
પગુપ્પાપણ ગઝો રુયગવરમ્મિ ઉ તઝો પહિનિયત્તો ! વિદ્ધપ્પં નદિસ્સરમિહં તઝો પદ્ તદ્દપ્પં ॥
પદ્મમેણં પંડગવણં વિદ્ધપ્પ.પ.ગ.નંદણં પદ્ ॥ તદ્દપ્પાપણ તઝો રહ્ જઘ્નચારણો પદ્ ॥

असंजतसम्मदिट्ठिपज्जत्तआहारगसरीरे, नो संजतासंजतसम्मदिट्ठिपज्जत्तआहारगसरीरे । जइ संजतसम्मदिट्ठिप-
असंजतसम्मदिट्ठिपज्जत्तआहारगसरीरे, किं पमत्तसंजतसम्मदिट्ठिसंखेज्जवासाउयक-
ज्जत्तसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगवभवक्कंतियमणूसम्मदिट्ठिसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगवभवक्कंतियमणूस-
म्मभूमगगवभवक्कंतियमणूसआहारगसरीरे, अपमत्तसंजतसम्मदिट्ठिपज्जत्तसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगवभवक्कंतियमणूस-
ज्जत्तसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगवभवक्कंतियमणूसआहारगसरीरे । जइ पमत्तसंजत-
म्मभूमगगवभवक्कंतियमणूसआहारगसरीरे ? गोयमा ! पमत्तसंजतसम्मदिट्ठिपज्जत्तसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगवभवक्कंतियमणूस गभंज मनुष्य
यमणूसआहारगसरीरे, नो अपमत्तसंजतसम्मदिट्ठिकम्मभूमगगवभवक्कंतियमणूसआहारगसरीरे । जइ पमत्तसंजत
आहारगसरीरे, नो अपमत्तसंजतसम्मदिट्ठिपज्जत्तसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगवभवक्कंतियमणूस गभंज मनुष्य
संख्यातायुष्क कर्मभूमिज मनुष्य आहारकशरीर न होय, तेम संयतासंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यातायुष्क कर्मभूमिज गभंज मनुष्य आहारक शरीर छे तो शुं प्रमत्तसंयत
आहारक शरीर न होय, जो संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यातायुष्क कर्मभूमिज गभंज मनुष्य आहारक शरीर छे तो शुं प्रमत्तसंयत
संख्यातायुष्क कर्मभूमिज मनुष्य आहारक शरीर होय के अप्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यातायुष्क कर्मभूमिज गभंज मनुष्य आहारक
आहारक शरीर न होय, जो संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यातायुष्क कर्मभूमिज गभंज मनुष्य आहारक शरीर छे तो शुं प्रमत्तसंयत
पर्याप्त सम्यग्दृष्टि कर्मभूमिज गभंज मनुष्य आहारक शरीर होय ! प्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यातायुष्क कर्मभूमिज गभंज मनुष्य
गभंज मनुष्य आहारक शरीर होय ? हे गौतम ! प्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यातायुष्क कर्मभूमिज गभंज मनुष्य आहारक शरीर छे तो शुं प्रमत्तसंयत
तथा 'चारण-वैक्रिय-सर्वोपधिताद्याः' चारण, वैक्रिय अने सर्वोपधिता वगैरे लब्धिओ पण अप्रमत्त संयतने प्राप्त थाय छे. तेमां चरण-
गमन शक्ति जेओने होय ते चारण. अही मत्वर्थक 'अण्' प्रत्यय थयो छे. तेमां गमन तो चीजा मुनिओने पण होय छे, तेथी विवो-
पण बीजी रीते सार्थक नहि थतुं होवाथी विशिष्ट गमन ग्रहण फलुं. तेथी अतिशय अर्थमां मत्वर्थक 'अण्' प्रत्यय थयो छे. जेमके रूप-
वाळी कन्या, जो के रूप तो वधी कन्याओमां होय छे, परन्तु अही विशिष्ट रूप ग्रहण करवातुं छे पटले विशिष्ट रूपवाळी कन्या प
अर्थ छे. तेथी अही आ अर्थ थाय छे—अतिशय चरण-गमन करवामां समर्थ ते चारण. अही भाष्यकार पोतानी करेली भाष्यनी
टीकांमां कहे छे—'अतिशयचरणाच्चारणाः, अतिशयगमनावित्यर्थः ।'

૮. તેયગસરીરે નં મંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! પંચવિદ્દે પન્નત્તે, તંજહા—ઈગિંદિયતેયગસરીરે જાવ પંચિંદિયતેયગસરીરે ! ઇગિંદિયતેયગસરીરે નં મંતે ! કહવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! પંચવિધે પન્નત્તે, તંજહા—પુઢવિ-કાઢય૦ જાવ વળસ્સહકાઢયઈગિંદિયતેયગસરીરે ! એવં જહા ઓરાલિયસરીરસ્સ મેદો મળિતો તહા તેયગસ્સવિ જાવ ચઠરિંદિયાણં ! પંચિંદિયતેયગસરીરે નં મંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! ચઢબ્બિદ્દે પન્નત્તે, તંજહા—નેર-

૮. હે મગવન્ ! તૈજસ શરીર કેટલા પ્રકારું છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારું છે. તે આ પ્રમાણે—એકેન્દ્રિય તૈજસ શરીર, યાવત્ પંચેન્દ્રિય તૈજસ શરીર. હે મગવન્ ! એકેન્દ્રિય તૈજસ શરીર કેટલા પ્રકારું છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારું છે. તે આ પ્રમાણે—પૃથિ-વીકાયિક, યાવત્ વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસ શરીર. એ પ્રમાણે જેમ ઔદારિક શરીરનો મેદ કહ્યો તેમ તૈજસ શરીરનો પણ ચઠરિન્દ્રિય જીવો સુધી મેદ કહેવો. હે મગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તૈજસ શરીર કેટલા પ્રકારે છે ? હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારે છે. તે આ

હોય છે. ઢીજી રીતે જાણી શક્તા નથી. તેથી તેવા શિષ્યોના ઉપર ઉપકાર કરવા માટે અર્થોપત્તિગમ્ય પ્રતિપક્ષરૂપ અર્થના નિવેધનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. કારણ કે મહાન્ પુરુષો પરમ કારુણિક હોવાથી સામાન્યપણે વધાના ઉપકાર માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે. માટે કાંઈ પણ લોપ નથી.

‘જહ્ણણેણં દેસૂણા રયણી’ આદ્યારક શરીરની જઘન્યથી અવગાહના કાંઈક ન્યૂન રહિ—એક દ્વાયની લોય છે. કારણ કે તેવા પ્રકારના પ્રયત્નથી આદ્યારક શરીરના પ્રારંભ સમયે પણ તેની ઘટલી જ અવગાહના હોય છે.

૮. ૫ પ્રમાણે આદ્યારક શરીરના મેદ, સંસ્થાન અને અવગાહનાનું પ્રમાણ કાણું, હવે તૈજસ શરીરના મેદ વગેરેનું નિરૂપણ કરવાની ઇચ્છાલાઝ્ઞા સૂત્રકાર કહે છે—‘તેયગસરીરે નં મંતે !—હે મગવન્ ! તૈજસ શરીર કેટલા પ્રકારું છે ?’ ઇત્યાદિ. અહીં તૈજસ શરીર

ઇયતેયગસરીરે, જાવ દેવતેયગસરીરે, નેરહયાણં ડુગતો મેદો ભાણિતબ્વો જહા વેઝવિયસરીરે । પંચિદિયતિરિ-
વ્ઝવજોણિયાણં મણસાણ ય જહા ઓરાલિયસરીરે મેદો ભણિતો તહા ભાણિયબ્વો । દેવાણં જહા વેઝવિયસરી-
રમેદો ભણિતો તહા ભાણિયબ્વો, જાવ સબ્બહસિદ્ધદેવત્તિ । તેયગસરીરે ણં મંતે ! કિંસંઠિએ પન્નત્તે ? ગોયમા !
પ્રમાણે-નૈરયિક તૈજસ શરીર, યાવત્-દેવ તૈજસ શરીર. નૈરયિકોના વૈક્રિય શરીર સંબંધે (પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત રૂપ) બે મેદ કહ્યા છે
તેમ તૈજસ શરીર સંબંધે કહેવા. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુબ્યોને જેમ ઔદારિક શરીર સંબંધે મેદ કહ્યો છે તેમ કહેવો અને દેવોને વૈક્રિય
શરીરનો મેદ કહ્યો છે તેમ સર્વાર્થસિદ્ધ સુધી કહેવો. હે ભગવન્ ! તૈજસ શરીર કેવા પ્રકારના સંસ્થાનવાલું છે ? હે ગૌતમ ! અનેક

વચાને અવશ્ય. હોય છે. તેથી જેમ પંચેન્દ્રિય, બેષ્ઠેન્દ્રિય, તેષ્ઠેન્દ્રિય અને ચઢરિન્દ્રિય સંબંધે ઔદારિક શરીરનો મેદ કહ્યો તેમ ચઢરિ-
ન્દ્રિય સુધી યાવત્ તૈજસ શરીરનો મેદ કહેવો. પંચેન્દ્રિય તૈજસ શરીરના વિચારમાં નારક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવતાના મેદથી ચાર
પ્રકારનું પંચેન્દ્રિય તૈજસ શરીર છે. તેમાં નારક સંબંધી તૈજસ શરીરના વિચારમાં જેમ પૂર્વે વૈક્રિય શરીરના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત
બે મેદ કહ્યા છે તેમ અહીં પણ કહેવા. તે આ પ્રમાણે—‘જો નૈરયિક પંચેન્દ્રિય તૈજસ શરીર છે તો શું રત્નપ્રભા પૃથિવી
પંચેન્દ્રિય તૈજસ શરીર છે કે યાવત્ નીચેની સાતમી નરકપૃથિવી નૈરયિક પંચેન્દ્રિય તૈજસ શરીર છે ? હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથિવી
નૈરયિક પંચેન્દ્રિય તૈજસ શરીર છે, યાવત્ નીચે સાતમી નરક પૃથિવી નૈરયિક પંચેન્દ્રિય તૈજસ શરીર પણ છે. જો રત્નપ્રભા પૃથિવી
નૈરયિક પંચેન્દ્રિય તૈજસ શરીર છે તો શું પર્યાપ્ત રત્નપ્રભા નૈરયિક તૈજસ શરીર છે કે અપર્યાપ્ત રત્નપ્રભા નૈરયિક તૈજસ શરીર છે ?
હત્યાદિ. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યોને જેમ પૂર્વે ઔદારિક શરીરનો મેદ કહ્યો છે તેમ અહીં પણ કહેવો. તે આ પ્રમાણે—‘હે ભગ-
વન્ ! તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય તૈજસ શરીર કેટલા પ્રકારનું છે’-હત્યાદિ. દેવોને જેમ વૈક્રિય શરીરનો મેદ કહ્યો છે તે પ્રમાણે તૈજસ શરી-

जहा वेडवियसरीरे । पचिंदियतिरिक्खजोणियाणं मणसाणं जहा एतेसिं चैव ओरालियत्ति । देवाणं भंते !

जहा वेडवियसरीरे । पचिंदियतिरिक्खजोणियाणं मणसाणं जहा एतेसिं चैव ओरालियत्ति । देवाणं भंते !
जहा वेडवियसरीरे पन्नत्ते ? गोयमा ! जहा वेडवियस्स जाव अणुत्तरोववाइयत्ति ।
किंसंठिते तेयगसरीरे पन्नत्ते ? गोयमा ! जहा वेडवियस्स तेयासरीरस्स केमहालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता ?
९. जीवस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स असंखेज्झइभागं, उक्कोसेणं लोगंता-
गोयमा ! सरीरपमाणमेत्ता विक्खंभवाहल्लेणं, आयामेणं जहन्नेणं अंगुलस्स केमहालिया सरीरोगाहणा
ओ लोगंते । एगिंदियस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स । वेइंदियस्स णं भंते ! मारणं-
पन्नत्ता ? गोयमा ! एवं चैव, जाव पुढवि० आउ० तेउ० वाउ० वणप्फइकाइयस्स ! गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता
तियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स केमहालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता ? गोयमा ! जेम

जे प्रमाणे औदारिक शरीर कहुं छे तेम कहेहुं, हे भगवन् ! देवोने तैजस शरीर केन्ना प्रकारना संस्थानवाहुं छे ? हे गौतम ! जेम
वैक्रिय शरीर संबधे कहुं छे तेम यावत् अनुत्तरोपपातिक सुधी कहेहुं.
९. हे भगवन् ! मारणान्तिकसमुद्घात वडे युक्त एटले मरणसमुद्घातने प्राप्त थयेला जीवना तैजस शरीरनी केटली मोटी शरीरा-
वगाहना होय ? हे गौतम ! विष्कंभ-विस्तार अने बाहल्य-जाडाइमां शरीर प्रमाण मात्र, अने लंबाइमां जघन्य अंगुलनो असंख्यातमो
भाग, अने उत्कृष्ट लोकान्तथी मांडी लोकान्त सुधी होय. मारणान्तिक समुद्घात वडे युक्त एकेन्द्रिय जीवना तैजस शरीरनी
केटली मोटी शरीरावगाहना होय ? हे गौतम ! एमज समजवी. ए प्रमाणे यावत्-पृथिवीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायु-
कायिक अने वनस्पतिकायिक सुधी जाणवी. हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात वडे युक्त वेइन्द्रिय जीवनी केटली मोटी शरीरावगाहना
९. ए प्रमाणे तैजससंस्थान कहुं, हवे तैजस शरीरनो अवगाहनाहुं प्रमाण कहे छे—‘जीवस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं’

विकल्पं भवाहल्लेखं, आयामेणं जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं, उक्कोसेणं तिरियलोगाओ लोगंते । एवं जाव चउरिंदियस्स । नेरइयस्सणं भंते ! मारणंतियसमुद्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स केमहालिया सरीरोगाहणा प० ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता विकल्पं भवाहल्लेखं, आयामेणं जहन्नेणं सातिरेकं जोयणसहस्सं, उक्कोसेणं अथे जाव अहेसत्तमा पुढवी, तिरियं जाव सयंसुरमणे समुद्दे, उहुं जाव पंडगवणे पुक्खवरिणीतो । पंचिंदियतिरिक्खजोणि-

होय ? हे गौतम ! विस्तार अने जाडाइमां शरीर प्रमाण मात्र, लंबाइमां जघन्यथी अंगुलनो असंख्यातमो भाग अने उत्कृष्ट तीरछा लोकथी मांडी लोकान्त सुधीनी होय छे. ए प्रमाणे यावत् चउरिन्द्रिय सुधी जाणवुं. हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात वडे युक्त नैरयिकना तैजस शरीरनी केटली मोटी शरीरावगाहना कही छे ? हे गौतम ! विस्तार अने जाडाइमां शरीर प्रमाण, लंबाइमां जघन्यथी कंडक अधिक एक हजार योजन अने उत्कृष्ट नीचे सातमी नरकपृथिवी सुधी, तीरछुं स्वयंभूरमण समुद्र पर्यन्त अने ऊर्ध्व

इत्यादि. हे भगवन् ! तेमां प्रथम नैरयिक वगैरे मारणान्तिक समुद्घात वडे युक्त जीवोनी विवक्षा कयो सिवाय सामान्यतः संसारी जीवना तैजस शरीरनी 'केमहालिया' केटली मोटी शरीरावगाहना कहेली छे ? अहीं जीवने औदारिक शरीर पण होय छे माटे 'तैजस शरीरनी' ए विशेषण आपवामां आव्युं छे. भगवान् उत्तर आपे छे—विष्कम्भ-उदरादिनो विस्तार, बाहल्य-छाती अने पीठना भागनी स्थूलता, जाडाइ; तेमां विष्कम्भ-विस्तार अने बाहल्य-जाडाइमां तैजस शरीरनी अवगाहना शरीर प्रमाण छे. आयाम-दीर्घता, ते आयाम-लंबाइमां जघन्यथी आंगलना असंख्यातमा भाग प्रमाण छे. आ तैजस शरीरनी अवगाहना तइन पासेज रहेला पकेन्द्रियोमां उत्पन्न थता पकेन्द्रियनी अपेक्षाए जाणवी. अने उत्कृष्ट अवगाहना लोकान्तथी आरंभी लोकान्त सुधी होय छे. तात्पर्य ए छे के अधोलोकना अन्तथी मांडी ऊर्ध्व लोकना अन्त सुधी अने ऊर्ध्वलोकना अन्तथी मांडी अधोलोकना अन्त सुधी जाणवी.

प्रज्ञापना
सानुवाद

बाहिरिछे वेइयंते, उहुं जाव इसीपबभारा पुढवी, एवं जाव थणियकुमारतेयगसरीरस्स । वाणमंतरजोइसियसो-
हम्मीसाणगा य एवं चेव । सणकुमारदेवस्स णं भंते ! मारणंतियसमुद्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स केम-
हालिया सरीरोगाहणा ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खंभवाहल्लेणं, आयामेणं जहन्नेणं अंगुलस्स असंखे-
ज्जइभाणं, उक्कोसेणं अथे जाव महापातालाणं दोच्चे तिभागे, तिरियं जाव संयंशुरमणे समुद्दे, उहुं जाव अञ्चुओ
चरमान्त सुधी, तीरुं यावत् खंयभूरमण समुद्रना बहारनी वेदिकाना अन्त सुधी अने उपर ईप्पभाभारा पृथिवी सुधी होय छे. ए
प्रमाणे यावत् स्तनितकुमारना तैजस शरीरनी अवगाहना जाणवी. व्यन्तर, ज्योतिषिक, सौधर्म अने ईशान देवोने एमज समजवुं.
हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात वडे युक्त सनत्कुमार देवना तैजस शरीरनी केटली मोटी शरीरावगाहना होय छे ? हे गौतम !
विस्तार अने जाडाइमां शरीरप्रमाण अने लंबाइमां जघन्यथी अंगुलनो असंख्यातमो भाग अने उत्कृष्ट नीचे यावत् महापाताल कल-
करतां उपर कद्या प्रमाणे तैजस शरीरनी अवगाहना होय छे. प कथन वडे पृथिवी, पाणी, अग्नि, वायु अने वनस्पतिना सूत्रोनो पण
विचार करवो. ते आ प्रमाणे—अधोलोक के ऊर्ध्वलोकमां वर्ततो सूक्ष्म पृथिवीकायिक ज्यारे सूक्ष्म पृथिवीकायिकादि रूपे के वादर
वायुकायिकरूपे ऊर्ध्वलोकमां के अधोलोकमां उत्पन्न थवानो होय त्यारे तेने मारणान्तिक समुद्घात करतां उत्कृष्ट लोकान्तथी
आरंभी लोकान्त सुधी तैजस शरीरनी अवगाहना होय छे. एम अष्कायिकादि संबन्धे पण जाणवुं.
वेद्भिन्द्रिय सूत्रमां आयाम-लंबाइ वडे जघन्यथी आंगलना असंख्यातमा भाग प्रमाण तैजस शरीरनी अवगाहना होय छे. ज्यारे
आंगलना असंख्यातमा भाग प्रमाण औदारिकशरीरवाळो अपर्याप्त वेद्भिन्द्रिय पोतानी नजीकना प्रदेशमां पंकेन्द्रियादि पणे उत्पन्न थाय
त्यारे जाणवी. अथवा जे शरीरमां रही मरण समुद्घात करे अने ते मरणसमुद्घात वडे ते शरीरथी वद्धार नीकलेल तैजस शरीरनी

કપ્પો ! એવં જાવ સહસ્સારદેવસ્સ ! આણયદેવસ્સ ણં ભંતે ! મારણંતિયસસુઘાણં સમોહયસ્સ તેયાસ-
રીરસ્સ કેમહાલિયા સરીરોગાહના ? ગોયમા ! સરીરપ્પમાણમેત્તા ચિક્ખંભવાહલ્લેણં, આયામેણં જહન્નેણં
અંગુલસ્સ અસંલેજ્ઞહમાગં, ઉવ્કોસેણં જાવ અધોલોહયગામા, તિરિયં જાવ મણૂસલેત્તં, ઉઠ્ઠું જાવ અચ્ચુઓ કપ્પો,
એવં જાવ આરણદેવસ્સ ! અચ્ચુઅદેવસ્સ એવં ચેવ, ણવરં ઉઠ્ઠું જાવ સયાહં વિમાણાતિં ! ગેવિજ્જગદેવસ્સ ણં ભંતે !

શના વીજા ત્રિમાગ-વે તૃતીયાંશ સુધી, તીરછું સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી અને ઉપર અચ્યુત દેવલોક સુધી હોય છે. એ પ્રમાણે યાવત્
સહસ્રાર દેવના તૈજસ શરીરની અવગાહના જાણવી. હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાત વડે યુક્ત આનત દેવના તૈજસ શરીરની કેટલી
મોટી અવગાહના હોય છે ? હે ગૌતમ ! વિસ્તાર અને જાડાઈમાં શરીરપ્રમાણ અને લંબાઈમાં જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ,
અને ઉત્કૃષ્ટ યાવત્ અધોલૌકિક ગ્રામ સુધી તથા તીરછું યાવત્ મનુવ્યક્ષેત્ર અને ઊર્ધ્વ અચ્યુત દેવલોક સુધી હોય છે. એ પ્રમાણે
આરણ દેવ સુધી જાણવું. અચ્યુત દેવને એમજ સમજવું. પરન્તુ ઉપર પોતપોતાના વિમાન સુધી હોય છે. હે ભગવન્ ! મરણ સમુદ્ધાત

અવગાહનાનો આયામ અને વિક્કમ્ભ-વિસ્તાર વડે વિચાર કરાય છે. પણ શરીરસહિત તૈજસ શરીરની અવગાહનાનો વિચાર કરાતો
નથી. જો યમ ન હોય તો ભવનપતિ વગેરેની અવગાહના જઘન્યથી અંગુલનાં અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કહેવામાં આવશે તેની સાથે
ચિરોદય થશે. કારણ કે ભવનપતિ વગેરેનું શરીર સાત હાથ ઇત્યાદિ પ્રમાણવાળું છે. તેથી મોટા શરીરવાળો પણ વેદિન્દ્રિય જ્યારે
પોતાની નજીકના પ્રદેશમાં પકેન્દ્રિયપણે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે પણ આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અવગાહના જાણવો. અને ઉત્કૃષ્ટ
તીરછા લોકથી આરંભી લોકાન્ત સુધીની હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે—તીરછા લોકથી અધોલોકનો અન્ત કે ઊર્ધ્વલોકનો અન્ત જેટલો
હોય છે તેટલા પ્રમાણવાળી અવગાહના હોય છે. કેવી રીતે પટલા પ્રમાણવાળી અવગાહના હોય ? અહીં વેદિન્દ્રિયો પકેન્દ્રિયોમાં પણ ઉત્પન્ન

**प्रज्ञापना
साधुवाद**

192411

[illegible]

ગોયમા ! પંચવિધે પન્નત્તે, તંજહા—એર્ગિંદિયકમ્મગસરીરે, જાવ પંચિંદિયકમ્મગસરીરે ચ । एवं जहेव तेयगस-
रीरस्स भेदो संठाणं ओगाहणा य भणिता तहेव निरवसेसं भाणितत्वं जाव अणुत्तरोववाइयत्ति ।

हे गौतम ! पांच प्रकारे છે. તે આ પ્રમાણે—એકેન્દ્રિય કાર્મણશરીર, યાવત્ પંચેન્દ્રિય કાર્મણ કર્મણ શરીર. ए प्रमाणे जेम तैजस शरीरनो भेद,
संस्थान अने अवगाहना कही છે તેમ વધું યાવત્ અનુત્તરૌપપાતિક સુધી કહેવું.

પ્રમાણ પાતાલફલશની ભીંતને મેઢી પાતાલફલશના વીજા કે ત્રીજા ત્રિભાગને વિષે મત્સ્યપણે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કરતા નૈરયિકની કાંઈક અધિક હજાર યોજન પ્રમાણ તૈજસ શરીરની જઘન્ય 'અવગાહના હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સાતમી નરકપૃથિવી સુધી તથા તીરહું સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી અને ऊर्ध्व लोकમાં પંડક વનની પુષ્કરિણી સુધી જાણવો. तात्पर्य ए है के नीचे सातमी नरकपृथिवीथी आरंभी तीरहूं स्वयंभूरमण सुधी अने ऊर्ध्व पंडकवनी पुष्करिणीओ (वावो) सुधीनी अवगाहना होय છે. पटली अवगाहना ज्यारे नीचेनी सातमी नरकपृथिवीनो नारक स्वयंभूरमण समुद्रना अन्ते के पंडकवनमां पुष्करिणीने विषे मत्स्यरूपे उत्पन्न थाय त्यारे होय છે. तिर्यन् पंचेन्द्रियने उत्कर्षथी तीरछा लोकथी માંડી લોકાન્ત સુધીની અવગાહના હોય છે. અહીં પળ વૈશ્વન્દ્રિયની પેઠે વિચાર જાણવો. कारण के पकेन्द्रियोमां तिर्यच पंचेन्द्रियनो उत्पत्तिनो संभव છે. मनुष्यनी समयक्षेत्रथी માંડી

૧ પ્રજ્ઞાપનાવૃત્તિમાં આનાર્થ દરિગદ્દરશરિ આ સંબંધે નીચે પ્રમાણે ગુણનો કરે ને—“नैरयिकोनु तैजस क्षरीर दंवारमां गंदक अधिक हजार योजन केम होय ? नरकथी नीकळी पातालमलनकी भीतने मेढी मत्स्यमां उत्पन्न थनारने अथवा पातालमलशथी नरकमां उत्पन्न थनार मत्स्यने होय છે. वीजा आनार्यों आ प्रमाणे कहे છે—नारकोने हजार योजन केम होय ? गर्गना उपर, नजमय अने लेनी भीत हजार योजन जाडी છે एवो सीमन्तक नामे नरकावास ते तैमांने नारको છે તે અહીંથી હજાર યોજન જદ મત્સ્યપણે ઉપનાગા છે તે મરણ સમુદ્ધાત કરી લો જાય છે માટે હજાર યોજન થાય છે.

लोकान्त सुधीनी अवगाहना होय छे. जेमां समय-काल प्रधान छे ते समयक्षेत्र. अहीं समयक्षेत्र लोपी समाप्त होवाथी प्रधान शब्दनो लोप थयो छे. से अही द्वीप प्रमाण क्षेत्रमां सूर्यादिनी गमन क्रिया वडे व्यक्त समय नामे काल द्रव्य छे ते समयक्षेत्र, पटले के मानुषक्षेत्र कहेवाय छे. त्यांथी मांडी ऊर्ध्व अने अधो लोकान्त प्रमाण मनुष्यना तैजस शरीरनी अवगाहना होय छे. कारण के मनुष्यनी पण एकेन्द्रियमां उत्पत्तिनो संभव छे. समयक्षेत्रजुं ग्रहण समयक्षेत्रथी अन्य क्षेत्रमां मनुष्यनो जन्म अने संहरण असंभवित होवाथी अधिक अवगाहनानो संभव नथो.

असुरकुमारथी मांडी स्तनितकुमार सुधीना भवनपति, व्यन्तर, ज्योतिषिक, सौधर्म अने ईशान देवोने जघन्यथी आंगलनो असंख्यातमो भाग छे. केवी रीते होय छे ? कारण के प पूर्वोक्त जीवो एकेन्द्रियोमां उत्पन्न थाय छे. तेथी ज्यारे पोताना आमरणरूप अंगद-वाजुबन्ध वगेरेमां के कुंडलादिमां जे पद्मरागादि मणिओ छे तेओमां आसक्तिवाळा, मूर्छावाळा अने तेनाज अध्यवसाय-परिणामवाळा तेओ तेज शरीर उपरना घरेणा वगेरेमां पृथिवीकायिकपणे उत्पन्न थाय छे त्यारे जघन्यथी आंगलना असंख्यातमां भाग प्रमाण तैजस शरीरनी 'अवगाहना होय छे. अन्य आचार्यो अहीं बीजी रीते विचार करे छे, परन्तु ते अत्यन्त संगत नथी. "नहि कुमार्गं तित्यश्रुः पुनस्तमनुधावति"-कुमार्गनो त्याग करनार पुनः तेजुं अनुसरण करतो नथी-प न्यायने अनुसरी अहीं ते विचार लख्यो नथी, तेम दूषित पण कर्यो नथी. उत्कर्षथी नीचे बीजी नरक पृथिवीना नीचेना चरमान्त सुधी अने तीरखुं स्वयंभूरमण

१ ए संबन्धे पूज्य हरिभ्राचार्य आ प्रमाणे कहे छे—उत्पत्ति स्थाने आवेला जीव प्रदेशनी अपेक्षाए प कथन छे. (केमके उपपात क्षेत्र अंगुलना असंख्यातमा भाग प्रमाण छे.) कारण के मणि के तेना आभरणादि उपपात क्षेत्रनी साथे तेना (भवनपत्यादिना) शरीरना निष्कम्भ-विस्तार अने बाह्य जाडाइनो सवन्ध नथी. उपपात क्षेत्रमां जवा छतां पण समुदायने आश्रयी आहारक त्यारे कहेवाय के ज्यारे विष्कम्भ अने जाडाइने संहरी सर्वात्मिा वडे त्यां स्थिर थाय. (पटले त्यां सुधी जीव प्रदेशनी अपेक्षाए तैजस शरीरनी अवगाहना अंगुलना असंख्यातमा भाग प्रमाण छे.) आ भवनपत्यादि पोताना आभरणादिमां उत्पन्न थतो हयो त्यारे न जानई.

સમુદ્રની વાણ વેદિકાના અન્ત સુધી તથા ઉર્ધ્વલોકમાં ઈપ્તપ્રાગભારા પૃથિવી સુધી હોય છે. કેવી રીતે હોય ? તે આ પ્રમાણે—જ્યારે ભવનપતિ વગેરે દેવ ણીજી નરકપૃથિવીના નીચેના ચરમાન્ત સુધી કોઈ પળ પ્રયોજનાના વશથી જાય છે. અને ત્યાં ગયેલો કોઈ પળ રીતે પોતાના આયુષનો ક્ષય થવાથી મરીને તીરછું સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના વહારની વેદિકાના અન્તે, અથવા ઈપ્તપ્રાગભારા નામે પૃથિવીના અન્ત ભાગમાં પૃથિવીકાયિકપણે ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ ઉપર ત્રણ પ્રમાણે તૈજસ શરીરની અવગાહના હોય છે. સનતકુમાર દેવને પળ જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ તૈજસ શરીરની અવગાહના હોય છે. કેવી રીતે હોય છે ? તે આ પ્રમાણે— અહીં સનતકુમારિ દેવો તેવા પ્રકારના ભવસ્થભાવથી પ્લેન્દ્રિય કે વિકલેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી, પરન્તુ તિર્થેન્ન પંચેન્દ્રિયો અને મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જ્યારે મેઠ વગેરેની પુરુષરિણી-વાવ પ્રમુલમાં સ્નાન કરતાં પોતાના ભવના આયુષનો ક્ષય થવાથી ત્યાં જ પોતાની પાસેના પ્રવેશમાં મત્સ્યપણે ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોય છે. અથવા પૂર્વભવ સંવન્ધી મનુષ્ય રસીને મનુષ્યે ભોગવેલી જાળી અત્યન્ત અનુરાગથી અહીં આવી આલિંગન કરે અને આલિંગન કરી તેના અવાચ્ય પ્રવેશમાં પોતાનું પુરુષચિત્ત નાંત્રી ફાલ કરી પુરુષના ધીજરૂપ તેનાજ ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે હોય છે. અને ઉત્કર્ષથી નીચે ત્રાગ યોજન ડુંડા પાતાલ ફલશોના યીજા ત્રિભાગ સુધી હોય. તથા તીરછું સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી અને ઉપર અચ્યુત દેવલોક સુધી દોય છે. કેવી રીતે હોય ? તે આ પ્રમાણે—અહીં સનતકુમારિ દેવોનું અન્ય દેવની અચ્યુત દેવલોક સુધી ગમન હોય છે, પરન્તુ ત્યાં વાવ વગેરેમાં મત્સ્ય વગેરે જંતુઓ હોતા નથી, તેથી અહીં તિર્થનો કે મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થવું જોઈએ. તેમાં જ્યારે સનતકુમાર દેવ અન્ય દેવની નિશ્રાથી અચ્યુત દેવલોક સુધી જાય અને ત્યાં જઈ પોતાના આયુષનો ક્ષય થવાથી ફાલ કરી તીરછા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના અન્તે અથવા નીચે પાતાલ ફલશોના પવન અને પાળીના ઉત્સરણ-નુદિ અને અપસરણ-દ્વાનિ જેમાં છે પણ યીજા ત્રિભાગમાં મત્સ્યાદિ પળે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તેને તીરછા કે અધોલોક સુધી પૂર્વોક્ત ક્રમથી તૈજસ શરીરની અવગાહના હોય છે. ‘પદં જાન સહસ્સારદેવસ્સ’ તિ—પ્રમાણે જેમ સનતકુમાર દેવ સંવન્ધે ફાળું છે તે પ્રકારે જઘન્યથી અને ઉત્કર્ષથી તૈજસ શરીરની અવગાહના સાર્વાર દેવો

સુધી કહેવી. વધે ઠેકાણે વિચાર સમાનપણે જાણવો. આનત દેવની પળ જઘન્યથી તૈજસ શરીરની અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે. (પ્ર૦)—આનતાદિ દેવો મનુષ્યોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે અને મનુષ્યો મનુષ્યોમાં જ હોય છે તો તેની અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કેમ હોય ? (૩૦)—અહીં કોઈ આનત દેવ પૂર્વભવ સંવન્ધી મનુષ્ય સ્ત્રીને અન્ય મનુષ્યે ભોગવેલી અવધિક્ષા-તથી જાણી નજીક સૃષ્ટ્ય હોવાને લીધે વિપરીત થયેલા સ્વભાવથી, પ્રાણીઓના ચરિત્ર વિચિત્ર હોવાથી, કર્મની ગતિ અવિન્યય હોવાથી અને કામવૃત્તિ મલિન હોવાથી, ૫ સંવન્ધે કહ્યું છે કે—

“સત્ત્વાનાં ચરિતં ચિત્રં વિચિત્રા કર્મણાં ગતિઃ । મલિનત્વં ચ કામાનાં વૃત્તિઃ પર્યન્તદારુણા ॥”

પ્રાણીઓના વિચિત્ર ચરિત્ર, કર્મની વિચિત્ર ગતિ અને કામનું મલિનપણું છે તેથી અન્તે દારુણ-ભયંકર વૃત્તિ થાય છે. માટે અત્યન્ન અનુરાગથી અહીં આવીને નોંઠીયાની પેઠે ગાઢ આલિંગન કરી તેના અવાચ્ય પ્રદેશમાં પોતાનું પુરુષચિન્દ નાંખી અતિશય મૂંછિત થઈ પોતાના આયુષના ક્ષયથી કાઠ કરી જ્યારે તે સ્ત્રીના જ ગર્ભમાં મનુષ્ય વીજને વિષે મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થાય છે. મનુષ્યવીજ જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કર્ષથી વાર મુહૂર્ત સુધી રહે છે. કહ્યું છે કે—“મનુષ્યસંભવો જનં મતે ! કાલતો કેવલિરં દોષ ? ગોયમા ! જહન્નેનં અન્તોમુહૂર્તં, ઉક્તોસેનં વારસ મુહૂર્ત” । હે ભગવન્ ! મનુષ્યવીજ કાલથી કયાં સુધી રહે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કર્ષથી વાર મુહૂર્ત સુધી રહે છે. તેથી વાર મુહૂર્તની અંદર ભોગવેલી સ્ત્રીને આલિંગન કરી મરણ પામી ત્યાંજ મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી ઉત્કર્ષથી નીચે અઘોલૈકિક ગ્રામ સુધી, તીરછું મનુષ્યક્ષેત્ર સુધી અને ઉપર અચ્યુત દેવલોક સુધી અવગાહના જાણવી. કેવી રીતે હોય ? તે આ પ્રમાણે—જ્યારે આનત દેવ કોઈ પણ અન્ય દેવની નિશ્રા-અવલંબનથી અચ્યુત દેવલોકમાં જાય અને ત્યાં જઈ કાઠ કરી અઘોલૈકિક ગ્રામમાં, અથવા મનુષ્યક્ષેત્રના પર્યન્ત ભાગમાં મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે હોય છે. ૫મ પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત દેવો સંવન્ધે પણ જાણવું. તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—‘પવં જાવ આરણદેવસ્સ, અચ્યુતદેવસ્સ પવં ચેવ, નવરં ઉહ્લ જાવ સયાઈ વિમાણાઈ’ । અચ્યુત દેવને પણ જઘન્યથી અને ઉત્કર્ષથી તૈજસ શરીરની અવગાહના ૫ પ્રમાણે છે. પરન્તુ સૂત્રપાઠમાં ‘ઉહ્લં જાવ સયાઈ વિમાણાઈ’-ઉપર

૧૦. ઓરાલિયસરીરસ્સ જં ભંતે ! કતિદિસિં પોગલા ચિજંતિ ? ગોયમા ! નિબ્વાઘાણં છદિસિં, વાઘાંય
૧૦. હે ભગવન્ ! ઔદારિક શરીરના પુદ્ગલો કેટલી દિશાથી આવી એકઠા થાય છે ? હે ગૌતમ ! વ્યાઘાત-પ્રતિવન્ધના અભાવે

પોતાના વિમાન સુધી હોય છે, યમ કહેયું, પણ 'ઉડ્ડં જાવ અબ્ધુઓ કપ્પો'—ઉપર અબ્ધુત દેવલોક સુધી હોય છે યમ ન કહેયું. કેમકે જ્યારે અબ્ધુત દેવનો વિચાર કરીશ ત્યારે તે ત્યાં હોવાથી તેને ઊર્ધ્વ—ઉપર અબ્ધુત દેવલોક સુધી હોય—પ કેમ ઘટે ? કેવળ અબ્ધુત દેવ પણ કદાચિત્ત ઉપર પોતાના વિમાનના પર્યન્ત સુધી જાય અને ત્યાં જઈ કાલ પણ કરે, તેથી કાણું છે કે "ઊર્ધ્વ—ઉપર પોતાના વિમાનો સુધી હોય." ઐવેયક અને અનુત્તર દેવો તીર્થકરને વંદનાદિક પણ ત્યાં રહીને જ કરે છે, તેથી તેઓના આગમનનો અર્હો અસંભવ હોવાથી આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગનું પ્રમાણ ઘટતું નથી, પરન્તુ જ્યારે વૈતાલ્ય પર્વતમાં રહેલી વિદ્યાધરની શ્રેણીઓમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે પોતાના સ્થાનથી આરંભી નીચે વિદ્યાધરની શ્રેણી સુધી જઘન્ય તૈજસ શરીરની અવગાહના હોય છે. આથી પણ વધારે જઘન્ય અવગાહનાનો સંભવ નથી. ઉત્કૃષ્ટ અધોલોકિક ગ્રામ સુધી હોય છે, કારણ કે તેથી નીચે ઉત્પત્તિનો સંભવ નથી. તીરંદું મનુષ્યક્ષેત્ર સુધી હોય છે, તેથી આગલ તીરંદું પણ ઉપજવાનો સંભવ નથી. જો કે વિદ્યાધરો અને વિદ્યાધરીઓ નન્દીશ્વરદ્વીપ સુધી જાય છે, અને પછી સંભોગ પણ કરે છે તો પણ મનુષ્યક્ષેત્રની ગદાર મહેપ્યોમાં ગર્ભને વિશે ઉત્પન્ન થતા નથી, તેથી તીરંદું 'મનુષ્યક્ષેત્ર' સુધી કાણું છે. ૫ પ્રમાણે તૈજસ શરીરના મેદ, સંસ્થાન-આકાર અને શરીરપ્રમાણ કહ્યું. ત્રવે કાર્મણ શરીર તૈજસની સાથે નિયત સહચારી છે અને તૈજસની પેઠે જીવપ્રવેશને અનુસરી સંસ્થાનવાણું છે તેથી જેમ તૈજસ શરીરના મેદ વગેરે કણાં છે તેમજ કાર્મણનાં પણ કહેવાં. તે પ્રમાણે સૂચકાર કહે છે—'પર્વં જહેવ તેયગસરીરસ્સ મેદો સંઠાણમોગાણા ય મણિતા તહેવ નિરવસેસં મણિતત્ત્વં જાવ અણુત્તરોવાદ્ય' ત્તિ. ૫ પ્રમાણે જેમ તૈજસ શરીરના મેદ, સંસ્થાન અને અવગાહના કહી, તે પ્રમાણે વધું અનુત્તરોપપાતિક દેવો સુધી કાર્મણ સંવન્ધે કહેયું.

પડુચ સિય તિદિસિં, સિય ચડદિસિં, સિય પંચદિસિં । વેડવિયસરીરસ્સ પં મંતે ! કતિદિસિં પોગલા ચિજંતિ ? ગોયમા ! ગિયમા છદિસિં । એવં આહારગસરીરસ્સવિ, તેયાકમ્મગાણં જહા ઓરાલિયસરીરસ્સ । ઓરાલિયસરી-
રસ્સ પં મંતે ! કતિદિસિં પોગલા ઉવચિજંતિ ? ગોયમા ! એવં ચેવ, જાવ કમ્મગસરીરસ્સ એવં ઉવચિજંતિ, અવચિજંતિ ।

હુ દિશાથી આવી, વ્યાઘાતને આશ્રયી કદાચ ત્રણ દિશાથી, કદાચ ચાર દિશાથી અને કદાચ પાંચ દિશાથી આવી એકઠા થાય છે. હે ભગવન્ ! વૈક્રિય શરીરના પુદ્ગલો કેટલી દિશાથી આવી ચયને પ્રાપ્ત થાય છે-એકઠા થાય છે ? હે ગૌતમ ! અવશ્ય હુ દિશાથી આવી એકઠા થાય છે. એ પ્રમાણે આહારક શરીર સંબંધે પણ જાણવું. તૈજસ અને કાર્મણ શરીરને ઔદારિક શરીરની પેઠે જાણવું. હે ભગવન્ ! ઔદારિક શરીરના પુદ્ગલો કેટલી દિશાથી આવી ઉપચયને પ્રાપ્ત થાય છે ? હે ગૌતમ ! એમજ સમજવું. યાવત્ કાર્મણ શરીરના પુદ્ગલો એ પ્રમાણે ઉપચય પામે છે અને અપચયને પામે છે.

૧૦. પાંચે શરીરોના ભેદ, સંસ્થાન અને અવગાહનાં પ્રમાણ કહ્યું, હવે તેઓના પુદ્ગલોને કેટલી દિશાથી આવી ચય થાય છે તે વતાવે છે-‘ઓરાલિયસરીરસ્સ પં મંતે’ ! इत्यादि. અહીં ‘પં’ વાક્યાલંકારમાં વપરાય છે. ‘કદ્દિસિં’ અહીં પ્રાકૃત હોવાથી પંચમીના અર્થમાં બીજી વિભક્તિ અને વહુવચનમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયેલો છે. તેથી આ અર્થ થાય છે-‘મંતે’ હે ભગવન્ ! કેટલી દિશાઓથી આવીને પુદ્ગલો ‘ચીયન્તે’ સ્વયં ચયને પ્રાપ્ત થાય છે-એકઠા થાય છે ? ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-‘નિર્વ્યાઘાતેન’ નિર્વ્યાઘાતથી વ્યાઘાત-પ્રતિવંધના અભાવને આશ્રયી પડેલે કોઈ પણ પ્રકારનો પ્રતિવંધ ન હોય તો ‘છદિસિં’ હુ દિશાથી આવેલા પુદ્ગલોનો ચય થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે-જ્યાં ત્રસનાડીના મધ્ય ભાગમાં કે તેની વહારના ભાગમાં રહેલા ઔદારિક શરીરવાલ્લાની એક પણ દિશા અલોક

૧૧. જસ્સ પં મંતે ! ઓરાલિયસરીરં તસ્સ વેઝવિયસરીરં તસ્સ ઓરાલિયસરીરં ?
૧૧. હે મગવન્ ! જેને ઔદારિક શરીર છે તેને શું વૈક્રિય શરીર હોય ? જેને વૈક્રિય શરીર છે તેને શું ઔદારિક શરીર હોય ? હે

વહે પ્રતિવંધવાલી નથી પણ નિર્વ્યાઘાત સ્થલમાં રહેલાને અવશ્ય છ ૫ દિશાઓથી પુદ્ગલોનું આગમન થાય છે. વ્યાઘાત-અલોક વહે પ્રતિસ્થલના-પ્રતિવંધ થવો, તે વ્યાઘાતને આશ્રયી 'સિય તિદિસિ' સ્યાત્-કદાચિત્ત્વ ણ દિશાઓથી, કદાચિત્ત્વ નાર દિશાઓથી અને કદાચિત્ત્વ પાંચ દિશાઓથી આવેલા પુદ્ગલોનો ચય થાય છે. શી રીતે થાય ? તે આ પ્રમાણે-ઔદારિક શરીરવાલા સૂક્ષ્મ જીવને જ્યાં ઉપર લોકાકાશ નથી, તેમજ તોરંનું પૂર્વ દિશાપ્ કે દક્ષિણ દિશાપ્ લોકાકાશ નથી પણ સૌથી ઉપરના પ્રતરમાં અગ્નિ સૂણાને વિશે લોકાન્તે રહેલા જીવને નીચેની અધોદિશા, પશ્ચિમ દિશા તથા ઉત્તરદિશા રૂપ ૩૫ દિશાઓથી આવેલા પુદ્ગલોનો ઉપચય થાય છે. કારણ કે વાકીની ૩૫ દિશા અલોક વહે વ્યાપ્ત છે. હવે તે ઔદારિક શરીરી સૂક્ષ્મ જીવ પશ્ચિમ દિશાને આશ્રયી રહે ત્યારે પૂર્વ દિશા અધિક થય તેથી તેને ચાર દિશાઓથી પુદ્ગલોનું આગમન થાય છે. જ્યારે તે જીવ નીચે દ્વિતીયાદિ પ્રતરમાં પશ્ચિમ દિશાને આશ્રયી રહે ત્યારે ઉર્વોદિશા પણ અધિક થાય છે કેવલ દક્ષિણ દિશા અલોક વહે પ્રતિવંધવાલી હોય છે તેથી પાંચ દિશાઓથી પુદ્ગલોનું આગમન થાય છે. વૈક્રિય શરીર અને આત્મરુ શરીર વ્રસનાડાંના મધ્યમાંજ સંમંથે છે, વીજે લોકાન્તને વિષે તેનો સંમંથ નથી માટે તે વ્રને શરીરના પણ પુદ્ગલોનો ઉપનય અવશ્ય છ ૫ દિશાથી હોય છે. તૈજસ અને કાર્મણ શરીર સર્વ સંસારી જીવોને હોય છે, તેથી જેમ ઔદારિકને વ્યાઘાત સિવાય છ દિશાઓથી અને વ્યાઘાતને આશ્રયી ૩૫ દિશાથી ચાર દિશાથી, અને પાંચ દિશાથી પુદ્ગલોનું આગમન થાય છે તેમ તૈજસ અને કાર્મણશરીરને ૫૫ દિશાથી હોય છે. તેમ જ કલો તેમ ઉપનય અને અપનય પણ કહેવો. તેમાં ઉપ-ચય-પટલે ઘણો ચય થવો અને અપનય પટલે હાસ, શરીરથી પુદ્ગલોનું જુદા પડવું.

૧૧. ૫મ પુદ્ગલોનો ચય કલો, હવે શરીરનો સંયોગ-પરસ્પર સંગ્રન્થ વતાવે છે- 'જસ્સ પં મંતે' ! इत्यादि. જેને ઔદારિક શરીર

પુણ તેયગસરીરં તસ્સ ઓરાલિયસરીરં સિય અત્થિ સિય ણત્થિ, एवं कम्मगसरीरं पि । जस्स णं भंते ! वेउब्बि-
यसरीरं तस्स आहारगसरीरं, जस्स आहारगसरीरं तस्स वेउब्बियसरीरं ? गोयमा ! जस्स वेउब्बियसरीरं तस्स
आहारगसरीरं णत्थि, जस्सवि आहारगसरीरं तस्सवि वेउब्बियसरीरं णत्थि । तेयाकम्ममतिं जहा ओरालिण
समं तहेव आहारगसरीरेणवि समं तेयाकम्ममगतिं चारेयब्बाणि । जस्स णं भंते ! तेयगसरीरं तस्स कम्मगस-
दारिक शरीर कदाच होय અને કદાચ ન હોય. ए प्रमाणे कर्मण शरीर संबंधे पण जाणवुं. हे भगवन् ! जेने वैक्रिय शरीर છે તેને
આહારક શરીર હોય ? અને જેને આહારક શરીર છે તેને વૈક્રિય શરીર હોય ? હે ગૌતમ ! જેને વૈક્રિય શરીર છે તેને આહારક શરીર
ન હોય અને જેને આહારક શરીર છે તેને વૈક્રિય શરીર ન હોય. તેજસ કાર્મણનો જેમ ઔદારિક સાથે વિચાર કર્યો છે તેમ આહારક
શરીરની સાથે પણ વિચાર કરવો. હે ભગવન્ ! જેને તેજસ શરીર છે તેને કાર્મણ શરીર છે તેને તેજસ
આહારક શરીર કરે તેને હોય છે વીજાને નથી હોતું, પરન્તુ જેને આહારક શરીર છે તેને ઔદારિક શરીર અવશ્ય હોય છે. કારણ કે
ઔદારિક શરીરના અભાવમાં આહારક લ્હિયનો પણ અસંભવ છે. તેજસ શરીરની સાથે વિચાર કરતાં જેને ઔદારિક શરીર છે તેને
અવશ્ય તેજસ શરીર હોય છે તેજસ શરીરના અભાવમાં ઔદારિક શરીરનો અસંભવ છે. જેને તેજસ શરીર છે તેને ઔદારિક શરીર
હોય છે અને નથી પણ હોતું. કેવ અને નારતોને હોતું નથી અને તિર્યંચ મનુષ્યોને હોય છે. ए प्रमाणे कर्मण शरीरानी साथे पण
વિચાર કરવો. કારણ કે તેજસ અને કાર્મણ શરીર વચ્ચે સદાચારી છે. एवे वैक्रिय शरीरना आहारक्रादि शरीरानी साथे संबन्धनो
विचार करे છે—‘जस्स णं भंते’ ! इत्यादि. जेने वैનિય શરીર છે તેને આહારક શરીર નથી, અને જેને આહારક શરીર છે તેને
વૈક્રિય શરીર નથી. કારણ કે એક કાલે આ વચ્ચે તેજસ અને કાર્મણનો જેમ ઔદારિક શરીરની સાથે વિચાર

રીરં, જસસ કમ્મગસરીરં તસસ તેયગસરીરં ? ગોયમા ! જસસ તેયગસરીરં તસસ કમ્મગસરીરં ણિયમા અત્થિ, જસસવિ કમ્મગસરીરં તસસવિ તેયગસરીરં ણિયમા અત્થિ ।

૧૨. એતેસિ ણં મંતે ! ઓરાલિયવેઽબ્બિયઆહારગતેયગકમ્મગસરીરાણં દબ્બદ્ધયાએ પદેસદ્ધયાએ દબ્બદ્ધપપસદ્ધયાતે કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા ૪ ? ગોયમા ! સબ્બત્થોવા આહારગસરીરા દબ્બદ્ધયાતે, વેઽબ્બિયસરીરા દબ્બદ્ધયાતે કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા ૪ ? ગોયમા ! સબ્બત્થોવા આહારગસરીરા દબ્બદ્ધયાતે, વેઽબ્બિયસરીરા દબ્બદ્ધયાતે દ્ધયાએ અસંખેજ્જગુણા, ઓરાલિયસરીરા દબ્બદ્ધયાતે અસંખેજ્જગુણા, તેયાકમ્મગસરીરા દોવિ. લુહ્ણા દબ્બદ્ધયાતે

શરીર હોય ? હે ગૌતમ ! જેને તૈજસ શરીર છે તેને અવશ્ય કાર્મણ શરીર હોય, અને જેને કાર્મણ શરીર છે તેને તૈજસ શરીર અવશ્ય હોય. ૧૨. હે મગવન્ ! ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરમાં દ્રવ્યાર્થપણે, પ્રદેશાર્થપણે અને દ્રવ્યપ્રદેશાર્થપણે કોણ

૧૨. હે મગવન્ ! ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરમાં દ્રવ્યાર્થપણે, પ્રદેશાર્થપણે અને દ્રવ્યપ્રદેશાર્થપણે કોણ ૧૨. હે મગવન્ ! ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરમાં દ્રવ્યાર્થપણે, પ્રદેશાર્થપણે અને દ્રવ્યપ્રદેશાર્થપણે કોણ ૧૨. હે મગવન્ ! ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરમાં દ્રવ્યાર્થપણે, પ્રદેશાર્થપણે અને દ્રવ્યપ્રદેશાર્થપણે કોણ

કર્ચો તેમ વક્રિય શરીરની સાથે પણ વિચાર કરવો અને આહારક શરીરની સાથે પણ તેમજ વિચાર કરવો. તૈજસ અને કાર્મણ પરસ્પર નિયત સહચારી હોવાથી જેને તૈજસ શરીર છે તેને અવશ્ય કાર્મણ શરીર હોય છે, જેને કાર્મણ શરીર છે તેને અવશ્ય તૈજસ શરીર હોય છે. એમ સંવન્ધ દ્વારા સમાપ્ત થયું.

૧૨. હવે દ્રવ્ય, પ્રદેશ અને દ્રવ્ય-પ્રદેશ ઉભય રૂપે અલ્પબહુત્વ કહે છે—‘પપ્પસિ ણં મંતે !’ इत्यादि. सौथी थोड़ा आहारक शरीरो द्रव्यार्थपणे છે, પડલે આહારક શરીરો-શરીરમાત્ર દ્રવ્યની સંખ્યા વડે થોડાં છે. કારણ કે ઉત્કૃષ્ઠ સ્થાને પળ તેઓ બે હજારથી નવ

અણંતગુણા । પદેસદૃયાણ-સન્વત્થોવા આહારગસરીરા પદેસદૃયાણ, વેડન્વિયસરીરા પદેસદૃયાણ અસંલેજ્જગુણા, અણંતગુણા । પદેસદૃયાણ-સન્વત્થોવા આહારગસરીરા પદેસદૃયાણ અણંતગુણા, કમ્મગસરીરા પદેસદૃયાણ ઓરાલિયસરીરા પદેસદૃયાણ અસંલેજ્જગુણા, તેયગસરીરા પદેસદૃયાણ અણંતગુણા, વેડન્વિયસરીરા પદેસદૃયાણ અસંલેજ્જગુણા, અણંતગુણા । વન્વદ્ધપદેસદૃયાણ-સન્વત્થોવા આહારગસરીરા પદેસદૃયાણ અણંતગુણા, આહારગસરીરા પદેસદૃયાણ અણંતગુણા । વન્વદ્ધપદેસદૃયાણ અસંલેજ્જગુણા, ઓરાલિયસરીરેહિંતો વન્વદ્ધયાણહિંતો પ્રદેશાર્થપણે ઓરાલિયસરીરા વન્વદ્ધયાણ અસંલેજ્જગુણા, પ્રદેશાર્થપણે છે, તેથી વૈક્રિય શરીરો પ્રદેશાર્થપણે તગુણા છે અને બંને પરસ્પર તુલ્ય છે. પ્રદેશાર્થપણે-સૌથી થોડા આહારક શરીરો પ્રદેશાર્થપણે છે, તેથી વૈક્રિય શરીરો અણંતગુણા છે, તેથી ઔદારિક શરીરો પ્રદેશાર્થપણે અસંલ્યાતગુણા છે, તેથી તૈજસ શરીરો પ્રદેશાર્થપણે અસંલ્યાતગુણા છે, તેથી વૈક્રિય શરીરો દ્ર- અસંલ્યાતગુણા છે, તેથી ઔદારિક શરીરો પ્રદેશાર્થપણે-સૌથી થોડા આહારક શરીરો દ્રવ્યાર્થપણે છે, તેથી વૈક્રિય શરીરો પ્રદેશાર્થપણે અણંતગુણા છે. દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થપણે-સૌથી થોડા આહારક શરીરો દ્રવ્યાર્થપણે કરતાં પ્રદેશાર્થરૂપે કાર્મણ શરીરો પ્રદેશાર્થપણે અણંતગુણા છે. દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થપણે-સૌથી થોડા આહારક શરીરો દ્રવ્યાર્થપણે કરતાં પ્રદેશાર્થરૂપે વ્યાર્થપણે અસંલ્યાતગુણા છે, તેથી ઔદારિક શરીરો દ્રવ્યાર્થપણે અસંલ્યાતગુણા છે, દ્રવ્યાર્થપણે કરતાં પ્રદેશાર્થરૂપે વ્યાર્થપણે અસંલ્યાતગુણા છે. કેમ કે "ઉત્તમેત્તં સદસ્સાણં" ઉત્કૃષ્ઠથી પક્કસમયે સદ્ગુણપુત્રસ્ત્વ હોય છે-પણું શાસ્ત્ર હજાર સુધી હોય છે. કેમ કે "ઉત્તમેત્તં સદસ્સાણં" ઉત્કૃષ્ઠથી પક્કસમયે સદ્ગુણપુત્રસ્ત્વ હોય છે-પણું શાસ્ત્ર વચન છે. તેથી પણ વૈક્રિય શરીરો દ્રવ્યાર્થપણે અસંલ્યાતગુણા છે, કારણ કે સર્વે નારતો સર્વે દેવો તથા કેટલાપણે તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય અને વાદર વાયુકાયિકોને વૈક્રિય શરીરોનો સંભવ છે. તેથી પણ ઔદારિક શરીરો દ્રવ્યાર્થપણે અસંલ્યાતગુણા છે, કારણ કે મનુષ્યોને ઔદારિક શરીર હોય છે. પૃથિવી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, તનુસ્પતિ, વૈષ્ણવિય, તેષ્ણવિય, ચંદ્રવિન્દ્રિય, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યોને તૈજસ અને વાદર નિગોદ જીવો પ્રત્યેકને તૈજસ પણે પૃથિવી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, તનુસ્પતિ, વૈષ્ણવિય, તેષ્ણવિય, ચંદ્રવિન્દ્રિય, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય અને વાદર નિગોદ જીવો પ્રત્યેકને તૈજસ પણે તૈજસ-કાર્મણ શરીરો દ્રવ્યાર્થપણે અણંતગુણાં છે, કારણ કે અણંતગુણાં છે, તેમાંના પક્કના અભાવમાં વીજાનો પણ કાર્મણ શરીર હોય છે. સ્વસ્થાનને આશ્રયો પરસ્પર તુલ્ય છે, કારણ વન્ને અવદ્ય સત્તારી છે, તેમાંના પક્કના અભાવમાં વીજાનો પણ અવદ્ય અભાવ હોય છે. પ્રદેશાર્થપણના વિચારમાં સૌથી થોડા આહારક હોય છે. તેથી વૈક્રિયશરીરો પ્રદેશાર્થપણે અસંલ્યાતગુણાં છે. અહીં

અણંતગુણા, વેડન્વિયસરીરા પદેસદ્ધ્યાએ અસંખેજગુણા, તેયાકમ્મા દોવિ તુલ્લા દવદ્ધ્યાએ અણંતગુણા, તેયગસરીરા પદેસદ્ધ્યાએ અણંતગુણા, કમ્મગસરીરા પદેસદ્ધ્યાએ અણંતગુણા ।

આહારક શરીરો અનન્તગુણા છે. તેથી વૈક્રિય શરીરો પ્રદેશાર્થરૂપે અસંખ્યાતગુણા છે, તેથી ઔદારિક શરીરો પ્રદેશાર્થરૂપે અસંખ્યાતગુણા છે, તેથી તૈજસ અને કાર્મણ શરીરો દ્રવ્યાર્થરૂપે અનન્તગુણા અને બન્ને પરસ્પર તુલ્ય છે, તેથી તૈજસ શરીરો પ્રદેશાર્થરૂપે અનંતગુણા છે, તેથી કાર્મણ શરીરો પ્રદેશાર્થરૂપે અનન્તગુણા છે.

જો કે વૈક્રિયશરીર યોગ્ય વર્ગણાથી આહારકશરીર વર્ગણા પરમાણુની અપેક્ષાએ અનન્તગુણી છે, તો પણ થોડો વર્ગણા વહે આહારક શરીર થાય છે. કારણ કે તે હસ્ત પ્રમાણ છે. અને અતિશય ઘણી વૈક્રિય શરીર વર્ગણા વહે વૈક્રિય શરીર થાય છે, કારણ કે તે ઉત્કૃષ્ટ લાલ્ય યોજન પ્રમાણ છે. અતિ થોડાં આહારક શરીરો છે, કારણ કે સદ્ગુણપૃથક્ત્વ પ્રમાણ હોય છે. અને અતિશય ઘણાં વૈક્રિય શરીરો છે, કારણ કે તે અસંખ્યાતી શ્રેણિમાં રહેલા આકાશ પ્રદેશના રાશિ પ્રમાણ હોય છે. તેથી આહારક શરીરોથી પ્રદેશાર્થપણે વૈક્રિયશરીરો અસંખ્યાતગુણા હોય છે. તેથી પણ ઔદારિક શરીરો પ્રદેશાર્થપણે અસંખ્યાતગુણા છે, કારણ કે તે અસંખ્યાતા લોકાકાશના પ્રદેશ પ્રમાણ હોવાથી તેને અત્યંત ઘણા પ્રદેશોનો સંભવ છે. તેથી પણ તૈજસ શરીરો પ્રદેશાર્થપણે અનન્તગુણા છે. કારણ કે ઔદારિક શરીરોથી દ્રવ્યાર્થપણે પણ તેઓ અનન્તગુણા છે. તેથી પણ કાર્મણ શરીરો પ્રદેશાર્થપણે અનન્તગુણાં જાણવા. કારણ કે તૈજસ વર્ગણાથી કાર્મણ વર્ગણા પરમાણુની અપેક્ષાએ અનન્તગુણી છે. દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થપણના વિચારમાં-સૌથી થોડા આહારક શરીરો દ્રવ્યાર્થપણે છે, તેથી વૈક્રિય શરીરો દ્રવ્યાર્થપણે અસંખ્યાતગુણા છે, તેથી ઔદારિક શરીરો દ્રવ્યાર્થપણે અસંખ્યાતગુણા છે. અહીં વધે પૂર્વે કહેલો વિચાર કરવો. દ્રવ્યાર્થપણે ઔદારિક શરીરો કરતાં આહારકશરીરો પ્રદેશાર્થપણે અનન્તગુણા છે, કારણ કે ઔદારિક શરીરો વધી સંખ્યા મળી અસંખ્યાતા લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ છે. અને આહારક શરીરને યોગ્ય પદ વર્ગણામાં પણ અમવ્યોથી

१३. एतेसि णं भन्ते ! ओराण्यवेउन्वियआहारगतेयगक्कम्मगसरिराणं जहणियाए ओगाहणाए उक्कोसि-
याए ओगाहणाए जहणुक्कोसियाए ओगाहणाए कतरं कतरेहिंतो अप्पा वा वा ४ ? गोयमा ! सन्वत्थोवा ओरा-
ण्यसरीरस्स जहणिया ओगाहणा, तेयाक्कम्मगाणं दोण्हवि तुल्ला जहणिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ।
लियसरीरस्स जहणिया ओगाहणा, आहारगसरिरस्स जहणिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा, ओगाहणा वडं तथा

૧૩. હે ભગવન્ ! એ ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરોમાં જઘન્ય અવગાહનાં વડે, ઉત્ક્રષ્ટ ગુણોથી સંચીત થઈને રહેલા છે. તેઓ પૂર્વજાતિના અપરાધોને કારણે જન્મેલા છે. તેઓ પૂર્વજાતિના અપરાધોને કારણે જન્મેલા છે. તેઓ પૂર્વજાતિના અપરાધોને કારણે જન્મેલા છે. તેઓ પૂર્વજાતિના અપરાધોને કારણે જન્મેલા છે.

અનન્ત ધર્મગાઓ વડે પદ્મ એક તેજસ શરીર થઈવા ચાલુ છે. તેના જીવનમાં આશ્રયી અભિવ્યક્તિ કરે છે—‘પપસિ નં’ ફલ્યાદિ. સૌથી થોડો બૌદ્ધિક જાગૃતિ છે. ૫ પાંચે શરીરોનું દ્રવ્ય, પ્રદેશ અને ઉપયોગને આશ્રયી અભિવ્યક્તિ કરે છે—‘પપસિ નં’ ફલ્યાદિ. સૌથી થોડો બૌદ્ધિક જાગૃતિ છે. ૫ પાંચે શરીરોનું દ્રવ્ય, પ્રદેશ અને ઉપયોગને આશ્રયી અભિવ્યક્તિ કરે છે.

૧૩. ત્રણે જગત્, હઠકૃષ્ટ અને ઉપયોગ અભિવ્યક્તિની અપેક્ષા અભિવ્યક્તિ કરે છે. તેથી તેજસ કાર્મણની જગત્ અભિવ્યક્તિ કરે છે. કારણ કે તે આંગળના અસંવ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે. તેથી તેજસ કાર્મણની જગત્ અભિવ્યક્તિ કરે છે.

ઉવકોસિયાએ ઓગાહનાએ-સવ્વત્થોવા આહારગસરીરસ્સ ઉવકોસિયા ઓગાહના, ઓરાલિયસરીરસ્સ ઉવકોસિયા ઓગાહના સંખેજ્જગુણા, વેડબ્બિયસરીરસ્સ ઉવકોસિયા ઓગાહના સંખેજ્જગુણા, તેયાકમ્મગાણં દોવિસિયા ઓગાહના સંખેજ્જગુણા, વેડબ્બિયસરીરસ્સ ઉવકોસિયાએ-સવ્વત્થોવા ઓરાલિયસરીરસ્સ જહ-તુલ્લા ઉવકોસિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા । જહણુકોસિયાતે ઓગાહનાતે-વિસેસાહિયા, વેડબ્બિયસરીરસ્સ જહ-રિણયા ઓગાહના, તેયાકમ્મગાણં દોણહવિ તુલ્લા જહણિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા, વેડબ્બિયસરીરસ્સ જહ-થોડી આહારક શરીરની ઉત્કુષ્ટ અવગાહના છે. તેથી ઔદારિક શરીરની ઉત્કુષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણી છે, તેથી વક્રિય શરીરની ઉત્કુષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણી છે. તેથી તૈજસ અને કાર્મણ શરીરની ઉત્કુષ્ટ અવગાહના અસંખ્યાતગુણી છે અને પરસ્પર તુલ્ય છે. જઘન્યોત્કુષ્ટ અવગાહનાવહે-સૌથી થોડી ઔદારિક શરીરની જઘન્ય અવગાહના છે. તેથી તૈજસ કાર્મણ શરીરની જઘન્ય અવગાહના સંખ્યાતગુણી છે અને પરસ્પર તુલ્ય હોય છે. તેથી વૈક્રિય શરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણી છે. તેથી આહારક શરીરની વિશેષાધિક છે અને પરસ્પર તુલ્ય હોય છે.

પરસ્પર તુલ્ય અને ઔદારિકની જઘન્ય અવગાહનાથી વિશેષાધિક છે. કેવી રીતે છે ? આ પ્રમાણે છે—‘મરણ સમુદ્યાત યુક્ત પ્રાણીના પૂર્વના શરીરથી જે વહાર નીકળેલું તૈજસ શરીર છે તેની લંબાઈ અને વિસ્તાર વહે અવગાહનાનો વિચાર કરાય છે’-પ્રમ પૂર્વે કહેલું છે. તેમાં જે પ્રદેશમાં ઉત્પન્ન થવાનો છે તે પળ ઔદારિક શરીરની અવગાહના જેટલો આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ પ્રદેશ તૈજસ શરીરવહે વ્યાપ્ત છે અને જે વચ્ચેનો ભાગ ઘણોજ થોડો છે તે પળ તૈજસ શરીર વહે વ્યાપ્ત છે. માટે ઔદારિક શરીરની જઘન્ય અવગાહનાથી વિશેષાધિક છે. તેથી પળ વૈક્રિય શરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણી છે, કારણ કે આંગળનો અસંખ્યાતમા ભાગના અસંખ્યાતા મેદો છે. તેથી આહારક શરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણી છે. કારણ કે કાંઈક ન્યૂન પદ હાથ પ્રમાણ છે. ઉત્કુષ્ટ અવગાહનાના વિચારમાં સૌથી થોડી આહારક શરીરની ઉત્કુષ્ટ અવગાહના છે, કારણ કે તે પદ હાથ પ્રમાણ છે. તેથી પળ

પિણ્યા ઓગાહના અસંખ્યગુણા, આહારગસરીરસ્સ અસંખ્યગુણા, આહારગસરીરસ્સ ઉચ્કો-
ત્સ ચેવ ઉચ્કોસિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા, ઓરાલિયસરીરસ્સ ડોળહવિ
જહણિયાહિતો ઓગાહનાહિતો તસ્સ ચેવ ઉચ્કોસિયા ઓગાહના સંખ્યગુણા, તેયાકમ્મગાણં ડોળહવિ
સિયા ઓગાહના સંખ્યગુણા, વેડબ્બિયસરીરસ્સ ઉચ્કોસિયા ઓગાહના સંખ્યગુણા, તેયાકમ્મગાણં ડોળહવિ
તુણ્ણા ઉચ્કોસિયા ઓગાહના અસંખ્યગુણા ॥ પળવળાણ ભગવંદેણ દગ્ગીસદ્ધમં ઓગાહનાસંઠાણં વિશેષાધિક છે. તેથી
જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યગુણી છે. આહારક શરીરની જઘન્ય અવગાહનાથી તેનીજ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણી છે. તેથી તૈજસ અને
કાર્મણ શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પ્રમાણના અસંખ્યગુણી છે. તેથી તૈજસ અને

જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યગુણી છે. તેથી વૈક્રિય શરીરની જઘન્ય અવગાહના સંસ્થાન પદ સમાત.

ઔદારિક શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણી અને પરસ્પર તુલ્ય છે. તેથી વૈક્રિય શરીરની
કાર્મણ શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પ્રમાણના અસંખ્યગુણી છે. તેથી તૈજસ-કાર્મણની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના
પ્રમાણના ભગવતીના અનુવાદમાં પદ સમાત.

ઔદારિક શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણી છે. તેથી વૈક્રિય શરીરની જઘન્ય અવગાહના સંસ્થાન પદ સમાત.

ઔદારિક શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણી છે. તેથી વૈક્રિય શરીરની જઘન્ય અવગાહના સંસ્થાન પદ સમાત.

ઔદારિક શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણી છે. તેથી વૈક્રિય શરીરની જઘન્ય અવગાહના સંસ્થાન પદ સમાત.

ઔદારિક શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણી છે. તેથી વૈક્રિય શરીરની જઘન્ય અવગાહના સંસ્થાન પદ સમાત.

ઔદારિક શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણી છે. તેથી વૈક્રિય શરીરની જઘન્ય અવગાહના સંસ્થાન પદ સમાત.

બાવીસતિમં કિરિયાપયં ।

૧. કતિ ણં મંતે ! કિરિયાઓ પળણત્તાઓ ? ગોયમા ! પંચ કિરિયાઓ પળણત્તાઓ, તંજહા-કાહ્યા ? અહિ-ગરણિયા ૨, પાદોસિયા ૩, પારિયાવણિયા ૪, પાણાહવાયકિરિયા ૫, કાહ્યા ણં મંતે ! કિરિયા કતિવિહા પન્નત્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પન્નત્તા, તંજહા-અણુવરયકાહ્યા ય દુપ્પઉત્તકાહ્યા ય । અહિગરણિયા ણં મંતે ! કિરિયા કહિવિહા પન્નત્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પન્નત્તા, તંજહા-સંજોયણાહિગરણિયા ય નિવ્વત્તણાહિગરણિયા ય ।

બાવીશમું ક્રિયાપદ.

૧. હે ભગવન્ ! કેટલી ક્રિયાઓ કહી છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ ક્રિયાઓ કહી છે. તે આ પ્રમાણે—૧ કાયિકી, ૨ અધિકરણિકી, ૩ પ્રાદ્વેયિકી, ૪ પારિતાપનિકી અને ૫ પ્રાણાતિપાતિકી. હે ભગવન્ ! કાયિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે—૧ અણુપરતકાયિકી અને ૨ દુષ્પયુક્તકાયિકી. હે ભગવન્ ! અધિકરણિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે—સંયોજનાધિકરણિકી અને નિર્વર્તનાધિકરણિકી. હે ભગવન્ ! પ્રાદ્વેયિકી ક્રિયા

૧. ૫મ પદકવીશમું પદ કણું, હવે બાવીશમા પદનો આરંભ કરાય છે. તેનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે—પૂર્વેના પદમાં ગતિના પરિણામ રૂપે શરીરના અવગાહનાદિનો વિચાર કર્યો અને આ પદમાં નારકાદિ ગતિ પરિણામ રૂપે પરિણત થયેલા જીવોની પ્રાણાતિપાત વગેરે સ્વરૂપવાળી ક્રિયાઓનો વિચાર કરાય છે. તેણું આ પ્રથમ સૂત્ર છે—‘કહ ણં મંતે કિરિયાતો પન્નત્તાઓ’ ? હે ભગવન્ ! કેટલી ક્રિયાઓ કહી છે ? इत्यादि. કારણું તે ક્રિયા, પટલે કર્મવંધના કારણભૂત જીવની ચેષ્ટા-પ્રવૃત્તિ, તે પાંચ પ્રકારની છે. તે આ પ્રમાણે—

પાદોસિયા ણં ભંતે ! કિરિયા કતિવિહા પન્નત્તા ? ગોયમા ! તિવિહા પન્નત્તા, તંજહા-જેણં અપ્પણો વા પરસ્સ વા તદુભયસ્સ વા અસુભં મણં સંપધારેતિ, સેત્તં પાદોસિયા કિરિયા ! પારિયાવણિયા ણં ભંતે ! કિરિયા કતિ-
વિહા પન્નત્તા ? ગોયમા ! તિવિહા પન્નત્તા, તંજહા-જેણં અપ્પણો વા પરસ્સ વા તદુભયસ્સ વા અસ્સાયં વેદણં
ઉદીરેતિ, સેત્તં પારિયાવણિયા કિરિયા ! પાણાતિવાયકિરિયા ણં ભંતે ! કતિવિહા પન્નત્તા ? ગોયમા ! તિવિહા

કેટલા પ્રકારની કહી છે ? હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે-જે પ્રકારે પોતાના ઉપર, પરના ઉપર કે વન્નેના ઉપર અશુભ
મન કરે-અશુભ ચિંતવે. એમ પ્રાદેષિકી ક્રિયા કહી. હે ભગવન્ ! પારિતાપનિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે ? હે ગૌતમ ! ત્રણ
પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે-જે પ્રકારે પોતાને, પરને અને વન્નેને અશાતા વેદના ઉદીરે છે. એમ પારિતાપનિકી ક્રિયા કહી. હે મ-
ગવન્ ! પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે ? હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે-જે પ્રકારે પોતાને, પરને

‘કાયિકી’ રત્યાદિ. ‘વીયતે’ જે ઉપચય પામે-દુષ્ટિ પામે તે કાય-શરીર. કાયે ભવા કાયેન નિર્વૃત્તા વા-કાય નિમિત્તે થયેલી ઘયવા તે વડે
કરાયેલી ક્રિયા તે કાયિકી. અધિક્રિયતે અનેન-જે વડે નરકાદિ દુર્ગતિમાં આત્મા સ્થાપન કરાય તે અધિકરણ-ક્રિયાવિશેષ, અથવા
ચક્ર યાદ્રગ વગેરે ઘટુ, તે નિમિત્તે થયેલી અથવા તે વડે કરાયેલી ક્રિયા તે અધિકરણિકી. ‘પાહસિયા’ પ્રદેષ-મત્સર, કર્મવન્ધનું
કારણ જીવનો અશુભ પરિણાગવિશેષ, તે નિમિત્તે થયેલી અથવા તે વડે કરાયેલી અથવા મત્સરરૂપ ક્રિયા તે પ્રાદેષિકી. ‘પારિયાવણિયા’
પરિતાપ-પીડા કરવી, તે નિમિત્તે થયેલી, અથવા તે વડે કરાયેલી અથવા પરિતાપરૂપ ક્રિયા તે પારિતાપનિકી. પ્રાણ-શ્નિદ્યાદિ, તેઓનો
અતિપાત-નાશ, તે સંવન્ધે ક્રિયા, અથવા પ્રાણતિપાત-હિંસા કરવારૂપ ક્રિયા તે પ્રાણાતિપાતક્રિયા. તેમાં કાયિકી ક્રિયા ત્રે પ્રકારની
છે. તે આ પ્રમાણે-અનુપરતકાયિકી અને દુષ્પ્રયુક્તકાયિકી. અનુપરત-વેશથી કે સર્વથી જે સાવધ-અશુભ યોગથી નિવૃત્ત થયેલો ન હોય

पन्नत्ता, तंजहा-जेणं अप्पाणं वा परं वा तदुभयं वा जीवियाओ ववरोक्क, से तं पाणाइवायकिरिया ।

अथवा बन्नेने जीवितथी जुदा करे. एम प्राणातिपात क्रिया कही.

अथवा बन्नेने जीवितथी जुदा कर. एम प्राणातपात। क्रिया प्रवृत्ति
ते, तेनी जे कायिकी क्रिया ते अपुपरतकायिकी. आ क्रिया दरेक जीवने विषे होय छे. आ क्रिया अविरतिने जाणवी, पण देशविरति
के सर्वविरतिने होतो नथी. तथा दुष्ट प्रयुक्त-कायादिनो व्यापार जेओने छे ते दुष्प्रयुक्त, तेने जे कायिकी क्रिया ते दुष्प्रयुक्तकायिकी.
आ क्रिया प्रमत्तसंयतने पण होय छे, कारण के प्रमत्त अवस्थामां कायना दुष्प्रयोगनो-अशुभ व्यापारनो संभव छे. आधिकारणिकी
क्रिया पण बे प्रकारनी छे-संयोजनाधिकारणिकी अने निर्वर्तनाधिकारणिकी. तेमां संयोजन-पूर्व वनावेलां हळ, गर (कालान्तरे मारनार
विष) अने कुट यन्त्रादिना अंगो मेळववा, तेज अधिकरण-संसारनो हेतु होवाथी संयोजनाधिकारणिकी कहेवाय छे. आ क्रिया पूर्व
वनावेला हलादिना अवयवो जोडी तैयार करनारने होय छे. तथा निर्वर्तन-तलवार, शक्ति, भाला अने तोमर वगेरे शस्त्रोने मूळथी
बनाववा ते निर्वर्तनाधिकारणिकी. अथवा पांच प्रकारना औदारिकादि शरीरेनुं उत्पन्न करुं ते पण निर्वर्तनाधिकारणिकी कहेवाय
छे, कारण के अशुभ प्रवृत्तिवाळुं शरीर पण संसारवृद्धिनुं कारण छे. प्राद्वेषिकी क्रिया त्रण प्रकारनी छे, ते आ प्रमाणे-जे प्रकारे
जीवो पोताना, अन्यना के उभय-स्वपर बन्नेना उपर अशुभ-अकुशल मन 'संप्रधारयति' धारण करे, विशेषतः करे ते कारणथी-
त्रण प्रकारनो विषय होवाथी त्रण प्रकारनी प्राद्वेषिकी क्रिया छे. ते आ प्रमाणे-कोइ मनुष्ये कोइ कार्य पोते करुं अने तेनुं परिणाम
भयंकर थाय ल्यारे अविवेकथी पोताना उपर अशुभ मन धारण करे, प प्रमाणे कोइ बीजाना उपर, तेमज कोइ पोताना अने परना
बन्नेना उपर अकुशल मन धारण करे छे. पारितापनिकी पण त्रण प्रकारनी छे. ते आ प्रमाणे-जे प्रकारे कोइ मनुष्य कोइ पण कारणथी
अविवेक वडे पोतानेज दुःखरूप असाता वेदना उत्पन्न करे, कोइ बीजाने करे, तथा कोइ पोताने अने बीजाने पम बन्नेने करे तेथी
स्व, पर अने उभयना मेदथी त्रण प्रकारनी परितापनिकी क्रिया छे. (प्र०)—जो पम होय तो लोच करवो, तपस्या करवी वगेरे

1180811

1180811

1180811

1180811

1180811

1180811

1180811

1180811

મંતે ! એવં બુદ્ધહ-‘જીવા સકિરિયાવિ અકિરિયાવિ’? ગોયમા ! જીવા દુવિહા પન્નત્તા, તંજહા-સંસારસમાવણગા ય અસંસારસમાવણગા ય । તત્થ ણં જે તે અસંસારસમાવણગા તે ણં સિદ્ધા, સિદ્ધા ણં અકિરિયા । તત્થ ણં જે તે સંસારસમાવણગા તે દુવિહા પન્નત્તા, તંજહા-સેલેસિપડિવણગા ય અસેલેસિપડિવણગા ય । તત્થ ણં જે તે સેલેસિપડિવણગા તે ણં અકિરિયા, તત્થ ણં જે તે અસેલેસિપડિવણગા તે ણં સકિરિયા, સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં બુદ્ધહ-‘જીવા સકિરિયાવિ અકિરિયાવિ’ ।

હે ભગવન્ ! એમ શા હેતુથી કહો છો કે ‘જીવો ક્રિયાવાળા પણ છે અને ક્રિયારહિત પણ છે ?’ હે ગૌતમ ! જીવો બે પ્રકારના છે. તે આ પ્રમાણે-સંસારસમાપન્ન-સંસારને પ્રાપ્ત થયેલા અને અસંસારસમાપન્ન-મોક્ષને પ્રાપ્ત થયેલા. તેમાં જે સંસારને પ્રાપ્ત થયેલા જીવો છે તે બે પ્રકારના છે, તે આ પ્રમાણે-જૈલેશીને પ્રાપ્ત થયેલા અને જૈલેશીને પ્રાપ્ત નહિ થયેલા. તેમાં જે જૈલેશીને પ્રાપ્ત થયેલા છે તેઓ અક્રિય-ક્રિયારહિત છે, અને જે જૈલેશીને પ્રાપ્ત થયેલા નથી તેઓ ક્રિયાસહિત છે, તે માટે હે ગૌતમ ! એમ કહું છું કે જીવો ક્રિયાસહિત છે અને ક્રિયારહિત પણ છે.

કરે છે-‘જીવા ણં મંતે’ ! इत्यादि. हे भगवन् ! जीवो क्रियावाला होय છે ? इत्यादि सुगम છે. परन्तु ‘संसारसमावश्रगा’ इति संसारसमापन्न-चार गतिमां भ्रमण करवारूप संसारने सम्-एकता वढे प्राप्त થયેલા, તેથી ચિપરીત અસંસારસમાપ્ત જાણવા. च शब्द तेओना अनेक मेदोनो सूचक છે. તેમાં જે અસંસારસમાપ્ત છે તેઓ સિદ્ધ છે અને સિદ્ધો શરીર અને મનોવૃત્તિના અભાવે ક્રિયારહિત છે. જેઓ સંસારસમાપ્ત-સંસારી છે તે બે પ્રકારના છે-જૈલેશી-અયોગી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલા અને તે સિવાયના વીજા જૈલેશીને નહિ પ્રાપ્ત થયેલા. તેમાં જેઓ જૈલેશીને પ્રાપ્ત થયેલા છે તેઓ સૂક્ષ્મ અને વાદર કાયયોગ, વચનયોગ અને મનોયોગનો રોધ

કરેલો હોવાથી ક્રિયારહિત છે. જેઓ શૈલેશીને પ્રાપ્ત થયેલા નથી તેઓ સયોગી હોવાથી ક્રિયાસહિત છે. 'પ હેતુથી પમ કહું છું.'
 इत्यादि उपसंहार वाक्य છે. ૫ પ્રમાણે સક્રિય અને અક્રિય જીવો કહ્યા.

૩. હવે પ્રાણાતિપાતક્રિયા જે પ્રકારે થાય તે પ્રકારે ચતાવે છે—'હે ભગવન્ ! જીવોને પ્રાણાતિપાત વડે પટલે પ્રાણાતિપાતના અધ્યવસાય વડે ક્રિયા-અર્થાત્ પ્રાણાતિપાતક્રિયા કરાવ છે? આ કર્મકર્તરિ પ્રયોગ છે. પટલે જીવોને પ્રાણાતિપાતના અધ્યવસાય વડે પ્રાણાતિપાતક્રિયા થાય છે? આ પ્રશ્ન વર્તમાન નયના અભિપ્રાયથી છે. અહીં કયો નય છે કે જે અધ્યવસાય સંબંધી પ્રશ્ન કરે છે? ક્રજુસૂત્ર નય છે. જેમ કે ક્રજુસૂત્ર નયના મતે હિંસાના પરિણામ સમયે જ પ્રાણાતિપાતક્રિયા કહેવાય છે, પણ અન્ય પ્રકારના પરિણામ હોય ત્યારે પ્રાણાતિપાતક્રિયા કહેવાતી નથી. કારણ કે પુણ્ય અને પાપ કર્મનું ગ્રહણ અને અગ્રહણ અધ્યવસાયને અનુસારે હોય છે, ભગવંત પણ તે ક્રજુસૂત્ર નયને આશ્રયી પ્રત્યુત્તર આપે છે—'હન્તા અર્થિ'. 'હન્ત' અલ્પ પ્રેપણ, અવધારણ અને વિપાદ અર્થમાં વપરાય છે. અહીં અવધારણ અર્થમાં છે. પમ નિશ્ચિત છે કે પ્રાણાતિપાતના અધ્યવસાય વડે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે. કારણ કે 'પરિણમિયં પમાણં નિચ્છયમવલંબમાણાણં' નિશ્ચય નયનું અવલમ્બન કરનારને પરિણામ પ્રમાણભૂત છે—પહું આગમનું વચન છે. આ જ વચનને આશ્રયી આવશ્યકમાં પણ આ સૂત્ર છે—'આયા ચેવ અહિંસા, આયા હિંસ તિ નિચ્છઓ પસ' આત્મા જ અહિંસા છે અને આત્મા હિંસા છે—૫ નિશ્ચય નયનું વચન છે. ૫ પ્રમાણે જેમ પ્રાણાતિપાતક્રિયા થાય તે પ્રકારે કહું. હવે કોને વિષે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે ૫ સંબંધે નિરૂપણ કરે છે—'કર્મિદ્દિ ણં મંતે' !-હે ભગવન્ ! કોને વિષે પ્રાણાતિપાતક્રિયા થાય છે? इत्यादि सूत्र सुगम છે, પણ પટલી વિશેષતા છે કે મારવાનો પરિણામ જીવને વિષે થાય છે, પણ અજીવને વિષે થતો નથી. જે રજ્જુ વગેરેમાં સર્પાદિની શુદ્ધિથી મારવાનો વિચાર થાય છે તે પણ 'આ સર્પ છે' ૫ શુદ્ધિથી પ્રગુત્તિ કરતો હોવાથી જીવને વિષે જ થાય છે, પણ રજ્જુ વગેરેને રજ્જુ વગેરે રૂપે જાણ્યા પછી કોઈ પણ તેને મારવાનો વિચાર કરતું નથી. માટે પ્રાણાતિપાતક્રિયા છ જીવનિકાયને વિશે કહી છે. હવે ૫જ પ્રાણાતિપાતક્રિયાનો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે નૈરયિકાદિ ચોવીશ વંડકને આશ્રયી વિચાર કરે છે—'અર્થિ ણં મંતે' इत्यादि. પરન્તુ સૂત્રપાઠ

આ પ્રમાણે જાણવો—“અત્થિ ણં મંતે ! નેરહ્યાણં પાણાહવાણં કિરિયા કજ્જહ ? હન્તા અત્થિ ! કર્મિહ ણં મંતે ! પાણાહવાણં કિરિયા કજ્જહ ? ગોયમા ! છસુ જીવનિકાપસુ” —હે ભગવન્ ! શું પમ છે કે નૈરયિકોને પ્રાણાતિપાત વડે ક્રિયા થાય છે ? હા અવશ્ય કજ્જહ ? ગોયમા ! છસુ જીવનિકાપસુ —ગૌતમ ! છ જીવનિકાપસુને વિશે થાય છે. પ પ્રમાણે વૈમાનિકસૂત્ર સુધી થાય છે. હે ભગવન્ ! કોને વિશે પ્રાણાતિપાત વડે ક્રિયા થાય છે ? ગૌતમ ! છ જીવનિકાપસુને વિશે થાય છે. પ પ્રમાણે જ મૃપાવાદાદિ સંબન્ધે જાણવું. પમ જે પ્રકારે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે અને જેને વિશે થાય છે તેનું પ્રતિપાદન કર્યું. હવે પ પ્રમાણે જ મૃપાવાદાદિ સંબન્ધે સૂત્રો કહે છે—‘અત્થિ ણં મંતે’ ! મુસાવાણં—મૃપાવાદના પરિણામવડે ક્રિયા થાય છે ? इत्यादि सुगम છે. પરન્તુ ‘કિરિયા કજ્જહ’ યથાસંભવ પ્રાણાતિપાત વગેરે ક્રિયા થાય છે. પટલે પ્રાણાતિપાતનાં પરિણામ વડે પ્રાણાતિપાતક્રિયા થાય છે, મૃપાવાદના પરિણામ વડે મૃપાવાદક્રિયા થાય છે. તથા સદ્વસ્તુનો અપલાપ કરવો અને અસતની પ્રરૂપણા કરવો તે મૃપાવાદ. અને તે લોકાલોકમાં રહેલી વધી વસ્તુ વિશે પણ સંભવે છે. તેથી મૃપાવાદ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે ‘સર્વદ્રવ્યેસુ’ મૃપાવાદક્રિયા સર્વ દ્રવ્યને વિશે હોય છે. અહિં વડે મૃપાવાદક્રિયા થાય છે. તેથી પર્યાયોને વિશે પણ જાણવું. તથા જે વસ્તુ ગ્રહણ કે ધારણ કરી શકાય તેનું જ દ્રવ્યનું ગ્રહણ પર્યાયનું ઉપલક્ષણ- સૂત્રક છે, તેથી મૃપાવાદ સૂત્રમાં ‘ગ્રહણધારણિજ્જેસુ દ્રવ્યેસુ’ અદત્તાદાનક્રિયા ગ્રહણ કરવા આદાન-ગ્રહણ થાય છે, વાકીનાનું ગ્રહણ થતું નથી. માટે અદત્તાદાન સૂત્રમાં ‘ગ્રહણધારણિજ્જેસુ દ્રવ્યેસુ’ અદત્તાદાનક્રિયા ગ્રહણ કરવા અને ધારણ કરવા લાયક દ્રવ્યને વિશે હોય છે-પમ કહ્યું છે. મૈથુનનો વિચાર ચિત્ર, લેપ અને કાષ્ઠાદિના વનવેલાં રૂપોમાં અને રૂપસહિત સ્ત્રી વગેરેમાં હોય છે. તેથી મૈથુન સૂત્રમાં કહ્યું છે કે ‘રૂત્તેસુ વા રૂત્તસહગપસુ દ્રવ્યેસુ વા’ મૈથુનક્રિયા રૂપો અને રૂપસહિત દ્રવ્યોમાં હોય છે. તથા પરિગ્રહ-સ્વસ્વામિભાવ સંબન્ધ વડે મૂર્છા-આસક્તિ, અને તે પ્રાણીઓને અતિશય લોભથી સર્વ વસ્તુને વિશે થાય છે. તેથી પરિગ્રહ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે ‘સર્વદ્રવ્યેસુ’—પરિગ્રહક્રિયા સર્વ દ્રવ્યોને વિશે હોય છે. આજ હેતુથી શાસ્ત્રમાં બીજે સ્થળે પણ પ્રથમ વ્રત સર્વજીવવિષયક કહ્યું છે. વીંશું મૃપાવાદ વિરમણ અને છેલ્લું પરિગ્રહવિરમણ વ્રત સર્વ વસ્તુને વિશે તથા ત્રીંશું અને ચોંશું તેના-સર્વ વસ્તુના પક દેશ-ભાગને વિશે હોય છે. પ સંબન્ધે કહ્યું છે કે—

“પદ્મમંમિ સર્વ જીવા વીપ ચરિમે ય સર્વદ્રવ્યાં । સેસા મહુવ્યા સલુ તદેકદેસમિ નાયવ્યા” ॥

३. अत्थि णं भंते ! जीवाणं पाणाइवाएणं किरिया कज्जति ? हंता गोयमा ! अत्थि । कम्मिह णं भंते ! जीवाणं पाणानिवाएणं किरिया कज्जति ? गोयमा ! छसु जीवनिक्काएसु । अत्थि णं भंते ! नेरइयाणं पाणाइवाएणं किरिया कज्जति ? गोयमा ! एवं चेव । एवं जाव निरंतरं वेमाणियाणं । अत्थि णं भंते ! जीवाणं सुसावाएणं किरिया

३. हे भगवन् ! शुं एम छे के जीवो प्राणातिपात वडे क्रिया करे छे ? हा गौतम ! एम छे. हे भगवन् ! कोने विपे जीवो प्राणातिपात वडे क्रिया करे छे ? हे गौतम ! छ जीवनिक्कायने विपे करे छे. हे भगवन् ! शुं एम छे के नैरयिको प्राणातिपात वडे क्रिया करे छे ? हे गौतम ! एमज समजयुं. ए प्रमाणे निरन्तर वैमानिको सुधी जाणयुं. हे भगवन् ! शुं एम छे के जीवो सुपावाद

पहेला मद्वाव्रतनो विषय सर्व जीवो, बीजा अने छेल्ला मद्वाव्रतनो विषय सर्व द्रव्यो अने वाकीना मद्वाव्रतो तेना एक देशने विशेषे जाणवा. क्रोधोदि सुप्रसिद्ध छे. परन्तु कलह-राडो पाडवी, अभ्याख्यान-रोटा दोपनो आरोप करवो. जेम के चोर नहि होवा छतां 'शुं चोर छो, परखी गमन नहि करनारने पण तुं परखीलपट छो' एम कहेवुं इत्यादि. अभ्याख्याननो सुपावादमां पण समावेश थाय छे तो पण आ मोटो दोष छे एम जाणी जुहुं ब्रह्मण कर्युं छे. पैशून्य-परोक्षमां साचा अथवा खोटा दोयो प्रगट करवा. परपरिवाद-घणा माणसोनी समक्ष बीजाना दोयो कहेवा. रति अने अरति प्रसिद्ध छे, अने वन्ने मळीने एक पापस्थान छे. 'मायामोसेणं' इति मायामृपावाद-माया-कपट अने मृया-शुं, कपट पूर्वक जुं वोलवुं. अदीं समुदायनी विचक्षा करेली छे अने मद्वा कर्मवन्धनुं कारण छे मोटे माया अने मृयावादथी जुहुं पापस्थान कह्युं छे. तथा 'मिच्छादंसणसल्लेणं' इति. मिथ्यादर्शन रूप शल्य ते मिथ्यादर्शनशल्य, ते वडे-आ हमणां कहेला पदीना कथन वडे 'अट्टारस एप दंडगा' वतवैला यथा मळीने अट्टार दंडको थाय छे. कारण के प्राणातिपातादि अट्टार पापस्थानको छे.

४. ए प्रमाणे अट्टार पापस्थानकोने आश्रयी जीवोनी क्रिया अने तेओनो विषय वताव्यो, हवे ते अट्टार पापस्थानकोने आश्रयी

કજ્જતિ ? હંતા ! અત્થિ । કમ્મિહ ણં ભંતે ! જીવાણં મુસાવાણં કિરિયા કજ્જતિ ? ગોયમા ! સવ્વદબ્બેસુ, एवं निरं-
તરं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं । अत्थि णं भंते ! जीवाणं अदिन्नादाणेणं किरिया कज्जति ? हंता अत्थि । कम्मिह
णं भंते ! जीवाणं अदिन्नादाणेणं किरिया कज्जति ? गोयमा ! गहणधारणिज्जेसु दब्बेसु, एवं नेरइयाणं निरंतरं
जाव वेमाणियाणं । अत्थि णं भंते ! जीवाणं मेहुणेणं किरिया कज्जति ? हंता अत्थि । कम्मिह णं भंते ! जीवाणं
मेहुणेणं किरिया कज्जति ? गोयमा ! ख्वेसु वा ख्वसहगतेसु वा दब्बेसु, एवं नेरइयाणं निरंतरं जाव वेमाणियाणं ।

વડે ક્રિયા કરે છે ? હા ગૌતમ ! એમ છે. હે ભગવન્ ! જીવો કોને વિષે મુપાવાદ વડે ક્રિયા કરે છે ? હે ગૌતમ ! સર્વ
દ્રવ્યોને વિશે કરે છે. એ પ્રમાણે નિરન્તર નૈરયિકોને યાવત્ વૈમાનિકોને જાણવું. હે ભગવન્ ! શું એમ છે કે જીવો અદત્તાદાન
વડે ક્રિયા કરે છે ? હા ગૌતમ ! એમ છે. હે ભગવન્ ! જીવો કોને વિષે અદત્તાદાન વડે ક્રિયા કરે છે ? હે ગૌતમ ! ગ્રહણ કરવા
યોગ્ય અને ધારણ કરવા યોગ્ય દ્રવ્યને વિષે કરે છે. એ પ્રમાણે નૈરયિકોને યાવત્ નિરન્તર વૈમાનિકોને જાણવું. હે ભગવન્ ! શું
એમ છે કે જીવો મૈથુન વડે ક્રિયા કરે છે ? હા એમ છે. હે ભગવન્ ! જીવો મૈથુન વડે કોને વિષે ક્રિયા કરે છે ? હે ગૌતમ !

જીવો પક્વચ્ચન તથા વહુવચ્ચન વડે કેટલી કર્મ પ્રકૃતિઓ વાંધે ? તે બતાવવાની દૃષ્ટાવાળા સૂત્રકાર કહે છે—‘જીવે ણં ભંતે’-હે
ભગવન્ ! જીવ પ્રાણાતિપાત વડે કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વાંધે ? इत्यादि सूत्र सुगम છે. પરન્તુ આયુપના વન્ધના અભાવે સાત પ્રકૃતિઓ
વાંધે છે અને જ્યારે આયુપનો વન્ધ કરે ત્યારે આઠ પ્રકૃતિઓ વાંધે છે. વહુવચ્ચનમાં અનેક જીવોના વન્ધના વિચારમાં સામાન્યપણે
જીવપદને આશ્રયી સાત પ્રકૃતિઓ વન્ધ કરનારા અને આઠ પ્રકૃતિઓના વન્ધ કરનારા પણ ઘણા જીવો હોય છે તેથી ચ્ચલે

અતિથિ પં મંતે ! જીવાણં પરિગ્ગહેણં કિરિયા કજ્જતિ ? હંતા અતિથિ ! કર્મિહ પં મંતે ! જીવાણં પરિગ્ગહેણં કિરિયા કજ્જતિ ? ગોયમા ! સન્વદબ્બેસુ, એવં નેરહયાણં જાવ વેમાણિયાણં ! એવં કોહેણં માણેણં માયાએ લોભેણં વેજ્જેણં દોસેણં કલ્લહેણં અબ્બક્ખાણેણં વેસુન્નેણં પરપરિવાણં અરતિરતીતે માયામોસેણં મિચ્છાદસણસહેણં ! સન્વેસુ જીવનેરહયમેદેણં માણિતત્ત્વા નિરંતરં જાવ વેમાણિયાણંતિ, એવં અદ્ધારસ એતે દંડગા ૧૮ ।

રૂપને વિષે અથવા રૂપ સહિત દ્રવ્યને વિષે કરે છે. એ પ્રમાણે નૈરયિકોને નિરંતર યાવત્ વૈમાનિકો સુધી જાણવું. હે ભગવન્ ! શું એમ છે કે જીવો પરિગ્રહ વડે ક્રિયા કરે છે ? હા એમ છે. હે ભગવન્ ! જીવો કોને વિષે પરિગ્રહ વડે ક્રિયા કરે છે ? હે ગૌતમ ! સર્વ દ્રવ્યને વિષે કરે છે. એ પ્રમાણે નૈરયિકો યાવત્ વૈમાનિકો સુધી જાણવું. એમ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, પ્રેમ, દ્વેષ, કલહ, અભ્યાસ્યાન (તોહમત) પૈશુન્ય, પરપરિવાદ, અરતિ રતિ, માયામૃતવાદ અને મિથ્યાદર્શન શલ્ય વડે ક્રિયા કરે છે. એમ સર્વને વિષે જીવ અને નૈર-યિકના મેદ વડે કહેવા. એમ નિરંતર યાવત્ વૈમાનિકો સુધી જાણવું. એ પ્રમાણે એ અઢાર દંડકો થાય છે.

બહુવચનરૂપ પ એકજ ભાંગો હોય છે. નૈરયિક સૂત્રમાં સાત પ્રકૃતિઓનો વન્ધ કરનારા અવસ્થિત જ હોય છે, કારણ કે દ્વિસાદિ પરિણામવાળા હ્રમેશાં ઘણા જીવોને સાત પ્રકૃતિઓનો વન્ધ અવશ્ય થાય છે. તેથી જ્યારે એક પળ નારક આઠ પ્રકૃતિઓને વાંધનાર વાંધનારી ન હોય ત્યારે 'યદ્યા સાત પ્રકૃતિઓને વાંધનારા હોય' પ એક ભાંગો હોય છે. જ્યારે એક આઠ પ્રકૃતિઓનો વાંધનાર હોય અને વાકી વધ્યા સાત પ્રકૃતિઓના વાંધનાર હોય ત્યારે ઘણા સાત પ્રકૃતિઓના વન્ધક જીવો અને એક આઠ પ્રકૃતિઓનો વન્ધક જીવ-પ વીજો ભાંગો હોય. જ્યારે આઠ પ્રકૃતિઓના વાંધનારા પળ ઘણા જીવો હોય ત્યારે ઘણે સ્થળે બહુવચનરૂપ ઘણા સાત પ્રકૃતિઓના વાંધનારા અને આઠ પ્રકૃતિઓના વાંધનારા હોય-પ વીજો ભાંગો થાય છે. પ પ્રમાણે ત્રણ ભાંગા વડે અસુરકુમારથી આરંભી સ્તનિતકુમાર સુધીના

४. जीवे णं भंते ! पाणातिवाएणं कत्ति कम्मपगडीओ बंधन्ति ? गोयमा ! सत्तविहबंधणं वा अट्टविहबंधणं वा । एवं नेरइए जाव निरंतरं वेमाणिते । जीवा णं भंते ! पाणातिवाएणं कत्ति कम्मपगडीओ बंधन्ति ? गोयमा ! वा । एवं नेरइए जाव निरंतरं वेमाणिते ! नेरइया णं भंते ! पाणातिवाएणं कह् कम्मपगडीओ बंधन्ति ? गोयमा ! सत्तविहबंधगावि अट्टविहबंधगावि । नेरइया णं भंते य अट्टविहबंधणं य, अहया सत्तविहबंधगा य अट्टसब्बेवि ताव होजा सत्तविहबंधगा, अहया सत्तविहबंधगा य शणिमकुमारा । पुढ्विआउतेउचाउयणप्फहाइया य एण सत्तवेवि विहबंधगा य । एवं असुरकुमारवि जाव शणिमकुमारा । पुढ्विआउतेउचाउयणप्फहाइया य एण सत्तवेवि

४. हे भगवन् ! जीव प्राणातिपात वडे केटली कर्मप्रकृतिओ बांधे ? हे गौ-
ए प्रमाणे नैरयिकथी मांडी निरन्तर वैमानिक सुधी जाणवुं, हे भगवन् ! जीवो प्राणातिपात वडे केटली कर्मप्रकृतिओ बांधे ?
तम ! बधा जीवो सात प्रकृतिओ बांधे अने आठ प्रकृतिओ बांधे. हे भगवन् ! नैरयिको प्राणातिपात वडे केटली कर्मप्रकृतिओ बांधे ?
हे गौतम ! बधाय सात कर्मप्रकृतिना बांधनारा होय, अथवा बधा सात प्रकृतिओनो बांध करनारा होय अने कोह एक आठ प्रकृतिओनो
बन्ध करनार होय. अथवा सात प्रकृतिओना बांधनारा होय अने आठ प्रकृतिओना बांधनारा होय. ए प्रमाणे असुकुमारो यावत्
भवनपति देवो कहेवा. जेम सामान्यथी जीवो कथा तेम पृथिवी, पाणी, अग्नि, वायु अने धनस्पर्शक्रियको फदेया. अने बुद्धि श्रुत्ये
पण बहुवचने आश्रयी एक ज भांगो कहेवो, कारण के हिसाना परिणामवाळा प्रत्येक पृथिवीक्रियावि जीवो सात प्रकृतिओनो बन्ध
करनारा के आठ प्रकृतिओनो बन्ध करनारा घुमेशां घणा होय छे. यकीना बेसुन्दिय, तेषुन्द्रिय, चउरिन्द्रिय, तिर्थेच पुनेन्द्रिय, मनुष्य,
व्यन्तर, ज्योतिषिक अने वैमानिको जेम व्रण भांगा वडे नैरयिको कथा तेम फदेवा. जेम प्राणातिपात वडे परफवनन अने सद्युचनने
आश्रयी ने वंडको कथा तेम सर्व पापस्थानो वडे पण प्रत्येकना बब्बे वंडको 'जाय मिच्छावंसणसल्लेण' यावत्-मित्यावर्षाण ग्राल्य

बन्ध करनार होय. अथवा सात प्रकृतितानो बाधनार होय अण अण नष्ट करनार होय. अने धनस्मृतिप्रक्रियाको फल होय. अने बन्धनो गच्छेत्.

भवनपति देवो कहेवा. जेम सामान्यथी जीवो कथा तेम गृथिवी, पाणी, अग्नि, वायु पृथिवीप्रक्रियाको सात प्रकृतितानो बन्ध पण बहुवचनने आश्रयी एक ज भांगो कहेवो, कारण के हिसाना परिणामवाळा प्रत्येक करनार के आठ प्रकृतितानो बन्ध करनार घुसेशां घणा होय छे. बाकीना बेसन्धिय, तेसन्धिय, चउसन्धिय, तिर्यंच पंचेन्द्रिय, मनुष्य, व्यन्तर, ज्योतिषिक अने वैमानिको जेम प्राण भांगा वडे नैरयिको कथा तेम कहेवा. जेम प्राणतिपात वडे पकवन्न अने बहुवचनने यावत्-सिध्दार्थार्थान ग्रह्य मिच्छावंसणसल्लेणं

आश्रयी ने वंडको कथा तेम सर्व पापस्थानो वडे पण प्रत्येकना बन्धे वंडको 'जाय

જહા ઓહિયા જીવા, અવસેસા જહા નેરહ્યા । एवं ते जीवेगिंदियवज्जा तिणिण भंगा सन्वत्थ भाणिय-
व्वत्ति, जाव मिच्छादंसणसल्ले, एवं एगत्तपोहत्तिया छत्तीसं दंडगा होंति ।

૬. જીવે જં ભંતે ! પાણાવરણિજ્જં કમ્મં બંધમાણે કત્તિકિરિય ? ગોયમા ! સિય તિકિરિય, સિય ચડકિરિય,
સિય પંચકિરિય, एवं નેરહ્યા જાવ વેમાણિય । जीवा जं भंते ! पाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणा कत्तिकिरिया ? गोयमा !

સ્તાનિતકુમારોને જાણવું. પૃથિવીકાય, અકાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાયિકો એ વધા ઔધિક-સામાન્ય જીવોની
પેટે જાણવા. અને બાકીના વધા નૈરયિકોની પેટે જાણવા. એ પ્રમાણે જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ ત્રણ ભાંગા વધે કહેવા. અને
તે યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્ય સુધી કહેવું. એમ એકવચન અને बहुवचनના છત્રીશ દંડકો થાય છે.

૫. હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વાંધતો કેટલી ક્રિયાવાલો હોય ? હે ગૌતમ ! કદાચ ત્રણ ક્રિયાવાલો, કદાચિત્ ચાર
ક્રિયાવાલો અને કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાલો હોય. એમ નૈરયિક યાવત્ વૈમાનિક સુધી જાણવું. હે ભગવન્ ! જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ
વડે કહેવા. વધી સંખ્યા મલી કેટલા દંડકો થાય ? પ માટે સૂત્રકાર કહે છે—‘एवं एगत्तपोहत्तिया छत्तीसं दंडगा होंति’ प
પ્રમાણે એકવચન અને बहुवचनના મલી છત્રીશ દંડકો થાય છે, કારણ કે અઢારને વેપ ગુણવાથી છત્રીશ થાય છે.

૬. ‘જીવેણં ભંતે’-હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વાંધતો અહીં કેટલી ક્રિયાવાલો હોય ? ઇત્યાદિ. પૂર્વેના સૂત્રની સાથે આ
સૂત્રનો પણ શો સંવન્ધ છે ? ઉત્તર-અહીં પૂર્વે કણું કે ‘જીવ પ્રાણાતિપાત’ વડે સાત કે આઠ પ્રકારના કર્મ વાંધે છે અને તે જ્ઞાનાવરણી-
યાદિ કર્મ વાંધતો જીવ કેટલી ક્રિયાઓ વડે તેજ પ્રાણાતિપાતને કરે છે તે અહીં પ્રતિપાદન કરાય છે. વલી પ્રાણાતિપાતના કાર્યરૂપ
જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વડે તેના કારણ ભૂત પ્રાણાતિપાતની ઉત્પત્તિનો મેવ વતાવાય છે, અને પ્રાણાતિપાતની ઉત્પત્તિના મેદથી વન્ધ વિશેષ

સિય તિકિરિયા, સિય ચડકિરિયાવિ, એવં નેરહ્યા નિરંતરં જાવ વેમાણિયા । એવં દરિસણા-
વરણીયં વેદણિજં મોહણિજં આડયં નામં ગોત્તં અંતરાહયં ચ અદ્ધવિહકમ્મપગ્ગહીતો ભાણિતન્વાઓ, એગત્તપોહ-
બાંધતાં કેટલી ક્રિયાવાળા હોય ? હે ગૌતમ ! કદાચ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા અને કદાચ પાંચ ક્રિયાવાળા
હોય. એ પ્રમાણે નૈરયિકોથી માંડી નિરંતર વૈમાનિકો સુધી જાણવું. એમ દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ, નામ, ગોત્ર

પણ થાય છે, એ સંબન્ધે કહ્યું છે કે—

“તિસુમ્મિશ્ચત્તસુમિરથ પચ્છમિશ્ચ હિંસા સમાપ્યતે ક્રમશઃ । બન્ધોડસ્ય વિશિષ્ટઃ સ્યાદ્ યોગપ્રદેષસામ્યં ચેત્” ॥

ત્રણ, ચાર અને પાંચ ક્રિયાઓ વહે અનુક્રમે હિંસા સમાપ્ત થાય છે અને તેમાં યોગ અને દેષની સમાનતા હોય તો યનો વિશિષ્ટ
બન્ધ થાય છે. તેજ પ્રાણાતિપાતનો ઉત્પત્તિનો મેવ્ બતાવે છે—કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળો હોય, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળો હોય, અને
કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાળો હોય. તેમાં કાયિકી, આધિકરણિકી અને પ્રાદેષિકી ક્રિયા વહે ત્રણ ક્રિયા હોય છે. કાયિકી પટલે હસ્ત,
પાદાદિ અવયવોનો વ્યાપાર-પ્રવૃત્તિ, આધિકરણિકી-લઙ્ગાદિ અધિકરણ સજ્જ કરી તૈયાર રાખવા. ‘યને મારીશ’ યહું અગ્રશસ્ત્ર મન
કરું તે પ્રાદેષિકી. કાયિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદેષિકી અને પારિતાપનિકી ક્રિયા વહે ચાર ક્રિયા હોય છે. પારિતાપનિકી-લઙ્ગા-
વિના ઘા વહે પીડા કરવી. જ્યારે પાંચમી પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હોય છે ત્યારે પાંચ ક્રિયા થાય છે. પ્રાણાતિપાત ક્રિયા પટલે જીવિતથી
જુદા કરું. એ પ્રમાણે નૈરયિકથી આરંભી પાંચમી પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હોય છે ત્યારે પાંચ ક્રિયા થાય છે. પ્રાણાતિપાત ક્રિયા પટલે જીવિતથી
નૈરયિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધતો કેટલી ક્રિયાવાળો હોય’-इत्यादि. એ પ્રમાણે એક જીવને આશ્રયી ડંડક કહ્યો. હવે ઘણા જીવોને
આશ્રયી કહે છે-‘જીવા ણં મંતે’-इत्यादि પ્રશ્નસૂત્ર સુગમ છે. ભગવાન્ ઉત્તર કહે છે-જીવો ત્રણ ક્રિયાવાળા, ચાર ક્રિયાવાળા, અને
પાંચ ક્રિયાવાળા પણ હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે-જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધનારા જીવો હમેશાં ઘણા હોય છે માટે ત્રણ ક્રિયાવાળા, ચાર

આંકારણે । ખાવ ના કાંઈ જાણી જાય નહીં । પુઢવિકાઈયાતો આડકાઈયાતો સડકાઈયાતો થાય છે. મનં જાલ થણિયકુમારાર્થો । મુઢવિકાઈયાતો આડકાઈયાતો સોઢ દંડકો થાય છે.

[illegible]

६. हे भगवन् ! जीव जीवने आश्रयी केटली क्रियावालो हाय ! हे गतन ! क्रियावालो हाय ! पृथिवीकायिक,

कदाच पांच क्रियावाळो अने कदाच आक्रय होय. ए प्रमाणे स्तानतकुमार। पुनः कदाच चार क्रियावाळो अने कदाच आक्रय होय. जेस सामान्यतः जीव पवने आश्रयी कर्म बांधता कदाच त्रण क्रियावाळो, कदाच चार क्रियावाळो अने कदाच आक्रय होय. जेस सामान्यतः जीव पवने आश्रयी कर्म बांधता

ક્રિયાવાળા અને પાંચ ક્રિયાવાળા પળ ઘણા હોય છે. પ્રમાણ પેઠે મન પાંચ પ્રકારના હોય છે. પ્રથમ પ્રકારના મનને આશ્રયી કહેવાય છે. આશ્રયી કહેવાય તેથી તેમ પ્રાનાવરણીય કર્મને આશ્રયી કહેવાય છે. બીજા પ્રકારના મનને આશ્રયી કહેવાય તેથી તેમ પ્રાનાવરણીય કર્મને આશ્રયી કહેવાય છે. ત્રીજા પ્રકારના મનને આશ્રયી કહેવાય તેથી તેમ પ્રાનાવરણીય કર્મને આશ્રયી કહેવાય છે. ચોથા પ્રકારના મનને આશ્રયી કહેવાય તેથી તેમ પ્રાનાવરણીય કર્મને આશ્રયી કહેવાય છે. પાંચ પ્રકારના મનને આશ્રયી કહેવાય તેથી તેમ પ્રાનાવરણીય કર્મને આશ્રયી કહેવાય છે.

આવ છે તેમ નરોયકાદે ચાર ક્રિયાવાળા, ચાર ક્રિયાવાળા કર્મને આશ્રયો પૂર્ણ પ્રત્યક્ષ
નૈરયિકાદીમાં પણ દુર્મેશાં ઇણ દર્શનાવરણીયાદિ કર્મને આશ્રયો પૂર્ણ પ્રત્યક્ષ
એક જીવ અને અનેક જીવની અપેક્ષા એ વંડક કહ્યા તેગ દર્શનાવરણીયાદિ કર્મને આશ્રયો પૂર્ણ પ્રત્યક્ષ

वधा मल्लीने सोळ वंडक थ्या.
 ६. 'जीवे णं भंते जीवालो कत्तिकिरिय' हे भगवन् ! जीव जीवने आश्रया गटला ना. जीव जीवने ज्ञानावरणीयादि कर्म बन्धना भेदना चिचारासा काायका पण

યચડરિંદિયપંચિદિયતિરિક્તજોનિયમણુસાતો જહા જીવાતો,વાણમંતરજોદિસિયવેમાણિયાતો જહા નેરહયાતો !
જીવે નં મંતે ! જીવેહિંતો કતિકિરિય ? ગોયમા ! સિય તિકિરિય, સિય ચડકિરિય, સિય પંચકિરિતે, સિય
અકિરિય ! જીવે નં મંતે ! નેરહયેહિંતો કતિકિરિય ? ગોયમા ! સિય તિકિરિય, સિય ચડકિરિતે, સિય
અકિરિય, એવં જહેવ પદમો દંડતો તહા એસો ચિતિઓ માણિતવ્વો જીવા નં મંતે ! જીવાતો કતિકિ-

અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિ, વેદન્દ્રિય, તેજન્દ્રિય, ચડરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ અને મનુષ્યને આશ્રયી જેમ જીવને આ-
શ્રયી કહું તેમ કહેવું. હે ભગવન્ ! જીવ જીવોને આશ્રયી ક્રિયાવાલો હોય ? હે ગૌતમ ! કદાચ ત્રણ ક્રિયાવાલો, કદાચ ચાર
ક્રિયાવાલો, કદાચ પાંચ ક્રિયાવાલો અને કદાચ અક્રિય હોય. હે ભગવન્ ! જીવ નૈરયિકોને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાલો હોય ? હે ગૌતમ !
કદાચ ત્રણ ક્રિયાવાલો, કદાચ ચારક્રિયાવાલો અને કદાચ અક્રિય હોય-એ પ્રમાણે જેમ પહેલો દંડક કહ્યો તેમ આ ત્રીજો દંડક
કહેવો. હે ભગવન્ ! જીવો એક જીવને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાલા હોય ? હે ગૌતમ ! કદાચ ત્રણ ક્રિયાવાલા પણ હોય, કદાચ ચાર

ક્રિયા રૂપ વિશેષણવાલો પ્રાણાતિપાતનો મેદ્દ કારણ છે પટલે કર્મવન્ધની વિશેષતામાં પ્રાણાતિપાતની વિશેષતા કારણ છે એમ ન સમ-
જું, પણ કાયિકી, આદિ ક્રિયારૂપ વિશેષણવાલો અતીત ભવનો શરીર સંવધ પણ કારણ છે. તેથી આ અર્થેનું પ્રતિપાદન કરવા
માટે આ સૂત્ર છે. તેનો પૂર્વાચાર્યોણ વતાયેલો આ ભાવાર્થ છે—“આ સંસારાટ્વીમાં પરિશ્રમણ કરતા સર્વે: જીવોણ તે: સ્થાનોમાં
શરીર આયુધાદિ (અધિકરણો) છોડ્યા છે અને તે શક્તો વહે જ્યારે કોદને સયમેવ પીડા વગેરે થાય છે ત્યારે ભવાન્તરમાં ગયેલા તેના
માલીકને પણ તેનાથી નિવૃત્ત થયેલો નહિ દોવાથી ક્રિયાનો સંભવ છે, પણ તેનો ત્યાગ કરે તો ક્રિયાનો સંભવ નથી, કારણ કે તેથી
નિવૃત્ત થયેલો છે. અહીં આ ઉદાહરણ છે—“વસંતપુર નગરમાં ંજિતસેન રાજાની સેવા કરનારા બે કુલપુત્રો છે. તેમાં એક શ્રમણોગાસક

रिया ? गोयमा ! सिय तिकिरियावि, सिय चउकिरियावि, सिय पंचकिरियावि, सिय अकिरियावि । जीवा णं भंते ! नेरइयातो कतिकिरिया ? गोयमा ! जहेव आदिह्लदंडतो तहेव भाणितब्बो, जाव वेमाणियत्ति । जीवा णं भंते ! जीवेहिंतो कतिकिरिया ? गोयमा ! तिकिरियावि, चउकिरियावि, पंचकिरियावि, अकिरियावि । जीवा णं भंते ! नेरइएहिंतो कतिकिरिया ? गोयमा ! तिकिरियावि, चउकिरियावि, अकिरियावि । असुरकुमारैहिंतोवि एवं

क्रियावाळा पण होय, कदाच पांच क्रियावाळा पण होय अने कदाच क्रियारहित पण होय. हे भगवन् ! जीवो एक नैरयिकने आश्रयी केटली क्रियावाळा होय ? हे गौतम ! जेम प्रथम दंडक क्हो तेम यावत् वैमानिक सुधी कहेवो. हे भगवन् ! जीवो जीवोने आश्रयी केटली क्रियावाळा होय ? हे गौतम ! कदाच त्रण क्रियावाळा पण होय, कदाच चारक्रियावाळा पण होय, कदाचित् पांचक्रियावाळा पण होय अने कदाचित् क्रियारहित पण होय. हे भगवन् ! जीवो नैरयिकोने आश्रयी केटली क्रियावाळा होय ? हे गौतम ! कदाच त्रण क्रियावाळा, कदाच चार क्रियावाळा अने कदाच क्रियारहित होय. असुरकुमारोने आश्रयी पण एसज जाणवुं. यावत् वैमानिकोने आश्रयी एसज समजवुं. जेम जीवोने आश्रयी कहुं तेम औदारिकशरीरोने आश्रयी कहेवुं. हे भगवन् !

आवक छे अने बीजो मिथ्यादृष्टि छे. कोई दिवसे रात्रीप राजाने यहार जवानुं थयुं. उतावळी घोडा उपर चढतां तेओना सङ्गो पडी गयां. आवक कुलपुत्रे तेनी तपास करी पण मनुष्योको कोलाहल होवाथी ते सङ्ग न मळ्युं. बीजो कुलपुत्र हस्यो, के शुं बीजुं खड्ग नहि मळे ? आवके अधिकरण समजी वोसरान्युं. ते राङ्गने ब्रह्मण करनारा बीजाओने वदीचानोने पकडवामां साहसिक राजपुरुषोप पकड्या. बीजाओप (तेओप) राजाना प्रिय मनुष्यने पकडयो अने ते नासवा लाय्यो पटले मारी नांख्यो. त्यार पछी आरक्षको तेओने पकडी राजा पासे लइ गया अने वृत्तांत क्ह्यो. राजा गुस्से थयो. तेणे पूछ्युं-तमे कोना माणसो छो ? तेओप कहुं के-‘अमे अनाथ छीप’ काले

चेव जाव वेमाणितेहिंतो, ओरालियसरीरेहिंतो जहा जीवेहिंतो। नेरइएणं भंते ! जीवातो कतिकिरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिउ चउकिरिए, सिय पंचकिरिए ! नेरइएणं भंते ! नेरइयातो कतिकिरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए ! एवं जाव वेमाणिएहिंतो, नवरं नेरइयस्स नेरइएहिंतो देवेहिंतो य पंचमा किरिया नत्थि । नेरइया पं भंते ! जीवातो कतिकिरिया ? गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए,

नैरयिक जीवने आश्रयी केटली क्रियावाळो होय ? हे गौतम ! कदाच त्रण क्रियावाळो, कदाच चार क्रियावाळो अने कदाच पांच क्रियावाळो होय. हे भगवन् ! नैरयिक नैरयिकने आश्रयी केटली क्रियावाळो होय ? हे गौतम ! कदाचित् त्रणक्रियावाळो अने कदाच चारक्रियावाळो होय, ए प्रमाणे यावत् वैमानिकोने आश्रयी समजवुं. परन्तु नैरयिकने नैरयिकोने अने देवोने आश्रयी पांचमी प्राणातिपात क्रिया नथी. हे भगवन् ! नैरयिको जीवने आश्रयी केटली क्रियावाळा होय ? हे गौतम ! कदाच त्रणक्रियावाळा, कदाच चार क्रियावाळा अने कदाच पांचक्रियावाळा पण होय. ए प्रमाणे यावत् वैमानिकने आश्रयी जाणवुं. परन्तु नैरयिक अने देवने आश्रयी

अमे कार्पटिको-भिष्टुको होता. आ खड्गो तमने क्यां मळ्यां ? पम पूछुं पटले तेओप कहुं के पडेलां हुतां. त्यार पछी राजाप क्रोध पूर्वक कहुं के जेनी साथे मारे वैर नथी पवा महप्रमादी कुलपुत्रोनी तपास करो के आ खड्गो कोनां छे ? तेथी ते राजपुरुषोप बारीक तपास करीने राजाने चिक्षति करी के स्वामी ! गुणचंद्र अने बालचन्द्रना खड्गो छे. तेथी राजाप जुदा जुदा बोलावीने कहुं के तमारा खड्गो ल्यो. एक कुलपुत्रे, लीधा, राजाप पूछुं के तांरं खड्ग क्यां खोवायुं ? तेणे जेम बस्युं हुतुं तेम कहुं. तेनी तपास केम न करी ? तेणे कहुं के स्वामी ! तमारी छुपाथी पटला (खड्ग) मात्रनी हु तपास करं ? अर्थात् तमारी मारा उपर महेरबानी छे तो पटला खड्गमात्रनी

एवं जाव वेमाणियातो, नवरं नेरइयाओ देवाओ य पंचमा किरिया नत्थि । नेरइया णं भंते ! जीवेहिंतो कतिकिरिया ? गोयमा ! तिकिरियावि, चउकिरियावि पंचकिरियावि । नेरइया णं भंते ! नेरइएहिंतो कतिकिरिया ? गोयमा ! तिकिरियावि चउकिरियावि । एवं जाव वेमाणिएहिंतो, नवरं ओरालियसरीरेहिंतो जहा जीवेहिंतो । असुरकुमारे णं भंते ! जीवातो कतिकिरिए ? गोयमा ! जहेव नेरइए चत्तारि दंडगा तहेव असुरकुमारेवि चत्तारि दंडगा

પાંચમી પ્રાણાતિપાત ક્રિયા નથી. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો જીવોને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય ? હે ગૌતમ ! ત્રણ ક્રિયાવાળા, ચાર ક્રિયાવાળા અને પાંચ ક્રિયાવાળા પણ હોય. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો નૈરયિકોને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય ? હે ગૌતમ ! ત્રણ ક્રિયાવાળા અને ચાર ક્રિયાવાળા હોય. એ પ્રમાણે યાવત્ વૈમાનિકોને આશ્રયી જાણવું. પરન્તુ ઔદારિક શરીરોને આશ્રયી જેમ જીવોને આશ્રયી કહ્યું તેમ કહેવું. હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર જીવને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાળો હોય ? હે ગૌતમ ! જેમ નૈરયિકને ચાર દંડકો કહ્યા તેમ અસુરકુમારને પણ ચાર દંડકો કહેવા. એમ ઉપયોગ રાखीને વિચાર કરવો. જીવ અને મનુષ્ય ક્રિયારહિત

હું તપાસ કેમ કરું ? શ્રાવક કુલપુત્ર યજ્ઞ ગ્રહણ કરવા ઇચ્છતો નથી. રાજાપ પૂછ્યું-‘શા માટે ગ્રહણ કરતો નથી’ ? તેણે કહ્યું-‘સ્વામી’ ? અમારી પવી સ્થિતિ-મર્યાદા છે કે પ પ્રમાણે ગ્રહણ કરી શકાય નહિ’. કારણ કે તે અધિકરણ છે. અત્યન્ત ઉતાવળ હોવાને લીધે તપાસ કરવા છતાં તે યજ્ઞ દ્વાય ન લાગ્યું અને તેથી અધિકરણ દોવાથી વોસરાવી દીધું. માટે હવે મારે તેને લેવું ન કલ્પે. તેથી રાજાપ પ્રમાદ કરનાર કુલપુત્રને શિક્ષા કરી અને વીજાને છોડી મૂક્યો. આ દ્રષ્ટાંત છે તેના અર્થનો ઉપનય આ પ્રમાણે છે—જે તે કુલપુત્ર પ્રમાદગર્ભિત નહિ વોસરાવ્યાના દોષથી અપરાધને પ્રાપ્ત થયો, એમ જીવ પણ જન્માન્તરમાં પ્રાપ્ત થયેલાં શરીર અને શાસ્ત્રાદિને નહિ વોસરા-

ભાણિતબ્બા, એવં ચ ઉવડજ્ઞિઝ્ઞાનં ભાવેયંબંતિ । જીવે મણૂસે ચ અકિરિએ બુદ્ધાન્તિ, સેસા અકિરિયા ન બુદ્ધાન્તિ ।
સંવજીવા ઓરાલિયસરીરેહિંતો પંચકિરિયા । નેરહ્યદેવેહિંતો પંચકિરિયા ન બુદ્ધાન્તિ । એવં એક્કજ્ઞીયપદે
ચત્તારિ ચત્તારિ દંડગા ભાણિતબ્બા, એવં એતં દંડગસયં સંવેવિ ચ જીવાદીયા દંડગા ।

કહેવાય છે, અને બાકીના ક્રિયારહિત કહેવાતા નથી. બધા જીવો ઔદારિક શરીરોને આશ્રયી પાંચક્રિયાવાળા હોય છે, અને નૈરયિકો
અને દેવોને આશ્રયી પાંચ ક્રિયાવાળા નથી. એ પ્રમાણે એક એક જીવપદમાં ચાર ચાર દંડકો કહેવા. એ પ્રમાણે એ બધા જીવાદિ દંડકો
મઠી સો દંડકો થાય છે.

વતો અનુમોદનના ભાવથી દોષને પ્રાપ્ત થાય છે. શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે—“કેટલાપક જાતિસ્મરણાદિ વહે પૂર્વના શરીરને જાણી અતિમો-
દ્ધી ગંગાનદીમાં પોતાના અસ્થિ લઈ જાય છે.”

હવે સૂત્રની વ્યાખ્યા કરે છે—“હે ભગવન્ ! જીવ જીવને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાળો હોય ? ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ !
સ્યાત્-કદાચિદ્ કાયિકી, અધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા હોવાથી ત્રણ ક્રિયાવાળો હોય તેમાં વર્તમાન ભવને આશ્રયી પૂર્વની
મેષ્ટે ધિચાર કરવો. અતીત ભવની અપેક્ષાપ તેના શરીરના અથવા શરીરના એક ભાગનો ઉપયોગ થતો હોવાથી તેને કાયિકી ક્રિયા, તેને
જોડેલા-તૈયાર કરેલા હલ્લ, ગર (વિષ) અને કુટયગ્રાદિ તથા તેને બનાવરાવેલા તલવાર, માલ અને તોમરાદિ ધીજાના ઉપઘાત મોટે
ચપરાતાં હોવાથી પ્રાદ્વેષિકી-પમ ત્રણ ક્રિયા હોય છે. સ્યાત્-કદાચિત્ પારિતાપનિકી હોવાથી ચાર ક્રિયાવાળો હોય છે. કારણ કે તેના
કરેલો નદિ હોવાથી પ્રાદ્વેષિકી-પમ ત્રણ ક્રિયા હોય છે. અથવા જ્યારે તેનાવહે જીવિતથી પણ વિયોગ કરાય છે ત્યારે ।૨.

કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાલો હોય છે સ્વાત્-કદાચિત્ અક્રિય હોય છે. જ્યારે પૂર્વે જન્મના શરીર કે અધિકરણનો ત્રિવિધ ત્યાગ કરે અને તે જન્મના શરીર વહે કાંઈ પણ ક્રિયા ન કરે. આ અક્રિયપણું મનુષ્યની અપેક્ષાપ સમજવું. કારણ કે તેને જ સર્વવિરતિપણું હોય છે. અથવા સિદ્ધની અપેક્ષાપ અક્રિયપણું જાણવું. કારણ કે શરીર અને મનોવૃત્તિના અભાવે સિદ્ધ જીવો અક્રિય છે. આ અર્થને ચોવીશા દંડકના અનુક્રમથી ઘર્ણવે છે—‘જીવે જં મંતે નૈરિયાઓ કતિકિરિય’-હે ભગવન્ ! જીવ નૈરિકને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાલો હોય ? इत्यादि सुगम છે. પરંતુ તેનો ભાવાર્થ આ છે—દેવ અને નારકોને આશ્રયી જીવ ચાર ક્રિયાવાલો જ હોય. કારણ કે (કોઈપણ ક્રિયાથી) તેઓના જીવિતનો વિયોગ થતો નથી. કેમકે ‘અનપવત્યાયુપો નારક-દેવાઃ’ નારકો અને દેવો અનપવર્તનીય આયુષવાલા હોય છે—પણું શાસ્ત્રવું વચન છે. બાકીના સંખ્યાત વરસના આયુષવાલા જીવોને આશ્રયી પાંચ ક્રિયાવાલો પળ હોય. કારણ કે તેઓનું અપવર્તનીય આયુષ હોવાથી તેઓને જીવિતથી વિયોગનો પળ સંભવ છે. ૫ પ્રમાણે એક જીવની એક જીવને આશ્રયી ક્રિયાઓનો વિચાર કર્યો. હવે ઘણા જીવોને આશ્રયી એક જીવની ક્રિયાઓનો વિચાર કરે છે—‘જીવે જં મંતે ! જીવેહિતો કદિકિરિય પળત્તે’-હે ભગવન્ ! જીવે હવે ઘણા જીવોને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાલો હોય ? इत्यादि. આ દંડકનો પળ પૂર્વની પેઠે વિચાર કરવો. હવે ઘણા જીવોની એક જીવને આશ્રયી ક્રિયાઓનો વિચાર કરે છે—‘જીવા જં મંતે ! જીવાતો કદિકિરિયા પવત્તા’-હે ભગવન્ ! જીવો એક જીવને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાલા હોય ? इत्यादि. આ દંડક પળ પ્રથમ દંડકની પેઠે જાણવો. હવે ઘણા જીવોની ઘણા જીવોને આશ્રયી ક્રિયાઓ સંબંધે સૂત્ર કહે છે—‘જીવા જં મંતે ! જીવેહિતો કદિકિરિયા’ પવત્તા’-હે ભગવન્ ! જીવો જીવોને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાલા હોય ? इत्यादि. અહીં પ્રશ્ન પાઠમાત્રથી સિદ્ધ છે. ‘ઉત્તર આ પ્રમાણે છે—હે ગૌતમ ! ત્રણક્રિયાવાલા પળ હોય, પાંચક્રિયાવાલા પળ હોય અને ક્રિયારહિત પળ હોય. કારણ કે કોઈ જીવ કોઈ પળ જીવને આશ્રયી ત્રણ ક્રિયાવાલો, કોઈને આશ્રયી ચાર ક્રિયાવાલો, કોઈને આશ્રયી પાંચ ક્રિયાવાલો અને કોઈ પળ સર્વોત્તમ ચારિત્રવાલો મનુષ્ય અને વધા સિદ્ધ અક્રિય-ક્રિયાના અભાવવાલા હોય છે. ૫મ વધે વહુવચ-નરૂપ એક જ ભક્ત હોય છે. ૫ પ્રમાણે નૈરિકાદિ દંડકના અનુક્રમથી વૈમાનિક સૂત્ર સુધી જાણવું. પરંતુ નૈરિકો અને દેવોને આશ્રયી

ત્રણ ક્રિયાવાળા પળ, ચાર ક્રિયાવાળા પળ અને ક્રિયારહિત પળ હોય છે પમ કહેવું. વાકીના સંખ્યાતા વરસના આયુપવાળા જીવોને આશ્રયી પાંચ ક્રિયાવાળા પળ હોય. ૫ પ્રમાણે સામાન્યપણે જીવપદને આશ્રયી ચાર ઢંડકો કહ્યા.

હવે નૈરયિક પદને આશ્રયી સૂત્રકાર કહે છે—‘નૈરઇપ ણં મંતે ! જીવાતો કતિકિરિપ પન્નત્તે’-હે ભગવન ! નૈરયિક જીવને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાળો હોય ? હ્યાદિ. ‘પંવં જાવ વેમાણિપહિતો’ રૂતિ. ૫ પ્રમાણે યાવત્ વૈમાનિકોને આશ્રયી કહેવું. વધે આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાળો હોય ? હ્યાદિ. ‘પંવં જાવ વેમાણિપહિતો’ રૂતિ. ૫ પ્રમાણે યાવત્ વૈમાનિકોને આશ્રયી કહેવું. વધે અહીં યાવત્ શબ્દ હોવાથી ‘નૈરયિક જીવ જીવોને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાળો હોય’ હ્યાદિરૂપ વીજો ઢંડક કહેલો જાણવો. વધે અહીં યાવત્ શબ્દ હોવાથી ‘નૈરયિક જીવ જીવોને આશ્રયી કદાચ ત્રણ ક્રિયાવાળો હોય, ચાર ક્રિયાવાળો હોય અને કદાચ પાંચ ઔદારિક શરીરી સંખ્યાત વરસના આયુપવાળાને આશ્રયી કદાચ ત્રણ ક્રિયાવાળો હોય, ચાર ક્રિયાવાળો હોય અને કદાચ પાંચ ક્રિયાવાળો હોય પમ કહેવું. નૈરયિક અને દેવોને આશ્રયી પાંચમી પ્રાણવિયોગ રૂપ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા નથી, કારણ કે તેઓનું અનપ-વર્તનીય આયુષ છે. તેથી તેઓને આશ્રયી કદાચ ત્રણ ક્રિયાવાળો હોય અને કદાચ ચાર ક્રિયાવાળો હોય પમ કહેવું.

(પ્ર૦)—નૈરયિક દેવોને આશ્રયી ચાર ક્રિયાવાળો કેમ હોય ? ૩૦—અહીં ભવનવાસી વગેરે દેવો ત્રીજી નરકપૃથિવી સુધી ગયેલા છે અને જશે. શા માટે ગયેલા છે અને જશે ? પૂર્વે ભવના મિત્રની વેદના શાન્ત કરવાને માટે અથવા પૂર્વે ભવના વૈરીને વેદના ઉત્પન્ન કરવાને માટે ત્યાં જાય છે. ત્યારે અનન્ત કાલે આણું પળ થાય છે કે ત્યાં ગયેલા દેવો નારકો વડે વંધાય છે. આ સંવન્ધે મૂલડીકા-કાર પળ કહે છે કે—“તત્ર ગતા નારકૈર્વધ્યન્તે હત્યપ્યનન્તકાલ ઇવ કથશ્ચિત્ સંભવમાત્રમિતિ. ત્યાં ગયેલા દેવો નારકો વડે વંધાય છે, આ પળ અનન્તકાલે સંભવે છે. અહીં પ્રશ્ન કરે છે કે—‘નારકને વેદન્દિયાદિ જીવોને આશ્રયી કાયિકી વગેરે ક્રિયા કેવી રીતે હોય ? (૩૦)—અહીં નારકો પૂર્વે ભવનું શરીર વિવેક-વિરતિના અભાવથી વોસરાબું નથી અને તેને વિવેકનો અભાવ ભવનિમિત્તક હોય છે. તેથી તે જીવે વનાવેલું શરીર ત્યાં સુધી શરીરપરિણમનો સર્વથા ત્યાગ ન કરે ત્યાં સુધી અંશથી પળ શરીર પરિણમને પ્રાપ્ત થયેલું પૂર્વે ભાવની અપેક્ષા ધીના ઘડાની પેઠે ‘આ તેણું શરીર છે’ પમ કહેવાય છે. જેમ ધીથી ભરેલો ઘડો ધી કાઢી લેવા છતાં પળ ‘ઘૃતઘટ’ પમ કહેવાય છે, તેમ તે શરીર પળ તેણે વનાવેલું હોવાથી ‘તેણું આ શરીર છે’ પમ કહેવાય છે. તેથી તે શરીરના પક

૭. કતિ નં ભંતે ! કિરિયાઓ પળણત્તાઓ ? ગોયમા ! પંચ કિરિયાઓ પળણત્તાઓ, પાળાતિવાતકિરિયા ! નેરહ્યાણં ભંતે ! કતિ કિરિયાતો પળણત્તાઓ ? ગોયમા ! પંચ કિરિયાતો પળણત્તાઓ,

૭. હે ભગવન્ ! કેટલી ક્રિયાઓ કહી છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ ક્રિયાઓ કહી છે. તે આ પ્રમાણે—૧ કાયિકી, યાવત્—૫

માગરૂપ અસ્થિ વગેરેથી જે કોઈ અન્ય પ્રાણાતિપાત-હિંસા કરે છે, માટે પૂર્વે વનવેલા શરીરનો જીવ પણ કાયિકી આદિ ક્રિયાઓ વડે જોડાય છે. કારણ કે તેને તેને ચોસરાવ્યું નથી. તેમાં આ પાંચે ક્રિયાઓનો ભાવના આ પ્રમાણે છે—તેના શરીરનો જ્યાપાર થતો હોવાથી કાયિકી, ‘શરીર અધિકરણ પણ છે’ એમ પૂર્વે કહ્યું છે તેથી અધિકરણિકી. પ્રાદેષિકી વગેરે આ પ્રમાણે છે—જ્યારે તે જ શરીરના એક ભાગને અભિગ્રાત વગેરે કરવામાં સમર્થ જોઈને કોરૂપણ હિંસા કરવામાં તત્પર થયેલો અને હિંસાને પાત્ર નેહન્દ્રિયાદિને વિષે જેને ક્રોધાદિનું કારણ ઉત્પન્ન થયું છે એવો આત્મા ‘આ શરૂ થાત કરવામાં સમર્થ છે’ એમ વિચારતો અતિશય ક્રોધાદિ ભાવને પ્રાપ્ત થાય છે અને પીડા ઉત્પન્ન કરે છે તથા પ્રાણવિયોગ કરે છે ત્યારે તે સંગ્રહી પ્રાદેષિકી વગેરે ક્રિયાનું કારણ હોવાથી નૈમગ્ન નયના મતે તેને પણ પ્રાદેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતક્રિયા યથાયોગ્યપણે દ્રોય છે. જેમ નૈરયિક પદમાં ચાર દંડનો કહ્યા છે તેમ વાકીના અસુરુમારાદિ ત્રેવીશો દંડોમાં ચાર ચાર દંડનો કહેવા. પરંતુ જીવપદમાં અને મનુષ્યપદમાં ‘ક્રિયારહિત પણ દ્રોય’ એમ કહેવું. ચિરતિની પ્રાપ્તિમાં શરીર ચોસરાવેલ હોવાથી શરીરનિમિત્તક ક્રિયાનો અસંભવ છે. વાકીના જાતો અક્રિય હોતા નથી, કારણ કે ચિરતિના અભાવથી ભવાન્તરના શરીરને ચોસરાવેલું નહિ હોવાથી તેને અવશ્ય ક્રિયાનો સંભવ છે. આ પ્રમાણે સામાન્યપણે જીવપદે એક અને વાકીના નૈરયિકાદિ ચોવીશ સ્થાનનો મઠી વધી પચીશ સંત્યા થાય છે અને એક એક સ્થાનને ચાર ચાર દંડનો થતા હોવાથી સર્વે મઠી સો દંડક થાય છે.

૭. હવે કયા જીવને કેટલી ક્રિયા દ્રોય આ વતાવવા માટે પૂર્વે કહેલું સૂત્ર કહે છે—‘કર નં ભંતે ! કિરિયાઓ પળણત્તાઓ’ इत्यादि

તંજઢા-કાતિયા જાવ પાળાતિવાયકિરિયા, ઁવં જાવ વેમાણિયાણં । જસ્સ ણં ઢંતે ! જીવસ્સ કાતિયા કિરિયા કજ્જતિ ? કજ્જહ તસ્સ અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જતિ, જસ્સ અહિગરણિયા કિરિયા નિયમા કજ્જતિ, જસ્સ અહિગ-ગોયમા ! જસ્સ ણં જીવસ્સ કાતિયા કિરિયા કજ્જતિ તસ્સ અહિગરણી કિરિયા કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ રણી કિરિયા કજ્જતિ તસ્સવિ કાહ્યા કિરિયા નિયમા કજ્જતિ । જસ્સ ણં ઢંતે ! જીવસ્સ કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ ? ગોયમા ! ઁવં વેવ । તસ્સ પાદોસિયા કિરિયા કજ્જહ, જસ્સ પાદોસિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ ? ગોયમા ! ઁવં વેવ ।

પ્રાણાતિપાત ક્રિયા. હે ઢગવન્ ! નૈરયિકોને કેટલી ક્રિયાઓ કહી છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ ક્રિયાઓ કહી છે. તે આ પ્રમાણે-૧ કાયિકી, યાવત્-૫ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા. ઁ પ્રમાણે યાવત્ વૈમાનિકોને કહેહું. હે ઢગવન્ ! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા હોય છે તેને આધિકરણિકી ક્રિયા હોય ? અને જેને આધિકરણિકી ક્રિયા હોય છે તેને કાયિકી ક્રિયા હોય ? હે ગૌતમ ! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા હોય છે તેને આધિકરણિકી ક્રિયા અવશ્ય હોય છે. અને જેને આધિકરણિકી ક્રિયા હોય છે તેને કાયિકી ક્રિયા પળ અવશ્ય હોય છે.

સૂત્ર પૂર્વની પેઠે જાણહું. ઁજ ક્રિયાઓનો ચોવીશ દંડકના ક્રમથી વિચાર કરે છે-નેરહ્યા ણં ઢંતે !-હે ઢગવન્ ! નૈરયિકોને કેટલી ક્રિયા હોય ? ક્રિયાવિ સૂત્ર પાઠસિદ્ધ છે. હવે આ ક્રિયાઓનો ઁક જીવને આશ્રયી પરસ્પર નિયત સંબન્ધ વતાવે છે-“જસ્સ ણં ઢંતે !” હે ઢગવન્ ! જેને કાયિકી ક્રિયા હોય છે તેને આધિકરણિકી ક્રિયા હોય ? ક્રિયાવિ. અહીં કાયિકી ક્રિયા ઔદારિકાવિ શરીરને આશ્રિત, પ્રાણાતિપાત-હિંસા કરવાના સામર્થ્યવાળી વિશિષ્ટ ગ્રહણ કરવી. પળ કાર્મણ શરીરાશ્રિત ક્રિયા ન ગ્રહણ કરવી. તેથી પ્રથમની વ્રણ ક્રિયાઓનો પરસ્પર નિયત સંબન્ધ છે. કેવી રીતે છે ? તેનો ઉત્તર ઁ છે કે ‘શરીર અધિકરણ પળ છે’ ઁમ પૂર્વે કહું છે તેથી

जस्स णं भंते ! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ, जस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स कातिया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, जस्स पुण पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया नियमा कज्जति एवं पाणाइवायकिरियावि । एवं आदिह्माओ परोप्परं नियमा तिण्णि कज्जंति । जस्स आइह्माओ तिन्नि कज्जंति

हे भगवन् ! जे जीवने कायिकी क्रिया होय छे तेने प्राद्वेषिकी क्रिया होय ? जेने प्राद्वेषिकी क्रिया होय छे तेने कायिकी क्रिया होय ? हे गौतम ! एम ज समजुं, हे भगवन् ! जे जीवने कायिकी क्रिया होय छे तेने पारितापनिकी क्रिया होय ? जेने पारितापनिकी क्रिया होय छे तेने कायिकी क्रिया होय ? हे गौतम ! जे जीवने कायिकी क्रिया होय छे तेने पारितापनिकी क्रिया कदाच होय अने कदाच न होय. पण जेने पारितापनिकी क्रिया होय तेने कायिकी क्रिया अवश्य होय छे. ए प्रमाणे प्राणातिपातक्रिया पण जाणवी. एम प्रथमनी त्रण क्रियाओ परस्पर अवश्य होय छे. जेने आदिनी त्रण क्रियाओ होय छे तेने उपरनी वन्ने क्रियाओ कदाच होय अने

काय अधिकरण होवाथी कायिकी क्रिया होय त्यां अवश्य अधिकरणिकी होय छे अने अधिकरणी होय त्यां अवश्य कायिकी क्रिया होय छे. अने ते विशिष्ट कायिकी क्रिया प्रदेग सिचाय होती नथी, माटे प्राद्वेषिको क्रियानी साथे पण तेनो परस्पर नियत संबन्ध छे. प्रदेग पण शरीरने विवे स्पष्ट चित्रवाळो जणाय छे. कारण के मुगनुं रुक्षपणुं वगेरे तेना नियत चित्तो प्रत्यक्षथी ज जणाय छे. काणुं छे के—

“रुक्षयति रुयतो ननु वायं स्निगति रुयतः पुमः । ओदारिकोऽपि देहो भावशात् परिणमत्येवम्” ॥

તસ્સ ઉવરિહ્ણાઓ દોન્નિ સિય કજ્જંતિ સિય નો કજ્જંતિ, જસ્સ ઉવરિહ્ણાઓ દોણિ કજ્જંતિ તસ્સ આહ્ણાઓ નિયમા તિણિ કજ્જંતિ । જસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્સ પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જંતિ તસ્સ પાણાતિવાયકિરિયા કજ્જંતિ, જસ્સ પાણાતિવાયકિરિયા કજ્જંતિ તસ્સ પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જંતિ ? ગોયમા ! જસ્સ ણં જીવસ્સ પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જંતિ તસ્સ પાણાતિવાતકિરિયા સિય કજ્જંતિ, સિય નો કજ્જંતિ, જસ્સ પુણ પાણાતિવા-તકિરિયા કજ્જંતિ તસ્સ પારિયાવણિયા કિરિયા નિયમા કજ્જંતિ । જસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ કાહ્યા કિરિયા કદાચ ન હોય. જેને ડપરની બે ક્રિયાઓ હોય છે તેને પ્રથમની ત્રણ ક્રિયાઓ અવશ્ય હોય છે. હે મગવન્ ! જે જીવને પારિતાપનિકી ક્રિયા હોય છે તેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હોય ? જેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હોય છે તેને પારિતાપનિકી ક્રિયા હોય ? હે ગૌતમ ! જે જીવને પારિતાપનિકી ક્રિયા હોય છે તેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કદાચ ન હોય. પણ જેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હોય છે

શુસ્સે થનારું મુલ સુકાહ જાય છે. અને સ્નેહવાલા પુરુષનું મોઢું સ્નિગ્ધ થાય છે. ઔદારિક શરીર પણ ભાવના વશથી પમ પરિણમે છે. ” પરિતાપ અને પ્રાણાતિપાતનું પ્રથમની ત્રણ ક્રિયાના સદ્ભાવમાં નિયતપણું નથી. તે આ પ્રમાણે—જો આ ઘાતક-શીકારી ઘાતને પાત્ર થયેલા મૃગાદિ પશુને ઘનુય વહે ફેંકેલા વાળ વગેરેથી વીંધે છે, તેથી તેણે પરિતાપ અને મરણ થાય છે, અન્યથા થતું નથી, તેથી અનિયતપણું છે. અને પરિતાપ અને પ્રાણાતિપાતના સદ્ભાવમાં પૂર્વની ક્રિયાઓ અવશ્ય હોય છે. કારણ કે પૂર્વે ક્રિયાઓના અમાવમાં પરિતાપ અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હોતી નથી. તેથી આ અર્થનો વિચાર કરી કાર્યિકી ક્રિયા વાકીની ચાર ક્રિયાઓ સાથે, અધિકરણિકી ત્રણ ક્રિયાઓ સાથે અને પ્રાદેશિકી બે ક્રિયાઓની સાથે સૂચથી સારી રીતે વિચારવી. પરિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયાઓનું લાસ સૂત્ર કહે છે—“જસ્સ ણં મંતે જીવસ્સ પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જંતિ” જે જીવને પારિતાપનિકી ક્રિયા હોય

कज्जति तस्स अधिगरणिया किरिया कज्जति ? गोयमा ! जहेव जीवस्स तहेव नेरइयस्सवि, एवं निरंतरं जाव वेमाणियस्स ।

८. जं समयं णं भंते ! जीवस्स काइया किरिया कज्जति तं समयं अधिगरणिया किरिया कज्जइ, जं समयं अहिगरणि-
तेने पारितापनिकी क्रिया अवइय होय. हे भगवन् ! जे नेरयिकने कायिकी क्रिया होय छे तेने अधिकरणिकी क्रिया होय
गौतम ! जेम जीव संबन्धे कलुं तेमज नेरयिकने पण जाणवुं. ए प्रमाणे निरंतर यावत्-वैमानिकने समजवुं.

८. हे भगवन् ! जे समये जीवने कायिकी क्रिया होय छे ते समये अधिकरणिकी क्रिया होय ? जे समये अधिकरणिकी क्रिया होय ? हे
छे तेने प्राणातिपात क्रिया थाय-इत्यादि. पारितापनिकी क्रियाना सद्भावमां प्राणातिपात क्रिया फइव होय अने फइव न होय.
ज्यारे चाण वगेरेना अभिगातथी जीवितथी जुवो पडे-सुलु पामे त्यारे होय छे अने वाकीना काले होती नथी. जेने प्राणातिपा-

हवे नेरयिकादि चोवीश वंडकना क्रमथी क्रियाओनो परस्पर नियत संबन्ध गतावे छे—“जस्स णं भंते ! नेरइयस्स काइया
किरिया कज्जइ”—जे नेरयिकने कायिकी क्रिया होय छे तेने अधिकरणिकी क्रिया होय ? इत्यादि सूत्र प्रसिद्ध छे, कारण के तेने
विचार पूर्वं करेलो छे. ए प्रमाणे एक वंडक कसो.

८-९. हवे फाळने आशयी उपर कसा प्रमाणे चीजो वंडक कहे छे—“जं समयं णं भंते ! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं समयं

जं देसं णं भंते ! जीवस्स काइया क्रिरिया तं देसं णं अधिगरणिया क्रिरिया तहेव जाव वेमाणियस्स । जं पएसं णं भंते ! जीवस्स काइया क्रिरिया तं पदेसं णं अधिगरणिया क्रिरिया एवं तहेव जाव वेमाणियस्स । एवं एते जस्स जं समयं जं देसं जं पएसं णं चत्तारि दंडगा होंति ।

९. कति णं भंते ! आतोजिततो क्रिरियाओ पणत्तातो ? गोयमा ! पंच आओजियाओ क्रिरियाओ पणत्ताओ, तंजहा-काइया जाव पाणातिवातक्रिरिया, एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं । जस्स णं भंते ! जीवस्स

हे भगवन् ! जीवने जे अंशे कायिकी क्रिया होय ते अंशे अधिकरणिकी क्रिया होय ?-इत्यादि यावत् वैमानिकने तेमज कहेवुं हे भगवन् ! जीवने जे प्रदेशे कायिकी क्रिया होय ते प्रदेशे अधिकरणिकी क्रिया होय ?-इत्यादि तेमज यावत् वैमानिको सुधी जाणवुं. ए प्रमाणे ? जे जीवने, २ जे समये, ३ जे अंशे अने ४ जे प्रदेशे-ए चार दंडको थाय छे.

९. हे भगवन् ! केटली आयोजिका-संसारनी साथे जोडनारी क्रियाओ कहेली छे ? हे गौतम ! पांच आयोजिका क्रियाओ कही छे. ते आ प्रमाणे-कायिकी, यावत्-प्राणातिपात क्रिया. ए प्रमाणे नैरयिको, यावत् वैमानिकोने जाणवुं. हे भगवन् ! जे

अधिगरणिया कज्जइ'-हे भगवन् ! जे समये जीवने कायिकी क्रिया होय छे ते समये अधिकरणिकी क्रिया होय ? इत्यादि वधुं पूर्व कहेवुं सूत्र ते प्रमाणे वैमानिक सूत्र सुधी कहेवुं. ते प्रमाणे सूत्रकार कहे छे- 'एवं जहेव आइछओ दंडओ तहेव भाणियव्वो जाव वेमाणियस्स' ए प्रमाणे जेम प्रथमनो दंडक कह्यो तेमज यावत् वैमानिक सुधी कहेवुं. अही समयना ग्रहण करवा वडे सामान्य काळवुं ग्रहण करवुं, परन्तु अत्यन्त सूक्ष्म पूर्व कहेला स्वरूपवाळो नैश्चयिक समय न ग्रहण करवो. कारण के परिताप अथवा प्राणातिपात

काइया आतोजिया किरिया अत्थि तस्स अधिगरणिया आतोजिता अत्थि, जस्स अधिगरणिया आतो-
जिता किरिया अत्थि तस्स काइया आतोजिया किरिया अत्थि ? एवं एतेणं अभिलावेणं ते चेव चत्तारि दंडगा
भाणितव्वा, जस्स जं समयं जं देसं जं जाव वेमाणियाणं ।

जीवने कायिकी आयोजिका क्रिया होय छे तेने आधिकरणिकी आयोजिका क्रिया होय ? जेने आधिकरणिकी आयोजिका क्रिया
होय छे तेने कायिकी आयोजिका क्रिया होय ? ए प्रमाणे आवा प्रकारना पाठ वडे ते (पूर्वोक्त) जेने, जे समये, जे अंशे अने जे
प्रदेशे-एस चार दंडको यावत् वैमानिक सुधी कहेवा.

वाणादिना कैकवाथी थयेला होवाने लीधे तेनो कायिकी क्रियाना प्रथम समयेज असंभव छे. आ बीजो दंडक छे. हवे क्षेत्रने आश्रयी
वे दंडको कहे छे—'जं देसं णं भंते ! जीयस्स'—जे देश-अंशने आश्रयी जीवने कायिकी क्रिया थाय छे ते देशने आश्रयी अधि-
करणिकी क्रिया थाय ? इत्यादि. अहीं पण पूर्वोक्त सूत्र ते आ प्रमाणेज वैमानिक सूत्र पर्यन्त कहेहुं. ते प्रमाणे सूत्रकार कहे छे—
'तहेव जाव वेमाणियस्स' तेमज यावत्-वैमानिक सुधी कहेहुं. आ बीजो दंडक छे. 'जं पपसं णं भंते ! जीवस्स काइया
किरिया कज्जइ' जे प्रदेशने आश्रयी जीवने कायिकी क्रिया होय छे ते प्रदेशने आश्रयी अधिकरणिकी क्रिया होय ? इत्यादि चोथो
दंडक छे. अहीं पण पूर्वं कहेला क्रम वडे ल्यां सुधी वैमानिक सूत्र छे त्यां सुधी कहेहुं. ते प्रमाणे सूत्रकार कहे छे—
'तहेव जाव वेमाणिण' इति. ए प्रमाणे तेमज यावत् वैमानिक सुधी जाणहुं. हवे दंडकनी संकलना बतावे छे—'एवं एते जस्स जं
समयं' इत्यादि. ए रीते जेने, जे समये, जे देशने आश्रयी, अने जे प्रदेशने आश्रयी-एस चार दंडको थाय छे. ए क्रियाओ जेम ज्ञाना-
वरणीयादि कर्मवन्धनुं कारण छे तेम संसारनुं पण कारण छे, कारण के ज्ञानावरणीयादि कर्मनो बन्ध संसारनुं कारण होवाथी अने ते क्रियाओ

૧૦. જીવે નં મંતે ! જં સમયં કાહ્યાએ અધિગરણિયાએ પાદોસિયાતે કિરિયાએ પુઠે તં સમયં પારિયાવણિ-
યાતે પુઠે, પાણાતિવાતકિરિયાતે પુઠે ? ગોયમા ! અત્થેગતિતે જીવે એગતિયાઓ જીવાઓ જં સમયં કાહ્યાએ
અધિગરણિયાએ પાઓસિયાએ કિરિયાએ પુઠે તં સમયં પારિયાવણિયાએ કિરિયાએ પુઠે, પાણાહવાયકિરિયાએ પુઠે

૧૦. હે ભગવન્ ! જે સમયે (કાલે) કાયિકી, અધિકરણિકી અને પ્રાદેષિકી ક્રિયા વડે સ્પષ્ટ-યુક્ત હોય તે સમયે પારિતાપનિ-
કી ક્રિયા વડે યુક્ત હોય અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા વડે યુક્ત હોય ? હે ગૌતમ ! ? કોહ જીવ કોહ જીવને આશ્રયી જે સમયે કા-
યિકી, અધિકરણિકી અને પ્રાદેષિકી ક્રિયા વડે યુક્ત હોય તે સમયે પારિતાપનિકી ક્રિયા વડે યુક્ત હોય અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા વડે

કર્મબંધના હેતુ હોવાથી ઉપચારથી તે ક્રિયાઓ પણ સંસારું કારણ થાય છે. તે વાવત સૂત્રકાર કહે છે—“કહ નં મંતે આઓજિયાઓ
કિરિયાઓ પળ્ણત્તાઓ ?”-હે ભગવન્ ! આયોજિકા ક્રિયાઓ કેટલી છે ? હત્યાદિ. ‘આયોજયતિ જીવં સંસારે હત્યાયોજિકા’
જે જીવને સંસારને વિષે જોડે તે આયોજિકા-કાયિકાદિ ક્રિયાઓ કહેવાય છે. વાકી વંધુ સુગમ છે. સૂત્રપાઠ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે
જેને, જે સમયે, જે વેશે-અંશે અને જે પ્રદેશે-પમ પૂરા ચાર દંડકો થાય ત્યાં સુધી કહેવો. ‘યં સમયં’ હત્યાદિ. ‘કાલ અને માર્ગરૂપ
અધિકરણમાં વ્યાપ્તિ હોય ત્યારે દ્વિતીયા વિમક્તિ થાય છે. તેથી ‘જે સમયે, જે વેશે અને જે પ્રદેશને વિશે પવી વ્યાખ્યા કરવી.

૧૦. ‘જીવે નં મંતે ! જં સમયં કાહ્યાએ અધિગરણિયાએ’-હત્યાદિ. હે ભગવન્ ! જીવ જે સમયે કાયિકી, અધિકરણિકી અને
પ્રાદેષિકી ક્રિયાવડે સ્પષ્ટ-યુક્ત હોય તે સમયે પારિતાપનિકી વડે સ્પષ્ટ હોય-હત્યાદિ. અહીં પણ સમયના ગ્રહણ વડે સામાન્ય રીતે કાલ
ગ્રહણ કરવો. પ્રશ્નસૂત્ર સુગમ છે. ઉત્તરસૂત્રમાં ત્રણ ભાંગાઓ થાય છે—કોહ જીવ કોહ જીવને આશ્રયી જે સમયે-કાલે ત્રણે ક્રિયાવડે
સ્પષ્ટ-યુક્ત હોય તે સમયે પારિતાપનિકી ક્રિયાવડે અને પ્રાણાતિપાન ક્રિયાવડે યુક્ત હોય પ પ્રથમ ભક્ક. પારિતાપનિકી ક્રિયાવડે યુક્ત

૧, અત્યેગતિતે જીવે એગતિયાઓ જીવાઓ જં સમયં કાઢ્યાએ અધિગરણિયાએ પાદોસિયાતે કિરિયાએ પુઠે તં સમયં પારિતાવણિયાએ કિરિયાએ પુઠે, પાળાઢવાયકિરિયાએ અપુઠે ૨, અત્યેગહએ જીવે એગહ્યાઓ જીવાઓ જં સમયં કાઢ્યાએ અહિગરણિયાએ પાઓસિયાએ પુઠે તંસમયં પારિતાવણિયાએ કિરિયાએ અપુઠે, પાળાઢવાયકિરિયાએ અપુઠે ૩.

૧૧. કતિ પં મંતે ! કિરિયાઓ પળ્લતાઓ ? ગોચમા ! પંચ કિરિયાઓ પળ્લતાઓ, તંજહા—આરંભિયા, પરિરિયાએ અપુઠે ૩.

યુક્ત હોય ૨, કોઈ જીવ કોઈ જીવને આશ્રયી જે સમયે કાયિકી, અધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેપિકી ક્રિયા વડે યુક્ત હોય તે સમયે પારિતાપનિકી ક્રિયા વડે યુક્ત હોય અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા વડે યુક્ત ન હોય. ૩ કોઈ જીવ કોઈ જીવને આશ્રયી જે સમયે કાયિકી, અધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેપિકી ક્રિયા વડે યુક્ત હોય તે સમયે પારિતાપનિકી ક્રિયા વડે યુક્ત હોય અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા વડે યુક્ત હોય.

૧૧. હે ભગવન્ ! કેટલી ક્રિયાઓ કહી છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ ક્રિયાઓ કહી છે. તે આ પ્રમાણે—૧ આરંભિકી, ૨ પારિગ્રહિકી, ૩ હોય અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયાવડે અયુક્ત હોય ૫ વીજો ભાંગો. અને પારિતાપનિકી ક્રિયાવડે અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયાવડે અયુક્ત હોય ૫ વીજો ભદ્ર સમજવો. આ વીજો ભદ્ર વાળ વગેરેના લક્ષથી સુકી જવા વડે ઘાતને પાત્ર સુગાદિને પરિતાયાદિનો અસંભવ હોય ત્યારે જાણવો. જે જીવ જે સમયે જે જીવને આશ્રયી પ્રયમની ત્રણ ક્રિયાવડે અયુક્ત હોય તે જીવ તે સમયે તે જીવને આશ્રયી ધવદય પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયાવડે અયુક્ત હોય, કારણ કે કાયિકાદિ ક્રિયાના અભાવમાં પરિતાયાદિનો સંભવ નથી.

૧૧. હવે વીજા પ્રકારે ક્રિયાઓનું નિરૂપણ કરે છે—‘કદ પં મંતે !’—‘કેટલી ક્રિયાઓ કહી છે ?’—‘હે ભગવન્ ! કેટલી ક્રિયાઓ કહી છે ? આરંભિકી-આરંભ

યસ્સ ! અપદ્ધક્ષાણકિરિયા ણં ભંતે ! કસ્સ કલ્લતિ ? ગોયમા ! અણયરસ્સવિ અપદ્ધક્ષાણિસ્સ ! મિચ્છાદં-
સણવત્તિયા ણં ભંતે ! કિરિયા કસ્સ કલ્લતિ ? ગોયમા ! અણયરસ્સવિ મિચ્છાદંસણિસ્સ !

૧૨. નેરહયાણં ભંતે ! કતિ કિરિયાતો પન્નત્તાઓ ? ગોયમા ! પંચ કિરિયાતો પન્નત્તાઓ, તંજહા-આરંભિયા

પ્રજ્ઞાપના
સાનુવાદ

॥૧૩૩૨॥

રહ્યાન ક્રિયા કોને હોય છે ? હે ગૌતમ ! કોઈ પણ અપ્રત્યાહ્યાની-પ્રત્યાહ્યાન-વિરતિ રહિતને હોય છે. હે ભગવન્ ! મિથ્યાદર્શ-
નપ્રત્યયિકી ક્રિયા કોને હોય છે ? હે ગૌતમ ! કોઈ પણ મિથ્યાદૃષ્ટિને હોય છે.

૧૨. હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને કેટલી ક્રિયાઓ કહી છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ ક્રિયાઓ કહી છે. તે આ પ્રમાણે-આરંભિકી, યાવત

કોને હોય ? इत्यादि. આરંભિકી ક્રિયા “અન્યતરસ્યાપિ પ્રમત્તસંયતસ્ય”-કોઈ પણ પ્રમત્તસંયતને હોય છે. અહીં અપિ શબ્દ ભિન્ન ક્રમ
જણાવે છે. અન્યતર-કોઈ પણ એક પ્રમત્તસંયતને પ્રમાદના સદ્ભાવમાં શરીરના દુષ્પ્રયોગ-અયતના વડે પૃથિવ્યાદિની હિંસાનો સંભવ
છે. અપિશબ્દ વીજા નીચેના ગુણસ્થાનકવર્તી જીવોને આરંભિકી ક્રિયાનું નિયતપણું વતાવવા માટે છે. પ્રમત્તસંયતને પણ આરંભિકી
ક્રિયા હોય છે તો પછી ચાકોના દેશવિરતિપ્રમુરને હોય તેમાં શું કહેવું ? ૫ પ્રમાણે પછીના સૂત્રોમાં પણ યથાયોગ્યપણે અપિશબ્દના
અર્થનો વિચાર કરવો. પારિગ્રહિકી સંયતાસંયતને-દેશવિરતિને પણ હોય છે. કારણ કે તેને પણ પરિગ્રહ હોય છે. માયાપ્રત્યયિકી ક્રિયા
અપ્રમત્તસંયતને પણ હોય છે. શી રીતે હોય છે ? પ્રવચનના ઉદાહરણે ઢાંકવાને માટે વલ્લીકરણસમુદ્દેશાદિને વિષે જાણવી. અપ્રત્યા-
હ્યાન ક્રિયા કોઈ પણ અપ્રત્યાહ્યાનીને-વિરતિરહિતને સમજવી. જે કાંઈપણ પ્રત્યાહ્યાન-વિરતિ ન કરે તે અપ્રત્યાહ્યાની જાણવો,
મિથ્યાદર્શનક્રિયા જે સૂત્રમાં કહેલા એક પણ અક્ષરની શ્રદ્ધા ન કરતો હોય એવા કોઈપણ મિથ્યાદૃષ્ટિને હોય છે.

૧૨. આજ ક્રિયાઓનું ચોવીશ વંડકના ક્રમથી નિરૂપણ કરે છે—નેરહયાણં ભંતે ! ’—હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને કેટલી ક્રિયાઓ

जाव मिच्छादंसणवत्तिया । एवं जाव वैमाणियाणं । जस्स णं भंते ! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जति तस्स परिगहिया किं कज्जति ? जस्स परिगहिया किरिया कज्जति तस्स आरंभिया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! जस्स णं जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स परिगहिया सिय कज्जति, सिय नो कज्जति, जस्स पुण परिगहिया किरिया कज्जति तस्स आरंभिया किरिया णियमा कज्जति । जस्स णं भंते ! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जति तस्स

मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी. ए प्रमाणे वैमानिको सुधी जाणवुं. हे भगवन् ! जे जीवने आरंभिकी क्रिया होय छे तेने पारिग्रहिकी क्रिया होय ? जेने पारिग्रहिकी क्रिया होय छे तेने आरंभिकी क्रिया होय ? हे गौतम ! जे जीवने आरंभिकी क्रिया होय छे तेने पारिग्रहिकी क्रिया कदाच होय अने कदाच न होय, जेने पारिग्रहिकी क्रिया होय तेने आरंभिकी क्रिया अवश्य होय. हे भगवन् ! जे जीवने आरंभिकी क्रिया होय तेने मायाप्रत्ययिकी क्रिया होय तेने मायाप्रत्ययिकी क्रिया होय-इत्यादि पृच्छा. हे गौतम ! जे जीवने आरंभिकी क्रिया होय तेने मायाप्रत्य-

होय छे ? इत्यादि सुगम छे. हवे आ क्रियाधोना परस्पर नियत संबन्धनो विचार करे छे. ते आ प्रमाणे-जेने आरंभिकी क्रिया होय छे तेने पारिग्रहिकी क्रिया कदाच होय अने कदाच न होय. प्रमत्तसंयतने न होय, वाकीनाने होय. तथा जेने आरंभिकी क्रिया होय छे तेने मायाप्रत्ययिकी क्रिया अवश्य होय छे. जेने मायाप्रत्ययिकी क्रिया होय तेने आरंभिकी क्रिया कदाच होय अने कदाच न होय. प्रमत्त संयतने न होय, वाकीनाने होय. जेने आरंभिकी क्रिया होय तेने अप्रत्याख्यान क्रिया कदाच होय अने कदाच न होय. प्रमत्त संयत अने देशविरतिने न होय, वाकीना अविरतिसम्यग्प्रवृत्त्यादिने होय. जेने अप्रत्याख्यान क्रिया होय तेने आरंभिकी क्रिया अवश्य होय. कारण के अप्रत्याख्यानाने-अविरतिने अवश्य आरंभनो संभव छे. ए प्रमाणे मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी साथे पण तेनुं नियतपणुं विचारवुं. ते आ प्रमाणे-जेने आरंभिकी क्रिया होय छे तेने मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया कदाच होय अने कदाच न होय. मिथ्या-

अपचक्रवाणकिरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया णियमा कज्जइ । एवं मिच्छादंसणवत्तियाएवि समं । एवं परिगहियावि तिहिं उवरिछाहिं समं संचारेतब्बा । जस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ तस्स उवरिछाओ दोवि सिद्य कज्जति, सिद्य नो कज्जति, जस्स उवरिछाओ दो कज्जति तस्स मायावत्तिया णियमा कज्जति । जस्स अपचक्रवाणकिरिया कज्जति तस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया सिद्य कज्जति, सिद्य नो कज्जति, जस्स पुण भि-
च्छादंसणवत्तिया किरिया तस्स अपचक्रवाणकिरिया णियमा कज्जति । नेरइयस्स आईल्लियातो चत्तारि परोप्पर
क्रिया होय छे तेने उपरनी बे क्रियाओ कदाच होय अने कदाच न होय, जेने उपरनी बे क्रियाओ होय छे तेने मायाप्रत्ययिकी अवश्य
होय. जेने अप्रत्याख्यान क्रिया होय छे तेने मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया कदाच होय अने कदाच न होय, जेने मिथ्यादर्शनप्रत्य-
यिकी क्रिया होय छे तेने अप्रत्याख्यान क्रिया अवश्य होय छे. नेरयिकने प्रथमनी चार क्रियाओ परस्पर अवश्य होय छे. जेने ए
चार क्रियाओ होय छे तेने मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया भजनाए होय छे. एटले कदाच होय अने कदाच न होय. जेने मिथ्या-
दर्शन होय छे अने कदाचित् होती नथी. तेज वावत कहे छे. ‘जस्स पयाओ चत्तारि’ इत्यादि. जेने प चार क्रियाओ होय छे तेने मिथ्यादर्शन
प्रत्ययिकी भजनाए-चिकल्पे होय छे-इत्यादि. मिथ्यादृष्टिने मिथ्यादर्शन क्रिया होय छे. बाकीना जीवोने होती नथी. जेने मिथ्यादर्शन
क्रिया होय छे तेने प्रथमनी चार क्रियाओ अवश्य होय छे, कारण के मिथ्यादर्शनना सदभावमां आरंभिकी वगेरे क्रियाओ अवश्य
होय छे, प प्रमाणे यावत् स्तनितकुमार सुधी कहेछुं. पृथिवीकायथी मांडी चउरिन्द्रिय सुधीना जीवोने पांच क्रियाओ परस्पर नियत
होय छे, कारण के पृथिव्यादि जीवोने मिथ्यादर्शन क्रिया अवश्य होय छे. तिर्यंच पंचेन्द्रियने प्रथमनी त्रण क्रियाओ परस्पर नियत
होय छे. केमके देशविरति सुधी आ क्रियाओ अवश्य होय छे. पछीनी बे क्रियाओ बडे स्यादवाद छे-एटले कदाचित् होय अने

નિયમા કજ્જંતિ, જસસ ઇતાઓ ચત્તારિ કજ્જંતિ તસસ મિચ્છાદંસણવત્તિયા કિરિયા મહજ્જંતિ, જસસ પુણ મિચ્છા-
દંસણવત્તિયા કિરિયા કજ્જંતિ તસસ ઇતાતો ચત્તારિ નિયમા કજ્જંતિ, एवं जाव थणियकुमारस्स । पुढवीकाइयस्स
जाव चउरिंदियस्स पंचवि परोप्परं नियमा कज्जंति । पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स आतिह्लियातो तिण्णिवि परो-
प्परं नियमा कज्जंति, जसस एयाओ कज्जंति तसस उवरिह्लिया, जसस उवरिह्लાતો दोणिण
कज्जंति तसस इतातो तिण्णिवि णियमा कज्जंति । जसस अपचक्खवाणकिरिया तसस मिच્છादंસણવત્તિયા સિય
દર્શનપ્રત્યયિકી ક્રિયા હોય છે તેને એ ચાર ક્રિયાઓ અવશ્ય હોય છે. એ પ્રમાણે સ્તનિતકુમાર સુધી જાણવું. પૃથિવીકાયિકથી આરંભી
ચઉરિન્દ્રિય સુધીના જીવોને પાંચે ક્રિયાઓ પરસ્પર અવશ્ય હોય છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચને પ્રથમની ત્રણ ક્રિયાઓ પરસ્પર અવશ્ય હોય
છે. જેને એ ક્રિયાઓ હોય છે તેને ઉપરની વચ્ચે ક્રિયાઓ મળનાર હોય છે. જેને ઉપરની વચ્ચે ક્રિયાઓ હોય છે તેને આ ત્રણે ક્રિયાઓ
અવશ્ય હોય છે. જેને અપ્રત્યાલ્યાન ક્રિયા હોય છે તેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિકી ક્રિયા કદાચ હોય અને કદાચ ન હોય. જેને મિથ્યા-
કદાચિત્ત ન હોય. તેજ સૂત્રકાર તતાવે છે—‘જસસ ઇયાઓ કજ્જંતિ’ જેને પ ત્રણ ક્રિયાઓ હોય છે તેને ઉપરની ત્રે ક્રિયાઓ મળનાર હોય
છે—ઇત્યાદિ. વેશચિરત્તિને ન હોય અને ચાત્રીનાને હોય. જેને ઉપરની ત્રે ક્રિયાઓ હોય છે, તેને પ્રથમની ત્રણ ક્રિયાઓ અવશ્ય હોય છે.
ઉપરની ત્રે ક્રિયા અપ્રત્યાલ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિકી છે, તેમાં અપ્રત્યાલ્યાન ક્રિયા અચિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ સુધી હોય છે,
અને મિથ્યાદર્શન ક્રિયા મિથ્યાદષ્ટિને હોય છે. પ્રથમની ચાર ક્રિયાઓ વેશચિરતિ સુધી હોય છે, માટે ઉપરની ક્રિયાઓ હોય ત્યારે
અવશ્ય પ્રથમની ત્રણ ક્રિયાઓ હોય છે. ત્રણે તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયને અપ્રત્યાલ્યાન ક્રિયા સાથે મિથ્યાદર્શન ક્રિયાનું પરસ્પર નિયતપણું થતાવે
છે—‘જેને અપ્રત્યાલ્યાન ક્રિયા હોય છે, તેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિકી ક્રિયા કદાચ હોય અને કદાચ ન હોય—ઇત્યાદિ સૂત્રનો વિચાર કર્યો.

कज्जति, सिय नो कज्जति, जस्स पुण मिच्छादंसणवत्तिथा किरिया कज्जति तस्स अपच्चक्खाणकिरिया नियमा कज्जइ, मणूसस्स जहा जीवस्स, वाणमंतरजोइसियवेमाणियस्स जहा नेरइयस्स । जं समयणं भंते ! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जति तं समयं परिगहिया किरिया कज्जइ ? एवं एते जस्स जं समयं जं देसं जं पदेसेण य चत्तारि दंडगा णेयब्बा, जहा नेरइयाणं तहा सब्बदेवाणं नेतब्बं जाव वेमाणियाणं ।

१३. अत्थि णं भंते ! जीवाणं पाणातिवायवेरमणे कज्जति ? हंता ! अत्थि । कम्मिह णं भंते ! जीवाणं पाणा-

दर्शनप्रत्ययिकी क्रिया होय छे तेने अप्रत्याख्यान क्रिया अवश्य होय छे. मनुष्यने जेम जीवने कहुं छे तेम जाणवुं. व्यन्तर, ज्योतिषिक अने वैमानिकने नैरयिकनी पेटे कहेवुं. हे भगवन् ! जे समये (काले) जीवने आरंभिकी क्रिया होय छे ते समये पारिश्रहिकी क्रिया होय छे ? ए प्रमाणे १ जेने, २ जे समये, ३ जे अंशे, अने ४ जे प्रदेशे-ए चार दंडको जाणवा. जेम नैरयिकोने कहुं तेम सर्व देवोने यावत् वैमानिको सुधी समजवुं.

१३. हे भगवन् ! शुं एम छे के जीवोने पाणातिपातविरमण होय ? हा गौतम ! होय छे. हे भगवन् ! जीवोने कोने विशेष

जेम जीवपदने विषे कहुं तेम मनुष्यने कहेवुं. व्यन्तर, ज्योतिषिक अने वैमानिकोने नैरयिकनी पेटे कहेवुं. ए एक दंडक कस्यो. ए प्रमाणे 'जं समयं णं भंते ! जीवस्स-हे भगवन् ! जे समये जीवने आरंभिकी क्रिया होय छे ते समये पारिश्रहिकी क्रिया होय ? इत्यादि बीजो दंडक, 'जं देसं णं' जे देश-अंशने आश्रयी इत्यादि बीजो दंडक अने 'जं पपसेणं' जे प्रदेशने आश्रयी-इत्यादि चोथो दंडक कस्यो.

तिपातवेरमणे कज्जति ? गोयमा ! छसु जीवनिक्काएसु । अत्थि णं भते ! नेरइयाणं पाणातिपातवेरमणे कज्जति ? गोयमा ! नो इण्ठे समंढे । एवं जाव वेमाणियाणं, णवरं मणूसाणं जहा जीवाणं । एवं सुसावाएणं जाव माया-
मोसेणं जीवस्स य मणूस्स य, सेसाणं नो तिण्ठे समंढे । णवरं अदिन्नादाणे गहणधारणिज्जेसु दब्बेसु, मे-

प्राणातिपात विरमण होय ? हे गौतम ! छ जीवनिक्कायने विणे होय, हे भगवन् ! नैरयिकोने प्राणातिपातविरमण होय ? हे गौतम ! ए अर्थ समर्थ-युक्त नथी. ए प्रमाणे वेमानिको सुधी जाणवुं. परन्तु जेम जीवोने कलुं तेम मनुष्योने समजवुं. एम मृपावादविरमण वडे यावत् मायामृपाविरमण वडे जीवने अने मनुष्यने जाणवुं. वाकीनाने ए अर्थ युक्त नथी. परन्तु अदत्तादान ग्रहण अने धारण करवा

१३. पृथिव्यादि छ जीवनिक्काय प्राणातिपात क्रियाना हेतु ज होय के तेना विरमणना हेतुओ पण होय-ए संवन्धे प्रश्न करे छे —‘अत्थि णं भते !-हे भगवन् ! जीवो वडे प्राणातिपातनी चिरति कराय छे इत्यादि. अहीं वधे कज्जर-क्रियते ए कर्मकर्तरि प्रयोग छे तेथी तेनो ‘भवति’-थाय छे एवो अर्थ समजवो. एटले जीवोने प्राणातिपातनी चिरति थाय छे ? प्राणातिपातादिना चिरमणना विप-यभूत छ कायादिनो पूर्वज विचार कयों छे. माटे अहीं फरी विचार-करता नथी. प्राणातिपातधी मंडी मायासृया सुधीनी चिरति जीवपद अने मनुष्यपदने विशेषे कहेवी. वाकीना स्थानकोमां ‘ए अर्थ समर्थ नथी’ एम कहेवुं. कारण के मनुष्य सिवाय बीजाने भव-निमित्तक सर्वविरतिनो अभाव छे. मिथ्यादर्शन विरमणना विषयनो विचार करतां ‘सर्व द्रव्योने चित्ते’ एम कलुं छे, पण उपलक्षणथी सर्व पर्यायोने विशेषे पण समजवुं. कारण के जो एम न होय तो एक द्रव्य के पर्यायने विशेषे मिथ्यात्व होय तो तेने मिथ्यादर्शनना विरमणनो असंभव छे. कारण के—

“सूत्रोक्तस्यैवस्याप्यरोचनादक्षरस्य भवति नरः । भिष्यदृष्टिः सूत्रं हि नः प्रमाणं जिनाभिहितम्” ॥

હુને રૂવેસુ વા રૂવસહગસુ વા દવ્વેસુ, સેસાણં સવ્વેસુ દવ્વેસુ । અત્થિ ણં ભંતે ! જીવાણં મિચ્છાદંસણસહ-
વેરમણે કલ્લત્તિ ? હંતા ! અત્થિ । કર્મિહ ણં ભંતે ! જીવાણં મિચ્છાદંસણસહ્ચેરમણે કલ્લત્તિ ? ગોયમા ! સવ્વદ-
વ્વેસુ, एवं નેરइयाणं जाव वेमाणि याणं, णवरं एगिंदियविगलेंदियाणं नो तिण्ठे समट्ठे ।

૧૪. પાણાતિપાતવિરેણં ભંતે ! જીવે કહ કમ્મપગડીતો વંધતિ ? ગોયમા ! સત્તવિહંબંધણ વા અટ્ટવિહંબંધણ

લાયક દ્રવ્યોને વિષે, મૈથુન રૂપ અને રૂપસહિત દ્રવ્યોને વિષે સમજવું. વાકી બધા સર્વ દ્રવ્યોને વિષે જાણવા. હે ભગવન્ ! જીવોને
મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરમણ હોય ? હા હોય. હે ભગવન્ ! કોને વિષે જીવોને મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરમણ હોય ? હે ગૌતમ ! સર્વ દ્રવ્યોને
વિષે હોય, એમ નૈરાયિકો યાવત્ વૈમાનિકોને જાણવું. પરન્તુ એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિયને એ અર્થ યુક્ત નથી.

૧૪. હે ભગવન્ ! પ્રાણાતિપાતની વિરતિવાલો જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વાંધે ? હે ગૌતમ ! સાત પ્રકૃતિઓ વાંધે, આઠ પ્રકૃતિ-

સૂત્રમાં કહેલા એક પણ અક્ષરની અરુચિ થવાથી મનુષ્ય મિથ્યાદૃષ્ટિ થાય છે, કારણ કે જિનેશ્વરે કહેલું સૂત્ર અમને પ્રમાણ
છે” —પણું શાસ્ત્રનું વચન છે. મિથ્યાદર્શનશલ્યનું વિરમણ પકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય સિવાય વાકીના જીવસ્થાનોમાં હોય છે, વાકીના
પકેન્દ્રિયાદિમાં હોતું નથી. કારણ કે “ઉભયાભાવો પુઢવાપસુ” પૃથિવ્યાદિમાં પ્રતિપદ્યમાન (સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત થતા અને પ્રતિપન્ન-
સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત થયેલા) પ વન્નેનો અભાવ છે—પણું શાસ્ત્રનું વચન છે. યદ્યપિ કોઈક બેષ્ઠન્દ્રિયાદિને કરણાપર્યાસવસ્થામાં સાસ્વાદન-
સમ્યક્ત્વ હોય છે, તો પણ તે મિથ્યાત્વને અભિમુશ થયેલા અને સમ્યક્ત્વને પ્રતિકુલ થયેલાને હોય છે માટે તેઓને પણ મિથ્યાદર્શન-
શલ્યના વિરમણનો પ્રતિષેધ કર્યો છે, માટે તે સંવંધે સૂત્રકાર કહે છે—‘જીવાણં મિચ્છાદંસણસહ્ચેરમણે કલ્લજ્ઞ’ ? જીવોને મિથ્યાદર્શન-
શલ્યની વિરતિ હોય છે ? इत्यादि.

વા છન્નિવહંધા વા ઇગવિહંધા વા અવંધા વા ! एवं मणूसेवि भाणितब्बे । पाणातिपातविरया णं भंते !
 જીવા કતિ કમ્મપગડીતો વંધંતિ ? ગોચસા ! સન્નેવિ તાવ દોહા સત્તવિહંધગા ય ઇગવિહંધગા ય ૧, અહવા
 સત્તવિહંધગા ય ઇગવિહંધગા ય અદ્ધવિહંધગા ય ૨, અહવા સત્તવિહંધગા ય ઇગવિહંધગા ય અદ્ધવિહંધ-
 ધગા ય ૩ અહવા સત્તવિહંધગા ય ઇગવિહંધગા ય ૪, અહવા સત્તવિહંધગા ય ઇગવિહંધ-
 ગા ય છન્નિવહંધગા ય ૫, અહવા સત્તવિહંધગા ય ઇગવિહંધગા ય અવંધા ય ૬, અહવા સત્તવિહંધગા ય

ઓ વાંધે, છ પ્રકૃતિઓ વાંધે અને એક પ્રકૃતિ વાંધે, તથા અવન્યક પળ હોય. એમ મનુવ્યને પળ કહેવું. હે ભગવન્ ! પ્રાણાતિપાતની વિરતિ-
 થાળા જીવો કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વાંધે ? હે ગૌતમ ! ૧ વધા ય જીવો સાત પ્રકૃતિઓ વાંધે અને એક પ્રકૃતિ વાંધે. ૨ અથવા ત્રણ
 સાત પ્રકૃતિઓ વાંધે, એક પ્રકૃતિ વાંધે અને કોઈ એક આઠ પ્રકૃતિઓ વાંધે. ૩ અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિઓ વાંધનારા એક પ્રકૃ-
 તિ વાંધનારા અને એક આઠ પ્રકૃતિઓ વાંધનારા હોય. ૪ અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિઓ વાંધનારા, એક પ્રકૃતિ વાંધનારા અને એક છ
 પ્રકૃતિઓ વાંધનારા હોય. ૫ અથવા (ઘણા) સાત પ્રકૃતિઓ વાંધનારા, એક પ્રકૃતિ વાંધનારા અને છ પ્રકૃતિઓ વાંધનારા હોય. ૬

૧૪. હવે પ્રાણાતિપાતની વિરતિવાળાને કર્મ વંધ થાય છે કે નથી થતો ? થાય છે અને નથી પળ થતો. પણ ત્યારે પ્રશ્નના સૂત્ર-
 પૂર્વક કહે છે-પાણાદ્યાયવિરણ ણં ભંતે-પ્રાણાતિપાતની વિરતિવાળો જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વાંધે ? જ્યાંદિ સૂત્ર સુગમ છે. ત્યુવ-
 ચનમાં પળ પ્રશ્નસૂત્ર સુગમ છે. ઉત્તર સૂત્રમાં ૧ વધા ય જીવો સાત પ્રકૃતિના વાંધનારા અને એક પ્રકૃતિના વાંધનારા હોય. અહીં પ્રમત્ત,
 અપ્રમત્ત, અપૂર્વકરણ, અને અનિવૃત્તિવાદસંપરાય સાત પ્રકૃતિઓ વાંધે છે. તેમાં પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત આયુષના ન્યનકાળે આઠ પ્રકૃ-
 તિઓ વાંધે છે. કારણ કે તે આયુષનો પળ વંધ કરે છે. અને આયુષનો વંધ કદાચિત્ હોય છે, તેથી કોઈ કાળે સર્વથા પળ ન

एगविहबंधगा य अबंधगा य ७, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगे य छन्विहबंधए य १, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधए य छन्विहबंधगा य २, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य ३, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य ४, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य अबंधए य १, अहवा

अथवा घणा सात प्रकृतिओ बांधनारा एके एक प्रकृति बांधनारा अने एक अबन्धक होय. ७ अथवा घणा सात प्रकृतिओ बांधनारा, एक प्रकृति बांधनारा अने अबन्धक होय, १ अथवा घणा सात प्रकृतिओ बांधनारा, एक प्रकृति बांधनारा, एक आठ प्रकृतिओ बांधनार तथा एक छ प्रकृतिओ बांधनार होय. २ अथवा घणा सात प्रकृतिओ बांधनारा, एक प्रकृति बांधनारा, एक आठ प्रकृतिओ बांधनार अने घणा छ प्रकृतिओ बांधनारा होय. ३ अथवा घणा सात प्रकृतिओ बांधनारा, एक प्रकृति बांधनारा आठ प्रकृतिओ

હોય માટે પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત હમેશાં ઘણા હોય છે. અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિવાદર કદાચિત્ ન પળ હોય. કારણ કે આગમમાં તેઓનો વિરહ પણ કહેલો છે. એક પ્રકૃતિ બાંધનારા ઉપશાન્તમોહ, ક્ષીણમોહ અને સયોમી કેવલી છે, તેમાં ઉપશાન્તમોહ અને ક્ષીણમોહ કદાચિત્ હોય અને કદાચિત્ ન હોય. કારણ તેઓનું અન્તર પણ સંભવે છે. સયોમી કેવલી હમેશાં હોય છે, કારણ કે તેઓ અન્ય અન્ય ક્ષેત્રમાં હોવાથી તેઓનો વિન્છેદ થતો નથી. તેથી સાત પ્રકૃતિના વન્ધ કરનારા અને એક પ્રકૃતિના વન્ધ કરનારા ઘણા અવસ્થિત હોય છે. એમ આઠ પ્રકૃતિના વન્ધ કરનારા વગેરેના અભાવમાં પ્રથમ મંગ થાય છે. અથવા સાત પ્રકૃતિના બાંધનારા અને એક પ્રકૃતિના બાંધનારા ઘણા હોય છે અને એક આઠ પ્રકૃતિ બાંધનારા ઘણા હોય ત્યારે ત્રીજો ભાંગો. છ પ્રકૃતિના વંધ કરનારા પણ કદાચ હોય અને કદાચ ન હોય, કારણ કે તેઓનો ઉત્કૃષ્ટ

સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય અવંધગા ય ૨, અહવા સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય અવંધગા ય ૪ ।
 અદ્ધવિહવંધગા ય અવંધગા ય ૩, અહવા સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય અદ્ધવિહવંધગા ય અવંધગા ય ૪ ।
 અહવા સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય છન્વિહવંધગા ય અવંધગા ય ૧, અહવા સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવં-
 ધગા ય છન્વિહવંધગા ય અવંધગા ય ૨, અહવા સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય અવંધગા ય ૪ ।
 અહવા સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય છન્વિહવંધગા ય અવંધગા ય ૪ । અહવા સત્તવિહવંધગા ય એગ-
 વંધનારા અને એક છ પ્રકૃતિઓ વાંધનારા હોય. ૪ અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિઓ વાંધનારા એક પ્રકૃતિ વાંધનારા આઠ પ્રકૃતિ
 વાંધનારા અને છ પ્રકૃતિઓ વાંધનારા હોય. ૧ અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિઓ વાંધનારા એક પ્રકૃતિ વાંધનારા અને
 વાંધનારા અને એક અવન્ધક હોય. ૨ અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિઓ વાંધનારા એક પ્રકૃતિ વાંધનારા અને એક અવન્ધક હોય. ૪
 ઘણા અવન્ધક હોય. ૩ ઘણા સાત પ્રકૃતિઓ વાંધનારા, એક પ્રકૃતિ વાંધનારા, આઠ પ્રકૃતિઓ વાંધનારા અને એક અવન્ધક હોય. ૧ અથવા ઘણા સાત
 અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિઓ વાંધનારા એક પ્રકૃતિ વાંધનારા, આઠ પ્રકૃતિઓ વાંધનારા અને એક અવન્ધક હોય. ૨ તેથી
 છ માસનો ચિરદ્દ હોય છે. જ્યારે તેઓ હોય છે ત્યારે પણ જગન્યપદે એક અથવા બે અને ઉત્કૃષ્ટ પદે એકસો આઠ હોય છે. તેથી
 આઠ પ્રકૃતિને વાંધનારા ન હોય ત્યારે પદ્ધિવન્ધક પદ્ વડે પણ બે ભાંગા થાય છે. અવન્ધક અયોગી કેવલી હોય છે અને તે પણ
 કદાચિત્ હોય અને કદાચિત્ ન હોય. કારણ કે તેઓનો પણ ઉત્કૃષ્ટ છ માસનો ચિરદ્દ હોય છે, જ્યારે તેઓ હોય છે ત્યારે જગન્ય
 પદે એક, બે અને ઉત્કૃષ્ટપદે એકસો આઠ હોય છે. તેથી આઠ પ્રકૃતિને વાંધનારા ન હોય ત્યારે અવન્ધક પદ્ વડે પણ બે ભાંગા થાય
 છે. ૫ પ્રમાણે એક પહેલો ભાંગો અને એક એકના સંયોગે છ વીજા ભાંગાઓ-૫મ વધા મલ્લો સાત ભાંગા થાય છે. હવે દ્વિકસંયોગી ભાંગા

॥१३४३॥

તિઓ બાંધનાર અને અવધક હાય, રજયા (પત) ની કારણ કે વન્ને હમેશાં ઘણાં હોય છે. તેથી પ્રત્યેક અષ્ટવિધબન્ધક વતાવાય છે-તેમાં સપ્તવિધબન્ધક અને એકવિધબન્ધક અવસ્થિત છે. કારણ કે વન્ને હમેશાં ઘણાં હોય છે. તેથી પ્રત્યેક અષ્ટવિધબન્ધક પદ અને પદ્રૂવિધબન્ધકપદમાં એકવચન અને પદ્રૂવિધબન્ધકપદના વહુવચનરૂપ વીજો પદ અને પદ્રૂવિધબન્ધકપદમાં એકવચન રૂપ પહેલો ભાંગો. અષ્ટવિધબન્ધક પદમાં એકવચન અને પદ્રૂવિધબન્ધકપદના વહુવચન રૂપ થયા, ઇમજ ભાંગો. પ એ ભાંગા અષ્ટવિધબન્ધક અને અવન્ધક પદ વડે જાળવા. પ પ્રમાણે ચાર ભાંગા પદ્રૂવિધબન્ધક અને અવન્ધક પદ વડે જાળવા.

સત્તવિહ્વન્ધગા ય ઇગવિહ્વન્ધગા ય અદ્વિહ્વન્ધગા ય અવન્ધઃ ય ૭, અહવા સત્તવિહ્વન્ધગા ય ઇગવિહ્વન્ધગા ય અદ્વિહ્વન્ધગા ય અવન્ધગા ય ૮, एवं एते अट्टभंगा, सन्वेवि मिलिया सत्तावीसं भंगा भवन्ति । एवं मणूसाणवि एते चेव सत्तावीसं भंगा भाणितत्वा, एवं मुसावायविरयस्स जाव मायामोसविरयस्स जीवस्स य मणूस्स य । मिच्छादंसणसहविरणं भन्ते ! जीवे कति कम्मपग-
 छ प्रकृतिओ बांधनार अने (घणा) अवंधक होय. ૩ અથવા (ઘણા) સાત પ્રકૃતિઓ વાંધનારા (એક) આઠ પ્રકૃતિઓ વાંધનાર (ઘણા) છ પ્રકૃતિઓ વાંધનારા અને (એક) અવંધક હોય. ૪ અથવા (ઘણા) સાત પ્રકૃતિઓ વાંધનારા એક પ્રકૃતિ વાંધનારા (એક) આઠ પ્રકૃતિ વાંધનાર (ઘણા) છ પ્રકૃતિઓ વાંધનાર અને ઘણા અવંધક હોય. ૫ અથવા (ઘણા) સાત પ્રકૃતિઓ વાંધનારા એક પ્રકૃતિ વાંધનારા આઠ પ્રકૃતિઓ વાંધનારા (એક) છ પ્રકૃતિઓ વાંધનાર અને એક અવંધક હોય. ૬ અથવા (ઘણા) સાત પ્રકૃતિઓ વાંધનારા એક પ્રકૃતિ વાંધનારા આઠ પ્રકૃતિઓ વાંધનારા (એક) છ પ્રકૃતિઓ વાંધનાર અને (ઘણા) અવંધક હોય. ૭ અથવા (ઘણા) સાત દ્વિકસંયોગના વાર ભાંગા થાય છે. અષ્ટવિધવન્ધક અને અવન્ધકરૂપ ત્રણ પદ્મના સંયોગે પ્રત્યેકના એકવચન અને વાહુવચન થકે આઠ ભાંગા થાય છે. સર્વે મઠ્ઠી સત્યાવીશ ભાંગા થાય છે. અહીં અન્ય તાંત્રા કરે છે—વિરતિવાલાને કેમ વંધ થાય? કારણ કે વિરતિ વંધનો હેતુ નથી, જો વિરતિ પણ વંધનો હેતુ થાય તો મોક્ષના અમાનનો પ્રસંગ થાય. કારણ કે મોક્ષનો કોઈ ઉપાય નથી. તેનો ઉત્તર એ છે કે વિરતિ વન્ધનો હેતુ નથી, પરંતુ વિરતિવાલાને જે કપાય અને યોગો છે તે વન્ધનું કારણ છે. તે આ પ્રમાણે—સામાયિક, હેત્રોપ-સ્થાન અને પરિહારાવિશુદ્ધિક ચારિત્રમાં પણ જે ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલા સંજ્ઞાનરૂપ કપાયો અને યોગો છે તેથી વિરતિવાલાને પણ દેવાયુષ વગેરે શુભપ્રકૃતિઓનો કપાય અને યોગનિમિત્તક વન્ધ થાય છે. જેમ પ્રાણાતિપાતનો વિરતિવાલાને સત્યાવીશ ભાંગા કહ્યા,

डीतो बन्धति ? गोयमा ! सत्तविहबन्धए वा अट्टविहबन्धए वा एंगविहबन्धए वा अवन्धए वा । मिच्छादंसणसल्लविरए णं भंते ! नेरइए कति कम्मपगडीतो बन्धति ? गोयमा ! सत्तविहबन्धए वा अट्टविहबन्धए वा जाव पंचिदियतिरिक्खजोणिए । मणूसे जहा जीवे । वाणमंतरजोइसितवेमाणिते जहा नेरइते । मिच्छादंसणसल्लविरया णं भंते ! जीवा कति कम्मपगडीतो बन्धन्ति ? गोयमा ! ते चेव सत्तावीसं भंगा भा-

प्रकृतिओ बांधनारा एक प्रकृति बांधनारा आठ प्रकृति बांधनारा छ प्रकृतिओ बांधनारा अने (एक) अबंधक होय. ८ अथवा (घणा) सात प्रकृतिओ बांधनारा, एक प्रकृति बांधनारा आठ प्रकृतिओ बांधनारा छ प्रकृतिओ बांधनारा अने अबंधक होय. ए प्रमाणे ए आठ भांगा थया. बधा मलीने सत्यावीश भांगा थाय छे. एम मनुष्योने पण एज सत्यावीश भांगा कहेवा. ए रीते मृपावादनी विरतिवाळा, यावत् मायामृपावादनी विरतिवाळा जीवने अने मनुष्यने जाण्डुं. हे भगवन् ! मिथ्यादर्शनशाल्यनी विरतिवाळो जीव केदली कर्म प्रकृतिओ बांधे ? हे गौतम ! सात प्रकृतिओ बांधे, आठ प्रकृतिओ बांधे, छ प्रकृतिओ बांधे, एक प्रकृति बांधे अने अबंधक होय. हे भगवन् ! मिथ्यादर्शन शाल्यनी विरतिवाळो नैरयिक केदली कर्मप्रकृतिओ बांधे ? हे गौतम ! सात प्रकृतिओ अने

तेम मृपावादनी विरतिवाळाने, यावत् मायामृपाणी विरतिवाळाने जाणवा.

मिथ्यादर्शनशाल्यनी विरतिवाळाने आथयी सूत्र कहे छे—“मिच्छादंसणसल्लविरएणं भंते !”—मिथ्यादर्शनशाल्यनी विरतिवाळो केदली कर्मप्रकृतिओ बांधे ?—इत्यादि सूत्र सुगम छे, परन्तु तेओ सप्तविधबन्धक, अष्टविधबन्धक, पड्विधबन्धक एकविधबन्धक अने अवन्धक होय छे. मिथ्यादर्शनशाल्यनी विरति अविस्मृतिसम्यग्दृष्टि गुणस्थानकधी आरंभी अयोगी केवली सुधी होय छे. नैरयिकादि चोवीश दंडकता विचारमां मनुष्य सिवाय बाकीना वधा स्थानोमां सप्तविधबन्धक के अष्टविधबन्धक होय छे, पण पड्विधबन्धकादि

णितव्वा । मिच्छादंसणसहचिरया णं भंते ! नेरइया कति कम्मपगडीतो बन्धन्ति ? गोयमा ! सन्वेवि ताव होल सत्तविहबन्धगा, अहवा सत्तविहबन्धगा य अट्टविहबन्धगा य अट्टविहबन्धगा य अट्टविहबन्धगा य एवं जाव वेमाणिया, णवरं मणूसाणं जहा जीवाणं ।

आठ प्रकृतिओ यावत् पंचेन्द्रिय तिर्यंच सुधी बांधे. मनुष्यने जीवनी पेठे बंध जाणवो. व्यन्तर, ज्योतिषिक अने वैमानिकने नैरयिकनी पेठे समजवुं, मिथ्यादर्शनशैल्यनी विरतिवाळा जीवो केटली कर्मप्रकृतिओ बांधे ? हे गौतम ! ते (पूर्वोक्त) सत्यावीश भांगा कहेवा. मिथ्यादर्शनशैल्यनी विरतिवाळा नैरयिको केटली कर्मप्रकृतिओ बांधे ? हे गौतम ! वधा य जीवो सात प्रकृतिओ बांधे. ? अथवा (घणा) सात प्रकृतिओ बांधे अने (एक) आठ प्रकृति बांधे. २ अथवा (घणा) सात प्रकृतिओ बांधे अने आठ प्रकृतिओ बांधनारा होय. ए प्रमाणे यावत् वैमानिको रुधी जाणवुं. परन्तु मनुष्योने जीवोनी पेठे समजवुं.

होता नहीं, कारण के तेओने श्रेणिनी प्राप्तिनो असंभव छे. जेम जीवपदमां कहुं तेम मनुष्यपदमां कहेवुं. कारण के मनुष्योमां सर्वभावनो संभव छे. हवे बहुवचन बडे आ संयन्धे सूत्र कहे छे—‘मिच्छादंसणसहचिरया णं भंते जीवा’—मिथ्यादर्शनशैल्यनी विरतिवाळा जीवो केटली कर्मप्रकृतिओ बांधे ? इत्यादि. अहीं पण पूर्वे कहेला तेज सत्यावीश भांगा जाणवा. नैरयिकपदमां ण भांगा होय छे. तेमां वधा सात आठ प्रकृतिओनो बंध करे त्यारे घणा सात प्रकृति बांधनारा अने एक आठ प्रकृति बांधनार होय प वीजो भांगो, ज्यारे एक नैरयिक नारा घणा होय त्यारे घणा सात कर्म बांधनारा अने आठ कर्म बांधनारा होय प वीजो भांगो. एम ण भांगा वैमानिक सूत्र सुधी जाणवा. परन्तु मनुष्यपदमां सत्यावीश भांगा जेम जीवपदमां कहा तेम कहेवा.

१५. पाणातिवायविरयस्स णं भंते ! जीवस्स किं आरंभिया किरिया कज्जति, जाव मिच्छादंसणवत्तिरिया किरिया कज्जति ? गोयमा ! पाणातिवायविरयस्स जीवस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जति, सिय नो कज्जति । पाणातिवायविरयस्स णं भंते ! जीवस्स परिगहिया किरिया कज्जति ? गोयमा ! णो इण्ठे सम्भे । पाणातिवायविरयस्स णं भंते ! जीवस्स मायावत्तिरिया किरिया कज्जति ? गोयमा ! सिय कज्जति, सिय नो कज्जति । पाणातिपातविरयस्स णं भंते ! जीवस्स अपच्चक्खणवत्तिरिया किरिया कज्जति ? गोयमा ! णो इण्ठे सम्भे । मिच्छा-

१५. हे भगवन् ! प्राणातिपातनी विरतिवाळा जीवने शुं आरंभिकी क्रिया होय ? यावत् मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया होय ? हे गौतम ! प्राणातिपातनी विरतिवाळा जीवने कदाच आरंभिकी क्रिया होय अने कदाच न होय. हे भगवन् ! प्राणातिपातनी विरतिवाळा जीवने पारिग्रहिकी क्रिया होय ? हे गौतम ! ए अर्थ समर्थ नथी. हे भगवन् ! प्राणातिपातनी विरतिवाळा जीवने मायाप्रत्ययिकी क्रिया होय ? हे गौतम ! कदाच होय अने कदाच न होय. हे भगवन् ! प्राणातिपातनी विरतिवाळा जीवने अप्रत्याख्यानप्रत्ययिकी क्रिया होय ? हे गौतम ! ए अर्थ समर्थ नथी. हे भगवन् ! प्राणातिपातनी विरतिवाळा जीवने मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी होय एम पृच्छा

१५. हवे आरंभिकी आदि क्रियाओमां कइ क्रिया प्राणातिपातनी विरतिवाळने होय तेनो विचार करे छे-‘पाणाइवायविरयस्स णं भंते !’-हे भगवन् ! प्राणातिपातनी विरतिवाळा जीवने आरंभिकी क्रिया होय के यावत् मिथ्यादर्शन प्रत्ययिकी क्रिया होय इत्यादि. आरंभिकी क्रिया कदाच होय अने कदाच न होय. प्रमत्तसंयतने होय अने वाक्कीनाने न होय. पारिग्रहिकी क्रिया न होय, कारण के तेओ परिग्रहथी सर्वथा निवृत्त थयेला छे. जो एम न होय तो सम्यक् प्राणातिपातनी विरति न घटे. मायाप्रत्ययिकी कदाच होय अने कदाच न होय. कारण के मायाप्रत्ययिकी अप्रमत्तने पण कदाचित् प्रवचननी मलिनताउं रक्षण करवा माटे होय छे, बीजा काळे न होय. अप्रत्याख्यान

દંસળવત્તિયાણુ પુચ્છા ! ગોયમા ! જો ઇળટે સમઢે ! ણં પાણાનિપાતવિરયસ્સ મળૂસસ્સવિ, ણં જાવ માયામો-
સવિરયસ્સ જીવસ્સ મળૂસસ્સ ય ! મિચ્છાદંસળસહ્ચવિરયસ્સ ણં ઢંતે ! જીવસ્સ કિં આરંભિયા કિરિયા કજ્જનિ,
જાવ મિચ્છાદંસળવત્તિયા કિરિયા કજ્જતિ ? ગોયમા ! મિચ્છાદંસળસહ્ચવિરતસ્સ જીવસ્સ આરંભિયા કિરિયા સિય
કજ્જહિ, સિય નો કજ્જહિ, ણં જાવ અપચન્નસ્વાણકિરિયા ! મિચ્છાદંસળવત્તિયા કિરિયા ન કજ્જહિ ! મિચ્છાદંસળસહ્ચ-
કરવી. હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી. એમ પ્રાણાતિપાતની નિરતિવાઝા મનુષ્યને પણ જાણું. એ પ્રમાણે યાવત્ માયામુપાગાદની વિર-
તિવાઝા જીવને અને મનુષ્યને સમજાવું. હે ભગવન્ ! મિચ્છાદર્શનશલ્યની વિરતિવાઝા જીવને શું આરંભિકી ક્રિયા હોય ? યાવત્ મિ-
ચ્છાદર્શનપ્રત્યયિકી ક્રિયા હોય ? હે ગૌતમ ! મિચ્છાદર્શનશલ્યની વિરતિવાઝા જીવને આરંભિકી ક્રિયા કદાચ હોય અને કદાચ ન હોય.
એ પ્રમાણે યાવત્ અપ્રત્યાહ્યાન ક્રિયા જાણવી. મિચ્છાદર્શનપ્રત્યયિકી ક્રિયા ન હોય. હે ભગવન્ ! મિચ્છાદર્શનશલ્યની વિરતિવાઝા
ક્રિયા અને મિચ્છાદર્શનપ્રત્યય ક્રિયા સર્વથા ન હોય. ક્ષાત્તળ કે ને હોય તો પ્રાણાતિપાતની નિરતિનો સંભવ ન હોય. પ્રાણાતિપાતની વિરતિના
ત્રે પદ છે-જીવ અને મનુષ્ય. તેમાં તેમ સામાન્ય જીવને આશ્રયી કર્યું છે તેમ મનુષ્યને આશ્રયી કર્યું છે. એ પ્રમાણે સુરનાર કહે
છે—“પણ પાણાસ્યાયવિરયસ્સ મળૂસસ્સવિ” એમ પ્રાણાતિપાતની નિરતિવાઝા મનુષ્યને પણ કર્યું છે. એમ માયામુપાગાદની વિરતિવાઝા જીવ
અને મનુષ્યને કર્યું છે. મિચ્છાદર્શન શલ્યની નિરતિવાઝા જીવને આશ્રયી કર્યું છે. માયામુપાગાદની વિરતિવાઝા જીવને આશ્રયી કર્યું છે અને
મિચ્છાદર્શનશલ્યની વિરતિવાઝા જીવને શું આરંભિકી ક્રિયા હોય ? કદાચ હોય ? કદાચ ન હોય ? આરંભિકી ક્રિયા હોય તે પછી
કદાચ ન હોય. પ્રમત્તસંયત સુખી હોય અને ચારીનાને ન હોય એ આશા છે. પારિવ્રત્તિની ક્રિયા પેશાવિરતિ મુખી હોય તે પછી
હોતી નથી. માયાપ્રત્યય ક્રિયા પણ અનિતિ તારમંપરાય સુખી હોય છે. પછી ન હોય. અપ્રત્યાહ્યાનક્રિયા પણ નિરતિવિમળવર્ણિ મુખી

विरयस्स णं भंते ! नेरइयस्स किं आरंभिया किरिया कज्जति जाव मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! आरंभिया किरिया कज्जति, जाव अपच्चक्खाणकिरियावि कज्जइ, मिच्छादंसणवत्तिया किरिया नो कज्जइ । एवं जाव थणियकुमारस्स । मिच्छादंसणसहचिरयस्स णं भंते ! पंचिदियतिरिक्खज्जोणियस्स एवमेव पुच्छा । गोयमा ! आरंभिया किरिया कज्जइ, जाव मायावत्तिया किरिया कज्जइ, अपच्चक्खाणकिरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, मिच्छादंसणवत्तिया किरिया नो कज्जइ । मणूसस्स जहा जीवस्स । बाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयस्स ।

नेरयिकने शुं आरंभिकी क्रिया होय ? यावत्-मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया होय ! हे गौतम ! आरंभिकी क्रिया होय, यावत् अग्र-
त्याख्यान क्रिया पण होय. मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया न होय. एम यावत् स्तनितकुमारने जाणवुं. हे भगवन् ! मिथ्यादर्शनश-
ल्यनी विरतिवाळा पंचेन्द्रिय तिर्येचने एमज पृच्छा करवी. हे गौतम ! आरंभिकी क्रिया होय. मायाप्रत्ययिकी क्रिया होय. अग्र-
त्याख्यान क्रिया कदाच होय अने कदाच न होय. मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया न होय. मनुष्यने जीवनी पेठे जाणवुं. व्यन्तर,
ज्योतिषिक अने वैमानिकने नैरयिकनी जेम कहेवुं.

होय, पछी न होय. तेथी प क्रियाओने पण आश्रयी 'सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ' कदाच होय अने कदाच न होय-एम कहेवुं.
ते प्रमाणे सूत्रकार कहे छे—'एवं जाव अपच्चक्खाणकिरिया'-ए प्रमाणे यावत् अग्रत्याख्यान क्रिया सुधी जाणवुं. मिथ्यादर्शनप्रत्य-
यिकी क्रियानो निषेध करवो. कारण के तेनो मिथ्यादर्शननी विरतिवाळाने असंभव छे. चोवीश दंडकना विचारमां नैरयिकथी आरंभी
स्तनितकुमार सुधीना जीवोने चार क्रियाओ कहेवी. अने मिथ्यादर्शनप्रत्ययिक्रियानो निषेध करवो. तिर्येच पंचिन्द्रियने आविनी जण

૧૬. एतासि णं भंते ! आरंभियाणं जाव मिच्छादंसणवत्तियाण य कतरे कतरेहिंतो अप्पा वा ४ ? गोयमा ! सञ्चत्थोवाओ मिच्छादंसणवत्तियाओ किरियाओ, अपनक्कणाणकिरियाओ विसेसाहियाओ, परिग्गहियातो विसेसाहियाओ, आरंभियातो किरियातो विसेसाहियाओ, मायावत्तियातो विसेसाहियातो ।

પણવણા, મગનૂં, વાનીસતિમં કિરિયાપયં સમતં ।

૧૬. હે મગનુ ! તુ આરંભિકી ક્રિયા, યાવત્ મિશ્યાદશનપ્રત્યયિકી ક્રિયાઓમાં કહ ક્રિયા કોનાથી અલ્પ, વહુ, તુલ્ય કે વિશેષાધિક હોય ? હે ગૌતમ ! સૌથી થોડી મિશ્યાદર્શનપ્રત્યયિકી ક્રિયાઓ હોય છે. તેથી અપ્રત્યાલ્યાન ક્રિયા વિશેષાધિક છે, તેથી પારિશ્રમિકી ક્રિયાઓ વિશેષાધિક છે, તેથી આરંભિકી ક્રિયાઓ વિશેષાધિક છે અને તેથી માયાપ્રત્યયિકી ક્રિયાઓ વિશેષાધિક છે.

પ્રજ્ઞાપના મગત્તીના અનુવામાં યાચોશનું કિર્યાપદ સમાન.

ક્રિયાઓ અવદ્ય કારેની. અને અપ્રત્યાલ્યાન ક્રિયા મગનાણ (નિરુલ્લે) જાણવી. તે વૈશનિરતિને ન હોય, નાકીનાને હોય. મિશ્યાદર્શન ક્રિયાનો નિષેધ નહયો. મનુચ્છેને નામાન્ય ઝીગની પેઠે કારેનું અને જ્ઞાનમદિને વૈશનિકની તેમ જાણું.

૧૬. इत्ये आज आरंभिकी वगेरे क्रियाओंनु परम्पर अहमगद्वय कहे दे—'एतासि णं भंते'—हे भगवन् ! त आरंभिकी, यावत् मिश्या-दर्शनप्रत्ययिकी क्रियाओंमां कोण कोनाही अल्प छे-इत्यदि. सोंथो थोड़ी मिश्यादर्शनप्रत्यय किर्या छे, कारण के मिश्यालक्षिने ज होय छे. तेथी अप्रत्याल्यन किर्या निशेषाधिक छे, कारण के ते भविमनिरम्यलक्षि 'ने मिश्यालक्षिने होय छे. तेथी एण पारिप्रकि ही किर्या निशेषाधिक छे, कारण के ते वैशनिरकिनाळा अने भंती पूर्णाने होय दे. तेथो आरंभिकी किर्या निशेषाधिक छे. कारण के ते प्रमत्तसंगत अने तेनी गहेल्लाना जीनोने होय छे. तेथो एण मायाप्रत्यय किर्या निशेषाधिक छे, कारण के अप्रमत्त संयतोने एण होय छे.

પ્રજ્ઞાપના ડીઠાના અનુવાદમાં ના હોગનું કિર્યાપદ : મગના.

તેવીસતિમં પદં

પદમો ઉદ્દેસો !

કૃતિ પગડી કંહ બન્ધતિ કંહિહિ ઠાળેહિં ઠાળેહિં ય'પયડી ઐણુભાવો કહિવિહો કરસ ॥
૧ કૃતિ ણં ભંતે ! કરમપગડીઓ પળણતાઓ ? ગોયમા ! અટ્ટ કરમપગડીઓ પળણતાઓ, તંજહા—ણાણા-
વરણિજં ૧, દંસણાવરણિજં ૨, વેદણિજં ૩, મોહણિજં ૪, આડયં ૫, નામં ૬, ગોયં ૭, અંતરાહ્યં ૮ । નેરહયાણં

તેવીશસું કરમપ્રકૃતિ પદ

પ્રથમ ઉદ્દેશક

૧ કેટલી કરમપ્રકૃતિઓ છે ? ૨ જીવ કેવી રીતે બાંધે છે ? ૩ કેટલા સ્થાને બાંધે છે ? ૪ કેટલી પ્રકૃતિઓ વેદે છે ? ૫ કયા કર્મનો કેટલા પ્રકારનો અનુભવ (વિપાક) છે ? ૬ કેટલા દ્વારો આ ઉદ્દેશકમાં કહેવાના છે.

૧. હે ભગવન્ ! કેટલી કરમપ્રકૃતિઓ કહી છે ? હે ગૌતમ ! આઠ કરમપ્રકૃતિઓ કહી છે. તે આ પ્રમાણે—૧ જ્ઞાનાવરણીય, ૨

૧. ૫ પ્રમાણે વાવીશસું ક્રિયાપદ કહ્યું. હવે તેવીશમા પદનો પ્રારંભ થાય છે. પનો સંવન્ધ આ પ્રમાણે છે—અહિં પૂર્વના પદમાં નારકાદિ ગતિના પરિણામ વડે પરિણત થયેલા જીવોના પ્રાણાતિપાતાદિ ક્રિયાવિશેષનો વિચાર કર્યો, હવે તેઓના કર્મવન્ધાદિ પરિણામ વિશેષનો વિચાર કરવાનો છે. તેમાં પ્રથમ અધિકારોનું પ્રતિપાદન કરનારી આ દ્વાર ગાથા છે—‘કંહ પગડી’ इत्यादि. કેટલી પ્રકૃતિઓ છે—इत्यादि સંવન્ધે પ્રથમ અધિકાર, તથા કયા પ્રકારે તે પ્રકૃતિઓ બાંધે છે—પ વિશે વીજો અધિકાર, કેટલા સ્થાનોએ બાંધે છે—પ

‘મંતે ! કહ કમ્મપગડીઓ પન્નત્તાઓ ? ગોયમા ! એવં ચેવ, એવં જાવ વેમાણિયાણં ? ।

દર્શનાવરણીય, ૩ વેદનીય, ૪ મોહનીય, ૫ આયુષ, ૬ નામ, ૭ ગોત્ર, ૮ અને અંતરાય. હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ કહી છે ? હે ગૌતમ ! એ પ્રમાણે (આઠ કર્મ પ્રકૃતિઓ) કહી છે. એમ વૈમાનિકો સુધી કહેયું.

ત્રીજો અધિકાર, કેટલી પ્રકૃતિઓ વેદે છે-૫ ચોથો અધિકાર, અને કયા કર્મનો કેટલા પ્રકારનો અનુભવ-વિપાક છે-૫ પાંચમો અધિકાર. તેમાં પ્રથમ અધિકારનું નિરૂપણ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે—‘કતિ ણં મંતે કમ્મપગડીઓ પન્નત્તાઓ’ इति. ક્રિયાપદમાં ‘કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ છે’ ૫ કહેયું છે, તો અહીં શા માટે પ્રકૃતિઓની સંખ્યા સંબંધે ફરીથી પ્રશ્ન કરે છે ? વિશેષતા જણાવવા માટે આ પ્રશ્ન છે અને તે વિશેષતા આ પ્રમાણે છે—પૂર્વે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ વાંધતો કેટલી ક્રિયાઓ વહે જોડાય છે-૫મ કાણું છે, ક્રિયાઓ પ્રાણાત્પાતનું કારણ છે, પ્રાણાત્પાત જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મવન્ધનું વાણ કારણ છે અને કર્મવન્ધ કાર્ય છે. અહીં તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ જ કર્મવન્ધનું આન્તર કારણ છે-૫ પ્રતિપાદન કરવાનું છે. અહીં ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—‘હે ગૌતમ ! આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ કહી છે. તેજ પ્રકૃતિઓના નામનો ઉચ્ચાર કરીને વર્ણવે છે—જ્ઞાનાવરણીયં, દર્શનાવરણીયં, ઇત્યાદિ. જ્ઞાયતે એનેન-જે વસ્તુ જણાય-પરિચ્છેદ કરાય તે જ્ઞાન પટલે સામાન્ય-વિશેષાત્મક વસ્તુમાં વિશેષને ગ્રહણ કરવારૂપ વોથ. આવિયતે એનેન-જે વહે અચ્છાદન કરાય-ઢંકાય તે આવરણ. અહીં કરણના અર્થમાં ‘અનીય’ પ્રત્યય થયો છે. જ્ઞાનનું અચ્છાદન કરનાર કર્મ તે જ્ઞાનાવરણીય. હૃદયતે એનેન-જે વહે દેહાય તે દર્શન-સામાન્ય-વિશેષાત્મક વસ્તુમાં સામાન્યને ગ્રહણ કરવા રૂપ વોથ. કાણું છે કે—

“જં સામનગહણં ભાવણં નેવ કદ્દટ્ટુ આગારં । અવિસેસિજ્જણ અત્થે દંસણમિહ વુચ્ચે સમયે” ॥

ભાવ-પદાર્થોના આકાર સિવાય અર્થોની વિશેષતા ગ્રહણ કર્યા સિવાય સામાન્યનું ગ્રહણ કરવું તે સિદ્ધાન્તમાં દર્શન કહેવાય છે. તેનું આવરણભૂત કર્મ તે દર્શનાવરણીય. વેચતે યદ્-જે સુલાદિ સ્વરૂપે વેચાય-અનુભવાય તે વેદનીય. અહીં કર્મ કારકના અર્થમાં ‘અનીય’

માટે તેનું આચ્છાદન કરનાર જ્ઞાનાવરણીય તેનાથી પ્રથમ કહ્યું છે, અને ત્યાર પછી દર્શનાવરણીય કર્મ કહ્યું છે. કારણ કે જ્ઞાનોપયોગથી પડીને જીવ દર્શનોપયોગમાં આવે છે. ૫ જ્ઞાનાવરણીય અને દર્શનાવરણીય પોતાનો વિપાક દેશાહતા યથાયોગ્યપણે અવશ્ય સુલઘુ:સરૂપ વેદનીય કર્મના વિપાકનું નિમિત્ત થાય છે. તે આ પ્રમાણે-અત્યન્ત ઉપચિત્ત થયેલા જ્ઞાનાવરણ કર્મને વિપાકથી અનુભવતા, સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મતર વસ્તુનો વિચાર કરવાને પોતાને અસમર્થ માનતા ઘણા માણસો હોય છે. અને જ્ઞાનાવરણ કર્મના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલી બુદ્ધિની પદુતાયુક્ત થઈ સૂક્ષ્મ, સૂક્ષ્મતર વસ્તુને પોતાની પ્રણાથી જાણતા અને ઘણા માણસોથી પોતાને શ્રેષ્ઠ માનતા સુલઘુ:સરૂપ છે. અતિગાઢ દર્શનાવરણના વિપાકોદયથી જન્માન્ધપણું વગેરે ઘણું દુ:સ અનુભવે છે. દર્શનાવરણ કર્મના ક્ષયોપશમજન્ય પદુતાયુક્ત પ્રાણી સ્પષ્ટ ચક્ષુ વગેરે શિન્દ્રિયો સહિત યથાર્થપણે વસ્તુને જોતો પ્રમોદને અનુભવે છે. તેથી ૫ અર્થને જાણવા માટે દર્શનાવરણીય કર્મ પછી વેદનીય કર્મનું ગ્રહણ કર્યું છે. વેદનીય કર્મ શ્રદ્ધ અને અનિષ્ટ વિષયના સંબંધથી સુલઘુ:સરૂપ ઉત્પન્ન કરે છે. તેથી શ્રદ્ધ અને અનિષ્ટ વિષયના સંબંધથી સંસારીને અવશ્ય રાગ-દ્વેષ થાય છે અને રાગ-દ્વેષ મોહનીયનિમિત્તક છે. ૫ અર્થને જાણવા વેદનીય પછી મોહનીય કર્મનું ગ્રહણ કર્યું છે. મોહનીય કર્મ વહે મૂઢ થયેલા પ્રાણીઓ વધુ આરંભ અને પરિગ્રહાદિમાં આસક્ત થઈ નરકાવિનું આયુષ્ય વાંધે છે તેથી મોહનીય કર્મની પછી આયુષ્ય કર્મનું ગ્રહણ કર્યું છે. નારકાદિ આયુષ્યના ઉદયમાં અવશ્ય નરકગત્યાદિનામ કર્મ ઉદયમાં આવે છે, તેથી આયુષ્યકર્મની પછી નામકર્મનું ગ્રહણ કર્યું છે. નામકર્મના ઉદયમાં અવશ્ય ઉચ્ચ કે નીચ ગોત્ર કર્મનો વિપાકોદય પ્રાપ્ત થાય છે માટે નામકર્મ પછી ગોત્ર કર્મનું કથન કર્યું છે. ગોત્રકર્મના ઉદયમાં ઉચ્ચ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલાને પ્રાયઃ જ્ઞાન-લાભાન્તરાયાદિનો ક્ષયોપશમ હોય છે, કારણ કે રાજા પ્રમુગ્ધને અધિકપણે જ્ઞાન-લાભાદિ જોવામાં આવે છે. નીચકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલાને જ્ઞાન-લાભાન્તરાયાદિનો ઉદય હોય છે. કારણ કે અન્યજ જાતિમાં તે પ્રમાણે જોવામાં આવે છે. તેથી ૫ અર્થનું ગ્રહણ કરવા માટે ગોત્ર પછી અન્તરાય કર્મ કહ્યું છે. ૫ પ્રમાણે પ્રથમ દ્વાર કહેવામાં આવ્યું.

૨. કહું નં મંતે ! જીવે અદ્ધ કમ્મપગડીતો બન્ધતિ ? ગોયમા ! નાણાવરણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં દરિસ-
ણાવરણિજ્ઞં કમ્મં ણિયચ્છતિ, દંસણાવરણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં દંસણમોહણિજ્ઞં કમ્મં ણિયચ્છતિ, દંસણમોહ-
ણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં મિચ્છત્તં નિયચ્છતિ, મિચ્છત્તેણં ઉદિણં ગોયમા ! एवं खलु जीवो अद्द कम्मपगडीतो

૨. હે ભગવન્ ! જીવ કેવી રીતે આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે છે ? હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી દર્શનાવરણીય કર્મનો
ઉદય થાય છે, દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી દર્શનમોહનીય કર્મનો ઉદય થાય છે, દર્શનમોહનીય કર્મના ઉદયથી મિથ્યાત્વનો
ઉદય થાય છે અને મિથ્યાત્વના ઉદયથી હે ગૌતમ ! એ પ્રમાણે સ્વરેખર જીવ આઠ પ્રકૃતિઓ બાંધે છે. હે ભગવન્ ! નૈરયિક આઠ

૨. હવે ય આઠ પ્રકૃતિઓ કેવી રીતે બાંધે-ય વીજાદ્વારનું પ્રતિપાદન કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે—‘કહું નં મંતે’ ! इत्यादि. हे भगवन् !
કર્મ-કયા પ્રકારે જીવ આઠ પ્રકૃતિઓ બાંધે ? ભગવાન્ ઉતર આપે છે-ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદય વડે દર્શનાવરણ કર્મ ‘નિ-
યચ્છતિ’-નિશ્ચિત-અવશ્ય નિર્ગચ્છતિ-પ્રાપ્ત થાય છે; પટલે તે વિશિષ્ટ ઉદયને પ્રાપ્ત થાય છે. તાત્પર્ય ય છે કે ઉત્ક્રાન્ત જ્ઞાનાવરણીય
કર્મને ઉદય વડે અનુભવ કરતો દર્શનાવરણીય કર્મને ઉદય વડે વેદે છે. કારણ કે જોઓનું અન્તઃકરણ જુજ્ઞાન વડે વાસિત છે યવા
શૂન્યવાદી પ્રમુખ અન્યતીર્થિકો વિપરીત દૃષ્ટિવાળા જણાય છે. ‘દર્શનાવરણીયકર્મના ઉદય વડે દર્શનમોહનીયકર્મ ‘નિર્ગચ્છતિ’ વિપાકા-

૧ અહીં ટીકાકારનું તાત્પર્ય ય છે કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદય સાથે નિયત દર્શનાવરણ કર્મનો ઉદય હોય છે. દર્શનાવરણના ઉદયની
સાથે દર્શનમોહનીયનો નિયત ઉદય હોય છે, દર્શનમોહનીયકર્મનાં ઉદય વડે મિથ્યાત્વનો નિયત ઉદય હોય છે. અને મિથ્યાત્વનો ઉદય ય આઠે
કર્મબન્ધનો હેતુ છે. અને મિથ્યાત્વના ઉદયનું કારણ દર્શનમોહનીય અને દર્શનમોહનીયના ઉદયનું કારણ જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ કર્મ છે. જેનો
વિશેષાવબોધ વિપરીત હોય છે તેનો સામાન્ય અવબોધ પણ વિપરીત હોય છે. વિશેષાવબોધ અને સામાન્ય અવબોધના ત્રિપર્યયથી દર્શનમોહનીયનો

બન્ધતિ । કહું નં ભંતે ! નેરહુ અઢ કમ્મપગડીઓ બન્ધતિ ? ગોયમા ! એવં ચેવ, એવં જાવ વેમાણિતે । કહણ્ણં
ભંતે ! જીવા અઢ કમ્મપગડીતો બન્ધન્તિ ? ગોયમા ! એવં ચેવ, જાવ વેમાણિયા ।

કર્મપ્રકૃતિઓ કેમ બાંધે ? હે ગૌતમ ! એમ જાણવું. એ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી કહેવું. હે ભગવન્ ! જીવો આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ કેમ
બાંધે ? એમ જાણવું. એ પ્રમાણે યાવત્ વૈમાનિકો સુધી જાણવું.

વસ્થારૂપ ઉદયવહે પ્રાપ્ત થાય છે. તે દર્શનમોહનોયકર્મના ઉદયવહે મિથ્યાત્વનો ઉદય થાય છે. અને તેથી તે અતત્ત્વને તત્ત્વરૂપે અને
તત્ત્વને અતત્ત્વરૂપે માને છે. મિથ્યાત્વના ઉદયથી જીવ આઠે કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે છે. ‘હલ્લુ’ શબ્દ પ્રાયોવૃત્તિ ચતાવવા માટે છે. પટલે
ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પ્રાયઃ જાણવું. જો પમ ન હોય તો કોઈ સમ્યગ્દષ્ટિ પણ આઠે પ્રકૃતિઓ બાંધે છે, અને કોઈ સમ્યગ્દષ્ટિ બાંધતા
પણ નથી. જેમકે સૂક્ષ્મસંપરાયાદિ ગુણસ્થાનકવર્તી જીવ કોઈપણ કર્મનો બંધ કરતો નથી, પણ તે પ્રકાર અહીં કહ્યો નથી. અહીં
તાર્પર્યાર્થ આ છે-પૂર્વ કર્મના પરિણામના સામર્થ્યથી ઉત્તર કર્મ બંધાય છે. ૫ સંબંધે કહ્યું છે કે—

“ જીવપરિણામહેઝ કમ્મતા પોગલા પરિણમંતિ । પુગલ્લકમ્મનિમિત્તં જીવો વિ તહેવ પરિણમ્હ ” ॥

જીવના પરિણામરૂપ નિમિત્તથી પુલ્લો કર્મપણે પરિણમે છે, અને પુલ્લ કર્મના નિમિત્તે જીવ પણ તે પ્રમાણે પરિણમે છે. ઉપર
કહેલા અર્થનું ચોવીશ દંડકના કમથી નિરૂપણ કરે છે—‘કહણ્ણં ભંતે ! નેરહુ’-હે ભગવન્ ! નૈરયિક કયા પ્રકારે આઠ કર્મનો બંધ

ઉદય થાય છે એટલે કે દર્શનમોહનીયના ઉદયમાં વિપરીત સામાન્યાવબોધ અને સામાન્યાવબોધના વિપર્યયમાં વિપરીત વિશેષાવબોધ હેતુ છે-
કારણભૂત છે. લોકમાં પણ એમ જ જણાય છે કે કુજ્ઞાનવાસિત અન્તઃકરણવાલાને દર્શનમોહનીયનો ઉદય હોય છે અને તેથી તેને જિનોલ્લ
તત્ત્વની રુચિ થતી નથી.

૩. જીવે નં મંતે ! જાણાવરણિજ્ઞં કર્મં કતિહિં ઠાળેહિં બંધતિ ? ગોયમા ! દોહિં ઠાળેહિં, તંજહા—રાગેણ ય દોસેણ ય । રાગે હુવિહે પદ્મત્તે, તંજહા—માયા ય લોભે ય । દોસે હુવિધે પદ્મત્તે, તંજહા—કોહે ય માણે ય, હૃદ્ધે-તેહિં ચડહિં ઠાળેહિં વિરિતોવગહિહિં એવં સ્વલુ જીવે જાણાવરણિજ્ઞં કર્મં બંધતિ, એવં નેરતિતે જાવ વેમા-ગિતે । જીવા નં મંતે ! જાણાવરણિજ્ઞં કર્મં કતિહિં ઠાળેહિં બંધન્તિ ? ગોયમા ! દોહિં ઠાળેહિં એવં ચેવ, એવં

૩. હે ભગવન્ ! જીવ કેટલા સ્થાનોએ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે ? હે ગૌતમ ! બે સ્થાને બાંધે. તે આ પ્રમાણે—રાગથી અને દ્વેષથી. રાગ બે પ્રકારનો છે. તે આ પ્રમાણે—માયા અને લોભ. દ્વેષ બે પ્રકારનો છે, તે આ પ્રમાણે—ક્રોધ અને માન. જીવવીર્ય વડે યુક્ત એ ચાર સ્થાનકોએ એ પ્રમાણે જીવ સ્વરેસર જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે. એમ નૈરયિક યાવત્ વૈમાનિક સંબંધે જાણવું. હે ભગવન્ ! જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા સ્થાનકોએ બાંધે ? હે ગૌતમ ! બે સ્થાનકોએ બાંધે—ઇત્યાદિ એમજ જાણવું. એ પ્રમાણે નૈરયિકો યાવત્ કરે ? ઇત્યાદિ પાઠ સુગમ છે. એમ એકવચન વડે વંડક કહ્યો. હવે વહુવચન વડે વંડક કહે છે—‘કહુણં મંતે જીવા’—હે ભગવન્ ! જીવો કયા પ્રકારે આઠ કર્મનો બંધ કરે ? ઇત્યાદિ પાઠસિદ્ધ છે. એમ વીજું દ્વારા કહ્યું.

૩. હવે જીવ કેટલા સ્થાનોએ કર્મ બાંધે છે—એ સ્થાનોએ વાંધે છે—એ સ્થાનો નામના કથનપૂર્વક જણાવે છે—વરણીય કર્મ બાંધે ? એ પ્રશ્નસૂત્ર સુગમ છે. ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—બે સ્થાનોએ વાંધે છે. તે સ્થાનો નામના કથનપૂર્વક જણાવે છે—રાગ અને દ્વેષ વડે. આ રાગ અને દ્વેષનું કેવું સ્વરૂપ છે ? ઉત્તર—રાગ પ્રીતિલક્ષણ છે અને અપ્રીતિરૂપ દ્વેષ છે. પ્રીતિ અને અપ્રીતિ રૂપ રાગદ્વેષ ક્રોધાદિથી અત્યંત ભિન્ન નથી, પરંતુ તેઓનો તેમાં જ અન્તર્ભાવ થાય છે. અને તે અન્તર્ભાવ નયસેદથી વિચિત્ર છે. માટે શિષ્ય ઉપર ઉપકાર કરવા અહીં વતાવે છે—તેમાં સંગ્રહ નય માને છે કે ક્રોધ અપ્રીતિરૂપ પ્રસિદ્ધ જ છે. માન પણ વીજાના ગુણને

નેરડયા જાવ વૈમાણિયા । एवं दंशणावरणिज्जं जाय अंतराइज्जं, एवं एते एगत्तपोहत्तिया सोलस दंडगा ।

જૈમાનિકો જાણવા. એમ દર્શનાવરણીય કર્મ યાવત્ અંતરાયકર્મ સંવંધે પળ જાણું. એ પ્રમાણે એકવચન અને મહુવચનના સોલ દંડકો

જાણવા.

નહિ સહન કરવારૂપ હોવાથી અપ્રીતિરૂપ છે. તેથી ૫ વક્ષે અપ્રીતિરૂપ હોવાથી દ્વેષ છે, લોભ આસક્તિરૂપ હોવાથી પ્રીતિરૂપ સુપ્રસિદ્ધ છે. કોઈ વસ્તુની અભિલાષા કરતો મનુષ્ય વીજાને હેતુસ્વારૂપ માયાને પળ આવરે છે. અને અભિલાષ પ્રીતિસ્વભાવવાળો છે માટે માયા પળ પ્રીતિરૂપ છે. તેથી ૫ વક્ષે માયા અને લોભ પ્રીતિરૂપ હોવાથી રાગરૂપ છે. કહ્યું છે કે—

“ કોહં માળં વાપીજાસ્તો વેદ સદ્ગો દોસં । માયાએ લોભેળ ય સ પીડસામણતો રાગં ” ॥

સંગ્રહ નય ક્રોધ અને માનને અપ્રીતિની જાતિ હોવાથી દ્વેષ કહે છે અને માયા અને લોભની સાથે પ્રીતિનું સમાનપણું હોવાથી તેને રાગ કહે છે. અહીં ગાયના ઉત્તરાર્ધની અક્ષરયોજના આ પ્રમાણે છે—માયા અને લોભની સાથે પ્રીતિજાતિનું સમાનપણું હોવાથી પટલે સમાન પ્રીતિની જાતિ હોવાથી સંગ્રહ નય વક્ષે—માયા અને લોભને રાગ કહે છે.

પુનઃ ૫ સંવંધે વ્યવહાર નય કહે છે—માયાનો ઉપયોગ વીજાનો ઉપઘાત કરવા માટે થાય છે, અને વીજાના ઉપઘાતનો પરિણામ દ્વેષરૂપ છે માટે માયાનો પળ દ્વેષમાં અન્તર્ભાવ થાય છે. અને જે ન્યાયપૂર્વક ઉપાર્જન કરવા વડે અર્થને વિધે મૂહ્ય—આસક્તિ થવી તે વીજાના ઉપઘાત કરવાના પરિણામથી રહિત શુદ્ધ લોભ ૫ રાગ છે. ૫ પ્રમાણે વ્યવહાર નયના મતથી આવી રીતે વસ્તુની વ્યવસ્થા છે. ક્રોધ, માન અને માયા દ્વેષરૂપ છે અને લોભ રાગરૂપ છે. તે સંવંધે કહે છે કે—

“ માયંપિ દોસમિચ્છદ્ધ વવહારો જં પરોવધાયા ય । નાયોવાયાળેં ધિય મુજ્ઞા લોભેતિ તો રાગો ” ॥

“ માયંપિ દોસમિચ્છદ્ધ વવહારો જં પરોવધાયા ય । નાયોવાયાળેં ધિય મુજ્ઞા લોભેતિ તો રાગો ” ॥

વ્યવહાર નય માયાને પળ દ્વેષ માને છે, કારણ કે માયા વીજાને ઉપઘાત કરવા માટે છે. અને ન્યાયપૂર્વક ઉપાર્જન કરેલા અર્થમાં

મૂર્છાં તે લોભ છે અને તેથી તે રાગરૂપ છે, અહીં ક્રજુસૂત્ર નય કહે છે કે—ક્રોધ અવશ્ય અપ્રીતિરૂપ છે અને તેથી તે વીજાને ઉપઘાત કરવારૂપ હોવાથી દ્વેષ કહેવાય છે. અને જે માન, માયા અને લોભ છે તે બે પ્રકારના સંભવે છે—પ્રીતિરૂપ અને અપ્રીતિરૂપ. તે આ પ્રમાણે—માન સ્વાભિમાનના ઉપયોગ સમયે સ્વગુણના બહુમાનપણથી પ્રીતિસ્વરૂપ છે અને પરગુણના દ્વેષના ઉપયોગવેળા માત્સર્યોદિ હોવાથી અપ્રીતિરૂપ છે. માયા પણ વીજાને છેતરવાનો ઉપયોગ હોય ત્યારે પરને ઉપઘાત કરવારૂપ હોવાથી અપ્રીતિરૂપ છે, અને વીજાના દ્રવ્યને ગ્રહણ કરવાના વિચારમાં આસક્તિરૂપ હોવાથી પ્રીતિરૂપ છે. લોભ પણ ક્ષત્રિયાદિ સંવંધે વિચાર કરતા પ્રીતિ અને અપ્રીતિરૂપ હોવાથી અપ્રીતિરૂપ છે. જેમકે ક્ષત્રિયો પમ માને છે કે વીજાનો દેશ લદ્દ લેવો તે અમારો ન્યાય-ધર્મ છે, કારણ કે ‘વીરભોગ્યા વસુંધરા’—સુગ્રસિદ્ધ છે. જેમકે ક્ષત્રિયો પમ માને છે કે વીજાનો દેશ લદ્દ લેવો તે અમારો ન્યાય-ધર્મ છે, કારણ કે ‘વીરભોગ્યા વસુંધરા’—સુગ્રસિદ્ધ છે. વીર પુરુષોવડે ઉપભોગ કરવા યોગ્ય છે—પદ્યો ન્યાય છે. તેથી જ્યારે વીજાનો દેશ લેવા માટે તેઓના ઉપર અત્યંત હુમલો કરે ત્યારે તે અપ્રીતિરૂપ છે, કારણ કે તે વીજાને ઉપઘાત કરવારૂપ છે. જ્યારે વીજાના દેશને ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે તે આસક્તિરૂપ હોવાથી પ્રીતિરૂપ છે. તેથી માન, માયા અને લોભ પ્રકારના વેદાય છે. જ્યારે પ્રીતિનો ઉપયોગ હોય ત્યારે અપ્રીતિનો ઉપયોગ હોતો નથી અને જ્યારે અપ્રીતિનો ઉપયોગ હોય ત્યારે પ્રીતિનો ઉપયોગ હોતો નથી, કારણ કે એક સમયે બે ઉપયોગ હોતા નથી. તેથી માન માયા અને લોભ પ્રીતિના ઉપયોગકાળે રાગ અને અપ્રીતિના ઉપયોગકાળે દ્વેષરૂપ છે. કહ્યું છે કે—

“ ઉજ્જુસુત્રમયં કોદ્દો દોસો સેસાનમયમેગંતો । રાગો તિ દોસો તિ ય પરિણામવસેણ ઉ વિસેસો ॥

માણો રાગો તિ મઓ સાહકારોવઓગકાલંભિ । સો ચેવ હોદ્દ દોસો પરગુણદોસોવઓગમિ ॥

માયાલોભા ચેવં પરોવઘાવોવઓગતો દોસો । મુચ્છોવઓગકાલે રાગોઽભિસ્સંગલિંગોતિ ॥ ”

ક્રજુસૂત્રનયનું મત પ છે કે ક્રોધ દ્વેષરૂપ છે અને વાકીના કપાયો માટે અનેકાન્ત છે પરિણામના વશથી રાગરૂપ અને દ્વેષરૂપ પ વિશેષ છે. સ્વાભિમાનના ઉપયોગકાલે માન રાગરૂપ છે અને પરગુણના દ્વેષના ઉપયોગ સમયે દ્વેષરૂપ છે. માયા અને લોભ વીજાને ઉપઘાત

કરવાના ઉપયોગકાલે દ્વેષરૂપ છે અને મૂર્છાના ઉપયોગ સમયે આસક્તિના ચિહ્નવાળો રાગ છે. શબ્દાદિ જાણે નયો આ પ્રમાણે કહે છે—અહીં ક્રોધ અને લોભ એ બે જ કપાયો છે. જે માન અને માયા છે તેનો ક્રોધ અને લોભમાં સમાવેશ થાય છે. તે આ પ્રમાણે—માન અને માયામાં જે વીજાને ઉપઘાત કરવાના હેતુભૂત જે અધ્યવસાયો છે તે અપ્રીતિરૂપ હોવાથી ક્રોધ છે અને જે સ્વગુણના ઉત્કર્ષરૂપ અને પદ્ધત્યની મૂર્છારૂપ અધ્યવસાયો છે તે લોભ છે, કારણ કે તે આસક્તિરૂપ છે. લોભ પણ લોકપ્રસિદ્ધ બે પ્રકારનો છે—પરને ઉપઘાત કરવારૂપ લોભ છે તે ક્ષત્રિયોને વીજાના રાષ્ટ્રહંસ અપહરણ કરવામાં હોય છે અને મૂર્છાત્મક લોભ ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા પોતાના દ્રવ્યમાં હોય છે. તેમાં જે પરને ઉપઘાત કરવારૂપ અધ્યવસાય છે તે ક્રોધ છે અને વધા પ્રકારનો ક્રોધ અપ્રીતિરૂપ હોવાથી તેનો પૂર્વોક્ત સ્વરૂપવાળા દ્વેષમાં સમાવેશ થાય છે અને કેવલ મૂર્છારૂપ અધ્યવસાય તે લોભ છે અને તે રાગરૂપ છે. એ સંબંધે કાણું છે કે—

“ સદાહમયં માણે માયાએ ય સગુણોવરાગા ય । ઉપઓગો લોહો બ્વિય જતો સ તત્થેવ ઉવરદ્વો ॥

સેસંસા કોહો બ્વિય સપરોવધાઇમઇઓ સિ તો દોસો । તછસ્થળો ય લોભો અહ મુચ્છા કેવલો રાગી ” ॥

શબ્દાદિ નયોનો અભિપ્રાય છે કે માન અને માયામાં સ્વગુણના રાગથી જે ઉપયોગ પ્રવર્તે છે તે લોભરૂપ જ છે. કારણ કે તે તેમાં જ રંગાયલો છે. વાકીના અંશો સ્વપરના ઉપઘાતની બુદ્ધિથી થયેલા હોવાથી ક્રોધરૂપ જ છે અને ઉપઘાત સ્વભાવવાળો લોભ દ્વેષ છે અને મૂર્છાત્મક લોભ કેવલ રાગરૂપ છે. તેમાં સંગ્રહ નયના મતથી કહે છે—‘રાગે બુધિદે પન્નસે’—રાગ બે પ્રકારનો કહ્યો છે—ઇત્યાદિ સુગમ છે. કારણ કે તેનો વિચાર હમણાં જ કરવામાં આવ્યો છે. હવે ઉપસંહાર કરે છે—‘ઇચ્છેતેહિં ચઝહિં ઝાણેહિં’ ઇત્યાદિ. એ પ્રમાણે હમણાં જ કહેલા ‘વીર્યોપગૃહિતૈઃ’ વીર્યવહે ઉપગૃહિત-ઉપસ્થિત કરાયેલા પટલે જીવ વીર્યવહે સહિત એ ચાર સ્થાનકોએ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે.

હવે આ જ ચાલતનો ચોવીશ વંડકના ક્રમથી વિચાર કરે છે—‘પવં નેરઇપ જાવ વેમાણિય’ એ પ્રમાણે નૈરયિક યાવત વૈમાનિક

૪. જીવે નં મંતે ! જાણાવરણિજ્ઞં કર્મં વેદેતિ ? ગોયમા ! અત્યેગહૃદ વેદેતિ, અત્યેગહૃદ નો વેદૃ ! નેરહૃદ નં મંતે ! જાણાવરણિજ્ઞં કર્મં વેદેતિ ? ગોયમા ! નિયમા વેદેતિ, એવં જાવ વેમાણિતે, જવરં મણસે જહા જીવે ! જીવા નં મંતે ! જાણાવરણિજ્ઞં કર્મં વેદેતિ ? ગોયમા ! એવં જેવ, એવં જાવ વેમાણિયા ! એવં જહા જાણાવરણિ-

૪. હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વેદે ? હે ગૌતમ ! કદાચ વેદે અને કદાચ ન વેદે. હે ભગવન્ ! નૈરયિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વેદે ? હે ગૌતમ ! અવશ્ય વેદે. એ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી જાણવું. પરંતુ મનુષ્યને જીવની પેઠે કહેવું. હે ભગવન્ ! જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વેદે ? હે ગૌતમ ! એ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું. જેમ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહ્યું તેમ

સંબંધે જાણવું-ઇત્યાદિ સુગમ છે. પરંતુ સૂત્રપાઠ આ પ્રમાણે છે—‘નેરપણં મંતે ! જાણાવરણિજ્ઞં કર્મં કહૃદિ ટાણેદિ વંધૃ’—હે ભગવન્ ! નૈરયિક જ્ઞાનાવરણ કર્મ કેટલા સ્થાને વાંધે’ ઇત્યાદિ. એ પ્રમાણે એકવચન વહે વિચાર કર્યો હવે વહુવચન વહે વિચાર કરે છે—‘જીવા નં મંતે’ !-ઇત્યાદિ સુગમ છે. જેમ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો એકવચન અને વહુવચનને આશ્રયી વે વંડકવહે વિચાર કર્યો તેમ વૃદ્ધનાવરણીયાદિ કર્મનો પણ વિચાર કરવો. વધા મઠીને સોલ વંડક થાય છે. એ પ્રમાણે ત્રીજું દ્વાર કહ્યું.

૪. ‘હવે કેટલી પ્રકૃતીઓ વેદે છે’ એ ચોથા દ્વાર સંબંધે કહે છે—‘જીવે નં મંતે’ ! ઇત્યાદિ. હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ-વેદે ? કોઈ એક જીવ છે જે વેદે છે, કોઈ એક જીવ છે જે વેદતો નથી. જેને ઘાતી કર્મનો ક્ષય કર્યો નથી તે વેદે છે, જેને ઘાતી કર્મનો ક્ષય કર્યો છે તે વેદતો નથી. આજ અર્થનો ચોવીશ વંડકના ક્રમથી વિચાર કરે છે—‘નેરહૃદ પ નં મંતે !’ ઇત્યાદિ સુગમ છે. મનુષ્યને છોડી ‘વાકીના વધા સ્થાનોમાં અવશ્ય વેદે છે’-એમ કહેવું. કારણ કે તે સિવાય બીજા વધાને ઘાતી કર્મનો ક્ષય હોતો નથી. જેમ જીવપદમાં કહ્યું છે તેમ મનુષ્યને વિશે કહેવું, કારણ કે ઘાતી કર્મનો ક્ષય કરનાર મનુષ્ય હોય છે. એ

વે-
જ્ઞં તદ્વા દંસનાવરણિજ્ઞં મોહણિજ્ઞં અંતરાહ્યં ચ, વૈયણિજ્ઞાહનામગોતાહં એવં ચેવ, નવરં મણૂસેવિ નિયમા વે-
દંતિ, એવં એતે ઇગત્તપોહત્તિયા સોલસ દંડગા ।

૫. ણાનાવરણિજ્ઞસ પં મંતે ! કમ્મસસ જીવેણં બદ્ધસસ પુટ્ટસસ વદ્ધફાસપુટ્ટસસ સંચિયસસ ચિયસસ ઉવચ્ચિ-
યસસ આવાગપત્તસસ, વિવાગપત્તસસ ફલપત્તસસ ઉદયપત્તસસ જીવેણં કયસસ જીવેણં નિવ્વત્તિયસસ જીવેણં પરિ-

યસસ આવાગપત્તસસ, વિવાગપત્તસસ, પરન્તુ મનુષ્ય પળ
દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય કર્મ કહેવું. વેદનીય, આયુષ, નામ અને ગોત્ર કર્મ પળ એમજ સમજવું. પરન્તુ મનુષ્ય પળ

તેને અવશ્ય. વેદ. એ રીતે એક વચન અને વહુ વચનના સોલ દંડક જાણવા.

૫. જીવે વાંધેલા, સ્પૃષ્ટ-સ્પર્શેલા, ગાઢ સ્પર્શ વડે સ્પર્શેલા, સંચિત, ચિત-એકઠા કરાયેલા, ઉપચિત થયેલા, આપાકપ્રાપ્ત-થોડા
વિપાકને પ્રાપ્ત થયેલા, વિશિષ્ટ વિપાકને પ્રાપ્ત થયેલા ફલને પ્રાપ્ત થયેલા, ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલા, જીવે નિર્વર્તિત-સામાન્યરૂપે
પ્રમાણે એકવચનને આશ્રયી અને વહુવચનને આશ્રયી પળ દંડક કહ્યો, જેમ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો એક વચન અને વહુ વચન વડે વિચાર
કર્યો, તેમ દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય કર્મનો પળ વિચાર કરવો. વેદનીય, આયુષ, નામ અને ગોત્ર કર્મનો જીવપદમાં વિકલ્પ
સમજવો. કારણ કે સિદ્ધોને તેઓનું વેદન નથી, અને વાકીના વધા જીવો વેદે છે. તે સિવાય વાકીના વધા નૈરયિકાદિ અને મનુષ્યો
પળ અવદ્ય વેદે છે, કારણ કે સંસારના છેલ્લા સમય સુધી આ પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય છે. આ અધિકારમાં પળ એક વચન અને
વહુવચન આશ્રયી વધા મલી સોલ દંડકો થાય છે. ચોથું દ્વાર સમાપ્ત.

૫. હવે કયા કર્મનો કેટલા પ્રકારનો વિપાક છે-૫ પાંચમું દ્વાર કહે છે—‘નાણાવરણિજ્ઞસ પં મંતે’ ! इत्यादि. हे भगवन् !
જે જીવે રાગદ્વેષના પરિણામના વશથી વદ્ધ-વાંધેલા ઘટલે કર્મરૂપે પરિણત થયેલા, સ્પૃષ્ટ-આત્મપ્રવેશની સાથે સંવન્ધને પ્રાપ્ત થયેલા,

ગામિયસ્સ સયં વા ઉદિણસ્સ પરેણ વા ઉદીરિયસ્સ તદુભણ વા ઉદીરિજ્ઞમાણસ્સ ગતિં પપ્પ ઇતિં પપ્પ ભવં
પપ્પ પોગ્ગલપરિણામં પપ્પ કતિવિધે અણુભાવે પણ્ણત્તે ? ગોયમા ! ણાણાવરણિજ્ઞસ્સ ણં કમ્મસ્સ જીવેણં બદ્ધસ્સ
જાવ પોગ્ગલપરિણામં પપ્પ દસવિધે અણુભાવે પન્નત્તે, તંજહા—સોતાવરણે, સોયવિણ્ણાણાવરણે, નેત્તાવરણે, ને-
ત્તાવિણ્ણાણાવરણે, ઘાણાવરણે, રસાવરણે, રસવિણ્ણાણાવરણે, ફાસાવરણે, ફાસવિણ્ણાણા-
વરણે, જીવે પરિણમાવેલા, સ્વયં ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલા, પરના નિમિત્તે ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલા, સ્વ અને પર નિમિત્તે ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલા જ્ઞાનાવરણીય
કરેલા, જીવે પરિણમાવેલા, સ્વયં ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલા, પરના નિમિત્તે ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલા, સ્વ અને પર નિમિત્તે ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલા જીવે બાંધેલા
કર્મનો ગતિને પામી, સ્થિતિને પામી, ભવને પામી, પુદ્ગલ પરિણામને પામી કેટલા પ્રકારનો વિપાક કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! જીવે બાંધેલા
જ્ઞાનાવરણ કર્મનો યાવત્ પુદ્ગલપરિણામને પામી દશ પ્રકારનો અનુભવ—વિપાક કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે—૧ શ્રોત્રેન્દ્રિયાવરણ, ૨ શ્રોત્રે-
ન્દ્રિયાવિજ્ઞાનાવરણ, ૩ નેત્રેન્દ્રિયાવરણ, ૪ નેત્રેન્દ્રિયાવિજ્ઞાનાવરણ, ૫ ઘ્રાણેન્દ્રિયાવરણ, ૬ ઘ્રાણેન્દ્રિયાવિજ્ઞાનાવરણ, ૭ રસાવરણ, ૮ રસનેન્દ્રિય-
વિજ્ઞાનાવરણ, ૯ ત્વચ્ચક્ષુસ્પૃશ્ય-ફરીથી ગાઢપણે બાંધેલાં અને અતિ સ્પર્શ વડે સ્પર્શાયેલાં, તાત્પર્ય પ છે કે-આવેષ્ટન પરિવેષ્ટનરૂપે
'વદ્ધફાસપુટ્ટસ્સ' વદ્ધસ્પર્શસ્પૃશ્ય-અવાઘા 'સંચિતસ્ય'—અવાઘા કાઢને છોડી પછીના કાળે વેદનના યોગ્યપણે નિવેક-રચનાને પ્રાપ્ત થયેલાં,
અતિ ઉપચયપૂર્વક ગાઢ બાંધેલાં, 'સંચિતસ્ય'—અવાઘા કાઢને છોડી પછીના કાળે વેદનના યોગ્યપણે નિવેક-રચનાને પ્રાપ્ત થયેલાં,
'ચિતસ્ય'—ઉત્તરોત્તર સ્થિતિમાં પ્રદેશની હાનિ અને રસની દૃઢિવડે અવસ્થિત, 'ઉપચિતસ્ય'—સમાન જાતિની વીજી પ્રકૃતિના વલિકના
સંક્રમ વડે ઉપચયને પ્રાપ્ત થયેલા, 'આપાકપ્રાપ્તસ્ય' કંઠક વિપાકાવસ્થાને અભિમુખ થયેલા, 'વિપાકપ્રાપ્તસ્ય'—વિશિષ્ટ વિપાકાવસ્થાને પ્રાપ્ત
થયેલા, 'ફલપ્રાપ્તસ્ય'—ફલ આપવાને સન્મુખ થયેલા, અને સામગ્રીથી ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલા, કર્મના આપાકપ્રાપ્તવાદિ ધર્મો આપ્રાપ્તની
પેઠે જાણવા. જેમ આપ્રાપ્ત પ્રથમ અલ્પ પક્વાવસ્થાને અભિમુખ હોય છે, ત્યાર પછી વિશિષ્ટ પક્વાવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યાર વાદ
તૃપ્તિ, પ્રમોદ વગેરે. ફલ આપવાને યોગ્ય થાય છે અને તે પછી સામગ્રીના વશથી ઉપભોગને પ્રાપ્ત થાય છે. ૫ પ્રમાણે કર્મ સંબન્ધે ૫૫

વરણે, જં વેદેતિ પોગલં વા પોગલપરિણામં વા વીસસા વા પોગલાણં પરિણામં, તેસિં વા ઉદણં જાણિયન્વં ન જાણતિ, જાણિતકામેવિ ન યાણતિ, જાણિત્તાવિ ન યાણતિ, ઉચ્છન્નણાણી યાવિ ભવતિ ણાણાવર-
ણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં, एस णं गोयमा ! णाणावरणिज्जे कम्मे, एस णं गोयमा ! णाणावरणिज्जस्स कम्म-
स्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोगलपरिणामं पप्प दसविधे अणुभावे पन्नत्ते ।

વિજ્ઞાનાવરણ, ૯ સ્પર્શવિરણ અને ૧૦ સ્પર્શેન્દ્રિયવિજ્ઞાનાવરણ. જે પુદ્ગલને, પુદ્ગલને, પુદ્ગલપરિણામને અને વિસસા-સ્વભાવ વડે પુદ્ગલોના પરિણામને વેદે છે, તેઓના ઉદય વડે જાણવા યોગ્ય જાણતો નથી, જાણવાની ઇચ્છાવાળો છતાં પણ જાણતો નથી. જાણીને પછી પણ જાણતો નથી. જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી આચ્છાદિતજ્ઞાનવાળો પણ થાય છે. હે ગૌતમ ! એ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ છે, હે ગૌતમ ! જીવે બાંધેલા જ્ઞાનાવરણ કર્મનો યાવત્ પુદ્ગલપરિણામને યામી દસ પ્રકારનો અનુભાવ કળ્યો છે.

જાણું. તે કર્મ જીવે કેવી રીતે બાંધેલું છે ? એ માટે સૂત્રકાર કહે છે—‘જીવેણ કયસ્સ’ કર્મવન્ધનથી વન્ધાયેલા જીવે કરેલું. જીવ ઉપયોગ સ્વભાવવાળો છે અને તેથી તે રાગાદિપરિણતિવાળો દ્રોય છે, ઉપયોગ સિવાય રાગાદિપરિણતિવાળો હોતો નથી. તે રાગાદિપરિણામવાળો થઈ કર્મ કરે છે અને તે રાગાદિપરિણામ કર્મવન્ધનથી વન્ધાયેલાને દ્રોય છે, કર્મના વિયોગમાં હોતા નથી, અન્યથા મુક્ત જીવોને પણ અવીતરાગપણાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય. માટે કર્મ કર્મવન્ધનથી વન્ધાયેલા જીવે કરેલું જાણું. ૫ સંવન્ધે કળ્યું છે કે—

“જીવસ્તુ કર્મવન્ધનવદ્ધો વીરસ્ય ભગવતઃ કર્તા । સન્ત્યાડનાયં ચ તદ્દિપ્તં કર્માત્મનઃ કર્તુઃ ” ॥

કર્મવન્ધન વડે વન્ધાયેલો જીવ કર્મનો કર્તા છે અને તે કર્મ કર્તા પદ્યા આત્માને સન્તતિ-પ્રવાહથી અનાદિ છે એમ ભગવાન મદાવીરને દ્રષ્ટ છે. તથા “ જીવેન નિર્યતિતસ્ય ”. જીવે વિર્વતિત-કરેલું, અહીં વન્ધસમયે જીવ પ્રથમ સામાન્ય

कर्मवर्गणां अंदरना पुद्गलोने अनाभोग वीर्य वडे ग्रहण करतो तेज वन्धन समये जेम आहारने रसादि सप्त धातुपणे व्यवस्थित करे तेम ज्ञानावरणादि पणे व्यवस्थित करे छे. जे ज्ञानावरणादिरूपे व्यवस्थापन करुं ते 'निर्वर्तेन' कहेवाय छे. 'जीवेन परिणामितस्य' जीवे परिणामवेला-प्रद्वेप अने निह्वादिरूप कर्मबन्धना-विशेष हेतुओ वडे ते ते उत्तरोत्तर परिणामने प्राप्त करेलां, 'स्यं वा उद्विणस्स' स्वयं विपाकने प्राप्त थयेला होवाथी बीजानी अपेक्षा सिवाय उदयमां आवेला, 'परेण वा उदीर्यस्स' अन्य निमित्तथी उदयमां आवेला, 'तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य' स्वतः अने अन्य निमित्तथी उभय रूपे उदयमां आवेला कर्मनो विपाक गतिने आश्रयी होय छे. कारण के कोइ कर्म गतिने पामी तीव्रविपाकवाळुं होय छे. जेमके नरकगतिने पामी असातावेदनीय तीव्रविपाकवाळुं होय छे. असाता-वेदनीयनो उदय नारकोने तीव्र होय छे तेवो तिर्यचादिने होतो नथी. तथा स्थितिने पामी, अहीं 'सर्वोत्कृष्ट' नो अध्याहार समजवो. पटले सर्वोत्कृष्ट स्थितिने पामी अशुभ कर्म तीव्रविपाकवाळुं होय छे. जेम के मिथ्यात्व. तथा 'भवं प्राप्य'—भवने पामीने कोइ कर्म कोइ भवने आश्रयी पोतानो विपाक बताववाने समर्थ थाय छे. जेमके निद्रा मनुष्यभव के तिर्यंच भवने पामीने विपाक बतावे छे. माटे 'भवने पामीने' पम कहुं छे. आटला कथनवडे स्वतः उदयना कारणो बताव्या. कारण के कर्म ते ते गति, स्थिति अने भवने पामी स्वयं उदयमां आवे छे. हवे कर्मनो परने आश्रयी उदय बतावे छे—'पुद्गलं'—काष्ठ, डेफुं अने खड्ग वगैरे पामीने कर्मनो उदय थाय छे. ते आ प्रमाणे—बीजाए फेंकेल काष्ठ, डेफुं अने तलवार वगैरे पुद्गलने पामी असातावेदनीय अने क्रोधादिनो उदय थाय छे. तथा 'पुद्गलपरिणामं प्राप्य' पुद्गलपरिणामने पामी, पटले कोइ कर्म कोइ पुद्गलने आश्रयी विपाकने प्राप्त थाय छे. जेमके खाधेला आहारना अजीर्ण परिणामने आश्रयी असातावेदनीय अने सुरापानने आश्रयी ज्ञानावरणीय कर्म विपाकने प्राप्त थाय छे. ते माटे 'पुद्गलपरिणामने आश्रयी' पम कहुं छे. एवा ज्ञानावरणीय कर्मनो केटला प्रकारनो विपाक कह्यो छे? प प्रश्न छे. अहीं उत्तर कहे छे—दस प्रकारनो विपाक कह्यो छे. तेज दस प्रकारनो विपाक बतावे छे—'सोयावरणे'—श्रोत्रावरण-इत्यादि. अहीं श्रोत्र शब्द वडे श्रोत्रेन्द्रियना विषयभूत क्षयोपशम समजवो अने श्रोत्रविज्ञान वडे श्रोत्रेन्द्रियनो उपयोग लेवो. जे निर्वृत्ति अने उपकरण रूप द्रव्येन्द्रिय छे ते

અંગોપાંગનામકર્મજન્ય છે અને તેથી તે જ્ઞાનાવરણનો વિષય નથી. માટે તેને શ્રોત્રશબ્દ વહે ન ગ્રહણ કરવી. ૫ પ્રમાણે નેત્રાવરણ-
ઇત્યાદિ સંબંધે વિચાર કરવો. તેમાં પંચેન્દ્રિયોને રસન, ઘ્રાણ, ચક્ષુ અને શ્રોત્રના ચિપ્પરૂપ લલ્લિ અને ઉપયોગનું પ્રાયઃ આવરણ હોય
છે. ‘પ્રાયઃ’ કહેવાનું કારણ વકુલાદિનો નિષેધ કરવા માટે છે. કારણ કે વકુલાદિ વનસ્પતિને યથાસંભવ પાંચે ઇન્દ્રિયોના લલ્લિ અને
ઉપયોગ પલ્લથી અસ્યપ્તરૂપે જળાય છે. આગમ-શાસ્ત્રમાં પણ કહેલું છે કે—

પંચિદિયોવિ વલ્લો નરોવ્વ પંચિદિઓવગ્ગો । તહવિ ન મળ્લહ પંચિદિઓતિ દલ્લિદિયામાવા ॥ તથા

જહ સુહમં ભાવેદિયાનાણં દલ્લિદિયાવરોહેવિ । દલ્લિસુયામાવમિમિવિ ભાવસુયં પથિવાઈણં ॥ (વિશેષા૦ ગા૦)

વકુલ પંચેન્દ્રિય પણ છે. કારણ કે મનુષ્યની પેઠે તેને પાંચે ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ હોય છે, તો પણ દ્રવ્યેન્દ્રિયના અભાવથી તે
‘પંચેન્દ્રિય’ કહેવાતો નથી. જેમ સૂક્ષ્મ ભાવેન્દ્રિય જ્ઞાન દ્રવ્યેન્દ્રિયના અભાવમાં હોય છે તેમ દ્રવ્યશ્રુતના અભાવમાં પણ ભાવશ્રુત પૃથિ-
વ્યાદિને હોય છે. તે માટે ‘પ્રાયઃ’ પદ કહ્યું છે. વેદેન્દ્રિયને ઘ્રાણ, ચક્ષુ અને શ્રોત્રેન્દ્રિયના લલ્લિ અને ઉપયોગનું, તેજેન્દ્રિયને ચક્ષુ અને
શ્રોત્રના લલ્લિ અને ઉપયોગનું, ચતુરિન્દ્રિયોને શ્રોત્રેન્દ્રિય સંબંધી લલ્લિ અને ઉપયોગનું આવરણ હોય છે, અને સર્વને પણ સ્પર્શનેન્દ્રિયની
લલ્લિ અને ઉપયોગનું આવરણ હોય છે અને તે કુષ્ઠાદિ વ્યાધિ વહે પીડિતશરીરવાળાને જાણવું. પંચેન્દ્રિય છતાં પણ જેઓ જન્માંધ છે
અથવા પાછલ્લથી આંધલા અને વહેરા થયેલા છે પવાઓને ચક્ષુ વગેરે ઇન્દ્રિયોના લલ્લિ અને ઉપયોગનું આવરણ સમજવું.

(૫૦)—શાથી ૫ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયોના લલ્લિ અને ઉપયોગનું આવરણ હોય છે ? (૩૦)—સ્વયં ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલા અથવા પરનિમિત્તે
ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલા જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી થાય છે. તે વાવત દશાવિ છે—‘જં વેપ્પ’ જે વીજાપ પેંકેલ કાષ્ઠ, ઢેંપું અને લહ્ગ
વળેરે રૂપ પુલ્લ વેદે છે, પવા અભિઘાત કરવામાં સમર્થ તે પુલ્લ વહે, ‘પુમલે વા’ યાવત્ વીજાપ પેંકેલા કાષ્ઠાદિરૂપ જે ઘણા
પુલ્લોને વેદે છે, અભિઘાત કરવામાં સમર્થ પવા તે પુલ્લો વહે, ‘પુલ્લપરિણામં વા’ લાધેલા આહારના પરિણામરૂપ અતિદુઃશ

હા—ગિદ્ધા, ગિદ્ધાગિદ્ધા પયલા, પયલાપયલા, થીળદ્ધી, ચક્રલુદંસણાવરણે, અચ્ચલુદંસણાવરણે, ઓહિદંસણા-
વરણે, કેવલદંસણાવરણે, જં વેદેતિ પોગલં વા પોગલે વા પોગલપરિણામં વા વીસસા વા પોગલાણં પરિણામં
તેસિં વા ઉદણં પાસિયવ્વં વા ણ પાસતિ, પાસિત્તામેવિ ણ પાસતિ, પાસિત્તા વિ ણ પાસતિ, ઉચ્છન્નદંસણી
યાચિ ભવતિ દરિસણાવરણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં, એસ ણં ગોયમા ! દરિસણાવરણિજ્ઞે કમ્મે, એસ ણં ગોયમા !

નિદ્રા, ૩ પ્રચલા, ૪ પ્રચલાપ્રચલા, ૫ સ્ત્યાનદ્ધિ, ૬ ચક્ષુદર્શનાવરણ, ૭ અચક્ષુદર્શનાવરણ અને ૯ કેવલ-
દર્શનાવરણ. જે પુદ્ગલ, પુદ્ગલો, પુદ્ગલપરિણામ કે સ્વભાવ વહે થયેલા પુદ્ગલોના પરિણામને વેદે છે, તેઓના ઉદય વહે જોવા
યોગ્ય વસ્તુને જોતો નથી, જોવાની इच्छाવાલો છતાં પણ જોતો નથી. જોયા પછી પણ જોતો નથી. દર્શનાવરણ કર્મના ઉદયથી આ-
ચ્છાદિતદર્શનવાલો પણ થાય છે. હે ગૌતમ ! એ દર્શનાવરણીય કર્મ છે. હે ગૌતમ ! એ જીવે માંધેલા દર્શનાવરણ કર્મનો યાવત્

આગલ કહેવામાં આવશે. ભાવાર્થ આ છે—‘સુખપ્રતિવોધા’-જે અવસ્થામાં પ્રાણી સુખપૂર્વક જાગે તે નિદ્રા, ‘દુઃખપ્રતિવોધા’-જે અવ-
સ્થામાં દુઃખપૂર્વક જાગે તે નિદ્રાનિદ્રા. ઉમા રહેલાને પ્રચલા અને ચાલનારને પ્રચલાપ્રચલા હોય છે. સ્ત્યાનગૃદ્ધિ અતિ સંક્ષિપ્ત કર્મના
વેદનમાં હોય છે, તે મહાનિદ્રા છે અને પ્રાયઃ દિવસે ચિંતવેલા કાર્યને કરવાવાળી છે. ‘ચક્ષુદર્શનાવરણ’ ચક્ષુના સામાન્ય ઉપયોગનું
આવરણ. પમ વાકીના વિપાકને વિષે જાણવું. ‘જં વેપદ્ધ’ જે કોમલ શય્યા વગેરે પુદ્ગલને વેદે છે, અથવા જે ‘પુગલે વા’ કોમલ
શય્યા વગેરે ઘણા પુદ્ગલોને વેદે છે, ‘પુદ્ગલપરિણામં’ મેંસરુંં દહીં વગેરે લાઘેલા આહારના પરિણામરૂપ પુદ્ગલપરિણામને વેદે છે, ‘વીસસા
વા પોગલાણ પરિણામં’ અથવા વિસસા-સ્વભાવજન્ય પુદ્ગલોના પરિણામરૂપ વર્ષાક્રતુમાં વાદળાયુક્ત આકાશ અથવા ધારાવંધ વૃષ્ટિપાતને
વેદે છે, તે વહે નિદ્રાદિના ઉદયની અપેક્ષા દર્શનપરિણામનો ઉપઘાત થવાથી, પટલા વહે પરને આશ્રયી ઉદય કહ્યો. હવે સ્વતઃ ઉદય

દરિસણાવરણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ જીવેણં બદ્ધસ્સ જાવ પોગ્ગલપરિણામં પપ્પ ણવવિધે અણુભાવે પપ્પણ્તે ।

૭. સાયાવેયણિજ્ઞસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ જીવેણં બદ્ધસ્સ જાવ પોગ્ગલપરિણામં પપ્પ કતિવિધે અણુભાવે પ-
પ્પણ્તે ? ગોયમા ! સાતાવેદણિજ્ઞસ્સ ણં કમ્મસ્સ જીવેણં બદ્ધસ્સ જાવ અદ્ધવિધે અણુભાવે પપ્પણ્તે, તંજહા—મણુણ્ણા
સદ્દા ૧, મણુણ્ણા રૂવા ૨, મણુણ્ણા ગંધા ૩, મણુણ્ણા રસા ૪, મણુણ્ણા ફાસા ૫, મણોસુહતા ૬, વયસુહયા ૭,

પુદ્ગલપરિણામને પામી નવ પ્રકારનો વિપાક કહ્યો છે.

૭. હે ભગવન્ જીવે બાંધેલા સાતાવેદનીય કર્મનો યાવત્ પુદ્ગલપરિણામને પામી કેટલા પ્રકારનો વિપાક કહ્યો છે ? હે ગૌતમ !
જીવે બાંધેલા યાવત્ સાતાવેદનીય કર્મનો આઠ પ્રકારનો વિપાક કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે—૧ મનોજ્ઞ શબ્દો, ૨ મનોજ્ઞ રૂપો, ૩
મનોજ્ઞ ગન્ધો, ૪ મનોજ્ઞ રસો, ૫ મનોજ્ઞ સ્પર્શો, ૬ મન સંબન્ધી સુખ, ૭ વચન સંબન્ધી સુખ અને ૮ શારીરિક સુખ. જે પુદ્ગલ, પુદ્ગલો,

કહે છે—તે દર્શનાવરણીય કર્મપુદ્ગલોના ઉદય વહે પરિણતિનો વિઘાત થવાથી જોવા લાયક વસ્તુ જોતો નથી, તથા દર્શનપરિણામ વહે
પરિણમનની ઇચ્છાવાલો છતાં પટલે જોવાની ઇચ્છાવાલો છતાં જન્માંધપણા વગેરેથી દર્શનપરિણામના ઉપઘાત થવાથી જોતો નથી, પૂર્વે
જોઈને પણ દર્શનાવરણીય કર્મપુદ્ગલોના ઉદયથી પછીથી જોતો નથી, કિં વહુના ? દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી જીવ આચ્છાદિત દર્શનવાલો
પણ થાય છે પટલે આવરણની જેટલી શક્તિ હોય તે પ્રમાણે પ્રચ્છાદિત દર્શનવાલો પણ થાય છે. હે ગૌતમ ! ૫ દર્શનાવરણીયકર્મ
છે—ઈત્યાદિ ઉપસંહાર વાક્ય છે.

૭. ‘સાયાવેયણિજ્ઞસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ’—ઈત્યાદિ. ‘હે ભગવન્ ! સાતાવેદનીય કર્મનો વિપાક કેટલા પ્રકારનો છે’ ઇત્યાદિ પ્રશ્ન-
સૂત્ર પૂર્વેની પેઠે સમજાવું. હવે ઉત્તર કહે છે—‘આઠ પ્રકારનો વિપાક કહ્યો છે’ તે આઠ પ્રકાર દર્શાવે છે—‘મણુણ્ણા સદ્દા’ ઇત્યાદિ.

કાયસુહતા ૮, જં વેદેતિ પોગલં વા પોગલે વા પોગલપરિણામં વા વીસસા વા પોગલાણં પરિણામં તેસિં વા ઉદ્દણં સાતાવેદણિજ્જં કર્મમં વેદેતિ, एस णं गोयमा ! सायावेयणिज्जे कम्ममे, एस णं गोयमा ! सातावेयणिज्ज-स्स जाव अट्ठविधे अणुभावे पन्नत्ते । असातावेयणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं तहेव पुच्छा उत्तरं च, नवरं

પુદ્ગલપરિણામ અને સ્વભાવવડે થયેલા પુદ્ગલોના પરિણામને વેદે છે અને તેઓના ઉદય વડે સાતાવેદનીય કર્મ વેદે છે. હે ગૌતમ ! એ સાતાવેદનીય કર્મ છે. હે ગૌતમ ! જીવે બાંધેલ અસાતા વેદનીય કર્મનો વિપાક કેટલા પ્રકારનો છે ? इत्यादि ग्रन्थ અને ઉત્તર તેમજ જાણવો. પરન્તુ અમનોજ્ઞ શબ્દો યાવત્ શરીર સંવન્ધી મનોજ્ઞ શબ્દો-અહીં વાંસલી, વીણા વગેરે સંવંધી આગન્ટુક-ચહારથી આવતા મનોજ્ઞ શબ્દો જાણવા. बीजा आचार्यो 'पोताना मनोश्च शब्दो' एम कहे છે, તે અયુક્ત છે. कारण के पोताना: शब्दोंनुं वाक्सुख-वचनसुख वडे ग्रहण थाय છે. इक्षुरस्स वगैरे मनोજ્ઞ રસો, કપૂર વગેરે પદાર્થોના મનોજ્ઞ ગન્ધો, પોતાના, પોતાની રીતના અને પોતાના ચિત્રાદિના મનોજ્ઞ રૂપો, 'મનોજ્ઞા: स्पर्शा:' શબ્દ્યાદિના મનોજ્ઞ સ્પર્શો, 'मणोसुहया' મન:સુખતા-મનસિ સુખં यस्य, तस्य भावः-सुखकारक मनं, 'वाक्सुखता' વચનનું સુખ-પટલે સર્વના કાન અને મનને હર્ષ ઉત્પન્ન કરનાર વચન ए तात्पर्य છે. 'कायसुखता' શરીરનું સુખ અર્થાત્ સુખી શરીર. ए आठ पदार्थो सातावेदनीयाना उदय वडे प्राणीओने प्राप्त थाय છે. માટે આઠ પ્રકારનો સાતાવેદનીયનો વિપાક કહ્યો છે. હવે પરને આશ્રયી સાતાવેદનીયનો ઉદય વતાવે છે--'जं वेपइ पुगलं' इत्यादि जे पुष्पमाळा અને चन्दनादि पुद्गलने वेदे છે-अनुभवे છે, जे माळा અને चन्दनादि घणा पुद्गलोंने वेदे છે, जे देश, काल, वय અને अवस्थाने योग्य आहारना परिणामरूप पुद्गलपरिणामने वेदे છે, 'वीससा वा पुगलाण परिणामं' जे काले इष्ट, शीत અને उष्णादि वेदनाना प्रतीकाररूप विस्रसा वडे पुद्गलोंना परिणामने वेदे છે, तेथी मनुं समाधान-स्वस्थता थवाथी सातावेदनीय कर्म अनुभवे છે. पटले सातावेदनीय कर्मनुं फल सुख भोगवे છે. एम परने आश्रयी उदय कह्यो. हवे

અમણુપણા સદા જાવ કાયદુહયા, એસ નં ગોયમા ! અસાતાવેદનીજે કમ્મે, એસ નં ગોયમા ! અસાતાવેદની-
જ્ઞાસ જાવ અદ્ધવિધે અણુભાવે પન્નત્તે ॥

દુઃખ. હે ગૌતમ ! એ અસાતાવેદનીય કર્મ છે, હે ગૌતમ ! એ અસાતાવેદનીય કર્મનો આઠ પ્રકારનો વિપાક કહ્યો છે.

સ્વતઃ ઉદય કહે છે—તે સાતાવેદનીય કર્મપુદ્ગલના ઉદય વહે મનોજ્ઞ શબ્દાદિ સિવાય પળ કદાચિત્ સુખ વેદે છે. જેમ તીર્થદ્વારાદિના જન્માદિ સમયે નૈરયિકો સુખ અનુભવે છે. ‘હે ગૌતમ ! એ સાતાવેદનીય છે’ इत्यादि उपसंहार वाक्य जाणवું. ‘અસાયાવેયિણ્જ્ઞાસસ પ્તે મંતે ! ‘હે ભગવન્ ! અસાતાવેદનીય કર્મનો વિપાક કેટલા પ્રકારનો છે.’ इत्यादि प्रश्नसूत्र सुगम છે. અને ઉત્તર પૂર્વેચત્ જાણવો. તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—‘તદેવ પુચ્છા ઉત્તરં ચ’ તેમજ પ્રશ્ન અને ઉત્તર જાણવો. ‘નવરં’ પરંતુ इत्यादि वडे पूर्वना सूत्रथी आ सूत्रनी विशेषता बतावे છે—‘અમણુપણા સદા’ इत्यादि-अमनोज्ञ शब्दो-गंधेडा, उट અને અશ્વાદિના આગન્તુક મનને અપ્રિય શબ્દો, ‘અમનોજ્ઞા રસાઃ’ પોતાને જેનો પ્રતિભાસ-અનુભવ ન થાય યવા દુઃખ આપનારા મનને અળગમતા રસો, ‘અમનોજ્ઞા ગન્ધાઃ’ વળ્ળદ, મદ્દિપ વગેરેના મૃત કલેવરાદિના ગન્ધો, ‘અમનોજ્ઞાનિ રૂપાણિ’ પોતાના અથવા પોતાની સ્ત્રી વગેરેના અમનોજ્ઞ રૂપો, ‘અમનોજ્ઞાઃ સ્પર્શાઃ’ કર્ક-શાદિ અમનોજ્ઞ સ્પર્શો, ‘મનોદુઃખતા’ મન સંવંધી દુઃખ, ‘વયદુહયા’ વચનનું દુઃખ, અપ્રિય વાણી, ‘કાયદુહયા’ શરીર સંવંધી દુઃખ, દુઃસ્ત્રી શરીર, ‘જં વેપ્પ’ જે વિપ, શસ્ત્ર અને કંટકાદિ પુદ્ગલ વેદે છે-અનુભવે છે, જે વિપ, શસ્ત્ર અને કંટકાદિ ઘણા પુદ્ગલોને વેદે છે, જે અપથ્ય આહારરૂપ પુદ્ગલપરિણામને વેદે છે, વિસાસ-સ્વભાવ વહે અકાલે અનિદ્ર શીતોષ્ણાદિ રૂપ જે પુદ્ગલપરિણામને વેદે છે તે વહે મનને અસમાધાન-અસ્વસ્થતા થવાથી અસાતાવેદનીય કર્મનું ફલ અસાતા અનુભવે છે એ તાત્પર્ય છે. એ વહે પરને આશ્રયી ઉદય કહ્યો, હવે સ્વતઃ-પરનિરપેક્ષ ઉદય કહે છે—‘તેસિ વા ઉદયેણં’ તે અસાતાવેદનીય કર્મપુદ્ગલોના ઉદય વહે અસાતા વેદે છે. ‘હે ગૌતમ ! એ અસાતાવેદનીય છે’ इत्यादि उपसंहार वाक्य છે.

८. मोहणिज्जस्स णं भत्ते ! कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव कत्तिविधे अणुभावे पन्नत्ते ? गोयमा ! मोहणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पंचविधे अणुभावे पन्नत्ते, तंजहा—सम्मत्तवेयणिज्जे, मिच्छत्तवेयणिज्जे, सम्मा-मिच्छत्तवेयणिज्जे, कसायवेयणिज्जे, नोकसायवेयणिज्जे । जं वेदेति पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा

८. हे भगवन् ! जीवे बांधेल मोहनीय कर्मनो यावत् केटला प्रकारनो विपाक क्हो छे ? हे गौतम ! जीवे बांधेला मोहनीय कर्मनो यावत् पांच प्रकारनो विपाक क्हो छे. ते आ प्रमाणे—१ सम्यक्त्ववेदनीय, २ मिथ्यात्ववेदनीय, ३ सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीय, ४ कपायवेदनीय अने ५ नोकपायवेदनीय. जे पुद्गल, पुद्गलो, पुद्गलपरिणाम अने विस्रसा पुद्गलपरिणामने वेदे छे,

८. 'मोहणिज्जस्स णं भत्ते !' इत्यादि. हे भगवन् ! मोहनीय कर्मनो विपाक केटला प्रकारनो छे' इत्यादि प्रश्नसूत्र पूर्वनी पेठे समजवुं. उत्तर—पांच प्रकारनो विपाक क्हो छे, ते पांच प्रकार बतावे छे—'सम्यक्त्ववेदनीयं' इत्यादि. सम्यक्त्वरूपे वेदवा लायक ते सम्यक्त्व वेदनीय. ५ प्रमाणे वाकीना पदोने विवे शब्दार्थनो विचार करवो. भावार्थ आ प्रमाणे छे—जे वेदतां प्रशमादि परिणाम उत्पन्न करे ते सम्यक्त्ववेदनीय. जे (देवादि तत्त्वमां) अदेवादि बुद्धि थवानुं कारण ते मिथ्यात्ववेदनीय, मिश्र परिणामनुं कारण ते सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीय, क्रोधादि परिणामनुं कारण ते कपायवेदनीय, हास्यादि परिणामनुं कारण ते नोकपायवेदनीय. 'जं वेपइ पुग्गलं' इत्यादि. जे पुद्गलना विषयरूप प्रतिमादिने वेदे-अनुभवे, जे घणा प्रतिमादिरूप पुद्गलो वेदे छे, जे 'पुद्गलपरिणामं' कर्मपुद्गलविशेषने ग्रहण करवामां समर्थ देशादिने अनुकूल आहारना परिणामने वेदे छे, कारण के आहारना परिणामविशेषथी कदाचित् कर्मपुद्गलनी विशेषता थाय छे. जेसके द्राह्मी औपधी वगैरेना आहारना परिणामथी ज्ञानावरणीय पुद्गलोने चिशिष्ट क्षयोपशम थाय छे. ५ संबन्धे कहुं छे के—

વા વીસસા વા પોગલાણ પરિણામં તેસિં વા ઉદણં મોહગિજ્જં કમ્મં વેણ્ઠ વા, एस णं गोयमा ! मोहणिज्जस्स
कम्मस्स जाव पंचविधे अणुभावे पन्नत्ते ॥

૧. આડસસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ જીવેણં તહેવ પુચ્છા ! ગોયમા ! આડયસ્સ ણં કમ્મસ્સ જીવેણં વદ્ધસ્સ જાવ

તેઓના ઉદય વડે મોહનીય કર્મને વેદે છે. હે ગૌતમ ! એ મોહનીય કર્મનો યાવત્ પાંચ પ્રકારનો વિપાક કહ્યો છે. :

૧. હે ભગવન્ ! જીવે બાંધેલ આયુષ કર્મનો કેટલા પ્રકારનો વિપાક છે ? इत्यादि तेमज पुच्छा करवी. हे गौतम ! जीवे बांधेला

“उदयक्खयखओवसमावि य जं च कस्सुणो भणिया । दब्बं खेतं कालं भावं भवं च संपप्य” ॥

કર્મના ઉદય, ક્ષય, ક્ષયોપશમ અને ઉપશમ પણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, માવ અને ભવને આશ્રયી કહેલા છે. સ્વભાવ વડે પુદ્ગલોનો
અન્નવિકારાદિ પરિણામ, કે જેને જોવાથી વિવેક-વિરક્તતા ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ કે—

“આયુઃ શરજ્જલધરપ્રતિમં નરાણાં સંપત્તયઃ કુસુમિતદ્રુમસારતુલ્યાઃ । સ્વપ્નોપમોગસદૃશા વિષયોપમોગાઃ સંકલ્પમાત્રમણીયમિદં હિ સર્વમ્” ॥

મનુષ્યોનું આયુષ શરદ ઋતુના વાદળાં જેવું છે. સંપત્તિઓ પુષ્પિત-પુષ્પવાળા વૃક્ષના સાર જેવી છે, વિપયોપમોગ સ્વપ્નના ઉપ
મોગ જેવો છે, અને આ વંદું સંકલ્પમાત્ર વડે રમણીય છે.” इत्यादि. अथवा प्रशमादि परिणामतुं कारणभूत जे विस्रसा पुद्गल परि-
णामने अनुभव है, तेना सामर्थ्यथी सम्यक्त्ववेदनीयादि मोहनीय कर्म वेदे છે પટલે સમ્યક્ત્વવેદનીયાદિ કર્મનું ફલ પ્રશમાદિ વેદે
છે ૫ માવાર્થ છે. પટલા વડે પરને આશ્રયી ઉદય કહ્યો. હવે સ્વતઃ ઉદય કહે છે—‘તેસિં વા ઉદયેણં’ તે સમ્યક્ત્વ વેદનીયાદિ કર્મ-
પુદ્ગલોના ઉદય વડે પ્રશમાદિ વેદે છે. ‘एसं णं’ ૫ મોહનીય કર્મ છે—इत्यादि उपसंहार वाक्य છે.

૧. ‘આડસસ ણં મંતે !’ इत्यादि. हे भगवन् आयुष कर्मनो विपाक केटला प्रकारनो છે ? इत्यादि सूत्र पूर्वनी पेठे जाणवुं उत्तर—

ચડવિદે અણુભાવે પન્નત્તે, તંજહા—નેરહયાડતે, તિરિયાડતે, મણુયાડા, દેવાડા, જં વેદેતિ પોગ્ગલં વા પોગ્ગલે વા પોગ્ગલપરિણામં વા વીસસા વા પોગ્ગલાણં પરિણામં તેસિં વા ઉદાણં આડયં કર્મમં વેદેતિ વા, એસ નં ગો-યમા ! આડા કર્મમે, એસ નં ગોયમા ! આડકર્મમસસ જાવ ચડવિદે અણુભાવે પળ્લત્તે !

૧૦. સુહણામસસ નં મંતે ! કર્મમસસ જીવેણં પુચ્છા ! ગોયમા ! સુહણામસસ નં કર્મમસસ જીવેણં ચડહસવિદે આયુપ કર્મનો યાવત્ ચાર પ્રકારનો વિપાક છે. તે આ પ્રમાણે—નેરયિકાયુપ, તિર્યંચાયુપ, મનુષ્યાયુપ અને દેવાયુપ. જે પુદ્ગલ, પુદ્ગલો, પુદ્ગલપરિણામ કે વિસસા પુદ્ગલોના પરિણામને વેદે છે અને તેઓના ઉદય વડે આયુપ કર્મ વેદે છે. હે ગૌતમ ! એ આયુપ કર્મ છે અને હે ગૌતમ ! એ આયુપ કર્મનો ચાર પ્રકારનો વિપાક કહ્યો છે.

૧૦. હે ભગવન્ ! જીવે વાંધેલા શુભનામકર્મનો કેટલા પ્રકારનો વિપાક છે ? હે ગૌતમ ! શુભનામ કર્મનો ચૌદ પ્રકારનો વિપાક ચાર પ્રકારનો વિપાક કહ્યો છે. તે ચાર પ્રકાર દર્શાવે છે—‘નેરદયાડપ’ —નેરયિકાયુપ इत्यादि सुगम છે ‘જં વેપ્પહ પુગ્ગલં વા’ इत्यादि. આયુપ કર્મનું અપવર્તન કરવાને સમર્થ જે શસ્ત્રાદિ પુદ્ગલ વેદે છે, જે ઘણા શસ્ત્રાદિરૂપ પુદ્ગલો વેદે છે, જે વિપમિધિત અન્ન વગેરેના પરિણામરૂપ સુદ્ગલપરિણામને વેદે છે, જે ‘વિક્કસા-સ્વભાવ વડે આયુપના અપવર્તન કરવા સમર્થ’ શીતાદિ પુદ્ગલપરિણામને વેદે છે તે વડે વર્તમાન ભવના આયુપનું અપવર્તન થવાથી નારકાદિ આયુપ કર્મને વેદે છે. આટલા વડે પડને આશ્રયી ઉદય કહ્યો. હવે સ્વતઃ ઉદયનું પ્રતિપાદક આ સૂત્ર છે—‘તેસિં વા ઉવ્વણં’-તે નારકાદિ આયુપ પુદ્ગલોના ઉદય વડે નારકાદિનું આયુપ વેદે છે. ‘પ આયુપ કર્મ છે’—इत्यादि उपसंहारवाक्य છે.

૧૦. નામકર્મ વે પ્રકારનું જે—શુભનામ કર્મ અને અશુભ નામકર્મ. તેમાં શુભનામ કર્મને આશ્રયી સૂત્ર કહે છે—‘સુભનામકર્મસ

અણુભાવે પન્નત્તે, તંજહા—ઈઠ્ઠા સદ્દા ૧, ઇઠ્ઠા રૂવા ૨, ઇઠ્ઠા ગંધા ૩, ઇઠ્ઠા રસા ૪, ઇઠ્ઠા ફાસા ૫, ઇઠ્ઠા ગતી ૬, ઇઠ્ઠા ઠિતી ૭, ઇદ્દે લાવણે, ૮ ઇઠ્ઠા જસોકિત્તી ૯, ઇદ્દે ઉદ્દાણકમ્મવલ્લીરિયપુરિસવ્કારપરવ્કમે ૧૦, ઇદ્દસસરયા ૧૧, કંતસસરયા ૧૨, પિયસસરયા ૧૩, મણુણસસરયા ૧૪, જં વેદેતિ પોગલં વા પોગલે વા પોગલપરિણામં વા વી-સસા વા પોગલાણં પરિણામં તેસિં વા ઉદદણં સુભણામં કમ્મં વેદ્દહ, એસ ણં ગોયમા ! સુહનામકમ્મે, એસ ણં કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે—૧ ઇષ્ટ શબ્દ, ૨ ઇષ્ટ રૂપ, ૩ ઇષ્ટ ગન્ધ, ૪ ઇષ્ટ રસ, ૫ ઇષ્ટ સ્પર્શ, ૬ ઇષ્ટ ગતિ, ૭ ઇષ્ટ સ્થિતિ, ૮ ઇષ્ટ લા-વણ્ય, ૯ ઇષ્ટ યશઃકીર્તિ, ૧૦ ઇષ્ટ બલ, વીર્ય અને પુરુષકાર—પરાક્રમ, ૧૧ ઇષ્ટ સ્વર, ૧૨ કાન્ત સ્વર, ૧૩ પ્રિય સ્વર અને ૧૪ મનોજ્ઞ સ્વર. જે પુદ્ગલ, પુદ્ગલો, પુદ્ગલપરિણામ અને વિસ્રસા પુદ્ગલપરિણામને વેદે છે, અને તેઓના ઉદય વડે શુભનામ કર્મ વેદે છે. હે ગૌતમ ! એ શુભનામ કર્મ છે. હે ગૌતમ ! એ શુભનામ કર્મ છે. હે ભગવન્ ! દુઃખ-અણુમ-ણં મંતે ! ઇત્યાદિ. હે ભગવન્ ! શુભનામ કર્મનો વિપાક કેટલા પ્રકારનો છે ઇત્યાદિ પ્રશ્નસૂત્ર પૂર્વની પેઠે સમજાવું. ઉત્તર—ચૌદ પ્રકારનો વિપાક કહ્યો છે. તેજ ચૌદ પ્રકાર વતાવે છે—‘ઈઠ્ઠા સદ્દા’ ઇષ્ટ શબ્દો ઇત્યાદિ. આ શબ્દાદિ પોતાનાજ લેવા, કારણ કે અહીંનામકર્મના વિપાકનો વિચાર છે. કોઈ આચાર્યો ‘વાદિત્રાદિથી ઉત્પન્ન થયેલા શબ્દો’ કહે છે, તે અયુક્ત છે. કારણ કે તે અન્ય કર્મના ઉદયથી થાય છે. ‘ઈષ્ટ ગતિ’—ઈષ્ટ ગતિ-મદોન્મત્ત હસ્તી વગેરેના જેવી ગતિ. ‘શિવિકાદિ ઉપર ચઢવાથી’ ઇષ્ટ ગતિ એવો કોઈ અર્થ કરે છે. ‘ઈષ્ટ સ્થિતિ’—સહજ સ્થિતિ ‘સિદ્ધાસનાદિને વિષે સ્થિતિ’ એમ અન્ય આચાર્ય કહે છે. ‘ઈષ્ટ લાવણ્ય’—કાન્તિવિશેષ, કેસર વગેરેના ચિલેપનથી ઉત્પન્ન થયેલું લાવણ્ય એમ અન્ય આચાર્ય કહે છે. ‘ઈષ્ટો યશઃકીર્તિ’—યશ વડે યુક્ત કીર્તિ યશઃકીર્તિ કહેવાય છે. યશ અને કીર્તિની આ વિશેષતા છે—દાન અને પુણ્યથી થાય તે કીર્તિ અને પરાક્રમથી થાય તે યશ કહેવાય છે. ‘ઈદ્દે ઉદ્દાણકમ્મવલ-

गोयमा ! सुभणामस्स कम्मस्स जाव चउद्दसविधे अणुभावे पन्नत्ते । दुहनामस्स णं भत्ते ! पुच्छा । गोयमा ! एवं चेव, णवरं अणिट्ठा सदा, जाव हीणस्सरया, दीणस्सरया, अकंतस्सरया, जं वेदेति सेसं तं चेव जाव चउद्दसविधे अणुभावे पण्णत्ते ।

नाम कर्मनो केटला प्रकारनो विपाक छे ? हे गौतम ! एम ज समजवो. परन्तु अनिष्ट शब्द, यावत् हीनस्वर, दीनस्वर अने अकान्त-स्वर जाणवो. जे वेदे छे-इत्यादि बधुं तेमज जाणवुं. यावत्-चौद प्रकारनो अशुभनाम कर्मनो विपाक कह्यो छे.

वीरियपुरिसकारपरक्कमे' इति, 'इष्ट उत्थान, कर्म, बल, वीर्य, पुरुषकार अने पराक्रम-उत्थान-शरीरनी चेष्टाविशेष, कर्म-आरेचन-जुवा करवुं, भ्रमण करवुं वगैरे कर्म, बल- शरीरजुं सामर्थ्य, वीर्य-जीवथी उत्पन्न थयेल, तेज पुरुषकार-अभिमानविशेष, ते पोताने चिहो कर्युं होय तो पराक्रम कहेवाय छे. 'इष्टस्वरता' इष्ट स्वर, प्रिय स्वर, तेमां 'इष्ट शब्दो' प सामान्यपणे कथन छे तो पण 'आ इष्ट स्वर' प विशेष कथन तेथी अन्य घणानी अपेक्षाप समजवुं. 'कान्तस्वरता' कान्त-मनोहर, सामान्य रीते इच्छवा योग्य स्वर, प्रिय-स्वरता' वारंवार अभिलाषा करवा योग्य स्वर, 'मनोहस्वरता' -भाव-प्रेम नहि होवा छतां पण पोताना चिहो प्रीति उत्पन्न करनार मनोह कहेवाय छे, एवा प्रकारनो स्वर ते मनोह स्वर. 'जं वेपइ' जे 'वीणा, वर्णक-विलेपन, गन्ध, तांबूल, पट्ट, शिचिका, सिंहासन, कुंकुम, दान, राजानो योग अने गुटिका रूप पुद्गलने वेदे छे, कारण के वीणादिना संबन्धथी इष्ट शब्दादि थाय छे, एनो मार्गेने विशेष प्रसन्न

१. वीणाना संबन्धथी इष्ट शब्द, वर्णक-पीठीना संबन्धथी इष्ट रूप, गन्ध-सुगन्धी द्रव्यना संबन्धथी इष्ट गन्ध, तांबूलना संबन्धथी इष्ट स्पर्श, पट्ट-रेशमी वस्त्रना संबन्धथी इष्ट स्पर्श, शिचिका पालखीना संबन्धथी इष्ट गति, सिंहासनना संबन्धथी इष्ट स्थिति, कुंकुम-कैसरना योग्यथी इष्ट लावण्य, दानना संबन्धथी यशःकीर्ति, राजाना योग्यथी इष्ट उत्थानादि अने गुटिकाना योग्यथी इष्ट स्वर वगैरे थाय छे.

૧૧. ઉચ્ચાગોતસ્સ પં મંતે ! કમ્મસ્સ જીવેણં પુચ્છા ! ગોયમા ! ઉચ્ચાગોતસ્સ કમ્મસ્સ જીવેણં વદ્ધસ્સ જાવ અદ્ધવિદ્ધે અણુભાવે પન્નત્તે, તંજહા-જાતિવિસિદ્ધયા ૧, કુલવિસિદ્ધયા ૨, બલવિસિદ્ધયા ૩, સ્વવિસિદ્ધયા ૪, તવવિસિદ્ધયા ૫, સુયવિસિદ્ધયા ૬, લાભવિસિદ્ધયા ૭, હસ્સરિયવિસિદ્ધયા ૮, જં વેદેતિ પોગ્ગલં વા પોગ્ગલે

૧૧. હે ભગવન્ ! જીવે વાંધેલા ઉચ્ચ ગોત્રના કર્મનો કેટલા પ્રકારનો વિપાક છે ? હે ગૌતમ ! જીવે વાંધેલા ઉચ્ચગોત્ર કર્મનો આઠ પ્રકારનો વિપાક કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે—૧ જાતિવિશિષ્ટતા, ૨ કુલવિશિષ્ટતા, ૩ બલવિશિષ્ટતા, ૪ રૂપવિશિષ્ટતા, ૫ તપ-વિશિષ્ટતા, ૬ શ્રુતવિશિષ્ટતા, ૭ લાભવિશિષ્ટતા અને ૮ દેશ્વર્યવિશિષ્ટતા. જે પુદ્ગલ, પુદ્ગલો, પુદ્ગલપરિણામ કે વિસસા પુદ્ગલોના

ચિત્તને અનુસરનારી સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચાર કરવો. 'પુગ્ગલે વા' જે વેણુ-વીણા વગેરે ઘણા પુદ્ગલો વેદે છે, જે બ્રાહ્મી ઔષધી વગેરે આદ્યારના પરિણામરૂપ પુદ્ગલપરિણામને વેદે છે, જે ચિત્તસા-સ્વભાવ વડે શુભ મેઘાદિ પુદ્ગલોના પરિણામને વેદે છે, તથા કાજલના જેવી કાન્તિવાળા ચઢેલા મેઘને જોઈને મસ્ત યુવતિઓ રેલ્લુક રૂપ ? દૃષ્ટ સ્વર ગાય છે. તેના પ્રભાવથી શુભનામ કર્મ વેદે છે. અને શુભ-નામ કર્મનું ફળ દૃષ્ટ સ્વરાદિ અનુભવે છે. પટલા વડે પરને આશ્રયી વિપાક કહ્યો. હવે સ્વત ઉદય કહે છે—'તેસિં વા ઉદયેણ' તે શુભનામ કર્મ પુદ્ગલોના ઉદયથી દૃષ્ટ શબ્દાદિ વેદે છે. 'પ શુભનામ કર્મ છે' હત્યાદિ ઉપસંહાર વાક્ય જાણું. 'દુદ્ધનામસ્સ પં મંતે' ! શુભનામ કર્મ પુદ્ગલોના ઉદયથી દૃષ્ટ શબ્દાદિ વેદે છે. 'પ શુભનામ કર્મનો વિપાક કેટલા પ્રકારનો છે—હત્યાદિ પ્રશ્નસૂત્ર પૂર્વેની જેમ જાણું. ઉત્તરસૂત્ર પૂર્વે કહેલા શુભનામ હત્યાદિ. હે ભગવન્ ! અશુભનામ કર્મનો વિપાક કેટલા પ્રકારનો છે—'ઉચ્ચાગોયસ્સ પં મંતે !' હે ભગ-કર્મના અર્થથી વિપરીતપણે જાણું.

૧૧. ગોત્ર કર્મ કે પ્રકારે છે—ઉચ્ચ ગોત્ર અને નીચ ગોત્ર. તેમાં ઉચ્ચગોત્ર સંબંધે સૂત્ર કહે છે—'ઉચ્ચાગોયસ્સ પં મંતે !' હે ભગ-વન્ ! ઉચ્ચ ગોત્રનો કેટલા પ્રકારનો વિપાક છે ? હત્યાદિ પ્રશ્નસૂત્ર પૂર્વેની પેઠે જાણું. ઉત્તર-આઠ પ્રકારનો વિપાક કહ્યો છે. તે આઠ

વા પોગલપરિણામં વા વીસસા વા પોગલાણં પરિણામં તેસિં વા ઉદણં જાવ અઢવિધે અણુભાવે પન્નતે । ણી-
યાગોયસ્સ ણં ભંતે ! પુચ્છા । ગોયમા ! એવં ચેવ, ણવરં જાતિવિહીણયા, જાવ હસ્સરિયવિહીણયા, જં વેદેતિ પુ-
ગ્ગલં વા પોગલે વા પોગલપરિણામં વા વીસસા વા પોગલાણં પરિણામં તેસિં વા ઉદણં જાવ અઢવિધે અ-
ણુભાવે પણ્ણતે ।

પરિણામને વેદે છે, અને તેના ઉદય વડે (ઉચ્ચગોત્ર કર્મ વેદે છે) એ પ્રમાણે યાવત્ આઠ પ્રકારનો ઉચ્ચ ગોત્રનો વિપાક કહ્યો છે, હે
ભગવન્ ! નીચગોત્ર કર્મનો કેટલા પ્રકારનો વિપાક છે ? હે ગૌતમ ! એમજ જાણ્યો. પરન્તુ જાતિ હીનપણું, યાવત્ એશ્વર્યહીનપણું. જે
પુદ્ગલ, પુદ્ગલો, પુદ્ગલપરિણામ કે વિત્તસાપુદ્ગલોના પરિણામને વેદે છે અને તેઓના ઉદય વડે (નીચગોત્ર કર્મ વેદે છે). યાવત્
આઠ પ્રકારનો વિપાક કહ્યો છે.

પ્રકાર વતાવે છે-૧ 'જાતિવિશિષ્ટતા' इत्यादि. જાતિ વગેરે સુખસિદ્ધ છે. શબ્દાર્થ આ પ્રમાણે છે-જાતિ-જન્મ વડે વિશિષ્ટપણું. ઉચ્ચ
જાતિમાં જન્મ થયો. 'જં વેપ્પ પુગલે વા' इत्यादि-જે વાહી દ્રવ્યાદિરૂપ પુદ્ગલને અણુભવે છે. જેમ કે દ્રવ્યના સંબંધથી કે રાજા
વગેરે વિશિષ્ટ:પુરુષના-સ્વીકાર કરવાથી નીચ જાતિના કુલમાં ઉત્પન્ન થયો હોય તો પણ જાત્યાદિ સંપન્ન હોય તેમ લોકમાન્ય થાય
છે. 'ચલવિશિષ્ટતા' પણ મલ્લોની પેઠે લાઠી વગેરેના ભમાવવાથી જાણવી. 'રૂપવિશિષ્ટતા' ઉત્તમ તેવા પ્રકારના ચક્ષુઅંકારાદિ રૂપના
સંબંધથી જાણવી. 'તપોવિશિષ્ટતા' પર્યતના શિશ્વરાદિ ઉપર ચઢવા વડે આતાપના લેનારને હોય છે. 'શ્રુતવિશિષ્ટતા' મનોહર પૃથિવી
પ્રદેશના સંબંધથી સ્વાધ્યાયાદિ કરનારને હોય છે. 'લાભવિશિષ્ટતા' ઉત્તમ રત્નાદિના યોગથી હોય છે. 'પેશ્યર્યવિશિષ્ટતા' ધન અને કનક
વગેરેના સંબંધથી હોય છે. 'પુગલે વા' જે પવા વાનુ પ્રકારના પુદ્ગલો વેદે છે, 'પુદ્ગલપરિણામં' જે દિવ્ય ફલાદિ આદારના પરિણા-

૧૨. અંતરાહ્યસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ જીવેણં પુચ્છા ! ગોયમા ! અંતરાહ્યસ્સ કમ્મસ્સ જીવેણં બદ્ધસ્સ જાવ પંચવિધે અણુભાવે પન્નન્તે, તંજહા-દાણંતરાણં ભોગંતરાણં ભોગંતરાણં વીરિયંતરાણં, જં વેદેતિ પોગ્ગ-લં વા જાવ વીસસા વા પોગ્ગલાણં પરિણામં વા તેસિં વા ઉદણં અંતરાહ્યં કમ્મં વેદેતિ, એસ ણં ગોયમા ! અંતરાહ્ય

૧૨. હે ભગવન્ ! જીવે વાંધેલા અન્તરાય કર્મનો કેટલા પ્રકારનો વિપાક કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! જીવે વાંધેલા અન્તરાય કર્મનો યાવત્ પાંચ પ્રકારનો વિપાક કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે—૧ દાનાન્તરાય, ૨ લાભાન્તરાય, ૩ ભોગાન્તરાય, ૪ ઉપભોગાન્તરાય અને ૫ વીર્યાન્તરાય. જે પુદ્ગલને યાવત્ વિસસા પુદ્ગલોના પરિણામને વેદે છે અને તેઓના ઉદય વડે અન્તરાય કર્મ વેદે છે. હે ગૌતમ !

૧૨. અંતરાહ્યસ્સ ણં મંતે'!-હે ભગવન્ ! અન્તરાય કર્મનો વિપાક કેટલા પ્રકારનો છે ? इत्यादि प्रश्नसूत्र पूर्वानी पठे जाणवुं. उत्तर-पांच प्रकारनो विपाक कह्यो छे. ते पांच प्रकार दर्शावे छे—'दाणंतराय' इत्यादि. दानान्तराय-दाननो अन्तराय-विचित्ररूप कर्म, प प्रमाणे वधे स्थले जाणवुं. तेमां दानान्तराय दानान्तराय कर्मवुं फल छे अने लाभान्तरायादि लाभान्तरायादि कर्मना फळो छे. 'जं वेपइ पुगलं वा' इत्यादि. जे तेचा प्रकारना विशिष्ट रत्नादि रूप पुद्गल वेदे छे, जेम के उत्तम रत्नादिना संबंधी तेना विषयमंज दानान्तरायनो उदय जणाय छे, ते रत्नादिना संधि-पडने छेदनारा उपकरणना संबंधी लाभान्तरायकर्मनो उदय थाय छे. उत्तम आहारना संबंधी अथवा अमूल्य वस्तुना संबंधी लोभवडे भोगान्तरायनो उदय थाय छे. प प्रमाणे उपभोगान्तराय कर्मना उदयनो पण विचार करवो. तथा लाकडो वगैरे वागयाथी वीर्यान्तराय कर्मनो उदय थाय छे. 'पुगले वा' जे तेचा प्रकारना घणा पुद्गलोने वेदे छे, जे तेचा प्रकारना आहार अने औपधी वगैरेना परिणामरूप पुद्गलपरिणामने वेदे छे. जेम के शालमां तेचा आहार अने औपधना परिणामथी वीर्यान्तराय कर्मनो उदय थाय छे. मन्त्र वडे संस्कारित वासंक्षेपादि सुगन्धी पुद्गलना परिणामथी सुवंधु नामना प्रधाननी

કર્મમે, એસ ણં ગોયમા ! જાવ પંચવિધે અણુભાવે પન્નત્તે ।

પણવણાણ મગવર્ણે તેવીસતિતમસ્સ પયસ્સ પઢમો ઉદેસો સમત્તો ૨૩-૧ ।

બીઓ ઉદેસો ।

૧૩. કત્તિ ણં મંતે ! કમ્મપગડીઓ પળણત્તાઓ ? ગોયમા ! અઠ્ઠ કમ્મપગડીઓ પન્નત્તાઓ, તંજહા—જાણા-વરણિજ્જં, જાવ અંતરાહયં । જાણાવરણિજ્જે ણં મંતે ! કમ્મે કત્તિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! પંચવિધે પન્નત્તે, તં-એ અન્તરાય કર્મ છે. હે ગૌતમ ! એ અન્તરાય કર્મનો પાંચ પ્રકારનો વિપાક કહ્યો છે. પ્રથમ ઉદેશક સમાપ્ત.

દ્વિતીય ઉદેશક ।

૧૩. હે મગવન્ ! કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ કહી છે ? હે ગૌતમ ! આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ કહી છે. તે આ પ્રમાણે—૧ જ્ઞાનાવરણીય, યાવત્ ૮ અન્તરાય. હે મગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા પ્રકારે કહ્યું છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારનું કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે—૧

પેઠે ભોગાન્તરાયાદિ થાય છે. તથા વિસ્રસા વહે વિચિત્ર શીત વગેરે રૂપ પુદ્ગલપરિણામને વેદે છે, જેમ કે વલ્લાદિ આપવાની ઇચ્છાવાળા છતાં પણ ઠંડી વગેરે પડતી જોઈને વાનાન્તરાયાદિના ઉદયથી તેને આપતા નથી એમ દેખાય છે, તે તેના પ્રભાવથી જાણું. ૫ પરને આશ્રયી ઉદય કહ્યો. હવે સ્વર્ને આશ્રયી કહે છે—તે અન્તરાયકર્મ પુદ્ગલોના ઉદય વહે અન્તરાયકર્મનું પઠ વેદે છે. ૫ અન્તરાય કર્મ છે' इत्यादि उपसंहार वाक्य છે. ત્રેવીશમા કર્મપ્રકૃતિપદની ટીકાના અનુવાદમાં પ્રથમ ઉદેશક સમાપ્ત.

૧૩. પ્રથમ ઉદેશકની વ્યાખ્યા કરી, હવે વીજા ઉદેશકની વ્યાખ્યા કરવાની છે. તેનો સંબન્ધ આ પ્રમાણે છે—પૂર્વના ઉદેશકમાં

જહા—આભિણિબોહિયનાણાવરણિજ્જે, જાવ કેવલનાણાવરણિજ્જે ।

૧૪. દંસણાવરણિજ્જે ણં મંતે ! કર્મમે કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! હુવિહે પન્નત્તે, તંજહા—નિદ્દાપંચાદ ય દંસણચ્ચડકકાદ ય । નિદ્દાપંચાદ ણં મંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! પંચવિહે પન્નત્તે તંજહા—નિદ્દા જાવ શ્રી-

આભિનિવોધિક જ્ઞાનાવરણીય, યાવત્ ૫ કેવલજ્ઞાનાવરણીય.

૧૪. હે ભગવન્ ! દર્શનાવરણીય કર્મ કેટલા પ્રકારનું કહું છે ? હે ગૌતમ ! ને પ્રકારનું કહું છે. તે આ પ્રમાણે—૧ નિદ્રાપંચક અને દર્શનચતુષ્ક. હે ભગવન્ ! નિદ્રાપંચક કેટલા પ્રકારે કહું છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારે કહું છે. તે આ પ્રમાણે—૧ નિદ્રા, યાવત્

જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મનો વિચાર કર્યો, અને અહીં તેજ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓનો વિભાગ કહેવાનો છે. તેમાં વિશેષ જાણવા માટે ફરીથી પૂર્વેની પેઠે જાણું. દેવે “યથેદેશં નિર્દેશઃ” ઉદ્દેશના ક્રમને અનુસરી નિર્દેશ થાય છે. વસ્તુનું નામમાત્રથી કથન તિઓ છે—ઇત્યાદિ પૂર્વેની પેઠે જાણું. દેવે “યથેદેશં નિર્દેશઃ” ઉદ્દેશના ક્રમને અનુસરી નિર્દેશ થાય છે. વસ્તુનું નામમાત્રથી કથન કરું તે ઉદ્દેશ. અને વિસ્તારથી કહેવું તે નિર્દેશ. ૫ ન્યાયને અનુસરી જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ સંગ્રહે સૂત્ર કહે છે—‘નાણાવરણિજ્જે ણં મંતે !’ હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા પ્રકારે છે ? ઇત્યાદિ. અહીં આભિનિવોધિકાદિ શબ્દનો અર્થ ઉપયોગપદમાં કહેશે. તેનો વિગ્રહ આ પ્રમાણે છે—આભિનિવોધિકસ્યાવરણીય—આભિનિવોધિક જ્ઞાનનું આવરણ કરનાર કર્મ તે આભિનિવોધિક જ્ઞાનાવરણીય. ૫મ શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય ઇત્યાદિને વિશે જાણું.

૧૪. હવે દર્શનાવરણીયની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહે છે—‘દરિસણાવરણિજ્જે ણં મંતે !’ ઇત્યાદિ. હે ભગવન્ ! દર્શનાવરણીય કર્મની કેટલી ઉત્તરપ્રકૃતિઓ છે—ઇત્યાદિ. ‘નિદ્રા’ અહીં દ્રા ધાતુ કુત્સા-નિદ્દાના અર્થમાં છે. ‘નિયતં દ્રાતિ યસ્યાં’ જે અવશ્યામાં ચેતન્ય કુત્સિતપણને

પાછી ! દંસણચડકકણં પુચ્છા ! ગોયમા ! ચડવિવધે પન્નત્તે, તંજહા—ચવલુદંસણાવરણિજ્જે, જાવ કેવલદંસ-
ણાવરણિજ્જે !

૫ સ્ત્યાનદિં. હે ભગવન્ ! દર્શનચતુષ્ક કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારનું છે ? તે આ પ્રમાણે—૧ ચલુદર્શનાવરણીય,
ચાવત્ ૪ કેવલદર્શનાવરણીય.

પટલે અસ્પષ્ટપણને પામે તે નિદ્રા. અથવા ત્રૈ ધાતુ સુવાના અર્થમાં છે, જે અવસ્થામાં ચપટી વગાડવા માત્ર વહે પ્રાણી જાગૃત થાય પૃથી
ઉંચ તે નિદ્રા. તે વિપાક વહે વેદવા લાયક કર્મપ્રકૃતિ પળ કારણને વિશે કાર્યના ઉપચારથી નિદ્રા કહેવાય છે. નિદ્રાથી અધિક
નિદ્રા તે નિદ્રાનિદ્રા. અહીં મધ્યમપદલોપી સમાસ છે. તે અવસ્થામાં ચૈતન્ય અત્યન્ત અસ્પષ્ટ હોવાથી ઘણા ઢંઢોલવા વગેરેથી જાગૃત
થાય છે. માટે સુલપૂર્વક જાગૃતિનું કારણ નિદ્રાથી આનું અધિકપણું છે. તે વિપાક વહે વેદવા લાયક કર્મપ્રકૃતિ પળ ઉપચારથી
'નિદ્રાનિદ્રા' કહેવાય છે. "પ્રચલયતિ યસ્યાં" બેઠેલો તથા ઉમો રહેલ હોલે, શોકાં લાય જે નિદ્રાવસ્થામાં તે પ્રચલા. તે વિપાક વહે વેદવા
લાયક કર્મપ્રકૃતિ પળ પ્રચલા કહેવાય છે. 'પયલાપયલા' પ્રચલાથી અધિક જે પ્રચલા તે પ્રચલાપ્રચલા. પૂર્વની પેઠે મધ્યમપદલોપી
સમાસ જાણવો. કારણ કે તે ચાલનારને પળ ઉદયમાં આવે છે. તેથી એક સ્થાને બેઠેલા કે ઉભા રહેલા ઉંઘનારને પ્રાપ્ત થતી
પ્રચલાની અપેક્ષાપ્રચલાપ્રચલાનું અધિકપણું છે. 'ધીણદ્ધી' સ્ત્યાન-પિંડરૂપ થયેલી-એકઠી થયેલી ઋદ્ધિ-આત્મશક્તિ જે નિદ્રાવસ્થામાં
હોય તે સ્ત્યાનદિં. તે નિદ્રાના સન્નાવમાં પ્રથમ સંઘયણવાળાને વાસુદેવના અર્ધવલ જેટલી શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રવચનમાં પૃથી એક
કથા છે કે-કોઈ સ્થળે સ્ત્યાનદિં નિદ્રાવાલો કોઈ એક ધુલુક (સાચુ) હતો, તેને દિવસે એક હાથીપરેકી રાલ્યો. તેથી તેને હાથી ઉપર
લૂવ ગુસ્સે આવ્યો. રાત્રે સ્ત્યાનદિં નિદ્રાના ઉદયમાં ડઠીને તેણે હાથીના ઢાંત ઉલેડી નાંલ્યા અને તેને ઉપાથયના બારણામાં મૂકી તે
સૂઢ ગયો. ઇત્યાદિ.

ચક્ષુ વહે દર્શન-સામાન્ય અવબોધ તે ચક્ષુદર્શન, તેને આચ્છાદન કરનાર તે ચક્ષુદર્શનાવરણીય. અચક્ષુ-ચક્ષુ સિવાય વાકીની શન્દ્રિયો અને મન, તે વહે દર્શન-સામાન્ય અવબોધ તે અચક્ષુદર્શન, તેને આવરણીય-આચ્છાદન કરનાર કર્મ તે અચક્ષુદર્શનાવરણીય. અવધિરૂપ દર્શન તે અવધિદર્શન, શન્દ્રિયાવિનો અપેક્ષા સિવાય રૂપી દ્રવ્યનો સામાન્ય અવબોધ, તેનું આવરણ કરનાર કર્મ તે અવધિ-દર્શનાવરણ. કેવલ રૂપ દર્શન-રૂપી અને અરૂપી સર્વે દ્રવ્યો અને તેના સર્વે પર્યાયોનો શન્દ્રિયાવિનો અપેક્ષા સિવાય સામાન્ય અવબોધ તે કેવલ દર્શન. તેનું આચ્છાદન કરનાર કર્મ તે કેવલદર્શનાવરણીય. અર્ધી નિદ્રાદિ પાંચ પ્રકૃતિઓ ચક્ષુદર્શનાવરણાદિના ક્ષયોપશમ વડે પ્રાપ્ત થયેલી દર્શન લબ્ધિનો ઉપઘાત કરે છે અને દર્શનાવરણચતુષ્ક મૂળથી દર્શનલબ્ધિનો ઘાત કરે છે. આ સંવન્ધે ગંધદૃશી (સિદ્ધ-સેનગણિ) કહે છે-“નિદ્રાવ્યઃ સમધિગતાયા દર્શનલબ્ધેરુપઘાતે ચર્તન્તે, દર્શનાવરણનતુણ્યં તદુદ્ગમોચ્છેદિત્વાત્ સમૂલગ્રાતં નન્તિ દર્શનલ-બ્ધિમિતિ ।” નિદ્રાવિ પ્રાપ્ત થયેલી દર્શનલબ્ધિના ઉપઘાતમાં વર્તે છે અને દર્શનાવરણચતુષ્ક તેની ઉત્પત્તિનું ઉચ્છેદક હોવાથી મૂળથીજ દર્શન લબ્ધિનો ઘાત કરે છે. અને તેના ઘાત કરવા છતાં તથા સ્વભાવથી અને ક્ષયોપશમથી અવશિષ્ટ રહેલી દર્શનલબ્ધિનો નિદ્રાવિ ઘાત કરે છે.

૧. ચક્ષુ કે હૃદય શન્દ્રિયોદ્વારા તથા મન સિવાય સામાન્ય ઉપયોગ પ્રવર્તે છે તેને પણ અનુદર્શન કહેવામાં આવે છે, તેથી ભગ્નાન્તરમાં જતા જીવને શન્દ્રિય અને મન સિવાય અચક્ષુદર્શન જ્ઞાનમાં માનેલું છે.

૨. કેવલદર્શનાવરણ કેવલદર્શનલબ્ધિનો સંપર્ક ઘાત કરે છે, પરંતુ તથાસ્થાયી થોડો અંશ અનાવૃત-બુદ્ધો રહે છે, તેને અવધિદર્શ-નાવરણાદિ ઘાત કરે છે અને તેના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત દર્શનલબ્ધિનો નિદ્રાવિ ઘાત કરે છે. માટે દર્શનાવરણચતુષ્ક સમૂલ ઘાત કરે છે. અને નિદ્રાવિ પ્રાપ્ત દર્શનલબ્ધિનો ઘાત કરે છે.

૧૫. વેયગિજ્જે ણં ભંતે ! કમ્મે કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! દુવિદ્દે પન્નત્તે, તંજહા—સાયાવેયગિજ્જે ય અ-
સાયાવેયગિજ્જે ય ! સાતાવેયગિજ્જે ણં ભંતે ! કમ્મે પુચ્છા ! ગોયમા ! અદ્ધવિધે પન્નત્તે, તંજહા—મણુણા સદ્દા,
જાવ કાયસુહયા ! અસાયાવેદગિજ્જે ણં ભંતે ! કમ્મે કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! અદ્ધવિધે પન્નત્તે, તંજહા—અ-
મણુણા સદ્દા, જાવ કાયદુહયા !

૧૬. મોહગિજ્જે ણં ભંતે ! કમ્મે કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! દુવિદ્દે પન્નત્તે, તંજહા—દંસણમોહગિજ્જે ય

૧૫. હે ભગવન્ ! વેદનીય કર્મ કેટલા પ્રકારનું છે. હે ગૌતમ ! બે પ્રકારે કહું છે. તે આ પ્રમાણે—૧ સાતાવેદનીય અને
અસાતાવેદનીય. હે ભગવન્ ! સાતાવેદનીય કર્મ કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! આઠ પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—૧ મનોજ્ઞ શબ્દો,
યાવત્ કાયસુખ—શારીરિક સુખ. હે ભગવન્ ! અસાતાવેદનીય કર્મ કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! આઠ પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—
૧ અમનોજ્ઞ શબ્દો, યાવત્ કાયદુઃખ—શારીરિક દુઃખ.

૧૬. હે ભગવન્ ! મોહનીય કર્મ કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—દર્શનમોહનીય અને ચારિત્ર-

૧૫. વેદનીયકર્મ બે પ્રકારનું છે—સાતાવેદનીય અને અસાતાવેદનીય. જે સાતા-સુખરૂપે વેદાય તે સાતાવેદનીય અને તેથી વિપ-
રીત તે અસાતાવેદનીય. તાત્પર્ય ૫ છે કે જેના ઉદયથી શારીરિક અને માનસિક સુખ વેદે તે સાતાવેદનીય. અને જેના ઉદયથી શરીર
અને મન સંબન્ધી દુઃખ અનુભવે તે અસાતાવેદનીય. તે પ્રત્યેકના મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ શબ્દાદિ વિષયના મેદથી આઠ પ્રકાર છે.

૧૬. મોહનીય કર્મ બે પ્રકારે છે—દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીય. દર્શન-સમ્યક્ત્વ, તત્ત્વચર્ચિમાં મોહ-ધ્રાન્તિ કરે તે દર્શન-

ચરિત્તમોહણિજ્જે ય । દંસણમોહણિજ્જે ણં મંતે ! કમ્મે કતિવિધે પન્નત્તે, તંજહા-
સમ્મત્તવેદણિજ્જે, મિચ્છત્તવેયણિજ્જે, સમ્મામિચ્છત્તવેયણિજ્જે । ચરિત્તમોહણિજ્જે ણં મંતે ! કમ્મે કતિવિધે
પન્નત્તે ? ગોયમા ! દુવિધે પન્નત્તે, તંજહા-કસાયવેયણિજ્જે, નોકસાયવેદણિજ્જે । કસાયવેદણિજ્જે ણં મંતે ! કમ્મે
કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! સોલસવિધે પન્નત્તે, તંજહા-અણંતાણુવંધી માણે, અણંતાણુવંધી

મોહનીય. હે ભગવન્ ! દર્શનમોહનીય કર્મ કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે-૧ સમ્યક્ત્વ વેદનીય,
૨ મિથ્યાત્વવેદનીય અને ૩ સમ્યગ્મિથ્યાત્વ વેદનીય. હે ભગવન્ ! ચારિત્રમોહનીય કર્મ કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! વે
પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે-કપાયવેદનીય અને નોકપાયવેદનીય. હે ભગવન્ ! કપાયવેદનીય કર્મ કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ !
સોઠ પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે-૧ અનન્તાનુવન્ધી ક્રોધ, ૨ અનન્તાનુવન્ધી માન, ૩ અનન્તાનુવન્ધી માયા, ૪ અનન્તાનુવન્ધી

મોહનીય. ચારિત્ર-સાવચ્ચ યોગથી નિવૃત્તિ અને નિરવચ્ચ યોગમાં પ્રવૃત્તિ વડે ગમ્ય શુભ આત્માનો પરિણામ, તેમાં મોહ પેદા કરે તે
ચારિત્રમોહનીય. દર્શનમોહનીય કર્મ ત્રણ પ્રકારનું છે. જેમકે, સમ્યક્ત્વવેદનીય, મિથ્યાત્વવેદનીય અને મિથ્યવેદનીય. તેમાં સમ્યક્ત્વરૂપે
-જિનેશ્વરે ઉપવેશેલા તત્ત્વની શ્રદ્ધારૂપે વેદાય તે સમ્યક્ત્વ વેદનીય, જે જિને ઉપવેશેલા તત્ત્વની અલ્પિ રૂપ મિથ્યાત્વરૂપે વેદાય તે
મિથ્યાત્વવેદનીય, અને જે જિનોપદિષ્ટ તત્ત્વમાં ક્વચિ નહિ તેમ અલ્પિ પણ નહિ પવા મિથ્યપરિણામરૂપે વેદાય તે મિથ્યમોહનીય. (પ્ર૦)-
સમ્યક્ત્વવેદનીય કર્મને દર્શનમોહનીય કેમ કહેવાય ? તે તો પ્રશ્નાદિ પરિણામનું કારણ હોવાથી દર્શનમાં મોહ ઉત્પન્ન કરતું નથી.
(૩૦)-અહીં સમ્યક્ત્વવેદનીય મિથ્યાત્વમોહનીયની પ્રકૃતિ છે, (પરંતુ તેના પુરુષો વિશુદ્ધ હોવાથી ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વનો પ્રતિવંધ
કરતા નથી) તેથી વેદશબ્દરૂપ અતિચારનો સંભવ છે. વળી તે ઔપશમિક તથા ક્ષાયિક સમ્યગ્દર્શનમાં મોહ ઉત્પન્ન કરે છે-તેને રોકે

માયા, અળન્તાણુંબંધી લોભે, અપચ્ચક્ષાણે કોહે, એવં માણે, માયા, લોભે, પચ્ચક્ષાણાવરણે કોહે, એવં માણે, માયા, લોભે, સંજલણકોહે, એવં માણે માયા લોભે ! નોકસાયવેયણિજ્જે ણં મંતે ! કમ્મે કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! ણવ-
વિહે પન્નત્તે, તંજહા-ઇત્થીવેયવેયણિજ્જે, પુરિસવેયવેયણિજ્જે, નપુંસગવેયવેયણિજ્જે, હાસે, રત્તી, અરત્તી, મ્મણ, સોગે, દુગુંછા !

લોભ, ૫ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ, ૬ માન, ૭ માયા, ૮ લોભ, ૯ પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, ૧૦ એમ માન, ૧૧ માયા, ૧૨ લોભ, ૧૩ સંજ્વલન ક્રોધ, ૧૪ એમ માન, ૧૫ માયા અને ૧૬ લોભ. હે ભગવન્ ! નોકપાયવેદનીય કર્મ કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! નવ પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—૧ સ્ત્રીવેદવેદનીય, ૨ પુરુષવેદ વેદનીય, ૩ નપુંસકવેદ વેદનીય, ૪ હાસ્ય, ૫ રતિ, ૬ અરતિ, ૭ મય, ૮ શોક અને ૯ જુગુપ્સા.

હે માટે દર્શનમોહનીય કહેવાય છે. ચારિત્રમોહનીય બે પ્રકારે છે—કષાયવેદનીય અને નોકપાયવેદનીય. તેમાં જે ક્રોધાદિ કપાયરૂપે વેદાય તે કષાયવેદનીય અને જે સ્ત્રીવેદાદિ નોકષાય રૂપે વેદાય તે નોકપાયમોહનીય. તેમાં કપાયમોહનીય સોઠ પ્રકારે છે. કારણ કે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના પ્રત્યેકના અનંતાનુવન્ધી, અપ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ અને સંજ્વલનરૂપ ચાર ચાર ભેદો થાય છે. તેમાં જે અનન્ત સંસારના અનુવન્ધ કરવાના સ્વભાવવાળો કષાય તે અનંતાનુવન્ધી કહેવાય છે. કષ્ટું છે કે—

“ અનન્તાન્યનુબદ્ધન્તિ યતો જન્માનિ ભૂતયે । તત્તોઽનન્તાનુબન્ધ્યાલ્યા ક્રોધાદેષુ નિયોજિતા ” ॥

કારણ કે ઉત્પત્તિ માટે અનન્ત જન્મોનો અનુવન્ધ કરે છે તેથી ક્રોધાદિને વિષે અનંતાનુવન્ધી નામે સંજ્ઞા જોડેલી છે. પંતું સંયો-
જના પંતું વીંડું પણ નામ છે. તેનો આ વ્યુત્પત્તિથી થયેલો અર્થ છે. ‘સંયુજ્યન્તે થૈસ્તે સંયોજનાઃ’ જે વડે પ્રાણીઓ અનન્તા ભવોની સાથે

જોડાય તે સંયોજના. કાણું છે કે—
“ સંયોજયન્તિ યન્નમનન્તસંલ્યેર્મૈઃ કપાયાસ્તે । સંયોજનતાડનન્તાનુશ્રિધતા વાયતસ્તેષામ્ ” ॥

જે કપાયો મનુષ્યને અનન્ત મર્યોની સાથે જોડે છે તેથી તેને અનન્તાનુબન્ધી અથવા સંયોજના કહેવામાં આવે છે. જેઓના ઉદ્યમાં સર્વથા કે દેશથી પ્રત્યાલ્યાન-વિરતિ ન હોય તે અપ્રત્યાલ્યાન કપાય કહેવાય છે. અહીં ‘ન’ શબ્દ સર્વનિષેધવાચી છે. કાણું છે કે—

“ સ્વલ્પમપિ નોત્સંદ્ધેર્ યેપાં પ્રત્યાલ્યાનમિહોદયાત્ । અપ્રત્યાલ્યાનસંજ્ઞાડતો દ્વિતીયેષુ નિવેશિતા ” ॥

જેઓના ઉદ્યથી થોડા પળ પ્રત્યાલ્યાનની-વિરતિની ઇચ્છા ન થાય માટે વીજા કપાયની અપ્રત્યાલ્યાન સંજ્ઞા કહી છે. તથા સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાલ્યાનનું આવરણ-આચ્છાદન જે ઘટે થાય તે પ્રત્યાલ્યાનાવરણ કહેવાય છે. કાણું છે કે—

“ સર્વસાવધવિરતિઃ પ્રત્યાલ્યાનમુદાહૃતમ્ । તદાવરણસંજ્ઞાડતત્ત્વતીયેષુ નિવેશિતા ॥ ”

સર્વ સાવધની વિરતિને પ્રત્યાલ્યાન કહેણું છે, માટે તેનું આવરણ કરનાર વીજા કપાયોની પ્રત્યાલ્યાનાવરણ સંજ્ઞા કહેવામાં આવી છે. પરિપક્વ અને ઉપસર્ગની પ્રાપ્તિમાં ચારિત્રવાહાને પળ ‘સમ્-ઇપજ્જલ્યન્તિ’-કંઈક કપાયયુક્ત કરે તે સંજ્વલન. કાણું છે કે—

“ સંજ્વલ્યન્તિ યતિ યત્સંવિદ્ધં સર્વેપાપનિરતામપિ । તત્સાત્ સંજાલના ઇત્પ્રશમકરા નિરુદ્યન્તે ” ॥

જે સંવિન અને સર્વ પાપની વિરતિવાહા યતિને પળ કપાયયુક્ત કરે છે માટે અપ્રશમના કરનાર સંજ્વલન કપાય કહેવાય છે. વીજે સ્થલે પળ કાણું છે—

“ શબ્દાદીન્ ત્રિપયાન્ પ્રાપ્ય સંજલ્યન્તિ યતો મુદ્ધઃ । તતઃ સંજલનાગ્નનં તતુર્ગાનામિહોચ્યતે ” ॥

શબ્દાદિ ત્રિપયોને પામી જેથી વારંવાર કપાયયુક્ત થાય, તેથી ચોથા કપાયની ‘સંજ્વલન’ પવી સંજ્ઞા કહેવાય છે. ૫ કપાયોનું પાછળના ક્રમથી આ સ્વરૂપ છે—

“ જલરેણુપુહવિપ્વયરાઈસરિસો ચઝવિહો કોહો । તિણિસલયા-કટ્ટ-ટ્ટિય-સેલયંમોવમો માણો ॥

માયાવલેહિગોમુત્તિમિહસિંગઘણવંસમૂલસમા । લોહો હલિહંજણકહમકિમિરાગસારિચ્છો ॥

પક્લવઝમાસંવચ્છરજાવજીવાણુગામિણો કમસો । દેવનરતિરિયનારયગ્ગહસાહણહેયવો મણિયા” ॥

જલની રેખા, રેતીની, પૃથ્વીની રેખા અને પર્વતની રેખા સરખો ચાર પ્રકારનો ક્રોધ છે. નેત્રની લતા, કાષ્ઠસ્તંભ, અસ્થિસ્તંભ અને શિલાના સ્તંભના જેવો માન છે. વાંસની છાલ, ગોમૂત્રિકા, મેંઢાનું શિંગડું અને કઠણ વાંસના મૂળ જેવી માયા છે. હલદર, યંજન (ગાડાની મઢી), ક્ષીચડ અને કીરમજી રંગના જેવો લોભ છે. તે ચારે પ્રકારના કપાયો અનુક્રમે પક્ષ, ચાર માસ, વરસ અને થાવજીવ મુઘી રહેવાવાળા છે અને તે દેવગતિ, મનુજ્યગતિ, તિર્યંચગતિ અને નરકગતિના સાધનમૂલ કહ્યા છે. ‘દૃથીવેપ’ સ્ત્રીવેદ-સ્ત્રીનો વેદ-અભિલાષા પટલે સ્ત્રીની પુરુષના પ્રતિ અભિલાષા તે સ્ત્રીવેદ. તે વિપાક વડે વેદવા લાયક કર્મ પળ સ્ત્રીવેદ. પુરુષનો વેદ-સ્ત્રીના પ્રતિ અભિલાષ તે પુરુષવેદ. તે વિપાક વડે વેદવા લાયક કર્મ પળ પુરુષવેદ. નપુંસકનો વેદ-અભિલાષા, સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેના પ્રતિ અભિલાષા, તે નપુંસક વેદ. તે વિપાક વડે વેદવા લાયક કર્મ પળ નપુંસક વેદ કહેવાય છે. તથા જેના ઉદયથી નિમિત્ત સહિત કે નિમિત્ત વિના હસે અથવા હસાવે તે હાસ્યમોહનીય. જેના ઉદયથી વાહ્ય કે અભ્યન્તર વસ્તુમાં પ્રમોદ થાય તે રતિમોહનીય, જેના ઉદયથી વાહ્ય અને અભ્યન્તર વસ્તુમાં અપ્રીતિ કરે તે અરતિમોહનીય. જેના ઉદયથી પ્રિય વસ્તુના વિયોગાદિ નિમિત્તે છાતી કૂટવા પૂર્વક આક્રન્દન કરે, શોક કરે, ભૂમિ ઉપર આઠોટે અને દીર્ઘ નીસાસા મૂકે તે શોકમોહનીય. જેના ઉદયથી નિમિત્ત સહિત કે નિમિત્ત સિવાય તેવા પ્રકારના પોતાના સંકલ્પથી ભય પામે તે ભયમોહનીય. જેના ઉદયથી શુભ કે અશુભ વસ્તુની જુગુપ્સા-સૂગ કરે તે જુગુપ્સા ઉત્પન્ન કરનાર જુગુપ્સામોહનીય. ૫ પ્રમાણે વધા પદોનો પણ વિગ્રહ કરવો. આ હાસ્યાદિ કષાયના સહચારી હોવાથી નોકપાય કહેવાય છે. કયા કપાયોની સાથે સહચારી છે ? આદિના વાર કપાયોના સહચારી છે. તે આ પ્રમાણે—આદિના વાર કષાયોનો ક્ષય થવાથી હાસ્યા-દિની સ્થિતિનો સંભવ નથી, કેમકે ત્યાર પછી તુરતજ તેઓના ક્ષય કરવા માટે પ્રવૃત્તિ થાય છે. અથવા ૫ હાસ્યાદિ ઉત્પન્ન થતાં

૧૭. આડાળ પંં અંતે ! કર્મમે કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! ચલ્લિવધે પન્નત્તે, તંજહા-નેરહ્યાડા, જાવ દેવાડા.
૧૮. નામે પંં અંતે ! કર્મમે કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! બાયલીસતિવિહે પળ્લત્તે, તંજહા-ગતિનામે ૧, જાતિનામે ૨, સરીરનામે ૩, સરીરોવંગનામે ૪, સરીરસંઘનનામે ૫, સરીરસંઘનનામે ૬, સંઘાયણનામે ૭, સંઘાણનામે ૮, વ-
પળ્લનામે ૯, ગંધનામે ૧૦, રસનામે ૧૧, ફાસનામે ૧૨, અગુરુલ્લધુનામે ૧૩, ઉવઘાયણનામે ૧૪, પરાઘાયણનામે ૧૫,

૧૭. હે ભગવન્ ! આયુષ કર્મ કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—૧ નૈરયિકાયુષ અને યાવત્ ૪ દેવાયુષ.
૧૮. હે ભગવન્ ! નામકર્મ કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! વૈતાલીશ પ્રકારનું કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે—૧ ગતિનામ, ૨ જાતિ-
નામ, ૩ શરીરનામ, ૪ શરીરાંગોપાંગનામ, ૫ શરીરબન્ધનનામ, ૬ શરીરસંઘન નામ, ૭ સંઘાતન નામ, ૮ સંસ્થાનનામ, ૯ વર્ણનામ, ૧૦ ગન્ધનામ, ૧૧ રસનામ, ૧૨ સ્પર્શનામ, ૧૩ અગુરુલ્લધુનામ, ૧૪ ઉપઘાતનામ, ૧૫ પરાઘાતનામ, ૧૬ આનુપૂર્વનામ, ૧૭
અવશ્ય કપાયાદિને ઉદ્દીપન કરે છે. તેથી તે કપાયના સહચારી છે. એમ 'નો' શબ્દ સાહચર્યવાચી જાણવો. કપાયના સહચારી તે નોકપાય. કહ્યું છે કે

“ કષાયસહર્વર્તિત્વાત્ કપાયપ્રેરણાદપિ । હાસ્યાદિનવકસ્યોક્તા નોકપાયકષાયતા ” ॥

કપાયના સહચારી હોવાથી અને કપાયના પ્રેરક હોવાથી પણ હાસ્યાદિ નવને નોકપાય કપાય કહેવામાં આવે છે.”

૧૭. આયુષકર્મનું સૂત્ર પાઠ માત્રથી સિદ્ધ છે.

૧૮. નામકર્મ વૈતાલીશ પ્રકારનું છે, તે વૈતાલીશ ભેદને દર્શાવે છે—‘ગતિનામ’ ઇત્યાદિ. ગમ્યતે—તેવા પ્રકારના કર્મરૂપ પ્રધાન વહે પ્રાપ્ત કરાય તે ગતિ-નારકપણું વગેરે પર્યાયનો પરિણામ. તે ગતિ ચાર પ્રકારની છે—નરકગતિ, તિર્થચગતિ, મનુષ્યગતિ અને દેવ-

आणुपुन्विणामे १६, उस्सासणामे १७, आयवणामे १८, उज्जोणामे १९, विहायगतिणामे २०, तसनामे २१, थावरणामे २२, सुहुमनामे २३, बादरणामे २४, पज्जत्तणामे २५, अपज्जत्तणामे २६, साहारणशरीरणामे २७, प-
तेयसरीरणामे २८, थिरणामे २९, अथिरणामे ३०, सुभणामे ३१, अशुभणामे ३२, सुभगणामे ३३, दुभगणामे ३४, सूसरनामे ३५, दूसरनामे ३६, आदेज्जनामे ३७, अणदेज्जनामे ३८, जसोकित्तिणामे ३९, अजसोकित्तिणामे ४०, णिममाणणामे ४१, लित्थगरणामे ४२ । गतिनामे णं भंते ! कम्मे कतिविहे पन्नत्ते ? गोयमा ! चउन्विहे

उच्छ्वासनाम, १८ आतप नाम, १९ उद्धोतनाम, २० विहायोगतिनाम, २१ त्रसनाम, २२ स्थावरनाम, २३ बादरनाम, २४
सूक्ष्मनाम, २५ पर्याप्तनाम, २६ अपर्याप्तनाम, २७ साधारणशरीरनाम, २८ प्रत्येकशरीरनाम, २९ स्थिरनाम, ३० अस्थिरनाम,
३१ शुभनाम, ३२ अशुभनाम, ३३ सुभगनाम, ३४ दुर्भगनाम, ३५ सुस्वरनाम, ३६ दुःस्वरनाम, ३७ आदेयनाम, ३८ अनादेय
नाम, ३९ यशःकीर्तिनाम, ४० अयशःकीर्ति नाम, ४१ निर्माणनाम अने ४२ तीर्थकर नाम. हे भगवन् ! गतिनाम कर्म केटला
प्रकारनुं छे ? हे गौतम ! चार प्रकारनुं छे. ते आ प्रमाणे-१ नैरयिकगति, २ तिर्यचगति, ३ मनुष्यगति अने देवगतिनाम. हे

गति, तेनुं कारणभूत कर्म ते गतिनाम, ते पण चार प्रकारनुं छे--'नरकगतिनाम' इत्यादि. 'जातिनाम' एकेन्द्रियादि जीवोना एकेन्द्रि-
यत्वादि समान परिणामरूप सामान्य के जेनो एकेन्द्रियादि शब्द वढे व्यवहार थाय छे ते जाति, तेनुं कारणभूत कर्म ते जातिनाम.
अर्हो आ तात्पर्य छे-द्रव्यरूप इन्द्रिय अंगोपांगनामकर्म अने इन्द्रियपर्याप्ति नामकर्मना सामर्थ्यथी सिद्ध छे, अने भावरूप इन्द्रिय स्प-
र्शनादि इन्द्रियावरण कर्मना क्षयोपशमथी थाय छे, कारण के "क्षयोपशमिकान्दीन्द्रियाणि" क्षयोपशमिक-क्षायोपशमथी प्राप्त थयेली

પન્નત્તે, તંજહા-નિરયગતિનામે, તિરિયગતિનામે, મણુયગતિનામે, દેવગતિનામે । જાતિનામે ણં મંતે ! કમ્મે પુ-
ચ્છા । ગોયમા ! પંચવિહે પન્નત્તે, તંજહા-ઈગિંદિયજાતિનામે, જાવ પંચિંદિયજાતિનામે । સરીરનામે ણં મંતે !
કમ્મે કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! પંચવિહે પન્નત્તે, તંજહા-ઓરાલિયસરીરનામે, જાવ કમ્મગસરીરનામે । સરીરો-
વંગનામે ણં મંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! તિવિધે પન્નત્તે, તંજહા-ઓરાલિયસરીરોવંગનામે, વેઽઙ્ગિયસરી-

મગવન્ ! જાતિનામ કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—૧ એકેન્દ્રિય જાતિનામ, ૫ યાવત્
પંચેન્દ્રિય જાતિનામ. હે મગવન્ ! શરીરનામ કર્મ કેટલા પ્રકારનું છે. હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારે કહું છે. તે આ પ્રમાણે—૧ ઔદારિક
શરીરનામ, યાવત્ ૫ કાર્મણશરીરનામ. હે મગવન્ ! શરીરાંગોપાંગ નામ કર્મ કેટલા પ્રકારનું કહું છે ? ૧ ઔદારિકશરીરાંગોપાંગ,
૨ વૈક્રિયશરીરાંગોપાંગ નામ અને ૩ આહારકશરીરાંગોપાંગનામ. હે મગવન્ ! શરીરવન્ધન નામ કર્મ કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ !

ઇન્દ્રિયો છે-પહું શાલ્લ વચન છે. પરન્તુ જે એકેન્દ્રિયાદિ શબ્દની પ્રવૃત્તિનું કારણ તેવા પ્રકારનું સમાન પરિણામરૂપ સામાન્ય છે તે
અન્યથી અસાધ્ય હોવાના લીધે જાતિનામકર્મનિમિત્તક છે. તે જાતિનામ પાંચ પ્રકારે છે. ૧ એકેન્દ્રિયજાતિનામ, યાવત્ પંચેન્દ્રિયજાતિનામ.
શીર્યતે—ક્ષીણ થાય તે શરીર. તે પાંચ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે—ઔદારિક, વૈક્રિય, આત્મરક, તૈજસ અને કાર્મણ. પઓની
પૂર્વે વ્યાખ્યા કરેલી છે. તેનું કારણ નામકર્મ પણ પાંચ પ્રકારનું છે. જેમ કે ઔદારિકનામ, વૈક્રિયનામ इत्यादि. તેમાં જેના ઉદયથી
ઔદારિક શરીર યોગ્ય પુદ્ગલો ગ્રહણ કરીને ઔદારિક શરીરરૂપે પરિણમતે, પરીણમન કરી જીવપ્રદેશો સાથે પરસ્પર એકમેકપણે
સંવન્ધ કરે તે ઔદારિકશરીરનામ. ૫ પ્રમાણે યાકીના શરીરનામકર્મનો પણ વિચાર કરવો. ‘સરીરોપાંગનામ’ इति. શરીરના મસ્તક
પ્રમુખ આઠ અંગો છે. કાનું છે કે “સોસુરોયરપિઠી દ્વો ચાહ્ ઉકયા ય અહુંગા ।” મસ્તક. છાતી, ઉદર, પીઠ, બે હાથ અને બે ઉર-

નામે, નારાયસંઘયણનામે, અદ્ધનારાયસંઘયણનામે, કીલિયાસંઘયણનામે, હેવદ્ધસંઘયણનામે ! સંઠાણનામે ણં
ભંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! છન્વિહે પન્નત્તે, તંજહા-સમચરંસસંઠાણનામે, નિગ્ગોહપરિમંડલસંઠાણ-
નામે, સાહસંઠાણનામે, વામણસંઠાણનામે, खुजसंठाणनामे, हुंडसंठाणनामे । वण्णनामे णं भंते ? कम्ममे कतिविधे
पन्नत्ते ? गोयमा ! पंचविधे पन्नत्ते, तंजहा-कालवण्णनामे, जाव सुविकल्लवण्णनामे । गंधनामे णं भंते ! कम्ममे

હેવદ્ધસંઘયણનામ. હે ભગવન્ ! સંસ્થાનનામ કેટલા પ્રકારનું કહું છે ? હે ગૌતમ ! છ પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે-૧ સમચતુરસ્ર
સંસ્થાનનામ, ૨ ન્યગ્રોધપરિમંડલ, ૩ સાદિ, ૪ વામન, ૫ કુબ્જ, અને ૬ હુંડકસંસ્થાનનામ. હે ભગવન્ ! વર્ણનામ કર્મ કેટલા
પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે-૧ કુબ્જવર્ણનામ, યાવત્ ૫ શુક્લવર્ણનામ. હે ભગવન્ ! ગન્ધનામ કર્મ
કેટલા પ્રકારે છે ? હે ગૌતમ ! ત્રે પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે-સુરભિગન્ધનામ અને દુરભિગન્ધનામ. રસનામ સંવન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ !

एक करवामां लाल कारण छे. ते पांच प्रकारे छे. जेमके, औदारिकवंधननाम, धैक्रियवंधननाम, आहारकवंधननाम, तैजसवंधननाम
अने कार्मणवंधननाम. तेमां जेना उदयथी पूर्वे ग्रहण करेला अने ग्रहण कराता औदारिक पुद्गलोनी परस्पर तथा तैजसादि पुद्गलोनी
साथे संवंध थाय ते औदारिकवंधननाम. जेना उदयथी पूर्वे ग्रहण करेला अने हमणां ग्रहण कराता धैक्रिय पुद्गलोनी परस्पर तथा
तैजसकार्मणनी साथे परस्पर संवन्ध थाय ते धैक्रियवन्धननाम. जेना उदयथी पूर्वे ग्रहण करेला अने हमणा ग्रहण कराता आहार-
पुद्गलोनी परस्पर तथा तैजसकार्मणनी साथे संवन्ध थाय छे ते आहारकवंधननाम. जेना उदयथी पूर्वे ग्रहण करेला अने हमणां ग्रहण
कराता तैजस पुद्गलोनी परस्पर तथा कार्मण पुद्गलोनी साथे संवन्ध थाय ते तैजसवन्धननाम. जेना उदयथी पूर्वे ग्रहण करेला अने
हमणा ग्रहण कराता कार्मण पुद्गलोनी परस्पर संवन्ध थाय ते कार्मणवन्धननाम. संगत्यन्ते-पिण्डीक्रियन्ते येन-जे बडे औदारिकादि

પુચ્છા । ગોયમા ! હુવિહે પન્નત્તે, તંજહા-સુરભિંગંધનામે, દુરભિંગંધનામે । રસનામે ણં પુચ્છા । ગોયમા ! પંચ-
વિધે પન્નત્તે, તંજહા-તિત્તરસનામે, જાવ મહુરરસનામે । ફાસનામે ણં પુચ્છા । ગોયમા ! અદ્ધવિહે પન્નત્તે, તંજ-
હા-કવ્વલ્લફાસનામે, જાવ લહુયફાસનામે । અગુરુલહુયનામે એગારે પન્નત્તે, ઉવઘાયનામે એગારે પન્નત્તે,
પરાઘાતનામે એગારે પન્નત્તે । આણુપુન્નિવામે ચલ્લિવિહે પન્નત્તે, તંજહા-નેરહયઆણુપુન્નિવામે, જાવ દેવાણુપુ-

પાંચ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે-તિત્તરસનામ, યાવત્ મધુરસનામ. સ્પર્શ સંબન્ધે પુચ્છા. હે ગૌતમ ! આઠ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે-૧
કર્કશસ્પર્શનામ, યાવત્ ૮ લઘુસ્પર્શનામ. અગુરુલઘુનામ એક પ્રકારનું છે. ઉપઘાતનામ એક પ્રકારનું છે. આનુપૂર્વનામ ચાર પ્રકારે
કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે-૧ નૈરયિકાનુપૂર્વનામ, યાવત્ દેવાનુપૂર્વનામ. ઉચ્છ્વાસનામ એક પ્રકારે છે, વાકીની સર્વ પ્રકૃતિઓ
તીર્થકરનામ પર્યન્ત એક પ્રકારની છે. પરન્તુ વિહાયોગતિનામ વે પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે-પ્રશસ્ત વિહાયોગતિનામ અને અપ્રશસ્ત

પુદ્ગલો પિંડરૂપે પકઠા કરાય તે સંઘાતનામ કહેવાય છે. તે પળ પાંચ પ્રકારે છે-૧ ઔદારિક સંઘાતનામ, ૨ વૈક્રિય સંઘાતનામ, ૩
આહારકનંઘાતનામ, ૪ તૈજસ સંઘાતનામ, ૫ કાર્મણ સંઘાતનામ. તેમાં જેના ઉદયથી (ઔદારિક પુદ્ગલો) ઔદારિક શરીર રચનાને
અનુસારે સંઘાત-પિંડરૂપ થાય તે ઔદારિક સંઘાતનામ. ૫ પ્રમાણે વૈક્રિયાદિ શરીર સંઘાતનામને વિશે પળ જાણવું. 'સંઘયણનામે'
સંઘનન-અસ્થિની રચના વિશેષ, મૂલટીકાકાર કહે છે કે-“સંઘનનમસ્થિરચનાવિશેષઃ” તેથી જે પમ કહે છે કે સૂત્રમાં શક્તિ વિશેષજ
સંઘયણ છે. અને તે પ્રમાણે તેના ગ્રન્થમા કહ્યું છે કે, 'સુત્તે સત્તિવિસેસો સંઘયણ' તે ખ્રાન્ત છે. સૂત્રને અનુસરનારા મૂલટીકાકારે પળ
સંઘનન અસ્થિની રચના વિશેષરૂપ છે પમ પ્રતિપાદન કર્યું છે. અન્ય સ્થલે પેકેન્દ્રિયોને જે સેવાર્ત સંઘયણ કહ્યું છે તેનું ટીકાકારે
સમાધાન કર્યું છે કે “ઔદારિક શરીર હોવાથી ઉપચારથી આ કહેલું જાણવું, પળ વાસ્તવિક ન સમજવું. જો સંઘયણ શક્તિવિશેષ

ઢવીળામે । ડસાસનામે ઇગાગારે પન્નત્તે, સેસાણિ સઢવાણિ ઇગાગારાં પળ્ળત્તાં જાવ તિત્થગરનામે । ણવરં
વિહાયગતિનામે ઢુવિધે પન્નત્તે, તંજહા—પસત્થવિહાયગતિનામે, અપસત્થવિહાયગતિનામે ય ।

વિહાયોગતિનામ.

હોત તો દેવો અને નૈરયિકોને સંઘયણ કહ્યું હોત. અને તેઓ તો સૂત્રમાં સાક્ષાત્ સંઘયણ રહિત કહ્યા છે. ઇમ ડત્તૂવના પ્રરૂપકની
ચેષ્ટાઓ સંબન્ધે વિશેષ કહેવાની જરૂર નથી. તે અસ્થિની રચના વિશેષ ઔદારિક શરીરને વિશેજ હોય છે, વીજા શરીરોમાં હોતી
નથી, કારણ કે અસ્થિરહિત છે. તે સંઘયણ છ પ્રકારે છે—જેમકે વજ્રક્રપમનારાચ, ક્રપમનારાચ, નારાચ, અર્ધનારાચ, કીલિકા અને
સેવાર્ત. તેમાં વજ્ર—લીલી. ક્રપમ—વીંટવાનો પાટો અને નારાચ—વન્ને તરફ મર્કટવંધ. કહ્યું છે કે—

“ રિસહો ય હોઈ પહો વજ્જં પુણ કીલિયા મુળેયવ્વા । ડમઓ મક્કહંધો નારાયં તં વિયાણાહિ ” ॥

ક્રપમ પટલે પાટો અને વજ્ર પટલે લીલી જાળવી. તથા વન્ને તરફ મર્કટવંધ તેને નારાચ જાળવો. તેથી બે અસ્થિ મર્કટવંધથી વંધાયેલા હોય અને
તેના ડપર પાટાની આકૃતિવાળું ત્રીજુ અસ્થિ વીંટાયેલું હોય અને ત્રણ અસ્થિને ભેદનાર વજ્ર—લીલી નામે અસ્થિ જેને વિશે હોય તે વજ્રક્રપમનારાચ. જે
કિલિકા રહિત હોય તે ક્રપમનારાચ જ્યાં અસ્થિઓનો મર્કટવંધજ કેવલ હોય તે નારાચસંહનન. જ્યાં ઇક તરફ કેવલ મર્કટવંધ હોય અને
વીજી વાજુપ કીલિકા—લીલી હોય તે અર્ધનારાચ સંહનન. જ્યાં અસ્થિઓ કેવલ કીલિકા—લીલી વડેજ વંધાયેલા હોય તે કીલિકા સંઘ-
યણ. જ્યાં અસ્થિઓ ઇક વીજાના છેડાને સ્પર્શ કરવા રૂપ સેવાને પ્રાપ્ત થયેલાં હોય, અથવા હમેશાં તૈલાદિ સ્નેહના મર્દનાદિરૂપ સેવાની
અપેક્ષા રાખે તે સેવાર્તસંહનન. પંતું કારણભૂત સંઘયણનામ કર્મ ણ છ પ્રકારે છે. જેમ કે—વજ્રક્રપમનારાચ સંઘયણનામ, ક્રપમ-
નારાચનામ, નારાચનામ, અર્ધનારાચનામ, કીલિકાનામ, અને સેવાર્તનામ. તેમાં જેના ડડયથી વજ્રક્રપમનારાચ સંઘયણ હોય તે વજ્રક્ર-

૧-સૂરનેરહ્યા “છળહં સંઘયણાણં અસંઘયણી” । જીવાભિગમ. સૂ. ૩૨ પ. ૩૩-૧

પમનારાચ સંઘયણનામ. ૫ પ્રમાણે વાકીના સંઘયણ નામ કર્મ સંબંધે પળ જાણવું. તથા 'સંસ્થાન'—આકારવિશેષ, ગ્રહણ કરેલાં, જરૂરારૂપે કરાયેલા અને વાંધેલા તે ઔદારિકાદિ પુદ્ગલોને વિશે જે કર્મના ઉદયથી સંસ્થાન-આકાર વિશેષ થાય તે સંસ્થાનનામ. તેના છ પ્રકાર છે. જેમ કે સમચતુરસ્રસંસ્થાન નામ, ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંસ્થાનનામ, સાદિસંસ્થાનનામ, વામનસંસ્થાનનામ, કુન્ડસંસ્થાનનામ, અને હુંડકસંસ્થાનનામ. તેમાં જે કર્મના ઉદયથી પ્રાણીઓને સમચતુરસ્ર સંસ્થાન થાય તે સમચતુરસ્રસંસ્થાન નામ. જે કર્મના ઉદયથી ન્યગ્રોધપરિમંડલસંસ્થાન ઉપજે તે ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંસ્થાનનામ. ૫ પ્રમાણે વાકીના સંસ્થાનો જાણી લેવા. 'વર્ણ્યતે અનેતિ વર્ણઃ' જે વહે શરીર સુયોમિત થાય તે વર્ણ, તેના પાંચ પ્રકાર છે—શ્વેત, પીત-પીલો, રક્ત-રાતો, નીલ-લીલો, અને કૃષ્ણ-કાલો. તેનું કારણ નામકર્મ પળ પાંચ પ્રકારનું છે. જેમ કે શ્વેતવર્ણનામ, પીતવર્ણનામ, રક્તવર્ણનામ, નીલવર્ણનામ અને કૃષ્ણવર્ણનામ. તેમાં જેના ઉદયથી પ્રાણીઓના શરીરને વિશે યગલાની પેઠે શ્વેતવર્ણ થાય તે શ્વેતવર્ણનામ. ૫મ વાકીના વર્ણનામો પળ જાણી લેવા. ગન્ધ્યતે-આગ્રાયતે-જે સુંઘાય તે ગન્ધ. તેના બે પ્રકાર છે—સુરભિગન્ધ અને દુરભિગન્ધ. તેનું કારણ ગન્ધનામ પળ બે પ્રકારનું છે. જેમ કે સુરભિગન્ધનામ અને દુરભિગન્ધનામ. જેના ઉદયથી પ્રાણીઓના શરીરને વિશે કમલ માલતીપુષ્પ વગેરેની પેઠે સુરભિગન્ધ ઉત્પન્ન થાય તે સુરભિગન્ધનામ. જેના ઉદયથી પ્રાણીઓના શરીરમાં લસણ વગેરેની જેમ દુરભિગન્ધ ઉત્પન્ન થાય તે દુરભિગન્ધનામ. રસ્યતે-આસ્વાદ્યતે-જેનો આસ્વાદ કરાય તે રસ. તિત્ત-તીલ્લો, કટુક-કડવો, કષાય-તુરો, અમ્લ-લાટો અને મંધુર-મીઠો-૫મ પાંચ પ્રકારનો છે. તેનું કારણ રસનામ પળ પાંચ પ્રકારે છે. જેમ કે તિત્તનામ, કટુનામ, કષાયનામ, અમ્લનામ અને મંધુરનામ. તેમાં જેના ઉદયથી પ્રાણીઓના શરીરને વિશે મરી વગેરેની પેઠે તીલ્લો રસ હોય તે તિત્તરસનામ. ૫મ વાકીના રસનામ પળ જાણી લેવા. સ્પૃશ્યતે-જે સ્પર્શાય પટલે સ્પર્શેન્દ્રિયનો વિષય હોય તે સ્પર્શ. તે કર્કશ, મૃદુ, લઘુ, ગુરુ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ, શીત અને ઉષ્ણના મેદથી આઠ પ્રકારે છે. તેનું કારણ સ્પર્શનામ પળ આઠ પ્રકારે છે. તેમાં જેના ઉદયથી પ્રાણીઓના શરીરને વિશે પથ્થર વગેરેની જેમ કર્કશ-વરસઠ સ્પર્શ હોય તે કર્કશસ્પર્શનામ. ૫મ વાકીના સ્પર્શનામ પળ જાણી લેવા. જેના ઉદયથી, પ્રાણીઓના શરીર ગુરુ-ભારે નહિ, તેમ લઘુ-હલકાં

પણ નહિ પરંતુ અગુરુલઘુપરિણામવાળાં હોય છે તે અગુરુલઘુનામ. જેના ઉદયથી શરીરની અન્દર વધતા પહોળી, ગલ્લુન્દ (કાકડા ?) લમ્બક (?) અને ચોરદાંત વગેરે શરીરના અવયવો વહે પોતે જ હુણાય, અથવા સ્વયં ગળે ફાંસો ખાવો, સ્વયં પર્વત ઉપરથી પહોળું વગેરેથી આત્મઘાત કરે તે ઉપઘાતનામ. જેના ઉદયથી પ્રતાપી મનુષ્ય પોતાના દર્શનમાત્રથી મહાનુપની સમામાં પણ જઈને સમ્યોને પણ ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરે અને પ્રતિવાદીની પ્રતિભાનો નાશ કરે તે પરાઘાતનામ. કોળી, હલ્લ અને ગોમૂત્રિકાના આકારે અનુક્રમે બે ત્રણ અને ચાર સમય પ્રમાણ વિગ્રહ ગતિથી વીજા ભવમાં ઉત્પત્તિ સ્થાને જતાં જીવની આકાશ પ્રદેશની શ્રેણિને અનુસારે નિયત ગમનની પરિપાટી-ક્રમ તે આનુપૂર્વી, તે વિપાક વહે વેદવા લાયક નામકર્મ પણ કારણને વિષે કાર્યના ઉપચારથી આનુપૂર્વોનામ. તે ચાર પ્રકારે છે, જેમ કે, નૈરયિકાનુપૂર્વોનામ, તિર્યચાનુપૂર્વોનામ અને દેવાનુપૂર્વોનામ. જેના ઉદયથી આત્માને ઉચ્છ્વાસ અને નિઃશ્વાસની લલિધ પ્રાપ્ત થાય તે ઉચ્છ્વાસનામ. (પ્ર૦)—જો યમ છે તો ઉચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ નામ કર્મનો ક્યાં ઉપયોગ છે ? (૩૦)—ઉચ્છ્વાસ નામ કર્મના ઉદયથી ઉચ્છ્વાસ અને નિઃશ્વાસ યોગ્ય પુલ્લોને ગ્રહણ કરવા અને મૂકવા સંવન્ધી લલિધ ઉત્પન્ન થાય છે. અને તે લલિધ ઉચ્છ્વાસપર્યાપ્તિ સિવાય પોતાનું કાર્ય કરતી નથી. વાળને ફેંકવાની શક્તિવાળો છતાં પણ ધનુષને ગ્રહણ કરવાની શક્તિ સિવાય ફેંકી શકતો નથી. તેથી ઉચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ ઉત્પન્ન કરવા માટે ઉચ્છ્વાસપર્યાપ્તિ નામકર્મનો ઉપયોગ છે. ૫ પ્રમાણે વીજી પ્રકૃતિઓનો પણ યથાસંભવ ભિન્ન વિષય સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વિચારવો. જેના ઉદયથી પ્રાણીઓના શરીર સ્વરૂપે અનુષ્ણ છતાં ઉષ્ણ પ્રકાશ રૂપ આતપ કરે તે આતપનામ. તેનો વિપાક સૂર્યમંડલમાં રહેલા પૃથિવીકાયિકોને જ હોય છે. અગ્નિને હોતો નથી. કારણ કે સિદ્ધાન્તમાં પણ તેનો નિવેદ્ય કર્યો છે. અગ્નિમાં ઉષ્ણપણું ઉષ્ણસ્પર્શનામ કર્મના ઉદયથી અને ઉત્કટ રક્તવર્ણનામના ઉદયથી પ્રકાશકપણું છે. તથા જેના ઉદયથી પ્રાણીઓના શરીરો યતિ અને દેવના ઉત્તર વૈક્રિય શરીર તથા ચન્દ્ર, નક્ષત્ર તારાના વિમાનો, રત્ન, અને ઔપધિની પેઠે અનુષ્ણ પ્રકાશ રૂપ ઉદ્યોત કરે તે ઉદ્યોતનામ. વિદ્યાયસા ગતિઃ—આકાશમાં ગમન કરવું તે વિદ્યાયોગતિ. (પ્ર૦)—આકાશ સર્વવ્યાપક હોવાથી આકાશથી વીજે ગતિનો સંભવ નથી તો શા માટે 'વિદ્યાયસ' વિશેષણ આપ્યું છે ? કારણ કે

વિદ્યાયસપદ વહે નિષેધ કરવા યોગ્ય કંઈ પણ નથી. (૭૦)—તમારી શંકા વરાવર છે, પરંતુ જો ગતિમાત્ર કહેવામાં આવે તો નામ કર્મની પ્રથમ પ્રકૃતિ પણ ગતિ નામ છે, તેથી પુનરુત્કપ્પણની આશંકા થાય તેનો નિષેધ કરવા માટે ‘વિદ્યાયસ’ પદું વિશેષણ આપવામાં આવ્યું છે, પણ નારકાદિ પર્યાયના પરિણામરૂપ ગતિ તે વિદ્યાયોગતિ નથી. તે બે પ્રકારે છે—પ્રશસ્ત અતે અપ્રશસ્ત. તેમાં પ્રશસ્ત ગતિ હંસ, ગજ અને વૃષભાદિને હોય છે. અપ્રશસ્ત ગતિ ગધેડા, હંટ અને પાડા વગેરેની હોય છે. તે વિપાક વહે વેદવા લાક વિદ્યાયોગતિ નામ કર્મ પણ બે પ્રકારે છે—પ્રશસ્તવિદ્યાયોગતિનામ અને અપ્રશસ્તવિદ્યાયોગતિનામ.

ત્રસન્તિ-ગરમી વગેરેથી પીડિત થયેલા વિવશિત એક સ્થાનકથી ઉદ્દેગ પામે અને છાયાદિનો આશ્રય કરવા માટે વીજે સ્થાન જાય તે ત્રસ-ચેદ્વિન્દ્રિયાદિ જીવો. તે પર્યાયના પરિણામ વહે વેદવા લાયક નામકર્મ પણ ત્રસનામ. જેના ઉદયથી ગરમી વગેરેનો સંવન્ધ છતાં પણ તે સ્થાનનો ત્યાગ કરવા માટે અસમર્થ એવા પૃથિવી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિરૂપ સ્થાવર થાય તે સ્થાવરનામ. ‘વાદર-નામ’ જેના ઉદયથી જીવો વાદર થાય તે વાદરનામ. વાદરપણું ૫ જીવોનો પરિણામ વિશેષ છે. જેના ઉદયથી પૃથિવ્યાદિ એક એક જીવનું શરીર ચક્ષુથી ગ્રાહ્ય નહિ હોવા છતાં ઘણા જીવોનો સમુદાય ચક્ષુથી ગ્રહણ થાય, તેથી વિપરીત સૂક્ષ્મ નામ છે. જેના ઉદયથી ઘણા મહેલાં છતાં પણ જીવોનું શરીર ચક્ષુથી ગ્રાહ્ય થતું નથી. શ્રાવકપ્રજ્ઞસિત્તિની મૂળ ટીકામાં કહ્યું છે કે—“સૂક્ષ્મનામ ચદુદયાત્ સૂક્ષ્મો ભવતિ-અત્યન્તસૂક્ષ્મોડતીન્દ્રિય इत्यर्थः । સૂક્ષ્મનામ જેના ઉદયથી સૂક્ષ્મ-અત્યંત સૂક્ષ્મ-અતીન્દ્રિય થાય ૫ તેનો અર્થ છે.

‘પર્યાત્કનામ’ જેના ઉદયથી પોતાને યોગ્ય પર્યાસિને પૂર્ણ કરવામાં સમર્થ થાય તે પર્યાત્કનામ. પર્યાસિ પડલે આહારાદિ પુત્રલોને ગ્રહણ કરવા અને તેનું પરિણમન કરવામાં હેતુ આત્માની શક્તિવિશેષ. તેનું સ્વરૂપ પૂર્વે કહેવામાં આવ્યું છે. તેથી વિપરીત અપર્યાત્કનામ છે. જેના ઉદયથી એક એક જીવનું મિત્ર મિત્ર શરીર હોય તે પ્રત્યેકનામ. જેના ઉદયથી અનન્ત જીવોનું સાધારણ-એક શરીર હોય તે સાધારણનામ. જેના ઉદયથી શરીરના અવયવ-શિર, અસ્થિ અને વાંતની સ્થિરતા હોય તે સ્થિરનામ. તેથી વિપરીત તે અસ્થિરનામ. જેના ઉદયથી તામિની નીચેના પગ વગેરે અવયવો

अशुभ होय ते अशुभनाम. जेमके मस्तक वडे जेनो स्पर्श करवामां आवे ते खुश थाय छे अने पग वटे स्पर्श करवामां आवे तो ते गुस्से थाय छे. (प्र०)—रानी पग वडे स्पर्श करयेलो मनुष्य खुश थाय छे, तेथी उपरना कथनां व्यभिचार-नियमनो अभव-छे. (उ०)—एम नथी, ते खुश थाय छे तेनुं कारण मोहनीय कर्म छे, अने अहीं तो वस्तुस्थितिनो विचार करवानो छे माटे दोष नथी. जेना उदयथी उपकार नहि करवा छतां पण सर्वना मनने प्रिय थाय ते सुभगनाम. तेथी विपरीत दुर्भगनाम, के जेना उदयथी उपकार करवा छतां पण मनुष्यने अप्रिय थाय. कह्युं छे के—

“अनुवक्त्रं विद्मह कोइ किंचि आसज्ज दुग्धमो जइमि । जायइ तदोसाओ जहा अभव्वाण तित्थयरो ॥”

सुभगुदए विद्मह कोइ किंचि आसज्ज दुग्धमो जइमि । जायइ तदोसाओ जहा अभव्वाण तित्थयरो ॥”

“उपकार नहि करवा छतां पण जे घणा मनुष्यने प्रिय थाय तेने सुभग नामनो उदय छे अने दुर्भगनामना उदयमां उपकार करनार पण रुचे नहि.” जो के सुभगनामना उदयमां पण कोइने आश्रयी तेना दोषने लीने कोइ दुर्भग-अप्रिय थाय छे. जेम अभव्योने तीर्थंकर अप्रिय लागे छे. जेना उदयथी जीवनो स्वर सांभळनारने प्रीतिनुं कारण थाय ते सुस्वरनाम. तेथी विपरीत होय ते दुःस्वरनाम, के जेना उदयथी स्वर सांभळनारने अप्रीति थाय. तथा जेना उदयथी जे करे अथवा बोले ते सर्वलोक मान्य करे. जोवा मात्रथी लोक तेनो अभ्युत्थानावि सत्कार करे ते आदेयनाम. तेथी विपरीत अनादेयनाम, के जेना उदयथी युक्तियुक्त बोलवा छतां पण लोकमान्य वचन न थाय, तेमज उपकार करवा छतां पण मनुष्य तेनो अभ्युत्थानावि सत्कार न करे. तप, शौर्य अने त्याग वगैरेथी उपार्जन करेला यश वडे स्तुति थाय ते यशःकीर्ति. अथवा यश पटले सामान्य रयाति अने कीर्ति-गुणनी स्तुति-प्रशंसा, अथवा सर्व दिशामां व्याप्त के पराक्रमथी करयेल सर्व मनुष्यो वटे गुणनी स्तुति ते यश, परु विशामां व्याप्त अथवा पुण्यथी करयेली रयाति ते जेना उदयथी थाय ते यशःकीर्तिनाम. जेना उदयथी मध्यस्थ मनुष्यने प्रशंसा करवा योग्य न होय ते अयशःकीर्तिनाम. जेना उदयथी प्राणीओना शरीरने विषे पोतपोतानी जातिने अनुसारे अंगो अने प्रत्यंगो प्रतिनियत स्थाने होय ते निर्माणनाम. ते

૧૯. ગોષ્ટ પં મંતે ! કર્મમે કઢવિહે પન્નત્તે ! ગોયમા ! દુવિહે પન્નત્તે, તંજહા—ઉચ્ચાગોષ્ટ પનીયાગોષ્ટ યા ! ઉચ્ચાગોષ્ટ પં મંતે ! કઢવિધે પન્નત્તે ! ગોયમા ! અઢવિધે પન્નત્તે, તંજહા—જાહવિસિદ્ધયા, જાવ હસ્સરિયવિસિદ્ધયા, એવં નીયાગોષ્ટવિ, પવરં જાતિવિહીનતા જાવ હસ્સરિયવિહીનયા !

૧૯. હે ભગવન્ ! ગોત્રકર્મ કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—ઉચ્ચ ગોત્ર અને નીચ ગોત્ર. હે ભગવન્ ! ઉચ્ચ ગોત્ર કર્મ કેટલા પ્રકારનું છે ? હે ગૌતમ ! આઠ પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—૧ જાતિવિશિષ્ટતા, યાવત્ ૮ એશ્વર્યવિશિષ્ટતા, એ પ્રમાણે નીચગોત્ર પણ જાણવું. પરન્તુ ? જાતિવિહીનતા, યાવત્ એશ્વર્યવિહીનતા જાણવી.

કર્મ સૂતારના જેવું છે. તેના અમાવે તેના મૃત્યુ જેવા અંગોપાંગાદિનામ વગેરે વહે ઉત્પન્ન થયેલાં પણ મસ્તક, ઉર અને ઉદરાદિ અવયવોનું નિયત સ્થાને રહેવાપણું ન હોય. જેના ઉદયથી અષ્ટમહાપ્રાતિદ્યાર્યાદિ ચોત્રીશ અતિશયો પ્રગટ થાય તે તીર્થંકરનામ. એ પ્રમાણે નામના વૈતાલીશ મેદો કહ્યા. હવે ગત્યાદિના અવાન્તર—પેટા મેદો બતાવવા માટે સૂત્રકાર કહે છે—‘ગદનામેણં મંતે ! કર્મમે કઢવિહે પન્નત્તે ! ગતિનામ કર્મ કેટલા પ્રકારે છે ?’ इत्यादि वधुं पाठ सिद्ध છે. એમ નામકર્મના મેદો કહ્યા.

૧૯. હવે ગોત્રકર્મના મેદો કહે છે—‘ગોષ્ટ પં મંતે !’ इत्यादि. જેના ઉદયથી ઉત્તમ જાતિ, કુલ, વલ, તપ, રૂપ, વેશ્વર્ય, શ્રુત, સત્કાર, અસ્તુત્યાન (ઉમા થવું), આસન આપવું, હાથ જોડવા વગેરેનો સંભવ થાય તે ઉચ્ચગોત્ર. જેના ઉદયથી જ્ઞાનાદિ શુક્ત છતાં પણ નિન્દા પ્રાપ્ત કરે, હીન જાત્યાદિમાં ઉત્પન્ન થાય તે નીચગોત્ર. એમ ગોત્રકર્મના બે મેદો કહ્યા, હવે ઉચ્ચ અને નીચ ગોત્રના મેદો કહે છે—ઉચ્ચાગોષ્ટ પં મંતે ! કર્મમે કઢવિહે પન્નત્તે ? હે ભગવન્ ! ઉચ્ચગોત્ર કર્મ કેટલા પ્રકારનું છે ? इत्यादि. સુગમ છે.

૨૦. અંતરાહ્વયં ભંતે ! કર્મમે કૃતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! પંચવિધે પન્નત્તે, તંજહા-દાણંતરાહ્વય, જાવવીરિયંતરાહ્વય.

૨૦. હે ભગવન્ ! અન્તરાય કર્મ કેટલા પ્રકારું કહ્યું છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારું છે. તે આ પ્રમાણે-૧ દાનાન્તરાય, યાવત્ ૫ વીર્યાન્તરાય.

૨૦. હવે અન્તરાય કર્મના મેવો કહે છે-‘અન્તરાહ્વયં ભંતે ! કર્મમે કશ્ચિદ્દે પન્નત્તે’ ? અન્તરાય કર્મ કેટલા પ્રકારું છે ? કૃત્યાદિ. તેમાં જેના ઉદયથી શક્તિ છતાં ગુણવાન્ પાત્રનો યોગ છતાં, અને દાન આપવું મદ્યાફલવાળું છે એમ જાણવા છતાં આપવાનો ઉત્સાહ ન થાય તે દાનાન્તરાય. જેના ઉદયથી દાનગુણ વડે પ્રસિદ્ધ પણ દાતા પાસેથી આપવા લાયક વસ્તુ તેને ઘેર વિદ્યમાન છતાં યાચના કરવામાં કુશલ અને ગુણવાન્ છતાં પણ યાચક ન મેળવી શકે તે લાભાન્તરાય. જેના ઉદયથી ઉત્તમ આહારાદિ વસ્તુ છતાં તેમજ પ્રત્યાલ્યાન-વિરતિનો પરિણામ કે વૈરાગ્ય નહિ હોવા છતાં કેવલ રૂપણપણાથી ભોગવી ન શકે તે ભોગાન્તરાય. એમ ઉપભોગાન્તરાય કર્મ પણ જાણવું. પરન્તુ ભોગ અને ઉપભોગમાં આ વિશેષતા છે કે જે એકવાર ભોગવાય તે આહાર, પુષ્પની માલા વગેરે ભોગ, વારંવાર ભોગવાય તે વસ્ત્ર, અલંકાર વગેરે ઉપભોગ કહેવાય છે. કહ્યું છે કે-

“સદ્ ભુજ્જહતિ ભોગો સો પુણ આહારપુષ્પમાઈઓ । ઉવભોગો ડ પુણો પુણ ઉવભુજ્જહ વત્થવિલ્યાદી ” ॥

એકવાર ભોગવાય તે ભોગ, અને તે આહાર વગેરે-જાણવો. જે વારંવાર ભોગવાય તે વસ્ત્ર, ‘સી વગેરે ઉપભોગ. જેના ઉદયથી નીરોગ શરીર

૧. ઉપલક્ષણથી પુરુષ પણ ઉપભોગ કહી શકાય છતાં પુરુષની અપેક્ષા સ્ત્રી અને સ્ત્રીની અપેક્ષા પુરુષ પણ ઉપભોગ હોઈ શકે. જ્યારે સ્ત્રી ભોક્તૃત્વની ભાવનાથી પ્રદુષ્ટિ કરે ત્યારે તે ઉપભોક્ત્રી છે અને પુરુષ ઉપભોગ્ય છે, જ્યારે ભોક્તાપણની ભાવનાથી પુરુષ પ્રવૃત્તે ત્યારે તે ઉપભોક્તા છે અને સ્ત્રી ઉપભોગ્ય છે.

૨૧. જાણાવરણિજ્જસ પં ભંતે ! કમ્મસસ કેવતિતં કાલં ઠિતી પન્નત્તા ! ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંતોસુહુતં, ઉવ્કોસેણં તીસં સાગરોવમકોડાકોડીતો, તિણિય વાસસહસસાં અબાહા, અબાહ્ણિયા કમ્મઠિતી કમ્મનિસેગો.

૨૧. હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મની કેટલા કાલની સ્થિતિ કહી છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તં અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રીશ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. અબાધાકાલ ત્રણ હજાર વરસનો છે. અબાધાકાલ હીન કર્મની સ્થિતિ તે કર્મનો નિપેક છે.

હતાં અને ગુલાવસ્થામાં હતાં અલ્પવલ્લવાલો હોય, અથવા વલવાન્ શરીર હતાં અને સાધવા યોગ્ય કાર્ય હતાં પણ હીનસત્વપણાથી પ્રવૃત્તિ ન કરે તે વીર્યાન્તરાય. એમ મૂલ અને ઉત્તરપ્રકૃતિઓનો વિભાગ કહ્યો.

૨૧. હવે ઉત્તરપ્રકૃતિઓની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું પ્રતિપાદન કરવાની इच्छાવાळा सूत्रकार प्रथम पांच प्रकारना ज्ञानावरेणीय कर्मनी स्थिति संबन्धे प्रश्न सूत्र कहे છે—‘જાણાવરણિજ્જસ પં ભંતે ! કમ્મસસ કેવલયં કાલ ઠિઈ પન્નત્તા’ મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યવ અને કેવલ જ્ઞાનાવરણના મેદથી પાંચ પ્રકારના જ્ઞાનાવરણ કર્મની કેટલા કાલની સ્થિતિ કહી છે ? એમ પ્રશ્ન કર્યો પડલે ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્તં અને તે સર્વ જઘન્ય સ્થિતિ સૂક્ષ્મ સંપરાય ક્ષપકને યોતાના ગુણસ્થાનકના છેલ્લા સમયે જાણવી. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીશ કોડાકોડી સાગરોપમની છે, તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ સંવલેશમાં વર્તતા મિથ્યાદૃષ્ટિને જાણવી. એમ પૂર્વે કહેલા પ્રશ્નનો નિયત ઉત્તર આપ્યો. અને આ પૂછ્યા સિવાયના પ્રશ્નનો (પ્રસંગથી) ઉત્તર આપે છે—ત્રણ હજાર વરસનો અવાધા. (અનુદય કાલ) અને અવાધા વહે ન્યૂન કર્મની સ્થિતિ ૫ કર્મવલ્લિકોનો નિષેક (ભોગ્ય કાલ) છે. એમ કહેવાનું શું કારણ છે ? કર્મની બે પ્રકારની સ્થિતિ વતાવવા માટે છે. તે આ પ્રમાણે—કર્મની બે પ્રકારની સ્થિતિ છે—૧ કર્મપણે રહેવા યોગ્ય સ્થિતિ અને અનુભવવા યોગ્ય સ્થિતિ. તેમાં કર્મપણે રહેવા રૂપ સ્થિતિને આશ્રયી ત્રીશ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે. અને અનુભવવા યોગ્ય સ્થિતિ તેથી ત્રણ હજાર વરસ ન્યૂન છે. જેથી સૂત્રકાર કહે છે કે ‘ત્રીણ વર્ષસહસ્રાણિ અવાધા’—ત્રણ હજાર વરસનો અવાધાકાલ છે. તાત્પર્ય ૫

૨૨. નિદ્રાપંચગસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ કેવતિતં કાલં ઠિત્તી પન્નત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ તિ-
૨૨. હે ભગવન્ ! પાંચ નિદ્રા કર્મની કેટલા કાલની સ્થિતિ કહી છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વડે

છે કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળું વાંધું હોય તો વન્ધસમયથી માંડી ત્રણ હજાર વરસ સુધી પોતાના ઉદયથી જીવને કંઈપણ વાધા કરતું નથી. કારણ કે તેટલા કાલમાં કર્મદલિકની નિપેક-રચનાનો અભાવ છે. ત્યાર પછીના કાલમાં કર્મદલિકની નિપેક-રચના થાય છે. તે તે યાત્રત સૂત્રકાર જણાવે છે—‘અવાધોના’—અવાધાકાલ રહિત અનુભવ યોગ્ય કર્મની સ્થિતિ ૫ કર્મનો નિપેક છે. તે આ પ્રમાણે છે—પ્રથમ સ્થિતિમાં ઘણા કર્મદલ હોય છે. ત્રીજી સ્થિતિમાં વિશેષહીન, પમ વિશેષ હીન વિશેષ હીન ત્યાં સુધી કહેવાં કે જ્યાં સુધી તે સ્થિતિનો છેલ્લો સમય હોય. પટલા વડે અગ્રાયણી નામે વીજા પૂર્વેને વિશે કર્મપ્રકૃતિ પ્રાપ્તતા વન્ધવિધાનના સ્થિતિવન્ધાધિકારને વિશે જે કહ્યું છે—ચત્વાર્યનુયોગઘરાણિ, તત્થથા-સ્થિતિવન્ધસ્થાનપ્રરૂપણા, અવાધાકણ્ડક પ્રરૂપણા, ઉત્કૃષ્ટનિપેકપ્રરૂપણા, અલ્પવહુત્વપ્રરૂપણા ચ इति—ચાર અનુયોગ દ્વારો છે. જેમ કે સ્થિતિવન્ધના સ્થાનોની પ્રરૂપણા, અવાધા કણ્ડક પ્રરૂપણા, ઉત્કૃષ્ટ નિપેકપ્રરૂપણા અને અલ્પવહુત્વપ્રરૂપણા. તેમાં ઉત્કૃષ્ટ અવાધાકણ્ડકની પ્રરૂપણા અને ઉત્કૃષ્ટ નિપેકની પ્રરૂપણા થતાવી. અવાધાકાલનું પરિણામ થવા માટે આ ઉપાય છે—જેની કેટલા કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ હોય તેનો તેટલા સેંકડો વરસનો અવાધાકાલ જાણવો. જેની કોડાકોડી સાગરોપમની અંદર સ્થિતિ છે તે કર્મનો આયુર સિવાય જઘન્યથી અન્તર્મુહર્તનો અવાધાકાલ અને આયુરનો ઉત્કૃષ્ટ અવાધાકાલ પૂર્વકોટીનો ત્રીજો ભાગ સમજવો. તેથી અવાધાકાલનો વિચાર કરીને અવાધાવિપયક સૂત્રોનો સ્વયં વિચાર કરવો.

૨૨. પાંચ નિદ્રા સંવન્ધે સૂત્ર કહે છે—‘નિદ્રાપંચગસ્સ ણં મંતે’ ! इत्यादि. હે ભગવન્ ! નિદ્રાપંચની કેટલા કાલની સ્થિતિ કહી છે ? અહીં જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગવડે ન્યૂન સાગરોપમના ત્રણ સત્તમાંશ છે. પટલે એક સાગરોપમનો સાત ભાગ કરીય તેવા ત્રણ ભાગ

પિણ સસત્ત્રાગા પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્જતિભાગેણ ઉણિયા, ઉવ્કોસેણ તીસં સાગરોવમકોડાકોડીતો, તિણિય વાસસહસ્સાં અવાહા, અવાહુણિયા કમ્મટ્ટિતી કમ્મનિસેગો । દંસણચઉવ્કસ્સ ણં ભંતે ! કમ્મમ્મસ કેવઇયં કાલં ઠિતી પન્નત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં, ઉવ્કોસેણં તીસં સાગરોવમકોડાકોડીતો, તિણિય વાસસહસ્સાં અવાહા ।

ન્યૂન ત્રણ સપ્તાંશ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રીશ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે. ત્રણ હજાર વર્ષ અવાયાકાલ અને અવાયાકાલ હીન કર્મસ્થિતિ કર્મનો નિપેક છે. હે ભગવન્ ! ચાર દર્શનાવરણની કેટલા કાલની સ્થિતિ કહી છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રીશ કોડાકોડી સાગરોપમ છે. ત્રણ હજાર વરસ અવાયાકાલ ન્યૂન કર્મ સ્થિતિ એ કર્મનો નિપેક છે.

હોય છે. તાત્પર્ય પ છે કે—ચાર દાનાવરણ, ચાર દર્શનાવરણ, સંજ્વલન લોભ અને પાંચ અન્તરાય કર્મની પ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત છે. સકપાયીને સાતાવેદનીયની સ્થિતિ ચાર મુહૂર્તની અને કપાયરહિતને વે સમયની છે. પ્રથમસમયે વન્ધ અને વીજે સમયે ઉદય અને ત્રીજે સમયે કર્મનો નાશ થાય છે. યશઃકીર્તિ અને ઉચ્ચગોત્રની સ્થિતિ આઠ મુહૂર્ત છે. પુરુષવેદની આઠ વર્ષ, સંજ્વલન ક્રોધની વે માસ, સંજ્વલન માનની એક માસ, સંજ્વલન માયાની અર્ધમાસ, અને વાકીની પ્રકૃતિઓની જે જે પોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે તેને ઉત્કૃષ્ટ સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ મિથ્યાત્વની સ્થિતિ વડે ભાગતાં જે આવે તેથી પત્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગવડે હીન જઘન્ય સ્થિતિનું પરિમાણ છે. તેમાં પાંચ નિદ્રાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીશ કોડાકોડી સાગરોપમની છે, તેને સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ મિથ્યાત્વની સ્થિતિ વડે ભાગાકાર કરતા 'શૂન્ય વડે શૂન્ય ઉડી જાય છે' પવી ભાગાકારની રીત હોવાથી ત્રણ સપ્તમાંશ સાગરોપમ થાય

૨૩. સાયાવેયગિજ્જસ્સ ઈરિયાવહિયં બંધગં પહુચ્ચ જહન્નેણં વારસ મુહુત્તા, ઉવ્કોસેણં પળ્લરસ સાગરોવમકોડાકોડીતો, પળ્લરસ વાસસયાઈ અવાધા । અસાતા-વેદગિજ્જસ્સ જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ તિણિણ સત્તભાગા પલ્લિતોવમસ્સ અસંવેલ્લતિભાગેણં જળયા, ઉવ્કોસેણં તીસં સાગરોવમકોડાકોડીતો, તિણિણ ચ વાસસહસ્સાઈ અવાધા ।

૨૪. સમ્મચ્ચત્તવેયગિજ્જસ્સ પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં, ઉવ્કોસેણં છાવહિં સાગરોવમાઈ સાતિરે-
૨૩. સાતાવેદનીયની ઈર્યાપથિક બન્ધને આશ્રયી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સિવાય બે સમયની સ્થિતિ છે. તથા પન્દરસો વસનો અવાધાકાલ છે. સાંપરાયિક બન્ધને આશ્રયી જઘન્ય વાર મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ પન્દર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે. તેના પન્દરસો વસનો અવાધાકાલ છે. સાંપરાયિક બન્ધને આશ્રયી જઘન્ય વાર મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ પન્દર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે. તેનો ત્રણ હજાર વસનો અવાધાકાલ અને અવાધાકાલવડે ન્યૂન સ્થિતિ કર્મનિપેક કાલ સમજવો.

૨૩. 'સાયાવેયગિજ્જસ્સ ઈરિયાવહિયં બંધગં પહુચ્ચ અજાહનમણુકોસેણં દો સમયા, સંપરાઇયંબંધગં પહુચ્ચ જહન્નેણં વારસ મુહુત્તા' સાતાવેદનીયનો ઈર્યાપથિક (અકપાયિક, કેવલ યોગહેતુક) વંધને આશ્રયી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ રહિત બે સમયની સ્થિતિ છે. સાંપરાયિક (કપાયહેતુક) વંધને આશ્રયી જઘન્ય વાર મુહૂર્તની સ્થિતિ છે અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રીશ કોડાકોડી સા- પલ્લોપમના અસંસ્થાતમા ભાગવડે ન્યૂન ત્રણ સત્તમાંશ સાગરોપમની સ્થિતિ પાંચ નિદાની પેઠે જાણવી. કારણ કે તેની પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીશ કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

૨૩. 'સાયાવેયગિજ્જસ્સ ઈરિયાવહિયં બંધગં પહુચ્ચ અજાહનમણુકોસેણં દો સમયા, સંપરાઇયંબંધગં પહુચ્ચ જહન્નેણં વારસ મુહુત્તા' સાતાવેદનીયનો ઈર્યાપથિક (અકપાયિક, કેવલ યોગહેતુક) વંધને આશ્રયી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ રહિત બે સમયની સ્થિતિ છે. સાંપરાયિક (કપાયહેતુક) વંધને આશ્રયી જઘન્ય વાર મુહૂર્તની સ્થિતિ છે અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રીશ કોડાકોડી સા- પલ્લોપમના અસંસ્થાતમા ભાગવડે ન્યૂન ત્રણ સત્તમાંશ સાગરોપમની સ્થિતિ પાંચ નિદાની પેઠે જાણવી. કારણ કે તેની પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીશ કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

ગાતિં । મિચ્છત્તવેયણિજ્ઞસ્સ જહન્નેણં સાગરોવમં પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્જતિભાગેણ ઝળગં, ઉવ્કોસેણં સત્તરિ કોડાકોડીતો, સત્ત ય વાસસહસ્સાં અવાહા, અવાહુણિયાં । સમ્મામિચ્છત્તવેયણિજ્ઞસ્સ જહન્નેણં અંતોમુહુતં, ઉવ્કોસેણં અંતોમુહુતં । કસાયવારસગસ્સ જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ ચત્તારિ સત્તભાગા પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્જા- નિસેગો । ભાગેણં ઝળયા, ઉવ્કોસેણં ચત્તાલીસં સાગરોવમકોડાકોડીતો, ચત્તાલીસં વાસસતાં અવાહા જાવ નિસેગો । કોહસંજલણે પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં દો માસા, ઉવ્કોસેણં ચત્તાલીસં સાગરોવમકોડાકોડીતો, ચત્તાલીસં

૨૪. સમ્યક્ત્વવેદનીય સંબન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તે અને ઉત્કૃષ્ટ કંઠક અધિક છાસઠ સાગરોપમની સ્થિતિ છે. મિથ્યાત્વવેદનીય કર્મની સ્થિતિ જઘન્ય પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વડે ન્યૂન એક સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે. સમ્યગ્મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તે છે. ચાર કપાયોની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વડે ન્યૂન એક સાગરોપમના ચાર સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચાલીશ કોડાકોડી સાગરો- પમની છે. તેનો ચાર હજાર વરસનો અવાધાકાલ, યાવત્ [અવાધાન્યૂન] નિપેક કાલ જાણવો. સંજ્વલન ક્રોધ સંબન્ધે પૃચ્છા. હે

૨૪. સમ્યક્ત્વ વેદનીયની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તે અને ઉત્કર્ષથી કાંઈક અધિક છાસઠ સાગરોપમ ઉદયને આશ્રયી જાણવી. પણ વન્ધને આશ્રયી ન જાણવી. કારણ કે સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમોહનીયનો બન્ધ હતો નથી. પરન્તુ મિથ્યાત્વના પુદ્ગલો જીવે સમ્પત્તિને યોગ્ય-ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ રૂપ વિશુદ્ધિ વડે ત્રણ પ્રકારના કરાય છે. જેમ કે—સર્વવિશુદ્ધ, અર્ધવિશુદ્ધ અને અશુદ્ધ. તેમાં જે સર્વવિશુદ્ધ પુદ્ગલો છે તે ‘સમ્યક્ત્વવેદનીય’ કહેવાય છે. જે અર્ધ વિશુદ્ધ પુદ્ગલો છે તે ‘સમ્યક્ત્વમિથ્યાત્વવેદનીય’ અને અવિશુદ્ધ પુદ્ગલો છે તે ‘મિથ્યા-

વાસસતાઈ અબાહા જાવ નિસેગો ! માણસંજલણાતે પુચ્છા ! ગોયમા ! જહન્નેનં માસં, ઉવ્કોસેનં જહા કોહસ્સ ! માયાસંજલણાતે પુચ્છા ! ગોયમા ! જહન્નેનં અંતોસુહુત્તં, ઉવ્કોસેનં જહા કોહસ્સ ! હૃત્થિવેયસ્સ પુચ્છા ! ગોયમા ! જહન્નેનં સાગરોવમસ્સ વિવહું સત્તભાગં પલિતોવમસ્સ અસંવેજ્ઞહિભાગેણ ઉણયં, ઉવ્કોસેનં પળ્લરસ સાગરોવમકોહાકોહીતો, પળ્લરસ ગૌતમ ! જઘન્ય વે માસની અને ઉત્કુષ્ટ ચાલીશ કોહાકોહી સાગરોપમની સ્થિતિ છે. તેનો ચાર હજાર વરસનો અગ્રાધાકાલ, યાવત્ [તે વહે ન્યૂન] નિપેક સમજવો. સંજ્વલન માન સંવન્ધે પુચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક માસની અને ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ ક્રોધની જેમ લોભસંવન્ધે પુચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય અર્ધમાસની અને ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ છે તે પ્રમાણે જાણવી. સંજ્વલન ત્વવેદનીય' કહેવાય છે. માટે સમ્યક્ત્વવેદનીય અને મિથ્થવેદનીય પ વે પ્રકૃતિઓના વન્ધનો સંભવ નથી. પરંતુ જ્યારે તે સમ્યક્ત્વ પ્રમાણ સ્થિતિ જાણવી. અને તેટલી સ્થિતિ જે પ્રકારે દોય તે પ્રકારે કર્મપ્રકૃતિ ટીકામાં સંક્રમકરણના અધિકારમાં વિચારી છે માટે ત્યાંથી જાણી લેવું. મિથ્યાત્વવેદનીયની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગવડે ન્યૂન એક સાગરોપમ છે માટે ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ સિત્તેર કોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. સમ્યગ્મિથ્યાત્વવેદનીયની જઘન્ય અને ઉત્કર્ષથી સ્થિતિ ઉદય અપેક્ષાપ અન્તે મુદ્દર્ત છે. અને તેના પુલ્લોની ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિકાલ પૂર્વે કાળો છે.

અનન્તાનુવન્ધિચતુક્ક, અપ્રત્યાત્યાનાચતુક્ક અને પ્રત્યાત્યાનાવરણ ચતુક્ક રૂપ ચાર કપાયમાં પ્રત્યેકની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના

વાસંસતાંઈ અબાહા ! પુરિસવેદસસ પં પુચ્છા ! ગોયમા ! જહન્નેનં અટ્ઠ સંવચ્છરતિં, ઉવ્કોસેણં દસ સાગરો-
વમકોડાકોડીતો, દસ વાસસતાંઈ અબાહા જાવ પિસેગો ! પાંપુસગવેદસસ પં પુચ્છા ! ગોયમા ! જહન્નેનં સાગરો-
વમસસ દોપિણ સત્તભાગા પલિતોવમસસ અસંલેજ્જહમાગેણં ડળયા, ઉવ્કોસેણં વીસં સાગરોવમકોડાકોડીતો,

ગૌતમ ! પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગ વડે ન્યૂન સાગરોપમના અહીં સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ પન્દર કોડાકોડી સાગરોપમ,
તથા પન્દરસો વરસનો અબાધાકાલ હોય છે. પુરુષ વેદસંબંધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્યથી આઠ વરસ અને ઉત્કૃષ્ટ દસ કોડાકોડી
સાગરોપમ, એક હજાર વરસ અબાધાકાલ, યાવત્ [તેટલા કાલ ન્યૂન] નિષેકકાલ સમજવો. નાંપુસક વેદ સંબંધે પૃચ્છા.
હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગ વડે ન્યૂન બે સપ્તમાંશ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ વીશ કોડાકોડી સાગરોપમની
સ્થિતિ જાણવી. તેમજ બે હજાર વરસનો અબાધાકાલ જાણવો. હાસ્ય અને રતિ સંબંધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના

અસંલ્યાતમાભાગ વડે ન્યૂન ચાર સપ્તમાંશ સાગરોપમ છે, કારણ કે તેઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચાલીશ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે.
સંજ્વલન કથાયની જઘન્ય સ્થિતિ બે માસ વગેરે પ્રમાણવાળી છે, તે ક્ષપકને પોતાના બન્ધના છેલ્લા સમયે જાણવી. સ્ત્રીવિદની જઘન્ય
સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગવડે ન્યૂન દોઢ સપ્તમાંશ સાગરોપમની છે, પટલે એક સાગરોપમના સાત ભાગ કરીપ તેમાંના દોઢ
ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગ વડે ન્યૂન જાણવી. અને તેટલી સંખ્યા ત્રિરાશિ કરવાથી આવે છે. તે આ પ્રમાણે-
જ્યારે દસ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ હોય ત્યારે એક સપ્તમાંશ સાગરોપમ આવે તો પંદર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ હોય
તો કેટલા આવે ? ૧૦-૧-૧૫. અહીં અંતે રહેલા 'પંદર' રાશિ વડે મધ્યના એક રાશિને ગુણતા પંદર થાય, કારણ કે એકને ગુણતાં તેજ
રાશિ આવે. તેને આદિના દશ રાશિ વડે ભાગીપ પટલે દોઢ સપ્તમાંશ થાય. 'દ્વાસારદ્વઅરદ્વમયસોગદુગુણં જહણુક્કોસદ્દિઈ ભાણિ-

વીસઠ વાસસતાઈ અવાહા ! હાસરતીણં પુચ્છા ! ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ એવકં સત્તભાગં પલિતોવ-
મસ્સ અસંખેજ્જતિભાગેણં ડુણં, ઉવ્કોસેણં દસ સાગરોવમકોડાકોડીઓ, દસ વાસસતાઈ અવાહા ! અરતિભય-
સોગદુગુંછાણં પુચ્છા ! ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ દોણિણ સત્તભાગા પલિતોવમસ્સ અસંખેજ્જતિભાગેણં ઉ-
ળયા, ઉવ્કોસેણં વીસં સાગરોવમકોડાકોડીતો, વીસં વાસસતાઈ અવાહા !

અસંખ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન સાગરોપમનો એક સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ હોય છે. તેમજ એક
હજાર વરસનો અવાધાકાલ જાણવો. અરતિ, ભય, શોક અને જુગુપ્સા સંબંધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા
ભાગ વહે ન્યૂન સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ હોય છે. તથા બે હજાર વરસનો
અવાધાકાલ જાણવો.

યથ્વા'—દાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય શોક અને જુગુપ્સાની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહેવી, પરન્તુ સુપ્રસિદ્ધ હોવાથી કહી નથી. કેવી
રીતે કહેવી ? તે આ પ્રમાણે—'દાસરર્પણં પુચ્છા. ગોયમા ! યગો સાગરોવમસ્સ સત્તભાગો પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જભાગેણ ડુણો,
ઉવ્કોસેણં દસસાગરોવમકોડાકોડીઓ, દસવાસસયાઈ, અવાહા જાવ નિસેગો ! અરદ્ધમયસોયદુગુંછાણં પુચ્છા ! ગોયમા ! જહ્ણણેણં
સાગરોવમસ્સ દોણિણ સત્તભાગા પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જાભાગેણં ડુણગા, ઉવ્કોસેણં વીસં સાગરોવમકોડાકોડીઓ, વીસં સયાઈ અવાહા
જાવ નિસેગો'—દાસ્યરતિ સંબંધે પ્રશ્ન. હે ગૌતમ ! પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન સાગરોપમનો એક સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ
દશ કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ છે. એક હજાર વરસનો અવાધાકાલ અને અવાધા વહે ન્યૂન નિપેક કાલ જાણવો. અરતિ, ભય,
શોક અને જુગુપ્સા સંબંધે પ્રશ્ન. હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ

૨૫. નેરહયાડયસ્સ પં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં દસ વાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમઁમહિયાઈ, ઉવ્કોસેણં તે-
તીસં સાગરોવમાઈ પુવ્વકોડીતિભાગમઁમહિયાતિં । તિરિક્કલ્લોગિયાડયસ્સ પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં અંતો-
મુહુત્તં, ઉવ્કોસેણં તિણ્ણ પલિતોવમાઈ પુવ્વકોડિતિભાગમઁમહિયાઈ, એવં મણૂસાડયસ્સવિ । દેવાડયસ્સ જહ્ઠા
નેરહયાડયસ્સ ઠિતિત્તિ ।

૨૬. નિરયગતિનામણં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસહસ્સસ્સ દો સત્તભાગા પલિતોવમસ્સ

૨૫. નૈરયિકાયુષ સંબન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્તે અધિક દસ હજાર વરસ અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટીના ત્રીજા
ભાગ અધિક તેત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે. તિર્યંચાયુષ સંબન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તે અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટીના ત્રીજા
ભાગ અધિક ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિ જાણવી. એમ મનુષ્યાયુષની પળ સ્થિતિ જાણવી. દેવાયુષની સ્થિતિ નૈરયિકાયુષ પ્રમાણે જાણવી.
૨૬. નરકગતિ નામ સંબન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે વડે ન્યૂન એક હજાર સાગરોપમના બે

૨૬. નરકગતિ નામ સંબન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે વડે ન્યૂન એક હજાર સાગરોપમના બે

વીશ કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ જાણવી. બે હજાર વરસનો અવાધાકાળ અને તેટલા કાળવડે ન્યૂન યાવત્ નિષેક જાણવો.

૨૫. તિર્યંચાયુષ અને મનુષ્યાયુષની પૂર્વકોટીના ત્રીજા ભાગવડે અધિક ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે, તે આયુષના વન્ધ કરનારા
પૂર્વકોટી વરસના આયુષવાળા મનુષ્ય અને તિર્યંચોનો અપેક્ષાપ જાણવી. કારણ કે વીજે પટલી સ્થિતિ અને પૂર્વકોટીના ત્રીજા ભાગની
અવાધા પ્રાપ્ત થતી નથી.

૨૬. 'તિરિયગહનામાપ જહ્ઠા નપુંસગધેયસ્સ' તિર્યંચગતિનામની નપુંસક વેદની પેઠે સ્થિતિ જાણવી. પટલે જઘન્યથી પલ્યોપમના

અસંલિજ્જતિભાગેણં ડળયા, ઉવ્કોસેણં વીસં સાગરોવમકોડાકોડીતો, વીસં વાસસતાઈં અવાહા । તિરિયગતિના-
મણ જહા નપુંસગવેદસ્સ । મણુયગતિનામતે પુચ્છા । જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ દિવદ્ધં સત્તભાગં પલિતોવમસ્સ અ-
સંલેજ્જતિભાગેણં ડળગં, ઉવ્કોસેણં પળ્લરસ સાગરોવમકોડાકોડીતો, પળ્લરસવાસસતાઈં અવાહા । દેવગતિના-
મણં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસહસ્સસ્સ ઇણં સત્તભાગં પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્જતિભાગેણં ડળગયં,
ઉવ્કોસેણં જહા પુરિસવેદસ્સ । ઇર્ગિંદિયજાતિનામણં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ દોળિણ સત્ત-

સત્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ વીશ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ હોય છે. તથા અવાધાકાલે હજાર વરસનો જાળવો. તિર્યંચગતિ-
નામની નપુંસકવેદની પેઠે સ્થિતિ જાળવી. મનુષ્યગતિનામ સંબંધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વહે
ન્યૂન સાગરોપમનો દોઢ સાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પન્દર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે. તથા અવાધાકાલે પન્દરસો વરસનો
સમજવો. દેવગતિનામસંબંધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન એક હજાર સાગરોપમનો સાતમો
ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પુરુષવેદના તુલ્ય જાળવી. એકેન્દ્રિય જાતિનામ સંબંધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યા-

અસંખ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન બે સત્તમાંશ સાગરોપમ અને ઉત્કર્પથી વીશ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ જાળવી. મનુષ્યગતિ
નામની 'જહ્ણણેણં સાગરોવમસ્સ દિવદ્ધસત્તભાગં પલિઓવમસ્સ અસંલેજ્જાભાગેણં ડળગં'તિ—જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા
ભાગ વહે ન્યૂન દોઢ સત્તમાંશ સાગરોપમની જાળવી. અહીં સ્ત્રીવેદની પેઠે વિચાર કરવો. અહીં 'દિવદ્ધસત્તભાગં' શ્રુત્યાદિને વિશે પ્રાકૃત
હોવાથી નપુંસક લિંગનો નિર્દેશ કર્યો છે. નરકગતિ નામની જઘન્યથી સ્થિતિ હજાર સાગરોપમના બે સત્તમાંશ જાળવી. તાત્પર્ય ૫ છે

भागा पलितोवमस्स असंखेज्जतिभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीतो, वीसति वाससताइं अबाहा । बेइंदियजातिनामाए णं पुच्छा । गोयमा ! जहन्नेणं सागरोवमस्स नव पणतीसतिभागा पलितोवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं अट्टारस सागरोवमकोडाकोडीतो, अट्टारस य वाससयाइं अबाहा । तेइंदियजातिनामाए णं जहण्णेणं एवं चैव, उक्कोसेणं अट्टारस सागरोवमकोडाकोडीतो, अट्टारस वाससताइं अबाहा । चउरिंदियजातिनामाए पुच्छा । गोयमा ! जहन्नेणं सागरोवमस्स णव पणतीसतिभागा पलितोवमस्स असंखे-

तमा भाग वडे न्यून सागरोपमना वे सप्तमांश.अने उत्कृष्ट वीश कोडाकोडी सागरोपमनी स्थिति जाणवी. तथा वे हजार वरसनी अबाधाकाळ समजवो. वेइन्द्रियजातिनाम संबन्धे पृच्छा. हे गौतम ! जघन्य पल्योपमना असंख्यातमा भाग वडे न्यून सागरोपमना नव पांत्रीशांश, उत्कृष्ट अट्टार कोडाकोडी सागरोपमनी तथा अट्टारसो वर्पनो अबाधाकाळ जाणवो. तेइन्द्रिय जातिनाम संबन्धे पृच्छा. जघन्य स्थिति एमज-वेइन्द्रिय प्रमाणे समजवी. उत्कृष्ट अट्टार कोडाकोडी सागरोपमनी अने अट्टारसो वरसनी अबाधाकाळ जाणवो. चउरिन्द्रियनाम संबन्धे पृच्छा. हे गौतम ! जघन्य स्थिति पल्योपमना असंख्यातमा भाग वडे न्यून सागरोपमना नव

के सागरोपमना वे सप्तमांशने हजार वडे गुणवा. कारण के तेनी उत्कृष्ट स्थिति वीश कोटाकोटी सागरोपम प्रमाण छे, तेनो सौथी जघन्य वंध असंखी पंचेन्द्रियने होय छे, कारण के असंखी पंचेन्द्रियनो जघन्य कर्मबन्ध एकेन्द्रियना जघन्य कर्मबन्धनी अपेक्षाप हजार गुणो छे. आ वाचतनो विचार वैक्रिय शरीरना विचार प्रसंगे करवामां आवशे. देवगतिनामनो जघन्य वंध हजार सागरोपमनो सातमो भाग जाणवो. तात्पर्य ए के सागरोपमनो एक सप्तमांश हजारथी गुणवो. कारण के तेनी उत्कृष्ट स्थिति दस कोटाकोटी

જાઈ ભાગેણં ડુળયા, ઉવ્કોસેણં અદ્ધારસ સાગરોવમકોડાકોડીતો, અદ્ધારસ વાસસતાઈં અવાહા । પંચિદિયજાતિ-
નામાએ પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસસ દોણિણ સત્તભાગા પલિતોવમસસ અસંલેજ્જતિભાગેણં ડુળયા,
ઉવ્કોસેણં વીસં સાગરોવમકોડાકોડીતો, વીસ ય વાસસતાઈં અવાહા । ઓરાલિયસરીરનામાએવિ એવંચેવ । વેઉન્વિ-
યસરીરનામાએ ણં ભંતે ! પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસહસસસ દો સત્તભાગા પલિતોવમસસ અસંલેજ્જ-
ઈ ભાગેણં ડુળયા, ઉવ્કોસેણં વીસં સાગરોવમકોડાકોડીઓ, વીસઈ વાસસયાઈં અવાહા । આહારગસરીરનામાએ જહ-

પાંત્રીશાંશ અને ઉત્કટ્ટ સ્થિતિ અદ્ધાર કોડકોડી સાગરોપમની સમજવી. તથા અવાધાકાલ અદ્ધારસો વર્પનો જાળવો. પંચેન્દ્રિયજાતિ-
નામ સંવન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન સાગરોપમના વે સપ્તમાંશ અને ઉત્કટ્ટ વીશ
કોડાકોડી સાગરોપમની તથા અવાધાકાલ વે હજાર વરસનો જાળવો. ઔદારારિક શરીરનામ સંવન્ધે પણ એમજ જાણવું.
હે ભગવન્ ! વૈક્રિય શરીર નામ સંવંધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન એક હજાર સાગરોપમના
વે સપ્તમાંશ, અને ઉત્કટ્ટ વીશ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ, તથા વે હજાર વર્પનો અવાધાકાલ જાળવો. આહારક શરીરનામની

સાગરોપમ છે. તેથી પૂર્વે કહેલા કરણ-રીતિ વહે એક સાગરોપમનો સાતમો ભાગ આવે છે. ધનો વન્ધ પણ જઘન્યથી અસંત્રી પંચે-
ન્દ્રિયને હોય છે માટે હજાર ગુણો કહ્યો છે. દેવગતિનામ સંવન્ધી સૂત્રમાં 'ઉક્કોસેણં જહ્ણા પુરિસવેયસસ'—ઉત્કટ્ટ વન્ધ પુરુપવેદની પેઠે જાળવો.
માટે દસ કોટાકોટી સાગરોપમનો છે. અને એક હજાર વરસનો અવાધાકાલ છે અને અવાધા વહે ન્યૂન કર્મસ્થિતિ તે કર્મનિયેક જાળવો.
વેદ્દિન્દ્રિયજાતિનામસૂત્રમાં 'જહન્નેણં નવ પળતીસઈ ભાગા પલિઓવમસસ અસંલેજ્જાભાગેણ ડુળગા'—વેદ્દિન્દ્રિય જાતિનામની જઘન્યથી

નેનં અંતોસાગરોવમકોડાકોડીઓ, ઉવકોસેણં અંતોસાગરોવમકોડાકોડીઓ । તેયાકમ્મસરીરનામાએ જહણ્ણેણં
દોષિણ સત્તમાગા પલિતોવમસ્સ અસંખેજ્જાતિભાગેણં ડળયા, ઉવકોસેણં વીસં સાગરોવમકોડાકોડીઓ, વીસ ય
વાસસતાઈં અવાહા । ઓરાલિયેવેડબ્બિયઆહારગસરીરોવંગનામાએ તિણિવિ એવં ચેવ, સરીરબંધનનામાએવિ પં-
ચણહવિ એવં ચેવ, સરીરસંઘાયનામાએ પંચણહવિ જહા સરીરનામાએ કમ્મસ્સ ઠિહિત્તિ, વહરોસભનારાયસંઘયણના-
જઘન્ય અંતઃકોટાકોટી સાગરોપમની અને ઉત્કણ્ણ અંતઃકોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ જાણવી. તૈજસ અને કાર્મણનામની પલ્યોપમના
અસંખ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન બે સપ્તમાંશ અને ઉત્કણ્ણ વીશ કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ જાણવી. તથા બે હજાર વર્ષનો અવાધાકાલ
સમજવો. ઔદારિક, વૈક્રિય અને આહારક શરીરોપાંગનામ એ ત્રણેની સ્થિતિ એમજ (ઉપર કહ્યા પ્રમાણે) જાણવી. પાંચ શરીરવન્ધન
નામની પણ સ્થિતિ એમજ સમજવી. પાંચે શરીરસદ્ધાતનામની સ્થિતિ પણ શરીરનામ કર્મની સ્થિતિ પ્રમાણે જાણવી. વજ્રઋષભસદ્ધ-
પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગવહે ન્યૂન સાગરોપમના નવ પાંત્રીશાંશ હોય છે. અને ઉત્કણ્ણ સ્થિતિ અઢાર કોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણ
છે. કારણ કે “અદ્ધારસ સુહુમવિગલતિગે” સૂક્કમ અને વિકલત્રિકની સ્થિતિ અઢાર કોટાકોટી સાગરોપમ છે-પણ શાસ્ત્રવચન છે.
તેથી અઢાર કોટાકોટી સાગરોપમને મિથ્યાત્વની સિત્તેર કોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કણ્ણ સ્થિતિ વહે ભાગ આપવો. ભાગ પૂરો
થતો નથી, માટે શૂન્ય વહે શૂન્યને ઉડાડી દેવી. તેથી ઉપર અઢાર અને નીચે સિત્તેર આવે છે. તેને અર્ધ વહે છેદ ઉડાડતા નવ
પાંત્રીશાંશ થાય છે. તેને પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગવહે ન્યૂન કરવા, પટલે સૂત્રમાં કહેલું પરિમાણ આવે છે. ૫ પ્રમાણે તેદ્વિન્દ્રિય
જાતિ અને ચડરિન્દ્રિય જાતિનામ સંબન્ધે વળ્ને સૂત્રોનો વિચાર કરવો. વૈક્રિયશરીરનામ સૂત્રને વિશે ‘જહણ્ણેણં સાગરોવમસ્સ દો
સત્તમાગા પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમ્મભાગેણં ડળગા’ જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગવહે ન્યૂન સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ સ્થિતિ હોય

માણ જહા રહનામાણ ! ઉસ'ભનારાયસંઘયનામાણ પુચ્છા ! ગોયમા ! સાગરોવમસ્સ છ પળતીસતિભાગાં પલિ-
તોવમસ્સ અસંલેજાઈભાગેળં ઝળયા, ઉક્કોસેળં બારસ સાગરોવમકોડાકોડીઓ, બારસ વાસસતાઈ અવાહા !
નારાયસંઘયણનામસ્સ જહન્નેળં સાગરોવમસ્સ સત્ત પળતીસતિભાગા પલિતોવમસ્સ અસંલેજાતિભાગેળં ઝળયા,
ઉક્કોસેળં ચોદસ સાગરોવમકોડાકોડીતો ચઉદસ વાસસતાઈ અવાહા ! અહ્ધનારાયસંઘયણનામસ્સ જહન્નેળં
યણ નામની સ્થિતિ રતિમોહનીય કર્મની પેઠે જાણવી. નારાચ સણ્યણ નામ સંવંધે પુચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના અ-
સંલ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન સાગરોપમના છ પાંત્રીશાંશ અને ઉત્કણ વાર કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ, તેમજ વારસો વર્પનો અવા-
ધાકાલ જાણવો. નારાચ સણ્યણની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન સાગરોપમના સાત પાંત્રીશાંશ અને ઉ-
ત્કણ ચૌદ કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ હોય છે, તથા અવાધાકાલ ચૌદસો વરસનો સમજવો. અર્ધનારાચ સણ્યણ નામની જઘન્ય
છે. અહીં વૈક્રિયશરીરનામની ઉત્કણ સ્થિતિ ત્રીશ કોટાકોટી સાગરોપમની છે, તેથી પૂર્વે કહેલ કરણ વણે જઘન્ય સ્થિતિના
વિચારમાં સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ આવે છે. પરન્તુ વૈક્રિયપદક પકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયો વાંધતા નથી, પણ અસંસી પંચેન્દ્રિ-
યાદિક વાંધે છે અને અસંસી પંચેન્દ્રિયાદિ જઘન્યથી વન્ધ કરતાં પકેન્દ્રિયના વન્ધનો અપેક્ષાપ હજાર ગુણો વંધ કરે છે. કારણ
કે “પળવીસા પન્નાસા સયં સાસ્સં ન ગુણનારઃ” પચીશ, પવાસ, સો અને સાસ્ર ગુણા કરવા—પણું વચ્ચન છે, તેથી જે
સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ છે તેને પૂર્વે કહેલ કરણ રૂપ તજાર વટે ગુણધારી સૂત્રમાં ફાણું પરિમાણ થાય છે—ત્રે હજાર
સપ્તમાંશ-તજાર સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ થાય ૫ તાત્પર્ય છે. આત્મકશરીરનામની જઘન્યથી પણ અન્તઃકોટાકોટી સાગરોપમ
અને ઉત્કર્પથી પણ અન્તઃકોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ છે, પરન્તુ જઘન્યથી ઉત્કણ સંત્યાતગુણ સમજણું. અન્ય આચાર્ય આધારક

સાગરોવમસ્સ અદ્ધ પળતીસતિભાગા પલિતોવમસ્સ અસંલેક્ખતિભાગેણં ઝળયા, ઉવ્કોસેણં સોલસ સાગરોવમ-
કોડાકોડીતો, સોલસ વાસસતાં અવાહા । લીલિયાસંઘયણે ણં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ નવ
પળતીસતિભાગા પલિતોવમસ્સ અસંલેક્ખતિભાગેણં ઝળયા, ઉવ્કોસેણં અદ્ધારસ સાગરોવમકોડાકોડીઓ, અદ્ધા-
રસ વાસસતાં અવાહા । હેવદ્ધસંઘયણનામસ્સ પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ દોળિણ સત્તભાગા પ-
લિતોવમસ્સ અસંલેક્ખતિભાગેણં ઝળયા, ઉવ્કોસેણં વીસં સાગરોવમકોડાકોડીતો, વીસ ય વાસસતાં અવાહા,

સ્થિતિ પલ્યોપમના અસદ્ધથાતમા ભાગ વડે ન્યૂન સાગરોપમના આઠ પાંત્રીશાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સોઠ કોટાકોટી સાગરોપમની
તથા સોઠસો વર્પનો અવાધાકાઠ સમજવો. કીલિકા સદ્ધયણ સંબંધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસદ્ધથાતમા
ભાગ વડે ન્યૂન સાગરોપમના નવ પાંત્રીશાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ અદ્ધાર કોટાકોટી સાગરોપમ તથા અદ્ધારસો વર્પનો અવાધાકાઠ જાણવો.
હેવદ્ધ-સેવાર્ત સંઘયણ નામ સંબંધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગ વડે ન્યૂન સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ વીશ કોટાકોટી સાગરોપમ તથા બે હજાર વરસનો અવાધાકાઠ જાણવો. એ પ્રમાણે જેમ સંઘયણનામની છ પ્રકૃતિઓ કહી તેમ

ચતુષ્કની સ્થિતિ જઘન્યથી પણ અન્તર્મુહૂર્ત માને છે. તે સંબંધે આ ગ્રન્થનો પાઠ છે-“પુવેય અદ્ધ વાસા અદ્ધ મુહુત્તા જસુચ્ચગોયાણં । સાપ વારસ
આદ્ધાર-વિઘવાવરણાણં કિંચૂણં ॥” પુરુષવેદની સ્થિતિ આઠ વર્ષ, યથા અને ઉચ્ચ ગોત્રની આઠ મુહૂર્ત, સાતાવેદનીયની ચાર મુહૂર્ત, આત્તારક, અં-
તરાય અને જ્ઞાનાવરણ દર્શનાવરણની કંઈક ન્યૂન-અન્તર્મુહૂર્ત જાણવી. અહીં સત્ય શું છે તે કેવલજ્ઞાની જાણે. જેમ પાંચ શરીરનું જઘન્યથી
અને ઉત્કર્ષથી સ્થિતિપરિમાણ કહ્યું. તેજ ક્રમથી પાંચ શરીરસંઘન અને પાંચ શરીરસંઘાત સંબંધે કહેલું. તેજ સૂત્રકાર કહે છે—

એવં જહા સંઘયણનામાતે છઠ્ઠભણિયા એવં સંઠાણાવિ છઠ્ઠભણિતત્ત્વા । સુવિકલ્લવણણામતે પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ એગં સત્તભાગં પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્જાતિભાગેણં ઝળગં, ઉવ્વકોસેણં દસ સાગરોવમ્મકોડા-કોડીતો, દસ વાસસતાઈં અવાહા । હાલિદ્ધવણણામણં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ પંચ અઢા-વીસતિભાગા પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્જાતિભાગેણં ઝળયા, ઉવ્વકોસેણં અદ્ધતેરસસાગરોવમ્મકોડાકોડી, અદ્ધતેરસ-વાસસયાઈં અવાહા । લોહિતવણણામણં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ છ અઢાવીસતિભાગા પ-

સંસ્થાનનામ કર્મની પળ કહેવી. શુદ્ધવર્ણનામ સંવંધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વડે ન્યૂન સાગરોપમનો એક સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ દસ કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ તથા એક હજાર વર્ષ અવાધાકાલ જાણવો. હારિદ્રવર્ણનામ સંવંધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વડે ન્યૂન સાગરોપમના પાંચ અઠાવીશાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિ-તિ સાઢા ચાર કોટાકોટી સાગરોપમ તથા સાઢા ચારસો વસનો અવાધાકાલ જાણવો. લોહિતવર્ણનામ સંવંધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વડે ન્યૂન સાગરોપમના છ અઠાવીશાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર કોટાકોટી સાગરોપમની

“સરીરવંધનનામાણવિ પંચણ્હવિ એવં ચેવ, સરીરસંઘાયણનામાણ વિ પંચણ્હવિ’ પાંચ શરીરવંધનનામ સંવંધે અને પાંચ શરીરસંઘાતનામ સંવંધે પળ પમજ સમજાણું. “વરોસહનારાયસંઘયણનામાણ જહા રહનામાણ’ વજ્રન્નપ્પભનારાચ સંઘયણ નામની સ્થિતિ જેમ પૂર્વે રતિમોહ-નીયનો કહી છે તેમ કહેવી. તે આ પ્રમાણે—‘વરોસભનારાયસંઘયણનામાણ નં મંતે ! કમ્મસ્સ કેવણ્ણં કાલં ઠિતી પનાત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સત્તભાગં પલિઓવમસ્સ અસંલેજ્જામ્મભાગેણં ઝળં, ઉવ્વકોસેણં દસ સાગરોવમ્મકોડાકોડીઓ” । હે ભગવન્ ! વજ્રન્નપ્પભનારાચ સંઘયણ

લિતોવમસ્સ અસંલેજ્ઞાતિભાગેહિં ઝળયા, ઉવકોસેણં પળ્લરસ સાગરોવમકોડાકોડીઓ, પળ્લરસ વાસસયાતિં અવાહા । નીલવળ્ણનામાએ પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ સત્ત અટ્ટાવીસતિભાગા પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્ઞાતિભાગેણં ઝળયા, ઉવકોસેણં અદ્ધટ્ટારસ સાગરોવમકોડાકોડીતો, અદ્ધટ્ટારસ વાસસતાઈં અવાહા । કાલ-વળ્ણનામાએ જહા છેવટ્ઠસંઘયણનામસ્સ । સુઢિભંગંધણામતે પુચ્છા । ગોયમા ! જહ સુવિકલ્લવળ્ણનામસ્સ, ઢુઢિભ-ગંધણામાએ જહા છેવટ્ઠસંઘયણસ્સ, રસાણં મહુરાદીણં જહા વળ્ણાણં ભણિતં તહેવ પરિવાહીતે ભાણિતત્ત્વં, ફાસા

તથા પંદરસો વરસનો અવાધાકાલ જાણવો. નીલવર્ણનામ સંબંધી પૂચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન સાગરોપમના સાત અઠ્યાવીશાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ સાડાસત્તર કોટાકોટી સાગરોપમની તથા સાડાસત્તરસો વરસનો અવાધાકાલ જાણવો. કાલાવર્ણનામની સ્થિતિ છેવટ્ઠ સંઘયણનામની પેઠે જાણવી. સુરભિંગંધનામ સંબંધી પૂચ્છા. હે ગૌતમ ! જેમ શુક્લવર્ણનામની સ્થિતિ કહી છે તેમ જાણવી. દુરભિંગંધનામની છેવટ્ઠ સંઘયણનામની સ્થિતિની પેઠે જાણવી. મધુરાદિ રસની સ્થિતિ જેમ વર્ણની સ્થિતિ કહી છે તેમ અનુક્રમે કહેવી. જે અપ્રશસ્ત સ્પર્શો છે તેઓની સ્થિતિ છેવટ્ઠસંઘયણનામની જેમ અને જે પ્રશસ્ત વર્ણો છે તેઓની સ્થિતિ શુક્લ

નામની કેટલા કાલની સ્થિતિ કહી છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન એક સસમાંશ સાગરોપમ છે અને ઉત્કર્ષથી ઘસ કોટાકોટી સાગરોપમની છે. ઋપભનારાચ સૂત્રમાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન 'સાગરોપમના છ પાંત્રીશાંશ સ્થિતિ છે. કારણ કે ઋપભનારાચ સંઘયણની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાર કોટાકોટી સાગરોપમની છે, તેને મિથ્યાત્વની સિત્તેર-કોટાકોટી પ્રમાણ સ્થિતિ વહે ભાગવા. ભાગ ચાલતો ન હોવાથી શૂન્યવહે શૂન્યને ઉડાડી છેદ્ય અને છેદ્યક રાશિનો અર્ધ છેદ ઉડાડતાં

જે અપસત્થા તેસિં જહા છેવદ્દસસ, જે પસત્થા તેસિં જહા સુવિકલ્હવણનામસસ, અગુરુલહુનામાતે જહા છેવદ્દ-
સસ, एवं ઉવઘાતનામાએવિ, પરાઘાયનામાએવિ एवं ચેવ । નિરયાણુપુબ્વીનામાએ પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેનં સા-
ગરોવમસહસસસ દો સત્તભાગા પલિતોવમસસ અસંસેજ્જતિભાગેનં ડણયા, ઉવકોસેનં વીસં સાગરોવમકોડાકો-
ડીઓ, વીસં વાસસતાહં અવાહા । તિરિયાણુપુબ્વીએ પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેનં સાગરોવમસસ દો સત્તભાગા
વર્ણ નામની પેઠે કહેવી. અગુરુલહુનામ કર્મની સ્થિતિ છેવદ્દ સંઘયણનામની પેઠે જાણવી. એમ ઉપઘાતનામની પળ સ્થિતિ સમજવી.
પરાઘાતનામની સ્થિતિ પળ એમજ જાણવી. નરકાનુપૂર્વનામ સંવંધી પુચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંભ્યાતમા
ભાગ વડે ન્યૂન એક હજાર સાગરોપમના વે સત્તમાંશ અને ઉત્કુષ્ઠ સ્થિતિ વીશ કોટાકોટી સાગરોપમની તથા વે હજાર વસનો અવા-
ધાકાક જાણવો. તિર્યંચાનુપૂર્વી સંવંધી પુચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંભ્યાતમા ભાગ વડે ન્યૂન સાગરોપમના વે
સાગરોપમના છ પાંત્રીશાંશ થાય છે, તેને પલ્યોપમના અસંભ્યાતમા ભાગે ન્યૂન કરવી. પમ નારાચસંહનનામની જઘન્ય સ્થિતિના વિચા-
રમાં પલ્યોપમના અસંભ્યાતમા ભાગ વડે ન્યૂન સાગરોપમના સાત પાંત્રીશાંશ હોય છે, કારણ કે તેની ઉત્કુષ્ઠ સ્થિતિ ત્રોર સાગરોપમ
પ્રમાણ છે. અર્ધનારાચ સંહનનામની સાગરોપમના આઠ પાંત્રીશાંશ જઘન્ય સ્થિતિ છે, કારણ કે તેની ઉત્કુષ્ઠ સ્થિતિ સોઠ સાગરોપમ
કોટાકોટી પ્રમાણ છે. કીલિકા સંહનનામની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંભ્યાતમા ભાગ વડે ન્યૂન સાગરોપમના નવ પાંત્રીશાંશની
છે, કારણ કે તેની ઉત્કુષ્ઠ સ્થિતિ અઢાર કોટાકોટી સાગરોપમપ્રમાણ હોવાથી વિચારવી. સેવાર્તસંહનન સૂત્ર સુગમ છે. જેમ છ સંઘ-
યણની સ્થિતિ કદી તેમ છ સંસ્થાનની સ્થિતિ પળ કહેવી. અને તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે-‘एवं जाता संघयणनामाते छन्मणिथा, एवं
संठाणा छन्मणिथव्या’-आज अर्थ अन्य स्थले पण कहेो છે-‘સંઘયણે સંઠાણે પઢમે દસ ઉવરિમેસુ ડુગલુહુઢી’-પ્રથમ સંઘયણ અને

પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્જતિભાગેણં ઝળયા, ઉવ્વકોસેણં વીસં સાગરોવમકોડાકોડીઓ, વીસતિ વાસસતાઇં અવા-
ધા । મણુયાણુપુન્ઘવીનામાણં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ દિવહું સત્તભાગં પલિતોવમસ્સ અસં-
લેજ્જતિભાગેણં ઝળયં, ઉવ્વકોસેણં પળ્લરસ સાગરોવમકોડાકોડીઓ, પળ્લરસ વાસસતાઇં અવાધા । દેવાણુપુન્ઘવી-
નામાતે પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસહસ્સસ્સ ણં સત્તભાગં પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્જતિભાગેણં ઝળ-
નામાતે પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસહસ્સસ્સ ણં સત્તભાગં પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્જતિભાગેણં ઝળ-

સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીશ કોટાકોટી સાગરોપમ તથા બે હજાર વરસનો અવાધાકાલ જાળવો. મનુષ્યાનુપૂર્વી સંબંધી પૃચ્છા. હે
ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન સાગરોપમનો દોઢ સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર કોટાકોટી
સાગરોપમ તથા પંદરસો વરસનો અવાધાકાલ જાળવો. દેવાનુપૂર્વી સંબંધી પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા
ભાગ વહે ન્યૂન હજાર સાગરોપમનો એક સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોટાકોટી સાગરોપમની તથા એક હજાર વરસનો અવાધા-
સંસ્થાનની દસ કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ છે અને પછી ઉપરના સંઘયણ અને સંસ્થાનને વિષે વચ્ચે સાગરોપમની વૃદ્ધિ કરવી".
હારિદ્રવર્ણનામ સંવંધે સૂત્રમાં જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન સાગરોપમના પાંચ અઢયાવીશાંશની સ્થિતિ જાળવી,
કારણ કે હારિદ્રવર્ણનામની સાઢાવાર કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ છે. અન્ય સ્થલે પણ કહ્યું છે કે "સુક્ષિણ્ણ-સુરભિ-મહુરાણ દસ
ઉ તદ્વા સુભગ-ઉપ્પહ્વાસાણં અઢ્ઢાદ્દજ્જપ્પહ્હી અંબિલહાલિહપુન્ઘવાણં ॥" શુક્લવર્ણ, સુરભિગન્ધ, અને મધુર રસની દસ કોટાકોટી સાગ-
રોપમની સ્થિતિ છે, સુભગનામ, ઉણ્ણસ્પર્શ, અમ્ભરસ અને હારિદ્રવર્ણની સ્થિતિમાં અઢી સાગરોપમની વૃદ્ધિ કરવી." તેને સિત્તેર
કોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણ મિથ્યાત્વની સ્થિતિ વહે ભાગવા. શૂન્ય વહે શૂન્ય ઊડી જાય છે, તેથી ઉપરનો રાશિ સાઢાવાર હોવાથી
અંશ સહિત છે, પણ પૂર્ણ નથી. માટે તેને ચાર ભાગ કરવા માટે ચારે ગુણવાથી પચાસ થાય છે નીચેની સિત્તેર સંખ્યારૂપ છેદ

ગોયમા !
યં, ઉવકોસેણં દસ સાગરોવમકોડાકોડીઓ, દસ ય વાસસતાઈ અવાહા ! ઝસાસનામાતે પુચ્છા ! ગો-
યમા ! તિરિયાણુપુન્વીય, આયવનામાય વિ એવં ચેવ ! ઉજ્જોયનામાય વિ પુચ્છા ! ગો-
યમા ! જહન્નેણં એગં સાગરોવમસ્સ સત્તભાગં ઉવકોસેણં દસ સાગરોવમકોડાકોડીઓ, દસ વાસસતાઈ અવાહા !
યમા ! જહન્નેણં એગં સાગરોવમસ્સ સત્તભાગં ઉવકોસેણં દસ સાગરોવમસ્સ દોષિણ સત્તભાગા પલિતોવમસ્સ અસંલે-
અપસસ્થવિહાયોગતિનામસ્સ પુચ્છા ! ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ દોષિણ સત્તભાગા પલિતોવમસ્સ અસંલે-
કાલ સમજવો. ઉચ્છવાસનામ સંવંધી પુચ્છા. હે ગૌતમ ! તિર્યંચાણુપૂર્વી સંવંધે કહું છે તેમ જાણવું. આતપનામ સંવંધે પણ એમજ જા-
ણવું. ઉદ્યોતનામ સંવંધે અને પ્રશસ્ત વિહાયોગતિનામ સંવંધી પુચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ એક સાગરોપમના સાત
ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ દસ કોટાકોટી સાગરોપમ તથા એક હજાર વરસનો અવાધાકાલ સમજવો. અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિનામ સંવંધી પુચ્છા.
હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગ ઘડે ન્યૂન સાગરોપમના વે સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ વીશ કોટાકોટી સાગરોપમ
રાશિને ચારે ગુણવા ઘટલે વસોને પંચી થાય છે. તેથી ફરી શૂન્ય વડે શૂન્ય ઉડાડતાં સાગરોપમના પાંચ અઠવાવીશાંશ થાય છે, તેને
પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગે હીન કરતાં સૂત્રોક્ત પરિમાણ આવે છે. આજ ગણિતની રીત વહે લોહિતવર્ણનામની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યો-
પમના અસંલ્યાતમા ભાગવડે હીન સાગરોપમના છ અઠવાવીશાંશ છે, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર કોટાકોટી સાગરોપમ કે
પ્રમાણ છે. નીલવર્ણનામની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સાગરોપમના સાત અઠવાવીશાંશ જાણવા. કારણ કે
ઉત્કર્ષથી તેની સ્થિતિ સાડાસત્તર સાગરોપમ પ્રમાણ છે. 'કાલવર્ણનામાય જદ્દા છેવટુંસંઘયણસ્સ' રૂતિ. કાલવર્ણનામની છેવટું સંઘય-
ણની પેઠે જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સાગરોપમના વે સપ્તમાંશ અને ઉત્કર્ષથી વીશ કોટાકોટી સાગરોપમની જાણવી.
સુરભિગન્ધનામની શુક્લવર્ણ નામની જેમ સ્થિતિ સમજવી, કારણ કે 'સુકિહ્લસુરભિમણુરાણ દસ ડ' શુક્લવર્ણ, સુરભિગન્ધ અને મધુ-

જ્ઞાતિભાગેણં ઝળયા, ઉવ્કોસેણં વીસં સાગરોવમકોડાકોડીઓ, વીસ ય વાસસતાઈં અવાહા । તસનામાએ થા-
વરનામાએ ય એવં ચેવ । સુહુમનામાએ પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ ણવ પળતીસતિભાગા પલિતો-
વમસ્સ અસંલેજ્ઞાતિભાગેણં ઝળયા, ઉવ્કોસેણં અદ્ધારસ સાગરોવમકોડાકોડીતો, અદ્ધારસ ય વાસસતાઈં અવા-
હા । વાદરનામાએ જહા અપ્પસત્થવિહાયોગતિનામસ્સ । એવં પજ્જત્તનામાએ જહા સુહુમના-

તથા વે હજાર વરસનો અવાધાકાલ જાળવો. ત્રસનામ અને સ્થાવરનામ સંવંધે એમજ જાણવું. સ્લક્ષ્મનામ સંવંધી પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જ-
ઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના ભાગ વહે ન્યૂન સાગરોપમના નવ પાંત્રીશાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ અઢાર કોટાકોટી સાગરોપમ તથા અ-
ઢારસો વરસનો અવાધાકાલ સમજવો. વાદર નામની સ્થિતિ અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિનામની પેઠે કહેવી. એમ પર્યાપ્તિનામની સ્થિતિ કહેવી,
અપર્યાપ્ત નામની સ્થિતિ સ્લક્ષ્મનામની પેઠે જાળવી. પ્રત્યેક શરીરનામની ણ વે સપ્તમાંશ, સાધારણ શરીરનામની સ્લક્ષ્મની પેઠે, સ્થિરના-

રસની દસ કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ છે-એવું શાસ્ત્રવચન છે. દુરભિગન્ધનામની જેમ સેવાતેસંહનની કહો છે તેમ સમજવી,
તે હમણાંજ કહેલી છે તેથી તેને ફરીથી કહેતા નથી. ‘રસાણં મહુરાદીણં જહા વણ્ણાણં મણિયં તદ્દા પરિવાહીય મણિયન્વં’ इति. મહુ-
રાદિ રસોની જેમ વર્ણોની સ્થિતિ કહી છે તેમ અનુક્રમે કહેવી. તે આ પ્રમાણે-મહુરસની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા
ભાગે ન્યૂન સાગરોપમનો એક સપ્તમાંશ અને ઉત્કર્પથી દસ કોટાકોટી સાગરોપમ જાળવી. તથા એક હજાર વરસનો અવાધાકાલ હોય
છે. અવાધારહિત કર્મસ્થિતિ કર્મદલિક નિષેક જાળવો. અમ્ભરસ નામની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગ વહે હોત
સાગરોપમના પાંચ અઠ્યાવીશાંશ અને ઉત્કર્પથી સાઢાવાર કોટાકોટી સાગરોપમ તથા સાઢાવારસો વરસનો અવાધાકાલ જાળવો. કપાયરસ-
નામની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન સાગરોપમના છે અઠ્યાવીશાંશ ઉત્કર્પથી પંદર કોટાકોટી સાગરોપમ,

मस्स । पत्तेयसरीरनामाएवि दो सत्तभागा, साहारणसरीरनामाए जहा सुहुमस्स, थिरनामाए एगं सत्तभागं, अथिरनामाए दो, सुभनामाए एगो, असुभनामाए दो, सुभगनामाए एगो, दूभगनामाए दो, खसरनामाए एगो, दूसरनामाए दो, आदिज्जनामाए एगो, अणाइज्जनामाए दो, जसोकित्तिनामाए जहन्नेणं अट्ट सुहुत्ता, उक्कोसेण दस सागरोवमकोडाकोडीतो, दस वाससत्ताइं अवाहा । अजसोकित्तिनामाए पुच्छा । गोयमा ! जहा अप्पसत्थ-

મની સ્થિતિ એક સપ્તમાંશ, અસ્થિરનામની એક સપ્તમાંશ, શુભનામની એક સપ્તમાંશ, અશુભનામની એક સપ્તમાંશ, સુભગનામની એક સપ્તમાંશ, દુર્ભગનામની એક સપ્તમાંશ, સુસ્વરનામની એક સપ્તમાંશ, દુઃસ્વરનામની એક સપ્તમાંશ, આદેયનામની એક સપ્તમાંશ, અનાદેય નામની એ સપ્તમાંશ
યશઃકીર્તિનામની જઘન્ય સ્થિતિ આઠ મુહૂર્ત અને હ્લકૃષ્ઠ સ્થિતિ દસ કોટાકોટી સાગરોપમની અને એક હજાર વરસનો અબાધાકાળ
સમજવો. અયશઃકીર્તિનામ સંબંધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જેમ અપ્રશસ્તવિહાયોગતિનામની સ્થિતિ કહી તેમ કહેવી. એ વ્રમાણે નિર્માણ-

અને પંદરસો વરસનો અવાધાકાલ જાળવો. કટુક રસની જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન સાગરોપમના સાત અઢયાવીશાંશ અને ઉત્કર્ષથી સાઢાસત્તર કોટાકોટી સાગરોપમ, તથા સાઢાસત્તરસો વરસનો અવાધાકાલ જાળવો. તિક્તરસ નામની જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીશ કોટાકોટી સાગરોપમનો હોય છે. તથા બે હજાર વર્ષ અવાધા અને અવાધાકાલ રહિત કર્મસ્થિતિ કર્મદલનિપેક સમજવો. સ્પર્શોં બે પ્રકારના છે-પ્રશસ્ત અને અપ્ર-શસ્ત, તેમાં મૃદુ, લઘુ, ક્ષિગ્ધ અને ઉષ્ણરૂપ પ્રશસ્ત સ્પર્શોં છે, કર્કશ, ગુરુ, રુદ્ધ, અને શીતરૂપ અપ્રશસ્ત સ્પર્શોં છે, પ્રશસ્ત સ્પર્શોંની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન સાગરોપમનો પેક સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટથી દસ કોટાકોટી સાગરો-પમ છે. તથા એક હજાર વરસનો અવાધાકાલ અને અવાધાકાલહીન કર્મસ્થિતિ કર્મદલિક નિપેક સમજવો. અપ્રશસ્ત સ્પર્શોંની જઘન્ય

વિદ્યાયોગતિનામસ્સ, એવં ણિમ્માણનામાણિ । તિત્થગરણામાણં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોસાગરોવમ-
કોડાકોડીઓ, ઉક્કોસેણિ અંતોસાગરોવમકોડાકોડીઓ । એવં જત્થ ઇગો સત્તમાગો તત્થ ઉક્કોસેણં દસ
સાગરોવમકોડાકોડીઓ, દસ વાસસતાઈં અવાહા, જત્થ દો સત્તમાગા તત્થ ઉક્કોસેણં વીસં સાગરોવમકોડા-
કોડીઓ વીસ ય વાસસયાઈં અવાહા ।

નામની પણ સ્થિતિ કહેવી. તીર્થંકરનામ સંબંધી પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ અન્તઃકોટાકોટી સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અ-
ન્તઃકોટાકોટી સાગરોપમ જાણવી. એ પ્રમાણે જ્યાં એક સપ્તમ ભાગ હોય ત્યાં ઉત્કૃષ્ઠી દસ કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ અને એક
હજાર વરસનો અવાધાકાલ સમજવો. જ્યાં બે સપ્તમ ભાગ હોય ત્યાં ઉત્કૃષ્ઠી વીશ કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ અને બે હજાર
વરસનો અવાધાકાલ જાણવો.

સ્થિતિ પલ્યોપમના અગંથ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીશ કોટાકોટી સાગરોપમની છે. તથા બે
હજાર વરસનો અવાધાકાલ અને અવાધાકાલ્હીન કર્મની સ્થિતિ કર્મદલિકનો નિયેક જાણવો. તે પ્રમાણેજ સૂત્રકાર કહે છે 'પાસા
જે અપ્પસત્થા તેસિ જહા સેવટ્ઠસ્સ, જે પ્રથસ્ત સ્પર્શો જે અપ્રથસ્ત સ્પર્શો જે તેઓની સ્થિતિ છેવટ સંઘય-
ણની પેઠે જાણવી અને જે પ્રથસ્ત સ્પર્શો જે તેઓની સ્થિતિ જુનલ્લવર્ણનામની પેઠે જાણવી.' નરકાનુપૂર્વનામની જઘન્ય સ્થિતિ
હજાર સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ પટલે સહસ્રગુણા બે સપ્તમાંશ સાગરોપમ જાણવી. તેનો વિચાર નરકગતિની પેઠે કરવો, મનુષ્યાનુ
પૂર્વનામ સૂત્રમાં 'જહણેણં સાગરોવમસ્સ દિવહં સત્તમાગે પલ્લિઓવમસ્સ અસંલેજ્જાદ્ધમાગેણં ઉણં'તિ. પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગે
ન્યૂન દોઢ સપ્તમાંશ સાગરોપમ જાણવી." કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર કોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. વીજે સ્થલે પણ

કહ્યું છે કે—

“તીસં કોડાકોડી અસાય-આવરણ-અંતરાયાણં । મિચ્છે સયરી હત્યો-મણુદુગ-સાયાણ પન્નરસ ” ॥

“અસાતાવેદનીય, જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અન્તરાય કર્મની વીશ કોડાકોડી સાગરોપમ, મિથ્યાત્વની સિત્તેર કોડાકોડી, સ્ત્રીવેદ, મનુષ્યદ્વિક અને સાતાવેદનીયની પન્વર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ જાણવી.” દેવાનુપૂર્વીનામ કર્મની પણ સ્થિતિ જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગવહે ન્યૂન સહસ્રગુણ એક સસમાંશ સાગરોપમ જાણવી, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. કહ્યું છે કે—

“પું-હાસ-રૈ-ઉચ્ચે સુમલગતિ-થિરાઇછક્ક-દેવદુગે । દસ સેસાણં વીસા એવડ્યાન્નાહ વાસસયા” ॥

પુરુષવેદ, દ્વાસ્ય, રતિ, ઉચ્ચગોત્ર, શુભવિદ્યાયોગતિ, સ્થિર, વિપદક અને દેવદ્વિકની સ્થિતિ દસ વાકીનાની વીશ કોડાકોડી સાગરોપમ છે અને જેટલો કોડાકોડી-દ્વોય તેટલા સેંકડો વર્ષ અવાધા હોય છે. દેવાનુપૂર્વીનો જઘન્યથી વન્ધ અસંક્ષી પંચેન્દ્રિયોને દ્વોય છે. સૂક્ષ્મનામ સૂત્રમાં જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગવહે ન્યૂન સાગરોપમના નવ પાંત્રીમાંશ સ્થિતિ વેદન્દ્રિય જાતિનામની પેટે જાણવી. કારણ કે સૂક્ષ્મનામ કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. કેમકે ‘અદ્ધારસ સુદુમવિગલતિગે’ સૂક્ષ્મ અને વિકલેન્દ્રિયત્રિકની અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે-પંચું શાલ્લતું વચન છે. પમ અપર્યાપ્ત અને સાધારણ નામ કર્મને પણ જાણવું. વાદર, પર્યાપ્ત અને પ્રત્યેક નામની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગવહે ન્યૂન બે સસમાંશ સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ વીશ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. તે સંબન્ધે સૂત્રકાર કહે છે—‘વાયરનામાપ જહા અપસત્થવિદ્યાયોગઇનામાપ, एवं पल्लत्तनामाप चि’ इत्यादि. વાદરનામની સ્થિતિ અપ્રશસ્તવિદ્યાયોગતિનામની પેટે જાણવી. પમ પર્યાપ્તનામ સંબન્ધે પણ જાણવું-इत्यादि. સ્થિર, શુભ, સુભગ, સુસ્વર, આદેય રૂપ પાંચ પ્રકૃતિની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગવહે ન્યૂન એક સસમાંશ સાગરોપમની છે. યશઃકીર્તિનામની જઘન્યથી આઠ મુહૂર્ત છે. કારણ કે ‘અટ મુહુત્તા જસુચ્ચગોયાણં’ પંચું શાલ્લ વચન છે, છપ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરો-

૨૭. ઉચ્ચાગોયસ્સ ણં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં અદ્ધ મુહુત્તા, ઉક્કોસેણં દસ સાગરોવમકોટાકોટીઓ, દસ
૨૭. ઉચ્ચગોત્ર સંબંધી પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્યથી આઠ મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ દસ કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ તથા એક હ-

પમની છે, કારણ કે 'થિરાહહ્લક્કદેવહુગે દસ' સ્થિરાદિ ષટ્ક અને દેવદ્વિકની દસ કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ છે-પદ્મું શાસ્ત્રવચન છે. અસ્થિર, અશુભ, દુર્ભંગ, દુસ્વર, અનાદેય અને અયશઃકીર્તિનામની જઘન્ય સ્થિતિ પત્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન બે સસમાંશ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ વીશ કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ છે. ૫મ નિર્માણનામ સંબંધે પણ કહેવું. તીર્થંકરનામની જઘન્યથી અને ઉત્કર્ષથી પણ અન્તઃકોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ છે. (પ્ર૦)—જો તીર્થંકરનામની જઘન્યથી અન્તઃકોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ છે તો તેટલી સ્થિતિ તિર્યંચોના ભવ સિવાય પૂરી કરવી અશક્ય છે, માટે કેટલાક કાલ સુધી તીર્થંકરનામ કર્મનો સત્તા-વાલો પણ તિર્યંચ હોય અને આગમમાં તો તિર્યંચમાં તીર્થંકરનામની સત્તાનો નિષેધ કર્યો છે. કહ્યું છે કે—

તિરિપ્પુ નત્થિ તિત્થયનામસંતં તિ દેસિયં સમણ । કહ્વ ય તિરિઓ ન હોહી અયરોવમકોટાકોટીઓ ॥

તિર્યંચોમાં તીર્થંકર નામ સત્તામાં નથી ૫મ સિદ્ધાન્તમાં કહ્યું છે, તો તેની અન્તઃ કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ હોવાથી તે તિર્યંચ કેમ ન થાય ? (૩૦)—અહીં જે નિકાચિત તીર્થંકર નામ કર્મ છે તેની સત્તાનો તિર્યંચ ગતિમાં નિષેધ કર્યો છે. જે ઉદ્ધર્તના અને અપવર્તના ને યોગ્ય તીર્થંકર નામ કર્મ છે તે તિર્યંચગતિમાં હોય તો પણ તેનો વિરોધ નથી. કહ્યું છે કે—

“જમિહ્વ નિકાહ્યં તિત્થં તિરિયમ્બે તં નિસેહિયં સંતં । ઇયમ્મિ નત્થિ દોસો ઉબ્બણ્ણ-વટ્ટણાસજ્જે ॥”

જે અહીં નિકાચિત તીર્થંકર નામ કર્મ છે તેની સત્તાનો તિર્યંચ ભવમાં નિષેધ કર્યો છે, પરંતુ અન્ય ઉદ્ધર્તના અને અપવર્તના સાધ્ય (અનિકાચિત) તીર્થંકરનામની સત્તામાં કંદ્રણ દોષ નથી.

૨૭-૨૮. ગોત્ર અને અન્તરાયના સૂત્રો સ્પષ્ટ છે. પરંતુ 'અંતરાયસ્સ ણં પુચ્છા'—અંતરાય સંબંધે પૃચ્છા. ૫ સૂત્રમાં 'પાંચે પ્રકારના'

य वाससताइं अवाहा । णीयागोत्तस्स पुच्छा । गोयमा ! जहा अप्पसत्थविद्वायोगनिनामस्स ।

२८. अंतराह्ण णं पुच्छा । गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, निणिण य वाससहस्साइं अवाहा, अवाह्णिणया कम्मट्ठिती कम्मनिसेगो ।

२९. एगिंदिया णं भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं वंथंति ? गोयमा ! जहन्नेणं सागरोवमस्स ति-
पिण सत्तभागा पलिनोवमस्स असंसेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे वंथंति । एवं निद्वापंचगस्स-
जार वरसनो अवाथाकाळ जाणवो. नीच गोत्रनी स्थिति संबंधं पृच्छा. हे गौतम ! जेम अग्रजस्तनिहायोगि नामनी स्थिति कही छे तेम जाणवी.

२८. अंतराय संबंधे पृच्छा. हे गौतम ! जगन्यधी जन्तयुद्धंतं अने उत्कृष्टधी वीज कोटाकोटी नागरोपमनी स्थिति तथा व्रण हजार वरसनो अवाथाकाळ जाणवो अने अवाथाकाळ न्यून कर्मनी स्थिति ते कर्मनो निपेक समजवो.

२९. हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीवो ज्ञानावर्णीय कर्मनी केटली स्थिति वोंधे ? हे गौतम ! जगन्यधी पल्योपमना असंख्या-
तमा भाग वडे न्यून सागरोपमना व्रण सप्तमांग अने उत्कृष्ट गरिपूर्ण नागरोपमना व्रण सप्तमांग स्थिति वोंधे. ए प्रमाणं पांच निद्रा
ए वासन्यो अध्यह्णार करवो. पट्टले पांचे प्रकाशना अंतराय मंगल्ये प्रज्ञ जाणवो. ते उचार एण पांच प्रकाशना अंतराय ऋमं मंगल्ये
जाणवो. ए प्रमाणे सागान्यणे मने प्रकृतिओनुं जगन्य अने उत्कर्षधी स्थितिनुं परिमाण ऋमं.

२९. छे एकेन्द्रियोने आधयी मने उत्तरस्पृष्टतिओनी स्थितिनुं परिमाण कहे छे—'एगिंदिया णं भंते ! जीवा नाणावरणिज्जस्स

વિ, દસળચક્રકસસાવ । એનાપદ્યા ન તત । સાતાવચાજ્ઞસસાવ । અસાયવે-
રોવમસસ દિવદ્ સત્તભાગં પલિઓવમસસ અસંલેજ્ઞતિભાગેણં ડળયં, ઉવકોસેણં તં ચેવ પહિપુણં વંધંતિ । અસાયવે-
યણિજ્ઞસસ જહા ણાણાવરણિજ્ઞસસ । એગિંદિયા ણં મંતે ! જીવા સમ્મત્તવેયણિજ્ઞસસ કમ્મસસ કિં વંધંતિ ? ગોય-
મા ! ણત્થિ કિંચિ વંધંતિ । એગિંદિયા ણં મંતે ! જીવા મિચ્છત્તવેદણિજ્ઞસસ કમ્મસસ કિં વંધંતિ ? ગોયમા ! જ-
હન્નેણં સાગરોવમં પલિતોવમસસ અસંલેજ્ઞતિભાગેણં ડળં, ઉવકોસેણં તં ચેવ પહિપુણં વંધંતિ । એગિંદિયા ણં

અને ચાર દર્શનાવરણની પળ સ્થિતિ જાણવી. હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયો સાતાવેદનીય કર્મની કેટલી સ્થિતિ વાંધે ? હે ગૌતમ ! જઘ-
ન્ય પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન સાગરોપમનો દોઢ સસમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ પરિપૂર્ણ દોઢ સસમાંશ સાગરોપમની સ્થિતિ
વાંધે. અસાતાવેદનીયની જ્ઞાનાવરણીયની પેઠે જાણવી. હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયો સમ્યક્ત્વ વેદનીય કર્મની કેટલી સ્થિતિ વાંધે ?
હે ગૌતમ કંઈપણ ન વાંધે. હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવો મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મની કેટલી સ્થિતિ વાંધે ? હે ગૌતમ ! જઘન્ય પ-
લ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગ વહે ન્યૂન એક સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ પરિપૂર્ણ એક સાગરોપમ વાંધે. હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવો સમ્ય-

કમ્મસસ કિં વંધંતિ ? ‘હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મની કેટલી સ્થિતિ વાંધે ?’ ઇત્યાદિ: અહીં આ પ્રકારનો નિયમ છે કે જે જે
કર્મની જે જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પૂર્વે કહી છે તે તે સ્થિતિને મિથ્યાત્વની સિત્તેર કોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ વહે ભાગતા જે
આવે તેથી પલ્યોપમના અસંલ્યાતમે ભાગે ન્યૂન જઘન્ય સ્થિતિ જાણવી, અને તેજ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગ સહિત પરિપૂર્ણ ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ હોય છે. આ પરિમાપાને ચ્યાલમાં રાહી સર્વે એકેન્દ્રિયના સૂત્રનો સ્વયં વિચાર કરવો. તો પળ શિષ્યના ઉપર ઉપકાર કરવા

‘મંતે ! જીવા સમ્મામિચ્છત્તવેયણિજ્ઞસ્સ કિં બંધંતિ ? ગોયમા ! નતિય કિંચિ વન્ધન્તિ । ઇગિંદિયા ણં મંતે !
જીવા કસાયવારસગસ્સ કિં બંધંતિ ? ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ ચત્તારિ સત્તભાગે પલિતોવમસ્સ અસં-
લેજ્જતિ.ભાગેણં ઝળતે, ઉક્કોસેણં તે ચેવ પહિપુણે બંધંતિ, ઇવં જાવ કોહસંજલણાણં જાવ લોભસંજલણાણં વિ ।
ઇતિથેવદસ્સ જહ્ઠા સાતાવેદણિજ્ઞસ્સ । ઇગિંદિયા પુરિસવેદસ્સ કમ્મસ્સ જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ ઇણં સત્તભાગં
ગમિથ્યાત્વ વેદનીયની કેટલી સ્થિતિ વાંધે ? હે ગોતમ ! કંઈ પણ ન વાંધે. હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયો ચાર કપાયની કેટલી સ્થિતિ
વાંધે ? હે ગોતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગવડે ન્યૂન સાગરોપમના ચાર સપ્તમાંશ પ્રમાણ વાંધે અને ઉત્કુષ્ટ પૂરા ચાર
સપ્તમાંશ સાગરોપમ વાંધે. એ પ્રમાણે સંજ્વલન ક્રોધ યાવત્ સંજ્વલન લોભની પણ સ્થિતિ જાણવી. સીવેદની સ્થિતિ સાતાવેદનીયની
પેટે જાણવી. એકેન્દ્રિયો પુરુષવેદ કર્મની સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગ વડે ન્યૂન એક સપ્તમાંશ સાગરોપમ અને ઉત્કુષ્ટ પરિ-
સ્થિતિનું પરિમાણ યતાવીપ છીપ—પાંન ધાનાવરણ, નવ દર્શનાવરણ, અસાતાવેદનીય અને પાંન અંતરાય કર્મનો એકેન્દ્રિયોને જઘન્ય
સ્થિતિવંધ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સાગરોપમના ત્રણ સપ્તમાંશ હોય છે અને ઉત્કુષ્ટ તેજ પરિપૂર્ણ સાગરોપમના ત્રણ
સપ્તમાંશ જાણવા. સાતાવેદનીય, સ્ત્રીવેદ, મનુષ્યગતિ અને મનુષ્યાનુપૂર્વોનો જઘન્ય સ્થિતિવંધ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગે ન્યન
સાગરોપમનો વોઢ સપ્તમાંશ અને ઉત્કુષ્ટથી તેજ સંપૂર્ણ વોઢ સપ્તમાંશ સાગરોપમ જાણવો. મિથ્યાત્વનો જઘન્યથી સ્થિતિવંધ પલ્યોપમના
અસંલ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સાગરોપમનો એક સપ્તમાંશ અને ઉત્કુષ્ટથી સાગરોપમનો સંપૂર્ણ એક સપ્તમાંશ હોય છે. સમ્યક્ત્વ વેદનીય
અને સમ્યગ્મિથ્યાત્વ વેદનીયનો કંઈપણ વંધ કરતો નથી. પટલે ઉચ્ચરૂપે આત્મપ્રવેશોની સાથે સંગન્ધ કરતો નથી એ ભાવાર્થ છે.
કારણ કે એકેન્દ્રિયોને સમ્યક્ત્વમોહનીય અને સમ્યગ્મિથ્યાત્વમોહનીયના ઉચ્ચનો અસંભવ છે. સમ્યક્ત્વમોહનીય અને સમ્યગ્મિથ્યાત્વ-

પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્જતિભાગેણં ડુણયં, ઉક્કોસેણં તં ચેવ પહ્ણિપુણં બંધંતિ । ઇગિંદિયા નપુંસગવેદસ્સ કમ્મસ્સ જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ દો સત્તભાગે પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્જતિભાગેણં ડુણય, ઉવ્વકોસેણં તે ચેવ પહ્ણિપુણે બંધંતિ । હાસરતીતે જહા પુરિસવેદસ્સ, અરતિભયસોગદુગુંછાણ જહા નપુંસગવેયસ્સ । નેરહયાડય દેવાડય નિરયગતિનામ દેવ-ગતિનામ વેડવ્વિયસરીરનામ આહારગસરીરનામ નેરહયાણુપુવ્વિનામ દેવાણુપુવ્વિનામ તિત્થગરણામ-ઇતાપિ નવ પદાણિ ણ બંધંતિ । તિરિક્કલ્લજોણિયાડયસ્સ જહન્નેણં અંતોમુહુતં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોહી સત્તહિં વાસસહસ્સેહિં વાસસ-

પૂર્ણ તેજ સ્થિતિ બાંધે. એકેન્દ્રિયો નપુંસકવેદની સ્થિતિ જઘન્ય પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગ વડે ન્યૂન વે સપ્તમાંશ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ પરિપૂર્ણ તેટલીજ સ્થિતિ બાંધે. હાસ્ય અને રતિની સ્થિતિ પુરુષવેદના જેટલી બાંધે. અરતિ, ભય, શોક અને જુગુપ્સાની સ્થિતિ નપુંસકવેદના જેટલી બાંધે. નૈરયિકાયુપ, દેવાયુપ, નરકગતિનામ, વૈક્રિયશરીરનામ, આહારકશરીરનામ, નરકાનુપૂર્વી-નામ, દેવાનુપૂર્વીનામ અને તીર્થંકરનામ એ નવ પ્રકૃતિઓ બાંધતો નથી. તિર્યંચાયુપની સ્થિતિ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ સાત હજાર અને એક હજારના ત્રીજા ભાગ વડે અધિક પૂર્વ કોટી વર્ષની બાંધે. એમ મનુષ્યાયુપની પણ સ્થિતિ જાણવી. તિર્યંચગતિનામની સ્થિતિ

મોહનીયનો સાક્ષાત્ બંધ તો ઘટતો જ નથી પણ હ્રીકીકત પૂર્વે કહેલી છે. સોઠ્ઠ કપાયનો જઘન્ય બંધ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સાગરોપમના ચાર સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ઠથી પૂરા ચાર સપ્તમાંશ જાણવો. પુરુષવેદ, હાસ્ય, રતિ, પ્રશસ્તિવિહાયોગતિ, સ્થિરાદિપદક, પ્રથમ સંસ્થાન, પ્રથમ સંઘયણ, શુક્લવર્ણ, સુરભિગન્ધ, મધુર રસ અને ઉચ્ચ ગોત્રનો જઘન્ય વન્ધ, પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સાગરોપમનો એક સપ્તમાંશ, અને ઉત્કૃષ્ઠો પરિપૂર્ણ સાગરોપમનો એક સપ્તમાંશ જાણવો. વીજા ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંસ્થાન અને ઋષભ-

હસસતિભાગેણ ય અહિયં વંધંતિ । એવં મણુસ્સાહયસ્સવિ । તિરિયગતિનામાએ જહા નંપુસગવેદસ્સ । મણુયગતિના-
માએ જહા સાતાવેદણિજ્જસ્સ । ઈર્ગિંદિયનામાએ પંચિંદિયજાતિનામાએ ય જહા નંપુસગવેદસ્સ । વેહંદિયતેહંદિય-
જાતિનામાએ પુચ્છા । જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ નવ પળતીસતિભાગે પલિતોવમસ્સ અસંખેજ્જતિભાગેણં ઝળાએ, ડ-
હ્ધોસેણં તે ચેવ પહિપુણે વંધંતિ । ચહરિંદિયનામાએવિ જહન્નેણં સાગરોવમસ્સ ણવ પળતીસતિભાગે પલિતોવ-
મસ્સ અસંખેજ્જતિભાગેણં ઝળાએ, ડવકોસેણં તે ચેવ પહિપુણે વંધંતિ । એવં જત્થ જહ્ણણં વો સત્તમાગા તિ-

નંપુસકવેદના જેટલી અને મનુષ્યગતિ નામની સ્થિતિ સતાવેદનીયના જેટલી સમજવી. એકેન્દ્રિયનામની અને પંચેન્દ્રિયનામની નંપુસક
વેદની સ્થિતિ પ્રમાણે જાણવી. વેહન્દ્રિય અને તેહન્દ્રિય નામની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સાગરોપમના નવ પાંત્રી-
શાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ સંપૂર્ણ તેટલીજ સ્થિતિ વાંધે. ચહરિન્દ્રિયનામની પણ જઘન્ય પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સાગરોપમના નવ
પાંત્રીશાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ સંપૂર્ણ તેટલીજ સ્થિતિ વાંધે. એ પ્રમાણે જ્યાં સાગરોપમના વે સપ્તમાંશ, ત્રણ કે ચાર સપ્તમાંશ અથવા અઠ્યાવીસ
ભાગની સ્થિતિ હોય ત્યાં તેટલા ભાગ જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન કહેવા. અને જ્યાં જઘન્યથી એક કે દોહ સપ્તમાં-

નારાચ સંઘયણનો જઘન્ય સ્થિતિવંધ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સાગરોપમના છ પાંત્રીશાંશ, અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમના
પૂરા છ પાંત્રીશાંશ સમજવા. ત્રીજા સાદિસંસ્થાન, અને નારાચ સંઘયણનો જઘન્ય વંધ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સાગરો-
પમના સાત પાંત્રીશાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ વંધ પૂરા સાત પાંત્રીશાંશ જાણવો. રક્તવર્ણ અને કપાય-તૂરા રસનો જઘન્ય સ્થિતિવંધ પલ્યોપમના
અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સાગરોપમના છ અઠ્યાવીશાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ પૂરા છ અઠ્યાવીશાંશ જાણવા. પીતવર્ણ અને અમ્લરસનો જઘન્ય

ન્નિ'વા ચત્તારિ વા સત્તભાગા અઢ્યાવીસતિભાગા ભવંતિ, તત્થ ણં જહણ્ણેણં તે ચેવ પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્જતિ-
ભાગેણં ઊણગા ભાણિતન્નવા, ઉઘ્ઘોસેણં તે ચેવ પહિપુણ્ણે બંધંતિ। જત્થ ણં જહણ્ણેણં ઇગો વા દિવહ્ઘો વા સત્તભા-
ગો તત્થ જહન્નેણં તં ચેવ ભાણિતન્નવં, ઉઘ્ઘોસેણં તં ચેવ પહિપુણ્ણં બંધંતિ। જસોક્કિત્તિચ્ચાગોતાણં જહણ્ણેણં સા-
ગરોવમસ્સ ઇગં સત્તભાગં પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્જાદ્ધિભાગેણં ઊણં, ઉઘ્ઘોસેણં તં ચેવ પહિપુણ્ણં બંધંતિ। અંતરાદ્ધિ-
યસ્સ ણં ભંતે ! પુચ્છા। ગોયમા ! જહા ણાણાવરણિજ્જસ્સ, જાવ ઉઘ્ઘોસેણં તે ચેવ પહિપુણ્ણે બંધંતિ।

શની સ્થિતિ હોય ત્યાં તેજ ભાગ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગે ન્યૂન કહેવો અને ઉત્કૃષ્ટ તેજ ભાગ પરિપૂર્ણ બાંધે એમ સમજાવું.
યશઃકીર્તિં અને ઉચ્ચગોચરી જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સાગરોપમનો એક સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ તેજ
પરિપૂર્ણ બાંધે છે. અન્તરાય સંબન્ધે પ્રશ્ન. હે ગૌતમ ! જેમ જ્ઞાનાવરણીયની સ્થિતિ કહી છે તેમ કહેવી. યાવત્ ઉત્કૃષ્ટપણે તેજ પરિ-
પૂર્ણ બાંધે છે.

સ્થિતિવન્ધ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સાગરોપમના પાંચ અઢ્યાવીશાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમના પૂરા પાંચ અઢ્યાવીશાં-
શ સમજવા. નીલવર્ણ અને કદુ રસનો જઘન્ય વંધ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સાગરોપમના સાત અઢ્યાવીશાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ
સાગરોપમના પૂરા સાત અઢ્યાવીશાંશ હોય છે. નપુંસકવેદ, ભય, જુગુપ્સા, શોક, અરતિ, તિર્થેચદ્વિક, ઔદારિકાદ્વિક, છેલ્લું ઇંડક
સંસ્થાન અને છેલ્લું છેવટું સંઘયણ, કૃષ્ણવર્ણ, તિક્તરસ, અગુરુલઘુ, પરાઘાત, ઉચ્છ્વાસ, ઉપઘાત, ત્રસ, વાદર, પર્યાસ, પ્રત્યેક, અસ્થિર
અશ્રુભ, દુર્ભંગ, દુઃસ્વર, અનાદેય, અયશઃકીર્તિ, સ્થાવર, આતય, ઉદ્દ્યોત, અશુભવિદ્વાયોગતિ, નિર્માણ, ઇકેન્દ્રિય જાતિ, પંચેન્દ્રિય જાતિ,

૩૦. વેદંદિયા ણં મંતે ! જીવા પાળાવરણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ કિં બંધંતિ ? ગોચમા ! જહન્નેણં સાગરોવમપણવી-
સાતે તિણિણ સત્તભાગા પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્ઞહિભાગેણં ઉણયા, ઉક્કોસેણં તે ચેવ પહિપુણે બંધંતિ, एवं निहा-
पंचगस्सवि । एवं जहा एगिंदियाणं भणितं तद्वा वेदंदियाणवि भाणितत्वं, नवरं सागरोवमपणवीसाए सह भा-

૩૦. હે ભગવન્ ! વેદંદ્રિય જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો કેટલો વન્ધ કરે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગે
ન્યૂન સાગરોપમના પચીશ ત્રણ સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટથી તેટલોજ પૂરો વન્ધ કરે. એમ પાંચ નિદ્રાનો વન્ધ પણ જાણવો. એ પ્રમાણે જેમ
એકેન્દ્રિયોને કહ્યો છે તેમ વેદંદ્રિયોને પણ કહેવો. પરન્તુ પચીશગુણા સાગરોપમ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગે ન્યૂન વન્ધ કહેવો.

તેજસ અને કાર્મણનો જઘન્ય સ્થિતિવન્ધ પલ્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સાગરોપમના જે સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમના પૂરા
જે સપ્તમાંશ હોય છે. નરકદ્રિક, દેવદ્રિક, વૈક્રિયચતુષ્ક, આહારકચતુષ્ક અને તીથકરતામનો એકેન્દ્રિયોને વન્ધ હોતો નથી. આયુપ-
કર્મનો વિચાર કરતાં એકેન્દ્રિયો તથાભવસમાવથી દેવાયુગ અને નરકાયુગ વાંધતા નથી, પરન્તુ તિર્યંચાયુગ અને મનુષ્યાયુગ વાંધે છે.
અને તે વાંધતા જઘન્યથી અન્તર્મુહર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટ સાધિક પૂર્વકોટી વગ પ્રમાણ વાંધે છે. કેવલ અહીં ઉત્કૃષ્ટ આયુગવન્ધનો વિચાર
છે માટે વાવીશ હજાર વરસના આયુગવાલા એકેન્દ્રિયો પોતાના આયુગનો ત્રીજો ભાગ વાકી હોય ત્યારે પરભવના આયુગનો વંધ કરતા
હોય તે લેવા. માટે હજાર વરસના ત્રીજા ભાગ સહિત સાત હજાર અધિક જાણવા. તેથી તિર્યંચાયુગ અને મનુષ્યાયુગના વિચારમાં
સુત્રમાં કહેલું પ્રમાણ મટે છે. ૫ પ્રમાણે કર્મ વન્ધ કરનાર એકેન્દ્રિયોને આશ્રયી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું પરિમાણ કહ્યું.

૩૦. હવે વેદંદ્રિય જીવોને આશ્રયી સ્થિતિનું નિરૂપણ કરે છે—‘વેદંદિયા ણં મંતે ! જીવા’—હે ભગવન્ ! વેદંદ્રિય જીવો જ્ઞાના-
વરણીય કર્મનો કેટલો વન્ધ કરે ? इत्यादि. अहीं आ परिभाषा छे—जे जे कर्मप्रकृतिनी जे जे उत्कृष्ट स्थिति पूर्वे कहेवामं आची

ણિત્ત્વા પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્જતિભાગેણં ઝણા, સેસં તં ચેવ પહિપુણં બંધંતિ । જત્થ ઇગિંદિયા ન બંધંતિ તત્થ
એતેવિ ન બંધંતિ । બેહંદિયા ણં ભંતે ! જીવા મિચ્છત્તવેયણિજ્જસ્સ કિં બંધંતિ ? ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમપણવીસં
પલિઓવમસ્સ અસંલેજ્જાભાગેણં ઝણયં, ઉક્કોસેણં તં ચેવ પહિપુણં બંધંતિ । તિરિક્કલ્લોણિયાડયસ્સ જહન્નેણં
અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુન્નવકોહિં ચડહિં વાસેહિં અહિયં બંધંતિ । એવં મણુયાડયસ્સવિ, સેસં જહા ઇગિંદિયાણં
જાવ અંતરાહયસ્સ ।

વાકી વધું તેમજ પૂર્ણ બંધ કરે છે. જે કર્મપ્રકૃતિને એકેન્દ્રિયો બાંધતા નથી તેને એ વેહિન્દ્રિયો પણ બાંધતા નથી. હે ભગવન્ ! વેહિન્દ્રિય જીવો મિ-
થ્યાત્વવેદનીય કર્મની કેટલી સ્થિતિ બાંધે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન પચીશ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટથી
પરિપૂર્ણ તેટલોજ બન્ધ કરે છે, તિર્યચાયુષનો જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર વરસ અધિક પૂર્વકોટી વર્ષનો વન્ધ કરે છે. એ
પ્રમાણે મનુષ્યાયુષનો પણ બન્ધ જાણવો. વાકી વધું એકેન્દ્રિયોની પેઠે યાવત્ અન્તરાય કર્મ સુધી કહેવું.

હે તે સ્થિતિને મિથ્યાત્વની સિત્તેર કોટાકોટી પ્રમાણ સ્થિતિ વડે ભાગ આપવાથી જે આવે તેને પચીશ વડે ગુણાકાર કરવો અને
જેટલો થાય તેટલો પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન કરતાં સ્થિતિવન્ધ કરનારા વેહિન્દ્રિયોનું જઘન્ય સ્થિતિપરિમાણ આદે છે અને પરિપૂર્ણ
તેટલુંજ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિપરિમાણ છે. જેમ કે—પાંચ જ્ઞાનાવરણ, નવ દર્શનાવરણ, અસાતાવેદનીય અને પાંચ અન્તરાયનું સાગરોપમના ત્રણ
સપ્તમાંશને પચીશો ગુણવા પટલે વાસ્તવિક રીતે પચીશ સાગરોપમના ત્રણ સપ્તમાંશ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન જઘન્યસ્થિતિપરિમાણ
હોય છે અને પરિપૂર્ણ તેટલાજ સાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિપરિમાણ છે.

૩૧. તેઈદિયા ણં અંતે ! જીવા ણાણાવરણિજ્ઞસ્સ કિં બંધંતિ ? ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમપણાસાએ તિણિણ સત્તભાગા પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્ઞાભાગેણં ડળયા, ઉક્કોસેણં તે ચેવ પહિપુણે બંધંતિ, એવં જસ્સ જતિભાગા તે તસ્સ સાગરોવમપણાસાએ સહ ભાણિતવ્વા । તેઈદિયા ણં અંતે ! મિચ્છત્તવેદણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ કિં બંધંતિ ? ગો-યમા ! જહન્નેણં સાગરોવમપણાસં પલિતોવમસ્સાસંલેજ્ઞાભાગેણં ડળયં, ઉક્કોસેણં તં ચેવ પહિપુણં બંધંતિ । તિરિક્કવજોણિયાડયસ્સ જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુન્નવકોઈં સોલસેઈં રાઈંદિયઈં રાઈંદિયતિભાગેણ ય અ-

૩૧. હે ભગવન્ ! તેન્દ્રિય જીવો જ્ઞાનાવરણ કર્મની કેટલી સ્થિતિ વાંધે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન પચાસગુણા ત્રણ સપ્તમાંશ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટથી પરિપૂર્ણ તેટલીજ સ્થિતિ વાંધે છે. એકેન્દ્રિયને સાગરોપમના જેટલા ભાગની સ્થિતિ કહી તેથી તેન્દ્રિયોને પચાસગુણા સાગરોપમ સહિત કહેવી. હે ભગવન્ ! તેન્દ્રિય જીવો મિથ્યાત્વવેદનીય કર્મની કેટલી સ્થિતિ વાંધે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમે ભાગે ન્યૂન પચાસ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂરા પચાસ સાગરોપમની સ્થિતિ વાંધે છે. તિર્યચાયુષની સ્થિતિ જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી દિવસના ત્રીજા ભાગ સહિત સોઠ દિવસ અધિક પૂર્વકોટી

૩૧. તેન્દ્રિયના સ્થિતિવન્ધના વિચારમાં કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને સિત્તેર કોટકોટીય ભાગતા જે આવે તેને પચાસે ગુણવા. ચડ-રિન્દ્રિયના વન્ધના વિચારમાં સોપ ગુણવા અને અસંક્ષી પંચેન્દ્રિયના વંધમાં હજારે ગુણવા, તે સંબન્ધે કર્મપ્રકૃતિના સંગ્રહનીકાર કહે છે—“પણવીસા પન્નાસા સયં સહસ્સં ચ ગુણકારો । કમસો વિગલ-અસત્ત્રીણં”—એકેન્દ્રિયના વન્ધને પચીસ, પચાસ, સો અને હજારે ગુણતાં જેટલો થાય તેટલો અનુક્રમે વિકલેન્દ્રિય અને અસંક્ષીને વન્ધ હોય છે” તેથી પને અનુસારે સુગમ હોવાથી સૂત્રનો સ્વયં વિચાર કરવો.

હિયં બંધંતિ, એવં મણુસ્સાડયસ્સવિ, સેસં જહા બેંદિયાણં જાવ અંતરાહયસ્સ ।

૩૨. ચડરિંદિયા ણં ભંતે ! જીવા ણાનાવરણિજ્જસ્સ કિં બંધંતિ ? ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમસયસ્સ તિણિણ સત્તભાગે પલિતોવમસ્સ અસંલેજ્જતિભાગેણં ઝળણ, ઉક્કોસેણં તે ચેવ પહિણુણે બંધંતિ, એવં જસ્સ જતિ ભાગા તસ્સ સાગરોવમસતેણ સહ ભાણિતન્વા । તિરિક્ખજોણિયાડયસ્સ કમ્મસ્સ જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુન્નવકોહિં દોહિં માસેહિં અહિયં । એવં મણુસ્સાડયસ્સવિ, સેસં જહા બેંદિયાણં, ણવરં મિચ્છત્તવેદણિજ્જસ્સ જ-

વરસની બાંધે છે. એ પ્રમાણે મનુષ્યાયુષની પણ જાણવી. બાકીનું બધું વેદિન્દ્રિયોને કહ્યું તેમ યાવત્ અન્તરાય કર્મ સુધી કહેવું.

૩૨. હે ભગવન્ ! ચડરિન્દ્રિય જીવો જ્ઞાનાવરણની કેટલી સ્થિતિ બાંધે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સો સાગરોપમના ત્રણ સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ પરિપૂર્ણ તેટલી સ્થિતિ બાંધે. એ પ્રમાણે જે પ્રકૃતિની (એકેન્દ્રિયોને) સાગરોપમના જેટલા ભાગની સ્થિતિ કહી છે તે પ્રકૃતિની (તેદિન્દ્રિયોને) સોગુણા સાગરોપમ સહિત સ્થિતિ કહેવી. તિર્યચાયુષની જઘન્યથી અન્તર્મુહૂત અને ઉત્કૃષ્ટથી બે માસ અધિક પૂર્વકોટી વરસની બાંધે છે. એ પ્રમાણે મનુષ્યાયુષની પણ સ્થિતિ જાણવી. બાકી બધું વેદિન્દ્રિયોની પેઠે

“નવરં સાગરોપમપણ્ણવીસાણ તિણિણ સત્તમાગા અસંલેજ્જભાગેણં ઝળગા” —પરંતુ “વેદિન્દ્રિયને પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન પચીશ સાગરોપમના ત્રણ સપ્તમાંશ પ્રમાણ સ્થિતિ હોય છે” અહીં ગણિતનો વિચાર આ પ્રમાણે છે—પચીશ સાગરોપમને સાતે ભાગતા જે આવે તેને ત્રણ ગુણા કરી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે હીન કરવા.પમ વધે સ્થળે જ્યાં જે રીતે સંભવે તે રીતે ગણિતનો વિચાર કરવો.

૩૨. સંક્ષી પંચેન્દ્રિયના વન્ધસૂત્રમાં જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મનો જઘન્ય સ્થિતિવન્ધ અન્તર્મુહૂતોદિ પરિમાણ કહ્યો છે તે ક્ષપકને પોત-

હન્નેનં સાગરોવમસતં પલિતોવમસસ અસંલેજ્જતિભાગેનં ઝળયં, ઉઘ્કોસેનં તં ચેવ પહિપુણં બંધંતિ, સેસં જહા
બેહંદિયાણં જાવ અંતરાઇયસસ ।

પ્રજ્ઞાપના
સાનુવાદ

૩૩. અસપ્પી ણં ભંતે ! જીવા પંચિંદિયા ણાણાવરણિજ્જસસ કમ્મસસ કિં બંધંતિ ? ગોયમા ! જહન્નેનં સાગરો-
વમસહસસસસ તિણિણ સત્તભાગે પલિતોવમસસાસંલેજ્જતિભાગેનં ઝળાપ, ઉઘ્કોસેનં તે ચેવ પહિપુણે બન્ધંતિ, एवं સો
ચેવ ગમો જહા બેહંદિયાણં, ણવરં સાગરોવમસહસસેણ સમં ભાણિતવ્વં જસસ જતિ ભાગત્તિ । મિન્હસ્સત્તેવેદણિજ્જ-
સસ જહન્નેનં સાગરોવમસહસસં પલિતોવમસસાસંલેજ્જતિભાગેનં ઝળયં, ઉઘ્કોસેનં તં ચેવ પહિપુણં । નેરહયાઉયસસ
કહેવું. પરન્તુ મિથ્યાત્વવેદનીયની જઘન્ય પલ્યોપમના અસંભ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સો સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ પરિપૂર્ણ તેટલીજ સ્થિતિ
બાંધે છે. બાકી બધું વેદિન્દ્રિયોને કહ્યું તેમ અન્તરાય કર્મ સુધી કહેવું.

૩૩. હે ભગવન્ ! અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મની કેટલી સ્થિતિ બાંધે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંભ્યા-
તમા ભાગે ન્યૂન હજાર સાગરોપમના ત્રણ સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટથી પરિપૂર્ણ તેટલીજ સ્થિતિ બાંધે. એ પ્રમાણે જેમ વેદિન્દ્રિયો સંબંધે પાઠ
કહ્યો તે પ્રમાણે અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયને કહેવો. પરન્તુ જે પ્રકૃતિની સાગરોપમના જેટલા ભાગની સ્થિતિ કહી છે તેને હજારગુણા સાગરોપમ

તાના સ્થિતિવંધના છેલ્લા સમયે જાણવો. પાંચ નિદ્રા, અસાતાવેદનીય, મિથ્યાત્વ અને ચાર કપાયાદિનો ક્ષપણની પૂર્વે બંધ થાય છે, તેથી
તેઓને જઘન્યથી પણ અન્તઃકોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણ વંધ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ અતિસંક્લેશવાલા મિથ્યાદૃષ્ટિને હોય છે. પરન્તુ
તિર્થંચાયુપ, મનુષ્યાયુપ અને દેવાયુપનો ઉત્કૃષ્ટ વંધ પોતપોતાના વંધ કરનારામાં અતિવિશુદ્ધને હોય છે.

૥૧૪૩૮॥

જહન્નેનં દસ વાસસહસ્સાઈ અંતોસુહુત્તમ્બહિયાઈ, ઉક્કોસેણં પલિતોવમસ્સ અસંખેજ્જતિભાગં પુબ્બકોહિતિમા-
ગ્ગમ્બહિયં બંધંતિ । एवं तिरिक्खजोगियाउयस्सवि, णवरं जहणेणं अंतोसुहत्तं । एवं मणुयाउयस्सवि, देवाउयस्स
जहा नेरइयाउयस्स । असणी णं भंते ! जीवा पंचिदिया निरयगतिनामाए कम्मस्स किं बंधंति ? गोयमा ! ज-
हन्नेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागे पलितोवमस्स अસંખેજ્જતિભાગેણં ઝુણા, ઉવ્કોસેણં તે ચેવ પહ્વિપુ-
ણ્ણે, एवं तिरियगतिनामाएवि । मणुयगतिनामाएवि एवं चैव, णवरं जहन्नेणं सागरोवमसहस्सस्स दिवहुं सत्तभागं
पलितोवमस्सासंखेज्जइभागेण ઝુણં, ઉક્કોસેણં તં ચેવ પહ્વિપુણં બંધંતિ । एवं देवगतिनामाएवि, नवरं जहन्नेणं साग-
रोवमसहस्सस्स एगं सत्तभागं पलिओवमस्सासंखेज्जइभागेणं ઝુણં, ઉક્કોસેણં તં ચેવ પહ્વિપુણં બંધંતિ । वेउवियस-

સહિત કહેવી. મિથ્યાત્વવેદનીય કર્મની સ્થિતિ જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન હજાર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ઠથી પૂરા
તેટલાજ સાગરોપમની બાંધે છે. નૈરયિકાયુષની સ્થિતિ જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દસ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ઠ પૂર્વકોટીના ત્રીજા
ભાગ અધિક પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ બાંધે છે. એમ તિર્થેચાયુષની પણ સ્થિતિ જાણવી. પરન્તુ તેની જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્તની
સ્થિતિ બાંધે છે. એ પ્રમાણે મનુષ્યાયુષની પણ સમજવી. દેવાયુષની સ્થિતિ નારકાયુષની પેટે જાણવી. હે ભગવન્ ! અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય
જીવો નરકગતિનામ કર્મની કેટલી સ્થિતિ બાંધે છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન હજાર સાગરોપમના
બે સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ઠ પરિપૂર્ણ તેજ સ્થિતિ બાંધે છે. એમ તિર્થચગતિનામ સંબન્ધે જાણવું. મનુષ્યગતિનામ સંબન્ધે પણ એમજ સમ-
જવું. પરન્તુ જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન હજાર સાગરોપમના દોઢ સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ઠ તેજ પૂરી સ્થિતિ બાંધે છે.

રીરનામાએ પુચ્છ્યા ! ગોયમા ! જહન્નેનં સાગરોવમસહસ્સસ્સ દો સત્તભાગે પલિતોવમસ્સાસંઘેજ્જતિભાગેનં ડુજે, ઉક્કોસેનં દો પહિપુણે બંધંતિ ! સમ્મત્તસમ્મામિચ્છત્તઆહારગસરીરનામાતે તિત્થગરનામાએ ન કિંચિવિ બંધંતિ ! અ-
વસિદ્ધં જહા વેઈંદિયાણં, નવરં જસ્સ જત્તિયા ભાગા તસ્સ તે સાગરોવમસહસ્સેણ સહ ભાણિત્ત્વા સન્વેસિં આ-
ણુપુચ્ચીએ જાવ અંતરાયસ્સ ।

૩૪. સણ્ણી નં ભંતે ! જીવા પંચિદિયા ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કિં બંધંતિ ? ગોયમા ! જહન્નેનં અંતોમુહુ-
ત્તં, ઉક્કોસેનં તીસં સાગરોવમકોડાકોડીઓ, તિણિ વાસસહસ્સાઈં અવાહા ! સણ્ણી નં ભંતે ! પંચિદિયા ણિદ્વા-
પંચગસ્સ કિં બંધંતિ ? ગોયમા ! જહન્નેનં અંતોસાગરોવમકોડાકોડીઓ, ઉક્કોસેનં તીસં સાગરોવમકોડાકોડીઓ,

એમ દેવગતિનામ સંવન્ધે જાણું. પરન્તુ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન હજાર સાગરોપમના એક સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ પૂરી તેજ
સ્થિતિ વાંધે છે, વૈક્રિય શરીરનામ કર્મ સંવન્ધે પ્રશ્ન. હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન હજાર સાગરોપમના
ત્રે સપ્તમાંશ અને ઉત્કૃષ્ટ તેજ પરિપૂર્ણ હજાર સાગરોપમના ત્રે સપ્તમાંશ વાંધે છે. સમ્યક્ત્વમોહનીય, મિથ્યમોહનીય, આહારકશરીરનામ
અને તિર્થંકરનામ કર્મનો કાંઈપણ વન્ધ કરતા નથી. વાકી વધું વેઈંન્દિયોની જેમ જાણું. પરન્તુ જે પ્રકૃતિની સાગરોપમના જેટલા ભાગની
સ્થિતિ કહી છે તે પ્રકૃતિની હજારગુણા સાગરોપમ સહિત કહેવી. એમ સર્વ પ્રકૃતિઓની અનુક્રમે સ્થિતિ યાત્રત્ અંતરાય સુધી જાણવી.

૩૪. હે ભગવન્ ! સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મની કેટલી સ્થિતિ વાંધે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ
ત્રીશ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ વાંધે. તેનો ત્રણ હજાર વર્ષનો અવાધાકાલ છે. હે ભગવન્ ! સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયો પાંચ નિદ્રાની કેટલી

તિણિ ય વાસસહસ્સાં અબાહા । દંસણચલકસ્સ જહા ણાણાવરણિજ્જસ્સ । સાયાવેદણિજ્જસ્સ જહા ઓહિયા ઠિતી ભણિતા તહેવ ભણિતવ્વા, ઈરિયાવહિયંબંધયં પહુચ્ચ સંપરાહયંબંધયં ચ । અસાયાવેયણિજ્જસ્સ જહા ણિદ્દા પંચગસ્સ । સમ્મત્તવેદણિજ્જસ્સ સમ્મામિચ્છત્તવેદણિજ્જસ્સ જા ઓહિયા ઠિતી ભણિતા તં બંધંતિ । મિચ્છત્તવેદ-
ણિજ્જસ્સ જહંનેણં અંતોસાગરોવમકોડાકોડીઓ, ઉક્કોસેણં સત્તરિં સાગરોવમકોડાકોડીઓ, સત્તરિ ય વાસસહ-
સ્સાં અબાહા । કસાયવારસગસ્સ જહંનેણં એવં ચેવ, ઉક્કોસેણં ચત્તાલીસં સાગરોવમકોડાકોડીઓ, ચત્તાલીસ ય
વાસસયાતિં અબાહા । કોહમાણમાયાલોભસંજલણાએ ય દો માસા, માસો, અદ્દમાસો, અંતોસુહુત્તો, એવં જહંનગં,
ઉક્કોસગં પુણ જહા કસાયવારસગસ્સ । ચડણહવિ આડયાણં જા ઓહિયા ઠિતી ભણિતા તં બંધંતિ । આહારગસ-

સ્થિતિ બાંધે ? હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્ધૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રીશ કોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણ બાંધે છે. તેનો અવાધાકાલ ત્રણ હજાર
વરસનો છે. દર્શનાવરણચતુષ્કની જ્ઞાનાવરણીયની પેઠે અને સાતાવેદનીયની સામાન્ય વેદનીય કર્મની સ્થિતિ કહી છે તેમ ઈર્યાપથિક
(યોગાનિમિત્તક) વન્ધ અને સાંપરાયિક (કાપાયિક) વન્ધની અપેક્ષાએ કહેવી. અસાતાવેદનીય કર્મની સ્થિતિ નિદ્રાપંચકની પેઠે અને
સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયની ઔધિક-સામાન્ય સ્થિતિ કહી છે તેમ બાંધે છે. મિથ્યાત્વમોહનીયની જઘન્ય અન્તઃકોટાકોટી અને
ઉત્કૃષ્ટ સિત્તેર કોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણ તથા સાત હજાર વર્ષનો અવાધાકાલ જાણવો. બાર કષાયની સ્થિતિ જઘન્ય એ પ્રમાણે-
અન્તઃકોટાકોટી અને ઉત્કૃષ્ટ ચાલીશ કોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. તેનો અવાધાકાલ ચાર હજાર વર્ષનો છે. સંજ્વલન, ક્રોધ, માન, માયા
અને લોભનો બે માસ, અર્ધમાસ અને અન્તર્ધૂર્ત એમ જઘન્ય સ્થિતિવન્ધ છે અને ઉત્કૃષ્ટ બાર કષાયની પેઠે છે. ચાર આયુષની

रीरस्स तित्थगरनामाए य जहण्णेणं अंतोसागरोवमकोडाकोडीओ, उक्कोसेण अंतोसागरोवमकोडाकोडीओ । पुरि-
सवेदणिजस्स जहन्नेणं अट्ठ संवच्छराइं, उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ, दस य वाससताइं अबाहा । जसो-
कित्तिणामाए उच्चागोत्तस्स एवं चेव, नवरं जहन्नेणं अट्ठ सुहुत्ता । अंतराइयस्स जहा णाणावरणिजस्स, सेसएसु
सब्बेसु ठाणेसु संघयणेसु संठाणेसु वन्नेसु गंधेसु य जहन्नेणं अंतोसागरोवमकोडाकोडीओ, उक्कोसेणं जा जस्स
ओहिया ठिती भणिता तं बंधंति, णवरं इमं नाणत्तं-अबाहा अबाह्णिग्या ण वुच्चति । एवं आणुपुव्वीते सब्बेसिं
जाव अंतरायस्स ताव भाणितव्वं ।

३५. णाणावरणिजस्स णं भंते ! कम्मस्स जहण्णट्ठितीवंधए के ? गोयमा ! अण्णयरे सुहुमसंपरायते उवसामए

जे औधिक स्थिति कहेली छे ते प्रमाणे बांधे छे. आहारक शरीर अने तीर्थकरनामनी जघन्य अन्तःकोटाकोटी सागरोपम अने उत्कृष्ट
अन्तःकोटाकोटी सागरोपमनी स्थिति छे. पुरुषवेदनी जघन्य आठ वर्षनी अने उत्कृष्ट दस कोटाकोटी सागरोपमनी स्थिति छे. य-
शःकीर्तिनाम अने उच्चगोत्रनी ए प्रमाणे जाणवी. परन्तु जघन्य स्थिति आठ सुहूर्त समजवी. अंतरायनी स्थिति ज्ञानावरणीयनी जेम
जाणवी. बाकी सर्व स्थानोमां संघयण, संस्थानवर्ण अने गंधनी जघन्य अन्तःकोटाकोटी सागरोपम अने उत्कृष्ट जे प्रकृतिनी जे सामान्य
स्थिति कही छे-तेने बांधे छे. परन्तु आ विशेषता छे के अबाधा अने अबाधा न्यून [नियेक] कहेवानो नथी. एम सर्व कर्मप्रकृतिओनी
स्थिति अनुक्रमे यावत् अंतराय कर्म सुधी कहेवी.

३५. हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्मनी जघन्य स्थिति बांधनार कोण छे ? हे गौतम ! कोइ पण उपशमक के क्षपक सूक्ष्मसंपराय

વા જાવગણવા, એસ પં ગોયમા ! જાવરણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ જહણ્ણઠિતીંબંધતે, તવ્વહરિત્તે અજહણ્ણે, એવં એણં અભિ-
લાલેણં મોહાહરિત્તે સેસકમ્માણં ભાણિતવ્વં ! મોહણિજ્ઞસ્સ પં ભંતે ! કમ્મસ્સ જહણ્ણઠિતીંબંધતે કે ? ગો-
યમા ! અન્નયરે વાદરસંપરાએ ઉવસામએ વા જાવએ વા, એસ પં ગોયમા ! મોહણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ જહણ્ણઠિતીંબં-
ધતે, તવ્વહરિત્તે અજહણ્ણે ! આહરિત્તે અજહણ્ણે ? કમ્મસ્સ જહણ્ણઠિતીંબંધતે કે ? ગોયમા ! જે પં જીવે અસં-
કલ્પે, તે સિવાય બીજો અજઘન્ય (જઘન્ય સિવાયની) સ્થિતિનો
કર્મનો જઘન્યસ્થિતિવન્ધક છે. તે સિવાય બીજો અજઘન્ય (જઘન્ય સિવાયની) સ્થિતિનો
વન્ધક છે. એ પ્રમાણે એ પાઠ વડે મોહનીય અને આયુપ સિવાય વાકીના વધા કર્મને માટે કહેવું. હે ભગવન્ ! મોહનીય કર્મનો જઘ-
ન્યસ્થિતિવન્ધક કોણ છે ? હે ગૌતમ ! કોહણ ઉપશમક કે ક્ષપક વાદરસંપરાય હોય છે. હે ગૌતમ ! એ મોહનીય કર્મનો જઘન્યસ્થિતિ-
વન્ધક છે. તે સિવાય બીજો અજઘન્યસ્થિતિવન્ધક છે. આયુપકર્મનો જઘન્યસ્થિતિવન્ધક કોણ છે ? હે ગૌતમ ! અસંકલ્પ્યાદ્યાપ્રવિષ્ટ-

૩૫. અહીં સંક્ષીપ્ત પંચેન્દ્રિય સૂત્રમાં જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મનો જઘન્ય સ્થિતિવન્ધ અન્તર્મુહતાદિ પ્રમાણ કહ્યો. તે કયા જીવોને
વિષે હોય ?' એમ જિજ્ઞાસુ શિષ્ય પૂછે છે—'નાનાવરણિજ્ઞસ્સ પં ભંતે ! કમ્મસ્સ જહણ્ણઠિતિવન્ધક કે ? હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય
કર્મનો જઘન્ય સ્થિતિવન્ધક કોણ હોય-હત્યાદિ સુગમ છે. પરંતુ 'અન્યતર ઉપશમક કે ક્ષપક સૂક્ષ્મસંપરાય વાંધે છે' એમ કહ્યું છે.
તેની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે-અહીં જ્ઞાનાવરણનો વન્ધ ક્ષપક અને ઉપશમકને જઘન્યથી અન્તર્મુહત પ્રમાણ હોય છે, તેથી વન્ધને
અન્તર્મુહતના પ્રમાણનો ભેદ નહિ હોવાથી 'ઉપશમક કે ક્ષપક' એમ કહ્યું છે. કારણ કે વીજે ક્ષપકની અપેક્ષાએ ઉપશમકને વમણો
વન્ધ કહ્યો છે. કેમકે એ સંબન્ધે કર્મપ્રકૃતિ સંગ્રહીકાર કહે છે—'જાવગણવાપણિવંડમાણુણો તદ્દિ તદ્દિ વન્ધો' । (કર્મ પ્ર૦ ઉપ-
શમનાકરણ ગાથા ૬૧) ક્ષપક કરતાં ઉપશમકને અને તેથી ઉપશમકથી પડનારને વમણો વમણો વન્ધ થાય છે. તેથી વેદનીય

લેખપદ્ધાપવિદ્ધે, સર્વનિરુદ્ધે સે આડતે, સેસે સર્વમહંતીએ આડયંબંધદ્વાએ ચરિમકાલ-
સમયંસિ સર્વજહરિણયં ઠિં પજ્જાપજ્જાતિયં નિર્વત્તેતિ, એસ નં ગોયમા ! આડયકમ્મસ્સ જહણ્ણઠિતીંબંધતે,
તત્ત્વહરિત્તે અજહરણે ।

જેના આયુષવન્ધનો કાલ સંક્ષેપ કરી શકાય એમ નથી એવો જે જીવ છે, તેનું સર્વનિરુદ્ધ-સૌથી થોડું આયુષ કે જે સૌથી મોટા
આયુષવન્ધના કાલના એક ભાગ રૂપ છે, એવા તે આયુષવન્ધના છેલ્લા કાલમાં વર્તેતો પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તરૂપ એવી સૌથી જઘન્ય સ્થિતિ
બાંધે છે. હે ગૌતમ ! એ આયુષ કર્મનો જઘન્યસ્થિતિવન્ધક છે. તે સિવાય બીજો અજઘન્યસ્થિતિવન્ધક છે.

કર્મના સાંપરાધિક (કયાયનિમિત્તક) વન્ધના વિચારમાં તેનો જઘન્ય સ્થિતિવન્ધ ક્ષપકને ચાર મુંહર્તનો અને ઉપશમકને ચોવીશ મુંહ-
ર્તનો હોય છે. નામગોત્રનો જઘન્ય વન્ધ ક્ષપકને આઠ મુંહર્ત અને ઉપશમકને સોઠ મુંહર્ત છે. પરંતુ ઉપશમકને પણ વાકીના વન્ધની
અપેક્ષાપ સૌથી જઘન્ય વન્ધ હોય છે, માટે તેના સૂત્રમાં પણ 'અન્નયરે સુહમસંપરાયે ઉવસામપે યવગે વા' કોહ પળ ઉપશમક કે ક્ષપક
સૂક્ષ્મસંપરાય જઘન્યવંધક છે' એમ કહ્યું છે. અને એમ કહેશે કે—'મોહાડવજ્ઞાણં સેસકમ્માણં ભાણિયન્વં'તિ આ પાઠ વડે મોહનીય
અને આયુષ સિવાય વાકીના કર્મ માટે કહેલું.' ઉપસંહાર સૂત્રમાં 'તત્ત્વહરિત્તે અજહરણે' 'તે સિવાય બીજો અજઘન્ય છે.' પટલે ક્ષપક
અને ઉપશમક સૂક્ષ્મસંપરાય સિવાયના બીજા અજઘન્ય સ્થિતિવન્ધક છે. આયુષના વન્ધક સૂત્રમાં 'જે નં જીવે અસંલિપ્પદ્ધાપવિદ્ધે'
ઇત્યાદિ. 'જે જીવ અસંલેપ્યાદ્ધાપ્રવિષ્ટ છે' ઇત્યાદિ. અહીં જીવો કે પ્રકારના છે—સોપક્રમઆયુષવાલા અને નિરુપક્રમઆયુષવાલા. તેમાં
દેવો, નારકો, અસંલ્યાતા વરસના આયુષવાલા મનુષ્ય અને તિર્યંચો તથા સંલ્યાતા વરસના આયુષવાલા છતાં પણ ચક્રવર્તી વગેરે
ઉત્તમ પુરુષો અને ચરમ શરીરી નિરુપક્રમશરીરવાલા જ હોય છે. વાકીના વધા સોપક્રમ આયુષવાલા પણ હોય છે અને નિરુપક્રમ

આયુષવાળા પળ હોય છે. કહ્યું છે કે—

“દેવા નેરૂયા વા અસંખવાસાડયા તિરિમળુયા । ઉત્તમપુરિસા ય તહા ચરમસરીરા ય નિરુવકમા ॥
સેસા સંસારત્યા મર્યા સોવકમા વ રૂયે વા । સોવકમ—નિરુવકમમેઓ મળિઓ સમાસેળ ॥”

તેમાં દેવો, નૈરયિકો તથા અસંખ્યાતા વરસના આયુષવાળા તિર્યંચો અને મનુષ્યો પોતાનું હા માસનું આયુષ વાકી હોય ત્યારે અવશ્ય પરમવના આયુષનો વંધ કરે છે. જે તિર્યંચ અને મનુષ્યો સંખ્યાતા વરસના આયુષવાળા છતાં પણ નિરુપકમઆયુષવાળા છે તેઓ પળ પોતાનું ત્રીજા ભાગનું આયુષ વાકી હોય ત્યારે અવશ્ય પરમવના આયુષનો વંધ કરે છે. જેઓ સોપકમઆયુષવાળા છે તેઓ કદાચ તેઓ પળ પોતાનું ત્રીજા ભાગનું આયુષ વાકી હોય ત્યારે અવશ્ય પરમવના આયુષનો વંધ કરે છે. જેઓ સોપકમઆયુષવાળા છે તેઓ કદાચ ત્રીજા ભાગનું આયુષ વાકી છે જેઓને પવા, અથવા ત્રીજા ભાગનું આયુષ વાકી જેઓને છે પવા, યાવત્ અસંખ્યાદ્વાપ્રવિષ્ટ-જેનો ન સં-ક્ષેપ કરી શકાય પટલોજ માત્ર આયુષનો કાલ વાકી જેઓને છે પવા પરમવાયુષ વાંધે છે, તેથી કહે છે—‘જેણં જીવે’ इत्यादि.—જે જીવ અસંખ્યાદ્વા પ્રવિષ્ટ છે પટલે જેને ત્રીજા ભાગ इत्यादि કરવા વડે જેનો હવે સંક્ષેપ-ભાગ થઈ શકે તેમ નથી પવા કાલમાં પ્રવેશ કરેલો છે, ૫ હેતુથી કહે છે—‘સે’ તેનું— અસંખ્ય અદ્વામાં પ્રવિષ્ટ જીવનું આયુષ સર્વનિરુદ્ધ-ઉપક્રમના હેતુઓ વડે અતિ સંક્ષેપ કરાયેલું છે, તેને માત્ર આયુષવંધ કરવાનો કાલ વાકી છે પટલે તે પછી જીવનકાલ નથી. પણ યાવતને વધારે સ્પષ્ટતાપૂર્વક કહે છે—‘સેસે સવ્વમહંતીપ આડય-વન્ધદ્વાપ’ સૌથી મોટા આયુષવંધના કાલનો શેપ ભાગ છે, તાત્પર્ય ૫ છે કે આયુષવન્ધનો કાલ આઠ આકર્ષપ્રમાણ છે, તેનો શેપ-૫ક આકર્ષપ્રમાણ જેટલું સૌથી અલ્પ આયુષ તેનું વાકી છે. માટે તે ન સંક્ષેપ કરી શકાય તેવા કાલમાં પ્રવિષ્ટ થયેલો અને આયુષવન્ધના ૫ક આકર્ષરૂપે છેલ્લા સમય-કાલમાં વર્તતો હોય છે. અહીં ચરમકાલસમયના ગ્રહણ કરવાથી પરમ સૂક્ષ્મ સમયનું ગ્રહણ ન કરવું, પણ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કાલનું ગ્રહણ કરવું, કારણ કે તેથી ઓછા કાલમાં આયુષના વન્ધનો અસંભવ છે. જેથી વ્યુત્ક્રાન્તિપદમાં પૂર્વે કહ્યું છે કે “હે ભગવન્ ? જીવો સ્થિતિનામ સહિત આયુષનો કેટલા આકર્ષ વડે વન્ધ કરે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી ૫ક આકર્ષ વડે અને ઉત્કૃષ્ટ આઠ આકર્ષ વડે આયુષનો વન્ધ કરે છે. ૫ક આકર્ષ વડે સર્વ જઘન્ય આયુષ વાંધે છે. જેથી કહ્યું છે કે ‘સર્વજહનિય’

૩૬. ઉક્ષોસકાલદ્વિતીયં નં મંતે ! પાણાવરણિજ્ઞં કિં નેરહઓ બંધતિ, તિરિક્ત્વજોણિઓ બંધહ, તિરિક્ત્વજોણિ-
ની બંધહ, મણુસ્સો બંધહ, મણુસ્સિણી બંધહ, દેવો બંધહ, દેવી બંધહ ? ગોયમા ! નેરહઓવિ બંધહ, જાવ દેવીવિ

૩૬. હે ભગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટ કાલની સ્થિતિવાલું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ શું નૈરયિક બાંધે, તિર્યંચયોનિક બાંધે, તિર્યંચયોનિક સ્ત્રી બાંધે, મનુષ્ય
બાંધે, મનુષ્યસ્ત્રી બાંધે, દેવ બાંધે કે દેવી બાંધે ? હે ગૌતમ ! નૈરયિક પળ બાંધે, યાવત્ દેવી પળ બાંધે. હે ભગવન્ ! કેવા પ્રકારનો નારક ઉત્કૃષ્ટ

સર્વે જઘન્ય-સૌથી નાની સ્થિતિ બાંધે છે. તે સ્થિતિ કેવા પ્રકારની છે ? તે કહે છે—‘પર્યાપ્તપર્યાપ્તિકાં’-પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત રૂપ-શરીર અને
ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરવાને સમર્થ અને ઉચ્છ્રવાસપર્યાપ્તિ પૂરી કરવાને અસમર્થ ધર્મી સ્થિતિ બાંધે છે. ૫ શી રીતે જાણી શકાય કે
શરીર અને ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ પૂરી કરવાને સમર્થ સૌથી જઘન્ય સ્થિતિ બાંધે છે પણ તેથી હીન સ્થિતિ બાંધતો નથી ? શુક્તિથી જાણી
શકાય છે. તે આ પ્રમાણે-સર્વ પ્રાણીઓ પરમ્ભવનું આયુષ વાંધીને મરણ પામે છે પણ વાંધ્યા સિવાય મરણ પામતા નથી. અને પરમ્ભવના
આયુષનો વંધ ઔદારિક, વૈક્રિય અને આહારકકાયયોગમાં વર્તતા પ્રાણીને હોય છે, પણ કર્મણ કે ઔદારિક મિશ્રયોગમાં વર્તતો હોય
ત્યારે હોતો નથી. તે સંવન્ધે મૂલ ટીકાકાર કહે છે—“જેનોરાલિયાઈનં તિપ્પં સરીરાણં કાયજોને વટ્ટમાણો આડયવંધનો, ન કમ્મપ્પ,
ઓરાલિયમિસ્સે વા” હિતિ । જેથી ઔદારિકાદિ ત્રણ શરીરના કાયયોને વર્તતો આયુષનો વન્ધ કરે છે, પણ કર્મણ કે ઔદારિક
મિશ્ર યોગમાં વર્તતો આયુષનો વન્ધ કરતો નથી” વિશિષ્ટ ઔદારિકાદિ કાયયોગ શરીર અને ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ વહે પર્યાપ્તને હોય છે, પણ
કેવલ શરીરપર્યાપ્તિ વહે પર્યાપ્તને નથી હોતો. તેથી આ સિદ્ધ થાય છે કે શરીરપર્યાપ્તિ અને ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ વહે પર્યાપ્તનું મરણ થાય
છે, વીજાનું થતું નથી. માટે શરીર અને ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ પૂરી કરવાને સમર્થ ધર્મી જઘન્ય સ્થિતિ બાંધે છે, પણ તેથી હીન સ્થિતિ બાંધતો
નથી. ૫ પ્રમાણે જઘન્યસ્થિતિનો વન્ધ કરનાર કહ્યો.

૩૬. હવે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવંધ કરનાર સંવંધે પૂછે છે—‘ઉક્ષોસકાલદ્વિયં નં મંતે ! પાણાવરણિજ્ઞં કમ્મં કિં નેરહઓ વંધહ’ इत्यादि. ઉત્કૃષ્ટ

बंधइ । केरिसए णं भंते ! नेरइए उक्कोसकालठितीयं णाणावरणिज्जं कम्मं बंधइ ? गोयमा ! सण्णी पंचिदिए स-
व्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्ते सागारे जागरे सुत्तो(तो)वउत्ते मिच्छादिट्ठी कणहलेसे य उक्कोससंकलिट्ठपरिणामे ईसि-
मस्सिमपरिणामे वा, एरिसए णं गोयमा ! नेरइए उक्कोसकालठितीयं णाणावरणिज्जं कम्मं बंधति । केरिसए णं
भंते ! तिरिक्खजोणिए उक्कोसकालठितीयं णाणावरणिज्जं कम्मं बंधति ? गोयमा ! कम्मभूमए वा कम्मभूमगप-
लिभागी वा सण्णी पंचिदिए सब्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्तए सेसं तं चेव जहा नेरइयस्स । एवं तिरिक्खजोणिणीवि

काळनी स्थितिवालुं ज्ञानावरणीय कर्म बांधे ? हे गौतम ! संज्ञी पंचेन्द्रिय सर्व पर्याप्तिओ वडे पर्याप्त, साकार-ज्ञानोपयोगवाळो, जागतो, श्रुत-
ना उपयोगवाळो, मिथ्यादृष्टि, कृष्णलेश्यावाळो, उत्कृष्ट संक्लिष्टपरिणामवाळो के कांडक मध्यम परिणामवाळो होय, आवा प्रकारनो नारक हे
गौतम ! उत्कृष्टकाळनी स्थितिवालुं ज्ञानावरणीय कर्म बांधे. हे भगवन् ! केवा प्रकारनो तिर्यच उत्कृष्ट काळनी स्थितिवालुं ज्ञानावरणीय कर्म
बांधे ? हे गौतम ! कर्मभूमक-कर्मभूमिमां उत्पन्न थयेलो अथवा कर्मभूमगप्रतिभागी-कर्मभूमिमां उत्पन्न थयेलाना जेवो संज्ञी पंचेन्द्रिय,
सर्व प्राप्तिओ वडे पर्याप्त-बाकी बंधुं नैरयिकोनी जेम कहेबुं. एम तिर्यचस्त्री, मनुष्य अने मनुष्यस्त्री संबन्धे पण जाणवुं. देव अने

काळनी स्थितिवालुं ज्ञानावरणीय कर्म शुं नारक बांधे'-इत्यादि सूत्र सुगम छे. नैरयिकसूत्रमां साकार-ज्ञानोपयोगवाळो, जागृत-
जागतो, कारण के नारकोने पण कांडक निद्रानो अनुभव होय छे. ते माटे 'जागतो' एम कछु छे. 'सुतोवउत्ते'-श्रुतना उपयोगवाळो
पटले अभिलाष-शब्दगोचर ज्ञानना उपयोगवाळो, तिर्यचयोनि क सूत्रमां 'कर्मभूमगपलिभागी' कर्मभूमग-कर्मभूमिमां उत्पन्न थयेला,
तेओना प्रतिभाग-समानपणुं जेओने छे एवा पटले तेओना सदृश, जे कर्मभूमिमां उत्पन्न थयेली गर्भिणी तिर्यच स्त्री, तेने कोइए अप-

मणूसेवि मणूसीवि, देवदेवी जहा नेरइए, एवं आउयवजाणं सत्तण्हं कम्माणं । उक्कोसकालठितीयं णं भंते ! आउयं कम्मं किं नेरइओ बंधति, जाव देवी बंधति ? गोयमा ! नो नेरइओ बंधइ, तिरिक्खजोणिओ बंधति, नो तिरिक्खजोणिणी बंधति, मणुस्सेवि बंधति, नो देवो बंधइ, नो देवी बंधइ । केरिसए णं भंते ! तिरिक्खजोणिते उक्कोसठितीयं आउयं कम्मं बंधति ? गोयमा ! कम्मभूमए वा कम्मभूमगपलिभागी वा सण्णी पंचिदिए सन्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्तए सागारे जागरे सुत्तोवउत्ते मिच्छदिही परमकणहलेसे उक्कोससंकलिद्ध-

देवीने नैरयिकनी पेठे कहेवुं. ए प्रमाणे आयुप सिवायनी सात कर्मप्रकृतिओनो उत्कृष्ट वन्य करे छे. हे भगवन् ! उत्कृष्ट कालनी स्थितिवाळुं आयुष कर्म नैरयिक बांधे के यावत् देवी बांधे ? हे गौतम ! नैरयिक न बांधे, तिर्यच बांधे, तिर्यचस्त्री न बांधे, मनुष्य बांधे, मनुष्यस्त्री पण बांधे, देव अने देवी न बांधे. हे भगवन् ! केवा प्रकारनो तिर्यच उत्कृष्ट स्थितिवाळुं आयुष कर्म बांधे ? हे गौतम ! कर्मभूमिमां उत्पन्न थयेलो के कर्मभूमकप्रतिभागी-कर्मभूमिमां उत्पन्न थयेला जेवो, संज्ञी पंचेन्द्रिय, सर्व पर्याप्तिओ वडे पर्याप्त, साकारउपयोगवाळो, जागतो, श्रुतना उपयोगवाळो, मिथ्यादृष्टि, परमकृष्णलेश्यावाळो अने उत्कृष्ट सांक्षिष्ट परिणामवाळो होय, आवा

हरण करी अकर्मभूमिमां मूकैली होय तेनाथी उत्पन्न थयेलो कर्मभूमकप्रतिभागी-कर्मभूमिमां उत्पन्न थयेला जेवो कहेवाय छे. बीजा आचार्यों आवी रीते व्याख्या करे छे-कर्मभूमिमांज उत्पन्न थयेलाने ज्यारे कोइ अकर्मभूमिमां लइ जाय त्यारे ते कर्मभूमकप्र-तिभागी-कर्मभूमिमां उत्पन्न थयेला तुल्य गणाय छे. उत्कृष्ट स्थितिवाळा आयुषबंधना विचारमां नैरयिक, तिर्यचस्त्री, देव अने देवीओनो प्रतिषेध जाणवो. कारण के तेओनी उत्कृष्ट स्थितिवाळा नारकोमां उत्पत्ति थती नथी. मनुष्यसूत्रमां 'सम्मदिही वा मिच्छदिही वा'

ન્ધહ ? ગોયમા ! કમ્મભૂમિયા વા કમ્મભૂમગપલિભાગી વા જાવ સુત્તોવત્તા સમ્માદિટ્ટી સુક્કલેસા તપ્પાઝ-
ગ્ગવિસુજ્ઞમાણપરિણામા, ઇરિસિયા ણં ગોતમા ! મળૂસી ઉવ્વકોસકાલદિઠ્ઠિયં આઝયં કમ્મં વન્ધતિ, અંતરાઈયં
જહા ણાણાવરણિજ્ઞં ।

પણાવણાઈ ભગવઈઈ તેવીસતિમં કમ્મપગડીપયં સમત્તં ॥

ઉત્પન્ન થયેલાના જેવી, યાવત્ શ્રુતના ઉપયોગવાલી, સમ્યગ્દષ્ટિ, શુક્લલેશ્યાવાલી અને તેને યોગ્ય વિશુદ્ધ પરિણામત્રાલી હોય, ળાવી મ-
નુષ્યત્વી હે ગૌતમ ! ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલું આયુષ્ય કર્મ જ્ઞાનાવરણીયની પેઠે જાણયું.

પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના અનુવાદમાં તેવીશમું કર્મપ્રકૃતિ પદ સમાપ્ત.

ચાંદત્તી નથી, પણ અનુત્તર દેવને યોગ્ય આયુષ્ય વાંધે છે. માટે તેના સૂત્રમાં સર્વે પ્રશસ્ત જાણયું. અર્થિ અતિવિશુદ્ધ આત્મા આયુષ્મનો
વન્ધ કરતો જ નથી. માટે તેને યોગ્ય વિશુદ્ધ પરિણામનું પ્રાપ્ત છે. ત્રાહી વધું સ્પષ્ટ છે.

શ્રીમદાચાર્યમહાયગિરિચિત્ત પ્રજ્ઞાપનાટીકાના અનુવાદમાં તેવીશમું કર્મપ્રકૃતિ પદ સમાપ્ત.

— (૧૪૫૦) —

ચડતીસતિમં કમ્મબંધપયં ।

૧. કતિ ણં ભંતે ! કમ્મપગડીઓ પળણ્ણાઓ ? ગોયમા ! અદ્ધ કમ્મપગડીઓ પળણ્ણાઓ, તંજહા-પાળાવરણિ-
જ્ઞં જાવ અંતરાઇયં । एवं નેરહયાણં જાવ વૈમાણિયાણં । જીવે ણં ! પાળાવરણિજ્ઞં કમ્મં બન્ધમાણે કતિ કમ્મપગ-
ડીતો બન્ધઈ ? ગોયમા ! સત્તવિહ્વબન્ધા વા અદ્ધવિહ્વબન્ધતે વા । નેરહય ણં ભંતે ! પાળાવર-
ણિજ્ઞં કમ્મં બન્ધમાણે કતિ કમ્મપગડીતો બન્ધતિ ? ગોયમા ! સત્તવિહ્વબન્ધા વા અદ્ધવિહ્વબન્ધા વા, एवं જાવ

ચોવીશસું કર્મબન્ધ પદ.

૧. હે ભગવન્ ! કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ કહી છે ? હે ગૌતમ ! આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ કહી છે. તે આ પ્રમાણે-૧ જ્ઞાનાવરણીય, યાવત્
અન્તરાય. એમ નૈરયિકોથી માંડી વૈમાનિકો સુધી જાણું. હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધતો કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ
બાંધે ? હે ગૌતમ ! સાત બાંધે, આઠ બાંધે કે છ કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે. હે ભગવન્ ! નૈરયિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધતો કેટલી કર્મપ્ર-
કૃતિઓ બાંધે ? હે ગૌતમ ! સાત બાંધે કે આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે. એ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી જાણું. પરન્તુ મનુષ્ય જીવની પેટે

૧. તેવીશમા પદની વ્યાખ્યા કરી, હવે ચોવીશ પદનો પ્રારંભ કરાય છે. તેનો આ સંવન્ધ છે-પૂર્વના પદમાં કર્મચન્ધાદિરૂપ પરિ-
ણામ વિશેષનો વિચાર કર્યો, તેજ કર્મચન્ધાદિ પરિણામનો વિચાર હવે પછી કહેવાના ચારે પદોમાં કોઈ કોઈ સ્થલે કરવાનો છે. તેમાં
ચોવીશમા પદનું આ પ્રથમ સૂત્ર છે-‘કદ ણં ભંતે ! કમ્મપગડીઓ પળણ્ણાઓ’ ? ‘હે ભગવન્ ! કેટલી પ્રકૃતિઓ કહી છે’-इत्यादि.
પૂર્વે આ સૂત્રપાઠ કહેવામાં આવ્યો છતાં અહીં તેનું ફરીથી કથન તે વિશેષતા જણાવવા માટે છે. એ પ્રમાણે પછીના સૂત્રોમાં પણ જાણું.

वेमाणिते, णवरं मणुस्से जहा जीवे । जीवा णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बन्धमाणा कति कम्मपगडीओ बन्धन्ति ? गोयमा ! सन्वेवि ताव होल्ल सत्तविह्वन्धगा य अट्टविह्वन्धगा य, अह्वा सत्तविह्वन्धगा य अट्टविह्वन्धगा य छव्विह्वन्धगा य, अह्वा सत्तविह्वन्धगा य अट्टविह्वन्धगा य । णेरइया णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बन्धमाणा कति कम्मपगडीतो बन्धन्ति ? गोयमा ! सन्वेवि ताव होल्ल सत्तविह्वन्धगा, अह्वा सत्तविह्वन्धगा य अट्टविह्वन्धगे य, अह्वा सत्तविह्वन्धगा य अट्टविह्वन्धगा य तिणिण वांधे. हे भगवन् ! जीवो ज्ञानावरणीय कर्मनो बंध करता केटली कर्मप्रकृतिओ वांधे ? हे गोतम ! वधा य जीवो सात प्रकृतिओ अने आठ प्रकृतिओ वांधे. अथवा सात प्रकृतिओ वांधे, आठ प्रकृतिओ वांधे अने एक छ प्रकृति वांधे. अथवा सात वांधे, प्रकृति आठ वांधे अने छ प्रकृति वांधे. हे भगवन् ! नैरयिको ज्ञानावरणीय कर्म वांधता केटली कर्मप्रकृतिओ वांधे ? हे गोतम ! वधा य सात प्रकृति वांधे. अथवा सात वांधे अने एक आठ प्रकृति वांधे. अथवा वधा सात वांधे अने आठ प्रकृति वांधे. एम त्रण भांगा धाय छे. ए प्रमाणे यावत् स्तनितकुमार सुधी जाणवुं. पृथिवीकायिको केटली कर्मप्रकृतिओ वांधे ? हे गोतम ! सात प्रकृतिना वांधनारा पण होय. अने

हवे कण्ठु कर्म वांधतो कद कर्मप्रकृतिओ वांधे एम वन्धना संवन्धनो विचार करवानी इच्छावाळा आचार्य प्रथमथी ज्ञानावरणीय कर्म साथे संवन्धनो विचार करे छे-‘णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ बंधद’ हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म वांधतो केटली कर्मप्रकृतिओ वांधे’ इत्यादि सुगम छे, परंतु आयुग वन्धना अभावनाळे सात कर्मनो वन्ध करे छे. अने आयुपने वांधतो होय त्यारे आठ कर्मनो वन्ध करे छे. मोहनीय अने आयुपनो वन्ध न करे त्यारे छ कर्मनो वन्ध करे छे. अने ते सूक्ष्मसंपराय छे. कण्ठु

ભંગા, એવં જાવ થણિયકુમારા ! પુઢવિકાહ્યા ણં પુચ્છા ! ગોયમા ! સત્તવિહવન્ધગાવિ અઢવિહવન્ધગાવિ, એવં જાવ વણસ્સહાહ્યા ! વિગલાણં પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં તિયમંગો-સન્થવેવિ તાવ હોજ્ઞા સત્તવિહવન્ધગા, અહવા સત્તવિહવન્ધગા ય અઢવિહવન્ધગે ય, અહવા સત્તવિહવન્ધગા ય અઢવિહવન્ધગા ય ! મણૂસા ણં ભંતે ! પાણાવરણિજ્જસ્સ પુચ્છા ! ગોયમા ! સન્થવેવિ તાવ હોજ્ઞા સત્તવિહવન્ધગા ૧, અહવા સત્તવિહવન્ધગા ય અઢ-

આઠ પ્રકૃતિના પળ બાંધનારા હોય. એમ વનસ્પતિકાર્યિકો સુધી જાણબું. વિકલેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને ત્રણ ભાંગા સમજવા. બધા ય સાત પ્રકૃતિ બાંધનારા, અથવા સાત બાંધનાર, અથવા સાત પ્રકૃતિ બાંધનારા અને આઠ પ્રકૃતિઓ બાંધનારા હોય છે. હે ભગવન્ ! મનુષ્યો જ્ઞાનાવરણીયનો બંધ કરતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે ? હે ગૌતમ ! ૧ બધા ય સાત પ્રકૃતિઓ બાંધનારા હોય, ૨ અથવા સાત કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધનારા અને એક આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધનાર હોય, ૩ અથવા સાત કર્મપ્રકૃતિ બાંધ-

છે કે-“સત્તવિહવંધગા હોંતિ પાણિણો આગવજ્જણાં તુ । તહ સુહમસંપરાયા છવ્વિહવંધા વિણિદ્ધિઢ્ઠા । મોહાગયવજ્જાણં પયડીણં તે ડ બંધગા મણિયા ।” પ્રાણીઓ આયુષ સિવાય સાત કર્મપ્રકૃતિના વંધક છે અને સૂક્ષ્મસંપરાય મોહનીય અને આયુષ સિવાય છ કર્મ-પ્રકૃતિના બાંધનારા કહ્યા છે. એક કર્મનો વન્ધક હોતો નથી. કારણ કે એક કર્મના વંધક ઉપશાન્તકપાયાદિ હોય છે. તે સંવન્ધે કહ્યું છે કે-“ઉવસંતલ્લીણમોહા કેવલિણો પગવિહવંધા । તે પુણ તુસમયદ્વિયસ્સ વંધકા ન ડળ સંપરાયસ્સ ॥” ઉપશાન્ત-મોહ, ક્ષીણમોહ અને કેવલજ્ઞાની એક કર્મનો વંધ કરે છે. અને તે બે સમયની સ્થિતિવાઙ્ઘા (સાતાવેદનીય) કર્મના વન્ધક છે, પરંતુ સંપરાય (કાપાધિક) કર્મના વન્ધક હોતા નથી. વઙ્ઘી ઉપશાન્તકપાયાદિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધતા નથી, કારણ કે તેનો વન્ધ સૂક્ષ્મ-સંપરાયના છેલ્લા સમયે વિચ્છેદ થાય છે. પળ કેવલ સાતાવેદનીય બાંધે છે, એજ વાયતનો નૈરયિકાદિ વંડકના અનુક્રમથી વિચાર કરે

विह्वन्धगे य २, अहवा सत्तविह्वन्धगा य अट्टविह्वन्धगा य ३, अहवा सत्तविह्वन्धगा य छत्तिविह्वन्धगे य ४, अहवा सत्तविह्वन्धगा य छत्तिविह्वन्धगा य ५, अहवा सत्तविह्वन्धगा य अट्टविह्वन्धगे य छत्तिविह्वन्धगे य ६, अहवा सत्तविह्वन्धगा य अट्टविह्वन्धगा य ७, अहवा सत्तविह्वन्धगा य अट्टविह्वन्धगा य छत्तिविह्वन्धगा य ८, अहवा सत्तविह्वन्धगा य अट्टविह्वन्धगा य ९, एवं एते नव नारा अने आठ कर्म बांधनारा होय, ४ अथवा सातकर्म बांधनारा अने एक छ कर्म बांधनार होय, ५ अथवा सात कर्म बांधनारा अने छ कर्म बांधनारा होय, ६ अथवा सात कर्म बांधनारा एक आठ कर्म बांधनार अने एक छ कर्म बांधनार होय, ७ अथवा सात कर्म बांधनारा होय, ८ अथवा सात कर्म बांधनारा आठ कर्म बांधनारा अने एक छ कर्म बांधनार होय. ९ अथवा सात कर्म बांधनारा आठ कर्म बांधनारा अने छ कर्म बांधनारा होय. ए नव भांगा थया. वाकीना व्यन्तर-छे-‘नैरइय णं भंते !’ इत्यादि. हे भगवन् ! नैरयिक ज्ञानावरण कर्म बांधतो केटली कर्मप्रकृतिओ बांधे ? इत्यादि. अहीं मनुष्य सिवाय वाकीना वधा स्थानोमां वेज भांगा जाणवा. सात कर्मना बन्धक के आठ कर्मना बन्धक होय, परन्तु ‘छ कर्मना बन्धक’ ए व्रीजो भांगो न होय. कारण के तेओने सूक्ष्मसंपराय गुणस्थानकनो असंभव छे. मनुष्यना स्थानमां व्रणे भांगा कहेवा. कारण के तेने सूक्ष्मसंपराय गुणस्थानकनो संभव छे. तेज प्रमाणे सूत्रकार कहे छे—‘एवं जाव वेमाणिण’ ए प्रमाणे ते भांगा वैमानिक सुधी कहेवा. ‘नवरं मणुसे जहा जीवे’ परन्तु मनुष्यने जीवनी भेठे कहेहुं. एम एक वचने आथयी वृद्धक कयो. हवे वयुवचने आथयी सूत्र कहे छे-‘जीवा णं भंते’ ! इत्यादि. हे भगवन् ! जीवो ज्ञानानरणीय कर्म बांधतां केटली कर्मप्रकृतिओ बांधे ? इत्यादि. अहीं जीवो सात कर्मना बन्धक अने आठ कर्मना बन्धक हमेशां घणां होय छे अने छ कर्मनो बन्धक जीव कोद वार होय छे अने कोइ वार होतो नथी.

ભંગા । સેસા વાણમંતરાદિયા જાવ વેમાણિતા જહા નેરહયા સત્તવિહાદિબન્ધગા ભણિતા તહા ભાણિત઼્વા ।
 એવં જહા પાણાવરણં બન્ધમાણા જાહિં ભણિતા દંસણાવરણંપિ બન્ધમાણા તહિં જીવાદીયા એગત્તપોહત્તણિં
 ભાણિત઼્વા ।

શ્રી આરંભી વૈમાનિક સુધીના દેવો નૈરયિકોની પેઠે સત્તવિધાદિ બન્ધક કહ્યા છે તેમ કહેવા. એ પ્રમાણે જેમ જ્ઞાનાવરણના બન્ધ કર-
 નારા હ્યાં કહ્યા છે, ત્યાં દર્શનાવરણનો પણ બન્ધ કરનારા જીવાદિ એકવચન અને બહુવચન વડે કહેવા.

કારણ કે ઉત્કૃષ્ટ હા માસ સુધીનું તેનું અન્તર કહ્યું છે. જ્યારે હા કર્મનો વન્ધ કરે છે ત્યારે પણ જઘન્ય સ્થાને એક બે અને ઉત્કૃષ્ટ
 પક્ષોને આઠ હોય છે. જ્યારે હા કર્મનો વન્ધક એક પણ ન હોય ત્યારે પહેલો ભાંગો, જ્યારે એક હોય ત્યારે વીજો ભાંગો અને ઘણા
 હોય ત્યારે ત્રીજો ભાંગો હોય છે. નારકો હા કર્મના વન્ધક હોતાજ નથી, અને આઠ કર્મના વન્ધક પણ કદાચિત્ હોય છે. તેમાં જ્યારે
 એક પણ નારક આઠ કર્મનો વન્ધક નથી હોતો, ત્યારે વધાય સાત કર્મના વન્ધક હોય છે-પ્રથમ ભંગ. જ્યારે એક આઠ કર્મનો
 વન્ધક હોય ત્યારે ત્રીજો ભાંગો, જ્યારે ઘણા આઠ કર્મના વન્ધક હોય ત્યારે ત્રીજો ભાંગો હોય છે. આજ ત્રણે ભાંગા વશે ભવનપતિમાં
 વિચારવા. પાંચે પૃથિવ્યાદિમાં 'સાત કર્મના વાંધનારા' આ એકજ ભાંગો હોય છે. કારણ કે તેઓમાં આઠ
 કર્મને વાંધનારા પણ ઘણા હોય છે. વેદિન્દ્રિય, ચર્ચરિન્દ્રિય અને તિર્યચ પંચેન્દ્રિય સૂત્રમાં નૈરયિકની પેઠે ત્રણ ભાંગા જાણવા.
 મનુષ્યસૂત્રમાં નવ ભાંગા જાણવા, કારણ કે આઠ કર્મના વન્ધક અને હા કર્મના વન્ધક કદાચિત્ સર્વથા પણ હોતા નથી. તેમાં આઠ
 કર્મના અને હા કર્મના વાંધનારા ન હોય ત્યારે વધાય સાત કર્મના વાંધનારા હોય પ્રથમ ભંગ. કારણ કે સાત કર્મના વાંધનારા
 હમેશાં ઘણા હોય છે. એક આઠ કર્મનો વાંધનાર હોય ત્યારે સાત કર્મ વાંધનાર-પ્ર વીજો ભાંગો. ઘણા

૨. વેયણિજ્જં બંધમાણે જીવે કતિ કસ્મપગ્ગહીઓ બન્ધહ ? ગોયમા ! સત્તવિહવન્ધણ વા અટ્ટવિહવન્ધણ વા છન્વિહવન્ધણ વા એગવિહવન્ધણ વા, એવં મણૂસેવિ । સેસા નારગાદીયા સત્તવિહવન્ધણ વા અટ્ટવિહવન્ધણ વા જાવ વેમાણિતે । જીવા ણં ભંતે ! વેદણિજ્જં કસ્મં પુચ્છા । ગોયમા ! સન્વેવિ તાવ હોજ્જા સત્તવિહવન્ધણ ય અટ્ટવિહવન્ધણ ય એગવિહવન્ધણ ય છન્વિહવન્ધણ ય, અહવા સત્તવિહવન્ધણ ય અટ્ટવિહવન્ધણ ય એગવિ-

૨. વેદનીય કર્મ બાંધતો જીવ કેટલી પ્રકૃતિઓ બાંધે ? હે ગૌતમ ! સાત કર્મનો બાંધનાર, આઠ કર્મનો બાંધનાર, છ કર્મનો બાંધનાર અને એક કર્મનો પણ બાંધનાર હોય. એમ મનુષ્ય સંવંધે પળ કહેવું. વાકીના નારકાદિ જીવો સાત કર્મ બાંધનારા અને આઠ કર્મ બાંધનારા વૈમાનિક સુધી કહેવા. હે ભગવન્ ! વેદનીય કર્મ બાંધતા જીવો કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે ? હે ગૌતમ ! બધા ય જીવો સાત પ્રકૃતિ બાંધનારા, આઠ પ્રકૃતિઓ બાંધનારા, એક પ્રકૃતિ બાંધનાર હોય. અથવા સાત કર્મ બાંધનારા આઠ કર્મ

આઠ કર્મના બાંધનારા હોય ત્યારે સાત કર્મ બાંધનારા અને આઠ કર્મ બાંધનારા હોય-પ ત્રીજો ભાંગો-પ પ્રમાણે આઠ કર્મનો બાંધનાર ન હોય ત્યારે 'પદ્ધિવિધવન્ધક' પદના એક વચન અને વહુવચનને આશ્રયી બે ભાંગા થાય. એમ દ્વિકસંયોગમાં ચાર ભાંગા, ત્રિકસંયોગમાં પળ અષ્ટવિધવન્ધક અને પદ્ધિવિધવન્ધક પદના પ્રત્યેકના એકવચન અને વહુવચનને અપેક્ષી ચાર ભાંગા થાય-એમ વધા મઠી નવ ભાંગા થાય. વ્યન્તર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિકો નૈરયિકોની પેઠે જાણવા. જેમ ધાનાવરણીય કર્મનો વિચાર કર્યો તેમ દર્શનાવરણીય કર્મનો પણ વિચાર કરવો.

૨. વેદનીય કર્મના વિચારમાં ઉપશાન્તમોહ્યાદિ એક કર્મના જ બન્ધક હોય છે. વાકી વધું પૂર્વની પેઠે જાણવું. મરુપ્યપદનો વિચાર કરવામાં પણ તેજ પૂર્વે કહેલા નવ ભાંગા કહેવા. કારણ કે સાત કર્મ બાંધનારા હમેશાં ઘણા હોવાથી વીજા

હવન્ધગા ય છત્તિવિહવન્ધગા ય, અવસેસા નારગાદીયા જાવ વેમાણિતા જાઓ ણાણાંવરણં બંધમાણાં બંધન્તિ તાહિં મા-
ણિતત્ત્વા । નવરં મણૂસા ણં ભંતે ! વેદણિજ્ઞં કર્મં બન્ધમાણા કતિ કર્મમપગડીતો બન્ધન્તિ ? ગોયમા ! સવ્વેવિ તાવ હો-
જ્ઞા સત્તવિહવન્ધગા ય એગવિહવન્ધગા ય ૧, અહવા સત્તવિહવન્ધગા ય એગવિહવન્ધગા ય ૨, અહવા
સત્તવિહવન્ધગા ય એગગવિહવન્ધગા ય અટ્ટવિહવન્ધગા ય ૩, અહવા સત્તવિહવન્ધગા ય એગવિહવન્ધગા ય છત્તિવિહ-
વન્ધગે ય ૪, અહવા સત્તવિહવન્ધગા ય એગવિહવન્ધગા ય છત્તિવિહવન્ધગા ય ૫, અહવા સત્તવિહવન્ધગા ય એગ-
વિહવન્ધગા ય અટ્ટવિહવન્ધગે ય છત્તિવિહવન્ધગા ય એગવિહવન્ધગા ય અટ્ટવિહ-
વન્ધગે ય છત્તિવિહવન્ધગા ય ૭, અહવા સત્તવિહવન્ધગા ય એગવિહવન્ધગા ય અટ્ટવિહવન્ધગા ય છત્તિવિહવન્ધગે

બાંધનારા એક કર્મ બાંધનારા અને છ કર્મ બાંધનારા હોય. બાકીના નારકાદિ યાવત્ વૈમાનિકો જ્ઞાનાવરણં બાંધતાં જે પ્રકૃતિઓ બાંધે છે તે વડે કહેવા. પરન્તુ હે ભગવન્ ! મનુષ્યો વેદનીય કર્મ બાંધતાં કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે ? હે ગૌતમ ! બધાય મનુષ્યો ? સાત કર્મપ્ર-
કૃતિ બાંધનારા અને એક પ્રકૃતિ બાંધનારા હોય. ૨ અથવા સાત કર્મપ્રકૃતિ બાંધનારા, એક કર્મ બાંધનારા અને એક આઠ કર્મ બાંધનારા
હોય. ૩ અથવા સાત કર્મ બાંધનારા એક કર્મ બાંધનારા અને આઠ કર્મ બાંધનારા હોય. ૪ અથવા સાત કર્મ બાંધનારા, એક કર્મ
બાંધનારા અને એક છ કર્મ બાંધનારા હોય. ૫ અથવા સાત કર્મ બાંધનારા એક કર્મ બાંધનારા અને છ કર્મ બાંધનારા હોય. ૬ અથવા
સાત કર્મ બાંધનારા એક કર્મ બાંધનારા એક આઠ કર્મ બાંધનારા અને એક છ કર્મ બાંધનારા હોય. ૭ અથવા સાત કર્મ બાંધનારા,

માંગાઓનો સંભવ નથી.

य ८, अहवा सत्तविहबन्धगा य एगविहबन्धगा य अट्टविहबन्धगा य छन्विहबन्धगा य ९-एवं एए नव भंगा भाणियव्वा ।

३. मोहणिज्जं बन्धमाणे जीवे कति कम्मपगडीओ बन्धइ ? गोयमा ! जीवेगिंदियवज्जो तिय भंगो । जीवेगिंदिया सत्तविहबन्धगावि अट्टविहबन्धगावि । जीवे णं भंते ! आउयं कम्मं बन्धमाणे कति कम्मपगडीओ बन्धइ ? गोयमा ! नियमा अट्ट, एवं नेरइए जाव वेमाणिए, एवं पुहुत्तेणवि । णामगोयंतराइयं बन्धमाणे जीवे कति कम्म-

एक कर्म बांधनारा एक आठ कर्म बांधनारो अने छ कर्म बांधनारा होय. ८ अथवा सात कर्म बांधनारा एक कर्म बांधनारा आठ कर्म बांधनारा अने एक छ कर्म बांधनारो होय. ९ अथवा सात कर्म बांधनारा एक कर्म बांधनारा आठ कर्म बांधनारा अने छ कर्म बांधनारा होय. ए प्रमाणे ए नव भांगा कहेवा.

३. मोहनीय कर्मनो बन्ध करतो जीव केटली कर्मप्रकृतिओ बांधे ? हे गौतम ! जीव अने एकेन्द्रिय सिवाय बाकीनाने त्रण भांगा जाणवा. जीव अने एकेन्द्रियो सात कर्म बांधनारा अने आठ कर्म बांधनारा पण होय. हे भगवन् ! जीव आयुष कर्म बांधतो केटली

३. मोहनीय कर्मनो विचार करवा मां जीवपदमां अने पृथिव्यादि पदोमां प्रत्येकने विशेषे सात कर्म बांधनारा अने आठ कर्म बांधनारा होय ए एकज भांगो होय छे. कारण के वन्ने प्रकारना जीवो हमेशां घणा होय छे. छ कर्मनो बांधनार मोहनीय कर्म बांधतो नथी. कारण के मोहनीयनो बन्ध अनिवृत्ति बाहरसंपराय सुधी होय छे अने सूक्ष्मसंपराय छ कर्मनो बन्ध करे छे. आयुपने बांधनार अवश्य आठ कर्मनो बन्धक होय छे, माटे तेना विचारमां एकवचन अने बहुवचनने आथयी भांगा थता नथी. नाम, गोत्र अने

पगडीओ बन्धइ ? गोयमा ! जाओ पाणावरणिज्जं कम्मं बन्धमाणे बन्धति ताहिं भाणितव्वो, एवं नेरइएवि जाव वेमाणिए, एवं पुहुत्तेणवि भाणियव्वं ।

पणवणाए भगवईए चउवीसतिमं कम्मबन्धपयं समत्तं ।

कर्मप्रकृतिओ बांधे ? हे गौतम ! अवश्य आठ कर्मप्रकृतिओ बांधे. ए प्रमाणे नैरयिकथी आरंभी वैमानिक सुधी जाणवुं. एम बहुवचन वडे पण समजवुं. हे भगवन् ! नाम, गोत्र अने अन्तराय कर्मनो बन्ध करतो जीव केटली कर्मप्रकृतिओ बांधे ? हे गौतम ! ज्ञानाव-
णीय कर्मनो बन्ध करतो जेटली कर्मप्रकृति बांधे तेटली कहेवी. एम नैरयिकथी मांडी वैमानिक सुधी कहेवुं. ए प्रमाणे बहुवचन वडे पण कहेवुं.

प्रज्ञापना भगतीमां चोवीशमुं कर्मबन्धपद समाप्त.

अन्तराय सूत्रो ज्ञानावरणीय सूत्रनी पेटे जाणवा.

श्रीमद् आचार्य मलयगिरिविरचित प्रज्ञापना टीकाना अनुवादमां कर्मबन्ध नामे चोवीशमुं पद समाप्त.

पणवीसतिमं कम्मवेयपयं ।

१. कति णं भंते ! कम्मपगडीओ पन्नत्ताओ ? गोयमा ! अट्ट कम्मपगडीओ पणत्ताओ, तजहा—णाणावर-णिज्जं जाव अंतराइयं, एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं । जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बन्धमाणे कति कम्मपगडीतो वेदेति ? गोयमा ! नियमा अट्ट कम्मपगडीतो वेदेति । एवं नेरइए जाव वेमाणिए, एवं पुहुत्तेणवि । एवं वेदणिज्जवज्जं जाव अंतराइयं । जीवे णं भंते ! वेदणिज्जं कम्मं बन्धमाणे कति कम्मपगडीतो वेदेति ? गो-

पचीशमुं कर्मवेद पद

१. हे भगवन् ! केटली कर्मप्रकृतिओ कही छे ? हे गौतम ! आठ कर्मप्रकृतिओ कही छे. ते आ प्रमाणे—ज्ञानावरण, यावत् अंतराय. ए प्रमाणे नैरयिकोथी मांडी वैमानिको सुधी जाणवुं. हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म बांधतो केटली कर्मप्रकृतिओ वेदे ? हे गौतम ! अवश्य आठ कर्मप्रकृतिओ वेदे. एम नैरयिकोथी आरंभी वैमानिक सुधी जाणवुं. ए प्रमाणे बहुवचन वडे पण समजवु. ए रीते वेदनीय सिवाय यावत् अंतराय सुधी जाणवुं. हे भगवन् ! जीव वेदनीय कर्म बांधतो केटली कर्मप्रकृतिओ वेदे ? हे गौतम !

१. हवे पचीशमुं पद आरंभाय छे, तेमां आ प्रथम सूत्र छे—‘कइ णं भंते ! कम्मपगडीओ’—‘हे भगवन् ! केटली कर्मप्रकृतिओ कही छे’ इत्यादि सूत्र स्पष्ट छे. हवे ‘कयुं कर्म बांधतो केटली कर्मप्रकृति वेदे’ प विचारे छे—‘जोवे णं भंते’ ! हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म बांधतो केटली कर्मप्रकृति वेदे ? इत्यादि सूत्र सुगम छे. वेदनीय सूत्रमां ‘सत्तविहवेयए वा, अट्टविहवेयए वा चउ-व्विहवेयए वा’ सात कर्म वेदनार, आठ कर्म वेदनार अने चार कर्म वेदनार उपशान्तमोह के क्षीणमोह होय छे,

યમા ! સત્તવિહવેદ૯ વા અદ્ધવિહવેદ૯ વા ચઙ્ઞવિહવેદ૯ વા, એવં મણૂસેવિ । સેસા નેરહ્યાતી એગત્તેણં પુહુત્તે-
જવિ નિયમા અદ્ધ કર્મપગડીઓ વેદંતિ જાવ વેમાણિયા । જીવા ણં મંતે ! વેદણિજં કર્મમં બન્ધમાણા કતિ ક-
ર્મપગડીતો વેદંતિ ? ગોયમા ! સન્ધવેવિ તાવ હોજ્ઞા અદ્ધવિહવેદગા ય ૧, અહવા અદ્ધવિહવેદગા
ય ચઙ્ઞવિહવેદગા ય સત્તવિહવેદગે ય ૨, અહવા અદ્ધવિહવેદગા ય ચઙ્ઞવિહવેદગા ય સત્તવિહવેદગા ય ૩, એવં
મણૂસાવિ માણિયન્ધવા ॥ પણવણાએ ભગર્વદે કર્મવેદનામં પળવીસતિમં પયં સમત્તં ॥

સાત, આઠ કે ચાર કર્મપ્રકૃતિઓ વેદે. એ પ્રમાણે મનુષ્ય પળ વેદે. બાકીના નૈરયિકથી આરંભી વૈમાનિક સુધી એકવચન અને બહુવ-
ચન વડે પળ અવશ્ય આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ વેદે. હે ભગવન્ ! જીવો વેદનીય કર્મ બાંધતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વેદે ? હે ગૌતમ ! ૧
વધા ય આઠ કર્મ વેદનારા અને ચાર કર્મ વેદનારા હોય. ૨ અથવા આઠ કર્મ વેદનારા ચાર કર્મ વેદનારા અને એક સાત કર્મ વે-
દનાર હોય. ૩ અથવા આઠ કર્મ વેદનારા ચાર કર્મ વેદનારા અને સાત કર્મ વેદનારા હોય. એ પ્રમાણે મનુષ્યો પળ કહેવા.

પ્રજ્ઞાપના ભગવતીના અનુવાદમાં 'કર્મવેદ' નામે પચીશમું પદ સમાત.

કારણ કે તે વન્નેને મોહનીયનો ઉદય નથી. આઠ કર્મ વેદનારા મિથ્યાદૃષ્ટિથી આરંભી સૂક્ષ્મસંપરાય સુધીના જીવો છે, કારણ કે તેઓને
અવશ્ય આઠે કર્મનો ઉદય છે. ચાર કર્મ વેદનાર સયોગી કેવલી છે, કારણ કે તેઓને ચાર ઘાતી કર્મનો ઉદય નથી. બહુવચનમાં સાત
કર્મ વેદનારા કદાચિત્ હોય છે મોટે જ્ઞાણ માંગા થાય છે.

શ્રીમદ્ આચાર્ય મલ્લયગિરિ ચિરંચિત પ્રજ્ઞાપના ટીકાના અનુવાદમાં પચીશમું કર્મવેદ પદ સમાત.

છઠ્ઠીસતિમં કમ્મવેયબંધપયં ।

૧. કતિ ણં મંતે ! કમ્મપગડીઓ પળણ્ણાઓ ? ગોયમા ! અટ્ટ કમ્મપગડીઓ પળણ્ણાઓ, તંજહા—પાણાવરણિજ્જં, જાવ અંતરાયં । एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं । जीवे णं मंते ! पाणावरणिज्जं कम्मं वेदमाणे कति कम्मपगडीओ बन्धति ! गौयमा ! सत्तविहबन्धए वा अट्टविहबन्धए वा एगविहबन्धए वा । नेरइए णं मंते ! पाणावरणिज्जं कम्मं वेदमाणे कति कम्मपगडीओ बन्धति ? गौयमा ! सत्तविहबन्धए वा

છઠ્ઠીશાસું કર્મવેદબન્ધ પદ.

૧. હે ભગવન્ ! કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ કહી છે ? હે ગૌતમ ! આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ કહી છે. તે આ પ્રમાણે—જ્ઞાનાવરણ, યાવત્ અન્તરાય. એ પ્રમાણે નૈરયિકોથી માંડી વૈમાનિકો સુધી કહેહું. હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વેદતો કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વાંધે ? હે ગૌતમ ! સાત કર્મપ્રકૃતિઓનો વન્ધ કરે, આઠ કર્મનો વન્ધ કરે અને એક કર્મનો પણ વન્ધ કરે. હે ભગવન્ ! નૈરયિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વેદતો કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વાંધે ? હે ગૌતમ ! સાત કર્મ વાંધે કે આઠ કર્મ વાંધે. એ પ્રમાણે વૈમાનિક

૧. હવે છઠ્ઠીશમા પદનો પ્રારંભ કરાય છે, તેહું આ પ્રથમ સૂત્ર છે—‘કતિ ણં મંતે’ ! હે ભગવન્ ! કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ કહી છે ?—ઇત્યાદિ સૂત્રનો અર્થ સ્પષ્ટ છે, હવે ‘કયું કર્મ વેદતો કયું કર્મપ્રકૃતિઓ વાંધે’ એમ ઉદયની સાથે વન્ધના સંબન્ધનો વિચાર કરતા સૂત્ર-કાર કહે છે—‘જીવે ણં મંતે ! પાણાવરણિજ્જં કમ્મં વેપમાણે કય્ઞ કમ્મપગડીઓ વંધણ્ ? હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાનાવરણ કર્મ વેદતો કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વાંધે’—ઇત્યાદિ સુગમ છે. પરન્તુ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વેદતો એક પ્રકૃતિનો વન્ધ કરનાર ઉપશાન્તમોહ કે ક્ષીણમોહ હોય

અટ્ટવિહવન્ધપ વા, એવં જાવ વેમાણિતે, એવં મણૂસે જહા જીવે ! જીવા ણં મંતે ! ણાણાવરણિજ્જં કમ્મ વેદેમાણા કતિ કમ્મપગડીતો વન્ધન્તિ ? ગોયમા ! સન્વેવિ તાવ હોજ્ઞા સત્તવિહવન્ધગા ય અટ્ટવિહવંધગા ય ૧, અહવા સત્તવિહવન્ધગા ય ૨, અહવા સત્તવિહવન્ધગા ય અટ્ટ- વિહવન્ધગા ય છન્વિહવન્ધગા ય ૩, અહવા સત્તવિહવન્ધગા ય અટ્ટવિહવન્ધગા ય ૪, અહવા સત્તવિહવન્ધગા ય અટ્ટવિહવન્ધગા ય ૫, અહવા સત્તવિહવન્ધગા ય અટ્ટવિહવન્ધગા ય છ-

સુધી જાણું. મનુષ્ય જીવની પેઠે બાંધે છે. હે ભગવન્ ! જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વેદતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે ? હે ગૌતમ ! ૧. વધાય સાત કર્મ બાંધનારા અને આઠ કર્મ બાંધનારા હોય. ૨ અથવા સાત કર્મ બાંધનારા આઠ કર્મના બાંધનારા અને એક છ કર્મ બાંધનારો હોય. ૩ અથવા સાત કર્મ બાંધનારા આઠ કર્મ બાંધનારા અને છ કર્મ બાંધનારા હોય. ૪ અથવા સાત કર્મ બાંધનારા આઠ કર્મના બાંધનારા અને એક કર્મના બાંધનારા હોય. ૫ અથવા સાત કર્મ બાંધનારા આઠ કર્મ બાંધનારો અને એક કર્મના બાંધનારા હોય. ૬ અથવા સાત કર્મ બાંધનારા આઠ કર્મ બાંધનારો અને એક કર્મ બાંધનારો હોય. ૭ અથવા

છે, પણ સયોગી કેવલી હોતા નથી. કારણ કે તેને જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય નથી. વહુવચનના વિચારમાં છ પ્રકૃતિનો વન્ધ કરનારા સૂક્ષ્મ સંપરાયો અને એક પ્રકૃતિનો વન્ધ કરનારા ઉપશાન્તમોહ અને ક્ષીણમોહ કદાચિત્ હોય છે અને તે એકત્વાદિ રૂપે વિકલ્પે હોય છે. પટલે કોઈ વાર એક હોય, કોઈ વાર અનેક હોય અને કોઈ વાર ન પળ હોય. મોટે એક અને અનેક ૫ વસ્ત્રે પ્રકારના અભાવમાં સાત કર્મના બાંધનારા અને આઠ કર્મના બાંધનારા પળ હોય-પ્ર એકજ માંગો હોય છે. કારણ કે વન્ને પ્રકારના જીવો દમેશાં ઘણા

विविधबन्धः य एगविहबन्धः य ६, अहवा सत्तविहबन्धगा य अट्टविहबन्धगा य छत्रिविहबन्धः य एगविहबन्धगा य ७, अहवा सत्तविहबन्धगा य अट्टविहबन्धगा य छत्रिविहबन्धगा य एगविहबन्धः य ८, अहवा सत्तविहबन्धगा य अट्टविहबन्धगा य छत्रिविहबन्धगा य ९, एवं एते नव भंगा । अवसेसाणं एगिदियमणूसवज्जाणं तियभंगो जाव वेमाणियाणं । एगिदियाणं सत्तविहबन्धगा य अट्टविहबन्धगा य । मणूसाणं पुच्छा । गोयमा ! सव्वेवि ताव होज्ज सत्तविहबन्धगा १, अहवा सत्तविहबन्धगा य अट्टविहबन्धगे य २, अहवा

સાત કર્મ વાંધનારા આઠ કર્મ વાંધનારા એક છ કર્મ વાંધનાર અને એક કર્મ વાંધનારા હ કાર્મ વાંધનારા અને એક કર્મ વાંધનારા હ અથવા સાત કર્મ વાંધનારા આઠ કર્મ વાંધનારા છ કર્મ વાંધનારા અને એક કર્મ વાંધનારા હોય. ૯ પ્રમાણે આ નવ ભાંગા થાય છે. એકેન્દ્રિય અને મનુષ્ય સિવાય વાક્ત્રીનાને વૈશ્વાનિક સુધી ટ્રણ ભાંગા હોય છે. એકેન્દ્રિયો સાત કર્મ વાંધનારા અને આઠ કર્મના વાંધનારા હોય. મનુષ્યો જ્ઞાનાવર્ણીય વેદતાં કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વાંધે ? એ પ્રશ્ન. હે ગૌતમ ! ૧ વધ્યા ય સાત કર્મના વાંધનારા હોય. ૨ અથવા સાત કર્મના વાંધનારા અને એક આઠ કર્મનો વાંધનાર હોય. ૩

હોય છે. તેથી છ પ્રકૃતિના વન્ધક પદનો પ્રદેશ કરતાં એકવચન વહે વે માંગા થાય છે, એ પ્રમાણે એક પ્રકૃતિના વન્ધ-
કનો પ્રદેશ કરતાં પણ વે માંગા થાય છે. વન્ને પદનો સાથે પ્રદેશ કરીએ પટલે પૂર્વની પેઠે ચાર માંગા થાય છે-એમ વધા મઠીને તવ
માંગા થાય છે. એકેન્દ્રિય અને મનુલ્ય સિવાય નૈરયિકાદિ પદોમાં વહુવચનને આશ્રયી ત્રણ માંગા થાય છે, કારણ કે આઠ પ્રકારના
કર્મનો વન્ધ કરનારા કદાચિત્ હોવાથી એકપણે અને અનેકપણે વિકલ્પે હોય છે. એકેન્દ્રિયોમાં માંગાનો અભાવ છે પટલે વીજા માંગા થતા

ए य एगविह्वन्धए य भंगा अट्ठ, एवं एते सत्तावीसं भंगा । एवं जहा णाणावरणिज्जं तथा दंसणावरणिज्जंपि अंतराहयंपि ।

૨. જીવે નં ભંતે ! વેદણિજ્જં કર્મમં વેદેમાણે કતિ કર્મમપગડીતો વન્ધતિ ? ગોયમા ! સત્તવિહ્વંધતે વા છ-
વિવિહ્વન્ધએ વા એગવિહ્વન્ધએ વા અવંધએ વા, એવં મણૂસેવિ । અવસેસા ણારયાદીયા સત્તવિહ્વન્ધગા અટ્ઠવિહ્-
વન્ધગા ય, એવં જાવ વેમાણિતા । જીવા નં ભંતે ! વેદણિજ્જં કર્મમં વેદેમાણા કતિ કર્મમપગડીઓ વન્ધન્તિ ? ગો-

નાર અને એક એક કર્મ વાંધનાર હોય-इत्यादि चार भांगा. २०-२७ अथवा सात कर्मना वांधनारा एक आठ कर्म वांधनार एक छ
कर्म वांधनार અને એક એક કર્મ વાંધનાર હોય इत्यादि आठ भांगा. ए प्रमाणे ए सत्यावीश भांगा थाय छे. ए प्रमाणे जेम ज्ञानावर-
णीय वेदतां कर्मप्रकृतिओनो वन्ध कखो तेम दर्शनावरणीय અને અન્તરાય વેદતાં ના વન્ધ કહેવો.

૨. હે ભગવન્ ! વેદનીય કર્મ વેદતો જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વાંધે ? હે ગૌતમ ! સાત કર્મ વાંધનાર, આઠ કર્મ વાંધનાર, છ કર્મ વાંધ-
નાર એક કર્મ વાંધનાર અને અવન્ધક હોય. એમ મનુષ્ય સંવન્ધે ના જાણવું. વાકીના નારકાદિ સાત કર્મના વન્ધક અને આઠ કર્મના

પદનો એક સાથે પ્રક્ષેપ કરતાં આઠ ભાંગા-एम वधा मळी सत्यावीश भांगा थाय छे,

૨. વેદનીય સૂત્રમાં એક કર્મનો વન્ધ કરનાર સયોગી કેવલી ના હોય છે, કારણ કે તેને ના વેદનીયનો ઉદય અને વન્ધનો
સંભવ છે. અવન્ધક અયોગી કેવલી છે. કારણ કે તેને યોગ નહિ હોવાથી વેદનીય કર્મ વેદવા છતાં ના વન્ધનો સંભવ નથી.
વેદનીય સૂત્રમાં એકવચન અને વહુવચનના વિચારમાં જીવપદને વિશે નવ ભાંગા થાય છે, કારણ કે તેમાં સાત આઠ અને એક કર્મનો

ગતં, નારગાદીણં તિયમંગા જાવ વેમાણિયાણં।નવરં મણૂસાણં પુચ્છા । સન્વેવિ તાવ હોજ્ઞા સત્તવિહવંધગા ય એ-
ગવિહવન્ધગા ય, અહવા સત્તવિહવન્ધગા ય એગવિહવંધતે ય અદ્વિહવંધતે ય અવંધતે ય, एवं
एते सत्तावीसं भंगा भाणितत्वा, एवं जहा वेदणिज्जं तहा आउयं नामं गोयं च भाणितत्वं । मोहणिज्जं वेदे-
माणे जहा पाणावरणिज्जं तहा भाणियत्वं ॥ पणवणाए भगवईए छब्बीसतिमं कम्मवेयवन्धपयं समत्तम् ॥

નારા એક છ કર્મ વાંધનાર અને એક અવંધક હોય-इत्यादि चार भांगा जाणवा. ए प्रमाणे ए नव भांगा थाय छे. एकेन्द्रियोने
अभंगक-बीजा भांगा थता नथी. नारकथी मांडी वैमानिक सुधी त्रण भांगा समजवा. परन्तु मनुष्यो संवंधे प्रश्न करवो. १ वधा य
सात कर्म बांधनारा અને એક કર્મ વાંધનારા હોય. २ अथवा सात कर्म बांधनारा एक छे कर्म बांधनारो एक
आठ कर्म बांधनारो અને એક અવંધક હોય-एम उपर प्रमाणे सत्यावीश भांगाओ कहेवा. जेम वेदनीय कहूं, तेम आयुष, नाम अने
गोत्र कर्म संबन्धे कहेवुं. जेम ज्ञानावरणीयने वेदता जेटली प्रकृतिनो बंध कह्यो छे तेम मोहनीय कर्म वेदता कहेवो.

પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના અનુવાદમાં છબ્વીસસું કર્મવેદ વન્ધ પદ સમાપ્ત.

છે. મનુષ્યપદમાં સત્યાવીશ ભાંગા થાય છે-તેમાં સાત કર્મના વાંધનારા અને એક કર્મ વાંધનારા કેવલ વાગુવચન વડે હ્રમેશાં અવ-
સ્થિત હોય છે અને તે સિવાય બીજા ત્રણે આઠ કર્મ વાંધનારા, છ કર્મ વાંધનારા અને અવન્ધક મનુષ્યો કદાચિત્ હોય છે અને
તે એક અને અનેકરૂપે વિકલ્પે હોય છે. પટલે કોશ્વાર એક હોય છે અને કોશ્વાર અનેક હોય છે માટે તેઓના અભાવમાં
સાતકર્મ વાંધનારા અને એક કર્મ વાંધનારા હોય-ए पहिलो भांगो. अष्टविधवन्धक पदको प्रक्षेप करीए तो एकवचन अने
वागुवचनने आश्रयी बे भांगा, पद्विधवन्धक पदको प्रक्षेप करतां बे भांगा, एकविधवन्धक (? अवन्धक) पदको प्रक्षेप करता बे

માંગા, મલીને છ માંગા થાય છે. તથા ત્રણ પદના ત્રણ દ્વિકસંયોગો થાય છે અને એક દ્વિકસંયોગમાં એકવચન અને બહુવચનની અપેક્ષાપ ચાર માંગા થાય પમ ત્રણ દ્વિકસંયોગના ચાર, ત્રિકસંયોગના આઠ પમ થયા મલી સત્યાવીશ માંગા થાય છે. ૫ પ્રમાણે આયુષ નામ અને ગોત્રના સૂત્રોનો પણ વિચાર કરવો. મોહનીય કર્મ વેદતો જીવ સાત કર્મોનો વંધક અને છ કર્મોનો વન્ધક હોય. કારણ કે સૂક્ષ્મસંપરાયની અવસ્થામાં પળ મોહનીયના ઉદયનો સંભવ છે. ૫ પ્રમાણે મનુષ્યપદમાં પણ કહેવું. નરકાદિ સ્થાનોમાં સાત કર્મોનો વન્ધક કે આઠ કર્મોનો 'વન્ધક હોય'—પમ કહેવું. કારણ કે તેને સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનક નહિ હોવાથી છ કર્મનું વન્ધકપણું નથી. બહુવચનની અપેક્ષાપ જીવપદમાં ત્રણ માંગા જાણવા. તેમાં સૂક્ષ્મસંપરાય કદાચિત્ હોય છે અને વીજા બે હમેશાં ઘણા હોય છે. માટે ષડ્વિધવન્ધક પદના અભાવમાં સાત કર્મ વાંધનારા હોય-૫ એક મંગ, ષડ્વિધવન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરીપ પટલે એકવચન અને બહુવચનને આશ્રયી બે માંગા હોય છે. નૈરયિકથી માંડી સ્તનિતકુમાર સુધીમાં સાત કર્મોનો વન્ધ કરનારા હમેશાં ઘણા હોય છે. આઠ કર્મોનો વન્ધ કરનાર કદાચિત્ હોય છે અને તે પણ એક કે અનેકપણે વિકલ્પે હોય છે. અષ્ટવિધ-વન્ધક પદના અભાવમાં 'સાત કર્મના વાંધનારા હોય' ૫ એક મંગ, અષ્ટવિધવન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરતાં એકવચન અને બહુવચનને આશ્રયી બે માંગા, પાંચે પૃથિવ્યાદિમાં વીજા માંગાઓનો અભાવ છે. કારણ કે તેઓ સાત કર્મના વન્ધક અને આઠ કર્મના વન્ધક હોય છે અને બન્ને પ્રકારના તેઓમાં હમેશાં ઘણા હોય છે. વેશ્વન્દ્રિય, વજરિન્દ્રિય, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય અને વ્યન્તર, જ્યોતિક્ક તથા ધૈર્યાનિકોમાં નૈરયિકની પેઠે ત્રણ માંગા હોય છે. મનુષ્યોમાં નવ માંગા હોય છે—તેમાં 'સાત કર્મના વન્ધ કરનારા હોય' ૫ એક મંગ, અષ્ટવિધવન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરતાં એકવચન અને બહુવચનની અપેક્ષાપ બે માંગા, ષડ્વિધવન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરતાં એકવચન અને બહુવચનને આશ્રયી બે માંગા, અને બન્ને પદનો પ્રક્ષેપ કરતાં ચાર માંગા થાય છે. માટે તે પ્રકારે સૂત્રકારે કહ્યું છે કે 'મોહિણિજ્ઞં વેપમાણે જ્ઞાતાં પાણાવરણિજ્ઞં તદ્વા માણિયન્ત્વં' इति. જ્ઞાનાવરણીય કર્મને વેદતા જે વંધ કહ્યો છે તેમ મોહનીય વેદતા કહેવો. શ્રીમદ્જ્ઞાચાર્ય મલયગિરિ વિરચિત પ્રજ્ઞાપના ટીકાના અનુવાદમાં છવીશમું 'કર્મવેદવન્ધ' પદ સમાપ્ત.

सत्तावीसइमं कम्मवेयेवयपयं ।

१. कति णं भंते ! कम्मपगडीओ पन्नत्ताओ ? गोयमा ! अट्ट कम्मपगडीओ पन्नत्ताओ । तंजहा-णाणावरणं जाव अंतराइयं, एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं । जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणे कति कम्मपगडीतो वेदेति ? गोयमा ! सत्तविह्वेयए वा अट्टविह्वेयए वा, एवं मणूसेवि । अवसेसा एगत्तेणवि पुहुत्तेणवि णियमा अट्ट कम्मपगडीतो वेदेति जाव वेमाणिया । जीवा णं भंते ! णाणावरणिज्जं वेदेमाणा कति कम्मपग-

सत्यावीशसुं कर्मवेदवेद पद.

१. हे भगवन् ! केटली कर्मप्रकृतिओ कही छे ? हे गौतम ! आठ कर्मप्रकृतिओ कही छे. ते आ प्रमाणे-ज्ञानावरण, यावत् अंत-राय. हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्म वेदतो जीव केटली कर्मप्रकृतिओ वेदे ? हे गौतम ! सात कर्मप्रकृतिओ वेदे के आठ कर्मप्रकृ-तिओ वेदे. एम मनुज्य संवन्धे पण कहेवुं. वाकीना वधा एकवचन अने बहुवचन वडे पण अवश्य आठ प्रकृतिओ वेदे छे. ए प्रमाणे यावत् वैमानिक सुधी जाणवुं. हे भगवन् ! जीवो ज्ञानावरणीय कर्म वेदता केटली कर्मप्रकृतिओ वेदे ? हे गौतम ! ? वधा य जीवो

१. हवे सत्यावीशमा पदनो प्रारंभ थाय छे. तेमां आ प्रथम सूत्र छे—'कइ णं भंते !' हे भगवन् ! केटली कर्मप्रकृतिओ कही छे ? इत्यादि सूत्र स्पष्ट छे. हवे कयुं कर्म वेदतो केटली कर्मप्रकृतिओ वेदे ? ए प्रमाणे उदयनो साये उदयना सवन्धनो विचार करे छे- 'जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेपमाणे कइ कम्मपगडीओ वेपइ'—हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म वेदतो केटली कर्मप्रकृतिओ वेदे' इत्यादि सूत्र स्पष्ट छे. तेमां सात कर्मने वेदनार उपशान्तमोह अथवा क्षीणमोह होय छे, कारण के तेओने मोहनीय कर्मना उदयनो

હીતો વેદંતિ ? ગોયમા ! સર્વેવિ તાવ હોજા અદ્ધવિહવેદગા, ૧ અહવા અદ્ધવિહવેદગે ય ૨, અ-
હવા અદ્ધવિહવેદગા ય સત્તવિહવેદગા ય ૩, એવં મણૂસાવિ । દરિસણાવરણિજ્જં અંતરાહયં ચ એવં ચેવ ભાણિ-
તવ્વં । વેદણિજ્જં આડયનામગોત્તાતિં વેદમાણે કતિ કમ્મપગડીઓ વેદેતિ ? ગોયમા ! જહા બંધવેદગસ્સ વેય-
ણિજ્જં તહા ભાણિતવ્વાણિ । જીવે ણં ભંતે ! મોહણિજ્જં કમ્મં વેદેમાણે કતિ કમ્મપગડીતો વેદેતિ ? ગોયમા !

આઠ કર્મના વેદનારા હોય. ૨ અથવા આઠ કર્મના વેદનારા અને એક સાત કર્મનો વેદનાર હોય. ૩ અથવા આઠ કર્મના વેદનારા
અને સાત કર્મના વેદનારા હોય. ૪ પ્રમાણે મનુષ્યો પણ જાણવા. દર્શનાવરણીય અને અંતરાય સંબન્ધે એમ જ કહેવું. વેદનીય, આયુષ,
નામ અને ગોત્ર કર્મને વેદતો કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વેદે ? હે ગૌતમ ! જેમ બંધકવેદકને વેદનીય કર્મ સંબંધે કહ્યું છે તેમ કહેવું. હે
ભગવન્ ! મોહનીય કર્મ વેદતો જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ વેદે ? હે ગૌતમ ! આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ વેદે. ૫ પ્રમાણે નૈરયિકથી આરંભી

સંભવ નથી, વાકીના સૂક્ષ્મસંપરાયાદિ આઠ કર્મના વેદક હોય છે. ૫ પ્રમાણે મનુષ્યપદને વિશે પણ કહેવું. નરયિકાદિ અવશ્ય આઠ
કર્મના વેદનારા હોય છે. બહુવચનના વિચારમાં જીવપદ અને મનુષ્યપદમાં ત્રણ ભાંગા હોય છે. તેમાં વધા ય આઠ કર્મના વેદનારા હોય
૫ પ્રથમ ભંગ. સાત કર્મનો વેદનાર એક હોય ત્યારે બીજો ભાંગો, સાત કર્મના વેદક ઘણા હોય ત્યારે ત્રીજો ભાંગો હોય છે. વાકીના
નૈરયિકાદિ પદોમાં આઠ કર્મના વેદનારા જ હોય છે માટે ભાંગાનો અભાવ છે. કારણ કે ત્યાં સાત કર્મના વેદકપણાનો અસંભવ છે. એમ
દર્શનાવરણીય અને અન્તરાય સૂત્રસંબન્ધે પણ કહેવું. વેદનીયસૂત્રમાં જીવપદ અને મનુષ્યપદમાં પ્રત્યેકને આશ્રયી આઠ કર્મનો વેદક
સાત કર્મનો વેદક અને ચાર કર્મનો વેદક હોય છે એમ કહેવું. અને વાકીના નૈરયિકાદિ પદોમાં આઠ કર્મનો વેદક હોય છે—૫ એક
ભાંગો જાણવો, કારણ કે તેઓમાં ઉપશાન્તમોહત્વાદિ અવસ્થાનો અસંભવ છે. તેજ વેદનીય સૂત્રમાં બહુવચનના વિચારમાં પ્રત્યેક જીવ-

નિયમા અદ્ધ કમ્મપગડીતો વેદેતિ, एवं नेरतिए जाव वेमाणिते, एवं पुहुत्तेणवि ।
પણવણાए भगवईए सत्तावीसइमं कम्मवेयवेपयं समत्तं ॥

वैमानिक सुधी जाणवुं. एम बहुवचननी अपेक्षाए पण समजवुं.

પ્રજ્ઞાપના ભગવતી સૂત્રના અનુવાદમાં સત્યાવીશમું કર્મવેદવેદ પદ સમાત.

પદ અને મહુલ્યપદને વિષે ત્રણ ભાંગા સમજવા. તેમાં 'આઠ કર્મના વેદનારા દોય' પ પ્રથમ ભંગ સર્વથા સાત કર્મના વેદનારાઓના અભાવે દોય છે. સપ્તવિધવેદક પદનો પ્રક્ષેપ કરવામાં एक वचन' અને बहुवचन घडे ने भांगा थाय છે. ઘાકીના નારકાદિ સ્થાનોમાં 'આઠ કર્મના વેદનારા દોય છે' માટે ભાંગનો અભાવ દોય છે. ५મ આયુષ, નામ અને ગોત્ર કર્મના સૂત્રોનો વિચાર કરવો. મોદ્દનીય કર્મને વેદતો અવશ્ય આઠ કર્મની પ્રકૃતિઓનો વેદક દોય છે, માટે જીવાદિ પચીશ સ્થાનકોમાં एक वचन અને षडुवचननी अपेक्षाए वधे य भांगानो अभाव છે, કારણ કે एक अथवा અનેक आठ प्रकृतिओ वेषे છે.

श्रीमद्भाचार्य मलयगिरिद्विरचित प्रज्ञापना टीकाना अनुवादमां सत्यावीशमुं कर्मवेदेद पद समाप्त.

અટ્ટાવીસદ્મં આહારપયં

પદ્મો ઉદેસો ।

સંચિત્તાહારદ્વી કેવંતિ કિં વોંવિ સંવત્તો ચેવ । કંતિભાગં સંન્વે સ્ખલ્લ પંરિણામે ચેવ ચોદ્ધવ્વે ॥
એંગિંદિયસરીરાવી લોમંહારો તહેવ મંણમક્ખી । एतेसिं तु पदाणं विभावणा होंति कातन्वा ॥

અઠ્યાવીશમું આહાર પદ-પ્રથમ ઉદ્દેશક

૧ સચિત્તાહારી, ૨ આહારાર્થી, ૩ કેટલા કાલે આહાર કરે ? ૪ શેનો આહાર કરે ? ૫ સર્વતઃ-સર્વાત્મ પ્રદેશો વડે આહાર કરે ?
૬ કેટલામો ભાગ આહાર કરે ? ૭ સર્વ પુદ્ગલોનો આહાર કરે ? ૮ કેવા રૂપે પરિણામ થાય ? ૯ એકેન્દ્રિય શરીરાદિનો આહાર કરે ?
૧૦ લોમાહાર અને ૧૧ મનોમક્ષી-એ પદોની અહીં વિભાવના-વ્યાખ્યા કરવાની છે.

પદમ 'કર્મવેદવેદ' નામે સત્યાવીશમા પદની વ્યાખ્યા કરી, હવે અઠ્યાવીશમા પદનો પ્રારંભ કરાય છે. તેનો સંબંધ આ પ્રમાણે છે-
પૂર્વના પદમાં નારકાદિ ગતિને પ્રાપ્ત થયેલા જીવોનો કર્મના વેદનરૂપ પરિણામ કહ્યો, હવે અહીં આહાર પરિણામ કહે છે. તે વિશે આ બે સંગ્રહણી ગાથાઓ કહેવામાં આવી છે-'સચિત્તાહારદ્વી' इत्यादि. १ सचित्त पद वडे सहित प्रथम अधिकार, अने ते आ प्रमाणे—
'નેરડ્યા પં મંતે ! કિં સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા'-'હે ભગવન્ ! નૈરયિકો સચિત્ત આહારવાળા કે અચિત્તાહારવાળા છે' इत्यादि. २
'આહારાર્થી'-આહારની ઇચ્છાવાળા-પ સંવન્ધે વીજો અધિકાર, સેમકે 'હે ભગવન્ ! નૈરયિકો આહારની ઇચ્છાવાળા છે' ? ૩ 'કેવંતિ' કેટલા કાલે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે-इत्यादि रूप त्रीजो अधिकार, ४ 'किं' શેનો આહાર કરે છે ?-५ पदसहित चोथो अधि-
कार, ५ 'सर्वतः' ए पदसहित पांचमो अधिकार, ते आ प्रमाणे—'नैरयिको सर्वतः-सर्व आत्मप्रदेशो वडे आहार करे'-इत्यादि.

૧. નેરહયા નં ભંતે ! કિં સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા, નો મીસાહારા, એવં અસુરકુમારા જાવ વેમાણિયા ! ઓરાલિયસરીરા જાવ મળૂસા સચિત્તાહારાવિ અચિત્તાહારાવિ મીસાહારાવિ ! નેરહયા નં ભંતે ! આહારદ્દી ? હન્તા આહારદ્દી ! નેરહયા નં ભંતે ! કેવતિકાલસ્સ આહારા

૧. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો સચિત્તાહારી, અચિત્તાહારી કે મિશ્રાહારી હોય ? હે ગૌતમ ! નૈરયિકો સચિત્તાહારી નથી, મિશ્રાહારી નથી, પણ અચિત્તાહારી છે. ૯ પ્રમાણે અસુરકુમારથી આરંભી વૈમાનિક સુધી જાણવું. ઔદારિક શરીરવાળા (પ્રથિવ્યાદિ) યાવત્ મનુષ્યો સચિત્તાહારી પણ હોય છે, અચિત્તાહારી પણ હોય છે અને મિશ્રાહારી પણ હોય છે. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો આહારાર્થી-આહારની ઇચ્છાવાળા

‘ચેવ’ શબ્દ સસુચ્ચયના અર્થમાં છે. ૬ ‘કતિભાગં’ ગ્રહણ કરેલા પુદ્ગલોનો કેટલામો ભાગ આહાર કરે છે-ઇત્યાદિ છદ્ધો અધિકાર, ૭ ‘સન્ને’ જે પુદ્ગલો આહારપણે ગ્રહણ કરે છે તે વધાનો આહાર કરે છે કે વધાનો આહાર કરતો નથી-ઇત્યાદિરૂપ સાતમો અધિકાર, ૮ પરિણામરૂપ આઠમો અધિકાર. તે આ પ્રમાણે-નૈરયિકો જે પુદ્ગલોને આહારપણે ગ્રહણ કરે છે તે પુદ્ગલોને તેઓ કેવા સ્વરૂપે વારંવાર પરિણમાવે છે-ઇત્યાદિ રૂપ પરિણામાધિકાર. ૯ ઇન્દ્રિયાદિ શરીરરૂપ નવમો અધિકાર. તે આ પ્રમાણે-‘હે ભગવન્ ! નૈરયિકો શું ઇન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે, યાવત્ પંચેન્દ્રિયશરીરોનો આહાર કરે ? ૧૦ લોમાહારની વત્તવ્યતારૂપ દસમો અધિકાર. ૧૧ અને મનોમ-ક્ષીની વત્તવ્યતારૂપ અગિયારમો અધિકાર છે-ઇત્યાદિ. જેમકે હે ભગવન્ ! નૈરયિકો ઓજાઆહારવાળા અને મનોમક્ષી-મન વડે ભક્ષણ કરવાના સ્વભાવવાળા હોય છે ? ૫ સામાન્ય પણે દમણાંજ નામમાત્ર વડે કહેલા પદોના અર્થાધિકારોની વિભાવના-વિસ્તારથી અર્થેનું પ્રકાશન કરવા યોગ્ય છે ૫ સૂત્રકારનું વચન છે.

૧. હવે જેની પ્રતિજ્ઞા કરી છે તેનો નિર્વાહ કરવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર ‘અથોદ્દેશં નિર્દેશઃ’ ઉદ્દેશના ક્રમને અનુસરી નિર્દેશ થાય

રહે સમુપ્પજ્જતિ ? ગોયમા ! નેરહયાણં દુવિધે આહારે પપ્પત્તે, તંજહા-આભોગનિવ્વત્તિતે ય અણાભોગનિવ્વત્તિતે
ય । તત્થ પં જે સે અણાભોગનિવ્વત્તિતે સે પં અણુસમયમવિરહિતે આહારંદે સમુપ્પજ્જતિ । તત્થ પં જે સે આ-
ભોગનિવ્વત્તિતે સે પં અસંખિજ્ઞસમતિએ અંતોમુહુત્તિતે આહારંદે સમુપ્પજ્જતિ ।

હોય ? હા ગૌતમ ! હોય. હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને કેટલા કાળે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય ? હે ગૌતમ ! નૈરયિકોને બે પ્રકારનો
આહાર કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-આભોગનિર્વર્તિત-ઇચ્છાપૂર્વક કરેલો અને અનાભોગનિર્વર્તિત-ઇચ્છા સિવાય કરેલો. તેમાં જે અનાભોગ
નિર્વર્તિત આહાર છે તે તેઓને પ્રતિસમય નિરંતર હોય છે. અને જે આભોગનિર્વર્તિત આહાર છે તે સંબંધે અસંખ્યાત સમયના અન્ત-
મુહૂર્તે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

છે. સામાન્યપણે નામમાત્રથી કથન કરું તે ઉદ્દેશ અને વિસ્તારથી પ્રતિપાદન કરું તે નિર્દેશ.-પ ન્યાયને અબુસરી પ્રથમ 'સચિત્ત'
અધિકારની વ્યાખ્યા કરે છે-—'નેરહયાણં ભંતે !' इत्यादि. हेभगवन्! नैरयिको शुं सचित्त आहार करे छे, अचित्त आहार करे छे के
मिश्र आहार करे छे? भगवान् उत्तर आपे छे-—'हे गौतम ! सचित्त के मिश्र आहार करता नथी, पण अचित्त आहार करे छे. कारण
के अहीं वैक्रीय शरीरधारी वैक्रीय शरीरना पोषणयोग्य पुद्गलोने आहार करे छे अने ते अचित्त ज होय छे, पण जीवे ग्रहण करेला
होता नथी, माटे तेओ अचित्त आहारवाळा छे, पण सचित्त आहारवाळा नथी, तेम मिश्र आहारवाळा पण नथी. एम असुरकुमा-
रथी आरंभी स्तनितकुमार सुधीना भवनपतिओ, व्यन्तर, ज्योतिषिक अने वैमानिको जाणवा. औदारिक शरीरवाळा औदारिक
शरीरना पोषण योग्य पुद्गलोने आहार करे छे अने ते पुद्गलो पृथिवीकायादिना परिणामरूपे परिणत थयेला होय छे, माटे सचित्त
आहारवाळा, अचित्त आहारवाळा अने मिश्र आहारवाळा घटी शके छे, तेथी सूत्रकारे कहुं छे-—'ओरालियसरीरा जाव मणूसा' इत्यादि.

ઔદારિક શરીરવાળા પૃથિવીકાયિકોથી આરંભી મનુષ્યો સુધી જાળવા. તાત્પર્ય પ છે કે—પૃથિવી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ રૂપ પૈકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચૈન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય અને મનુષ્ય પ વધાય સચિત્તઆહારવાળા, અચિત્તઆહારવાળા અને મિશ્ર-આહારવાળા પણ કહેવા. પ પ્રથમ અધિકાર કાણો.

હવે વીજાથી આરંભી આઠમા સુધીના સાત અધિકારોને ચોવીશ દંડકના ક્રમથી સાથે કહેવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર પ્રથમ નૈરયિકો સંબન્ધે કહે છે—‘નૈરદયા ણં’-ઈત્યાદિ. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો આહારાર્થી-આહારની અભિલાષાવાળા છે ? (અહીં ‘કિમ્’ વગેરે પ્રશ્નાર્થક શબ્દ નથી તોપણ કાકુ-પ્રશ્નાર્થક ધ્વનિવડે પ્રશ્નાર્થ સમજવો.) ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—‘હન્ત’ ઇત્યાદિ. ‘હન્ત’ અનુમતિના અર્થમાં છે. હે ગૌતમ ! પ મને અનુમત છે કે નૈરયિકો આહારની અભિલાષાવાળા છે. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો જો આહારની ઇચ્છાવાળા છે તો તેને ‘કેવદ્ કાલ-સ્સ’ કિયતા કાલેન-કેટલા કાલે, અહીં પ્રાકૃત હોવાથી ત્રીજી વિમક્તિના અર્થમાં છટ્ટી વિમક્તિ છે. આદ્યાર્થ-આદ્યારૂપ પ્રયોજન, આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ? ભગવાન્ કહે છે—ગૌતમ ! નૈરયિકોને લે પ્રકારનો આહાર છે. જેમકે, આભોગનિર્વર્તિત અને અના-ભોગનિર્વર્તિત, તેમાં આભોગ-અલોચન, વિચાર, અભિસન્ધિ-ઇચ્છા પ અર્થ છે. ઇચ્છાવડે નિર્વર્તિત-ગ્રહણ કરેલો, પટલે ‘હું આહાર લઉં’ ધવી ઇચ્છાપૂર્વક ગ્રહણ કરેલો તે આભોગનિર્વર્તિત. તેથી વિપરીત-ઉલટું અનાભોગનિર્વર્તિત, પટલે ‘હું આહાર કરું’ ધવી વિશિષ્ટ ઇચ્છા સિવાય વર્ષાકાલે પુષ્કલ મૂત્રાદિ વડે અભિવ્યક્ત થયેલ શીત પુલ્લોના આહારની પેઠે ગ્રહણ કરાવેલો હોય તે અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર સમજવો. ‘તરથ ણં’ ઇત્યાદિ. ધમાં—આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર છે તે નૈરયિકોને અનુસમય—પ્રતિસમય હોય છે. અહીં લાંબા કાલ સુધી ચાલી શકે ધવો આદ્યાર પકવાર પણ ગ્રહણ કર્યો હોય તો તેટલા કાલ સુધી ‘પ્રતિસમય હોય છે’ ધમ કહેવાય, તેથી ભવપર્યન્ત નિરંતર ગ્રહણ કરે છે ધમ પ્રતિપાદન કરવા ‘અવિરહિત’ નિરંતર આદ્યાર ગ્રહણ કરે છે ધમ કાણું છે. અથવા નિરંતર ચાલુ આદ્યારનું ગ્રહણ છતાં ‘ચુક્કસ્વલિત’ ન્યાયથી કંઈક અંતર પડે તો ધમ લોકમાં તેની ગણના નહિ થતી હોવાથી પ્રતિસમય ગ્રહણનો વ્યવહાર પ્રવર્તે છે, તેથી વચ્ચે જરાપણ

૨. નેરહયા ણં ભંતે ! કિમાહારમાહારેતિ ? ગોયમા ! દ્રવ્યતો અણંતપદેસિયાતિ, લેત્તઓ અસંલેખપદેસોગા-
હાતિ, કાલતો અપ્પણયરહિયાતિ, ભાવઓ વણમંતાઈં રસમંતાઈં ફાસમંતાઈં ! જાઈં ભાવતો વણ-
મંતાઈં આહારેતિ તાઈં કિં એગવણાતિં આહારેતિ, જાવ કિં પંચવણાઈં આહારેતિ ? ગોયમા ! ઠાણમગ્ગણં પહુચ્છ
એગવણાઈંપિ આહારેતિ જાવ પંચવણાઈંપિ આહારેતિ, વિહાણમગ્ગણં પહુચ્છ કાલવણાઈંપિ આહારેતિ જાવ

૨. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો શેનો આહાર કરે છે ? હે ગૌતમ ! દ્રવ્યથી અનન્ત પ્રદેશવાળા, ક્ષેત્રથી અસંખ્યાતા પ્રદેશોમાં રહેલા,
કાલથી કોઈ પણ સ્થિતિવાળા અને ભાવથી વર્ણવાળા, ગન્ધવાળા રસવાળા અને સ્પર્શવાળા પુદ્ગલસ્કન્ધોનો આહાર કરે છે. ભાવથી
જે વર્ણવાળા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે તે શું એક વર્ણવાળા, યાવત્ પાંચવર્ણવાળા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે ? હે ગૌતમ ! સ્થાનમા-
ર્ગના-સામાન્ય માર્ગાને આશ્રયી એકવર્ણવાળાં, યાવત્ પાંચવર્ણવાળાં પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, અને વિધાનમાર્ગના-વિશેષમાર્ગાને

અંતર નથી તે વતાવવા 'અચિરહિત' કહ્યું છે. પ્રતિસમય નિરંતર અનાભોગ નિર્વર્તિત આહારનું ગ્રહણ થાય છે તે ઓજ આહારાદિ રૂપે
સમજાવું. તેમાં આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત આહારાર્થ—આહારનો અભિલાષ તે અસંખ્યાતા સમયે થાય છે
અને જે અસંખ્યાતા સમયે થાય છે તે જઘન્ય પદે પણ અન્તર્મુહર્તે રૂપ છે, પણ તેથી ઓછું નથી. માટે 'અન્તર્મુહર્તે સુધી આહારાભિલાયા
ઉત્પન્ન થાય છે' યમ કહ્યું છે. તાત્પર્યે ય છે કે અન્તર્મુહર્તે કાલ સુધી રહે છે, પછી રહેતી નથી. કારણ કે નૈરયિકોને 'હું આહાર
કરું' પવો જે અભિલાષ છે તે ગ્રહણ કરેલા આહારદ્રવ્યના પરિણામ વહે જે અતિ તીવ્ર દુઃખ થાય છે અને દુઃખ થવાથી અન્તર્મુહર્તે
પછી નિવૃત્ત થાય છે માટે નૈરયિકોને આહારાભિલાષ અન્તર્મુહર્તેનો છે.

૨. 'નેરહયા ણં' इत्यादि. हे भगवन् ! नैरयिको केवा प्रकारनो आहार करे छे ? द्रव्यादिभेदथो चार प्रकारनो आहार प्रतिपादन करवानी

सुक्किल्लाईपि आहारैति । जातिं वण्णतो कालवण्णातिं आहारैति तां किं एगुणकालां आहारैति जाव दस-
गुणकालां आहारैति, संखिज्जगुणकालां, असंखिज्जगुणकालां, अणंतगुणकालां आहारैति ? गोयमा ! एगगु-
णकालां अपि आहारैति, जाव अणंतगुणकालां अपि आहारैति, एवं जाव सुक्किल्लाईपि, एवं गंधतोवि रसतोवि ।
जाइं भावओ फासमंतां आहारैति तां नो एगफासां आहारैति, नो दुफासां आहारैति, नो तिफासां
आहारैति, चउफासां आहारैति, जाव अट्टफासां अपि आहारैति, विहाणमग्गणं पडुच्च कक्खळां अपि-

आश्रयी कालावर्णवाळा पुद्गलो नो आहार करे छे, यावत् शुक्लवर्णवाळा पुद्गलो नो आहार करे छे. वर्णधी जे कालावर्णवाळा पुद्ग-
लो नो आहार करे छे ते शुं एकगुण कालावर्णवाळा, यावत् दसगुण कालावर्णवाळा, संख्यातगुण, असंख्यातगुण के अनन्तगुण का-
लावर्णवाळा पुद्गलो नो आहार करे छे ? हे गौतम ! एकगुण कालावर्णवाळा यावत् अनन्तगुण कालावर्णवाळा पुद्गलो नो आहार
करे छे. ए प्रमाणे यावत् अनन्तगुण शुक्लवर्णवाळा पुद्गलो नो पण आहार करे छे. एम गन्ध अने रसनी अपेक्षाए पण समजहुं.
भावथी जे स्पर्शवाळा पुद्गलो नो आहार करे छे तेमां एक स्पर्शवाळो नो, ने स्पर्शवाळो नो अने त्रण स्पर्शवाळो नो आहार करतो नथी,

इच्छावाळा भगवान् उत्तर आपे छे—गौतम ! द्रव्यथी—द्रव्यस्वरूपनो विचार फरतां अनन्तप्रदेशवाळा पुद्गल द्रव्य ग्रहण करे छे, कारण
के ते सिवाय वीजा द्रव्योंहुं ग्रहण थनुं नथी. संख्यातप्रदेशी के असंख्यातप्रदेशी स्कन्धो जीवने ग्रहण योग्य नथी. क्षेत्रधी असंख्यात
प्रदेशमां रहेलां, कालधी 'अन्यतरस्थितिकानि' जग्न्य मध्यम के उत्कृष्ट कोइपण स्थितिवाळां, अहिं स्थिति एटले आहारने योग्य
स्कन्धना परिणाम रूपे रहेहुं, भावथी वर्णवाळां, रसवाळां अने स्पर्शवाळां, कारण के दूरेक परमाणुमां एक एक वर्ण,

આહારેન્તિ જાવ . લુક્રવાઈં ! જાતિં ફાસતો ક્ર્વલ્લડાઈં આહારેન્તિ તાઈં કિં ઇગુણક્ર્વલ્લડાઈં આહારેન્તિ જાવ અણંતગુણક્ર્વલ્લડાઈંપિ આહારેન્તિ ? ગોયમા ! ઇગુણક્ર્વલ્લડાઈંપિ આહારેન્તિ જાવ અણંતગુણક્ર્વલ્લડાઈંપિ આહારેન્તિ . જાતિં મંતે ! અણંતગુણલુક્ર્વલ્લડાઈં આહારેન્તિ તાઈં કિં પુઢાઈં આહારેન્તિ અપુઢાઈં આહારેન્તિ ? ગોયમા ! પુઢાઈં આહારેન્તિ, નો અપુઢાઈં આહારેન્તિ

પરન્તુ ચાર સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, યાવત્ આઠ સ્પર્શવાળોનો પણ આહાર કરે છે. વિધાનમાર્ગના વિશેષમાર્ગના આશ્રયી કર્કશ પુદ્ગલોનો પણ આહાર કરે છે, યાવત્ રુક્ષ પુદ્ગલોનો પણ આહાર કરે છે. સ્પર્શથી જે કર્કશ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે તે ઇગુણા કર્કશ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, યાવત્ અનન્તગુણ કર્કશ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે ? હે ગૌતમ ! ઇગુણ કર્કશ પુદ્ગલોનો પણ આહાર કરે છે, યાવત્ અનન્તગુણ કર્કશ પુદ્ગલોનો પણ આહાર કરે છે. એમ આઠે સ્પર્શો કહેવા. યાવત્ અનન્તગુણ રુક્ષ

ગન્ધ, રસ અને (બે) સ્પર્શ હોય છે, એવા પુદ્ગલ દ્રવ્યને ગ્રહણ કરે છે. 'જાઈં ભાવતો વળમંતાઈં' ભાવથી જે વર્ણવાળાં પુદ્ગલદ્રવ્યોનો આહાર કરે છે, તે એક વર્ણવાળાં કે યાવત્ પાંચ વર્ણવાળા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નસૂત્ર સુગમ છે. મગધાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! 'ઠાણમગ્ગણં પહુચ્ચ' ઇત્યાદિ. સ્થાનમાર્ગના આશ્રયી, તિષ્ઠન્તિ વિશેષા અસ્મિન્નિતિ સ્થાન-જેમાં વિશેષો રહે તે સ્થાન-એક વર્ણવાળાં, બે વર્ણવાળાં, ત્રણ વર્ણવાળા-ઇત્યાદિરૂપ સામાન્ય, તેની માર્ગના-વિચારને આશ્રયી પ માર્ગાર્થ છે. એક વર્ણવાળાં, બે વર્ણવાળાં ઇત્યાદિ સુગમ છે, પરન્તુ તે અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધોનો એક વર્ણ, બે વર્ણ-ઇત્યાદિ વ્યવહારતયના મતની અપેક્ષાપ કથન છે, નિશ્ચયતયના મતની અપેક્ષાપ તો સૂક્ષ્મ છતાં પણ અન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ પાંચ વર્ણવાળોજ હોય છે. 'વિદ્યાણમગ્ગણં પહુચ્ચ'-વિધાનમાર્ગણં પ્રતીત્ય' વિ-વીજાથી હુદા ધાન-સ્વરૂપની પુષ્ટિ તે વિધાન-વિશેષ, કાલો, લીલો-ઇત્યાદિ ચોક્કસ વર્ણોદિની વિશેષતા, તેના માર્ગણ-

હારેન્તિ, જહા ભાસુદેસે જાવ ગિયમા છદિસિં આહારેન્તિ, ઓસણં કારણં પહુચ વણઓ કાલનીલાતિ, ગં-
ધઓ દુઝિભંગંધાતિ, રસઓ તિત્તકહુયાં, ફાસઓ કન્નવડગુરુયસીયલુક્વાં, તેસિં પોરાણે વણણગુણે ગંધગુણે
રસગુણે ફાસગુણે વિપરિણામહત્તા પરિપીલહત્તા પરિસાડહત્તા પરિવિહંસહત્તા અણે અપુઞ્વે વણણગુણે ગંધગુણે
રસગુણે ફાસગુણે ઉપ્પાહત્તા આયસરીરલેત્તોગાઢે પોગલે સન્નવપ્પણયાએ આહારં આહારેન્તિ । નેરહયા ણં મંતે !

પુદ્ગલોનો પળ આહાર કરે છે. હે ભગવન્ ! જે અનન્તગુણ રક્ષ પુદ્ગલ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે તે શું સ્પૃષ્ટ-સ્પર્શોલા પુદ્ગલોનો આહાર
કરે છે કે નહિ સ્પર્શોલા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે ? હે ગૌતમ ! સ્પર્શોલા પુદ્ગલ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે, પણ નહિ સ્પર્શોલા પુદ્ગલ
દ્રવ્યોનો આહાર કરતો નથી-ઇત્યાદિ જેમ માપા ઉદ્દેશકમાં કહ્યું છે તેમ યાવત્ છ દિશામાં રહેલા પુદ્ગલ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે.
બાહુલ્ય-સામાન્ય કારણની અપેક્ષાએ વર્ણથી કાઠાં અને લીલાં, ગન્ધથી દુર્ગન્ધી, રસથી કઢવાં અને તીર્થાં અને સ્પર્શથી કર્કશ, ગુરુ,

વિચારને આશ્રયી કાઠાવર્ણવાઠાં પુદ્ગલ દ્રવ્યોનો પળ આહાર કરે છે-ઇત્યાદિ સુગમ છે, પરન્તુ આ પળ વ્યવહાર નયથી જાણવું. નિશ્ચય
નયથી અવદય તે પુદ્ગલ સ્કન્ધો પાંચે વર્ણવાઠા હોય છે. 'જાંઈ વણઓ કાલવણાંપિ' ઇત્યાદિ. જે વર્ણથી કાઠાવર્ણવાઠાં' ઇત્યાદિ
સુગમ છે, યાવત્ અનન્તગુણ શુદ્ધ વર્ણવાઠાં દ્રવ્યોનો પળ આહાર કરે છે. ય પ્રમાણે ગન્ધ, રસ અને સ્પર્શ સંવન્ધી પળ સૂત્રો
જાણવાં. જાંઈ મંતે ! અણંતગુણલુક્વાં' ઇત્યાદિ. હે ભગવન્ ! જે અનન્તગુણ રક્ષ દ્રવ્યોનો ઉપલક્ષણથી યકગુણ કાઠાં દ્રવ્યોનો પળ
આહાર કરે છે, હે ભગવન્ ! તે શું સ્પૃષ્ટ-આત્મપ્રદેશો પસ્પર્શોલાં અથવા અસ્પૃષ્ટ-નહિ સ્પર્શોલાં દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે ? ભગવાન્ ઉત્તર
આપે છે-સ્પૃષ્ટ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે પણ અસ્પૃષ્ટ દ્રવ્યોનો આહાર કરતો નથી-ઇત્યાદિ 'જહા ભાસુદેસે વા જાવ નિયમા છદિસિં'
તિ, માપા ઉદ્દેશકમાં કહ્યા પ્રમાણે યાવત્ અવદય છ દિશાઓથી આવેલાં પુદ્ગલ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે. યટલે માપાઉદ્દેશકમાં

સન્વઓ આહારેન્તિ, સન્વઓ પરિણામંતિ, સન્વઓ ઝસસંતિ, સન્વઓ નીસસંતિ, અભિક્ષણં આહારેન્તિ અ-
ભિક્ષણં પરિણામંતિ, અભિક્ષણં ઝસસંતિ, અભિક્ષણં નીસસંતિ, આહચ્ચ આહારેન્તિ, આહચ્ચ પરિણામંતિ;
આહચ્ચ ઝસસંતિ, આહચ્ચ નીસસંતિ ? હંતા ! ગોયમા ! ગેરહયા સન્વતો આહારેન્તિ એવં તં ચેવ જાવ આહચ્ચ
નીસસંતિ ।

જીત અને રુક્ષ પુદ્ગલ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે. તેઓના પૂર્વના વર્ણગુણ, ગન્ધગુણ, રસગુણ અને સ્પર્શગુણનો વિપરિણામ કરી, પરિપીડન
કરી, નાશ કરી, વિધ્વંસ કરી બીજા અપૂર્વ વર્ણગુણ, ગંધગુણ, રસગુણ અને સ્પર્શગુણને ઉત્પન્ન કરી પોતાના શરીરરૂપ ક્ષેત્રમાં રહેલાં
પુદ્ગલોનો સર્વ આત્મા વડે આહાર કરે છે. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો સર્વતઃ આહાર કરે છે, સર્વતઃ પરિણમાવે છે, સર્વાત્મા વડે ઉચ્છ-
વાસ લે છે, સર્વાત્મા વડે નિઃશ્વાસ મુકે છે, વારંવાર પરિણમાવે છે, વારંવાર ઉચ્છવાસ લે છે અને વારંવાર
નિઃશ્વાસ મુકે છે, કદાચિત્ આહાર કરે છે, કદાચિત્ ઉચ્છવાસ લે છે અને કદાચિત્ નિઃશ્વાસ મુકે છે ?
હે ગૌતમ ! નૈરયિકો સર્વાત્મ વડે આહાર કરે છે, એ પ્રમાણે તેજ કહેલું યાવત્ કદાચિત્ નિઃશ્વાસ મુકે છે.

પૂર્વે જેમ સૂત્ર કહ્યું છે તેમ અહીં પણ 'નિયમા છદ્ધિસિ' એ પદ સુધી જાણું. તે આ પ્રમાણે-જે સ્પર્શોલા દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે, હે
ભગવન્ ! તે અવગાઢ-આત્મપ્રવેશો વડે અવગાહેલાં દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે કે અનવગાઢ-અવગાઢ ક્ષેત્રની વદ્યાર રહેલાં, નહિ અવ-
ગાહેલાં દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે ? હે ગૌતમ ! અવગાહેલાં દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે પણ નહિ અવગાહેલાં દ્રવ્યોનો આહાર કરતો નથી.
હે ભગવન્ ! જે અવગાઢ-અવગાહેલાં દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે તે અનન્તરાવગાઢ-અન્તર સિવાય સાક્ષાત્ અવગાહેલાં દ્રવ્યોનો આહાર

કરે છે કે પરંપરાવગાઢ-અન્તર સહિત અવગાઢ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તરાવગાઢ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે પણ પરંપરાવગાઢ દ્રવ્યોનો આહાર કરતો નથી. હે ભગવન્ ! જે અનન્તરાવગાઢ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે તે શું અણુ-સૂક્ષ્મ, થોડાં પ્રદેશવાળાં દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે કે વાદર-ઘણાં પ્રદેશવાળાં દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે ? હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે અને વાદર દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે. હે ભગવન્ ! જે સૂક્ષ્મ દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે અને વાદર દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે તે શું ઉર્ધ્વ-ઉપરના પ્રદેશોમાં રહેલા, અધો-નીચેના પ્રદેશમાં રહેલા કે તીરછા પ્રદેશોમાં રહેલા દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે ? હે ગૌતમ ! ઉપરના પ્રદેશોમાં રહેલા, નીચેના પ્રદેશોમાં રહેલા અને તીરછા પ્રદેશોમાં રહેલા દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે. હે ભગવન્ ! જે ઉપરના પ્રદેશોમાં રહેલાં, અધો-નીચેના પ્રદેશોમાં રહેલા કે તીરછા પ્રદેશોમાં રહેલા દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે તે શું આદિમાં, મધ્યમાં કે અન્તમાં આહાર કરે છે ? હે ગૌતમ ! આદિમાં, મધ્યમાં અને અન્તમાં આહાર કરે છે. હે ભગવન્ ! જે આદિમાં મધ્યમાં કે અન્તમાં આહાર કરે છે તે શું સ્વવિપય-પોતાના વિપયભૂત દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે કે અવિપય દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે ? હે ગૌતમ ! સ્વવિપય દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે, પણ અવિપય દ્રવ્યોનો આહાર કરતો નથી. હે ભગવન્ ! જે સ્વવિપય દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે તે શું અનુક્રમે આહાર કરે છે કે અનુક્રમ સિવાય આહાર કરે છે ? હે ગૌતમ ! અનુક્રમે આહાર કરે છે, પણ અનુક્રમ સિવાય આહાર કરતો નથી. હે ભગવન્ ! જે દ્રવ્યોનો અનુક્રમે આહાર કરે છે તે ત્રણ વિશાથી આવેલાં, ચાર વિશાથી આવેલાં, પાંચ વિશાથી આવેલાં કે છ વિશાથી આવેલાં દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે ? હે ગૌતમ ! અવશ્ય છ વિશાપથી આવેલા દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે.

ત્યાલ્યા—અહીં આત્મપ્રદેશોનો સ્પર્શ આત્મપ્રદેશો વડે અવગાઢ-આશ્રિત ક્ષેત્રની વહાર પણ સંભવે છે મોટે પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! જે સ્પર્શોનાં પુરૂલ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે તે અવગાઢ-આત્મપ્રદેશો સાથે એક ક્ષેત્રમાં રહેલાં, કે અનવગાઢ-આત્મપ્રદેશના અવગાઢ ક્ષેત્રથી વહાર રહેલાં દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે ? ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! અવગાઢ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે પણ અનવગાઢ દ્રવ્યોનો આહાર કરતો નથી, હે ભગવન્ ! જે અવગાઢ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે તે શું અનન્તરાવગાઢ પડતે જે આત્મપ્રદેશોમાં અનન્તર-

અન્ટર-ચયવાધાન સિવાય અવગાઢ-રહેલા દ્રવ્યો હોય તે આત્મપ્રદેશો વડે તે દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે કે પરંપરાવગાઢ-પક, બે, ત્રણ આદિ આત્મપ્રદેશો વડે અન્ટરવાલા દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે ? ભગવાન્ કહે છે-હે ગૌતમ ! અનન્ટરાવગાઢ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે, પણ પરંપરાવગાઢ દ્રવ્યોનો આહાર કરતો નથી. હે ભગવન્ ! જે અનન્ટરાવગાઢ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે તે શું અણુ-થોડાં પ્રદેશવાળાં દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે કે વાદર-ઘણા પ્રદેશવાળાં દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે ? અહીં અણુપણું અને વાદરપણું આહારને યોગ્ય સ્કન્ધોના થોડા પ્રદેશ અને ઘણા પ્રદેશોની અપેક્ષા જાણવું. હે ભગવન્ ! જે અણુ-થોડા પ્રદેશવાળા દ્રવ્યોનો પળ આહાર કરે છે તે શું ઉર્ધ્વ-ઉપરના પ્રદેશોમાં રહેલાં, નીચેના પ્રદેશોમાં રહેલાં કે તીરછા પ્રદેશોમાં રહેલાં દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે ? ભગવાન્ કહે છે-હે ગૌતમ ! ઉપરના પ્રદેશોમાં રહેલાં, નીચેના પ્રદેશોમાં રહેલાં અને તીરછા રહેલાં દ્રવ્યોનો પળ આહાર કરે છે. અહીં ઉર્ધ્વેપણું અધોપણું અને તીર-છાપણું જેટલા ક્ષેત્રમાં નૈરયિક રહેલો હોય તેટલા ક્ષેત્રમાં તે ક્ષેત્રની અપેક્ષા જાણવું.

હે ભગવન્ ! જે ઉર્ધ્વ પ્રદેશાવગાઢ, અધઃ પ્રદેશાવગાઢ કે તીરછા પ્રદેશાવગાઢ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે તે શું આદિમાં આહાર કરે છે મધ્યમાં આહાર કરે છે કે અન્તમાં આહાર કરે છે ? પ્રશ્નનું આ તાત્પર્ય છે-નૈરયિકો પોતાના ઉપભોગને યોગ્ય અનન્ટપ્રદેશિક દ્રવ્યો અન્તર્મુહૂર્ત કાલ સુધી ગ્રહણ કરે છે. તેથી સંશય થાય છે કે ઉપભોગને યોગ્ય અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાલની આદિમાં-પ્રથમ સમયે આહાર કરે છે, મધ્ય સમયોમાં આહાર કરે છે કે છેલ્લા સમયે આહાર કરે છે ? ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! આદિમાં પળ આહાર કરે છે, મધ્યમાં પળ આહાર કરે છે અને અન્તે પળ આહાર કરે છે. તાત્પર્ય ય છે કે ઉપભોગને યોગ્ય અન્તર્મુહૂર્તપ્રમાણ કાલની આદિમાં મધ્યમ, અને છેલ્લા સમયે પળ આહાર કરે છે. હે ભગવન્ ! જે આદિમાં, મધ્યમાં અને અન્તમાં પળ આહાર કરે તે શું સ્વવિપય-પોતાના આહારને યોગ્ય દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે કે અવિપય-પોતાના આહારને અયોગ્ય દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે ? ભગવાન્ કહે છે-હે ગૌતમ ! સ્વવિપય દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે. પળ અવિપય દ્રવ્યોનો આહાર કરતો નથી. હે ભગવન્ ! જે સ્વવિપય દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે તે શું આનુપૂર્વી-અનુક્રમ વડે આનુપૂર્વી વડે આહાર કરે છે ? આનુપૂર્વી-જેમ નજીક હોય તેમ, તેથી વિપરીત

અનાનુપૂર્વી. ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—અનુપૂર્વી વહે—જે દ્રવ્યોના ન્જીકના ક્રમને અનુસરીને આહાર કરે છે. સૂત્રમાં દ્વિતીયા વિમક્તિ તૃતીયાના અર્થમાં જાણવી. કેમકે આચારાંગ સૂત્રમાં ‘અર્ગણિં ચ પુદ્ગા’-અગ્નિના સ્પૃશ્તાઃ-અગ્નિ વહે સ્પર્શ કરાયેલા ય અર્થ છે. પળ અનાનુપૂર્વી વહે આહાર કરતો નથી. ઉપર નીચે કે તીરછા જેમ ન્જીક હોય તેમ આહાર કરે છે, પળ ન્જીકના ક્રમને ઓઢંગીને આદ્યાર કરતો નથી ય ભાવાર્થ છે. હે ભગવાન્ ! જેનો અનુપૂર્વી-ન્જીકના ક્રમથી આહાર કરે છે તે શું ત્રણ દિશામાં રહેલાં પુદ્ગલ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે, ચાર દિશા, પાંચ દિશા કે છ દિશામાં રહેલાં પુદ્ગલદ્રવ્યનો આહાર કરે છે ? અહીં લોકના નિષ્કુટને અન્તે જઘન્ય પદે ત્રણ દિશામાં રહેલજ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, પળ બે દિશામાં રહેલ કે ઇક દિશામાં રહેલ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થતું નથી માટે ત્રણ દિશાથી આરંભીને પ્રત્ન કર્યો છે. ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! અવશ્ય છ દિશાના પુદ્ગલદ્રવ્યોનો આહાર કરે છે. કારણ કે નૈરયિકો ત્રસનાહીન ! મધ્ય ભાગમાં રહેલા છે અને ત્યાં અવશ્ય છ દિશાના આદ્યારનો સંભવ છે.”

‘ઓસન્નકારણં પહુચ્ચ’ ક્ષત્યાદિ. ઓસન્નશબ્દ વાહુલ્યવાચક છે, જેમકે ‘ઓસન્નં દેવા સાયવિયણં વેદયંતિ’ વહુધા દેવો સાતાવેદનીય વેદે છે. ઓસન્ન કારણ પટલે વાહુલ્ય કારણ, સામાન્ય કારણ, અને તે અશુભ વિપાકજ છે. તો પળ પ્રાયઃ મિથ્યાદષ્ટિ કૃષ્ણાદિ વર્ણ-વાઢાં પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, પળ મવિવ્યના તીર્થકરાદિ તેવાં દ્રવ્યોનો આહાર કરતા નથી. તેથી ‘ઓસન્ન’ ઇમ કહ્યું છે. વર્ણથી કાઢાં અને નીલવર્ણવાઢાં, ગન્ધથી હુર્ગન્ધવાઢાં, રસથી તિક્ત અને કદુરસવાઢાં અને સ્પર્શથી કર્કશ-વરસઠ, ગુરુ અને શીતસ્પર્શવાઢાં પુદ્ગલદ્રવ્યોનો આહાર કરે છે ક્ષત્યાદિ. આહાર કરતા પુદ્ગલોના પુરાણ-પૂર્વેના વર્ણગુણો, ગન્ધગુણો, રસગુણો અને સ્પર્શગુણોને વિપરિણ-માવી, પરિપીઢ્ય-પરિપીડન કરી, પરિશાટન કરી, પરિવિધ્વંસ કરી, ળા ચારે પદો પકાર્થક અને વિનાશ અર્થના વાચક છે. તેમજ તે મિન્ન મિન્ન દેશના શિષ્યો ઉપર ઉપકાર કરવા માટે સૂત્રમાં ગ્રહણ કરેલાં છે. તથા વીજા અપૂર્વે વર્ણગુણો, ગન્ધગુણો, રસગુણો અને સ્પર્શગુણોને ઉત્પન્ન કરી પોતાના શરીરક્ષેત્રમાં રહેલા પુદ્ગલોને ‘સર્વવ્વળ્ળયા’ સર્વાત્મા વહે પટલે સર્વે આત્મપ્રદેશો વહે આહાર રૂપે ગ્રહણ કરે છે.

३. नेरइया णं भंते ! जे पोगगले आहारत्ताते गिण्हंति ते णं तेसिं पोगगलाणं सेयालंसि कतिभागं आहारिन्ति, कतिभागं आसाएति ? गोयमा ! असंखेज्जतिभागं आहारिन्ति, अणंतभागं अस्साएति । नेरइया णं भंते ! जे पोगगले आहारत्ताते गिण्हंति ते किं सव्वे आहारिन्ति, नो सव्वे आहारिन्ति ? गोयमा ! ते सव्वे अपरिसेसए आहारिन्ति । नेरइया णं भंते ! जे पोगगला आहारत्ताए गिण्हंति ते णं तेसिं पोगगला कीसत्ताए सुज्जो सुज्जो परिणा-

३. हे भगवन् ! नैरयिको जे पुद्गलो आहारपणे ग्रहण करे छे ते पुद्गलोना केटला भागनो भविष्य काले आहार करे छे, केटला भागनो आस्वाद करे छे ? हे गौतम ! असंख्यातमा भागनो आहारपणे उपयोग करे छे अने अनन्तमा भागनो आस्वाद ले छे. हे भगवन् ! नैरयिको जे पुद्गलो आहारपणे ग्रहण करे छे ते वधा पुद्गलोना आहार करे छे के वधा पुद्गलोना आहार करे छे ते पु-
नथी ? हे गौतम ! ते वधा अपरिशेष पुद्गलोना आहार करे छे. हे भगवन् ! नैरयिको जे पुद्गलो आहारपणे ग्रहण करे छे ते पु-

३. 'नेरइया णं भंते ! जे पोगगला' इत्यादि. हे भगवन् ! नैरयिको जे पुद्गलोने आहारपणे ग्रहण करे छे, ते ग्रहण करेला पुद्ग-
लोनो 'सेकालंसि' भविष्य काले पटले ग्रहण कर्या पछी 'कइभागं' केटलामो भाग आहाररूपे उपयोग करे छे तथा 'आहाररूपे ग्रहण करेलां पुद्गलद्रव्योना 'कतिभागं' केटलामा भागनो आस्वाद ले छे ? कारण के आहाररूपे ग्रहण कराता वधा पुद्गलो आस्वादाने प्राप्त यता नथी माठे जुदो प्रश्न कर्यो छे. भगवान् उत्तर आपे छे-हे गौतम ! ग्रहण करेला पुद्गलोना असंख्यातमा भागने आहारपणे ग्रहण करे छे. वीजा पुद्गलो जेम गाय वगेरे घासनो मोटो कोळीओ भरे त्यारे तेमांथी पडी जाय तेम पडी जाय छे. आहारपणे ग्रहण कराता पुद्गलोना अनन्तमा भागनो आस्वाद ले छे. वाकीना पुद्गलद्रव्यो आस्वाद लीधा सिवाय शरीरपरिणामने प्राप्त थाय छे. 'नेरइया णं भंते' !-हे भगवन् ! नैरयिको जे पुद्गलो आहारपणे ग्रहण करे छे ते पुद्गलो तेओने केवा स्वरूपे परिणमे छे ? इत्यादि. अर्हो विशिष्ट

મેંતિ ? ગોયમા ! સોર્તિંદિયત્તાતે જાવ ફાસિંદિયત્તાતે અણિદ્દત્તાતે અકંતત્તાએ અપ્પિયત્તાએ, અસુભત્તાએ, અમ-
પુણત્તાએ, અમણામત્તાતે અણિચ્છિયત્તાતે અ(ળ)ભિજ્ઞિયત્તાએ અહત્તાતે નો ઉદુત્તાએ, દુઃખત્તાતે નો સુહત્તાતે
એતેસિં સુજ્જો સુજ્જો પરિણમંતિ ।

દુગ્ધો તેઓને કેવા રૂપે વારંવાર પરિણમે છે ? હે ગૌતમ ! તેઓને શ્રોત્રેન્દ્રિયપણે, યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિયપણે, અનિદ્દપણે, અકાન્તપણે,
અપ્રિયપણે, અશુભપણે, અમનોજ્ઞપણે, અમનોહરપણે, અનિચ્છનીયપણે, અનામિલાપિતરૂપે, અધોપણે-ભારેપણે પળ ઊર્ધ્વપણે-લઘુપણે નહિ,
દુઃખરૂપે પળ સુઃખરૂપે નહિ એવા પ્રકારે એઓને વારંવાર પરિણમે છે.

ગ્રહણ સમજાવું. તેથી જેના શેષ ભાગનો ત્યાગ કર્યો છે એવા અને કેવલ આહાર પરિણામને યોગ્ય પુદ્ગલ દ્રવ્યો છે તે આહારરૂપે ગ્રહણ
કરાયેલા પુદ્ગલો સંબન્ધે અહીં પ્રશ્ન જાણવો. જો પમ ન હોય તો ઉત્તર સૂત્રની અપેક્ષાએ પૂર્વાપર વિરોધનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય. પરન્તુ
ભગવન્તના વચનમાં વિરોધની સંભાવના પણ નથી, માટે આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરવી વરોચર છે. તેથી આવા પ્રકારના પૂર્વાપર વિરોધની
આશંકા દૂર કરવા માટે પૂર્વાચાર્યોએ કાલિકસૂત્રનો અનુયોગ (વ્યાખ્યાન) કર્યો છે. એ સંબન્ધે કહ્યું છે કે—

“જં જહુ સુત્તે ભણિયં તદેવ તં જહુ નિયાલણા નત્થિ । કિં કાલિયાણુજોગો દિદ્ધો દિદ્ધિપહાણેહિ” ॥

જો સૂત્રમાં જેમ કહ્યું છે તે તેમજ છે અને તેમાં વિચાર કરવાનો અવકાશ નથી તો હાંમેપ્રધાન પૂર્વાચાર્યોએ કાલિકસૂત્રના અનુ-
યોગનો કેમ ઉપદેશ કર્યો ? જટલે સૂત્રમાં વ્યાખ્યાનની આવશ્યકતા છે અને તેથી જ વિશેષાર્થનો નિશ્ચય થાય છે. પથી જ પૂર્વાચાર્યોએ
કાલિકસૂત્રના અનુયોગનો ઉપદેશ કર્યો છે. તે વધા પુદ્ગલો આહારરૂપે ગ્રહણ કરે છે કે વધા ગ્રહણ કરતો નથી ? ભગવાન ! ઉત્તર
આપે છે—તે અશેષ-વધા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, કેમકે ગ્રહણ કરતાં છૂટી જાય તે સિવાયના ચાકી રહેલા અને કેવલ આહારના

પરિણામને યોગ્ય વધા ય પુદ્ગલો ગ્રહણ કરેલાં છે.

‘નેરદયા ણં’ इत्यादि. हे भगवन् ! नैरयिको जे पुद्गलो आहारपणे ग्रहण करे છે તે પુદ્ગલો તેઓને કેવા સ્વરૂપે વારંવાર પરિણમે છે ? भगवान् उत्तर आपे છે—हे गौतम ! श्रोत्रेन्द्रियरूपे, यावत् शब्दधी चक्षुर्द्वन्द्वियरूपे, घ्राणेन्द्रियरूपे અને जिह्वेन्द्रियरूपे एवम ग्रहण કરવું તથા स्पर्शेन्द्रियरूपે પરિણમે છે. इन्द्रियरूपે પણ પરિણામ પામતાં તે પુદ્ગલો શુભરૂપ નથી પણ પકાન્ત અશુભરૂપ છે. जे हेतुधी कहै છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथी कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथी कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथी कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथी कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथी कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथी कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथी कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथी कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथी कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथी कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथी कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथी कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथી कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथી कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथી कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथી कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथી कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथી कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथી कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथી कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रीते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथી कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी रીते आ पुद्गलो परिणत थयां, तेथી कहे છે—‘अणिट्त्ताए’ ‘अनिष्टपणे’ इत्यादि. इष्ट-मनवडे इच्छेलां, जेमके आ साहं थयुं जे आवी રીતે આ પુદ્ગલો પરિણત થયાં, તેથી કહે છે—‘અણિટ્તપણે’ ‘અનિષ્ટપણે’ અકાન્તપણે, અત્યંત અશુભવર્ણયુક્ત હોવાથી નહિ ઇચ્છવા લાયકપણે, ય હેતુથી જ વિપરીત અનિષ્ટપણે પરિણમે છે, અહીં કોઈ વસ્તુ પરમાર્થથી શુભ છતાં કેટલાકને અનિષ્ટ લાગે છે, જેમ કે માલીઓને ચંદન કપૂર વગેરે, તેથી સૂત્રકાર કહે છે—‘અકંતપણે’ અકાન્તપણે, અત્યંત અશુભવર્ણયુક્ત હોવાથી નહિ ઇચ્છવા લાયકપણે, ય હેતુથી જ ‘અપ્રિયતયા’ અપ્રિયપણે-જોવા માત્રથી પણ પોતાને વિષે પ્રિય બુદ્ધિ નહિ ઉત્પન્ન કરનારા યવા અપ્રિયપણે, ‘અશુભત્તાપ’ અશુભવર્ણ ગન્ધ, રસ અને સ્પર્શરૂપ હોવાથી અશુભપણે, વિપાકકાળે દુઃખ ઉત્પન્ન કરનારા હોવાથી મનને આનન્દ નહિ આપનારા હોવાથી ‘અમ-નોજ્ઞપણે, ‘અમણામત્તાપ’ અમનોદ્ધરપણે, મોલ્યપણે મન ન પસંદ પડે તેવાપણે, કારણ કે કદિ પણ મોલ્યપણે પ્રાણીઓના મનને પ્રાપ્ત થતા નથી. ‘અણિચ્છિયત્તાપ’ અનીચ્છિતપણે, કારણ કે મોલ્યપણે જાવાને ઇચ્છેલા નથી, ‘અ(ણ)મિચ્છિયત્તાપ’ અમિચ્છા-અમિલાપા, જેને વિષે અમિલાપા થાય તે અમિચ્છિત-અમીષ્ટ કહેવાય, તેથી મિત્ર અનમીષ્ટપણે, તાત્પર્ય ય છે કે—જે આહારપણે પુદ્ગલો ગ્રહણ કર્યા છે તે તૃપ્તિનું કારણ થતા નથી તેથી ફરી અમિલાપાના વિષયપણે પરિણમતા નથી. તથા ‘અહત્તાપ’ અધોપણે-ભારેપણે, પણ ‘ઉર્ધ્વપણે’ લઘુપરિણામરૂપે નહિ, તેનો ભારે પરિણામ હોવાથી ‘દુહત્તાપ’ દુઃખરૂપે, પણ લઘુપરિણામવડે નહિ પરણમેલા હોવાથી સુખરૂપે નહિ, ય પ્રમાણે નૈરયિકો-ને તે પુદ્ગલો વારંવાર પરિણમે છે. ય જ આહારાર્થી વગેરે સાત દ્વારોનો અસુરકુમારોદિ ભવનપતિમાં વિચાર કરવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે—‘જહા નેરદયા ણં’ જેમ નૈરયિકોને કહ્યું તેમ અસુરકુમારોને ‘તેસિ મુજ્જો પરિણમંતિ’ તેઓને વારંવાર પરિણમે છે ય પદ સુધી યાવત્ કહેલું. તેમાં નારક સૂત્રથી આ અસુરકુમાર સૂત્રની વિશેષતા વતાવે છે—‘તત્થ ણં જે સે’—તેમાં જે આમોગનિર્વર્તિત આ-

૪. અસુરકુમારા નં મંતે ! આહારદ્વી ? હંતા ! આહારદ્વી ! એવં જહા નેરહ્યાનં તહા અસુરકુમારાણવિ ભાણિ-
તત્ત્વં, જાવ તેસિં સુજ્ઞો પરિણમંતિ । તત્થ નં જે સે આભોગનિવ્વત્તિતે સે નં જહણેણં ચડત્થમ્મત્તસ્સ,
ઉવ્વકોસેણં સાતિરેગવાસસહસ્સસ્સ આહારદ્દે સસુપ્પજ્જહ । ઓસણં કારણં પહુચ્ચ વણતો હાલિહસુવિકલ્લાતિ,
ગંધતો સુભિમ્મગંધાતિ, રસતો અંબિલમહુરતિં ફાસઓ મડયલહુયનિદ્ધુણ્ણાતિ, તેસિં પોરાણે વણણુણે જાવ પા-

૪. હે ભગવન્ ! અસુરકુમારો આહારની ઇચ્છાવાળા હોય ? હા ગૌતમ ! આહારની ઇચ્છાવાળા હોય. એ પ્રમાણે જેમ નૈરયિકોને
કહ્યું તેમ અસુરકુમારોને પણ કહેવું. યાવત્ તેઓને વારંવાર પરિણમે છે. તેમાં જે આભોગનિર્વર્તિત-ઇચ્છાપૂર્વક આહાર છે તે સંબંધે તે-
ઓને જઘન્યથી ચતુર્થ ભક્ત-એક દિવસે અને ઉત્કૃષ્ટ કંદક અધિક એક હજાર વરસે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. સામાન્ય કાર-
ણને આશ્રયી વર્ણથી હારિદ્ર-પીલા અને શુદ્ધ, ગંધથી સુગંધી, રસથી સ્વાદા અને મધુર રસવાળા અને સ્પર્શથી મૃદુ, લઘુ, સ્નિગ્ધ અને
દાર છે' इत्यादि. ए प्रमाणे प्रतिपादन करेला सूत्रनी मन्दबुद्धिवाळा शिष्यने बराबर प्रतीति न थाय माटे तेना उपर उपकार करवा
माटेसूत्र दर्शवि છે-

૪. અસુરકુમારા નં મંતે આહારદ્વી ? હંતા આહારદ્વી ? इत्यादि. हे भगवन् ! असुरकुमारो आहारनी इच्छावाळा છે ? हा છે. हे भगवन् ।
असुरकुमारोने કેटला કાલે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય ? અહીં પ્રાકૃત હોવાથી સત્તમીના અર્થમાં છટ્ટી વિમત્તિ છે. પટલે ક્રિયતિ કાલે
અતિક્રાન્તે સતિ-કેટલો ફાલ ગયે છતે આહારાર્થ-આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય ? અસુરકુમારોને જે પ્રકારનો આહાર છે-આભોગ
નિર્વર્તિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત. તેમાં જે અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર છે તે તેને પ્રતિસમય નિરન્તર હોય છે. તેમાં જે આભોગનિર્વર્તિત
આહાર છે તે સંબંધે જઘન્યથી ચતુર્થમ્મત્ત પછી અને ઉત્કૃષ્ટ કંદક અધિક હજાર વરસ ગયા પછી આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય

સિદ્ધિયત્તાતે જાવ મળામત્તાતે ઇચ્છિયત્તાતે ભિચ્છિયત્તાતે ઉદ્ધત્તાતે નો અહત્તાએ, સુહત્તાએ નો હુહત્તાએ, તેસિં
સુજ્ઞો સુજ્ઞો પરિણમંતિ, સેસં જહા નેરહયાણં, એવં જાવ થણિયકુમારાણં, ણવરં આભોગનિવ્વત્તિતે ઉવ્વકોસેણં વિ-
વસપુહુત્તસ્સ આહારદ્દે સસુપ્પજ્જતિ ।

ઉણ પુદ્ગલો તથા તેઓના પૂર્વના વર્ણગુણનો વિપરિણામ કરી, વિધ્વંસ કરી યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિયપણે ઇચ્છનીયપણે અભિલ-
ષિતપણે ઝર્ધ્વપણે-લઘુપણે પળ ભારેપણે નહિ, સુત્તરૂપે પળ દુઃત્તરૂપે નહિ એવો તેઓને વારંવાર પરિણામ થાય છે. બાકી બધું નૈરયિકોની
પેટે સમજાવું. એ પ્રમાણે યાવત્ સ્તાનિતકુમારોને જાણવું. પરન્તુ ઇચ્છાપૂર્વક આહાર સંબંધે ઉત્કૃષ્ટ દિવસપૃથક્ત્વે-વે દિવસથી નવ દિ-
વસે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

છે, તેમાં 'ચતુથ્યમત્તસ્સ' અહીં સસમીના અર્થમાં પછી વિભક્તિ છે. ચતુર્થમત્ત પ આગમમાં એક દિવસની સંજ્ઞા છે, પટલે જગન્યથી એક
દિવસ ગયા પછી ફરી આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. આ દસ હજાર વરસ આયુષવાલોને જાણવું, અને ઉત્કર્ષથી કંઈક અધિક હજાર
વરસ ગયા પછી આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે તે સાગરોપમના આયુષવાલોને સમજાવું. 'અસુરકુમારાણાં મતે' ! 'કિંમાહારમાહાર-
યન્તિ ?' इत्यादि हे भगवन् ! असुरकुमारो क्षेणो आहारं करोते ? हे गौतम ! द्रव्यं धी अनन्तप्रदेशिक, क्षेत्रं धी असंख्यात प्रदेशावगाढ,
काळं धी कोऽप्यण जगन्त्य, मध्यमं धी उत्कृष्टस्थितिवालां અને ભાવથી વર્ણવાલાં, રસવાલાં અને સ્પર્શવાલાં યાવત્ અવદ્ય હ
દિશાથી આવેલાં પુદ્ગલદ્રવ્યોનો આહાર કરે છે. સામાન્ય કારણને આશ્રયી વર્ણથી પીતવર્ણવાલાં અને શુક્લવર્ણવાલાં, ગન્ધથી સુગન્ધી, રસથી
સ્વાદાં અને મધુર અને સ્પર્શથી મૃદુ, લઘુ, સ્તિગ્ધ અને ઉષ્ણગુણવાલાં, તથા તેઓના પૂર્વના વર્ણગુણ, ગન્ધગુણ, રસગુણ અને સ્પર્શગુણને
વિપરિણામથી, યાવત્ ઇચ્છિતપણે, અભિલાષાના વિષયપણે, ઝર્ધ્વપણે-લઘુપણે, પળ અધોપણે-ગુરુપણે નહિ, સુત્તરૂપે, પળ દુઃત્તરૂપે નહિ એવા તે પુદ્ગલ

५. पुढविकाइया णं भंते ! आहारही ? हंता ! आहारही । पुढविकाइया णं भंते ! केवतिकालस्स आहारहे ससुप्पज्जति ? गोयमा ! अणुसमयमविरहिते आहारहे ससुप्पज्जइ । पुढविकाइया णं भंते ! किमाहारमाहारेन्ति ? एवं जहा नेरइयाणं जाव ताइं कतिदिसि आहारेन्ति ? गोयमा ! निव्वाघातेणं छहिसिं, वाघायं पडुच्च सिय तिविंसिं सिय चउदिसिं सिय पंचदिसिं, नवरं ओसन्नकारणं न भण्णति । वण्णओ कालनीललोहितहालिइसुविक-

५. हे भगवन् ! पृथिवीकायिको आहारनी इच्छवाळा होय ? हा, आहारनी इच्छवाळा होय. हे भगवन् ! पृथिवीकायिकोने केटला काले आहारनी इच्छा उत्पन्न थाय ? हे गौतम ! तेने प्रतिसमय निरंतर आहारनी इच्छा होय छे. हे भगवन् ! पृथिवीकायिको शेनो आहार करे छे ? ए ग्रमाणे जेम नैरयिकोने कलुं तेम कहेवुं. यावत् केटली दिशाथी आवेलां पुद्गल द्रव्योनो आहार करे छे ? हे गौतम ! व्याघात-प्रतिबन्ध सिवाय छ दिशाथी आवेलां अने व्याघातने आश्रयी कदाच त्रण दिशाथी आवेलां, कदाच

द्रव्यो तेओने वारंवार परिणमे छे. जेम असुरकुमारो संवन्धे सूत्र कलुं तेम नागकुमारथी मांडी स्तनितकुमार सुधी कहेवुं. परन्तु आमोगनिर्वर्तित आहारना विचारमां उत्कृष्टथी कहेवाना अचसरे 'उत्कर्षथी दिवसपृथस्वे-ने दिवसथी नव दिवसे आहारनी इच्छा थाय छे' एम कहेवुं. आ कथन पल्योपमना असंख्यातमा भागना के तेथी वधारे आयुपवाळाने मोटे समजवुं. याको वधुं तेमज जाणवुं.

५. हवे पृथिवीकायिको संवन्धे आ सात अधिकारोनो विचार करवानी इच्छवाळा सूत्रकार कहे छे- 'पुढवीकाइया णं भंते !-हे भगवन् ! पृथिवीकायिको आहारनी इच्छवाळा होय ? इत्यादि. 'पृथिवीकायिकोना सूत्रनो पूर्वनी पेछे विचार करवो, परन्तु निव्वाघाएणं छहिसिं' इत्यादि. 'निर्व्याघात-व्याघातनो अभाव होय लारे अवश्य छ दिशामां रहेला-छ दिशामांथी आवेला पुद्गलोनो आहार करे छे'. व्याघात पटले अलोकाकाश वडे स्वलना-प्रतिबन्ध थवो, व्याघातने आश्रयी लोकना निष्कुटादि-गवाक्षादिने विशेष कदाचित् त्रण दिशाथी

છાતિ, ગંધતો સુખિભંગધુભિભંગધાતિ, રસતો તિત્તરસકહુયરસકસાયરસઅંચિલમહુરાં, ફાસતો કવ્વલ્લફાસ-મડગગુરુચ્છુયસીતડપ્પહિન્નિલ્લુચ્છવાતિ, તેસિં પોરાણે વણ્ણગુણે સેસં જહા નેરહયાણં જાવ આહલ્લ, નીસસંતિ । પુલ્લવિકાદયા ણંઃભંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાતે ગિણ્હંતિ તેસિં ભંતે ! પોગ્ગલાણં સેયાલંસિ કતિભાગં આહારેન્તિ, કતિભાગં આસાપંતિ ? ગોયમા ! અસંલેજ્જતિભાગં આહારેન્તિ, અણંતભાગં આસાપંતિ । પુલ્લવિકાદયા ણં ંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાતે ગિણ્હંતિ તે કિં સન્વે આહારેન્તિ, નો સન્વે આહારેન્તિ ? જહેવ નેરહયા તહેવ । પુલ્લવિ-

નાર દિશાથી આવેલાં અને કદાન પાંચ દિશાથી આવેલાં પુલ્લગલ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે. પરન્તુ અહીં ‘ઓસન્નં કારણં’ સામાન્ય કારણ કહેવાનું નથી. વર્ણની અપેક્ષા કાલાં, લીલાં, લાલ, પીલાં અને શુક્લ વર્ણવાલાં, ગન્ધની અપેક્ષા સુગન્ધી અને દુર્ગન્ધી, રસની અપેક્ષા તીલાં, કહવા, તૂરા, લાટા અને મધુર રસવાલાં અને સ્પર્શની અપેક્ષા કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રુક્ષ સ્પર્શવાલાં પુલ્લગલો તેઓના વર્ણગુણોને વિપરિણામી-ઇત્યાદિ બધું નૈરયિકોને કહું તેમ કહેવું. યાવત્ કદાચિત્ નિઃશ્વાસ લે છે. હે ભગવન્ ! પૃથિવીકાયિકો જે પુલ્લગલોને આહારપણે ગ્રહણ કરે છે તે પુલ્લગલોનો કેટલામો ભાગ ભવિષ્ય કાલે આહાર કરે છે-આહારના પરિણામે યોગ્ય કરે છે અને કેટલા ભાગનો આસ્વાદ લે છે ? હે ગૌતમ ! અસંખ્યાતમા ભાગનો આહાર કરે છે અને અનન્તમા ભાગનો આસ્વાદ લે છે. હે ભગવન્ ! પૃથિવીકાયિકો જે પુલ્લગલોને આહારપણે [વિશિષ્ટ રૂપે] ગ્રહણ કરે છે શું તે વધાનો

આવેલાં, કયાન્તિત્ત ચાર વિશાથી આવેલાં અને કયાન્તિત્ત પાંચ વિશાથી આવેલા પુલ્લ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે. અહીં આ ભાવર્થ છે—જ્યારે પૃથિવીકાયિક જીવ ‘લોકતિણ્ણુટ’-લોકના ગવાદ જેવા પ્રાન્ત ભાગને વિશે છેલ્લે નીચેના પ્રતરના અગ્નિ યુગામાં રહેલો

કાઠ્યા ણં મંતે ! જે પોગલે આહારતાતે ગિળંતિ તે ણં તેસિં પુગલા કીસત્તાએ મુજ્જો પરિણમંતિ ? મુજ્જો પરિણમંતિ ? ગોયમા ! ફાસિંદિયેમાયત્તાતે મુજ્જો પરિણમંતિ, એવં જાવ વણસ્સઙ્કાઠ્યા !

આહાર કરે છે—આહારના પરિણામને યોગ્ય કરે છે કે વધાનો આહાર કરતો નથી ? જેમ નૈરયિકો સંવન્ધે કહ્યું તેમ કહેવું. હે ભગવન્ ! જે પુદ્ગલો આહારપણે ગ્રહણ કરે છે તે પુદ્ગલો તેઓને કેવા રૂપે વારંવાર પરિણમે છે ? હે ગૌતમ ! સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિવિધ પ્રકારે વારંવાર પરિણમે છે. એ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયિકો સુધી જાણવું.

હોય છે ત્યારે તેની નીચેનો ભાગ અલોક વડે વ્યાપ્ત હોવાથી અધોદિશાના પુદ્ગલોનો અભાવ હોય છે. અગ્નિ યુગામાં રહેલો હોવાથી પૂર્વ દિશાના અને વક્ષિણ દિશાના પુદ્ગલોનો અભાવ હોય છે, એ પ્રમાણે તેની અધોદિશા, પૂર્વ દિશા અને વક્ષિણ દિશા અલોક વડે વ્યાપેલી હોવાથી તેને છોડી જે ચાકી રહેલી ઉર્ધ્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશા અવાધિત છે, તેથી તે દિશા તરફથી આવેલા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે. જ્યારે તે પૃથિવીકાયિક પશ્ચિમ દિશામાં રહે છે, ત્યારે પૂર્વ દિશા અધિક થાય છે. અને વક્ષિણ અને અધો એ બે દિશા અલોક વડે વ્યાપ્તવાળી છે, માટે તે ચારે દિશાથી આવેલા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે. જ્યારે ઉપરના ચીજા આદિ પ્રતરમાં રહેલ પશ્ચિમ દિશાને અવલંબીને રહે છે, ત્યારે નીચેની પણ દિશા અધિક હોય છે, કેવલ પર્યન્તવર્તી એક વક્ષિણ દિશા અલોક વડે વ્યાપ્તવાળી છે, માટે પાંચ દિશાથી આવેલા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે. ચાકીરું વધું સૂત્ર પૂર્વની પેઠે કહેવું. જે વિશેષતા છે તે વતાવે છે—પરન્તુ ‘ઓસન્નં કારણં ન મન્નઈ’ ‘સામાન્ય કારણને આશ્રયી કહેવાનું નથી’ इत्यादि सुगम છે ‘સ્પર્શનેન્દ્રિયની વિમાત્રા-વિપમ માત્રા, વિવિધતા વડે તેના ઇષ્ટ અનિષ્ટ અનેક ભેદ રૂપે પરિણમે છે એ માવાર્થ છે. પરન્તુ નારકોની પેઠે એકાન્ત અશુભ રૂપે અને દેવોની પેઠે એકાન્ત શુભ રૂપે પરિણમતા નથી. જેમ પૃથિવીકાયિકો સંવન્ધે સૂત્ર કહ્યું તેમ અર્થ, તેજસ્ અને વનસ્પતિકાયિકોને પણ કહેવું. કારણ કે વધાય સકલ લોકવ્યાપી હોવાથી તેઓમાં વિશેષતા નથી.

૬. બેંદિયા ણં મંતે ! આહારઢી ? હન્તા આહારઢી । બેંદિયા ણં મંતે ! કેવતિકાલસ્સ આહારઢે સમુપ્પજ્ઞતિ ? જહા નેરહયાણં, નવરં તત્થ ણં જે સે આભોગનિવ્વત્તિતે સે ણં અસંખિજ્ઞસમહા એ અંતોમુહુત્તિએ વેમાયાએ આહારઢે સમુપ્પજ્ઞતિ, સેસં જહા પુઢવિકાહયાણં, જાવ આહચ્ચ નીસસંતિ, નવરં નિયમા છહિસં । બેંદિયાણં મંતે ! [પુચ્છા] જે પોગ્ગલે આહારત્તાતે ગિણંતિ તે ણં તેસિં પુગ્ગલાણં સિયાલંસિ કતિભાગં આહારેન્તિ કતિભાગં આસાણંતિ ? એવં જહા નેરહયાણં । બેંદિયા ણં મંતે ! જે પોગ્ગલા આહારત્તાએ ગિણંતિ તે કિં સન્વે આહારેન્તિ, ણો સન્વે આહાર-

૬. હે મગવન્ ! બેંદિન્દ્રિયો આહારની ઇચ્છાવાળા હોય ? હા, આહારની ઇચ્છાવાળા હોય. હે મગવન્ ! બેંદિન્દ્રિયોને આહારનો અભિલાષ કેટલા કાલે થાય ? હે ગૌતમ ! નૈરયિકોની પેઠે જાણવું. પરન્તુ તેમાં જે આભોગનિર્વર્તિત-ઇચ્છાપૂર્વક આહાર છે તે સંબંધે અસંખ્યાત સમય પ્રમાણ અન્તર્મુહૂર્તે ગયે વિવિધ રૂપે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. બાકી વધું પૃથિવીકાયિકોને કહું તેમ 'જાવ આહચ્ચ નીસસંતિ' યાવત્ કદાચિત્ નિઃશ્વાસ લે છે ત્યાં સુધી કહેવું. પરન્તુ ઇટલી વિશેષતા છે કે તેઓ અવશ્ય છ દિશાથી આવેલા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે. હે મગવન્ ! બેંદિન્દ્રિયજીવો જે પુદ્ગલોને આહારપણે ગ્રહણ કરે છે, તે પુદ્ગલોના કેટલા ભાગનો ભવિષ્ય કાલે આહાર-

૬. 'બેંદિયા ણં મંતે ! આહારઢી' ? હે મગવન્ ! બેંદિન્દ્રિયો આહારની ઇચ્છાવાળા હોય છે—ઇત્યાદિ સૂત્ર સુગમ છે, પરન્તુ બેંદિન્દ્રિયોને બે પ્રકારનો આહાર છે—લોમાહાર અને પ્રક્ષેપાહાર, લોમ-રોમકૂપ, તે વહે જે આહાર ગ્રહણ થાય તે લોમાહાર. જૈનો મુલમાં પ્રક્ષેપ કરાય તે પ્રક્ષેપાહાર કે કવલાહાર કહેવાય છે. તેમાં જે સામાન્ય રીતે વર્ષાદિ કાલને વિશે શરીરમાં પુદ્ગલોનો પ્રવેશ જે મૂત્રાદિ વહે જાણી શકાય છે તે લોમાહાર સમજવો. અને મુલમાં કોલીઆ લેવા વહે જે આહાર કરવો તે પ્રક્ષેપાહાર. તેમાં જે પુદ્ગલોને લોમાહારપણે ગ્રહણ કરે

રેન્તિ ? ગોયમા ! વેંદિયાણં દુવિધે આહારે પન્નત્તે, તંજહા—લોમાહારે ય પક્કલેવાહારે ય, જે પોગલે લોમા-
હારત્તાએ ગિણહતિ તે સન્વે અપરિસેસે આહારેન્તિ, જે પોગલે પક્કલેવાહારત્તાએ ગેણંતિ તેસિમસંલેજ્જતિભાગ-
માહારેન્તિ, અણેગાઈં ચ ણં ભાગસહસ્સાઈં અફાસાહજ્જમાણાણં અણાસાહજ્જમાણાણં ચિહ્નંસમાગચ્છંતિ । एतेसि णं
भंते ! પોગલાણં અણાસાહજ્જમાણાણં અફાસાહજ્જમાણાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પાવા ૪ ? ગોયમા ! સન્વત્થોવા
પોગલા અણાસાહજ્જમાણા, અફાસાહજ્જમાણા અણંતગુણા । વેંદિયાણં ભંતે ! જે પોગલા આહારત્તાતે-પુચ્છા ।

રૂપ પરિણામ કરે છે અને કેટલા ભાગનો આસ્વાદ લે છે-એ પ્રમાણે જેમ નૈરયિકોને કહ્યું તેમ કહેવું. હે ભગવન્ ! વેંદિન્દ્રિય જીવો જે
પુદ્ગલોને આહાર રૂપે [વિશિષ્ટ] ગ્રહણ કરે છે શું તે વધાનો આહાર કરે છે કે વધાનો આહાર કરતો નથી ? હે ગૌતમ ! વેંદિન્દ્રિયોને
ત્રે પ્રકારનો આહાર કહ્યો છે-લોમાહાર અને પ્રક્ષેપાહાર. તેમાં જે પુદ્ગલોને લોમાહારપણે ગ્રહણ કરે છે તે વધાનો સમગ્રપણે આહાર કરે છે.
અને જે પુદ્ગલોને પ્રક્ષેપાહારપણે ગ્રહણ કરે છે તેઓના અસંખ્યાતમા ભાગનો આહાર કરે છે અને અનેક હજાર ભાગો સ્પર્શ કર્યા
સિવાય કે સ્વાદ લીધા સિવાય નાશ પામે છે. હે ભગવન્ ! સ્વાદ લીધા સિવાયના અને સ્પર્શ કર્યા સિવાયના પુદ્ગલોમાં કયા પુદ્ગલો

છે તે વધાનો અપરિશેષપણે-સમગ્રપણે આહાર કરે છે, કારણ કે તે પુદ્ગલોનો તેવા પ્રકારનો સ્વભાવ છે. જે પુદ્ગલોને પ્રક્ષેપાહારપણે ગ્રહણ
કરે છે તેઓના અસંખ્યાતમા ભાગનો આહાર કરે છે. અને ‘અનેક હજાર ભાગો’-ઘણા અસંખ્યાતા ભાગો સ્પર્શ કર્યા સિવાય અને સ્વાદ લીધા
સિવાય નાશ પામે છે. તાત્પર્ય એ છે કે ઘણાં દ્રવ્યો અંદર અને વહાર નહિ સ્પર્શ કરાયેલાં, તેમ નહિ સ્વાદ લીધેલા નાશ પામે છે. પરંતુ કેટલાક
અતિ સ્થૂળપણાથી અને કેટલાક અતિ સૂક્ષ્મપણાથી યથા સંભવ નાશ પામે છે. હવે નહિ સ્પર્શ કરાયેલા અને આસ્વાદ નહિ લીધેલા

ગોયમા ! જિવિંભદિયફાસિદિયવેમાયત્તા૯ તેસિં મુજ્જો પરિણમંતિ । એવં જાવ ચઝરિંદિયા,ળવરં ળેગાંઈ
ચ ળં ળાગસહસ્સાંઈ અળાઘાઙ્જમાળાંઈ અળાસાઙ્જમાળાંઈ અફાસાઙ્જમાળાંઈ વિહ્ંસમાગચ્છંતિ । ૯તેસિ ળં

કોનાથી અલ્પ વહુ, તુલ્ય કે વિશેષાધિક છે ? હે ગૌતમ ! સૌથી થોડા પુદ્ગલો સ્વાદ લીધા સિવાયના છે, તેથી સ્પર્શ કર્યા સિવા-
યના પુદ્ગલો અનન્તગુણા છે. હે ભગવન્ ! વેદન્દ્રિયો જે પુદ્ગલો આહારપણે ગ્રહણ કરે છે તે તેઓને કેવા રૂપે વારંવાર પરિણમે છે ?
હે ગૌતમ ! તેઓને જિહ્વેન્દ્રિય અને સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિવિધપણે વારંવાર પરિણમે છે. ૯ પ્રમાણે ચઝરિન્દ્રિયો સુધી જાળવું. પરન્તુ

પુદ્ગલોંતું પરસ્પર અલ્પવહુત્વ કહે છે—‘૯પ્પસિણં ળંતે ! પુગ્ગલાંણં અળાસાઙ્જમાળાંણં’ ૯ત્યાદિ. અહીં આહારના ૯ક ૯ક સ્પર્શ યોગ્ય
ળાગને વિશે અનન્તમો ળાગ આસ્વાદને યોગ્ય હોય છે. આસ્વાદને યોગ્ય પુદ્ગલોમાં કેટલાપક આસ્વાદને પ્રાપ્ત થાય છે અને કેટલાપક
આસ્વાદને પ્રાપ્ત થતા નથી. તેથી જે આસ્વાદને નહિ પ્રાપ્ત થયેલા પુદ્ગલો છે તે થોડા જ છે, કારણ કે જેનો સ્પર્શ કરાયેલો નથી
તેવા પુદ્ગલોની અપેક્ષાપ તેઓ અનન્તમા ળાગના છે, અને જેનો સ્પર્શ કરાયેલો નથી તેવા પુદ્ગલો અનન્તગુણા છે. વેદન્દ્રિયો જે પુદ્ગલો
આહારપણે ગ્રહણ કરે છે તે તેઓને ‘જિવિંભદિયફાસિદિયવેમાયત્તા૯’ જિહ્વેન્દ્રિય અને સ્પર્શન્દ્રિયની વિમાત્રા-વિપમ માત્રા વહે-વિવિ-
ધપણે પરિણમે છે, અહીં વિપમ માત્રાનો વિચાર પૂર્વેની પેઠે જાળવો. ‘પવં જાવ ચઝરિંદિયા’ ૯ પ્રમાણે ચઝરિન્દ્રિય સુધી જાળવું.’ પટલે
વેદન્દ્રિયોને જે પ્રકારે કહ્યું છે તે પ્રમાણે ચઝરિન્દ્રિય સૂત્ર સુધી કહેવું. કારણ કે તેઓની સમાન વસ્તુતા છે. તેઓમાં જે વિશેષતા
છે તે વતાવે છે—‘નવરં’ ૯ત્યાદિ. પરન્તુ જે પુદ્ગલોને પ્રક્ષેપાહારપણે ગ્રહણ કરે છે તે પુદ્ગલોના ૯ક અસંખ્યાતમા ળાગનો આહાર
કરે છે, અને અનેક હજાર ળાગો-ઘળા અસંખ્યાતા ળાગો સુંઘ્યા સિવાય, સ્પર્શ કર્યા સિવાય અને સ્વાદ લીધા સિવાય નાશ પામે છે
તે પળ યથા સંભવ અતિ સ્થૂળપણાથી કે અતિસૂક્ષ્મપણાથી જાળવા. અહીં જ અલ્પવહુત્વ કહે છે—‘૯પ્પસિ ળં ળંતે’ ! ૯ત્યાદિ. અહીં ૯ક

મંતે ! પોગલાણં અણાઘાહજ્જમાણાણં અણાસાહજ્જમાણાણં અપ્પા વા ૪ ?
ગોયમા ! સચ્ચત્થોવા પોગલા અણાઘાહજ્જમાણા અણંતગુણા, અણાસાહજ્જમાણા અણંતગુણા !

૭. તેહંદિયાણં મંતે ! જે પોગલા-પુચ્છા ! ગોયમા ! તે ણં પોગલા ઘાણિદિય-જિહ્વિભદિય-ફાસિદિયવેમા-
યત્તાએ તેસિં મુજ્જો મુજ્જો પરિણમંતિ ! ચરિંદિયાણં ચર્કિલ્લદિય-ઘાણિદિય-જિહ્વિભદિય-ફાસિદિયવેમાય-
ત્તાએ તેસિં મુજ્જો મુજ્જો પરિણમંતિ, સેસં જહા તેહંદિયાણં ! પંચિદિયતિરિક્વલ્લોણિયા જહા તેહંદિયાણં, ણ-

તેના અનેક હજાર ભાગો સુંઘ્યા સિવાય, સ્વાદ લીધા સિવાય કે સ્પર્શ કર્યા સિવાય નાશ પામે છે. હે મગવન્ ! સુંઘ્યા સિવાયના, સ્વાદ
લીધા સિવાયના કે સ્પર્શ કર્યા સિવાયના એ પુદ્ગલોમાં કયા પુદ્ગલો કોનાથી અલ્પ ૪ છે ? હે ગૌતમ ! સૌથી થોડા પુદ્ગલો સુંઘ્યા
સિવાયના છે. તેથી સ્વાદ લીધા સિવાયના પુદ્ગલો અનન્તગુણા છે, તેથી સ્પર્શ કર્યા સિવાયના પુદ્ગલો અનન્તગુણા છે.

૭. હે મગવન્ ! તેહન્દ્રિયો જે પુદ્ગલો આહારપણે ગ્રહણ કરે છે તે પુદ્ગલો તેઓને કેવા રૂપે પરિણમે છે ? હે ગૌતમ ! તે પુદ્ગલો
ધ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વેન્દ્રિય અને સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિવિધ રૂપે વારંવાર પરિણમે છે. ચરિન્દ્રિયોને ચક્ષુહન્દ્રિય, ધ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વેન્દ્રિય

પદ સ્પર્શ યોગ્ય ભાગને વિશે અનન્તમો ભાગ આસ્વાદ કરવા યોગ્ય છે અને તેનો અનન્તમો ભાગ સુંઘવા યોગ્ય છે માટે ઉપર કહ્યા
પ્રમાણે અલ્પવહુત્વ થાય છે. વાકી વધું સુગમ છે.

૭. પંચેન્દ્રિય સૂત્રમાં જઘન્યથી 'અંતોમુહુત્તસ્સ' અહીં પછી વિમત્તિનો અર્થ સતી સપ્તમીના જેવો હોવાથી અન્તમુહુત્ત ગયે છે
આદ્યારની રૂચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કર્ષથી પદ્મ ભક્ત-ત્રે દિવસ ગયા પછી આદ્યારની રૂચ્છા થાય છે. આ દેવકુર અને ઉત્તર

વરં તત્થ નં જે સે આભોગનિવ્વત્તિતે સે જહણેણં અંતોસુહુત્તસ્સ, ઉવ્વકોસેણં છટ્ઠમત્તસ્સ આહારદ્દે સસુપ્પજ્જાતિ. પંચંદિયતિરિક્ખલોણિયાણં ભંતે ! જે પોગલા આહારત્તાએ-પુચ્છા. ગોયમા ! સોતિંદિય-ચર્ચિલ્લદિય-ઘાણિંદિય-જિહ્વિંભદિય-ફાસિંદિયવેમાયત્તાએ સુજ્જો પરિણમંતિ. મળૂસા એવં ચેવ, નવરં આભોગનિવ્વત્તિતે જહન્નેણં અંતોસુહુત્તસ્સ, ઉવ્વકોસેણં અટ્ઠમમત્તસ્સ આહારદ્દે સસુપ્પજ્જાતિ. વાળમંતરા જહા નાગકુમારા, એવં જોતિસિયાવિ, નવરં આભોગનિવ્વત્તિતે જહન્નેણં દિવસપુહુત્તસ્સ, ઉવ્વકોસેણં દિવસપુહુત્તસ્સ આહારદ્દે સસુપ્પજ્જાદ્,

અને સ્પર્શનેન્દ્રિયની વિમાત્રા-વિવિધ રૂપે તે પુદ્ગલો વારંવાર પરિણમે છે. બાકી બધું તેન્દ્રિયોની પેટે જાણું. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો તેન્દ્રિયોની પેટે સમજવા. પરંતુ તેમાં જે આભોગનિર્વર્તિત-ઇચ્છાપૂર્વક આહાર છે તે સંબંધે જઘન્યથી અન્તર્મુહૂતે અને ઉત્કૃષ્ટ બે દિવસે તેઓને આહારની ઇચ્છા થાય છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો જે પુદ્ગલો આહારપણે ગ્રહણ કરે છે તે પુદ્ગલો તેને કેવા રૂપે પરિણમે છે ? હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરેન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયના વિવિધ રૂપે વારંવાર પરિણમે છે. મનુષ્યો પણ એમજ સમજવા. પરંતુ આભોગનિર્વર્તિત આહાર સંબંધે જઘન્યથી અન્તર્મુહૂતે અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ દિવસે આહારની ઇચ્છા થાય છે. વ્યન્તરો નાગકુમારની પેટે જાણવા. એમ જ્યોતિષિક દેવો પણ જાણવા. પણ આભોગનિર્વર્તિત આહાર સંબંધે જઘન્યથી દિવસપૃથક્ત્વે-બે દિ-

કુરુના તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ સમજાવું. મનુષ્ય સૂત્રમાં પણ ‘ઉવ્વકોસેણં અટ્ઠમમત્તસ્સ’ ઉત્કર્ષથી અટ્ઠમમત્ત-ત્રણ દિવસ ગયા પછી આહારની ઇચ્છા થાય છે. એ દેવકુરુ અને ઉત્તર કુરુને આશ્રયી સમજાવું. વ્યન્તર સૂત્રમાં નાગકુમાર સૂત્રની પેટે કહેલું. જ્યોતિષિક સૂત્ર પણ તેમજ સમજાવું. જે વિશેષ છે તે વતાવે છે—‘નવરં જહણેણ વિ દિવસપુહુત્તસ્સ, ઉવ્વકોસેણ વિ દિવસપુહુત્તસ્સ’ ત્તિ. ‘પરંતુ જઘન્યથી

एवं वैमाणियाचि, नवरं आभोगनिव्यत्तिए जहन्नेणं दिवसपुहुत्तस्स, उक्कोसेणं तेत्तीसाए वाससहस्साणं आहारट्ठे समुप्पज्जति, सेसं जह्वा असुरकुमाराणं, जाव एतेसिं भुज्जो परिणमंति । सोहम्मे आभोगनिव्यत्तित्ते जहन्नेणं दिवसपुहुत्तस्स, उक्कोसेणं दोण्हं वाससहस्साणं आहारट्ठे समुप्पज्जइ । ईसाणे पुच्छा । गोयमा ! जहन्नेणं दिवसपुहुत्तस्स सातिरेगस्स, उक्कोसेणं सातिरेग दोण्हं वाससहस्साणं । सणंकुमाराणं पुच्छा । गोयमा ! जहन्नेणं दोण्हं वाससहस्साणं, उक्कोसेणं सत्तण्हं वाससहस्साणं । माहिंदे पुच्छा । गोयमा ! जहन्नेणं

वासથી નવ દિવસે અને ઉત્કૃષ્ઠથી પણ દિવસપૃથક્ત્વે આહારની ઇચ્છા થાય છે. એ પ્રમાણે વૈમાનિકો પણ જાણવા. પરંતુ આભોગનિર્ધર્તિત આહાર સંબંધે જગન્યથી દિવસપૃથક્ત્વે અને ઉત્કૃષ્ઠથી તેવ્રીશ હજાર વરસે આહારની ઇચ્છા થાય છે. વાકી વંધુ અસુરકુમારોની પેઠે ‘જાવ એતેસિં ભુજ્જો પરિણમન્તિ’ યાવત્-એડોને વારંવાર પરિણમે છે-ત્યાં સુધી જાણવું. સૌધર્મ દેવલોકમાં આભોગનિર્ધર્તિત આહાર સંબંધે જગન્યથી દિવસપૃથક્ત્વે અને ઉત્કૃષ્ઠ વે હજાર વરસે આહારાભિલાષ થાય છે. ઈશાન દેવલોક સંબંધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જગન્યથી કંઈક અધિક દિવસપૃથક્ત્વે અને ઉત્કૃષ્ઠથી કંઈક અધિક વે હજાર વરસે આહારની ઇચ્છા થાય છે. સનત્કુમાર દેવો સંબંધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જગન્યથી વે હજાર વરસે અને ઉત્કૃષ્ઠથી સાત હજાર વરસે આહારની ઇચ્છા થાય છે. માહેન્દ્ર દેવો સંબંધે પ્રશ્ન.

દિવસ પૃથક્ત્વ ગયા પછી અને ઉત્કર્ષથી પણ દિવસ પૃથક્ત્વ ગયા વાત આહારની ઇચ્છા થાય છે. જ્યોતિષિકો જગન્યથી પણ પલ્લો-પમના આઠમા ભાગના આયુષવાલા હોય છે, તેથી તેઓને જગન્ય પદે પણ દિવસપૃથક્ત્વ (ત્રે દિવસથી નવ દિવસ) વ્યતીત થયા પછી પુનઃ આહારની ઇચ્છા થાય છે. વૈમાનિક સૂત્રમાં ‘નવરમાભોગનિવ્યત્તિપ જહ્ણણેણં દિવસપુહુત્તસ્સ’-પરંતુ પટલો વિશેષ છે કે ‘આભોગ

દોળં વાસસહસ્સાણં સાતિરેગાણં, ઉવ્કોસેણં સત્તણં વાસસહસ્સાણં સાતિરેગાણં । બંભલોએ પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં સત્તણં વાસસહસ્સાણં, ઉવ્કોસેણં દસણં વાસસહસ્સાણં । લંતએ ણં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં દસ-
ણં વાસસહસ્સાણં, ઉવ્કોસેણં ચડદસણં વાસસહસ્સાણં । મહાસુવ્કે ણં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં ચડદસણં વાસ-
સહસ્સાણં, ઉવ્કોસેણં સત્તરસણં વાસસહસ્સાણં । સહસ્સારે પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં સત્તરસણં વાસસહ-
સ્સાણં, ઉવ્કોસેણં અઢારસણં વાસસહસ્સાણં । આણએ ણં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં અઢારસણં વાસસહસ્સા-
ણં, ઉવ્કોસેણં ઇગૂણવીસાએ વાસસહસ્સાણં । પાણએ ણં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં ઇગૂણવીસાએ વાસસહસ્સા-

હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાત હજાર વરસે અને ઉત્કૃષ્ટ દસ હજાર વરસે આહારની ઇચ્છા થાય છે. બ્રહ્મલોક સંબન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાત હજાર વરસે અને ઉત્કૃષ્ટ દસ હજાર વરસે આહારની ઇચ્છા થાય છે. લાંતક દેવો સંબન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વરસે અને ઉત્કૃષ્ટ ચૌદ હજાર વરસે આહારની ઇચ્છા થાય છે. મહાશુક્ર દેવ સંબન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય ચૌદ હજાર વરસે અને ઉત્કૃષ્ટ સત્તર હજાર વરસે આહારની ઇચ્છા થાય છે. સહસ્રાર દેવો સંબન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય સત્તર હજાર વરસે અને ઉત્કૃષ્ટ અઢાર હજાર વરસે આહારની ઇચ્છા થાય છે. આનત દેવો સંબન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય અઢાર હજાર વરસે અને ઉત્કૃષ્ટ ઓગણીશ હજાર વરસે આહારની ઇચ્છા થાય છે. પ્રાણત સંબન્ધે પ્રશ્ન. જઘન્ય ઓગણીશ હજાર વરસે અને ઉત્કૃષ્ટ વીશ હજાર વરસે આહારની ઇચ્છા થાય છે. આરણદેવ સંબન્ધે પ્રશ્ન. જઘન્યથી વીશ હજાર વરસે અને ઉત્કૃષ્ટ ઇકવીશ હજાર વરસે આહારની ઇચ્છા થાય

નિર્વર્તિત આદાર-ઇચ્છાપૂર્વક આદાર જઘન્ય દિવસ પૃથક્ત્વે હોય છે, તે પલ્યોપમાદિના આયુષવાલ્લા માટે જાણણું. અને ઉત્કર્ષેથી તેવીશ

ળં, ઉવ્કોસેળં વીસાએ વાસસહસ્સાળં । આરણે ણં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેળં વીસાએ વાસસહસ્સાળં, ઉવ્કોસેળં
 એકવીસાએ વાસસહસ્સાળં । અચ્ચુએ ણં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેળં એકવીસાએ વાસસહસ્સાળં, ઉવ્કોસેળં
 વ્કોસેળં તેવીસાએ વાસસહસ્સાળં, એવં સવ્વત્થ સહસ્સાણિ મણિયવ્વાણિ, જાવ સવ્વહં । હિટ્ઠિમમલ્લિમગાળં, ઉ-
 પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેળં તેવીસાએ, ઉવ્કોસેળં ચડવીસાએ । હેટ્ઠિમડવરિમાળં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેળં પળવીસાએ, ઉવ્કોસેળં ચ-
 ઉવીસાએ, ઉવ્કોસેળં પળવીસાએ । મલ્લિમહેટ્ઠિમાળં પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેળં પળવીસાએ, ઉવ્કોસેળં છવી-
 છે. અચ્ચુત સંબન્ધે પૂચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય એકવીશ હજાર વરસે અને ઉત્કૃષ્ટ વાવીશ હજાર વરસે આહારની ઇચ્છા થાય છે.
 નીચેની ત્રિકના નીચેના ગ્રંથેયક સંબન્ધે પૂચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય વાવીશ હજાર વરસે અને ઉત્કૃષ્ટ તેવીશ હજાર વરસે આહારની
 ઇચ્છા થાય છે. એ પ્રમાણે વધે [જેટલા સાગરોપમનું આયુષ્ય હોય] તેટલા હજાર વરસો સર્વાર્થસિદ્ધ સુધી કહેવા. નીચેની ત્રિકના મધ્યમ
 ગ્રંથેયકો સંબન્ધે પૂચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય તેવીશ હજાર વરસે અને ઉત્કૃષ્ટ ચોવીશ હજાર વરસે આહારની ઇચ્છા થાય છે.
 નીચેની ત્રિકના ઉપરના ગ્રંથેયકો સંબન્ધે પૂચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય ચોવીશ હજાર વરસે અને ઉત્કૃષ્ટ પચીશ હજાર વરસે
 આહારની ઇચ્છા થાય છે. મધ્યમ ત્રિકની નીચેના ગ્રંથેયક સંબન્ધે પૂચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય પચીશ હજાર વરસે અને ઉત્કૃષ્ટ છવીશ
 હજાર વરસે હોય છે, તે અનુત્તર દેવોને આશ્રયી જાણવું. અહીં જેની જેટલા સાગરોપમની સ્થિતિ હોય તેને તેટલા હજાર વરસ વીલ્યા

મા ! અજહણમણુક્કોસેણં તેત્તીસાए વાસસહસ્સણં આહારદ્દે સમુપ્પજ્જતિ ।

૮. નેરહયાણં ભંતે ! કિં ઇગિંદિયસરીરાહં આહારેન્તિ, જાવ પંચિંદિયસરીરાહં આહારેન્તિ ! ગોયમા ! પુન્ન-
ભાવપણવણં પહુચ ઇગિંદિયસરીરાહંપિ આહારેન્તિ જાવ પંચિંદિય, પહુપ્પણભાવપણવણં પહુચ નિ-
યમા પંચિંદિયસરીરાતિં આહારેન્તિ, એવં જાવ થણિયકુમારા । પુઢવિકાહયાણં પુચ્છા । ગોયમા ! પુન્નભાવપણ-
વણં પહુચ એવં ચેવ, પહુપ્પણભાવપણવણં પહુચ નિયમા ઇગિંદિયસરીરાતિં આહારેન્તિ । બેહંદિયા પુન્નભાવ-

વરસે આહારની ઇચ્છા થાય છે. સર્વાર્થસિદ્ધ દેવો સંવન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! જથન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સિવાય તેત્રીશ હજાર વરસે આહારની ઇચ્છા થાય છે.

૮. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો શું એકેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે કે યાવત્ પંચેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે ? હે ગૌતમ ! પૂર્વ ભાવની પ્રજ્ઞાપનાને આશ્રયી એકેન્દ્રિય શરીરોનો પણ આહાર કરે છે, યાવત્ પંચેન્દ્રિય શરીરોનો પણ આહાર કરે છે. અને પ્રત્યુત્પન્ન-વર્તમાન ભાવની પ્રજ્ઞાપનાને અનુસરી અવશ્ય પંચેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે. એમ સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું. પૃથિવીકાયિકો સંવન્ધે પૃચ્છા.

૮. હવે એકેન્દ્રિય શરીરાદિ સંવન્ધે અધિકાર કહેવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે—‘નેરહયા ણં ભંતે’ ! હે ભગવન્ ! નૈરયિકો એકેન્દ્રિયના શરીરોનો આહાર કરે છે ? इत्यादि प्रश्नसूत्र सुगम છે. ઉત્તર સૂત્ર કહે છે—‘ગોયમા’ ! હે ગૌતમ ! પૂર્વભાવની પ્રજ્ઞાપના-પ્રરૂપ્પણને આશ્રયી એકેન્દ્રિયના શરીરોનો પણ આહાર કરે છે, યાવત્ શબ્દ કહેવાથી વેદેન્દ્રિય તેદેન્દ્રિય અને ચડરિન્દ્રિયના શરીરો ગ્રહણ કરવા. તથા પંચેન્દ્રિયશરીરોનો પણ આહાર કરે છે. અહીં તાત્પર્ય આ છે—જ્યારે આહારપણે ગ્રહણ કરાતા પુણ્ણોના અતીત-શૂંતકાલના ભાવ

ગોયમા ! લોમાહારા, નો પક્ષેવાહારા, એવં ઇંગિદિયા સન્ધે દેવા ય ભાણિતન્વા, જાવ વેમાણિયા । વેહંદિયા જાવ મણૂસા લોમાહારાવિ પક્ષેવાહારાવિ ।

હે ભગવન્ ! નૈરયિકો લોમાહારાવા છે કે પ્રક્ષેપાહારાવા છે ? હે ગૌતમ ! લોમાહારાવા છે પણ પ્રક્ષેપાહારાવા નથી. એ પ્રમાણે એકેન્દ્રિયો અને સર્વ દેવો કહેવા. વેશ્વન્દ્રિયો યાવત્ મનુષ્યો લોમાહારાવા પણ હોય છે અને પ્રક્ષેપાહારાવા પણ હોય છે.

અને નૈરયિકોનું સ્વશરીર પંચેન્દ્રિય શરીર છે, અને પંચેન્દ્રિયશરીર હોવાથી કાણું છે કે તેઓ અવદ્ય પંચેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે. ૫ પ્રમાણે અસુરકુમારથી આરંભી સ્તનિતકુમાર સુધીના ભવનપતિ દેવો કહેવા. પૃથિવીકાથિક સૂત્રમાં પ્રત્યુત્પન્ન-ચર્તમાન ભાવની પ્રરૂપણાના વિચારમાં 'તેઓ અવદ્ય એકેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે' ૫મ કહેવું. કારણ કે તેઓ એકેન્દ્રિય હોવાથી તેઓના શરીરો એકેન્દ્રિયશરીરો છે. ૫મ વેશ્વન્દ્રિયસૂત્રમાં 'અવદ્ય વેશ્વન્દ્રિયના શરીરોનો આહાર કરે છે' ૫મ કહેવું, તેશ્વન્દ્રિયસૂત્રમાં અવદ્ય તેશ્વન્દ્રિયશરીરોનો અને ચંડરિન્દ્રિયસૂત્રમાં અવદ્ય ચંડરિન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે. તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વ્યન્તર, જ્યોતિષિકો અને ધૈર્માનિકો નૈરયિકની પેઠે કહેવા. તે પ્રમાણે સૂત્રકાર 'પુઢવીકાશ્યાણં પુચ્છા' રૂપે સૂત્ર કહે છે. હવે લોમાહારનો વિચાર કરવાની રૂચ્છાવાળા સૂત્રકાર આ સૂત્ર કહે છે- 'નૈરય્યા ણં મંતે ! કિં લોમાહારા પક્ષેવાહારા' ? હે ભગવન્ ! નૈરયિકો લોમાહારાવા છે કે પ્રક્ષેપાહારાવા છે ? રૂપાદિ સૂત્ર સુગમ છે, પરન્તુ નૈરયિકોને વૈક્રિય શરીરોનો તેવા પ્રકારનો સ્વભાવ હોવાથી પ્રક્ષેપાહાર હોતો નથી, લોમાહાર પણ પર્યાપ્તને જાણવો, પણ અપર્યાપ્તને હોતો નથી. ૫ પ્રમાણે જેમ નૈરયિકોને કહ્યું છે તેમ પૃથિવી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ રૂપ એકેન્દ્રિયો તથા અસુરકુમારથી માંડી ધૈર્માનિક સુધીના યદ્યા તેઓને કહેવું. તેમાં એકેન્દ્રિયોને મુલ નહિ હોવાથી પ્રક્ષેપાહાર હોતો નથી, અને અસુરકુમારોદિને વૈક્રિય શરીર હોવાથી અને તેના તેવા પ્રકારના સ્વભાવથી પ્રક્ષેપાહાર હોતો નથી. વેશ્વન્દ્રિય, તેશ્વન્દ્રિય, ચંડરિન્દ્રિય, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, તેમજ લોમાહારાવા અને મનુષ્યો લોમાહારાવા અને પ્રક્ષેપાહારાવા પણ કહેવા. કારણ કે વળે પ્રકારના આહારનો પણ તેઓને સંભવ છે.

૯. નેરઙ્ગ્યા ણં મંતે ! કિં ઓયાહારા મળમ્ભક્ષી ? ગોયમા ! ઓયાહારા, ણો મળમ્ભક્ષી, એવં સન્વે ઓરાલિ-યસરીરાવિ । દેવા સન્વેવિ જાવ વેમાણિયા ઓયાહારાવિ મળમ્ભક્ષીવિ । તત્થ ણં જે તે મળમ્ભક્ષી દેવા તેસિ ણં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્ઞતિ 'ઇચ્છામો ણં મળમ્ભક્ષણં કરિત્તે', તતે ણં તેહિં દેવેહિં એવં મળસીકતે સમાણે સ્વિપ્પા-મેવ જે પોગ્ગલા ઇદ્ધા કંતા જાવ મણામા તે તેસિં મળમ્ભક્ષતાએ પરિણમંતિ, સે જહાનામએ સીયા પોગ્ગલા

૯. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો ઓજઆહારવાળા અને મનોમક્ષી હોય છે ? હે ગૌતમ ! ઓજઆહારવાળા હોય છે પણ મનોમક્ષી હોતા નથી. એમ બધા ઔદારિક શરીરવાળા પણ જાણવા. વૈમાનિક સુધીના વધા દેવો ઓજઆહારવાળા અને મનોમક્ષી હોય છે. તેઓમાં જે મનોમક્ષી દેવો છે તેઓને 'અમે મન વડે ભક્ષણ કરવાને ઇચ્છીએ છીએ.' એવું ઇચ્છાપ્રધાન મન થાય છે. તે દેવો હ્યારે એવો વિચાર કરે છે ત્યારે તુરત જ જે પુદ્ગલો ઇદ્ધ, કાન્ત યાવત્ મનને અનુકૂલ છે તે તેઓને મનોમક્ષણ રૂપે પરિણમે છે. જેમ શીત પુદ્ગલો

૯. હવે મનોમક્ષણરૂપ છેલ્લા અર્થાધિકારને કહેવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે—'નેરઙ્ગ્યા ણં મંતે ! કિં ઓયાહારા મળમ્ભક્ષી' ? હે ભગવન્ ! નૈરયિકો ઓજાહારવાળા અને મનોમક્ષી હોય છે ? इत्यादि. ઓજસ્-ઉત્પત્તિ સ્થાને આહારયોગ્ય પુદ્ગલનો સમૂહ, જેનો ઓજસ્સરૂપ આહાર છે તે ઓજાહારવાળા કહેવાય છે. મન વડે ભક્ષણ કરવાના સ્વભાવવાળા મનોમક્ષી કહેવાય છે. તેમાં નૈરયિકો ઓજાહારવાળા હોય છે, કારણ કે તેઓને અપર્યાપ્તસ્થામાં ઓજાહારનો સંભવ છે, તેઓ મનોમક્ષી નથી. મનોમક્ષણ રૂપ આહાર તે કહેવાય છે જે તેવા પ્રકારની શક્તિથી મન વડે પોતાના શરીરની પુષ્ટિ કરનારાં પુદ્ગલોનો આહાર કરાય અને જેનો આહાર કર્યા પછી તુલ્તિપૂર્ણ પરમ સંતોષ પ્રાપ્ત થાય. તે મનોમક્ષણરૂપ આહાર નૈરયિકોને નથી, કારણ કે પ્રતિકૂલ (અસાતા વેદનીય) કર્મ વડે તેવા પ્રજ્ઞાન્તાં મન વડે ઇદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરવારૂપ શક્તિનો અભાવ છે. 'પવં સન્વે ઓરાલિયસરીરાવિ' એ પ્રમાણે-નૈરયિકોને કહ્યા પ્રમાણે

સીયં પપ્પ સીયં ચેવ અતિવતિત્તાણં ચિટ્ઠંતિ, ઉસિણા વા પોગલા ઉસિણં પપ્પ ઉસિણં ચેવ અહ્વહત્તાણં ચિ-
ટ્ઠંતિ, एवामेव तेहिं देवेहिं मणभक्खीकए समाणे से इच्छामणे खिप्पामेव अवेति ।

પન્નવળાણ આહારપણ પદ્મો ઉદેસો સમત્તો ૨૩-૧ ।

શીતયોનિવાલા જીવને આશ્રયી શીત રૂપે પરિણમીને રહે છે, ઉષ્ણ પુદ્ગલો ઉષ્ણયોનિવાલા જીવને આશ્રયી.ઉષ્ણરૂપે થઈને રહે છે, એમ તે દેવો મનોભક્ષણ કરે છે ત્યારે તેઓનું આહારનું ઇચ્છાપ્રધાન મન નિવૃત્ત-શાંત થાય છે,

પ્રજ્ઞાપનામાં આહારપદનો પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત.

પૃથિવીકાયિકથી માંડી મનુષ્ય સુધીના વધા ઔદારિક શરીરવાલા જાણવા. તે આ પ્રમાણે—‘પુદ્ગલિકાદયા ણં ભંતે ! કિં ઓયાહારા મણભક્કી ? ગોયમા ઓયાહારા, નો મણભન્ત્ત્વી’-હે ભગવન્ ! વધા પૃથિવીકાયિકો ઓજ આહારવાલા અને મનોભક્ષી હોય છે ? હે ગૌતમ ! ઓજ આહારવાલા હોય છે, પણ મનોભક્ષી હોતા નથી-ઇત્યાદિ. ‘દેવા સચ્ચેવિ’ ઇત્યાદિ. અસુરકુમારથી આરંભી વૈમાનિક સુધીના વધા દેવો ઓજાહારવાલા અને મનોભક્ષી હોય છે. તે આ પ્રમાણે-‘હે ભગવન્ ! અસુરકુમારો શું ઓજાહારવાલા અને મનોભક્ષી હોય છે ? હે ગૌતમ ! ઓજાહારવાલા અને મનોભક્ષી હોય છે. ગાયત્ર વૈમાનિકો પણ ઓજાહારવાલા અને મનોભક્ષી હોય છે. હવે દેવો મનોભક્ષી જે પ્રકારે છે તે પ્રકારે વતાવે છે-‘તત્થ ણં’ ઇત્યાદિ. તે સંસારી જીવોમાં જે મનોભક્ષી દેવો છે તેઓનું મન આહારનો પ્રસ્તાવ હોવાથી આહાર વિશે ઓવા પ્રકારે થાય છે કે ‘એમ મન વડે રાવાને ઇચ્છીએ છીએ’ આવું મન થાય છે પટલે તેવા પ્રકારના શુભ કર્મના ઉદયથી ‘ક્ષિપ્રમેવ’ તત્કાલ જ એ, કાન્ત, પ્રિય, મનોહ અને મણમ-મનને અનુકુલ પુદ્ગલો છે તે દેવોને મનોભક્ષરૂપે પરિણમે છે. કેવી રીતે પરિણમે છે ? એ સંયંધે હણંત કહે છે-‘સે’ શબ્દ અયશન્દના અર્થમાં છે; અને તે અથશબ્દ વાક્યના પ્રારંભમાં વપરાય છે, જેમ કે ‘નામ’ વિવક્ષિત શીત પુદ્ગલો ‘શીતે’-શીતયોનિવાલા પ્રાણીને ‘પ્રાપ્ય’ આશ્રયી શીતપણું ‘અતિશયપણે

પામીને રહે છે, તાત્પર્ય પ છે કે વિશેષતઃ શીત થઈને શીતયોનિવાલા પ્રાણીના સુખને માટે થાય છે, તથા ઉષ્ણ પુદ્ગલો 'ઉષ્ણ' -ઉષ્ણયોનિવાલા પ્રાણીને આશ્રયી ઉષ્ણપણું અતિશયપણે પામીને રહે છે. પટલે વિશેષતઃ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિથી તેના સુખને માટે થાય છે પ ભાવર્થ છે. 'પવમેવ' પ પ્રમાણે તે દેવોપ પૂર્વે કહેલી રીતિ વહે મનોમક્ષણ કર્યું પટલે તે દેવોનું 'ઇચ્છામનઃ' -ઇચ્છા પ્રધાન જેમાં છે પંડુ મન 'ક્ષિપ્રમેવા-પૈતિ' તુરત તૃપ્તિ થવાથી નિવૃત્ત થાય છે, શાંત થાય છે. ભાવર્થ આ પ્રમાણે છે-જેમ શીત પુદ્ગલો શીતયોનિવાલા પ્રાણીને સુખરૂપ થાય છે અને ઉષ્ણપુદ્ગલો ઉષ્ણયોનિવાલા પ્રાણીને સુખરૂપ થાય છે તેમ દેવોપ પણ મન વહે આહાર કરતા પુદ્ગલો તેઓની તૃપ્તિ માટે અને તેઓના પરમ સંતોષને માટે થાય છે. અને તેથી આહારના અભિલાષની નિવૃત્તિ થાય છે. અહીં ઓજાહારાદિના વિભાગને જણાવનારી સૂત્રકૃતાં નિર્યુક્તિનો આ ગાથાઓ છે- "સરીરેણોયાહારો તયાય પાસેણ લોમઆહારો । પક્ષેવાહારો પુણ કાચલિઓ હોઈ નાયવ્વો ॥ ૧ ॥ ઓયાહારા જીવા સર્વે અપજ્જત્તયા મુણેયવ્વા । પજ્જત્તગા ય લોમે પક્ષેવે હોંતિ મહ્યવ્વા ॥ ૨ ॥ પર્ગિદિયદેવાણં નેર-ઇયાણં નત્થિ પક્ષેવો । સેસાણં જીવાણં સંસારત્થાણ પક્ષેવા ॥ ૩ ॥ લોમાહારા પર્ગિદિયા ઉ નેરહ્યસુરુગણા ચેવ । સેસાણં આહારો લોમે પક્ષેવઓ ચેવ ॥ ૪ ॥ ઓયાહારા મળમન્કિલ્લણો ય સર્વેવિ સુરુગણા હોંતિ । સેસા હવંતિ જીવા લોમે પક્ષેવઓ ચેવ " ॥ ૫ ॥ શરીર વહે ઓજઆહાર થાય છે, ત્વચાના સ્પર્શવહે લોમાહાર થાય છે અને પ્રક્ષેપાહાર કોલીઆ વહે થાય છે. વધા અપર્યાપ્ત જીવો ઓજઆહાર-વાલા જાણવા, પર્યાપ્તા જીવો લોમાહારવાલા હોય છે અને પ્રક્ષેપાહાર વિકલ્પે જાણવો. પટલે કદાચિત્ હોય અને કદાચિત્ ન હોય. પર્કેન્દ્રિય, દેવો અને નારકોને પ્રક્ષેપાહાર નથી. વાકીના સંસારી જીવોને પ્રક્ષેપાહાર હોય છે. ૩ લોમાહારવાલા પર્કેન્દ્રિયો, નારકો અને દેવો છે. વાકીના વધા જીવોને લોમાહાર અને પ્રક્ષેપાહાર હોય છે." હવે કયો આહાર આમોગનિર્વૃત્તિ-ઇચ્છાપૂર્વક છે અને કયો આહાર અનામોગનિર્વૃત્તિ-ઇચ્છા સિવાય કરાયેલો હોય છે ? ૫ પ્રશ્નો ઉત્તર પ છે કે દેવોને અનામોગનિર્વૃત્તિ ઓજઆહાર હોય છે, અને તે અપર્યાપ્તાવસ્થામાં હોય છે. લોમાહાર પણ અનામોગનિર્વૃત્તિ હોય છે અને તે પર્યાપ્તાવસ્થામાં હોય છે. તથા મન વહે મક્ષણ કરવારૂપ આહાર આમોગનિર્વૃત્તિ છે અને તે પર્યાપ્તાવસ્થામાં જ હોય છે, વીજા જીવોને હોતો નથી. વધા જીવોને પણ અનામોગનિર્વૃત્તિ ઓજઆહાર અપર્યાપ્તાવસ્થામાં હોય છે અને પર્યાપ્તાવસ્થામાં હોય છે. નૈરયિક સિવાય વાકીના જીવોને લોમાહાર અના-

બીઓ ઉદ્દેસો ।

આહાર' મંચિય સંપળી લેસાં વિંદી ય સંજત કંસાણ । ણાળે જોગુંવંઓજે વેદે" ય સંસીર પૈજત્તી ॥

૧૦. જીવે ણં મંતે ! કિં આહારણ અણાહારણ? ગોયમા ! સિય આહારણ સિય અણાહારણ, एवं नेरइण जाव असुर-

द्वितीय उद्देशक ।

૧ આહાર, ૨ મવ્ય, ૩ સંજી, ૪ લેહ્યા, ૫ દષ્ટિ, ૬ સંયત, ૭ કપાય, ૮ જ્ઞાન, ૯ યોગ, ૧૦ ઉપયોગ, ૧૧ વેદ, ૧૨ શરીર અને ૧૩ પર્યાસિ-એમ વીજા ઉદ્દેશકમાં તેર અધિકારો છે.

ભોગ નિર્વૈત્તિત હોય છે અને નેરચિકોને લોમાહાર આમોગનિર્વૈત્તિત ણ હોય છે. વેરન્દ્રિયથી આરંભી મનુજ્ય સુધીના જીવોને જે પ્રદે-
પાદાર છે તે આમોગનિર્વૈત્તિત-દુચ્છાપૂર્વકજ હોય છે. આહાર પદનો પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત.

આદિ(૮)વદના પ્રથમ ઉદ્દેશકની વ્યાખ્યા કરી, હવે વીજા ઉદ્દેશકની વ્યાખ્યા કરવાની છે. તેના પ્રારંભમાં આ અધિકાર જળાવનારી 'આહાર' હત્યાદિ સંગ્રહગાથા છે-'આહાર' હત્યાદિ ૧ પ્રથમ સામાન્યતઃ જીવ સંવન્ધે આહારાધિકાર, ૨ મવ્ય-મવ્ય જીવ સંવન્ધે આ-
હારાધિકાર, ૩ વીજો સંજી સંવન્ધે આહારાધિકાર, ૪ ત્રીજો લેહ્યા-સલેહ્ય જીવ સંવન્ધે આહારાધિકાર, ૫ દષ્ટિ-સમ્યગ્દષ્ટિ વગેરે સંવન્ધે આહારાધિકાર, ૬ સંયત-સંયત સંવન્ધે આહારાધિકાર, ૭ કપાય-સકપાયી જીવ સંવન્ધે આહારાધિકાર, ૮ જ્ઞાન-જ્ઞાની સંવન્ધે આ-
હારાધિકાર, ૯ યોગ-સયોગી સંવન્ધી આહારાધિકાર, ૧૦ ઉપયોગ-જ્ઞાનાદિ ઉપયોગવાળા સંવન્ધે આહારાધિકાર, ૧૧ વેદ-સવેદી જીવ સંવન્ધે આહારાધિકાર, ૧૨ શરીર-શરીરવાળા સંવન્ધે આહારાધિકાર, ૧૩ પર્યાસિ-પર્યાસ સંવન્ધે આહારાધિકાર. અહીં મહ્યવિનું
ગ્રહણ હોવાથી તેના પ્રતિપક્ષરૂપ અમવ્યવિદિ ણ સૂચિત જાણવા. તે પ્રમાણે આગલ કહેવામાં આવશે.

कुमारे, जाव वैमाणिए । सिद्धे णं भंते ! किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! नो आहारए, अणाहारए । जीवा णं भंते ! किं आहारय अणाहारया ? गोयमा ! आहारयावि अणाहारयावि । नेरइयाणं पुच्छा । गोयमा ! सञ्चेवि ताव होज्जा आहारया १, अहवा आहारगा य २, अहवा आहारगा य अणाहारगा य ३, एवं जाव वैमाणिया, णवरं एगिंदिया जहा जीवा । सिद्धाणं पुच्छा । गोयमा ! नो आहारगा, अणाहारगा । दारं १ ॥ भ-

१०. हे भगवन् ! जीव शुं आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! कदाच आहारक होय अने कदाच अनाहारक होय. हे भगवन् ! नैरयिक शुं आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! कदाच आहारक होय अने कदाच अनाहारक होय. ए प्रमाणे असुरकुमार यावत् वैमानिक सुधी जाणुं. हे भगवन् ! सिद्ध शुं आहारक छे के अनाहारक छे ? हे गौतम ! आहारक नथी, पण अनाहारक छे. हे भगवन् ! जीवो शुं आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! आहारक पण होय छे अने अनाहारक पण होय छे. नैरयिको संबन्धे प्रश्न. हे गौतम ! १ वधा य आहारक होय, २ अथवा वधा आहारक होय अने एक अनाहारक होय,

१०. तेमां प्रथम आहाराधिकारनो विचार करवानी इच्छावाळा सूत्रकार आ सूत्र कहे छे—‘जीवे णं भंते’ ! हे भगवन् ! जीव आहारक होय के अनाहारक होय ? इत्यादि प्रश्नसूत्र सुगम छे. भगवान् ! उत्तर आपे छे—हे गौतम ! स्यात्-कदाचित् आहारक होय अने कदाचित् आहारक न होय. ते केवी रीते होय ? तेनो उत्तर आ प्रमाणे छे—विग्रहगतिमां, केवली समुद्घातकाळे, शैलेशी अवस्थामां (चौदमां अयोगी केवली गुणस्थानके) अने सिद्धावस्थामां अनाहारक होय छे. वाकीनी अवस्थामां आहारक होय छे. कह्युं छे के—“विग्रहगदमावन्ता केवल्लिणो समोहया अजोगी य । सिद्धा य अणाहारा सेसा आहारगा जीवा ॥” विग्रहगतिने प्राप्त थयेला, समुद्घातवाळा केवली, अयोगी-योग रहित केवली, अने सिद्धो अनाहारक छे अने वाकीना वधा आहारक छे.” ए प्रमाणे सामान्य

वसिद्धि ए नं भंते ! जीवे किं आहारते अणाहारते ? गोयमा ! सिय आहारते, सिय अणाहारए, एवं जाव वेमा-
णिए । भवसिद्धिया नं भंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा ? गोयमा ! जीवेर्गिदियवज्जो नियभंगो, अभव-
द्धिएवि एवं चेव । नोभवसिद्धिए नोअभवसिद्धिए नं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! जो आ-
हारए, अणाहारए, एवं सिद्धेवि । नोभवसिद्धियनोअभवसिद्धिया नं भंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा ?
गोयमा ! नो आहारगा, अणाहारगा, एवं सिद्धावि । दारं २ ॥ सण्णी नं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ?

३ अथवा घणा आहारक होय अने घणा अनाहारक होय. ए प्रमाणे वैमानिको सुधी कहेहुं. परन्तु एकेन्द्रियो जीवोनी पेटे
जाणवा. सिद्धो संबन्धे प्रश्न. हे गौतम ! तेओ आहारक नथी पण अनाहारक छे. द्वार १. हे भगवन् ! भवसिद्धिक (भव्य) जीव शुं
आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! कदाचित् आहारक होय अने कदाचित् अनाहारक होय. ए प्रमाणे
वैमानिक सुधी जाणहुं. हे भगवन् ! भवसिद्धिक जीवो शुं आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! जीव अने
एकेन्द्रिय सिवाय त्रण भांगा जाणवा. अभवसिद्धिक (अभव्य) जीव पण एमज समजवो. हे भगवन् ! नोभवसिद्धिक-नोअभवसिद्धिक

रिते जीव संबन्धे आहारनो विचार करी हवे नैरयिकादि चोवीश दंडकना कमथी आहारक अने अनाहारकनो विचार करे छे—
' नैरइए नं भंते ! किं आहारए-हे भगवन् ! नैरयिक शुं आहारक के अनाहारक होय ?-इत्यादि सूत्र सुगम छे, ए प्रमाणे

१. अहीं मूल सूत्रपाठमा 'एवं नैरइए जाव असुकुमारे त्राव वेमाणिए' एवो पाठ लिखित अने मुद्रित पुस्तकमां छे एटले जीवनी पेटे
नैरयिकने जाणहुं कोरे. परन्तु टीकाकारे 'इदानीं नैरयिकादिचतुर्विंशतिदंडकक्रमेणाहारकानाहारकचिन्तां करोति-नैरइए नं भंते किं आहारए'

ગોયમા ! સિય આહાર૯ સિય અણાહાર૯, એવં જાવ વેમાણિ૯, ણવરં ઇગિંદિયવિગલિંદિયા નો પુચ્છિજ્ઞંતિ ! સપ્પણી ણં મંતે ! જીવા કિં આહારગા અણાહારગા ? ગોયમા ! જીવાઇઓ તિયમંગો જાવ વેમાણિયા ! અસપ્પણી ણં મંતે ! જીવે કિં આહાર૯ અણાહાર૯ ? ગોયમા ! સિય આહાર૯ સિય અણાહાર૯, એવં ણેરહ૯ જાવ વાણમંતરે ! જોહિસિયવેમાણિયા ણ પુચ્છિજ્ઞંતિ ! અસપ્પણી ણં મંતે ! જીવા કિં આહારગા, અણાહારગા ? ગોયમા ! આહાર-

જીવ શું આહારક હોય કે અનાહારક હોય ? હે ગૌતમ ! આહારક ન હોય પણ અનાહારક હોય. એમ સિદ્ધ સંબન્ધે પણ જાણવું. હે મગવન્ ! નોભવસિદ્ધિક-નોઅભવસિદ્ધિક જીવો શું આહારક હોય કે અનાહારક હોય ? હે ગૌતમ ! આહારક ન હોય પણ અનાહારક હોય. એમ સિદ્ધો પણ જાણવા. દ્વાર ૨. હે મગવન્ ! સંજ્ઞી જીવ આહારક હોય કે અનાહારક હોય ? હે ગૌતમ ! કદાચ આહારક હોય અને કદાચ અનાહારક હોય. એ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી જાણવું. પરન્તુ એકેન્દ્રિય સંબન્ધે પ્રશ્ન ન કરવો. હે મગવન્ !

સામાન્યતઃ જીવપદ અને નૈરયિકાદિમાં એક વચન વહે આહારકપણા અને અનાહારકપણાનો વિચાર કર્યો, હવે ચઢુવચન વહે તેનો વિચાર કરે છે-‘જીવા ણં મંતે’ ! આહારયા-હે મગવન્ ! જીવો આહારક છે ? કલ્યાદિ પ્રશ્નસૂત્ર સુગમ છે. મગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે

કલ્યાદિ સુગમ”-એ પાઠ લીધો છે. આ ઉપરથી માલુમ પડે છે કે અહીં મૂળ પાઠ ‘એવં નેરહ૯’ ને વદલે નેરહ૯ ણં મંતે આહાર૯ અણાહાર૯ ? ગોયમા ! સિય આહાર૯ સિય અણાહાર૯ ! એવં અસુરકુમારે જાવ વેમાણિ ॥” આવો હોવો જોહ૯, પણ કોઈ કારણથી આ પાઠ રહી ગયો હોય અને વદલે ટુંકામાં ‘એવં નેરહ૯ જાવ અસુરકુમારે’ એવો પાઠ પ્રક્ષિપ્ત થયો હોય એમ લાગે છે. વલી આ પાઠમાં ‘જાવ’ પદ પણ નિરર્થક છે, કારણ કે યાવત્ શબ્દથી કોઈનો સંગ્રહ થતો નથી, કેમકે નૈરયિક પછી અસુરકુમારનોજ ટુંકક આવે છે.

गावि अणाहारगावि एगो भंगो । असण्णी णं भंते । णेरइया किं आहारया अणाहारया ? गोयमा ! आहारगा वा १, अणाहारगा वा २, अहवा आहारए य ३, अहवा आहारए य ४, अहवा आहारगा य ५, अहवा अणाहारए य ६, अहवा अणाहारगा य ७, एवं एते छब्भंगा, एवं जाव थणियकुमारा । एणिं-य अणाहारए य ८, अहवा आहारगा य ९, एवं एते छब्भंगा, एवं जाव थणियकुमारा । एणिं-

संज्ञी जीवो शुं आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! जीवादि संबन्धे त्रण भांगा वैमानिको सुधी जाणवा. हे भगवन् ! असंज्ञी जीव शुं आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! कदाच आहारक होय अने कदाच अनाहारक होय. ए प्रमाणे नैरयिकथी आरंभी व्यन्तर सुधी जाणवुं. ज्योतिष्क अने वैमानिक संबन्धे प्रश्न न करवो. हे भगवन् ! असंज्ञी जीवो शुं आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! तेओ आहारक पण होय अने अनाहारक पण होय-ए एक भंग जाणवो. हे भगवन् ! असंज्ञी नारको आहारक होय अनाहारक होय ? हे गौतम ! १ वधा आहारक होय, २ वधा अनाहारक होय, ३ अथवा एक आहारक होय अने एक अनाहारक होय, ४ अथवा एक आहारक होय अने घणा अनाहारक होय, ५ अथवा घणा आहारक होय अने एक अना-

गौतम ! आहारक पण होय छे अने अनाहारक पण होय छे. पटले बहुवचन सधित वन्ने प्रकारना आहारक अने अनाहारक जीवो होय छे य भावार्थ छे. ते आ प्रमाणे-विग्रहगति सिवाय वाकीना काले वधा संसारी जीवो आहारक होय छे, विग्रहगति तो भवचित् कोइ काले कोइ जीवनी होय छे. अने ते सर्वकाले होवा छतां पण प्रतिनियत-अमुकज जीवोनी होय छे, तेथी आहारक जीवो घणा होय छे माटे आहारकने विशेष बहुवचन छे. अने अनाहारक सिद्धो तो हमेशां होय छे, अने तेओ अभव्योथी अनन्तगुणा छे. वळी हमेशां एक एक निगोदो असंत्यातमो भाग प्रतिसमय विग्रह गतिमां वतें छे अने तेओ अनाहारक होय छे, तेथी अनाहारकोने विशेष पण बहुवचन जाणवुं. नारकसूत्रमां ? वधाय नारको आहारक होय. तात्पर्य य छे के कोइ समये वधाय नारको आहारक होय छे,

दिएसु अभंगतं, बेइंदिय-जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु तियभंगो, मणूसवाणमंतरेसु छब्भंगा । नोसण्णी-नोअसण्णी णं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए, सिय अणाहारए य, एवं मणू-सेवि । सिद्धे अणाहारते, पुहुत्तेणं नोसण्णीनोअसण्णी जीवा आहारगवि अणाहारगवि, मणूसेसु तियभंगो, सिद्धा अणाहारगा । दारं ३ ॥

हारक होय, ६ अथवा घणा आहारक होय अने घणा अनाहारक होय. ए प्रमाणे छ भांगा जाणवा. ए प्रमाणे स्तनितकुमारो सुधी जाणवुं. एकेन्द्रियोमां बीजा भांगाओ थता नथी. बेइन्द्रिय यावत् पंचेन्द्रिय तियचोमां त्रण भांगाओ तथा मनुष्य अने व्यन्तरोमां छ भांगा जाणवा. हे मगवन् ! नोसंझी-नोअसंझी जीव शुं आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! कदाच अहारक होय अने कदाच अनाहारक होय, एम मनुष्य संबन्धे पण जाणवुं. सिद्ध अनाहारक होय. बहुवचन युक्त नोसंझी-नोअसंझी जीवो आहारक पण होय अने अनाहारक पण होय. मनुष्यने विशेष त्रण भांगा होय छे. अने सिद्धो अनाहारक होय छे. द्वार ३.

एक पण अनाहारक होतो नथी. एम शायी होय छे ? एम कोइ प्रश्न करे तो तेनो उत्तर ए छे के उपपातविरह—उपजवानो विर-रकाळ होवाथी एम थाय छे. ते आ प्रमाणे-नैरयिकोनो उपपातविरह वार मुहूर्तनो होय छे. अने पटला कालमां पूर्वै उत्पन्न थयेला अने विग्रहगतिते प्राप्त थयेला पण आहारक थाय छे अने बीजो नहि उत्पन्न थतो होवाथी अनाहारक संभवतो नथी. २ अथवा घणा आहारक होय अने एक अनाहारक पण होय. पटले आहारक पदमां बहुवचन अने अनाहारक पदने विशेषे एकवचन समजवुं. आ भांगो शी रीते घटे ? उत्तर-अहीं नरकने विशेषे प्राणी कदाचित् एक उत्पन्न थाय, अने कदाचित् बे, कदाचित् त्रण, चार, यावत् संख्याता के असंख्याता उत्पन्न थाय छे. तेमां ज्यारे एक उत्पन्न थाय अने ते पण विग्रहगतिते प्राप्त थयेलो होवाथी अनाहारक

હોય અને તે સિવાયના વીજા પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા હોવાથી આહારક હોય ત્યારે આ ભાંગો ઘટે છે. ત્રીજો ભાંગો કહે છે-૩ આહારકો હોય અને અનાહારકો હોય. અહીં વન્ને સ્થેલે વહુવચન છે. જ્યારે ઘણા નારકો વિગ્રહગતિ વડે નૈરયિકપણે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે જાણવો. વાકીના ભાંગાઓનો સંભવ નથી, કારણ કે નારકોને વિશે આહારક પદ હમેશાં વહુવચનનો જ વિષય હોય છે. ૫ પ્રમાણે અસુરકુમારથી આરંભી સ્તનિતકુમાર સુધીમાં, વૈશ્વદિયથી માંડી વૈમાનિક સુધીમાં પ્રત્યેકને વિશે ત્રણ ભાંગા જાણવા. કારણ કે ઉપજવાનું અન્તર દ્વાવાથી પ્રથમ ભંગ અને પછી, જે ક્ષણે સંખ્યા વડે ઉપજતા હોવાથી વાકીના બે ભાંગા સંભવે છે. પૃથિવી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિરૂપ પૈકેન્દ્રિયોમાં પ્રત્યેકને વિશે આહારકો હોય અને અનાહારકો પણ હોય'-આ પૈકજ ભાંગો હોય છે. કારણ કે પૃથિવી, અપ્ તેજસ્ અને વાયુને વિષે પ્રતિસમય અલંકારતા અને વનસ્પતિમાં પ્રતિસમય અનન્તા વિગ્રહગતિ વડે ઉત્પન્ન થતા હોવાથી અનાહારક પદમાં પણ હમેશાં વહુવચનનો સંભવ છે. તે પ્રમાણે સૂચકાર કહે છે-‘પવં જાવ વૈમાણિયા, નવરં પર્ગિદિયા જહા જીવા’-૫ પ્રમાણે યાવત્ વૈમાનિકો કહેવા, પરંતુ પૈકેન્દ્રિયો જીવોનો પેટે કહેવા. પટલે નૈરયિકોને જે ભાંગા કહ્યા છે તે પ્રમાણે વાકીના અસુરકુમારથી આરંભી વૈમાનિક સુધીના જીવોને કહેવા. પરંતુ પૃથિવી, અપ્, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિરૂપ પૈકેન્દ્રિયો જેમ વન્ને સ્થેલે વહુવચન સહિત જીવો કાળા છે તેમ કહેવા. સિદ્ધોને વિશે ‘અનાહારકો હોય’ ૫ પૈકજ ભંગ સમજવો. કારણ કે સર્વે શરીરોના નાશથી તેઓને આહારનો સંભવ નથી, અને તેઓ હમેશાં ગળા હોય છે. પ્રથમ દ્વાર સમાપ્ત. હવે ત્રીજું ભવ્યદ્વાર કહે છે-‘ભવસિદ્ધિ પળં મંતે’ ! હે ભગવન્ ! ભવ સિદ્ધિક્ર જીવ આહારક હોય કે આનહારક હોય ? ક્ષણે સંખ્યાતા અસંખ્યાતા કે અન્ત ભવો વડે જેની સિદ્ધિ થાય છે તે ભવસિદ્ધિક્ર-ભવ્ય જાણવો. તે કદાચિત્ આહારક હોય અને કદાચિત્ અનાહારક હોય. વિગ્રહગત્યાદિ અવસ્થામાં અનાહારક અને વીજા કાલે આહારક હોય. ૫ પ્રમાણે ચોવીશ વંડકમાં ૫ પ્રત્યેક વંડકને આશ્રયી કહેવું. તે પ્રમાણે સૂચકાર કહે છે-‘પવં જાવ વૈમાણિય’ ૫ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી કહેવું. અહીં સિદ્ધિવિષયક સૂત્ર ન કહેવું કારણ કે તે મોક્ષપદને પ્રાપ્ત થયેલ હોવાથી તેનામાં ભવ્યપણું નથી. હવે આને વિશે જ વહુવચન વડે આહારક અને આહારકપણનો વિચાર કરે છે-‘ભવસિદ્ધિયા પળં મંતે !’ હે ભગવન્ ! ભવસિદ્ધિક

જીવો આહારક હોય इत्यादि. અહીં પણ આહારકદ્વારની પેઠે જીવ પદને વિશે અને પેકેન્દ્રિયોને વિષે પ્રત્યેકને આશ્રયી વન્ને સ્થલે बहुवचन વહે 'આહારકો પણ હોય અને અનાહારકો પણ હોય' પ એકજ ભાંગો હોય છે. વાકીના નારકાદિ સ્થાનોમાં ત્રણ ભાંગાઓ થાય છે— ૧ કદાચિત્ કેવલ-વધા ય આહારકો જ હોય અને એક પણ અનાહારક ન હોય. ૨ અથવા કદાચિત્ વધા આહારક હોય અને એક અનાહારક હોય. ૩ અથવા આહારકો હોય અને અનાહારકો પણ હોય. ૪ વન્ને સ્થલે પણ बहुवचन સમજવું. તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—'જીવેર્ગિદિયવજ્જો તિયમંગો'-જીવ અને પેકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ ભાંગા જાણવા. જેમ એક અને બહુ ભવસિદ્ધિક વિષે આહારક અને અનાહારકપણાનો વિચાર કર્યો તેમ અભવસિદ્ધિકને વિષે પણ કરવો. કારણ કે વન્ને સ્થલે એકવચન અને बहुवचनમાં વધે ય ભાંગાની સંખ્યા સમાન છે. તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—'અભવસિદ્ધિપ્ એવં ચેવ' અભવસિદ્ધિકને પણ ભવસિદ્ધિકની પેઠે એકવચન અને बहुवचनમાં કહેવું. 'નોભવસિદ્ધિક-નોઅભવસિદ્ધિક'—જે ભવસિદ્ધિક નથી, તેમ અભવસિદ્ધિક પણ નથી તે સિદ્ધ છે, તે ભવસિદ્ધિક નથી, કારણ કે ભવ-સંસારથી રહિત છે. રુઢિથી જે સિદ્ધિગમનને યોગ્ય ન હોય તે અભવસિદ્ધિક કહેવાય છે. તેથી અભવસિદ્ધિક પણ નથી. કારણ કે તે સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થયેલ છે. ૫મ હોવાથી નોભવસિદ્ધિકનોઅભવસિદ્ધિકના વિચારમાં બેજ પદ છે—જીવપદ અને સિદ્ધિપદ. વન્ને સ્થલે એકવચનની અપેક્ષાપ 'અનાહારક હોય' પ એકજ ભાંગો અને बहुवचનમાં પણ વધાય અનાહારકો હોય પ એકજ ભાંગો હોય છે. સંક્ષીપ્તરૂપે વિશે 'સન્ની ણં મંતે !' इत्यादि પ્રશ્નસૂત્ર સુગમ છે. ઉત્તરસૂત્ર કહે છે—'હે ગૌતમ' इत्यादि. સંક્ષી વિગ્રહગતિમાં અનાહારક હોય છે અને વાકીના સમયે આહારક હોય છે. (પ્ર૦)—મનસહિત હોય તે સંક્ષી કહેવાય છે. વિગ્રહગતિમાં મન નથી, તો સંક્ષી છતાં અનાહારક કેમ હોય ? (ઉ૦)—વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ સંક્ષીનું આયુષ વેદે છે માટે સંક્ષી કહેવાય છે. જેમ નારકનું આયુષ વેદવાથી નારક કહેવાય છે. માટે સંક્ષી છતાં અનાહારક હોવામાં કંઈપણ દોષ નથી. ૫ પ્રમાણે વૈમાનિક સૂત્ર સુધી કહેવું. 'પરન્તુ પેકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયો સંબન્ધે ન પૂછવું.' ૫ટલે કે તે વિશે સૂત્ર સર્વથા ન કહેવું. કારણ કે તેઓ મનરહિત હોવાથી સંક્ષી નથી. बहुवचनની અપેક્ષાપ જીવપદ અને નૈરયિકાદિ પદોમાં પ્રત્યેકને વધે ત્રણ ભાંગા કહેવા—૧ કેવલ-વધાય આહારક હોય, ૨ વધા આહારક હોય

અને એક અનાહારક હોય. ૩ અથવા ઘણા આહારકો પણ હોય અને ઘણા અનાહારકો પણ હોય. તે જ પ્રમાણે સૂત્રનાર કહે છે-જીવાદિ સંવન્ધે ત્રણ ભાંગાઓ યાવત્ દૈમાનિકો સુધી જાણવા. તેમાં સામાન્યથી જીવપદમાં પ્રથમ ભંગ હોય છે, કારણ કે સર્વલોકની અપેક્ષાપ સંજીવણે નિરંતર ઉપજે છે. જ્યારે એક સંસી જીવ વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલો હોય છે ત્યારે ત્રીજો ભક્ત. અને જ્યારે ઘણા સંસી જીવો વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલા હોય છે ત્યારે ત્રીજો ભક્ત થાય છે. ૫ પ્રમાણે નૈરયિકાદિ પદોને નિવે ભાંગાનો વિચાર કરવો. 'અસંખ્યા જનં મંતે !' તે ભગવન્ ! અસંખ્યા આહારક હોય કે અનાહારક હોય ? કહ્યો. અહીં પણ વિગ્રહગતિમાં અનાહારક હોય અને ચાકીના સમયે આહારક હોય. 'પવં જાવ વાણમન્તરે'—૫ પ્રમાણે વ્યન્તર સુધી કહેલું. પટલે સામાન્ય જીવપદની પેઠે ચોવીસ ઘણુકના કમથી વાગવ્યન્તર સૂત્ર સુધી કહેલું. (પ્ર૦)—નારકો, ભવનપતિઓ અને વ્યન્તરો, અસંખ્યાથી અને સંસીથી આવી ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ સૂત્રમાં પણ ઉપર કાળા પ્રમાણે પાડ છે. જ્યોતિ-તે અસંસી અને સંસીથી આવી ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ સંસી કહેવાય છે, તેથી અસંસી સૂત્રમાં પણ ઉપર કાળા પ્રમાણે પાડ છે. જ્યોતિ-તે અસંસી અને સંસીથી જ આવી ઉત્પન્ન થાય છે, પણ અસંસીથી આવી ઉત્પન્ન થતા નથી. માટે તેઓમાં અસંસીપણના વ્યન્તરો અમાવ હોવાથી તેઓનો પાડ નથી. તેથી સૂત્રનાર કહે છે કે—'જોશ્વિયવેમાણિયા ન પુલ્લિઙ્ગતિ' જ્યોતિષિક અને દૈમાનિકો સંવન્ધે પ્રશ્ન ન કરવો. પટલે તે સંવન્ધે સૂત્ર ન કહેલું 'કારણ કે તેઓને અસંસીપણું નથી. શુદ્ધગતિના વિનારમાં નામાન્યતઃ જીવપદને વિશે એક જ ભાંગો હોય છે. જેમકે—આહારકો પણ હોય અને અનાહારકો પણ હોય. કારણ કે પ્રતિમમય વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલા અનન્ત પર્વેન્દ્રિય જીવો હોવાથી અને તેથી તેઓ અનાહારકપણે દમેશાં પ્રાપ્ત થતા હોવાથી અનાહારક પદને નિશે દમેશાં શુદ્ધવચન હોય છે. નૈરયિકાવદને વિશે દમેશાં છ ભાંગા હોય છે. તેમાં 'યથાય આહારક હોય-૫ પટેલો ભાંગો, આ ભાંગો ત્યારે અન્ય અસંસી નારક ઉત્પન્ન થયા છતાં વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલો ન હોય અને પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા કયા અસંસી નારકો આહારક થયેલા હોય ત્યારે મટે છે. ૨ યથાય અનાહારક હોય ૫ ત્રીજો ભાંગો. આ ભાંગો જ્યારે પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલો અસંસી નારક એક પણ ન હોય અને ઉત્પન્ન થતા વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલા ઘણા નારકો હોય ત્યારે જાણવો. ૩ એક આહારક હોય અને એક અનાહારક હોય. પ્રાશ્ન-

ભાપમાં 'દ્વિવચનમાં પળ વહુવચન હોય છે.' માટે વહુવચનની અપેક્ષા પળ માંગો પળ વરોવર છે. તેમાં જ્યારે ઘળ કાલથી ઉત્પન્ન થયેલો ઇક અસંસી નારક હોય અને હમણાં ઉત્પન્ન થતો ઇક અસંસી નારક વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલો હોય ત્યારે આ માંગો ઘટી શકે છે. ૪ ઇક આહારક હોય અને ઘળા અનાહારક હોય ઇ ચોથો માંગો. આ મજ્ઞ ઘળા કાલથી ઉત્પન્ન થયેલો ઇક અસંસી નારક વિઘ્નમાન હોય અને હમણાં ઉત્પન્ન થતા વીજા અસંસી નારકો વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલા હોય ત્યારે જાળવો. ૫ ઘળા આહારક હોય અને ઇક અનાહારક હોય ઇ પાંચમો માંગો. લાંવા કાલથી ઉત્પન્ન થયેલા ઘળા અસંસી નારકો હોય અને હમણાં ઉત્પન્ન થતો ઇક અસંસી નારક વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલો હોય ત્યારે જાળવો. ૬ ઘળા આહારક હોય અને ઘળા અનાહારક પળ હોય ઇ છટો માંગો, આ મજ્ઞ લાંવા કાલથી ઉત્પન્ન થયેલા અને હમણાં ઉત્પન્ન થતા ઘળા અસંસી નારકો હોય ત્યારે જાળવો. 'પવમેતે છબ્મજ્ઞા' ઇ પ્રમાણે ઇ છ માંગા થાય છે. તે આ પ્રમાણે—૧ કેવલ આહારકપદના વહુવચનની અપેક્ષા પહેલો માંગો, ૨ કેવલ અનાહારકપદના વહુવચન વહે વીજો માંગો, ૩ આહારકપદ અને અનાહારકપદના ઇક સાથે પ્રત્યેકના ઇકવચન વહે વીજો માંગો, ૪ આહારકપદના ઇકવચનવહે અને અનાહારકપદના વહુવચન વહે ચોથો માંગો, ૫ આહારકપદના વહુવચનવહે અને અનાહારકપદના ઇકવચનવહે પાંચમો માંગો અને ૬ વન્ને સ્થલે વહુવચનવહે છટો માંગો જાળવો. વાકીના વીજા માંગાઓનો સંભવ નથી, કારણ કે અહીં વહુવચનનો વિચાર પ્રસ્તુત છે. આ છ માંગાઓ અસુરકુમારથી માંડી સ્તનિતકુમાર સુધી જાળવા, તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—'પવં જાવ થળિયકુમારા' ઇ પ્રમાણે સ્તનિતકુમાર સુધી જાળવું. 'પર્ણિદિપસુ અમશ્યં' ઇકેન્દ્રિયોમાં માંગાનો અભાવ છે. પટલે પૃથિવી, અપ્, તેજસ, વાયુ અને વનસ્પતિરૂપ ઇકેન્દ્રિયોમાં વીજા અન્ય માંગાઓનો અભાવ છે. પટલે ઇક જ માંગો હોય છે. તે આ પ્રમાણે—આહારકો હોય અને અનાહારકો પળ હોય. તેમાં આહારકો ઘળા હોય ઇ સુપ્રસિદ્ધ છે. અનાહારકો પળ પ્રતિસમય પૃથિવી, અપ, તેજસ અને વાયુ પ્રત્યેક અગ્નંદ્યાતા અને વનસ્પતિ પ્રતિસમય અનન્તા સર્વદા હોય છે. તે પળ ઘળા છે અને સિદ્ધો પળ છે. બેન્દ્રિય, તેજન્દ્રિય, વહરિન્દ્રિય અને તિર્યન્ન પંચેન્દ્રિયમાં પ્રત્યેકને આશ્રયી ત્રણ માંગા જાળવા. જેમકે—૧ વધા ઇ આહારકો હોય. ૨ અથવા વધાય આહારકો હોય અને

પ્રક અનાહારક હોય. ૩ અથવા ઘણા આહારકો હોય અને ઘણા અનાહારકો હોય. તેમાં વૈશ્વન્દ્રિયોને આશ્રયી આ વિચાર છે. જ્યારે વૈશ્વન્દ્રિયોને ઉત્પન્ન થતો પ્રક પળ જીવ વિગ્રહગતિમાં ન હોય ત્યારે પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા વધાય આહારક હોય છે. ૫ પ્રથમ ભાંગો, જ્યારે પ્રક વૈશ્વન્દ્રિય વિગ્રહગતિમાં હોય ત્યારે પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા વધા આહારક હોય અને ઉત્પન્ન થતો પ્રક અનાહારક હોય ૫ વીજો ભાંગો. જ્યારે ઉત્પન્ન થતા ઘણા વૈશ્વન્દ્રિયો હોય ત્યારે વીજો ભાંગો હોય છે. ૫ પ્રમાણે તેશ્વન્દ્રિય, વચરિન્દ્રિય અને તિર્યચ્છ પંચેન્દ્રિયોને વિશેષે પળ વિચાર કરવો. મનુષ્ય અને વ્યન્તરોમાં છ ભાંગા હોય છે અને તે નારકોની પેઠે જાણવા, તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—‘વૈશ્વન્દ્રિય જાવ પંચિદિયતિરિસ્વજોગિપ્સુ તિયમજ્ઞો, મણુસ વાળમંતરેસુ છમજ્ઞા’ વૈશ્વન્દ્રિય યાવત્ તિર્યચ્છ પંચેન્દ્રિયોમાં ઘણ ભાંગા અને મનુષ્ય અને વ્યન્તરોમાં છ ભાંગા સમજવા. નોસંસી-નોઅસંસી કેવલી અને સિદ્ધ છે, માટે નોસંસી-નોઅસંસીપણના વિચારમાં ઘણ પદ હોય છે—જીવપદ, મનુષ્યપદ અને સિદ્ધપદ. તેમાં જીવસંયન્ધે સૂત્ર કહે છે—‘નોસંસી-નોઅસંસી નં મંતે ! જીવે’ इत्यादि. हे भगवन् ! नोसंसी-नोअसंसी जीव आहारक होय ? स्यात्-कदाचित् आहारक होय, कारण के केवलज्ञानीने समुद्घातादि अवस्थाना अभावમાં આહારકપણું હોય છે. કદાચિત્ અનાહારક હોય છે, અને તે અનાહારકપણું समुद्घातानी अवस्थामां, अयो-गीपणानी अवस्थामां અને सिद्धावस्थामां जाणवું. ‘सिद्धे अणाहारप’ सिद्ध अणाहारक होय છે. પટલે સિદ્ધવિષયક સૂત્રમાં ‘अनाहारा-रक होय છે’ ૫મ કહેવું. पृथक्स्व-चतुर्वचननी अपेक्षार ‘आहारगा वि अणाहारगा वि’ આહારકો પળ હોય અને અનાહારકો પળ હોય. તેમાં ઘણા કેવલજ્ઞાની હમેશાં समुद्घातानादि अवस्थारहित હોય છે, માટે આહારકો પળ હોય, અને અનાહારકો પળ હોય, કારણ કે સિદ્ધો હમેશાં હોય છે અને તેઓ અનાહારક હોય છે. ‘मणुस्सेसु तियमज्ज्ञा’ મનુષ્યોને વિશે ઘણ ભાંગા સમજવા. જેમકે જ્યારે કોઈપણ કેવલી समुद्घातानादि अवस्थाने प्राप्त થયેલ ન હોય ત્યારે વધાય આહારકો હોય. જ્યારે પ્રક કેવલી समुद्घातानादि अवस्थाने प्राप्त હોય ત્યારે ૨ વધા આહારકો હોય અને પ્રક અનાહારક હોય ૫ ભાંગો જાણવો. ૩ અથવા આહારકો હોય. અને અનાહારકો હોય. આ ભાંગો જ્યારે ઘણા કેવલી समुद्घातानादि अवस्थामां હોય ત્યારે જાણવો.

११. सलेसे णं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए, सिय अणाहारए, एवं जाव वेमाणिते । सलेसा णं भंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा ? गोयमा ! जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो, एवं क-
ण्हलेसावि नीललेसावि काउलेसावि जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो । तेउलेसाए पुढविआउवणस्सइकाइयाणं छ-

११. हे भगवन् ! लेस्यासहित जीव आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! कदाच आहारक होय अने कदाच अनाहा-
रक होय. ए प्रमाणे वैमानिक सुधी जाणवुं. हे भगवन् ! लेस्यासहित जीवो आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! जीव
अने एकेन्द्रिय सिवाय त्रण भांगा जाणवा. एम कृष्णलेस्यावाळा, नीललेस्यावाळा अने कापोतलेस्यावाळाने पण जीव अने एकेन्द्रिय

११. लेस्याद्वारमां सामान्य लेस्यावाळा संवन्धे सूत्र कहे छे—‘सलेसे णं भंते ! जीवे’-इत्यादि. ‘हे भगवन् ! लेस्यावाळो जीव आहा
रक होय के अनाहारक होय ? आ सूत्रनो विचार सामान्य जीव सूत्रनी पेठे करवो. अहीँ पण सिद्ध संवन्धे सूत्र न कहेवुं. कारण
के सिद्धो लेस्यासहित छे. बहुवचननी अपेक्षाए जीवपद अने पृथिव्यादि एकेन्द्रियोने विशेष प्रत्येकने एकज भांगो होय छे. जेमके ‘आ-
हारको पण होय अने अनाहारको पण होय.’ कारण के वन्ने प्रकारना जीवो हमेशां घणा होय छे. वाकीना नैरयिकादि पदोने विशेष
प्रत्येकने त्रण भांगा जाणवा. ते आ प्रमाणे-१ वधा य आहारको होय. २ अथवा वधा य आहारको होय अने एक अनाहारक होय. ३
अथवा घणा आहारको होय अने अनाहारको होय. आ भांगाओनो विचार पूर्वनी पेठे करवो. ते प्रमाणे सूत्रकार कहे छे—‘जीवेगिंदियवज्जो
तियभंगो’ इति. जीव अने एकेन्द्रिय सिवाय त्रण भांगा जाणवा. ए प्रमाणे जेम सामान्यतः सलेश्य सूत्र कहुं, तेम कृष्णलेस्या, नील-
लेस्या अने कापोतलेस्या संवन्धे पण सूत्र कहेवुं. वधे सामान्य जीवपदमां अने एकेन्द्रियोमां प्रत्येकने विशेष अन्य भंगो होता नथी.
वाकीनाने त्रण भंग होय छे. तेजोलेस्या संवन्धे पण सूत्र एकवचनमां पूर्वनी पेठे जाणवुं. बहुवचनमां पृथिवी, पाणी अने वनस्पतिमां
छ भांगाओ जाणवा. तेओमां तेजोलेस्या केवी रीते होय ? ए प्रश्ननो उत्तर ए छे के तेजोलेस्यावाळा भवनपति व्यन्तर, ज्योतिक,

ઠમંગા, સેસાણં જીવાદિઓ તિયમંગો જેસિં અત્થિ તેડલેસા, પમ્હલેસાએ સુવકલેસાએ ય જીવાદિઓ તિયમંગો, અલેસા જીવા મણુસ્સા સિદ્ધા ય એગત્તેણવિ પુહુત્તેણવિ નો આહારગા અણાહારગા । દારં ૪ ॥

સિવાય ત્રણ માંગા સમજવા. તેજોલેશ્યામાં પૃથિવી અપ્ અને વનસ્પતિકાયિકોને છ માંગા અને વાકીના જેઓને તેજોલેશ્યા છે તેઓને જીવાદિ સંવન્ધી ત્રણ માંગા જાણવા. પમ્હલેશ્યા અને શુદ્ધલેશ્યામાં જીવાદિ સંવન્ધી ત્રણ માંગા સમજવા. લેશ્યારહિત જીવો, મનુષ્યો અને સિદ્ધો હોય છે અને તે એકવચન અને વહુવચનની અપેક્ષાએ પણ આહારક નથી, પણ અનાહારક છે. દાર ૪.

સૌધર્મ અને જ્ઞાન દેવોની પૃથિવી, પાણી અને વનસ્પતિમાં ઉત્પત્તિ થાય છે. આજ મગવતી પ્રજાપનાની ચૂર્ણમાં કાણું છે કે—જેનેતેસુ મગવત્—વાણમંતર—જોશ્સિય—સોદ્દમ્મીસાણયા દેવા ઉવવજ્જતિ તેણ તેડલેસ્સા લબ્ધ ૧’ જેથી એ મગવત્પતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષિક, સૌધર્મ અને જ્ઞાન દેવો એઓમાં આવી ઉપજે છે, તેથી તેઓમાં તેજોલેશ્યા હોય છે. તે છ માંગા આ પ્રમાણે છે—૧ વધા ય આહારકો હોય, ૨ અથવા વધા ય અનાહારકો હોય. ૩ અથવા એક આહારક હોય અને એક અનાહારક હોય. ૪ અથવા એક આહારક હોય અને વધા અનાહારક હોય. ૫ અથવા વધા આહારક હોય અને એક અનાહારક હોય. ૬ અથવા વધા આહારકો હોય અને વધા અનાહારકો હોય. વાકીનાને જીવપદ્ધતી આરંભી ત્રણ માંગા જાણવા. તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—‘તેડલેસ્સાએ પુહુવિઆવણસ્સાફાશ્યાણં છમંગા, સેસાણં જીવાદિઓ તિયમંગો’—તેજોલેશ્યામાં પૃથિવી, અપ્ અને વનસ્પતિકાયિકોને છ માંગા અને વાકીનાને જીવપદ્ધતી આરંભી ત્રણ માંગા જાણવા. શું વધા જીવોને સામાન્યપણે જીવપદ્ધતી આરંભી ત્રણ માંગા હોય કે કોઈકને હોય ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સૂત્રકાર કહે છે—‘જેસિં અત્થિ તેડલેસા’ જેઓને તેજોલેશ્યા હોય છે તેઓને ત્રણ માંગા કહેવા, પણ વાકીનાને ન કહેવા. પદ્ધતી એમ જાણવું કે નારક, તેજસ્, વાયુ, એશ્વરિન્દ્રિય, તેજ્જિન્દ્રિય અને ચત્તરિન્દ્રિયો સંવન્ધે તેજોલેશ્યા સૂત્ર ન કહેવું—અને પમ્હલેશ્યા અને શુદ્ધલેશ્યા જેઓને હોય છે તેઓ સંવન્ધે તે વિશે સૂત્ર કહેવું. તેમાં પમ્હલેશ્યા અને શુદ્ધલેશ્યા તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય અને વૈમાનિકોમાં હોય છે, પણ વાકીનાને હોતી નથી,

૧૨. સમ્મદિટ્ઠી ણં ભંતે ! જીવા કિં આહારગા અણાહારગા ? ગોયમા ! સિય આહારગા, સિય અણાહારગા !
વેહંદિયા તેહંદિયા વહરિંદિયા છઠ્ઠંભંગા, સિદ્ધા અણાહારગા, અવસેસાણં તિયમંગો, મિચ્છાદિટ્ઠીસુ જીવેગિંદિય-
વજ્જો તિયમંગો ! સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી ણં ભંતે ! કિં આહારગે, અણાહારગે ? ગોયમા ! આહારા, નો અણાહારા,

૧૨. હે ભગવન્ ! સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો આહારક હોય કે અનાહારક હોય ? હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક હોય અને કદાચિત્
અનાહારક હોય. વેદન્દ્રિયો, તેદન્દ્રિયો અને વહરિન્દ્રિયોને છ માંગા હોય છે. સિદ્ધો અનાહારક હોય છે, વાકીના જીવોને ત્રણ માંગા
હોય છે. મિથ્યાદૃષ્ટિને વિશે જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ માંગા સમજવા. હે ભગવન્ ! સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ શું આહારક હોય

મોટે તે વન્ને લેશ્યામાં પ્રત્યેકને આશ્રયી ચાર પદ છે-જેમકે ૧ સામાન્ય જીવપદ, ૨ તિર્થંચ પંચેન્દ્રિયપદ, ૩ મનુષ્યપદ અને ૪ વૈમાનિક પદ. વધેય
એકવચનની અપેક્ષા ૧ કદાચ આહારક હોય અને કદાચિત્ અનાહારક હોય-પ માંગો હોય છે. વહુવચનની અપેક્ષા ત્રણ માંગા હોય છે.
જેમકે-૧ વધા ય આહારક હોય, ૨ અથવા વધા આહારક હોય અને એક અનાહારક હોય. ૩ અથવા આહારકો હોય અને અનાહારકો
હોય. તે પ્રકારે સૂત્રકાર કહે છે-‘પમ્હલેસાપ સુક્કલેસાપ જીવાદ્ધઓ તિયમંગો’-પત્રલેશ્યા અને શુક્કલેશ્યામાં જીવાદિ સંવન્ધે ત્રણ માંગા
જાણવા. લેશ્યારહિત ઔયોગી કેવલી અને સિદ્ધો છે, તેથી અહીં ત્રણ પદ સમજવા. જેમકે સામાન્ય જીવપદ, મનુષ્ય અને સિદ્ધ. વધેય
એક વચન અને વહુવચન વહે અનાહારકો જ કહેવા, યજ વાચત સૂત્રકાર કહે છે-‘અલેસ્સા જીવા મણુસ્સા સિદ્ધા ય યગત્તેણવિ પુહુત્તેણ
વિ નો આહારગા, અણાહારગા’-લેશ્યારહિત જીવો, મનુષ્યો અને સિદ્ધો એકવચન અને વહુવચનની અપેક્ષા આહારક હોતા નથી પણ
અનાહારક હોય છે. લેશ્યાદ્વાર સમાપ્ત.

૧૨. હવે સમ્યગ્દષ્ટિ દ્વારની વ્યાખ્યા કરે છે-અહીં સમ્યગ્દષ્ટિ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ, સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ, ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ વેદકસ-

एवं एगिंदियविगल्लिंदियवज्जं जाव वेमाणिते, एवं पुहुत्तेणवि । दारं ५ ॥

के अनाहारक होय ? हे गौतम ! आहारक होय, पण अनाहारक न होय. ए प्रमाणे एकेन्द्रिय अने विकलेन्द्रिय सिवाय वैमानिक सुधी जाणवुं. एम बहुवचननी अपेक्षाए पण जाणवुं. द्वार ५.

मयक्त्व के क्षायिकसम्यक्त्व वडे जाणवा. कारण के अहों सामान्य सम्यग्दृष्टिनुं ग्रहण करेलुं छे अने ते प्रमाणेज आगळ भांगानो विचार करवानो छे. तेमां औपशमिक सम्यग्दृष्टि वगेरे सुप्रसिद्ध छे. अने वेदक सम्यग्दृष्टि क्षायिक सम्यक्त्वने प्राप्त करतो सम्यक्त्वमोहनीयना चरमसमयवर्ती पुद्गलोने अनुभव करतो होय त्यारे जाणवो. एकवचनमां वधाय जीवादि पदोमां प्रत्येकने आश्रयी कदाचित् आहारक होय अने कदाचित् अनाहारक होय' आ भांगो होय छे. परन्तु पृथिव्यादि संबन्धे सूत्र न कहेलुं, कारण के तेओमां सम्यग्दृष्टिपणुं नथी. केम के 'उभयभावो पुढवाद्यप्यसु' पृथिव्यादिमां उभयतो-प्रतिपद्यमान के प्रतिपन्न सम्यग्दृष्टिनो उत्पत्तिनो अभाव छे. माटे बहुवचनने आश्रयी सूत्रमां सामान्य रीते जीवपदमां 'आहारको पण होय अने अनाहारको पण होय' प एकज भांगो घटे छे. कारण के आहारक अने अनाहारक वन्ने प्रकारना सम्यग्दृष्टि हमेशां घणा होय छे. नारक, भवनपति, तिर्येन पंचेन्द्रिय, मनुष्य, व्यन्तर, ज्योतिषिक अने वैमानिकोमां प्रत्येकने त्रण भांगा होय छे. जेमके-१ कदाचित् वधा य आहारको ज होय, २ कदाचित् वधा आहारको होय अने एक अनाहारक होय, ३ कदाचित् घणा आहारको होय अने घणा अनाहारको होय. बेइन्द्रिय तेइन्द्रिय अने चउरिन्द्रियमां छ भांगा होय छे. अने तेनो पूर्वनी पेठे विचार करवो. बेइन्द्रियादिने सम्यग्दृष्टिपणुं अपर्याप्तावस्थाभावी सास्वादन सम्यक्त्वनी अपेक्षाए जाणवुं. सिद्धो अनाहारक होय छे. कारण के तेओ क्षायिकसम्यक्त्व सहित होय छे. ते प्रमाणे सूत्रकार कहे छे—'बेइन्द्रियतेइन्दियचउरिन्द्रियसु छम्भज्ज्ञा, सिद्धा अणाहारा, अवसेसाणं तियभक्षो-बेइन्द्रिय, तेइन्द्रिय अने चउरिन्द्रियोमां छ भांगा होय छे. सिद्धो अनाहारक होय छे अने वाकीनाने त्रण भांगा जाणवा. मिथ्यादृष्टिने विशेषे पण एकवचननी अपेक्षाए वधे कदाचित् आहारक होय अने कदाचित् अनाहारक होय पम कहेलुं. बहुवचनमां

૧૩. સંજણ ણં મંતે ! જીવે કિં આહારણ અણાહારણ ? સિય આહારણ સિય અણાહારણ, એવં મણ-

૧૩. હે ભગવન્ ! સંયત જીવ શું આહારક હોય કે અનાહારક હોય ? હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક હોય અને કદાચિત્ અનાહારક

જીવપદ અને પૃથિવ્યાદિ પદને વિશે પ્રત્યેકને આશ્રયી 'આહારકો પણ હોય, અને અનાહારકો પણ હોય,' કારણ કે આહારક અને અનાહારક વન્ને પ્રકારના જીવો હમેશાં તેઓમાં ઘણા હોય છે. વાકીના વધા સ્થાનોમાં ઝળ માંગા હોય છે, અહીં સિદ્ધસૂત્ર ન કહેલું. કારણ કે સિદ્ધોને મિથ્યાત્વ હોતું નથી. પણ વાવત સૂત્રકાર કહે છે—'મિચ્છાદિદ્વીસુ જીવેર્નિદિયવજ્જો તિયમંગો'—મિથ્યાદિદ્વિઓમાં જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ઝળ માંગા હોય છે. 'સમ્મામિચ્છાદિદ્વી ણં મંતે ! હે ભગવન્ ! સમ્યગ્મિથ્યાદિપિ જીવ આહારક હોય કે અનાહારક હોય ?' ઇત્યાદિ પ્રશ્નસૂત્ર સુગમ છે. ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—'હે ગૌતમ ! આહારક હોય, પણ અનાહારક ન હોય ? શાથી ? અહીં સંસારી જીવોને અનાહારકપણું વિગ્રહગતિમાં હોય છે, અને સમ્યગ્મિથ્યાદિપણું વિગ્રહગતિમાં હોતું નથી, કારણ કે તે અવસ્થામાં કોઈપણ જીવ કાલ કરતો નથી. કેમકે 'સમ્મામિચ્છો ન કુણ્હ કાલં' 'સમ્યગ્મિથ્યાદિપિ કાલ કરતો નથી' પણ શાંતું વચન છે. તેથી સમ્યગ્મિથ્યાદિપિને વિગ્રહગતિના અભાવથી અનાહારકપણું નથી. પણ ચોવીશ વંડકના ક્રમથી વધેય કહેલું, પરંતુ એકેન્દ્રિયો અને ચિકલેન્દ્રિયો ન કહેવા, કારણ કે તેઓમાં સમ્યગ્મિથ્યાદિપણાનો અસંભવ છે. પણ વહુવચનની અપેક્ષા પણ કહેલું. તેમકે—'સમ્મામિચ્છાદિદ્વી ણં મંતે જીવા કિં આહારગા, અણાહારગા ? ગોયમા આહારગા, નો અણાહારગા સમ્મામિચ્છાદિદ્વી ણં મંતે ! નેરહ્યા કિં આહારગા, અણાહારગા ? ગોયમા ! આહારગા, નો અણાહારગા. પવમેર્ગેન્દ્રિય-વિગલેન્દ્રિયવજ્જા જાવ વેમાણિયા ॥' હે ભગવન્ ! સમ્યગ્મિથ્યાદિપિ જીવો શું આહારકો હોય કે અનાહારકો હોય ? હે ગૌતમ ! આહારકો હોય પણ અનાહારકો ન હોય, હે ભગવન્ ! સમ્યગ્મિથ્યાદિપિ નૈરયિકો આહારકો હોય કે અનાહારકો હોય ? હે ગૌતમ ! આહારકો હોય પણ અનાહારકો ન હોય. પણ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય અને ચિકલેન્દ્રિય સિવાય વૈમાનિકો સુધી જાણલું. દિપિદ્વાર સમાપ્ત.

૧૩. હવે સંયતદ્વારની વ્યાખ્યા કરે છે—સંયતપણું મનુષ્યોને જ હોય છે. તેમાં બે પદ છે—જીવપદ અને મનુષ્યપદ તેમાં જીવપદને વિશે

सेवि, पुहुत्तेणं तियभंगो । असंजते पुच्छा । सिय आहारए, सिय अणाहारए, पुहुत्तेणं जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो । संजतासंजते णं जीवे पंचिंदियतिरिक्खजोणिते मणूसे य ३ एते एगत्तेणवि पुहुत्तेणवि आहारगा नो अणाहारगा, नोसंजतेनोअसंजतेनोसंजतासंजते जीवे सिद्धे य एते एगत्तेण पोहत्तेणवि नो आहारगा अणाहारगा । दारं ६ ॥

होय, ए प्रमाणे मनुष्य संबन्धे पण कहेवुं. बहुवचननी अपेक्षाए त्रण भांगा जाणवा. असंयत संबन्धे पृच्छा. हे गौतम ! कदाचित् आहारक होय अने कदाचित् अनाहारक होय. बहुवचनमां जीव अने एकोन्द्रिय सिवाय त्रण भांगा जाणवा. संयतासंयत जीव पंचेन्द्रिय तिर्यचयोनिक अने मनुष्य होय छे अने ते एकवचन अने बहुवचन वडे पण आहारक होय छे पण अनाहारक होता नथी. नोसंयत-नोअसंयत-नोसंयतासंयत जीव अने सिद्ध छे अने ते एकवचन अने बहुवचन वडे पण आहारक नथी, पण अनाहारक छे. द्वार ६.

सूत्र कहे छे. 'संजय णं भंते । जीवे'-हे भगवन् ! संयत जीव आहारक होय के अनाहारक होय-इत्यादि सूत्र सुगम छे. परन्तु अनाहारकपणुं केवली समुद्घातनी अवस्थामां के अयोगीपणामां जाणवुं. वाकीना समये आहारकपणुं जाणवुं. एम मनुष्यसंबन्धे सूत्र कहेवुं. जेमके 'संजय णं भंते किं आहारए, अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय, अणाहारए'-हे भगवन् ! संयत मनुष्य आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! कदाचित् आहारक होय अने कदाचित् अनाहारक होय, तेनो विचार हमणांज कर्यो छे. 'पुहुत्तेणं तियभंगो'-बहुवचनमां जीवपद अने मनुष्यपदमां प्रत्येकने त्रण भांगा जाणवा. ते आ प्रमाणे-१ वधाय आहारको होय, आ भांगो ज्यारे कोइ पण केवली समुद्घात के अयोगीपणाने प्राप्त थयेल न होय त्यारे जाणवो, २ अथवा वधा आहारको होय अने एक अनाहारक होय. आ भांगो एक केवली समुद्घात करे अथवा शैलेशीने-अयोगीपणाने प्राप्त थाय त्यारे होय छे. ३ अथवा आहारको होय अने

૧૪. સકસાઈ ણં મંતે ! જીવે કિં આહાર અણાહાર ? ગોયમા ! સિય અણાહારતે એવં, જાવ વેમાણિતા, પુહુત્તેણં જીવેગિંદિયવજ્જો તિયમંગો, કોહકસાઈસુ જીવાદીસુ એવં ચેવ, નવરં દેવેસુ છઠ્ઠમંગા, મા-

૧૪. હે ભગવન્ ! સકપાયી જીવ આહારક હોય કે અનાહારક હોય ? હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક હોય અને કદાચિત્ અનાહારક હોય. એ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી જાણું. બહુવચનમાં જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ ભાંગા જાણવા. ક્રોધકષાયવાલા

અનાહારકો હોય. આ ભાંગો જ્યારે ઘણા કેવલજ્ઞાની સમુદ્ધાત કરે અથવા શૈલેશીને પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ઘટી શકે છે. અસંયત સૂત્રમાં એકવચનની અપેક્ષા વધે એ 'કદાચિત્ આહારક હોય અને કદાચિત્ અનાહારક હોય'—એમ કહેવું. બહુવચનની અપેક્ષા જીવપદ અને પૃથિવ્યાદિ પદને વિશે પ્રત્યેકને આશ્રયી આહારકો પળ હોય અને અનાહારકો પળ હોય-એ ભાંગો હોય. વાકીના નૈરયિકાદિ સ્થાનોમાં પ્રત્યેકને ત્રણ ભાંગા સમજવા. સંયતાસંયત-દેશચિરતિયુક્ત. તેઓ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યો હોય છે, વાકીના જીવો હોતા નથી, કારણ કે વાકીના જીવોને સ્વભાવથીજ દેશચિરતિનો પરિણામ હોતો નથી, એ પ્રમાણે એઓને ત્રણ પદ હોય છે-સામાન્ય જીવપદ, તિર્યંચપંચેન્દ્રિયપદ અને મનુષ્યપદ. એ ત્રણે સ્થાનોમાં એકવચન અને બહુવચનની અપેક્ષા આહારકો હોય છે. કારણ કે વીજા ભવમાં જતાં અને કેવલી સમુદ્ધાતાદિ અવસ્થામાં દેશચિરતિ પરિણામનો અભાવ છે. નોસંયત-નોઅસંયત-નોસંયતાસંયતના વિચારમાં બે પદ છે-જીવપદ અને સિદ્ધપદ. બન્ને સ્થળે એકવચન અને બહુવચનમાં અનાહારકપણું હોય છે, પણ આહારકપણું હોતું નથી. કારણ કે સિદ્ધો અનાહારક હોય છે. સંયતદ્વાર સમાપ્ત.

૧૪. હવે કપાયદ્વાર કહે છે—'સકસાઈ ણં મંતે ! જીવે' હે ભગવન્ ! સકપાયીજીવ આહારક હોય કે અનાહારક હોય-इत्यादि एकवचन सूत्र सुगम છે. બહુવચનમાં 'જીવેગિંદિયવજ્જો તિયમંગો' જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ ભાંગા સમજવા. જીવપદમાં અને પૃથિવ્યાદિ પાંચ પદમાં પ્રત્યેકને 'આહારકો પળ હોય અને અનાહારકો પળ હોય'—એમ કહેવું. કારણ કે તે સ્થાનોમાં આહારક અને

ળકસાઈસુ માયાકસાઈસુ ય દેવનેરૂપસુ છઠ્ઠાંગા, અયસેસાણં જીવેગિંદિયવજ્જો તિયમંગો, લોહકસાઈસુ નેર-
રૂપસુ છઠ્ઠાંગા, અવસેસેસુ જીવેગિંદિયવજ્જો તિયમંગો, અકસાઈ જહા પોસણીણોઅસણી । દારં ૭ ॥

જીવાદિને વિશે એમજ સમજું, પરંતુ દેવોમાં છ ભાંગા હોય છે. માનકપાયવાળા અને માયાકપાયવાળા દેવ અને નારકોને વિશે
છ ભાંગા અને વાકીના સ્થાને જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ ભાંગા સમજવા. લોભકપાયવાળા નારકોને છ ભાંગા અને વાકીના
સ્થાનોમાં જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ ભાંગા જાણવા. અકપાયી નોસંજી-નોઅસંજીની પેઠે કહેવા. દ્વાર ૭.

અનાહારક વળે પ્રકારના સકપાયી જીવો ઘણા હોય છે. વાકીના સ્થાનોમાં ત્રણ ભાંગા જાણવા. 'કોહકસાઈ પવં ચેવ' ક્રોધકપાયી
પણ સામાન્ય સકપાયીને પેઠે જાણવો. તેમાં જીવપદ અને પૃથિવ્યાદિ પદોનાં ભાંગાનો અભાવ છે. વાકીના સ્થાનોમાં ત્રણ ભાંગા જાણવા.
શું વધા સ્થાનોમાં ત્રણ ભાંગા સમજવા ? ના. પરંતુ 'દેવેસુ છઠ્ઠાંગા' દેવોમાં છ ભાંગા જાણવા, કારણ કે દેવો સ્વભાવથીજ ઘણા લોભ-
વાળા હોય છે પણ વહુ ક્રોધાદિવાળા હોતા નથી. તેથી ક્રોધકપાયી એકાદિ પણ હોય છે, મોટે છ ભાંગા થાય છે. જેમકે-૧ કદાચિત્
ક્રોધકપાયી વધાય આહારકો હોય, કારણ કે એક પણ ક્રોધકપાયી વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલો ન હોય, ૨ કદાચિત્ વધાય અનાહારકો
હોય. કારણ કે એક પણ ક્રોધકપાયી હતાં આહારક ન હોય. અહીં ક્રોધનો ઉદય માનાદિના ઉદયથી જુદોજ વિવક્ષિત છે, પણ
માનાદિના ઉદયસહિત વિવક્ષિત નથી. તેથી કદાચિત્ ક્રોધકપાયી હતાં આહારકનો સર્વેશ પણ અભાવ હોય, ૩ તથા કદાચિત્ એક
આહારક હોય અને એક અનાહારક હોય. ૪ કદાચિત્ એક આહારક હોય અને ઘણા અનાહારક હોય. ૫ કદાચિત્ ઘણા આહારકો હોય
અને એક અનાહારક હોય. ૬ કદાચિત્ ઘણા આહારક હોય અને ઘણા અનાહારક હોય. માનકપાય સૂત્ર અને માયાકપાય સૂત્ર એક-
વચનમાં પૂર્વેની પેઠે જાણું. વહુવચનમાં વિશેષતા કહે છે--'માળકસાઈસુ' इत्यादि. માનકપાયી અને માયાકપાયીનો વહુવચન વડે
વિચાર કરતા દેવો અને નૈરયિકોમાં પ્રત્યેકને આશ્રયી છ ભાંગા જાણવા, નૈરયિકો ભવસ્વભાવથી વહુક્રોધવાળા અને દેવો વહુલોભવાળા

૧૫. ણાણી જહા સમ્મદિટ્ઠી ! આભિણિવોહિયણાણી સુયણાણી ય વેહંદિયતેહંદિયચડરિંદિયસુ છઠ્ઠમંગા,

૧૫. જ્ઞાની સમ્યગ્દષ્ટિની જેમ જાણવો. આભિનિવોધિક જ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની બેહન્દ્રિય, તેહન્દ્રિય અને ચડરિન્દ્રિયને વિષે છ

હોય છે. તેથી દેવો અને નારકોને માનકષાય અને માયાકષાય સ્વરૂપ હોય છે. તેથી પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે છ મંગા થાય છે. જીવપદમાં અને પૃથિવ્યાદિ પદોમાં પ્રત્યેકને આશ્રયી અન્ય મંગાઓ થતા નથી, કારણ કે આહારક અને અનાહારક માનકપાયી અને માયાકપાયી પ્રત્યેક હમેશાં તે તે સ્થાનકોમાં ઘણા હોય છે. બાકીના સ્થાનોમાં ત્રણ મંગા જાણવા, લોભકપાયસૂત્ર પળ પેકવચનમાં તેમજ સમજાવું. વહુ-વચનમાં વિશેષતા જણાવે છે—‘લોભકસાઈસુ’ હત્યાદિ. લોભકપાયવાલા નૈરયિકોમાં છ મંગા જાણવા, કારણ કે તેઓમાં લોભકપાય અલ્પ છે. બાકીના જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાયના સ્થાનોમાં પણ ત્રણ મંગા જાણવા. દેવોમાં પણ ત્રણ મંગા સમજવા, કારણ કે તેઓમાં લોભની અધિકતા હોવાથી છ મંગાઓનો સંભવ નથી. જીવ અને એકેન્દ્રિયોમાં પૂર્વેની પેઠે પેકજ મંગો જાણવો. ‘આહારકો પળ હોય અને અનાહારકો પળ હોય.’ ‘અકસાઈ જહા-નોસણીણોઅસણી’ અકપાયી જેમ નોસંક્ષી-નોઅસંક્ષી કહ્યા તેમ કહેવા તાત્પર્ય ૫ છે કે અકપાયી મનુષ્યો અને સિદ્ધો હોય છે. જેમકે-સામાન્યથી મનુષ્યો ઉપશાન્તકષયાદિ જાણવા, કારણ કે તેથી વીજા સકપાયી હોય છે. તેથી પઓના પળ ત્રણ પદો હોય છે. જેમકે-સામાન્યથી જીવપદ, મનુષ્યપદ અને સિદ્ધપદ. તેમાં સામાન્ય જીવપદમાં અને મનુષ્યપદમાં પ્રત્યેકને આશ્રયી પેકવચનની અપેક્ષાપ ‘કદાચિત્ આહારક હોય અને કદાચિત્ અનાહારક હોય’ ૫મ કહેવું. સિદ્ધપદમાં તો અનાહારકજ હોય છે. વહુવચનની અપેક્ષાપ જીવપદમાં આહારકો પળ હોય અને અનાહારકો પળ હોય, કારણ કે કેવલજ્ઞાની આહારકો અને સિદ્ધો અનાહારકો હમેશાં ઘણા હોય છે. મનુષ્યપદમાં ત્રણ મંગા જાણવા.—૧ વધાય આહારકો હોય. ૨ અથવા વધા આહારકો હોય અને એક અનાહારક હોય. ૩ અથવા આહારકો અને અનાહારકો હોય. કપાયદ્વાર સમાપ્ત.

૧૫. હવે જ્ઞાનદ્વાર કહે છે—‘નાણી જહા સમ્મદિટ્ઠિત્તિ’ જેમ પૂર્વે સમ્યગ્દષ્ટિ કહ્યો છે તેમ જ્ઞાની કહેવો. જેમકે—‘હે ભગવન્ ! જ્ઞાની

अवसेसेसु जीवादो तियभंगो जेसिं अत्थि । ओहिणाणी पंचिदियतिरिक्खजोणिया आहारगा, णो अणाहारगा, अवसेसेसु जीवादो तियभंगो जेसिं अत्थि ओहिनाणं, मणपज्जवनाणी जीवा मणूसा य एगत्तेणवि पुहुत्तेणवि आहारगा, णो अणाहारगा । केवलनाणी जहा नोसण्णीनोअसण्णी दारं । ७ ॥ अण्णाणी मत्तिअण्णाणी सुयअण्णाणी जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो । विभंगनाणी पंचिदियतिरिक्खजोणिया मणूसा य आहारगा, णो अणाहारगा, अवसेसेसु जीवादो तियभंगो । दारं ८ ॥

भांगा समजवा. बाकीना जीवो विशेषे जेओने मतिज्ञान अने श्रुतज्ञान छे तेओने जीवादि संबन्धे त्रण भांगा जाणवा. अवधिज्ञानी पंचेन्द्रिय तिर्यचयोनिको आहारको होय छे पण अनाहारक होता नथी. बाकीना जीवोमां जेओने अवधिज्ञान छे तेओने जीवादि संबन्धे त्रण भांगा जाणवा. मनःपर्यवज्ञानी जीवो अने मनुष्यो एकवचन अने बहुवचन वडे पण आहारक छे पण अनाहारक नथी. केवलीज्ञानी नोसंज्ञी-नोअसंज्ञीनी पेठे जाणवा. द्वार ८.

जीव शुं आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! कदाचित् आहारक होय अने कदाचित् अनाहारक होय. हे भगवन् ! ज्ञानी नैरयिक शुं आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! कदाचित् आहारक होय अने कदाचित् अनाहारक होय. प प्रमाणे पक्केन्द्रिय सिवाय वैमानिक सुधी कहेहुं. हे भगवन् ! ज्ञानी जीवो आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! कदाचित् आहारक पण होय अने कदाचित् अनाहारक होय. हे भगवन् ! ज्ञानी नैरयिको शुं आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! वधाय आहारको होय. २ अथवा वधा आहारको होय अने एक अनाहारक होय. ३ अथवा घणा आहारको अने अनाहारको होय. प प्रमाणे यावत् स्तनितकुमारोने जाणहुं. वेइन्द्रिय संबन्धे प्रश्न हे गौतम ! १ वधाय आहारक होय, २ अथवा वधा अनाहारक होय, ३ अथवा अनाहारक होय

अने एक अनाहारक होय. ४ अथवा एक आहारक होय अने वधा अनाहारको होय. ५ अथवा वधा आहारको होय अने एक अनाहारक होय. ६ अथवा घणा आहारको होय अने अनाहारको होय. ७ एम तेइन्द्रिय अने चउरिन्द्रियो कहेवा. वाकीना जीवो नैरयिकोनी पेठे वैमानिक सुधी जाणवा. सिद्धो संबन्धे पृच्छा. हे गौतम ! तेओ अनाहारको होय. आभिनिबोधिक ज्ञानी अने श्रुतज्ञानी सूत्रमां एकवचननी अपेक्षाप पूर्वनी पेठे जाणवुं. अने बहुवचननी अपेक्षाप वेइन्द्रिय, तेइन्द्रिय अने चउरिन्द्रियमां छ भांगा होय छे. वाकीना जीवादि स्थानोमां एकेन्द्रिय सिवाय त्रण भांगा होय छे. ते आ प्रमाणे-‘हे भगवन् ! आभिनिबोधिक ज्ञानी जीवो शु आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! वधा य आहारक होय, २ अथवा वधा य आहारक होय अने एक अनाहारक होय, ३ अथवा घणा आहारक होय अने घणा अनाहारक होय-इत्यादि. ते प्रमाणे सूत्रकार कहे छे के ‘आभिनिबोधियनाणी सुयनाणीवेइंदियतेइंदियचउरिंदियसु छुभंगा, अवसेसेसु जीवाइओ तियभंगो’ आभिनिबोधिकज्ञानी अने श्रुतज्ञानी वेइन्द्रिय, तेइन्द्रिय अने चउरिन्द्रियमां छ भांगा अने वाकीना स्थानोमां जीवादि संबन्धे त्रण भांगा जाणवा-इत्यादि सुगम छे. ‘नवरं जेसि अर्थि’ परन्तु जे जीवोने आभिनिबोधिकज्ञान अने श्रुतज्ञान होय तेओने त्रण भांगा कहेवा. वाकीना पृथिव्यादिमां न कहेवा. अवधिज्ञान सूत्र एकवचनमां तेमज जाणवुं. बहुवचनना विचारमां अवधिज्ञानी पंचेन्द्रिय तिर्यचो आहारकज होय छे पण अनाहारक होता नथी. शा हेतुथी ? तेनुं कारण ए छे के अहीं पंचेन्द्रिय तिर्यचोनुं अनाहारकपणुं विग्रहगतिमां होय छे. अने ते समये तेओने गुणनिमित्ते अवधिज्ञाननो संभव नथी. कारण के त्वारे गुणोनेज असंभव छे. तेम अपतित अवधिज्ञान सहित देव के मनुष्य तिर्यचमां उत्पन्न थतो नथी. तेथी अवधिज्ञानी छतां पंचेन्द्रिय तिर्यचने अनाहारकपणानो असंभव छे. एकेन्द्रिय अने विकलेन्द्रिय सिवायना वाकीना स्थानोमां प्रत्येकने त्रण भांगा समजवा. ते वावत सूत्रकार कहे छे-‘ओहीनाणी णं पंचिंदियतिरिक्खजोणिया आहारगा, अवसेसेसु जीवाइओ तियभंगो, जेसि अर्थि ओहिणाणमिति’-‘अवधिज्ञानी पंचेन्द्रिय तिर्यचो आहारक होय छे, वाकीना स्थानोमां जेओने अवधिज्ञान छे तेओने जीवादि संबन्धे त्रण भांगा जाणवा. मनःपर्यवज्ञान मनुष्योनेज होय छे, तेथी तेना बे पद छे, जेमके जीवपद अने मनुष्यपद. वन्ने स्थळे पण एकवचन अने बहुवचनमां मनःपर्यवज्ञानी आहारकज कहेवा, पण अनाहारक न कहेवा. कारण के विग्रहगत्यादि अवस्थामां मनःपर्यवज्ञाननो संभव

१६. सजोगीसु जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो । मणजोगी वहजोगी जहा सम्मामिच्छहिंही, नचरं वहजोगो विगलंदियाणवि । कायजोगीसु जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो, अजोगी जीवमणूससिद्धा अणाहारगा । दारं ९ ॥

२८ आहार
पद

२ उदेशक

॥१५३०॥

कहेवा. परन्तु वचनयोग विकलेन्द्रियोने पण कहेवो. काययोगीने विशेष जीव अने एकेन्द्रिय सिवाय त्रण भांगा जाणवा. मनयोगी अने वचनयोगी सम्यग्मिथ्यादृष्टिनी जेम नथी. केवलज्ञानीने जेम पूर्वे नोसंशी-नोअसंशी संबन्धे कहुं तेम कहेवुं. तात्पर्य ए छे के केवलज्ञाना विचारमां पण त्रण पद होय छे. जेमके—सामान्य जीवपद. मनुष्यपद अने सिद्धपद, तेमां सामान्य जीवपदमां अने मनुष्यपदमां एकवचननी अपेक्षाप कवाचित् पण होय अने अनाहारक होय'-पम कहेवुं. सिद्धपदमां 'अनाहारक होय'. बहुवचननी अपेक्षाप सामान्यथी जीवपदमां 'आहारको छे. अज्ञानी सूत्र-मतिअज्ञानी सूत्र अने श्रुतअज्ञानी सूत्र एकवचनमां पूर्वनी पेठे जाणवुं. बहुवचनमां वधाय अनाहारको होय पकेन्द्रियोने विशेष प्रत्येकने 'घणा आहारको पण होय अने घणा अनाहारको पण होय' पम कहेवुं. वाकीना स्थानोमां त्रण भांगा जाणवा. विभङ्गज्ञानी सूत्र पण एकवचनमां तेमज जाणवुं. बहुवचनता विचारमां विभङ्गज्ञानी पंचेन्द्रिय तिर्यचो अने मनुष्यो आहारकज कहेवा, पण अनाहारक न कहेवा. कारण के विभङ्गज्ञानसहित जीवनी विग्रहगति वडे तिर्यच पंचेन्द्रियो अने मनुष्यो आहारकज असंभव छे. वाकीना स्थानोमां एकेन्द्रिय अने विकलेन्द्रिय सिवाय प्रत्येकने त्रण भांगा कहेवा. ज्ञानद्वार समाप्त.

१६. हवे योगद्वार कहे छे—तेमां सामान्यथी सयोगी सूत्र एकवचनमां तेमज जाणवुं. बहुवचनमां जीव अने पकेन्द्रियपदोनी छोडी वाकीना स्थानोमां त्रण भांगा जाणवा. जीवपद अने पृथिव्यादि पदोमां प्रत्येकने 'आहारको पण होय अने अनाहारको पण होय' ए भद्र जाणवो

सागाराणागारोवत्तेसु जीवेर्गिन्दियवज्जो तियभंगो, सिद्धा अणाहारगा । दारं १० ॥ सवेदे जीवेर्गिन्दियवज्जो तियभंगो, इत्थिवेदपुरिसवेदेसु जीवादिओ तियभंगो, नपुंसगवेदए य जीवेर्गिन्दियवज्जो तियभंगो, अवेदए जहा केवलनाणी । दारं ११ ॥

जीव, मनुष्य अने सिद्ध अनाहारक जाणवा. द्वार ९. साकार अने अनाकार उपयोगवाळां जीव अने एकेन्द्रिय सिवाय त्रण भांगा जाणवा. सिद्धो अनाहारक होय छे. द्वार १०. वेदसहित जीवने विशेष जीव अने एकेन्द्रिय सिवाय त्रण भांगा, स्त्रीवेद अने पुरुषवेदमां जीवादि संवन्धे त्रण भांगा अने नपुंसकवेदमां जीव अने एकेन्द्रिय सिवाय त्रण भांगा जाणवा. वेदरहित जीव केवलज्ञानीनी पेटे जाणवो. द्वार ११.

कारण के ते स्थानेमां आहारक अने अनाहारक बन्ने प्रकारना जीवो घणा होय छे. 'मणजोगी वइजोगी जहा सम्मामिच्छद्दिद्योय'त्ति. मनयोगी अने वचनयोगी जेम पूर्वें सम्यग्मिथ्याएट्टि कछा तेम कहेवा. 'पटले एकवचन अने बहुवचनमां' आहारकोज कहेवा पण अनाहारको न कहेवा-ए भाव छे 'परन्तु वचनयोग विकलेन्द्रियोने पण होय छे' नवरं सम्यग्मिथ्याएट्टि सूत्रयो अही आ विशेष छे-सम्यग्मिथ्या-एट्टिपणुं विकलेन्द्रियोने नथी, माटे तेनुं सूत्र त्यां फणुं नथी. अने वचनयोग विकलेन्द्रियोने पण होय छे माटे ते संवन्धी सूत्र पण वचनयोगमां कहेहुं. ते आ प्रमाणे छे—'हे भगवन् ! मनयोगवाळो जीव शुं आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! आहारक होय पण अनाहारक न होय. ए प्रमाणे एकेन्द्रिय अने विकलेन्द्रिय सिवाय वैमानिक सुधी कहेहुं. एम बहुवचननी अपेक्षाय पण कहेहुं. हे भगवन् ! वचनयोगी जीव शुं आहारक होय के अनाहारक होय ? हे गौतम ! आहारक होय पण अनाहारक न होय एम एकेन्द्रिय सिवाय यावत् वैमानिक सुधी कहेहुं. एम बहुवचन बडे पण कहेहुं. ए प्रमाणे काययोगवाळा संवन्धी सूत्र पण एकवचन

અને વહુવચનમાં સયોગીસૂત્રની પેઠે જાણવું. અયોગી મનુષ્યો અને સિદ્ધો હોય છે, તેથી અહીં ત્રણ પદ છે—જીવપદ, મનુષ્યપદ અને સિદ્ધપદ. ત્રણે સ્થાનો વિશે એકવચન અને વહુવચનમાં અનાહારકપણુંજ હોય છે. યોગદ્વાર સમાપ્ત.

હવે ઉપયોગદ્વારની વ્યાખ્યા કરે છે—તેમાં સાકાર-ક્ષાનોપયોગસૂત્રમાં અને અનાકાર-દર્શનોપયોગસૂત્રમાં પ્રત્યેકને એકવચનમાં વધેય ‘કદાચિત્ આહારક હોય અને કદાચિત્ અનાહારક હોય’ એમ કહેવું. અને સિદ્ધપદને વિશે તો અનાહારક હોય છે. વહુવચનની અપેક્ષાએ જીવપદમાં અને પૃથિવ્યાદિ પદોમાં ‘ઘળા આહારકો પળ હોય અને ઘળા અનાહારકો પળ હોય’ એ માંગો સમજવો. વાકીના સ્થાનોમાં ત્રણ માંગા જાણવા. સિદ્ધો અનાહારક હોય છે. સૂત્રપાઠ આ પ્રમાણે છે—‘સાગરોવત્તે ણં મંતે ! જીવે કિં આહારપ અણાહારપ ? ગોયમા ! સિય આહારપ, સિય અણાહારપ’—હે ભગવન્ ! સાકાર ઉપયોગવાળા જીવ શું આહારક હોય કે અનાહારક હોય ? હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક હોય અને કદાચિત્ અનાહારક હોય તથાદિ. ઉપયોગદ્વાર સમાપ્ત. વેદદ્વારમાં સામાન્ય વેદસહિત સૂત્રમાં એકવચનને વિશે ‘કદાચિત્ આહારક હોય અને કદાચિત્ અનાહારક હોય’ એ માંગ જાણવો. વહુવચનમાં જીવપદ અને એકેન્દ્રિયોને છોડીને વાકીના સ્થાનોમાં ત્રણ માંગા અને જીવપદ અને એકેન્દ્રિયોમાં ‘ઘળા આહારક હોય અને ઘળા અનાહારક હોય’ એ સિવાય થીજા માંગાનો અભાવ સમજવો. કારણ કે ત્યાં ઘળા આહારકો પળ હોય અને ઘળા અનાહારકો પળ હોય—એ એકજ માંગો હોય છે. સ્ત્રીવેદ સૂત્ર અને પુરુષવેદ સૂત્ર એકવચનમાં તેમજ જાણવું. પરંતુ અહીં નારક, એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય ન કહેવા. કારણ કે તેઓ નપુંસક હોય છે. વહુવચનમાં જીવાદિ પદોમાં પ્રત્યેકને ત્રણ માંગા જાણવા. નપુંસકવેદમાં પણ એકવચનની અપેક્ષાએ સૂત્ર તેમજ જાણવું. પરંતુ અહીં ભવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકો ન કહેવા. કારણ કે તેઓ નપુંસક વેદરહિત છે. વહુવચનમાં જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાયના વાકીના સ્થાનોમાં ત્રણ માંગા અને જીવપદ તથા પૃથિવ્યાદિ એકેન્દ્રિય પદોમાં પૂર્વે કહ્યા પ્રકારે માંગાઓનો અભાવ હોય છે. વેદરહિતને જેમ કેવલશાની સંબંધે કહ્યું છે તેમ એકવચન અને વહુવચનમાં કહેવું. જીવપદ અને મનુષ્યપદને વિશે એકવચનમાં ‘કદાચિત્ આહારક હોય અને કદાચિત્ અનાહારક હોય’ અને વહુવચનની અપેક્ષાએ જીવપદમાં ઘળા આહારકો પળ હોય અને ઘળા અનાહારકો

પપજ્જતીએ પજ્જતતે એતાસુ પંચસુવિ પજ્જતીસુ જીવેસુ મળૂંસેસુ ય તિયમંગો, અવસેસા આહારગા, નો અણાહારગા, માસામણપજ્જતી પંચિંદિયાણં, અવસેસાણં નતિય । આહારપજ્જતીઅપજ્જતએ ણો આહારએ, અણાહારએ એ-ગત્તેણવિ પુહુત્તેણવિ, સરીરપજ્જતીઅપજ્જતએ સિય આહારએ સિય અણાહારએ, ઉવરિહ્લિયાસુ ચલસુ અપજ્જતીસુ નેરહયદેવમળૂંસેસુ છઠ્ઠમંગા, અવસેસાણં જીવેગિંદિયવજ્જો તિયમંગો, માસામણપજ્જતએસુ જીવેસુ પંચિંદિયતિ-રિક્કવજ્જોણિએસુ ય તિયમંગો, નેરહયદેવમળુએસુ છઠ્ઠમંગા । સન્વપદેસુ એગત્તપોહત્તેણં જીવાદિયા દંહગા પુચ્છાએ

ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ વડે પર્યાપ્તિ, શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ વડે પર્યાપ્તિ અને માપા મન પર્યાપ્તિ વડે પર્યાપ્તિનો વિચાર કરતાં એ પાંચે પર્યાપ્તિઓમાં જીવ અને મનુષ્ય પદને આશ્રયી ત્રણ ભાંગા જાણવા. વાકીના જીવો આહારક હોય છે પણ અનાહારક હોતા નથી. માપા અને મન: પર્યાપ્તિ પંચેન્દ્રિયોને હોય છે. વીજાને નથી. આહારપર્યાપ્તિ વડે અપર્યાપ્તિ એકવચન અને વહુવચનની અપેક્ષાએ પણ આહારક નથી, પણ શરીરપર્યાપ્તિ વડે અપર્યાપ્તિ કદાચિત્ આહારક હોય અને કદાચિત્ અનાહારક હોય. ઉપરની ચારે અપર્યાપ્તિઓમાં નારક, દેવ અને મનુષ્યોમાં છ ભાંગા હોય છે. વાકીના પદોમાં જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ ભાંગા સમજવા. માપા મનપર્યાપ્તિ વડે પર્યાપ્તિ જીવો

સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલ હોય અથવા અયોગી હોય ત્યારે હોય છે. ૩ અથવા 'ઘણા આહારકો હોય અને ઘણા અનાહારકો હોય'. આ ભાંગો ઘણા કેવલી સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલા કે અયોગી હોય ત્યારે જાણવો. વાકીના પંચેન્દ્રિય, વેદેન્દ્રિય, વેદેન્દ્રિય, ચત્તરિન્દ્રિય કે તિર્યચ્છ પંચેન્દ્રિયો આહારક જ કહેવા, પણ અનાહારક ન કહેવા. કારણ કે વિપ્રત્નગતિયો ઉત્તીર્ણ થયેલાને જ ઔવારિક શરીરનો સંભવ છે, વૈક્રિયશરીરી અને આહારકશરીરી વધા ય પક્વચન અને ચતુવચનમાં આહારક જ હોય છે, પણ અનાહારક હોતા નથી.

માણિત્વવા જસસ જં અત્થિ તસસ તં પુચ્છિજ્જતિ, જસસ જં ગત્થિ તસસ તં ન પુચ્છિજ્જતિ, જાવ માસામણપજ્જ-
ત્તીઅપજ્જત્તણ્ણુ નેરહયદેવમણ્ણુણ્ણુ છબ્ભંગા, સેસેસુ તિયમંગો ॥ આહારપયસસ વિત્તિઓ ઉદેસો સમત્તો ।

પન્નવણાણ મગવર્ણે અદ્ધાવીસહમં આહારપયં સમત્તં ।

અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ત્રણ માંગા, નારક, દેવ અને મનુષ્યોમાં છ માંગા કહેવા. સર્વ પદોમાં એકબચન અને વહુવચનની અપેક્ષાએ
જીવાદિ દંડકો પ્રશ્ન વહે કહેવા. જેને જે હોય છે તેને તેનો પ્રશ્ન કરવો. જેને જે નથી, તેનો તેને પ્રશ્ન ન કરવો. યાવત્ માયા મનપ-
યાંતિ વહે અપર્યાપ્તા દેવ અને મનુષ્યોમાં છ માંગા અને વાકીના સ્થાનોમાં ત્રણ માંગા જાણવા.

પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં અઠ્યાવીશમા આહારપદનો ત્રીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત.

પરંતુ જોઓને વૈક્રિય અને આહારક શરીર સંભવે છે તે જ કહેવા, વીજા ન કહેવા. તેમાં વૈક્રિયશરીર નારક, મનપતિ, વાયુકાયિક,
તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, બ્યન્તર, જ્યોત્તિષિક અને વૈમાનિકોને હોય છે અને આહારક મનુષ્યોને જ હોય છે. સૂત્રપાઠ આ પ્રમાણે—
'વૈક્રિયશરીરી ણં મંતે ! આહારપ અણાહારપ ? ગોયમા ! આહારપ, ણો અણાહારપ'—હે મગવર્ણ ! વૈક્રિયશરીરી જીવ શું આહારક છે
તે અનાહારક છે ? હે ગૌતમ ! આહારક છે પણ અનાહારક નથી. હે મગવર્ણ ! વૈક્રિયશરીરી નારક શું આહારક છે ? તે અનાહારક
છે ? હે ગૌતમ ! આહારક છે પણ અનાહારક નથી. તૈજસકાર્મણશરીરવાલાના સૂત્રમાં પકવચનની અપેક્ષાએ વધેય 'કદાચિત્ આહારક
હોય અને કદાચિત્ અનાહારક હોય. વહુવચનની અપેક્ષાએ જીવ અને પંચેન્દ્રિય સિવાયના વાકીના સ્થાનોમાં ત્રણ માંગા અને જીવપદ અને
પંચેન્દ્રિયોમાં માંગાઓનો અભાવ જાણવો. અશરીરી-શરીરરહિત સિદ્ધો હોય છે. અને તેમાં બે જ પદ છે. જીવો અને સિદ્ધો. તેને વિશે
પકવચન અને અને વહુવચનમાં વળ્ને સ્થાનોમાં અનાહારક જ હોય છે. શરીરદ્વાર સમાપ્ત.

અને ઘણા અનાહારકો હોય. ૫ કદાચિત્ ઘણા આહારકો હોય અને ૬ કદાચિત્ ઘણા આહારકો અને ઘણા અનાહારકો હોય.' વાકીના નારક, દેવ અને મનુષ્ય સિવાય વીજા જીવોને જીવપદ અને પંકેન્દ્રિયો વિના ઝળા ઝળા કહેવા. જેમકે— ૧ વધા ય આહારકો હોય. ૨ અથવા વધા આહારકો હોય અને ૩ અથવા ઘણા આહારકો અને ઘણા અનાહારકો હોય. જીવપદ અને પંકેન્દ્રિયપદોને વિશે શરીરપર્યાસિ વડે અપર્યાસ સૂત્રમાં, હન્દ્રિયપર્યાસિવડે અપર્યાસસૂત્રમાં અને શ્વાસોચ્છવાસપર્યાસિવડે અપર્યાસસૂત્રમાં પ્રત્યેકને આશ્રયી ભાંગાઓનો અભાવ છે. કેમકે તેઓ આહારકો પળ હોય છે અને અનાહારકો પળ હોય છે. કારણ કે આહારક અને અનાહારક વચ્ચે પ્રકારના જીવો હમેશાં ઘણા હોય છે. ભાષા મનઃપર્યાસિવડે અપર્યાસ પંકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયો હોતા નથી, પરન્તુ પંકેન્દ્રિયો જ હોય છે, જેઓને ભાષામનપર્યાસિનો સંભવ છે તેઓ જ તે પર્યાસિવડે અપર્યાસ કહેવાય છે, પણ વીજા કહેવાતા નથી. તેથી તેના સૂત્રમાં વહુવચનની અપેક્ષાપ જીવપદમાં અને પંકેન્દ્રિય તિર્યચ્છ પદમાં ઝળા ઝળા કહેવા. પંકેન્દ્રિય તિર્યચ્છો સંમૂલ્હિમો હમેશાં ઘણા હોય છે. તેથી જ્યાં સુધી હજી વીજો પંકેન્દ્રિય તિર્યચ્છ વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલો ન હોય ત્યાં સુધી 'વધાય આહારકો હોય' ય ભાંગો હોય છે. તે પંકેન્દ્રિય તિર્યચ્છ વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલો હોય ત્યારે વીજો ભાંગો-વધા આહારક હોય અને ૫ અનાહારક હોય. જ્યારે વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલા પળ ઘણા હોય ત્યારે ઘણા આહારકો અને ઘણા અનાહારકો હોય-૫ વીજો ભાંગો હોય. જીવપદ વિશે ઝળા ઝળા ય અપેક્ષાપ જાણવા. નારક, દેવ અને મનુષ્યમાં પ્રત્યેકને છ ભાંગા હોય છે અને તે પૂર્વે કહેલા છે.

અહીં ભલ્યપદથી આરંભી પ્રાયઃ પંકવચન અને વહુવચનવડે જુદા સૂત્રો જીવાદિ વંડકના કમથી કહ્યા નથી, તેથી મન્દ બુદ્ધિવાળાને શ્રાન્તિ ન થાય માટે તે સંવન્ધે અતિવેશ-સાદૃશ્ય પ્રતિપાદક સૂત્ર કહે છે—'સંવપપસુ પગત્ત'—શ્ચ્યાદિ. સર્વ પદોમાં-વધાય પદોમાં પંકવચન અને વહુવચનની અપેક્ષાપ પ્રશ્નવડે અને ઉપલક્ષણથી ઉત્તર વડે ૫ જીવાદિ વંડકો કહેવા. શું વધે ય સામાન્યપણે કહેવા? નહિ, જેને જે હોય તેને તે પૂછું પડે તે સંવન્ધે સૂત્ર કહેવું. જેને જે નથી તે તેને ન પૂછું પડે તે વાત સૂત્ર ન કહેવું. ય્યાં સુધી ૫મ કહેવું? ૫ શક્તિના સમાધાનમાં ચરમ વંડકના કથન સુધી કહેવું-૫મ સૂત્રકાર કહે છે—'જાવ ભાસામળગત્તીપ અપજાત્તપસુ'

યાવત્ ભાપામનપર્યાસિવટે અપર્યાસા નારક, દેવ અને મનુષ્ય વિષે કહેલું. ત્યાંદિના અર્થનો પૂર્વે વિચાર કર્યો છે. અહીં પ્રસ્તુત અર્થનો વિચાર કરવા માટે પૂર્વાચાર્યો કહેલી આ ગાથાઓ છે—“સિદ્ધેર્ગિદિયસહિયા જહંતે તુ જીવા અમન્યં તત્થ । સિદ્ધેર્ગિદિયવજોહિં હોદ્ધ જીવેહિં તિયમ્મો ॥૧॥ અસણ્ણીસુ ય નેરસ્યદેવમણુપસુ હોંતિ છમ્મજ્ઞા । પુદ્ધવિદગતન્નણેસુ ય છમ્મજ્ઞા તેવલેસાપ ॥૨॥ કોહે માણે માયા છમ્મજ્ઞા સુરણેસુ સવ્વેસું । માણે માયા લોમે નેરસ્યદિપિ છમ્મજ્ઞા ॥૩॥ આમ્હિનિચોદિયનાણે સુયનાણે નલુ તહેવ સમ્મતે । છમ્મજ્ઞા સલુ નિયમા ચિયતિયચરિદિપસુ ભવે ॥૪॥ ઉવરિહ્ણપજ્જતીસુ ચત્તસુ નેરસ્યદેવમણુપસું । છમ્મજ્ઞા સલુ નિયમા વજે પઢમા ઉ અપજત્તી ॥૫॥ સણ્ણી વિસુજ્જલેસા સસ્ય હિદ્ધિહ તિસુ ય નાણેસુ । યોપુરિમાણ ય વેદેવિ છમ્મજ્ઞ અવેય તિયમ્મો ॥૬॥ સમ્મામિચ્છા-મણવદ્ધમણનાણે વાલપંડિયવિવલ્લી । આત્તારસરીરંભિ ય નિયમા આત્તારયા હોંતિ ॥૭॥ ઓહિંમિ વિમ્મંમિ ય નિયમા આહારયા ઉ નાયવ્વા । પંચિદિયા તિરિચ્છા મણુયા પુણ હોંતિ વિમ્મંમે ॥૮॥ ઓરાલસરીરંભિ ય પજ્જતીણં ચ પચ્ચસુ તહેવ । તિયમ્મો જિયમણુપસુ હોંતિ આહારયા સેસા ॥૯॥ જોમયઅમવિય લેસા અજોગિણો તત્થ હોંતિ અસરીરી । પઢમાપ અપજ્જતીર્થે તે ઉ નિયમા અણાત્તારા ॥૧૦॥ સન્નાસન્નવિવત્તા અવેય અકસાદ્ધો ય કેવલિણો । તિયમ્મજ્ઞ પક્કવયણે સિદ્ધાડ્ઞાઆહારયા હોંતિ ॥૧૧॥” સિદ્ધ અને પક્કેન્દ્રિય સહિત જ્યાં જીવો છે ત્યાં યીજો ભાંગો નથી. સિદ્ધ અને પક્કેન્દ્રિય સિવાયના જીવોમાં ત્રણ ભાંગા જાણવા. ૧ અસંતી, નારક, દેવ અને મનુષ્યોમાં છ ભાંગા હોય છે. પૃથિવી, અપ્ અને વનસ્પતિસમૂહને વિશે તેજોલેદ્યાનો અપેક્ષાપ છ ભાંગા થાય છે. ૨ સર્વ દેવોમાં ક્રોધ, માન અને માયા સંવન્ધે છ ભાંગા થાય છે. માન, માયા અને લોભ સંવન્ધે નારકોમાં પુણ છ ભાંગા થાય છે. ૩ આમ્હિનિચોદિયનાણ, શ્રુતજ્ઞાન અને સમ્યક્ત્વના છ ભાંગા અવદ્ય વૈશ્વન્દ્રિય, તેજન્દ્રિય અને નરિન્દ્રિયને વિશે થાય છે. ૪ ઉપરની ચાર અપર્યાસિઓમાં નારક, દેવ અને મનુષ્યોને વિશે છ ભાંગા થાય છે. પ્રથમ (આહાર) અપર્યાસિ અવદ્ય વર્જવો. સંતી, વિશુદ્ધ લેદ્યા, સંયત, નીચેના ત્રણ જ્ઞાન, સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદમાં પુણ છ ભાંગા અને વેદરહિતને ત્રણ ભાંગા થાય છે. ૬ સમ્યક્મિત્યાત્વ, મનોયોગ, વચનયોગ, મનઃપર્યવમાન, વાલપંડિત-વૈશ્વચિરતિ, વૈક્રિયલઘ્ધિવાલ્લા, અને આહારક શરીરમાં અવદ્ય આત્તારત્તો હોય છે. અવધિજ્ઞાન અને ચિમ્મંગજ્ઞાનમાં

અવશ્ય આહારક જાણવા. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યો વિભંગજ્ઞાનમાં હોય છે. ઔદારિકશરીરમાં પાંચે પર્યાપ્તિઓમાં જીવ અને મનુષ્યોને વિશે તેમજ ત્રણ ભાંગા હોય છે અને વાકીના વધા આહારક હોય છે. નોભવ્યઅભવ્ય, અલેશ્યા-લેશ્યારહિત અયોગી અને અશરીરી તથા પ્રથમ અપર્યાપ્તિમાં વર્તમાન જીવો અનાહારક હોય છે, સંજ્ઞા અને અસંજ્ઞા વિયુક્ત, વેદરહિત, અકર્ષણી અને કેવલજ્ઞાનીને ત્રણ ભાંગા જાણવા. પક્ષવચન વહે સિદ્ધો અનાહારક હોય છે.

આ વધી ગાથાઓ પૂર્વે કહેલા અર્થને જણાવનારી હોવાથી તેના અર્થનો વિચાર કરેલો છે, માટે ગ્રન્થ વધી જવાના ભયથી પરોથી તેનો વિચાર કરતા નથી, પરન્તુ 'પક્ષવચને સિદ્ધા અનાહારયા હોંતિ' અહીં 'પક્ષવચને' પ સ્થળે તૃતીયાના અર્થમાં સસમી છે પટલે પક્ષવચન વહે વધે સિદ્ધો અનાહારક હોય છે એમ જાણવું. દ્વિતીય ઉદ્દેશક સમાપ્ત.

શ્રીમદાચાર્યમલ્યગિરિચિત્ત પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની ટીકાના અનુવાદમાં અઠવાવીશમું આહારપદ સમાપ્ત.

एगुणवीसइमं उवओगपयं ।

૧. કહિવિહે નં મંતે ! ઉવઓગે પન્નત્તે ? ગોયમા ! હુવિહે ઉવઓગે પન્નત્તે, તંજહા-સાગરોવઓગે ચ અણાગારોવઓગે ચ । સાગરોવઓગે નં મંતે ! કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! અદ્ધવિહે પન્નત્તે, તંજહા-આમ્હિવોહિયનાણસાગરોવઓગે, સુયણાણસાગરોવઓગે, ઓહિણાણસાગરોવઓગે, મળપજ્જવનાણસાગરોવઓગે, કેવલ-

ओगणत्रीशमुं उपयोगपद ।

૧. હે મગવન્ ! કેટલા પ્રકારનો ઉપયોગ કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! વે પ્રકારનો ઉપયોગ કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-સાકાર ઉપયોગ અને અનાકાર ઉપયોગ. હે મગવન્ ! સાકાર ઉપયોગ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! આઠ પ્રકારનો કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે-૧ આમ્હિનિવોધિક જ્ઞાન સાકારોપયોગ, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મનઃપર્યવજ્ઞાન, ૫ કેવલજ્ઞાન, ૬ મતિઅજ્ઞાન, ૭ શ્રુતઅજ્ઞાન,

૧. पर अठ्याचीशमुं 'आहार' नामे पद कथुं. हवे ओगणत्रीशमा पदनो प्रारंभ कराय छे. पनो संवन्ध आ छे-अहीं पूर्वना पदमां गतिना परिणामविशेष रूप आहारपरिमाण कथ्यो, अहीं ज्ञानना परिमाणविशेष रूप उपयोगनुं प्रतिपादन कराय छे. तेमां आ प्रथम सूत्र छे-‘कइविहे नं मंते ! उवओगे पन्नत्ते’ सूत्रमां ‘ए’ कार मागधी भापाना नियमथी आवेलो छे ‘णं’ वाक्यालंकारमां आवे छे. ‘भदन्त’ !-परमकल्याणयुक्त हे भगवन् ! उपयोग केटला प्रकारनो कथ्यो छे ? उपयोगं-उपयोग. अहीं क्रियाना अर्थमां घञ् प्रत्यय सम्-जवो. अथवा ‘उपयुज्यतेऽनेन’ जे वडे जीव वस्तुनुं ज्ञान करवामां प्रवृत्त थाय ते उपयोग. अहीं करणमां घ प्रत्यय थयेलो छे षटले जीवनो बोधरूप तात्त्विक व्यापार. ते केटला प्रकारनो कथ्यो छे ? भगवान् कहै छे-‘हे गौतम !’ इत्यादि. आकार-प्रतिनियत अर्थने ग्रहण करवानो परिणाम, कारण के ‘आगारो य चिसेसो’ पवुं शाल्वचन छे. आकारसहित होय ते साकार, एवा प्रकारनो उपयोग

નાણસાગારોવઓગે, મતિઅણ્ણાણસાગારોવઓગે, સુયઅણ્ણાણસાગારોવઓગે, વિભંગણાણસાગારોવઓગે ! અણા-
ગારોવઓગે ણં મંતે ! કતિવિહે પન્નત્તે ? ગોયમા ! ચડવ્વિહે પન્નત્તે, તંજહા-ચક્કુદંસણઅણાગારોવઓગે, અ-
ચક્કુદંસણઅણાગારોવઓગે, ઓહિંદંસણઅણાગારોવઓગે, કેવલદંસણઅણાગારોવઓગે ય ! एवं जीवाणं ।

અને ૮ વિભંગજ્ઞાન સાકારોપયોગ. હે મગવન્ ! અનાકાર ઉપયોગ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારનો કહ્યો છે,
તે આ પ્રમાણે-૧ ચક્ષુદર્શન અનાકાર ઉપયોગ, ૨ અચ્છુદર્શન, ૩ અવધિદર્શન, અને ૪ કેવલદર્શન. એ પ્રમાણે જીવોને કહેવું.

તે સાકારોપયોગ, તાત્પર્ય પ છે કે સચેતન કે અચેતન વસ્તુમાં ઉપયોગ કરતો આત્મા જ્યારે પર્યાય સહિત વસ્તુ જાણે છે ત્યારે તે
ઉપયોગ સાકાર કહેવાય છે. અને તે ઉપયોગ કાલથી હ્રસ્વસ્થને અન્તર્મુહર્તે કાલનો અને કેવલીને એક સમયનો હોય છે. ઉપર કહેલા
સ્વરૂપવાળો આકાર જેમાં નથી તે અનાકાર ઉપયોગ, 'સ્કન્ધાવારના ઉપયોગની પેઠે વસ્તુનું જે સામાન્યરૂપે જ્ઞાન તે અનાકારોપયોગ.
આ અનાકાર ઉપયોગ પણ હ્રસ્વસ્થને અન્તર્મુહર્તેનો છે, પણ અનાકાર ઉપયોગના કાલથી સાકાર ઉપયોગનો કાલ સંખ્યાતગુણ જાણવો,
કારણ કે તે પર્યાયનો પરિચ્છેદ-બોધ કરતો હોવાથી તેમાં ઘણો કાલ લાગે છે અને તેનું કારણ હ્રસ્વસ્થોનો તેવા પ્રકારનો સ્વભાવ છે.
કેવલીને અનાકાર ઉપયોગ એક સમયનો હોય છે. ચ શબ્દો સ્વગત અનેક ભેદના સૂચક છે.

૧. હ્રશ્વકરી છાવળીને સ્કન્ધાવાર કહે છે. તેમાં હાથી, ઘોડા, રથ અને પાયદળનું સૈન્ય હોવા છતાં જ્યાં તેનું વિશેષરૂપે જ્ઞાન ન હોય
પણ સૈન્યરૂપે સામાન્ય બોધ હોય તેના જેવો અનાકાર ઉપયોગ છે. યદ્યપિ નામજાત્યાદિની કલ્પનારહિત અનાકાર બોધ છે તેથી સ્કન્ધાવારનો
ઉપયોગ પણ વિશેષ ઉપયોગરૂપ છે તો પણ તેમાં હાથી, ઘોડા, રથ અને પાયદળરૂપ વિશેષ બોધના અભાવનો સમાનતા હોવાથી દૃષ્ટાન્ત
તરીકે તેનું પ્રહણ કર્યું છે.

૨. નેરહયાણં ભંતે ! કતિવિધે ઉવઓગે પન્નત્તે ? ગોયમા ! હુવિધે ઉવઓગે પન્નત્તે, તંજહા-સાગારોવઓગે ય અણાગારોવઓગે ય ! નેરહયાણં ભંતે ! સાગારોવઓગે કહિવિહે પન્નત્તે ? ગોયમા ! છઙ્ગિવિ-હે પન્નત્તે, તંજહા-મતિણાણસાગારોવઓગે, સુયણાણસાગારોવઓગે, ઓહિણાણસાગારોવઓગે, મતિઅણ્ણા-ણસાગારોવઓગે, સુયઅણ્ણાણસાગારોવઓગે, વિભંગણાણસાગારોવઓગે ! નેરહયા ણં ભંતે ! અણાગારોવ-ઓગે કહિવિહે પન્નત્તે ? ગોયમા ! તિવિહે પન્નત્તે, તંજહા-ચચ્ચુદંસણઅણાગારોવઓગે, અચ્ચચ્ચુદંસણઅણાગારો-

૨. હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને કેટલા પ્રકારનો ઉપયોગ કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! વે પ્રકારનો ઉપયોગ કહ્યો છે-સાકાર ઉપયોગ અને અનાકાર ઉપયોગ. હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને સાકાર ઉપયોગ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! છ પ્રકારનો કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-૧ મતિજ્ઞાન સાકારોપયોગ, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મતિઅજ્ઞાન, ૫ શ્રુતઅજ્ઞાન, ૬ વિભંગજ્ઞાન. હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને અનાકાર ઉપયોગ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારનો કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-૧ ચક્ષુર્દર્શન અનાકારો-પયોગ, ૨ અચક્ષુર્દર્શન, ૩ અવધિર્દર્શન. એ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું. પૃથિવીકાયિકો સંવન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! વે પ્રકારનો

૨. તેમાં સાકાર ઉપયોગના મેવો કહેવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર આ સૂત્ર કહે છે-‘સાગારોવઓગે ણં ભંતે !’ इति. હે ભગવન્ ! સાકાર ઉપયોગ કેટલા પ્રકારનો છે-इत्यादि. અભિ-અર્થાભિમુલ-પદાર્થસાપેક્ષ, નિ-નિયત, પ્રતિનિયત સ્વરૂપવાળો નિશ્ચિત ચોધ-ચોધચિ-શેષ તે અભિનિચોધ. અભિનિચોધ શબ્દનો વિનયાદિમાં પાઠ માની સ્થાનમાં ‘इकण्’ પ્રત્યય કરવાથી આભિનિચોધિક રૂપ થાય છે. કવાચિત્ ‘સ્વાર્થિક પ્રત્યયો મૂલ પ્રકૃતિ-શબ્દના લિંગ અને વચનને છોડી ને છે, તેથી આભિનિચોધિક શબ્દનું નપુંસક લિંગ છે. જેમ

વઓગે, ઓહિદંસણઅળાગારોવઓગે, એવં જાવ થણિયકુમારાણં ! પુઢવિકાહયાણં પુચ્છા ! ગોયમા ! હુવિહે ઉવ-
ઓગે પન્નત્તે, તંજહા-સાગારોવઓગે અળાગારોવઓગે ય ! પુઢવિકાહયાણં સાગારોવઓગે કતિવિધે પન્નત્તે ? ગો-
યમા ! હુવિહે પન્નત્તે, તંજહા-મતિઅળાણસાગારોવઓગે, સુયઅળાણસાગારોવઓગે ય ! પુઢવિકાહયાણં અ-
ળાગારોવઓગે કતિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! એગે અચ્ચક્કુદંસણઅળાગારોવઓગે પન્નત્તે, એવં જાવ વળસ્સહકા-

ઉપયોગ કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-સાકાર ઉપયોગ અને અનાકાર ઉપયોગ. પૃથિવીકાયિકો સંબન્ધે પ્રશ્ન. હે ગૌતમ ! બે પ્રકારનો
છે. તે આ પ્રમાણે-મતિઅજ્ઞાન, અને શ્રુતઅજ્ઞાન. પૃથિવીકાયિકોને અનાકાર ઉપયોગ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! એક
અચક્ષુર્દર્શનરૂપ અનાકાર ઉપયોગ કહ્યો છે. એ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયિકો સુધી જાણવું. વેદિન્દ્રિયો સંબન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! બે
પ્રકારનો ઉપયોગ કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-સાકાર ઉપયોગ અને અનાકાર ઉપયોગ. હે મગવન્ ! વેદિન્દ્રિયોને સાકાર ઉપયોગ કેટલા

ચિન્ત્ય પદ્ય વૈત્તયિક. અથવા અભિનિવુચ્યતે અસ્માત્ અસ્મિન્ વા-જેનાથી અથવા જેને વિશે વોધ થાય તે અભિનિવોધ-પટલે તેના આ-
વરણરૂપ કર્મનો ક્ષયોપશમ, તે વહે નિર્વૃત્ત-ઉત્પન્ન થયેલું તે આભિનિવોધિક. પવા પ્રકારનું જ્ઞાન તે આભિનિવોધિક જ્ઞાન. તે દ્વિન્દ્રિય અને
મનના મિમિષ્ણે થયેલો યોગ્ય દેશમાં રહેલી વસ્તુનો સ્પષ્ટ પ્રતિભાસ-વોધવિશેષરૂપ છે. પવા પ્રકારનો સાકાર ઉપયોગ તે આભિનિવો-
ધિક જ્ઞાન સાકાર ઉપયોગ કહેવાય છે. શ્રવણ-શ્રુત-પટલે વાચ્યવાચકભાવપૂર્વક શબ્દની સાથે સંવન્ધવાળા અર્થનું ગ્રહણ કરવામાં
કારણભૂત વોધવિશેષ, 'આવા આકારવાળી વસ્તુ ઘટશબ્દવાચ્ય છે' અને તે જલધારણ કરવા વગેરે રૂપ અર્થક્રિયા કરવાનો સમર્થ છે'
इत्यादिरूपे प्रधान करायेलो सामान्य परिमाण जेने विक्षे છે પવો શબ્દ અને અર્થનું પર્યાલોચન કરનાર દ્વિન્દ્રિય અને મનોનિમિષ્ણે થયેલો
વોધવિશેષ તે શ્રુતજ્ઞાન. તેનો ફરી સાકાર ઉપયોગ શબ્દ સાથે વિશેષણ સમાસ કરવો. અવ શબ્દનો અર્થ 'નીચે' પવો થાય છે પટલે

દયાણં ! બેહંદિયાણં પુચ્છા ! ગોયમા ! દુવિધે ઉવઓગે પન્નત્તે, તંજહા-સાગારોવઓગે અણાગારોવઓગે ય ! બેહં-
દિયાણં ભંતે ! સાગારોવઓગે કત્તિવિધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! ચડબ્બિહે પન્નત્તે, તંજહા-આભિણિવોહિયનાણં, સુય-
નાણં, મત્તિઅણાણં, સુતઅણાણસાગારોવઓગે ! બેહંદિયાણં ભંતે ! અણાગારોવઓગે કઢ્ઢિવિહે પન્નત્તે ? ગોયમા !
એગે અચચ્છુદંસણઅણાગારોવઓગે, एवं તેહંદિયાણવિ ! ચડરિંદિયાણવિ ! નવરં અણાગારોવઓગે દુવિ-

પ્રકારનો કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારનો કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-આભિનિવોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન.
બેહિન્દ્રિઓને અનાકાર ઉપયોગ કેટલા પ્રકારનો છે ? હે ગૌતમ ! એક અચક્ષુર્દર્શનરૂપ અનાકાર ઉપયોગ છે. એ પ્રમાણે
તેહિન્દ્રિઓને જાણવું. ચડરિન્દ્રિઓને એમજ જાણવું. પરન્તુ તેને અનાકાર ઉપયોગ વે પ્રકારનો કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-ચક્ષુર્દર્શન

જે ઘડે નીચે વિસ્તારવાઢી વસ્તુનો 'ધીયતે' વોધ થાય તે અવધિ. અથવા અવધિ-મર્યાદા, રૂપીજ દ્રવ્યોમાં જાણવાપણે પ્રવૃત્તિરૂપ
મર્યાદા સહિત જે જ્ઞાન તે અવધિજ્ઞાન. પરિ-સર્વથા, અવ-ગમન કરવું. અવન, ગમન વગેરે શબ્દો પર્યાયો છે. અને સર્વ ગત્યર્થક ઘાતુ
જ્ઞાનાર્થક હોવાથી જાણવું પર્યો અર્થ થાય છે. મન વિશે અથવા મન સંચન્ધી સર્વથા જાણવું તે મનઃપર્યવજ્ઞાન કહેવાય છે. 'પર્યય' પદ્મું
પાઠાન્તર પણ છે. તેનો અર્થ તો પૂર્વેવત્ જાણવો. અથવા 'મનઃપર્યાય' પદ્મું પાઠાન્તર છે. તેમાં મનાંસિ પર્યંતિ-મનને સર્વથા જાણે તે
મનઃપર્યાય. અથવા મનના પર્યાયો-ધર્મો, ગ્રાહ્ય વસ્તુનો વિચાર કરવાના પ્રકારો, તેઓને વિષે અથવા તેઓનું જે જ્ઞાન તે મનઃપર્યાયજ્ઞાન
કહેવાય છે. આ જ્ઞાનનો વિષય અઢી દ્વીપ અને સમુદ્રોમાં રહેલા સંક્ષી પંચેન્દ્રિયના મનોગત દ્રવ્યો છે. કેવલ-દ્રુક, કારણ કે મત્યાદિજ્ઞાન
નિરપેક્ષ છે. કેમ કે છાત્રસ્થિતિક જ્ઞાન નષ્ટ થાય છે ત્યારે કેવલજ્ઞાન ઉપજે છે-પદ્મું શાસ્ત્રનું વચન છે. અથવા કેવલ-શુદ્ધ, કારણ કે તેના
આવરણરૂપ કર્મમેલ દૂર થયા છે. અથવા કેવલ-સંપૂર્ણ, પ્રથમયોજ તેના ગદ્યા આવરણોનો ક્ષય થવાથી સંપૂર્ણરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા

ધે પન્નત્તે, તંજહા-ચક્કુદંસણઅણાગારોવઓગે । પંચિદિયતિરિક્કલ્લજોણિયાણં
જહા નેરહયાણં । મણુસ્સાણં જહા ઓહિંદુ ઉવઓગે ભણિતં તહેવ ભાણિતત્ત્વં । વાણમંતરજોતિસિયવેમાણિયાણં
જહા ણેરહયાણં ।

૩. જીવા ણં મંતે ! કિં સાગારોવઉત્તા અણાગારોવઉત્તા ? ગોયમા ! સાગારોવઉત્તાવિ અણાગારોવઉત્તાવિ ।
સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં બુચ્છહ-‘જીવા સાગારોવઉત્તાવિ અણાગારોવઉત્તાવિ ? ગોયમા ! જેણં જીવા આભિ-

અનાકારોપયોગ અને અચક્કુદર્શન અનાકારોપયોગ. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને નૈરયિકોની પેઠે કહેવું. મનુષ્યોને જેમ સામાન્ય ઉપયોગ
સંબન્ધે કહ્યું છે તેમજ કહેવું. હે ભગવન્ ! વ્યન્તર, હ્યોતિષિક અને વૈમાનિકોને કેટલા પ્રકારના ઉપયોગ હોય ? નૈરયિકોની જેમ જાણવું.

૩. હે ભગવન્ ! જીવો શું સાકાર ઉપયોગવાળા છે કે અનાકાર ઉપયોગવાળા છે ? હે ગૌતમ ! સાકાર ઉપયોગવાળા પણ છે અને
અનાકાર ઉપયોગવાળા પણ છે. હે ભગવન્ ! એમ શા હેતુથી કહો છો કે જીવો સાકાર ઉપયોગવાળા પણ છે અને અનાકાર ઉપયોગ-

કેવલ-અસાધારણ, કારણ કે તેના જ્ઞાનનો વિષય અનન્ત છે. એવા પ્રકારું જ્ઞાન તે કેવલજ્ઞાન. તથા મતિ, શ્રુત અને અવધિ જ્યારે
મિથ્યાત્વમોહ વડે મલિન થાય છે ત્યારે અનુક્રમે મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન તરીકે તેઓનો વ્યવહાર થાય છે. કહ્યું છે
કે—‘આદ્યત્રયમજ્ઞાનમપિ ભવતિ મિથ્યાત્વસંયુક્તમ્’ હિતિ. આદિના ત્રણ જ્ઞાન મિથ્યાત્વસંયુક્ત હોય ત્યારે અજ્ઞાનરૂપે થાય છે. ‘વિભંગ’-
વિ-વિપરીત ભક્ત-જ્ઞાનનો પ્રકાર જેને વિશે છે તે વિભક્તજ્ઞાન. વધેય સાકાર ઉપયોગ શબ્દની સાથે વિશેષણ સમાસ કરવો.

૩. અનાકાર ઉપયોગના મેદો જણાવે છે-‘અણાગારોવઓગે ણં મંતે’ ! હે ભગવન્ ! અનાકાર ઉપયોગ કેટલા પ્રકારે છે ? इत्यादि.

ગિવોહિયણાણસુથનાણઓહિનાણમણપજ્જવનાણકેવલનાણમહઅણાણસુયઅણાણવિભંગણાણોવહુત્તા તેણં જીવા સાગારોવહુત્તા, જે ણં જીવા ચક્કુદંસણઅચક્કુદંસણઓહિંદંસણકેવલદંસણોવહુત્તા તેણં જીવા અણાગારોવહુત્તા, સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ—‘जीवा सागारोवहत्तावि अणागारोवहत्तावि’। नेरइया णं भंते ! किं सागारोवहत्ता अणागारोवहत्ता ? गोयमा ! नेरइया सागरोवहत्तावि अणागारोवहत्तावि। से केणद्वेणं भंते ! एवं

વાळा પળ છે ? હે ગૌતમ ! જે હેતુથી જીવો આભિનિવોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવલજ્ઞાન, મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને વિભક્કજ્ઞાનના ઉપયોગવાळा હોય છે તે હેતુથી જીવો સાકાર ઉપયોગવાळा છે. જે હેતુથી જીવો ચક્કુદર્શન, અચક્કુદર્શન, અવધિદર્શન અને કેવલદર્શનના ઉપયોગવાळा હોય છે તે હેતુથી જીવો અનાકાર ઉપયોગવાळा છે. તે માટે હે ગૌતમ ! એમ કહેવાય છે કે જીવો સાકાર ઉપયોગવાळा પળ છે અને અનાકાર ઉપયોગવાळा પળ છે. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો સાકાર ઉપયોગવાळा છે કે અ-

તેમાં ચક્કુદ્દિન્દ્રિય વડે દર્શન-રૂપ સામાન્યનું ગ્રહણ કરવું તે ચક્કુદર્શન, તે રૂપ અનાકારોપયોગ તે ચક્કુદર્શન અનાકારોપયોગ. અચક્કુ-ચક્કુ સિવાયની યાકીની દ્વિન્દ્રિયો અને મન વડે પોતપોતાના વિષયનું સામાન્ય જ્ઞાન તે અચક્કુદર્શન. તે પછી અનાકાર ઉપયોગની સાથે વિ-શેષણસમાસ કરવો. ૫ પ્રમાણે પછીના સૂત્રોમાં પળ જાણવું. અવધિરૂપ-મર્યાદિત-માત્ર રૂપી દ્રવ્ય વિષયક દર્શન-સામાન્ય જ્ઞાન તે અ-વધિદર્શન. કેવલ-સંપૂર્ણ જગતમાં રહેલો સર્વ વસ્તુઓનું સામાન્ય જ્ઞાનરૂપ દર્શન તે કેવલદર્શન. (પ્ર૦)—મનઃપર્યવજ્ઞાનનું દર્શન કેમ નથી હોતું ? જેથી પાંચમો અનાકાર ઉપયોગ થતો નથી ? (૩૦)—મનના પર્યાય સંવન્ધે જે જ્ઞાન થાય તે મનના પર્યાયને જ (પ્રથમથી) વિશેષરૂપે ગ્રહણ કરતું ઉત્પન્ન થાય છે. પર્યાય-વિશેષ, અને વિશેષવિષયક જ્ઞાન જ કહેવાય પળ દર્શન કહેવાતું નથી. માટે મનઃપર્યવજ્ઞાનના દર્શનનો અભાવ છે, માટે પાંચમા અનાકાર ઉપયોગનો અસંભવ છે. ‘૫ પ્રમાણે જીવોને કહેવું.’ ૫મ સામાન્ય ઉપયોગની પેઠે જીવોને પળ

બુદ્ધિ ? ગોયમા ! જેણં નેરહ્યા આભિનિવોહિયણાણસુયનાણઓહિનાણમતિઅણ્ણાણસુયઅન્નાણવિભગ-
નાણોવઉત્તા તે પં નેરહ્યા સાગારોવઉત્તા, જે પં નેરહ્યા ચક્કુદંસણઅચક્કુદંસણઓહિંસણોવઉત્તા તેણં ને-
રહ્યા અણાગારોવઉત્તા, સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं बुद्धि-जाव 'सागारोवउत्तावि अणागारोवउत्तावि', एवं जाव
अणियकुमारा ! पुढविकाइयाणं पुच्छा । गोयमा ! तहेव जाव जेणं पुढविकाइया मतिअण्णाणसुयअण्णाणोव-

અણિયકુમારા ! પુઢવિકાઈયાણં પુચ્છા ! ગોયમા ! તહેવ જાવ જેણં પુઢવિકાઈયા મતિઅણ્ણાણસુયઅણ્ણાણોવ-
નાકાર ઉપયોગવાલા છે ? હે ગૌતમ ! સાકાર ઉપયોગવાલા પણ છે અને અનાકાર ઉપયોગવાલા પણ છે. હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ
કહો છો ? હે ગૌતમ ! જે હેતુથી નૈરયિકો આભિનિવોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને વિમજ્ઞજ્ઞાનના
ઉપયોગવાલા હોય છે તે હેતુથી નૈરયિકો સાકાર ઉપયોગવાલા હોય છે. જે હેતુથી નૈરયિકો ચક્કુદર્શન, અચક્કુદર્શન અને અવધિદર્શ-
નના ઉપયોગવાલા હોય છે તે હેતુથી નૈરયિકો અનાકાર ઉપયોગવાલા હોય છે, તે માટે હે ગૌતમ ! એમ કહું-છું કે યાવત્ સાકાર

ઉપયોગ બે પ્રકારનો કહેલો છે એમ જાણું. તેમાં પણ સાકાર ઉપયોગ આઠ પ્રકારનો છે અને અનાકાર ઉપયોગ ચાર પ્રકારનો છે.
તાત્પર્ય ૫ છે કે જેમ પૂર્વે જીવપદરહિત ઉપયોગસૂત્ર સામાન્યથી કહ્યું તેમ જીવપદસહિત કહેવું. જેમ કે 'હે ભગવન્ ! જીવોને કેટલા
પ્રકારનો ઉપયોગ કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રકારનો ઉપયોગ કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-સાકાર ઉપયોગ અને અનાકાર ઉપયોગ. હે
ભગવન્ ! જીવોને સાકાર ઉપયોગ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! આઠ પ્રકારનો કહ્યો છે'—इत्यादि. पं प्रमाणे, सामान्य पण
जीवोना उपयोगनो विचार कर्यो.

હવે ચોવીશ ઢંડકના ક્રમથી નૈરયિકાદિના ઉપયોગનો વિચાર કરે છે—'નેરહ્યા પં મંતે' ! હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને કેટલા પ્રકા-
રનો ઉપયોગ છે ? इत्यादि, नैरयिको बें प्रकारना छे-सस्यदृष्टि અને મિથ્યાદૃષ્ટિ. અવધિજ્ઞાન પણ તેઓને ભવનિમિત્તક અવશ્ય ઉત્પન્ન

ઉત્તા તે પં પુઢવિકાઙ્યા સાગારોવઉત્તા, જેણં પુઢવિકાઙ્યા અન્વચ્છુદંસળોવઉત્તા તેણં પુઢવિકાઙ્યા અળાગારો-
વઉત્તા, સે તેણદ્રેણં ગોયમા ! ઇવં વુચ્છા જાવ વળપ્પઙ્કાઙ્યા ! વેઙ્કિયાણં મંતે ! અદ્દસહિયા તહેવ પુચ્છા ! ગો-
યમા ! જાવ જેણં વેઙ્કિયા આભિણિવોહિયનાણસુયણાણમતિઅળાણસુયણાણોવઉત્તા તેણં વેઙ્કિયા સાગા-

ઉપયોગવાલા હોય છે અને અનાકાર ઉપયોગવાલા પણ હોય છે. ઇ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું. ધૃતિવીકાયિકો સંવન્ધે પૃચ્છા.
હે ગૌતમ ! તેમજ કહેવું. યાવત્ જે હેતુથી ધૃતિવીકાયિકો મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાનના ઉપયોગવાલા હોય છે તે હેતુથી ધૃતિવીકા-
યિકો સાકાર ઉપયોગવાલા છે. જે હેતુથી ધૃતિવીકાયિકો અન્વચ્છુદર્શનના ઉપયોગવાલા છે તે હેતુથી ધૃતિવીકાયિકો અનાકાર ઉપયો-
ગવાલા છે, તે માટે હે ગૌતમ ! ઇમ કહું છું. ઇ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયિકો સુધી જાણવું. હે મગવન્ ! વેઙ્કિન્દ્રિયોના અર્થ-પ્રયોજન

ધાય છે. કારણ કે ભવપ્રત્યયો નારક-દેવાનામ્' (તત્ત્વા૦ અ. ૧. સ્વ. ૨૨) ઇતું નનન છે. તેમાં સમ્યગ્દષ્ટિને મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન, અને
અવધિજ્ઞાન હોય છે અને મિથ્યાદષ્ટિને મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને વિમગ્નજ્ઞાન હોય છે. ઇટલે સામાન્યપણે નૈરચિત્તોને છ પ્રકારનો
સાકાર ઉપયોગ હોય છે. અનાકાર ઉપયોગ વળ પ્રકારનો છે. તેમકે—અન્વચ્છુદર્શન, અન્વચ્છુદર્શન અને અવધિદર્શન. ઇ ત્રણે પ્રકારનો અના-
કાર ઉપયોગ સમ્યગ્દષ્ટિ અને મિથ્યાદષ્ટિને સામાન્યપણે જાણવો. કારણ કે મૂઢમાં વન્નેને અવધિદર્શન કહેવું છે. ઇ પ્રમાણે અન્વચ્છુમા-
રથી આરંભી સ્તનિતકુમાર ગુરૂોના મનનપતિને જાણવું. ધૃતિવીકાયિકોને સાકાર ઉપયોગ ને પ્રકારનો છે. તેમકે-મતિઅજ્ઞાન અને
શ્રુતઅજ્ઞાન. અનાકાર ઉપયોગ ઇક અન્વચ્છુદર્શનરૂપ છે. યાત્તીના ઉપયોગો તેઓને હોતા નથી. કારણ કે તેઓ સમ્યગ્દર્શનાદિ લઙ્ઘિ
રહિત છે. ઇ પ્રમાણે અપ્, તેજમ્, વાયુ અને વનસ્પતિને પણ જાણવું. વેઙ્કિન્દ્રિયોને સાકાર ઉપયોગ નાર પ્રકારનો છે. જેમકે-મતિજ્ઞાન,
શ્રુતજ્ઞાન, મનિઅજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન. તેમાં અપયાંધાવસ્યામાં સાસ્યારનણને પ્રાપ્ત થયેલા કેટલાકને મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન હોય છે

રોવડતા, જેણં બેઈંદિયા અચક્ષુદંસણોવડતા તેણં અણાગારોવડતા, સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં બુદ્ધઈ, એવં જાવ
ચડરિંદિયા, ગવરં ચક્ષુદંસણં અબ્મહિંગં ચડરિંદિયાણંતિ । પંચિંદિયતિરિક્ષ્વજોણિયા જહા નેરહયા, મણૂસા
જહા જીવા, વાણમંતરજોતિસિયવેમાણિયા જહા નેરહયા ।
પણવણાણ ભગવદ્દેણ દ્વણ્ણતીસદ્દમં ઉવઓગપયં સમત્તં ।

દણ્ડક સહિત તેમજ પૃચ્છા કરવી. હે ગૌતમ ! યાવત્ જે હેતુથી બેઈન્દ્રિયો આભિનિવોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, મતિજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞા-
નના ઉપયોગવાળા છે તે હેતુથી બેઈન્દ્રિયો સાકાર ઉપયોગવાળા છે. જે હેતુથી બેઈન્દ્રિયો અચક્ષુદર્શનના ઉપયોગવાળા છે તે હેતુથી
અનાકાર ઉપયોગવાળા છે. તે માટે હે ગૌતમ ! હું એમ કહું છું. એ પ્રમાણે નહરિન્દ્રિયો સુધી જાણવું. પરંતુ નહરિન્દ્રિયોને ચક્ષુદર્શન
અને વાકીનાને મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન હોય છે. તથા અચક્ષુદર્શનરૂપ એક અનાકાર ઉપયોગ હોય છે. વાકીના ઉપયોગો તેઓને
હોતા નથી. એમ તેઈન્દ્રિયોને પણ સમજાવું. નહરિન્દ્રિયોને પણ યમજ જાણવું, પરંતુ પટલી વિશેષતા છે. કે તેઓને અનાકાર ઉપયોગ બે
પ્રકારનો હોય છે—અચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શન. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને સાકાર ઉપયોગ છ પ્રકારનો છે. જેમકે—૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન,
૩ અપરિજ્ઞાન, ૪ મતિજ્ઞાન, ૫ શ્રુતજ્ઞાન અને ૬ વિમંગ્લજ્ઞાન. અનાકાર ઉપયોગ ત્રણ પ્રકારનો છે. જેમકે ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન અને
અપરિજ્ઞાન. કારણ કે કેટલાપણે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શનનો સંભવ છે. મનુષ્યોને યથાસંભવ આઠે ય સાકાર
ઉપયોગો અને નારે ય અનાકાર ઉપયોગો હોય છે, કારણ કે તેઓમાં સર્વે પાનો અને વર્ણોની લબ્ધિનો સંભવ છે. વ્યન્તર, જ્યોતિષિક
અને કૌશલિયો ભેરવિષ્ણોની પેઠે જાણવા. ૫ પ્રમાણે સામાન્યથી ચોવીસ વંડકના ક્રમથી જીવોના ઉપયોગનો વિચાર કર્યો. એવે મન્વલુ-

अधिक कहेबुं. पंचेन्द्रिय तिर्यचो नैरयिकोनी पेटे अने मनुष्यो जीवोनी पेटे समजवा. व्यन्तर, ल्योतिषिक अने वैमानिको नैरयिकोनी जेम जाणवा.

प्रज्ञापना भगवतोमां ओगणत्रीशमुं उपयोगपद समाप्त.

द्विवाळाने स्पष्ट बोध थाय माटे जीवो ज ते ते उपयोग सहित चोवीश दंडकना क्रमथी विचाराय छे—'जीवा णं भंते' ! हे भगवन् ! जीवो० इत्यादि सुगम छे.

प्रज्ञापना सूत्रनी टीकांना अनुवादमां ओगणत्रीशमुं उपयोग पद समाप्त.

ત્રીસદ્મં પાસળયાપયં ।

૧. કતિવિહા નં મંતે ! પાસળયા પળ્લતા ? ગોયમા ! દુવિહા પાસળયા પન્નત્તા, તંજહા-સાગારપાસળયા, અણાગારપાસળયા । સાગારપાસળયા નં મંતે ! કહિવિહા પન્નત્તા ? ગોયમા ! છવ્વિહા પળ્લતા, તંજહા-સુય-
ણાણપાસળયા, ઓહિણાણપાસળયા, મળપજ્જવણાણપાસળયા, કેવલણાણપાસળયા, સુયઅણાણસાગારપાસ-
ળયા, વિમંગણાણસાગારપાસળયા । અણાગારપાસળયા નં મંતે ! કહિવિહા પન્નત્તા ? ગોયમા ! તિવિહા પન્નત્તા,

ત્રીશમું પદ્યત્તા પદ.

૧. હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારે પાસળયા-પદ્યત્તા-ત્રૈકાલિક અથવા સ્પષ્ટ દર્શનરૂપ વોધ કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! વે પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે—સાકાર પાસળયા અને અનાકાર પાસળયા. હે ભગવન્ ! સાકાર પાસળયા કેટલા પ્રકારે કહી છે ? હે ગૌતમ ! છ પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે—૧ શ્રુતજ્ઞાનપાસળયા, ૨ અવધિજ્ઞાન, ૩ મનઃપર્યવજ્ઞાન, ૪ કેવલજ્ઞાન, ૫ શ્રુતઅજ્ઞાન અને ૬ વિમંગજ્ઞાનપાસળયા. હે ભગવન્ ! અનાકારપાસળયા કેટલા પ્રકારની છે ? હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની છે—૧ ચક્ષુદર્શન અનાકાર

૧. ૫ પ્રમાણે ઓગળત્રીશમું પદ કહ્યું. હવે ત્રીશમા પદનો પ્રારંભ થાય છે. પનો સંવન્ધ આ પ્રમાણે છે—પૂર્વના પદમાં જ્ઞાનના પરિમાણ વિશેષરૂપ ઉપયોગ કહ્યો, અહીં પણ જ્ઞાનના પરિમાણવિશેષરૂપ ઉપયોગને વિશે પદ્યત્તાનો વિચાર કરાય છે. કારણ કે ત્રૈકાલિક અથવા સ્પષ્ટ ઉપયોગને પદ્યત્તા કહે છે. તેમાં આ પ્રથમ સૂત્ર છે—‘હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારે ‘પાસળયા’ પદ્યતા કહેલી છે ? અહીં ‘દ્વન્’ ધાતુ જોવાના અર્થમાં છે. ‘પદ્યતિ’—અહીં વર્તમાન અર્થમાં કર્તરિ અટુન્ પ્રત્યય થાય છે અને અનત્ આદેશ થાય છે. દ્વન્ ધાતુનો ‘પદ્ય’

તંજહા-ચક્રદ્વંસણઅળાગારપાસળયા, ઓહિદંસણઅળાગારપાસળયા, કેવલદંસણઅળાગારપાસળયા, એવં જી-
વાળંપિ । નેરહયાળં ભંતે ! કતિવિધા પાસળયા પળળતા ? ગોયમા ! હુવિહા પન્નત્તા, તંજહા-સાગારપાસળયા,
અળાગારપાસળયા । નેરહયાળં ભંતે ! સાગારપાસળયા કહિવિહા પન્નત્તા ? ગોયમા ! ચડબિહા પન્નત્તા, તંજ-
હા-સુયળાળપાસળયા, ઓહિળાળપાસળયા, સુયઅળાળપાસળયા, વિભંગળાળપાસળયા । નેરહયાળં ભંતે ! અ-

પાસળયા, ૨ અવધિદર્શન, ૩ કેવલદર્શન. એ પ્રમાળે જીવોને પળ કહેવું. હે ભગવન્ ! નેરયિકોને કેટલા પ્રકારની પાસળયા હોય
છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની હોય છે. તે આ પ્રમાળે-સાકાર પાસળયા અને અનાકાર પાસળયા. હે ભગવન્ ! નેરયિકોને સાકાર
પાસળયા કેટલા પ્રકારની છે ? હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારની છે. તે આ પ્રમાળે-૧ શ્રુતજ્ઞાનપાસળયા, ૨ શ્રુત-
અજ્ઞાનપાસળયા અને ૪ વિભંગજ્ઞાનપાસળયા. હે ભગવન્ ! નેરયિકોને અનાકારપાસળયા કેટલા પ્રકારની છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની

આદેશ થાય છે. પચ્ચતો ભાવઃ પચ્ચત્તા. અહીં ભાવ અર્થમાં તલ્ પ્રત્યય થયો છે. ત્યાર પછી અકારાન્ત શબ્દથી આપ્ પ્રત્યય થવાથી
'પાસળયા' શબ્દ કહેવાય છે. આ પાસળયા શબ્દ ડપયોગની પેઠે સાકાર અને અનાકાર વોધનો પ્રતિપાદક છે. તથા ડપયોગ વિશે
પ્રશ્ન અને ડત્તર આ પ્રમાળે છે-‘હે ભગવન્ ! ડપયોગ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ? હે મૌતમ ! બે પ્રકારનો ડપયોગ કહ્યો છે, તે-
આ પ્રમાળે-સાકાર ડપયોગ અને અનાકાર ડપયોગ. તેમ પચ્ચત્તા વિશે પ્રશ્ન અને ડત્તરસૂત્ર આ પ્રમાળે-‘હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારની
પાસળયા કહી છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાળે-સાકાર પચ્ચત્તા અને અનાકાર પચ્ચત્તા. (પ્ર૦)-સાકાર અને
અનાકાર મેદ્ સમાન છતાં ડપયોગ અને પાસળયામાં કદ્દ વિશેષતા છે કે જેથી ડપયોગથી પાસળયા-પચ્ચત્તા જુદી કહો છો ? (ડ૦)-
સાકાર અને અનાકાર મેદ્ના પેટામેદની સંત્યારૂપ વિશેષતા છે. જેમકે-પાંચ જ્ઞાન અને ત્રળ અજ્ઞાન એ આઠ પ્રકારનો સાકાર ડપયોગ

જાગારપાસણયા કતિવિહા પન્નત્તા ! ગોયમા ! દુવિહા પન્નત્તા, તંજહા-ચકલુદંસણં ઓહિંદંસણં, એવં જાવ થણિય-
કુમારા ! પુઢવિકાહયાણં ભંતે ! કતિવિહા પાસણયા પન્નત્તા ! ગોયમા ! એગા સાગારપાસણયા ! પુઢવિકાહયાણં ભંતે !
સાગારપાસણયા કતિવિહા પન્નત્તા ! ગોયમા ! એગા સુયઅન્નાણસાગારપાસણયા પન્નત્તા, એવં જાવ વણસ્સહ-
કાહયાણં ! બેહંદિયાણં ભંતે ! કતિવિહા પાસણયા પન્નત્તા ! ગોયમા ! એગા સાગારપાસણયા પન્નત્તા ! બેહંદિ-

છે. તે આ પ્રમાણે-ચક્ષુર્દર્શનપાસણયા અને અવધિર્દર્શનપાસણયા. એ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું. હે ભગવન્ ! પૃથિવીકાયિકોને
કેટલા પ્રકારની પાસણયા હોય છે ? હે ગૌતમ ! તેઓને એક સાકારપાસણયા હોય છે. હે ભગવન્ ! પૃથિવીકાયિકોને સાકારપાસણયા
કેટલા પ્રકારની હોય છે ? હે ગૌતમ ! તેઓને એક શુભાશાનસાકારપાસણયા હોય છે. એમ વનસ્પતિકાયિકો સુધી જાણવું. હે ભગવન્ !
વેદિન્દ્રિયોને કેટલા પ્રકારની પાસણયા હોય છે ? હે ગૌતમ ! એક સાકાર પાસણયા હોય છે. એ પ્રમાણે તેદિન્દ્રિયોને પણ જાણવું.

છે. અને સાકાર પશ્યતા છ પ્રકારની છે, કારણ કે મતિજ્ઞાન અને મતિજ્ઞાનને પશ્યતા માનતા નથી. શા હેતુથી ? ઉત્તર-અહીં પશ્યતા
પદલે પશ્યતો આવઃ-જોનારનો ભાવ-પ્રેરણ જાણવું, કેમકે હવે ધાતુ પ્રેક્ષણ-જોવાના અર્થમાં છે. અહીં સાકાર પશ્યતાનો વિચાર કરતાં
પ્રકાર-અધિક વીર્ય કાલ વર્ષતા રૂક્ષણ અને અનાકાર પશ્યતાનો વિચાર કરતાં પ્રકુટ-રપહરૂપ રૂક્ષણ તે અહીં રૂદિથી પ્રેક્ષણ જાણવું.
તેથી જો જ્ઞાન વહે જ્ઞાન કાલનો મોઘ થાય તેજ જ્ઞાન વીર્ય કાલનો વિષય મોઘથી સાકાર પશ્યતા શબ્દથી કહેવાય છે, અન્ય જ્ઞાન
કહેવાયું નથી. મતિજ્ઞાન અને મતિજ્ઞાન હવેલ અને વિનાશને નહિ પ્રાપ્ત થતેલા અર્થવું પ્રણ કરનાર વર્તમાનકાલ વિષયક છે. આ
પ્રમાણે મતિજ્ઞાનને આશ્ચર્યી અન્ય સ્થલે કહ્યું છે કે-અમયગતાવિરૂપં પચ્ચુપ્પન્નવત્પુગાદાગં લોપ ! રૂદિયમણોનિમિત્તં તમાભિનિવોધિગં
"જો તોફાનો અમયગતિરૂપ, વર્તમાન ઘસ્ટુને પ્રહણ કરનાર રૂદિય અને મનના નિમિત્તથી જ્ઞાન થાય છે તેને આશ્ચર્યવોધિકજ્ઞાન

યાણં ભંતે ! સાગારપાસળયા કહ્વિહા પન્નત્તા ! ગોયમા ! દુવિહા પન્નત્તા, તંજહા સુયં ગાણસાગારપાસળયા, સુ-
યઅળ્લાણસાગારપાસળયા, एवं તેહંદિયાણવિ । ચહરિંદિયાણં પુચ્છા । ગોયમા ! દુવિહા પન્નત્તા, તંજહા-સાગા-
રપાસળયા ય અળ્લાગારપાસળયા ય । સાગારપાસળયા જહા વેહંદિયાણં । ચહરિંદિયાણં ભંતે ! અળ્લાગારપાસળયા
કહ્વિહા પન્નત્તા ? ગોયમા ! ઇગા ચક્કહુંદંસળઅળ્લાગારપાસળયા પન્નત્તા । મળ્લૂસાણં જહા જીવાણં, સેસા જહા નેર-
હયા જાવ વૈમાણિયાણં ।

ચહરિન્દ્રિયો સંવન્ધે પુચ્છા. હે ગૌતમ ! તેઓને પાસળયા-પડ્યત્તા વૈ પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે-સાકાર પાસળયા અને અના-
કાર પાસળયા. સાકાર પાસળયા વૈહિન્દ્રિયોને કહી છે તેમ કહેવી. હે ભગવન્ ! ચહરિન્દ્રિયોને અનાકાર પાસળયા કેટલા પ્રકારની છે ?
હે ગૌતમ ! એક ચક્કહુંદર્શનરૂપ અનાકાર પાસળયા હોય છે. મળ્લૂયોને જીવોની પેઠે કહેવું. વાકીના જીવોને નૈરયિકોની જેમ
વૈમાનિક સુધી કહેવું.

કહે છે. તેથી તે વાને જ્ઞાન સાકારપડ્યત્તા શબ્દ વાચ્ય નથી. શ્રુતજ્ઞાનાવિ ત્રિકાલવિપયક છે. જેમકે શ્રુતજ્ઞાન વડે અતીત અને અનાગત
ભાવો પણ જાણી શકાય છે. કહ્યું છે કે—“જં પુણ તિકાલવિસયં આગમંથાણુસારિ વિજ્ઞાણં । હિંદિયમણોનિમિત્તં સુચનાણં તં જિણા વૈત્તિ ॥”
ત્રિકાલવિપયક, આગમ ગ્રન્થને અનુસારે હિન્દ્રિય અને મનનિમિત્તે જે વિજ્ઞાન થાય છે તેને જિનો શ્રુતજ્ઞાન કહે છે. અવધિજ્ઞાન પણ
અતીત અને અનાગત અસંખ્યાતી ઉત્તસર્પિણી અવસર્પિણીરૂપ કાઠ જાણે છે. મનઃપર્યવજ્ઞાન પણ પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અતીત
અને મધિયકાઠ જાણે છે. અને કેવલજ્ઞાન સર્વકાઠ વિપયક સુપ્રસિદ્ધ છે. શ્રુતજ્ઞાન અને વિમજ્જજ્ઞાન પણ ત્રિકાલવિપયક છે. કારણ
કે તે વડે પણ અતીત અને અનાગત ભાવજું જ્ઞાન થાય છે. તેથી તે જ્ઞાનો સાકારપડ્યત્તા શબ્દ વડે કહેવાય છે. જેમાં પૂર્વોક્ત સ્વરૂ-

૨. જીવા જં મંતે ! કિં સાગારપસ્સી, અણાગારપસ્સી ? ગોયમા ! જીવા સાગારપસ્સીવિ અણાગારપસ્સીવિ !
સે કેળેદ્દેણં મંતે ! એવંબુચ્છહ-‘જીવા સાગારપસ્સીવિ અણાગારપસ્સીવિ’ ? ગોયંમા ! જે જં જીવા સુત્તણાણી ઓહિ-
ણાણી મળપજ્જવનાણી કેવલનાણી સુયઅણાણી વિમંગનાણી તે જં જીવા સાગારપસ્સી, જેણં જીવા ચક્કુદં-
સણી ઓહિદંસણી કેવલદંસણી તે જં જીવા અણાગારપસ્સી, સે એતેણેદ્દેણં ગોયમા ! એવં બુચ્છહ-‘જીવા સાગાર-
પસ્સીવિ અણાગારપસ્સીવિ’ ! નેરહ્યા જં મંતે ! કિં સાગારપસ્સી, અણાગારપસ્સી ? ગોયમા ! એવં સેવ, નવરં સા-
ગારપાસણયાએ મળપજ્જવનાણી કેવલનાણી ન બુચ્છતિ, અણાગારપાસણયાએ કેવલદંસણં નત્થિ, એવં જાવ થણિ-

૨. હે ભગવન્ ! જીવો શું સાકારદર્શી-સાકારપશ્યતાવાળા છે કે અનાકારદર્શી-અનાકાર પશ્યતાવાળા છે ? હે ગૌતમ ! જીવો સાકાર પ-
શ્યતાવાળા પણ છે અને અનાકાર પશ્યતાવાળા પણ છે. હે ભગવન્ ! એમ શા હેતુથી કહો છો કે ‘જીવો સાકારપશ્યતાવાળા પણ છે
અને અનાકારપશ્યતાવાળા પણ છે’ ? હે ગૌતમ ! જે હેતુથી જીવો શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, મનઃપર્યવજ્ઞાની, કેવલજ્ઞાની, શ્રુતઅજ્ઞાની અને
વિમંગજ્ઞાની છે તે હેતુથી સાકારપશ્યતાવાળા છે. જે હેતુથી જીવો ચક્કુદર્શની, અવધિદર્શની અને કેવલદર્શની છે તે હેતુથી જીવો અનાકાર-
પશ્યતાવાળા છે. તે માટે હે ગૌતમ ! હું એમ કહું છું કે ‘જીવો સાકારદર્શી પણ છે અને અનાકારદર્શી પણ છે.’ હે ભગવન્ ! નૈરયિકો સાકારપશ્ય-
તાવાળા છે કે અનાકાર પશ્યતાવાળા છે ? હે ગૌતમ ! એમજ જાણવું. પરન્તુ સાકારપશ્યતામાં મનઃપર્યવજ્ઞાની અને કેવલજ્ઞાની ન કહેવા. અને

૨. હવે પશ્યતા સહિત જીવોનો જ વિચાર કરવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે-‘જીવા જં મંતે ! કિં સાગારપસ્સી’ ? इत्यादि. हे
भगवन् ! जीवो शुं साकारदर्शी-साकार पश्यतावाळा છે ? जीवो-जीवनयुक्त, प्राणधारण करनारा. ‘जं’ वाक्यालंकारमां वपराय છે. किं

यंकुमारा । पुढविकाइयाणं पुच्छा । गोयमा ! पुढविकाइया सागारपस्सी, णो अणागारपस्सी । से केणट्ठेणं भंते ! एवं बु-
च्चइ ? गोयमा ! पुढविकाइयाणं एगा सुयअण्णासागारपासणया पन्नत्ता, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ, एवं जाव व-
णस्सत्तिकाइयाणं । बेइंदियाणं पुच्छा । गोयमा ! सागारपस्सी, णो अणागारपस्सी । से केणट्ठेणं भंते ! एवं बु-
च्चति ? गोयमा ! बेइंदियाणं दुविहा सागारपासणया पन्नत्ता, तंजहा-सुयण्णासागारपासणया, सुयअण्णाण-
सागारपासणया, से एणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ । एवं तेइंदियाणवि । चउरिंदियाणं पुच्छा । गोयमा ! चउ-
रिंदिया सागारपस्सीवि अणागारपस्सीवि । से केणट्ठेणं ? गोयमा ! जेणं चउरिंदिया सुयणाणी सुयअन्नाणी

अनाकारपश्यत्तामां केवलदर्शन नथी. ए प्रमाणे स्तनितकुमारो सुधी जाणवुं. पृथिवीकायिको संबन्धे पृच्छा. हे गौतम ! पृथिवीकायिको
साकारपश्यत्तावाळा होय छे पण अनाकारपश्यत्तावाळा नथी. हे भगवन् ! एम शा हेतुथी कहो छो ? हे गौतम ! पृथिवीकायिकोने
एक श्रुतअज्ञानरूप साकारपश्यत्ता कही छे. ते माटे हे गौतम ! हुं एम कहुं छुं. ए प्रमाणे वनस्पतिकायिको सुधी जाणवुं. बेइन्द्रियो
संबन्धे पृच्छा. हे गौतम ! तेओ साकारपश्यत्तावाळा छे, पण अनाकारपश्यत्तावाळा नथी. हे भगवन् ! एम शा हेतुथी कहो छो ? हे
गौतम ! बेइन्द्रियोने बे प्रकारनी साकारपश्यत्ता कही छे. जेमके-श्रुतज्ञान साकारपश्यत्ता अने श्रुतअज्ञान साकारपश्यत्ता, ते हेतुथी हे
गौतम ! हुं एम कहुं छुं. ए प्रमाणे तेइन्द्रियोने पण जाणवुं. चउरिन्द्रियो संबन्धे पृच्छा. हे गौतम ! चउरिन्द्रियो साकारपश्यत्तावाळा

प्रश्नार्थक छे. साकार पश्यत्ता जेओने होय ते 'भाकारपस्सी'-साकारदर्शी अथवा साकारपश्यत्तावाळा कहेवाय छे. प्राकृत होवाथी
'सागारपस्सी' रूप थाय छे. अही 'मेनःपर्यवशानी अने केवलज्ञानी कहेवाता नथी'—इत्यादि. कारण के नैरयिकोने चारित्रनी प्राप्ति

ते णं चउरिंदिया सागारपस्सी, जेणं चउरिंदिया चक्खुदंसणी ते णं चउरिंदिया अणागारपस्सी, से एएणट्टेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ ! मणूसा जहा जीवा, अवसेसा जहा नेरइया जाव वेमाणिया ।

३. केवली णं भंते ! इमं रयणप्पभं पुढविं आगारेहिं हेतूहिं उवमाहिं दिट्ठेहिं वण्णेहिं संठाणेहिं पमाणेहिं पडोयारेहिं जं समयं जाणति तं समयं पासइ, जं समयं पासइ तं समयं जाणइ ? गोयमा ! नो तिणट्ठे समट्ठे । से केणट्टेणं भंते ! एवं बुचति-‘केवली णं इमं रयणप्पभं पुढविं आगारेहिं० जं समयं जाणति नो तं समयं पा-

पण होय छे अने अनाकारपश्यत्तावाळा पण होय छे. हे भगवन् ! एम शा हेतुथी कहो छो ? हे गौतम ! जे हेतुथी चउरिन्द्रियो श्रुत-
ज्ञानी के श्रुतअज्ञानी छे ते हेतुथी चउरिन्द्रियो साकारपश्यत्तावाळा छे. जे हेतुथी चउरिन्द्रियो चक्षुदर्शनी छे ते हेतुथी चउरिन्द्रियो
अनाकारपश्यत्तावाळा छे. ते हेतुथी हे गौतम ! एम कहुं छुं. मनुष्यो जीवोनी पेठे अने वाकीना नैरयिकोनी पेठे वैमानिक
सुधी जाणवा.

३. हे भगवन् ! केवली आ रत्नप्रभा पृथिवीने आकारो वडे, हेतुओ वडे, उपमा वडे, दृष्टांतो वडे, वर्ण वडे, संस्थान वडे, प्रमाण वडे
अने प्राप्यतार (धनोदधि चगेरे वलयो) वडे जे समये जाणे छे ते समये देखे छे ? अने जे समये देखे छे ते समये जाणे छे ? हे गौतम ! ए अर्थ

नहि होवाथी मनःपर्यवधान, केवलज्ञान अने केवलदर्शन नथो.

३. अहीं छद्मस्थाने अलुक्रमे उत्पन्न थतो साकार अने अनाकार उपयोग घटे छे. कारण के तेओ कर्मसहित छे. कर्मसहित जीवोने
अन्य उपयोग समये अन्य उपयोग कर्म वडे आच्छादित थयेलो होवाथी घटतो नथी. अने केवलज्ञानी तो चार घाती कर्मना क्षयथी

**प्रज्ञापना
सानुवाद**

11844911

सति, जं समयं पासति नो तं समयं जाणइ ? सागारे से णणे भवति, अणागारे से दंसणे भवति, से तेणट्ठेणं जाव णो तं समयं जाणति, एवं जाव अहेसत्तमं । एवं सोहम्मकप्पं जाव अञ्चुयं, नेविज्जगविमाणा अणुत्तरविमाणा, ईसीपब्भारं पुढवीं, परमाणुपोगलं दुपदेसियं खंधं जाव अणंतपदेसियं खंधं । केवली णं भंते ! इमं रयणप्पभं पुढविं अणागारेहिं अहेतूहिं अणुवमाहिं अदिट्ठेहिं अवणणेहिं असंठाणेहिं अपमाणेहिं

भन्ते ! इमं रयणप्पभ पुढोव अणगारोह अहं ॥ १ ॥
समर्थ नथी. हे भगवन् ! एम शा हेतुथी कहो छो के केवलज्ञानी आ रत्नप्रभा पृथिवीने आकार वडे जे समये जाणे छे ते समये देखतो नथी, अने जे समये देखे छे ते समये जाणतो नथी ? हे गौतम ! तेनुं ज्ञान साकार होय छे अने दर्शन अनाकार होय छे, ते हेतुथी यावत् ते समये जाणतो नथी. ए प्रमाणे नीचेनी सातमी नरकपृथिवी सुधी जाणवुं. एम सौधर्म देवलोक यावत् अच्युत देव-लोक, त्रैवेयक विमानो, अनुत्तर विमानो, ईषत्प्राग्भारा पृथिवी, परमाणुपुद्गल, द्विप्रदेशिक स्कन्ध, यावत् अनन्त प्रदेशिक स्कन्ध

લોક, પ્રવેયક વિમાનો, અનુત્તર વિમાનો, દ્વિત્રાપ્નો, રત્નપ્રભાદિને જાણે છે તેજ સમયે થાય છે. તેથી સંશય થાય છે કે 'તેને જ્ઞાનાવરણ અને દર્શનાવરણનો ક્ષય થયેલો હોવાથી જે સમયે રત્નપ્રભાદિને જાણે છે તેજ સમયે દેખે છે કે તેવા જીવસ્વભાવથી અનુક્રમે દેખે છે ? માટે પ્રશ્ન કરે છે—'કેવલી ણં મંતે' इत्यादि. 'કેવલી'—इत्यादि. કેવલજ્ઞાન અને દર્શન જોએને છે તે કેવલી કહેવાય છે. 'જં' वाक्यालंकारमां वपराय છે. મદન્ત-પરમ કલ્યાણના યોગવાળા હે ભગવન્ ! આ પ્રત્યક્ષથી જણાતી રત્નપ્રભા નામે પૃથિવીને 'આગારેહિં' ति-आकारो वडे, આકારના મેદો વડે, જેમકે-આ રત્નપ્રભા પૃથિવીના ચરકાંડ, પંકકાંડ અને અપ્કાંડના મેદથી વ્રણ કાંડ છે. ચરકાંડ પળ સોઠ પ્રકારનો છે. જેમકે—'પ્રથમ પક હજાર યોજન પ્રમાણ રત્નકાંડ છે, ત્યાર પછી હજાર યોજન પ્રમાણ વજ્રકાંડ છે. તેની પળ નીચે હજાર યોજન પ્રમાણ વૈદૂર્યકાંડ છે'—इत्यादि. 'હેઝહિં' ति हेतुओ-युक्तिओ વડે, તે શુક્તિ આ પ્રમાણે છે-શા कारणथी रत्नप्रभा कहेवाय છે ? कारण કે પનો રત્નમય કાંડ છે માટે રત્નપ્રભા કહેવાય છે. कारण છે.

અપહોયારેહિં પાસતિ ન જાણતિ ? હંતા ! ગોયમા ! કેવલી પંં હમં રયણપ્પમં પુહવિં અણાગારેહિં જાવ પાસતિ ન જાણતિ । સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં બુદ્ધહ-‘કેવલી પંં હમં રયણપ્પમં પુહવિં અણાગારેહિં જાવ પાસતિ ન જાણતિ’? ગોયમા ! અણાગારે સે દંસણે ભવતિ, સાગારે સે નાણે ભવતિ, એવં બુદ્ધહ-‘કેવલી પંં હમં રયણપ્પમં પુહવિં અણાગારેહિં જાવ પાસતિ ન જાણતિ’, એવં જાવ હંસિપ્પમં પુહવિં પરમાણુપોગલં અણંત-

સંબન્ધે કહેવું. હે ભગવન્ ! કેવલી આ રત્નપ્રભા પૃથિવીને અનાકાર વડે, અહંતુ વડે, અનુપમા વડે, અદ્યદાન્ત વડે, અવર્ણ વડે, અસં-સ્થાન વડે, અપ્રમાણ વડે અને અપ્રત્યક્તાર વડે દેખે છે, જાણતો નથી ? હા ગૌતમ ! કેવલજ્ઞાની આ રત્નપ્રભા પૃથિવીને અનાકાર વડે યાવત્ દેખે છે, પણ જાણતો નથી. હે ભગવન્ ! એમ શા હેતુથી કહો છો કે ‘કેવલી આ રત્નપ્રભા પૃથિવીને અનાકાર વડે દેખે છે, પણ જાણતો નથી ? હે ગૌતમ ! તેઓને દર્શન અનાકાર હોય છે અને જ્ઞાન સાકાર હોય છે, તે હેતુથી હે ગૌતમ ! એમ કહેવાય

રત્નો જેનું પ્રમા-સ્વરૂપ છે તે રત્નપ્રભા-પદ્મી તેની વ્યુત્પત્તિ થાય છે. ‘ઉવમાદિ’ ઉપમાઓ વડે, ઉપપૂર્વક મા ધાતુથી અહ્. પ્રત્યય લાગી ઉપમા શબ્દ થાય છે. તે આ પ્રમાણે—રત્નપ્રભામાં રત્નપ્રભાદિ કાંડો વર્ણવિભાગનો અપેક્ષા કેના છે ? પટલે કેવા કેવા વર્ણવાળા છે ? પગારાગ મણિના સરસા વર્ણવાળા છે. ‘વિદુર્ઠેહિં’—દુષ્ટાંતો વડે, દુષ્ટઃ અન્તઃ-પરિચ્છેદો વિવક્ષિતસાધ્યસાધનયોઃ સંબન્ધસ્યાવિના ભાવરૂપસ્ય પ્રમાણેન યત્ર તે દુષ્ટાન્તાઃ-પ્રમાણ વડે જાણેલો છે વિવક્ષિત સાધ્ય અને સાધનના અવિનાભાવ-વ્યાપ્તિરૂપ સંબન્ધનો અન્ત-પરિચ્છેદ જેઓને વિશે તે દુષ્ટાન્તો કહેવાય છે, તે વડે, જેમ ઘટ પોતામાં રહેલા વિશાલ તલ્લીઆ અને પેટ વગેરે આકારાદિ રૂપ ધર્મો વડે સહિત અને પટ્ટાદિ ગત પરધર્મોથી ભિન્ન જણાય છે, અને તેથી પટ્ટાદિથી ભિન્નવસ્તુ છે, તેમ આ પણ રત્નપ્રભા પોતાના મેદોવડે સહિત અને શર્કરાપ્રભાદિ મેદોથી ભિન્ન છે માટે. તેઓથી જુદી વસ્તુ છે-રત્યાદિ. ‘વર્ણેહિં’ ‘વર્ણો વડે, શુદ્ધાદિ વર્ણના વિભાગ વડે, અને તેઓના જ અધિક અને ઓછા સંત્યાતા,

પદેસિયં સ્વંધં પાસતિ, ન જાણતિ । પન્નવળાણ ભગર્વઈણ તીસઈમં પાસળયાપયં સમત્તં ॥ ૩૦ ॥

છે કે કેવલી આ રત્નપ્રભા પૃથિવીને અનાકાર વડે યાવત્ દેશે છે, પણ જાણતો નથી. એ પ્રમાણે ઈપત્યાગ્ભારા પૃથિવી, પરમાણુદુલ્લ, અને અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધને દેશે છે પણ જાણતો નથી.

પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના અનુવાદમાં ત્રીસમું પાસળયાપદ સમાપ્ત.

અસંખ્યાતા અને અનન્તગુણા વિભાગ વડે, વર્ણનું ગ્રહણ ઉપલક્ષણ-ગન્ધાદિનું સૂચક છે, તેથી ગન્ધ, રસ, અને સ્પર્શના વિભાગ વડે જાણું. સંસ્થાનો વડે તે રત્નપ્રભામાં ભવન અને નારકના સંસ્થાનો છે. જેમકે—‘તે ભવનો વહારના ભાગોમાં દુત્ત-ગોલ અને અંદર ચોલુણા છે, તથા નીચે કમલની કર્ણિકાના જેવી આકૃતિવાળાં છે. તે તરકાવાસો અંદર ગોલ અને વહાર ચોલુણીઆ છે, તથા નીચે શુરપ્ર—અભ્રાના જેવી આકૃતિવાળાં છે’—ઇત્યાદિ. ‘પ્રમાણેઈ’—પ્રમાણો વડે, પ્રમાણ પટલે ‘અહે’ ઇત્યાદિ પરિમાણ વડે, જેમકે તે ‘એક લાલ અને પંચી હજાર યોજન પ્રમાણ જાડાઈવાળા તથા લંબાઈ અને પહોળાઈમાં એક રાજ પ્રમાણ છે, ‘પહોયારેઈ’ તિ પ્રત્યવતારો વડે પ્રતિ-સર્વથા અવતીર્ણતે-વ્યાપ્ત થાય જેઓ વડે તે પ્રત્યવતાર કહેવાય છે, તે અહીં ધનોદધિ વગેરેના વલયો જાણવા. તે વલયો સર્વ દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં આ રત્નપ્રભાને વીંટીને રહેલા છે. ‘જં સમયં’ ઇત્યાદિ. અહીં વ્યાપ્તિ હોય ત્યારે કાલવાચક શબ્દથી અધિકરણમાં વીંટી વિમક્તિ થાય છે. તેથી આ અર્થ થાય છે—જે સમયે આકારાદિ સહિત રત્નપ્રભા પૃથિવીને જાણે છે તે સમયે કેવલ દર્શન વડે દેશે છે પટલે કેવલદર્શનનો વિષય કરે છે ? હવે ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ-યુક્તિયુક્ત નથી એ ભાવાર્થ છે. તેનું તત્ત્વ-રહસ્ય નહિ જાણનાર, શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે—‘સે કેળટ્ટેજં મંતે’ ? ઇત્યાદિ ‘હે ભગવન્ ! એમ શા હેતુથી કહો છો’ ઇત્યાદિ. અહીં ‘સે’ શબ્દ અથશબ્દના અર્થમાં છે, અને અથ શબ્દ પ્રશ્નાર્થદ્યોતક છે. કયા અર્થ-કારણથી હે ભગવન્ ! એમ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે કહો છો ? તે પ્રકાર બતાવે છે—‘કેવલી ‘જં’-ઇત્યાદિ. ભગવાન્ ઉત્તર કહે છે—‘ગૌતમ’-ઇત્યાદિ. આનો આ ભાવાર્થ છે—અહીં જ્ઞાન વડે

જાણતો હોય તે 'જાનાતિ'—જાણે છે. એમ કહેવાય છે, અને દર્શન વડે જાણતો હોય તે પશ્યતિ—દેખે છે. એમ કહેવાય છે. તે કેવલી ભગવંતનું જ્ઞાન સાકાર છે, જો એમ ન હોય તો તેને જ્ઞાન ન કહી શકાય. વિશેષોને પ્રહ્ણ કરતો હોય તે વોધ જ્ઞાન કહેવાય છે, કારણ કે 'સવિશેષ પુનર્જાન' વિશેષ સહિત હોય તે જ્ઞાન કહેવાય છે—પણ શાસ્ત્રનું વચન છે. દર્શન અનાકાર છે, કારણ કે 'નિર્વિશેષ' વિશેષો પાળાં દર્શનમુચ્ચતે' વિશેષોને નિર્વિશેષપણે—સામાન્ય પળે જાણવા તે દર્શન—પણ શાસ્ત્રવચન છે. તેમાં જ્ઞાન અને દર્શન જીવને તેવા પ્રકારના સ્વભાવથી અંશતઃ ઉત્પન્ન થતા નથી, જેમકે—કેટલાક પ્રદેશોમાં જ્ઞાન હોય અને કેટલાક પ્રદેશોમાં દર્શન હોય એમ નથી, પરન્તુ તથા સ્વભાવથી જ્યારે જ્ઞાન હોય ત્યારે સર્વ પ્રદેશોમાં જ્ઞાન હોય ત્યારે સર્વ પ્રદેશોમાં દર્શન જ હોય. કારણ કે જ્ઞાન અને દર્શન સાકાર અને અનાકારપણે પરસ્પર વિરુદ્ધ છે, જેમકે છાયા અને આતપની પેઠે એક વીજાના અભાવમાં તેની સ્થિતિ હોય છે. તેથી જો સમયે જાણે છે તે સમયે દેખતા નથી, જો સમયે દેખે છે તે સમયે જાણતો નથી. એજ વાચત સૂત્રકાર કહે છે—'સે પયણેટ્ટેણં'—એ હેતુથી ઇત્યાદિ. પથી વાદી સિદ્ધસેન વિવાકરે જો કહ્યું છે કે 'કેવલી ભગવાન્ એક સમયે જાણે છે અને દેખે છે' તેનું પણ ધંડન કરેલું સમજવું. કારણ કે આ સૂત્ર વડે સાક્ષાત્ યુક્તિપૂર્વક જ્ઞાન અને દર્શનના ઉપયોગને ક્રમશઃ વ્યવસ્થાપિત કર્યો છે. એ પ્રમાણે શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પંકપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા અને તમસ્તમઃપ્રમા, સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, શુક્ર, સદસાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુતકલ્પ, ત્રૈવેયક વિમાન, અનુત્તર વિમાન, ઈપ્તમાગ્રારા પૃથિવી, પરમાણુપુદ્ગલ, દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ, યાવત્ અન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ સંવન્ધી સૂત્રોનો વિચાર કરવો. જો જ્ઞાન અને દર્શનની સાકાર અને અનાકાર રૂપે જુદી એ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરેલી છે તો તેથી આ વાચત અર્થાત્ પ્રાપ્ત થાય છે કે જ્યારે કેવલી ભગવાન્ રત્નપ્રભાદિને આકારાદિના અભાવરૂપે જાણે છે ત્યારે તે 'દેખે છે પણ જાણતા નથી'—એમ કહેવું જોઈએ, અને એ સત્ય છે, તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—'કેવલી ણં ભંતે ! હમં રયણપ્પમં પુઢવિ અપાગારેહિં અહેઝર્હિં'—કેવલી ભગવાન્ આ રત્નપ્રમા પૃથિવીને 'અનાકારો વડે યાવત્ દેખે છે પણ જાણતા નથી' ઇત્યાદિ સૂત્ર પ્રાયે વિચાર કરેલો હોવાથી હુગમ છે.

શ્રીમદ્ આચાર્ય મલ્લગિરિચરિત પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની ટીકાના અનુવાદમાં ત્રીશનું પાસળ્યાપદ સમાત.

एगतीसइमं सण्णीपयं ।

૧. જીવા નં બંતે ! કિં સણ્ણી, અસણ્ણી, નોસણ્ણીનોઅસણ્ણી ? ગોયમા ! જીવા સણ્ણીવિ અસણ્ણીવિ નો-સણ્ણીનોઅસણ્ણીવિ ! નેરહયાણં પુચ્છા ! ગોયમા ! નેરહયા સણ્ણીવિ અસણ્ણીવિ નો નોસણ્ણીનોઅસણ્ણી ! एवं असुरकुमारा जाव थणियकुमारा । पुढविकाइयाणं पुच्छा । गोयमा ! नो सण्णी, असण्णी, नो नोसण्णीनोअ-

एकत्रीशमुं संज्जीपद.

૧. હે ભગવન્ ! જીવો શું સંજી, અસંજી કે નોસંજી-નોઅસંજી હોય ? હે ગૌતમ ! જીવો સંજી પળ હોય, અસંજી પળ હોય અને નોસંજી-નોઅસંજી પળ હોય. નૈરયિકો સંબન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! નૈરયિકો સંજી પળ હોય. અને અસંજી પળ હોય. પળ નોસંજી-નોઅસંજી ન હોય. એ પ્રમાણે અસુરકુમારો યાવત્ સ્તનિતકુમારો જાણવા. પૃથિવીકાયિકો સંબન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! તેઓ સંજી નથી,

૧. एम पश्यन्ता नामे त्रीशमुं पद कथुं. हुवे एकत्रीशमा पदनो प्रारंभ कराय छे. तेनो आ संबन्ध छे-गया पदमां जानना परिणाम विशेषतुं प्रतिपादन कर्तुं અને અહીં પરિણામના સમાનપણાથી ગતિના પરિણામ વિશેષરૂપ સંજ્ઞાપરિણામતું પ્રતિપાદન કરાય છે. તેમાં આ પ્રથમ સૂત્ર છે—‘જીવાણં મંતે ! કિં સણ્ણી’ इत्यादि. ‘हे भगवन् ! जीवो शुं संज्जी, असंज्जी के नोसंज्जीनोअसंज्जी छे’ ? इत्यादि. संज्ञा-पदार्थना भूत, वर्तमान અને ભાવી સ્વભાવનો વિચાર કરવો. તે સંજ્ઞા જેઓને છે તે સંજ્ઞી કહેવાય છે પટલે વિશિષ્ટ સ્મરણાદિ રૂપ મનના જ્ઞાનવાળા સંજ્ઞી જાણવા. ઉપર કહેલા મનોવિજ્ઞાન રહિત અસંજ્ઞી સમજવા. તેઓ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય અને સંમૂલ્હિમ પંચેન્દ્રિય હોય છે. અથવા ‘સંજ્ઞાયતેऽनया’ જે વહે પૂર્વે જાણેલો, વર્તમાન અને ભાવી પદાર્થ સમ્યક્ જણાય-વિચારાય તે સંજ્ઞા પટલે વિશિષ્ટ મનોવૃત્તિ, તે જેઓને હોય તે સંજ્ઞી-મનસહિત કહેવાય છે. તેથી વિપરીત અસંજ્ઞી પટલે મનરહિત જાણવા. તેઓ હમણાંજ કહેલા પકેન્દ્રિ-

સપ્તમી । एवं वेदं दियते इदं च उरिं दियाचि, मणूसा जहा जीवा, पंचि दियति रिक्वजोगिया वाणमंतरा य जहा
नेरइया, जोतिसियवेमाणिया सपणी, नो असपणी, नो नोसपणीनो असपणी । सिद्धाणं पुच्छा । गोयमा ! नो
दिया असपणी, नो असपणी, नोसपणीनो असपणी । नेरइयतिरियमणुया य वणयरगसुरा इ सपणीऽसपणी य । विगल्लि-
असंज्ञी છે, અને નોસંજ્ઞી-નોઅસંજ્ઞી નથી. એ ગ્રમાણે વેદિન્દ્રિય, તેદિન્દ્રિય અને ચરિન્દ્રિયો પણ જાણવા. મનુષ્યો જીવોની પેઠે જા-
ણવા. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને વ્યન્તરો નૈરયિકની જેમ સમજવા. જ્યોતિષિક અને વૈમાનિકો સંજ્ઞી છે, અસંજ્ઞી નથી, તેમ નોસંજ્ઞી-
નોઅસંજ્ઞી નથી. સિદ્ધો સંબન્ધે પુછ્યા. હે ગૌતમ ! તેઓ સંજ્ઞી નથી, અસંજ્ઞી નથી, પણ નોસંજ્ઞી-નોઅસંજ્ઞી છે. “ નારક, તિર્યંચ, મનુષ્યો,
વ્યન્તર અને અસુરાદિ સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી છે. વિકલેન્દ્રિયો અસંજ્ઞી છે. જ્યોતિષિક અને વૈમાનિકો સંજ્ઞી છે.

પળવળાણ ભગવદ્દેશ્યતીસદ્મં સપ્તમીપયં સમત્તં ।

પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના અનુવાદમાં પદ્મીશમું સંક્ષીપ્ત સમાપ્ત.

યાદિ જાણવા. કારણ કે પદ્મેન્દ્રિયોને પ્રાયઃ સર્વથા મનોવૃત્તિનો અભાવ છે. વેદિન્દ્રિયાદિને વિશિષ્ટ મનોવૃત્તિ નથી. કારણ કે તે વેદિન્દ્રિ-
યાદિ વર્તમાન કાલવર્તી શબ્દાદિ અર્થને શબ્દાદિ રૂપે જાણે છે, ભૂત અને ભાવી અર્થને જાણતા નથી. કેવલજ્ઞાની અને સિદ્ધ સંજ્ઞી
નથી, તેમ અસંજ્ઞી નથી. સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી-ચત્તેના પ્રતિયેધનો વિષય છે. યદ્યપિ કેવલજ્ઞાનીને મનોદ્રવ્યનો સંબન્ધ છે, પરન્તુ મનોદ્રવ્ય
વહે તે ભૂત, વર્તમાન અને ભાવી પદાર્થના સ્વભાવનો વિચાર કરતા નથી. પરન્તુ તેઓને વધા જ્ઞાનાવરણ અને વર્ણનાવરણનો ક્ષય થયેલો હોવાથી
પર્યાલોચન સિવાયજ કેવલ જ્ઞાન અને કેવલ દર્શન વહે સાક્ષાત્ સર્વ વસ્તુને જાણે છે અને દેખે છે. તેથી તે સંજ્ઞી નથી, તેમ અસંજ્ઞી

पण नथी. पण सर्वे कालावच्छेदेन-सर्वकाल वर्ती सर्वे द्रव्य अने पर्यायना समूहने प्रत्यक्ष करवामां समर्थ ज्ञान वडे सहित छे. सिद्ध पण संक्षी नथी, कारण के तेने द्रव्य मननो पण अभाव छे, तेम असंक्षी पण नथी, कारण के ते सर्वज्ञ छे. तेथी प प्रमाणे सामान्यपणे जीव-पदमां संक्षी, असंक्षी अने नोसंक्षी-नोअसंक्षी होय छे. भगवान् तेज प्रकारे समाधान करे छे—‘हे गौतम’ इत्यादि. जीवो संक्षी पण होय छे, कारण नैरयिकादि संक्षी होय छे, जीवो असंक्षी पण छे, कारण के पृथिव्यादि असंक्षी होय छे. अने नोसंक्षी-नोअसंक्षी पण होय छे. कारण के सिद्ध अने केवली नोसंक्षी-नोअसंक्षी होय छे.

हवे पओनो चोवीश वंडकोना क्रमथी विचार करे छे—‘नैरइया णं’ इत्यादि. नैरयिको संबन्धी पृच्छा. अहीं जे नैरयिको संक्षीथी आवी उत्पन्न थाय छे ते संक्षी कहेवाय छे अने बीजा असंक्षी कहेवाय छे. नैरयिकोने चारित्र नहि होवाथी केवलीपणुं होतुं नथी, तेथी कह्युं छे के-नैरयिको संक्षी पण होय छे, असंक्षी पण होय छे, पण नोसंक्षी-नोअसंक्षी होता नथी. प प्रमाणे असुरकुमारथी आरंभी स्तनितकुमार सुधीना भवनपति देवो कहेवा. कारण के तेओ असंक्षीथी पण आवी उत्पन्न थाय छे, अने तेओने केवलीपणानो अभाव छे. ‘मणूसा जहा जीवा’ मनुष्यो जेम पूर्वे जीवो कह्या तेम कहेवा. पटले तेओ संक्षी पण, असंक्षी पण अने नोसंक्षी-नोअसंक्षी पण कहेवा. तेमां जेओ गर्भज छे तेओ संक्षी छे. समूछिमो असंक्षी छे अने केवली नोसंक्षी-नोअसंक्षी छे. ‘पंचिदियतिरिष्वज्जोणियवाणमंतरा जहा नैरइया’ पंचेन्द्रिय तिर्यचो अने व्यन्तरो जेम नैरयिको कह्या तेम कहेवा. अर्थात् तेओ संक्षी पण होय छे अने असंक्षी पण होय छे पण नोसंक्षी-नोअसंक्षी होता नथी. तेमां समूछिम पंचेन्द्रिय तिर्यचो असंक्षी छे अने गर्भज संक्षी छे. व्यन्तरो असंक्षीथी उत्पन्न थयेला असंक्षी अने संक्षीथी उत्पन्न थयेला संक्षी जाणवा.वन्ने पण चारित्रना अभावथी नोसंक्षी-नोअसंक्षी नथी. ज्योतिपिक अने वैमानिको संक्षीज होय छे. पण

અસંજ્ઞી હોતા નથી, કારણ કે તે અસંજ્ઞીથી આવી હત્પન્ન થતા નથી. તેમ તેઓને ચારિત્ર નહિ હોવાથી નોસંજ્ઞી-નોઅસંજ્ઞી નથી. સિદ્ધો અસંજ્ઞી શુક્તિથી સંજ્ઞી નથી, અસંજ્ઞી નથી, પરંતુ નોસંજ્ઞીનોઅસંજ્ઞી છે. આ સંબન્ધે સુખપૂર્વક વોઘ થવા માટે સંગ્રહણો ગાથા કહે પૂર્વે કહેલી શુક્તિથી સંજ્ઞી નથી, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વનચરો-વ્યન્તરો અને અસુપાદિ-સમસ્ત મધનપતિકો પ્રત્યેક સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી છે—‘નેરઘ્ય’ इत्यादि. નેરવિકો, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વનચરો-વ્યન્તરો અને અસુપાદિ-સમસ્ત મધનપતિકો પ્રત્યેક સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી હોય છે અને કહેવા. અને પઓનો હુગણંજ વિચાર કર્યો છે. વિકલેન્દ્રિયો-પકેન્દ્રિય, બેહન્દ્રિય, તેહન્દ્રિય અને ચહરિન્દ્રિય અસંજ્ઞી હોય છે અને જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકો સંજ્ઞી હોય છે.

શ્રીમદ્ આચાર્ય મલ્યગિરિવિરચિત પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની ટીકાના અનુવાદમાં એકત્રીશમું સંજ્ઞી પદ સમાપ્ત.

नो संजता, असंजतावि, संजतासंजतावि, नो नोसंजतनोअसंजतनोसंजतासंजनावि । मणुस्साणं पुच्छा । गोय-
मा ! मणूसा संजतावि असंजतावि संजतासंजतावि, नो नोसंजतनोअसंजतनोसंजतासंजता । चाणमंतरजोति-
सियवेमाणिया जहा नेरइया । सिद्धा णं पुच्छा । गोयमा ! गोयमा ! सिद्धा नो संजता ? नो असंजता ? नो संजतासं-
जता ? नोसंजतनोअसंजतनोसंजतासंजता ४ । गाहा-

संयत छे, पण नोसंयत-नोअसंयत-नोसंयतासंयत नथी. मनुष्यो संवन्धे पुच्छा. हे गौतम ! मनुष्यो संयत पण छे, असंयत पण छे,
संयतासंयत पण छे, पण नोसंयत-नोअसंयत-नोसंयतासंयत नथी. व्यन्तर, ज्योतिषिक अने चैमानिको नेरयिकोनी जेम जाणवा.
सिद्धो संवन्धे प्रश्न. हे गौतम ! सिद्धो संयत नथी, असंयत नथी, संयतासंयत नथी, पण नोसंयत-नोअसंयत-नोसंयतासंयत छे.

कर्ताना अर्थमां 'त' प्रत्यय थयेलो छे) पटले हिसादि पापन्धनोथी निवृत्त थयेला होय ते संयत, तेथी विप्रति अलंयत, हिमादिना अं-
शथी निवृत्त थयेला संयतासंयत अने जेओप त्रणेनो प्रतिषेध करेलो होय ते सिद्धो जाणवा. सिद्धो संयतादि त्रणे पर्यायथी निवृत्त
थयेला छे एम शायी जाणवुं ? तेनो उत्तर आ प्रमाणे छे-संयम निरुत्तर योगनी प्रवृत्ति अने साग्य योगनी निवृत्ति रूप छे. तेथी संय-
तादि पर्याय योगने आश्रित छे अने सिद्ध भगवंतो योगथी रहित छे, कारण के तेओने शरीर अने मननो अभाव छे ते मोटे संयतादि
त्रणे अवस्थाथी निवृत्त थयेला छे. एम सामान्यणो जीवपदमां संयतादि नारे 'त'स्थाना मंडे छे, तेम सूत्रकार कहे छे-हे गौतम !
जीवो संयत पण छे, कारण के साधुओ संयत छे. असंयत पण छे, कारण के नारतो नरोरे अलंयत छे, संयतासंयत पण छे कारण
के पंचेन्द्रिय तिर्यंचो अने मनुष्योने अंशथी संयम होय छे. तथा नोसंयत-नोअसंयत-नोसंयतासंयत पण होय छे, कारण के सिद्धोने
त्रणेनो पण प्रतिषेध छे. नोवीश दंडकना मूत्रो मुगम छे. अर्हो संव्रह्मणी गाथा कहे छे-संयत' इत्यादि. संयत, असंयत अने मिश्र-

“સંજયઅસંજયમીસગા ય જીવા તદેવ મણુયા ય । સંજતરહિયા તિરિયા સેસા અસસંજતા હોંતિ” ।

પન્નવળાણ ભગવદ્દેવ વત્તીસદ્ધમં સંજયપયં સમત્તં ।

ગાથા—જીવો તેમજ મનુષ્યો સંયત, અસંયત અને મિશ્ર-સંયતાસંયત હોય છે. તિર્યંચો સંયમરહિત છે અને વાકીના જીવો અસંયત છે.

પ્રજ્ઞાપના ભગવતીના અનુવાદમાં ઘટ્ટીશમું સંયતપદ સમાપ્ત.

સંયતાસંયત જીવો તેમજ મનુષ્યો હોય છે. તાત્પર્યે ય છે કે જીવપદ અને મનુષ્યપદમાં સંયતાદિ ત્રણે પદો ઘટે છે, પણ નથી ઘટતા પમ નથી, ય તાત્પર્યને જણાવનાર આ સૂત્ર છે. પરન્તુ અન્ય પદનો નિષેધ કરતું નથી, જો પમ ન હોય તો જીવપદમાં સંયતાદિ ત્રણે અવસ્થાના પ્રતિષેધ રૂપ ત્રોણું પદ પણ ઘટે છે, જે પ્રકારે પૂર્વે કહ્યું છે. તથા સંયતપદ રહિત ઉપલક્ષણથી ત્રણેના પ્રતિષેધ રહિત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો છે. (પ્ર૦)-સંયત પદ રહિત તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો કેમ કહેવાય ? કારણ કે તેઓમાં સર્વથા સંયતપણું ઘટે છે. જેમ કે—સંયતપણું નિરવચ યોગની પ્રવૃત્તિ અને સાવચ યોગની નિવૃત્તિરૂપ છે અને તિર્યંચોને પણ નિરવચ યોગમાં પ્રવૃત્તિ અને સાવચ યોગથી નિવૃત્તિ સંભવે છે. કારણ કે તેઓ આયુષના છેલ્લા કાળે પણ ચાર પ્રકારના આહારનું પ્રત્યાખ્યાન કરી શુભ યોગોમાં વર્તતા દેખાય છે. વલ્લી સિદ્ધાન્તમાં તે તે સ્થળે તેઓ પોતાને વિષે મહાવ્રતોનું આરોપણ કરતા સંમળાય છે. કહ્યું છે કે—“તિરિયાણં ચારિત્તં નિવારિતં તદ્દય અદ્વ પુણો તેસિં । સુવ્વદ્દ વહુયાણં ચિય મહ્વચારોવણં સમયે” ॥ તિર્યંચોને ચારિત્રનો નિષેધ કર્યો છે તો પણ તેઓમાં ઘણાને સિદ્ધાન્તમાં મહાવ્રતોનું આરોપણ સંમળાય છે. (ઉ૦)—તે અનુક્ર છે, કારણ કે સમ્યક્ પ્રકારે વસ્તુતત્ત્વનું જ્ઞાન નથી. અહીં સંયતપણું નિરવચયોગની પ્રવૃત્તિ અને સાવચ યોગની નિવૃત્તિરૂપ આન્તર ચારિત્ર પરિણામ સહિત જાણવું, તે સિવાયનું નહિ. જેઓપ ચાર પ્રકારના આહારનું પ્રત્યાખ્યાન કરેલું છે પદ્મા અને મહાવ્રતોનું આરોપણ કરતા તેઓને ભવનિમિત્તે ચારિત્રનો પરિણામ થતો નથી, અને તે પરિણામ તો અચિન્ત્ય ચિન્તામર્ણિ સમાન મનુષ્યભવમાં જ થાય છે, અને તે પણ કર્મના ક્ષયોપશમથી થાય છે, વીજી રીતે થતો નથી. માટે ભગવંતે આ મનુષ્યભવ અત્યંત દુર્લભ કહ્યો છે.

(૫૦)—‘તે પ્રમાણે મહાવતાદિના આરોપણરૂપ ચેષ્ટા કરતા તિર્યંચોને આન્તર ચારિત્રનો પરિણામ નથી’ એમ શ્રાથી જણાય ? (૩૦)—
તેઓને કેવલજ્ઞાનાદિ નહિ થવાથી એમ જાણી શકાય છે. જો તિર્યંચોને પણ ચારિત્ર પરિણામ સંભવે તો કયાંઈક ક્યારે કોઈકને
ઉત્કૃષ્ટ ભાવથી મનઃપર્યવધાન કે કેવલજ્ઞાન પણ થાય, કારણ કે તે વસ્તુને કારણ ચારિત્ર છે. પરંતુ તેમ શાસ્ત્રમાં સંમળાતું નથી,
માટે જણાય છે કે તેઓને ચારિત્ર પરિણામનો સંભવ નથી. કાણું છે કે—“ ન મહત્વયસઘ્ભવેવિ ચરણપરિણામસંભવો તેસિ । ન વહુ-
ગુણાણં પિ જઓ કેવલસંમૂઢ પરિણામો ” ॥ “વહુ ગુણવાલા મવા તેઆને મહાવ્રતનો સદ્ભાવ છતાં ચારિત્ર પરિણામનો સંભવ નથી. કા-
રણ કે તેથી કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિનો પ્રસંગ થાય.” માટે ચારિત્ર પરિણામનો અભાવ હોવાથી તેઓ સંયત પદ રહિત છે. વાકીના સંસારી
જીવો અસંયત-અસંયતપદ સહિત છે. પણ વાકીના પદસહિત નથી.

શ્રીમદ્ આચાર્ય મહાયગિરિધિચિત પ્રજ્ઞાપના ટીકાના અનુવાદમાં વાકીશમું સંયત પદ સમાપ્ત.

તેત્તીસદ્મં ઓહિપયં ।

મેદંવિસંયસંઠાને ઑંભિતરબોહિરે ય દેસોહી^૬ । ઓહિસ્સ ય સ્વંયવુઢ્ઠી પંડિવાઈ ચેવ ંપડિવાઈ ।

તેત્રીશમું અવધિ પદ.

અવધિજ્ઞાનના મેદ ૧, વિષય ૨, સંસ્થાન ૩, અભ્યન્તરાવધિ ૪, ગાહ્યાવધિ ૫, દેશાવધિ ૬, શ્રય-હીયમાન અવધિ ૭, દુષ્ટિ-વર્ધમાન અવધિ ૮, પ્રતિપાતી ૯ અને અપ્રતિપાતી ૧૦ એ તેત્રીશમા પદમાં દશ દ્વારો છે.

‘મેય-વિસય’ इत्यादि. ૧ જેનો શબ્દાર્થ પૂર્વે કહ્યો છે તે અવધિજ્ઞાનનો પ્રથમ મેદ કહેવાનો છે. ૨ તે પછી વિષય, ૩ તે પછી સંસ્થાન-અવધિજ્ઞાને પ્રકાશિત કરેલા ક્ષેત્રના જે ત્રાપા વગેરેના આકાર વિશેષરૂપ છે, તેનું કારણ અવધિજ્ઞાન હોવાથી અવધિના સંસ્થાન તરીકે કહેવાય છે. તથા અવધિજ્ઞાન બે પ્રકારનું છે-અભ્યન્તરાવધિ અને ગાહ્યાવધિ. ૪ તેમાં જે અવધિ સર્વ દિશામાં પોતાના વિષય-મૂત ક્ષેત્રનો પ્રકાશ કરે અને તેથી અવધિજ્ઞાનીની સાથે નિરંતર પોતાના વડે પ્રકાશ કરવા યોગ્ય ક્ષેત્ર સંબંધવાલું હોય તે અભ્યન્તરા-વધિ, ૫ પૃથી ચિપરીત તે ગાહ્યાવધિ. અભ્યન્તરાવધિ બે પ્રકારે છે. જેમકે-અન્તગત અને મધ્યગત. હવે અન્તગતનો શબ્દાર્થ શો છે? ઉત્તર-આ સંબન્ધે પૂર્વાચાર્યોપ ત્રણ અર્થ બતાવેલા છે-આત્મપ્રવેશોને અન્તે રહેલું અવધિ તે અન્તગત અવધિ. તાત્પર્ય ૫ છે કે-અહીં ઉત્પન્ન થતું કોઈ પણ અવધિજ્ઞાન સ્પર્ધકરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. સ્પર્ધક પટલે ગવાક્ષના જાલીઆ વગેરે દ્વારા બહાર નીકળેલા દીવાના પ્રકાશની પેઠે અવધિજ્ઞાનના પ્રકાશનો ભાગ વિશેષ. તે સંબન્ધે જિનમદ્વગણિ ક્ષમાશ્રમણ સ્વોપશ્ચ ભાષ્યની ટીકામાં કહે છે-“સ્પર્ધકમવધિવિચ્છેદવિ-શેષ” इति-સ્પર્ધક અવધિજ્ઞાનનો ભાગ વિશેષ છે. તે સ્પર્ધકો પૈકી જીવને અસંખ્યાતા કે સંખ્યાતા હોય છે. કારણ કે મૂલાવશ્યકની પ્રથમ પીઠિકામાં કહ્યું છે-“ફઢા ય અસંખેજ્ઞા સંખિજ્ઞા યા વિ પગ જીવસ્સ ।”-સ્પર્ધકો અસંખ્યાતા કે સંખ્યાતા પૈકી જીવને હોય છે,

તેવા પ્રકારનો ક્ષયોપશમ થવાથી આગલજ સંખ્યાતા કે અસંખ્યાતા યોજન સુધી દેખે છે, વીજે દેખતો નથી તે 'પુરતઃ અન્તગત' અવધિ કહેવાય છે. તથા તેજ પુરુષ જેમ પાછલ દ્વાયમાં ગ્રહણ કરેલી દીવી વડે પાછલના ભાગનેજ દેખે છે તેમ જે અવધિજ્ઞાન વડે પાછલથીજ સંખ્યાતા કે અસંખ્યાતા યોજન સુધી દેખે છે તે 'પૃષ્ઠતઃઅન્તગત અવધિ કહેવાય છે. જે અવધિજ્ઞાન વડે એક પડેલે અથવા વળ્ને પડેલે સંખ્યાતા કે અસંખ્યાતા યોજન સુધી દેખે છે તે 'પાર્શ્વતઃઅન્તગત' અવધિ કહેવાય છે. ૫ સંવન્ધે નન્દિ અધ્યન-યની ચૂર્ણિમાં કહ્યું છે-" પુરઔ અન્તગપણં પુરતો ચેવ સંલેજ્જાણિ વા અસંલેજ્જાણિ વા જોયણાં જાણહ પાસહ, મગતોઽન્તગપણં ઓહિ-નાણેણં મગતો ચેવ" इत्यादि.-પુરતઃ અન્તગત અવધિજ્ઞાન વડે આગલ સંખ્યાતા કે અસંખ્યાતા યોજન સુધી જાણે છે અને દેખે છે. માર્ગતઃ-પૃષ્ઠતઃ અન્તગત અવધિજ્ઞાન વડે પાછલ રહેલા સંખ્યાતા કે અસંખ્યાતા યોજન સુધી જાણે દેખે છે' इत्यादि. 'મધ્યગત' અવધિનું પણ ત્રણ પ્રકારે વ્યાખ્યાન છે-અહીં દંડાદિના મધ્ય ભાગની પેઠે મધ્ય પ્રસિદ્ધ છે. તેમાં આત્મપ્રદેશોના મધ્ય ભાગમાં પડેલે મધ્યવર્તી આત્મ-આત્મપ્રદેશોમાં રહેલ અવધિ 'મધ્યગત' કહેવાય છે. આ અવધિજ્ઞાન સ્પર્દકરૂપ છે અને સર્વે દિશામાં વોધનું કારણ મધ્યવર્તી આત્મ-પ્રદેશોનું અવધિજ્ઞાન જાણેલું. અથવા સર્વે આત્મપ્રદેશોનો ક્ષયોપશમ હોવા છતાં પણ ઔદારિક શરીરના મધ્યભાગ વડે જ્ઞાન થાય છે, તે માટે મધ્યમાં રહેલું હોવાથી 'મધ્યગત' અવધિ કહેવાય છે. નન્દિ અધ્યનની ચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે " ઓરાલિયસરીરમજ્જે ફઙ્ગુવિસુદ્ધીઓ સર્વવિસોવલંમત્તણઔ મજ્જગતોત્તિ મળ્ણહ" इति-ઔદારિક શરીરના મધ્ય ભાગમાં સ્પર્દકની વિશુદ્ધિથી અથવા સર્વે આત્મપ્રદેશોની વિશુદ્ધિથી સર્વે દિશામાં જ્ઞાન થવાથી 'મધ્યગત' અવધિ કહેવાય છે." અથવા તે અવધિ વડે જે ક્ષેત્ર પ્રકાશિત છે, તે ક્ષેત્રની સર્વે દિશાઓમાં મધ્ય ભાગને વિશે રહેલું તે મધ્યગત અવધિ કહેવાય છે, કારણ કે અવધિજ્ઞાની તે વડે પ્રકાશિત ક્ષેત્રના મધ્ય ભાગમાં રહેલો છે. ૫ સંવન્ધે નન્દિસૂત્રના ચૂર્ણિકાર કહે છે-"અહવા ઉવલલ્લિલેત્તસ્સ અવહિપુરિસો મજ્જગતો ત્તિ અતો વા મજ્જગતો ઓહી મળ્ણહ" અથવા ઉપલલ્લિધના-જ્ઞાનના વિષયમૂલ ક્ષેત્રના મધ્ય ભાગમાં અવધિજ્ઞાની પુરુષ હોય છે માટે મધ્યગત અવધિ કહેવાય છે. આ ત્રણે વ્યાખ્યાનમાં પણ ત્યારે અવધિજ્ઞાન વડે પ્રકાશિત ક્ષેત્રનો અવધિજ્ઞાની સાથે સંવન્ધ હોય છે ત્યારે તે અભ્યન્તરાવધિ કહેવાય છે.

કારણ તે સર્વે દિશામાં પ્રકાશિત ક્ષેત્રના મધ્યભાગમાં રહેલો છે, આ મેદ આ ચાણાવધિમાંન ગ્રહણ કરવો, કારણકે તેનો અભ્યન્તરાવધિમાં અન્તર્ભાવ થાય છે. પરન્તુ જ્યારે અવધિજ્ઞાન વહે પ્રકાશિત ક્ષેત્ર વચ્ચે પ્રુટિત થયેલું હોવાથી અવધિજ્ઞાની સાથે તેનો સંવન્ધ ન હોય ત્યારે 'ચાણા અવધિ' કહેવાય છે. આ મેદ અહીં ગ્રહણ કરવો, કારણ કે તે પ્રસ્તુત છે. તથા તે પછી 'દેસોત્તી' વેશાવધિ કહેવાનો છે, અને ઉપલક્ષણથી તેના પ્રતિપક્ષ રૂપ સર્વાવધિ પણ કહેવાનો છે. હવે વેશાવધિ અને સર્વાવધિનું શું સ્વરૂપ છે? તેનો ઉત્તર એ છે કે અહીં અવધિ ત્રણ પ્રકારે છે. જેમકે-સર્વ જઘન્ય, મધ્યમ અને સર્વોત્ક્રુષ્ટ. તેમાં સર્વ જઘન્ય અવધિ છે તે દ્રવ્યથી તૈજસ અને માયા વર્ગના વચ્ચે રહેલા અનન્ત દ્રવ્યોને, ક્ષેત્રથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ક્ષેત્રને, કાલથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અતીત અને અનાગત કાલને જાણે છે. અહીં અવધિ ક્ષેત્ર અને કાલને સ્વરૂપથી સાક્ષાત્ જાણતું નથી, કારણ કે તે અમૂર્ત છે, અને અવધિનો વિષય રૂપી દ્રવ્યો છે. 'રૂપિવ્યધેઃ' (અ. ૧. સૂ. ૨૮) પરંતુ તત્વાર્થનું વચન છે. અહીં ક્ષેત્ર અને કાલનું જ્ઞાન ઉપચારથી જાણતું, તાત્પર્ય એ છે કે પટલા ક્ષેત્ર અને કાલમા રહેલાં જે દ્રવ્યો છે તેને જાણે છે. ભાવથી અનન્ત પર્યાયોને જાણે છે. કારણ કે વેરેક દ્રવ્યના જઘન્ય પદે પણ રસ, ગન્ધ અને સ્પર્શરૂપ ચાર પર્યાયોને જાણે છે. "વો પજાવે દુગુણિય સવ્વજહણે ઉ પિચ્છપ (ઓહી)। તે ઉ વજાશ્યા ચડરો" કારણ કે 'સર્વ જઘન્ય અવધિ યમણા વે પર્યાયોને પટલે વર્ણાદિ ચાર પર્યાયોને જાણે છે' પરંતુ શાસ્ત્રવચન છે. અને દ્રવ્યો અનન્ત છે. આથી ઉપર પ્રવેશની દુષ્ટિ વહે, સમયનો દુષ્ટિ વહે અને પર્યાયની દુષ્ટિ વહે વધતું અવધિજ્ઞાન મધ્યમ સમજતું. તે ત્યાં સુધી જાણતું કે યાવત્ સર્વોત્ક્રુષ્ટ પરમાવધિ ન થાય. સર્વોત્ક્રુષ્ટ પરમાવધિ દ્રવ્યથી સર્વ રૂપી દ્રવ્યોને જાણે છે, ક્ષેત્રથી અલોકમાં લોકપ્રમાણ (અસંખ્યાતા) સંહોને જાણે છે. કાલથી અસંખ્યાતી ઉત્તસર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ અતીત અને અનાગત કાલને જાણે છે અને ભાવથી અનન્ત પર્યાયોને જાણે છે, કારણ કે વેરેક દ્રવ્યના સંખ્યાતા કે અસંખ્યાતા પર્યાયોને જાણે છે. કેમ કે "પગં દ્વંયં પેચ્છં સંધમણું વા સ પજાવે તસ્સ। ઉક્કોસમસંસિજ્જે સંસેજ્જે પેચ્છપ કોઈ"।

'કોદ્દક અવધિજ્ઞાની એક પરમાણુ કે સ્કન્ધરૂપ દ્રવ્યોને જોતો તેના ઉત્ક્રુષ્ટથી સંખ્યાતા કે અસંખ્યાતા પર્યાયોને જુગ છે.' પરંતુ શાસ્ત્ર-વચન છે. તેમાં સર્વ જઘન્ય અને મધ્યમ અવધિ વેશાવધિ કહેવાય છે અને સર્વોત્ક્રુષ્ટ અવધિને પરમાવધિ કે સર્વાવધિ કહેવાય છે.

૧. કહિવિહા પં ભંતે ! ઓહી પળનત્તા ! તંજહા-ભવપચ્છહ્યા ય સ્વઓવસ-
૧. હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારે અવધિજ્ઞાન કહ્યું છે. હે ગૌતમ ! અવધિ બે પ્રકારે કહ્યું છે. જેમ કે-ભવમત્યયિક અને ક્ષાયોપ-

તથા અવધિની ક્ષય અને વૃદ્ધિ કહેવાની છે. તાત્પર્ય પ છે કે હીયમાન અને વર્ધમાન અવધિજ્ઞાન કહેવાનું છે. તેમાં તથાવિધ સામ-
ગ્રીના અભાવથી પૂર્વે અવસ્થાથી દ્વાનિને પ્રાપ્ત થતું હીયમાન અવધિ કહેવાય છે. કહ્યું છે કે “હીયમાણયં પુબ્વાધ્વત્થાતો અહોડ્ઢો હસ્સ-
માણં” તિ—હીયમાન અવધિ પૂર્વે અવસ્થાથી નીચે નીચે ઘટતું જાય છે, અને જેમ અધિક અધિક રૂઢનના નાંચવા વગેરે વહે
અગ્નિની જ્વાલાનો સમૂહ વધતો જાય તેમ જે પૂર્વાવસ્થાથી યથાયોગ્યપણે વિશુદ્ધ વિશુદ્ધતર અધ્યવસાય થવાથી વધતું જાય તે વર્ધમાન
અવધિ કહેવાય છે. તથા પ્રતિપાતી અને અપ્રતિપાતી, તથા ચ દ્રાવ્ડ અનુક અર્થનો સમચાય કરનાર હોવાથી આનુગામિક અને અના-
નુગામિક અવધિ પણ કહેવા યોગ્ય છે. તેમાં પડવાના સ્વભાવવાલું હોય તે પ્રતિપાતી. જે અવધિ ઉત્પન્ન થઈ ક્ષયોપશમને યોગ્ય કેટ-
લાક કાલ સુધી રહીને પ્રદીપની પેઠે સર્વથા નાશ પામે તે પ્રતિપાતી કહેવાય છે. (પ્ર૦)—હીયમાન અને પ્રતિપાતીમાં શો ભેદ છે ?
(૩૦)—પૂર્વાવસ્થાથી નીચે નીચે દ્વાનિ પામતું હોય તે હીયમાન અવધિ કહેવાય છે અને પક કાલે નિર્મૂલ નાશ પામે તે પ્રતિપાતી
કહેવાય છે. જે પહે નહિ તે અપ્રતિપાતી, જે કેવલ જ્ઞાન સુધી કે મરણ પર્યન્ત નાશ ન પામે તે અપ્રતિપાતી. તથા ગમન કરનાર
પુરુષને જે આ-સમંતાત્-સર્વથા અનુસરે તે આનુગામિક. અહીં સ્વાર્થમાં ‘ક’ પ્રત્યય થયો છે. અથવા અનુગમ-અનુસરતું પ જેનું પ્રયોજન
છે તે આનુગામિક. જે લોચનની પેઠે જનારા પુરુષને અનુસરે, સાથે જાય તે આનુગામિક અવધિ કહેવાય છે પ ભાવાર્થ છે. જે આનુગા-
મિક નથી તે અનાનુગામિક. સાંકલ્પથી બાંધેલા દીવાની પેઠે જે ગમન કરનાર પુરુષને અનુસરતું નથી પ ભાવાર્થ છે. પ પ્રમાણે અધિકા-
રતું પ્રતિપાદન કરવા માટે દ્વાર ગાથા કહી છે.

૧. હવે “યથોદેશં નિર્વેશઃ” ‘ઉદેશના ક્રમ પ્રમાણે નિર્વેશ થાય છે’ પ ન્યાયને અનુસરી પ્રથમથી અવધિના ભેદનું પ્રતિપાદન કરવા માટે

મિયા ય, દોષહં ભવપચહ્યા, તંજહા-દેવાણ ય નેરહ્યાણ ય, દોષહં લ્હઓવસમિયા, તંજહા-મણૂસાણં પંચિવિય-તિરિલ્લજોણિયાણ ય ।

પ્રજ્ઞાપના
સાનુવાદ

॥૧૫૭૬॥

શમિક. વેને ભવપ્રત્યયિક અવધિ છે. તે આ પ્રમાણે-દેવો અને નારકોને, અને વેને ક્ષાયોપશમિક અવધિ છે. જેમ કે-મનુષ્યો અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને.

સૂત્રકાર કહે છે—‘કશ્ચિન્ના ણં મંતે !’ હે ભગવાન ! અવધિ કેટલા પ્રકારે કણું છે -દત્યાદિ. સૂત્રમાં સ્ત્રીલિંગનો નિર્દેશ પ્રાકૃત દ્વોત્તારી કર્યો છે. ભગવાન ઉત્તર કહે છે-હે ગૌતમ ! બે પ્રકારે અવધિદાન કણું છે. જેમકે ‘ભવપચહ્યા ય રાઓવસમિયા ય’ ભવપ્રત્યયિક અને ક્ષાયોપશમિક. ‘ભવન્તિ અસ્મિન્’-જેમાં કર્મને વશ વર્તી પ્રાણીઓ ઉરપદા થાય છે તે ભવ-નારકાદિનો જન્મ. અધિકરણમાં ‘ન’ પ્રત્યય થયો છે. ભવ પદ્ય પ્રત્યય કારણ જેનું છે તે ભવપ્રત્યય. અહીં પ્રત્યય શબ્દ કારણવાચી છે. “પ્રત્યયઃ શપથતાનહેતુવિશ્વાસનિશ્ચયે” પ્રત્યય શબ્દ શપથ, જ્ઞાન, હેતુ, વિશ્વાસ અને નિશ્ચય અર્થમાં છે. તેને સ્વાર્થિક ક પ્રત્યયથવાથી ભવપ્રત્યયક થાય છે. તથા અવધિદાનાવર-ણીય કર્મના ઉદ્યાવલિકામાં રહેલા અંશના વેદ્યા વહે નાશ થવો તે ક્ષય અને અનુદય અવસ્થામાં રહેલા કર્મના ચિપાકોદયને રોકવો તે ઉપશમ. ક્ષય અને ઉપશમ વહે થયેલો તે ક્ષાયોપશમિક કહેવાય છે. ન શન્તો પોતામાંના અનેક ભેદોના સૂત્રક છે. તેમાં જે અવધિ જેઓને હોય તે તેઓને વતાવે છે—‘દોષહં’ इत्यादि. બે પ્રકારના જીવોને ભવપ્રત્યય અવધિ હોય છે. જેમકે દેવો અને નારકોને. દેવો ભવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ઠ અને વૈમાનિકના ભેદથી ચાર પ્રકારના છે. નારકો રત્નપ્રભાદિ પૃથિવીના ભેદથી સાત પ્રકારના છે. ચ શબ્દ પ્રત્યેકના સ્વગત અનેક ભેદોનો સૂત્રક છે. તે અનેક ભેદોને સૂત્રકાર ચિગ્ગ અને સંસ્થાનના વિચારમાં સ્વયમેવ વતાવશે. (પ્ર૦)—અવધિદાન ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં છે, અને નારકાદિ ભવ ઔદ્યયિક ભાવમાં વર્તે છે, તો વેદ્યાદિને ભવપ્રત્યય અવધિદાન કેમ

૩૩ અવધિ
પદ

॥૧૫૭૬॥

૨. નેરહયા પં ભત્તે ! કેનહયં હેતં ઓહિણા જાણંતિ પારીતિ ? બોગમા ! જહ્નનેણં અલ્લમાલયં, હનઘોરેણં વ-
ત્તારિ ગાહયાહં ઓહિણા જાણંતિ પારીતિ । રમણપ"મયુલ્લવિરહમા પં ઘંતે ! વેનતિયં સ્વેનં તોહિણા જાણંતિ

૨. હે મગવન્ ! નૈરયિકો કેહલા શેઝને અવધિવાન ઘહે જાણે અને વેને ? તે પૌતમ ! જમન્નમણી અમ્મો માલ અને પરુપ્પ
ચાર ગાહ પ્રમાણ શેઝને જાણે છે અને વેસે છે. હે મગવન્ ! રમણમા પ્રુથિવીના વૈરયિકો અનધિવાન ઘહે વેહાલે શોલ જાણે અને

ફહેવાય ? (હ) — આથી મોગ સમી, કારણ કે મગપત્તમ અવધિવાન છે તે પણ પામ્મણ્થી ક્ષમ્યોપજાએકજ છે. પરન્તુ તે ક્ષમ્યોપજામ
વેવ અને નારકોના મગમાં પરિણેને મગસમાં મમત કમ્યાતી ત્થિત્તી વેડે અવજમ મોગ છે. માત્રે 'મગપત્તમ' પણ કહેવાન છે. આ
સંગત્તે તન્નિરમ્મયમતા વૂળિમાદ કહે છે "વગ્ગ ઓત્તી મગ્ગેહસાયો વેવે, નામ્મણ્ણિયો વે વેવજમ્મ મયિ, તપ્પો માત્રે મગપત્તમમ્મો મગમ્મ ।"
ઉત્તરતે, દો નિ મગ્ગેહસાયો વેવ, કિંતુ દો મગ્ગેહમ્મો વેવજમ્મમ્મણિર વેવજમ્મ મગ્ગ, મો વિરૂત્તો ? મગ્ગીને આમાન્નમાણે વ તપ્પો
અવજમ્મમ્મો મગમ્મ" સિ. અવધિવાન ક્ષમ્યોપજાએકજ છે અને તેઓએ સામાન્યે મગ પીએએકજ આમાલ છે તો તેને મગપત્તમએકજ કિમ
કહેવાન ? હત્તર. — તે પણ ક્ષમ્યોપજાએકજ છે. પરન્તુ તે ક્ષમ્યોપજામ વેવ અને સામ્મોના મગમાં અવજમ મોગ છે. આથી મ્મ વપોત છે ?
વહીન્નીને આમાન્નમામન્ની વેડે, તેથી મગપત્તમએકજ કહેવાન છે. તમા નરોને ક્ષમ્યોપજાએકજ અવધે મોગ છે. હેમન્તે મગ્ગમોને અને મન્તે
લિવ્વ તોલ્લેવોતે, આથી પણ વ્ અન્ પરીકમ્મ વ્વગત અંદેક મોલીતો મુત્તક છે. મન્નુમોને અને મન્નુલિન્ન નિર્મોલીને અવધિવાન અવજમ
મોતે નથી, તેથી ક્ષમ્યોપજાએકજને સામાન્ય મોગ હતાં પણ મગપત્તમમ્મી આ મિલ છે. આમન્નએકજ વેતે ત્થી મગમ્મ અવધિવાન
ક્ષમ્યોપજાએકજ છે.

૪. ૧૧ પામાણે અવધિવામ્મો એવ કાપો. તવે તેમો વિમમ પતિપાવન કારમા માત્રે મુન્નકાર કોરિ છે. 'વેવજમ્મા પં' પ્રવાલિ. હે મગમ્મ ।

પાસંતિ ? ગોયમા ! જહન્નેણં અદ્દુદ્દાઈં ગાડયાઈં, ઉક્કોસેણં ચત્તારિ ગાડયાઈં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ! સ-
વ્વકરપ્પમાપુહવિનેરહયા જહન્નેણં તિણિ ગાડયાઈં, ઉક્કોસેણં અદ્દુદ્દાઈં ગાડયાઈં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ।
વાલ્લયપ્પમાપુહવિનેરહયા જહન્નેણં અદ્દાહજ્જાઈં ગાડયાઈં, ઉક્કોસેણં તિણિ ગાડયાઈં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ।
પંકપ્પમાપુહવિનેરહયા જહન્નેણં દોણિ ગાડયાઈં, ઉક્કોસેણં અદ્દાહજ્જાઈં ગાડયાઈં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ।
ધૂમપ્પમાપુહવિનેરહયા જહન્નેણં દિવદ્દં ગાડયાઈં, ઉક્કોસેણં દો ગાડયાઈં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ । તમાપુહ-
દેસે ? હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાડા ત્રણ ગાડ અને ઉત્કુટ ચાર ગાડ પ્રમાણ ક્ષેત્રને જાણે છે અને દેસે છે. શર્કરાપ્રમાના નૈરયિકો
જઘન્ય ત્રણ ગાડ અને ઉત્કુટ સાડા ત્રણ ગાડ અવધિજ્ઞાન વડે જાણે છે અને દેસે છે. વાલુકાપ્રમાના નૈરયિકો જઘન્ય અઢી ગાડ
અને ઉત્કુટ ત્રણ ગાડ અવધિજ્ઞાન વડે જાણે છે અને દેસે છે. પંકપ્રમાપૃથિવીના નૈરયિકો જઘન્ય વે ગાડ અને ઉત્કુટ અઢી ગાડ
અવધિજ્ઞાન વડે જાણે છે અને દેસે છે. ધૂમપ્રમા પૃથિવીના નૈરયિકો જઘન્ય દોઢ ગાડ અને ઉત્કુટ વે ગાડ અવધિજ્ઞાન વડે જાણે છે

નૈરયિકો કેટલું ક્ષેત્ર અવધિજ્ઞાન વડે જાણે છે ? इत्यादि सुगम છે. પરંતુ સાતમી નરકપૃથિવીમાં જઘન્ય પદની અપેક્ષા જઘન્ય અવધિ-
જ્ઞાન અરધો ગાડ છે અને રત્નપ્રમામાં ઉત્કુટ પદને આશ્રયી ઉત્કુટ અવધિજ્ઞાન ચાર ગાડનું છે. હવે દરેક નરકપૃથિવીમાં નૈરયિકોના
અવધિજ્ઞાનના વિષયનો વિચાર કરે છે—‘રયણપમ’ इत्यादि. हे भगवन् ! रत्नप्रभा पृथिवीना नैरयिको अवधिज्ञान वडे केटलुं क्षेत्र
जाणे ? इत्यादि सुगम છે. જઘન્યપદ અને ઉત્કુટપદના વિષયને સંગ્રહ કરનારી આ વે ગાથાઓ છે—“૧ અદ્દુદ્દ ૨ તિત્તિ ૩ અદ્દા-
હયાઈં ૪ દોન્નિ ૫-૬ દિવદ્દમેગં ચ । ૭ અદ્દં ચ ગાડ કગસો જહ્થતો રયણમાઈંસું ॥૨॥ ચત્તારિ ગાડયાઈં ૨ અદ્દુદ્દાઈં ૩ તિગાડયં ચેવ ।
૪ અદ્દાહજ્જા ૫ દોણિ ૬-૭ દિવદ્દમેગં ચ નરપસું ॥” રત્નપ્રભાદિ નરકપૃથિવીને વિષે જઘન્ય અવધિજ્ઞાન અનુક્રમે ૧ સાડાત્રણ ગાડ,

વિનેરહયા જહન્નેણ ગાડયં, ઉક્કોસેણં દિવહું ગાડયં ઓહિણા જાણન્તિ પાસંતિ । અધેસત્તમાए પુચ્છા । ગોયમા ! જહન્નેણં અહં ગાડયં, ઉક્કોસેણં ગાડયં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ।

૩. અસુરકુમારા પં મંતે ! ઓહિણા કેવહયં ચેત્તં જાણંતિ પાસંતિ ? ગોયમા ! જહન્નેણં પળવીસં જોઅણાહં, ઉક્કોસેણં અસંચેજ્જે દીવસસુદ્ધે ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ । નાગકુમારા પં જહન્નેણં પળવીસં જોઅણાહં, ઉક્કોસેણં અસંચેજ્જે દીવસસુદ્ધે ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ, એવં જાવ થળિયકુમારા । પંચિંદિયતિરિવલ્લજોળિયા પં મંતે !

સેણં સંચેજ્જે દીવસસુદ્ધે ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ, એવં જાવ થળિયકુમારા । પંચિંદિયતિરિવલ્લજોળિયા પં મંતે !

અને દેશે છે. તમઃપ્રમાપ્તિવીના નૈરયિકો જઘન્ય ગાડ અને ઉત્કૃષ્ટ દોઢ ગાડ અવધિજ્ઞાન વડે જાણે છે અને દેશે છે. સાતમી નરકપૃથિવી સંબન્ધે પુચ્છા. હે ગૌતમ ! જઘન્ય અર્ધ ગાડ અને ઉત્કૃષ્ટ એક ગાડ અવધિજ્ઞાનવડે જાણે છે અને દેશે છે.

૩. હે ભગવન્ ! અસુરકુમારો અવધિજ્ઞાનવડે કેટલું ક્ષેત્ર જાણે અને દેશે ? હે ગૌતમ ! જઘન્ય પચીશ યોજન, અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતા દ્વીપ-સમુદ્રોને અવધિજ્ઞાન વડે જાણે છે અને દેશે છે. નાગકુમારો જઘન્ય પચીશ યોજન અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતા દ્વીપ-સમુદ્રોને અવધિજ્ઞાન વડે જાણે છે અને દેશે છે. એ પ્રમાણે યાવત્ સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું. હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચો કેટલું

૨ ત્રણ ગાડ, ૩ અહી ગાડ, ૪ બે ગાડ, ૫ દોઢ ગાડ, ૬ એક ગાડ અને ૭ અર્ધ ગાડપ્રમાણ ક્ષેત્ર છે. અને ઉત્કૃષ્ટ ૧ ચાર ગાડ, ૨ સાડા-ત્રણ ગાડ, ૩ ત્રણ ગાડ, ૪ અહી ગાડ, ૫ બે ગાડ, ૬ દોઢ ગાડ અને ૭ એક ગાડ પ્રમાણ છે.

૩-૪. ભવનપતિ અને વ્યન્તરેને અવધિનો જઘન્ય પદે જે પચીશ યોજન પ્રમાણ વિષય છે તે જેઓની સૌથી જઘન્ય સ્થિતિ દસ હજાર વરસની છે તેઓની અપેક્ષાપ જાણવો. વાકીનાની અપેક્ષાપ ન સમજવો. આ સંબન્ધે માત્ર્યકાર કહે છે-“ પળવીસ જોયણાં દસવાસસ-

કેવઇયં લેત્તં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ? ગોયમા ! જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંલેજ્જે અસંલેજ્જે દીવસસુદ્ધે ! મણૂસા ણં ભંતે ! ઓહિણા કેવતિતં લેત્તં જાણંતિ પાસંતિ ? ગોયમા ! જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંલેજ્જ-તિભાગં, ઉક્કોસેણં અસંલેજ્જાહં અલોએ લોયપ્પમાણમેત્તાહં લંહાહં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ! વાણમંતરા જહા નાગકુમારા !

ક્ષેત્ર અવધિજ્ઞાનવડે જાણે અને દેસે ? હે ગૌતમ ! જઘન્ય આંગલનો અસંલ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અસંલ્યાતા દ્વીપ-સમુદ્રો જાણે છે અને દેસે છે. હે ભગવન્ ! મનુષ્યો અવધિજ્ઞાન વડે કેટલું ક્ષેત્ર જાણે અને દેસે ? હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલનો અસંલ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અલોકમાં લોકપ્રમાણમાત્ર અસંલ્યાતા સંહોને અનધિ વડે જાણે છે અને દેસે છે. વ્યન્તરો નાગકુમારની પેઠે જાણવા.

હસ્સિયા ટિહં જેસિ” રૂતિ-જેઓની વસ દહાર વરસની સ્થિતિ છે તેઓના અવધિજ્ઞાનનો વિષય પત્નીશ યોજન પ્રમાણ છે.” મનુષ્યના વિચારમાં ઉત્કૃષ્ટ પદે જે અલોકમાં લોક પ્રમાણ અસંલ્યાતા રાંડોને જાણે છે તે પરમાવધિની અપેક્ષાપ જાણું, કારણ કે તેનોજ પટલો વિષય હોય છે. આ તો સામર્થ્ય માત્રનું વર્ણન છે. જો પટલા શંખમાં તેને જોવા લાયક વિષય હોય તો તે હુપ પરત્તુ નથી, પણ કારણ કે અલોકમાં રૂપી દ્રવ્યોનો અસંભવ છે અને અવધિજ્ઞાનનો વિષય રૂપી દ્રવ્ય છે. કેવલ આ વિશેષ છે. જ્યાં સુધી ત્ત્ત્તી પણ સંપૂર્ણ લોકને હુપ ત્યાં સુધી અહીં સંકોચે જ વેસે છે, જ્યારે અવધિ અલોકમાં પણ પ્રસરે છે ત્યારે જેમ જેમ વધે છે તેમ તેમ લોકમાં સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મતર સ્કન્ધો વેસે છે, હેયેટં પરમાણુને પણ વેસે છે. કહું છે કે-” સામત્યમેત્તમુતં વટ્ઠલં જરૂર હોજ પેચ્છેજ્ઞા । ન ઉતં તત્થત્થિ જઓ સો રૂચિનિચંયણો ભણિઓ ॥ ૧ ॥ વદ્દંતો પુણ વાહિં લોગત્થં ચેન પાસદ્દ વલ્લં । મુદુમયરં સુદુમયરં પરમોદ્ધી જાવ

૪. જોહસિયા ણં મંતે ! કેવતિતં લેતં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ? ગોયમા ! જહન્નેણં સંલેજેં દીવસસુદ્દે, ઉ-
વ્વકોસેણવિ સંલેજે દીવસસુદ્દે ! સોહમ્મગદેવા ણં મંતે ! કેવતિતં લેતં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ? ગોયમા !
જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંલેજાતિભાંગં, ઉવ્વકોસેણં અહે જાવ હમીસે રયણપ્પમાએ હિદ્દિલ્લે ચરમંતે, તિરિયં જાવ
અસંલિજ્જે દીવસસુદ્દે, ઉડું જાવ સગાં વિમાણાં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ, એવં હંસાણગદેવાવિ ! સણંકુમાર-
દેવાવિ એવં ચેવ, નવરં જાવ અહે દોઢાએ સવ્વકરપ્પમાએ પુઢવીએ હિદ્દિલ્લે ચરમંતે, એવં માહિંદદેવાવિ ! વંમ-

૪. હે ભગવન્ ! જ્યોતિષિકો કેટલું ક્ષેત્ર અવધિજ્ઞાનવડે જાણે અને દેલે ? હે ગૌતમ ! જઘન્ય સંલ્યાતા દ્વીપ-સમુદ્રો અને
ઉત્કૃષ્ટ પણ સંલ્યાતા દ્વીપ-સમુદ્રોને જાણે અને દેલે. હે ભગવન્ ! સૌધર્મ દેવો કેટલું ક્ષેત્ર અવધિવડે જાણે અને દેલે ? હે ગૌતમ !
જઘન્ય અંગુલનો અસંલ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ નીચે યાવત્ આ રત્નપ્રમાના ચરમ ભાગને, તીરું અસંલ્યાતા દ્વીસમુદ્ર પર્યન્ત અનેઝર્ધ-
ઉપર પોતપોતાના વિમાનો સુધી અવધિજ્ઞાન વડે જાણે છે અને દેલે છે. એમ હંશાનદેવો પણ જાણવા. સનત્કુમાર દેવો પણ એમજ
સમજવા, પરન્તુ નીચે વીજી શર્કરાપ્રમા પૃથિવીના નીચેના ચરમભાગ સુધી જાણે અને દેલે. એમ માહેન્દ્ર દેવો પણ જાણવા. ત્રણલોક

પરમાણું ॥ ૨ ॥ “આ સામર્થ્યમાત્ર કાણું છે. જો અલોકમાં દેલવા લાયક હોય તો દેલે, પણ તેને દેલવા લાયક દ્રવ્ય ત્યાં નથી.
કારણ કે તેનો વિષય રૂપી દ્રવ્ય કાણો છે. લોકની વહાર વધતું અવધિજ્ઞાન લોકમાં રહેલા સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મતર દ્રવ્યને યાવત્ પરમાવધિ
પરમાણુને દેલે છે. આવા પ્રકારના પરમાવધિ વડે શુક્ત અવશ્ય અન્તર્મુદ્રતમાં કેવલજ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરે છે. જે માટે કાણું છે કે
“પરમોદ્દીનાણવિજ્ઞ કેવલમંતોમુદુત્તમિસેણં ! “પરમાવધિજ્ઞાનવાલો અન્તર્મુદ્રત માત્રમાં કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે.” (પ્ર૦)—ઐમાનિકોને

લોચલંતગદેવા તત્ત્વાણ પુઢવીણ હિદિલ્લે ચરમંતે, મહાસુવકસહસારગદેવા ચતુર્થીણ પંકપ્પમાણ પુઢવીણ હેદિલ્લે
ચરમંતે, આણયપાણયઆરણચ્ચુયદેવા અહે જાવ પંચમાણ ધૂમપ્પમાણ હેદિલ્લે ચરમંતે, હેદિમમણ્ણિમગેવેજ્જગ-
દેવા અધે જાવ છટ્ટાણ તમાણ પુઢવીણ હેદિલ્લે જાવ ચરમંતે ! ઉવરિમગેવિજ્જગદેવા ણં મંતે ! કેવતિયં સેત્તં
ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ? ગોયમા ! જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંસેજ્જતિભાગં, ઉવ્વકોસેણં અધે સત્તમાણ હેદિલ્લે
ચરમંતે, તિરિયં જાવ અસંસેજ્જે દીવસસુદ્ધે, ઉઠ્ઠુ જાવ સયાઈ વિમાણાઈ ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ! અણુત્તરો-

અને લાન્તક દેવો ત્રીજી વાલુકાપ્રમા પૃથિવીના નીચેના ચરમ ભાગને જાણે છે અને દેસે છે. મહાશુક્ર અને સહસાર દેવો ચોથી
પંકપ્રમા પૃથિવીના નીચેના ચરમાન્તને જાણે છે અને દેસે છે. આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત દેવો નીચે પાંચમી નરકપૃથિવીના
નીચેના ચરમ ભાગ સુધી જાણે છે અને દેસે છે. નીચેના અને મધ્યમ ત્રિકના ત્રૈવેયક દેવો નીચે છટ્ટી તમાપૃથિવીના નીચેના ચરમ
ભાગ સુધી જાણે છે. હે ભગવન્ ! ઉપરના ત્રૈવેયક દેવો કેટલું ક્ષેત્ર અવધિજ્ઞાન વડે જાણે અને દેસે ? હે ગૌતમ ! જઘન્ય
અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ નીચેની સાતમી નરકપૃથિવીના નીચેના ચરમાન્ત સુધી, તીરછું અસંખ્યાતા દ્વીપ-સમુદ્ર

જઘન્ય પદ્મે જે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ક્ષેત્ર ફણું છે, તેમાં અન્ય શંકા કરે છે-‘અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ક્ષેત્ર
વિષયક અવધિજ્ઞાન સૌથી જઘન્ય છે, અને સૌથી જઘન્ય અવધિજ્ઞાન તિર્યંચ અને મનુષ્યોમાંજ હોય છે, યીજાને વિશે હોતું નથી. કાર-
ણ કે આ સંવન્ધે માણ્યકાર સ્વરૂત ટીકામાં કહે છે-“ ઉત્કૃષ્ઠો મનુષ્યેષ્વેવ, નાન્યેપુ, મનુષ્યતિર્યગ્યોનિવેવ જઘન્યો નાન્યેપુ, ક્ષેપણાં
મધ્યમ પવેતિ ”-ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાન મનુષ્યોમાંજ હોય છે, યીજાને વિશે હોતું નથી. અને જઘન્ય અવધિ મનુષ્ય અને તિર્યંચોમાં જ હોય

વવાહ્યદેવા ણં ભંતે ! કેવતિયં લેત્તં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ।

૫. નેરહ્યાણં ભંતે ! ઓહી કિંસંઠિએ પન્નત્તે ? ગોયમા ! તપ્પાગારસંઠિએ પન્નત્તે । અસુરકુમારાણં પુચ્છા । ગોયમા ! પહ્લગસંઠિતે, એવં જાવ થણિયકુમારાણં । પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા । ગોયમા ! ગાણાસંઠા-

પર્યન્ત અને ઉપર પોતપોતાના વિમાનો સુધી અવધિજ્ઞાન વડે જાણે છે અને દેખે છે. હે ભગવન્ ! અનુત્તરૌપપાતિક દેવો કેટલું ક્ષેત્ર અવધિજ્ઞાન વડે જાણે અને દેખે ? હે ગૌતમ ! સંપૂર્ણ લોકનાડીને અવધિવડે જાણે છે અને દેખે છે.

૫. હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને અવધિજ્ઞાન કેવા સંસ્થાન-આકારવાલું હોય ? હે ગૌતમ ! તેઓને ત્રાપાના આકાર જેવું સંસ્થાન કહ્યું છે.

છે, વીજાને હોતું નથી. વાકીના જીવોને મધ્યમ અવધિ હોય છે." તો કેમ અહીં વૈમાનિકોને સર્વે જઘન્ય અવધિ કહ્યું ? (૩૦)-સૌધર્માદિ દેવોને પરમવર્થી આવેલું અવધિજ્ઞાન ઉત્પત્તિ કાળે સંભવે છે, અને તે કદાચિત્ સર્વજઘન્ય પળ હોય, ઉત્પન્ન થયા પછી તો તે ભવમાં ઉત્પન્ન થયેલું અવધિ હોય છે, માટે કંઈ પણ દોષ નથી. આ સંવન્ધે દુષ્પ્રમાકાલરૂપી અન્ધકારમાં નિમગ્ન થયેલ જિન પ્રવચનને પ્રકાશ કરવામાં પ્રદીપ સમાન જિનભદ્ર ગણિ ક્ષમાશ્રમણ કહે છે-"વૈમાણિયાણમંગુલભાગમસંઘં જહન્નઓ હોઈ । ઉચવાપ પરમચિઓ તબ્ભવજો હોઈ તો પચ્છા" ॥-વૈમાનિકોને અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અવધિ જઘન્યથી હોય છે, તે ઉપપાત કાળે પરમવર્થી આવેલું જાણવું. અને ત્યાર પછી તે ભવમાં ઉત્પન્ન થયેલું અવધિ હોય છે." ઉપર યાવત્ પોતાના વિમાનો સુધી પટલે પોતાના વિમા- નના શિખર અને ધ્વજાદિ પર્યન્ત હોય છે. 'સંભિન્નં લોગનાલિં' તિ-સંભિન્ન-પરિપૂર્ણં ચૌદ રજ્જુ પ્રમાણ લોકનાડી પર્યન્ત હોય છે.

૫. હવે સંસ્થાન દ્વાર કહે છે-'નેરહ્યા ણં' इत्यादि. હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને અવધિજ્ઞાન કેવા સંસ્થાન-આકારવાલું છે ? 'તપ્પા-

ળસંઠિએ, એવં મણૂસાળવિ । વાળમંતરાણં પુચ્છા । ગોયમા ! પહહગસંઠાણસંઠિએ । જોતિસિયાણં પુચ્છા । ગોયમા !
જ્ઞહ્લરિસંઠાણસંઠિએ પન્નત્તે । સોહમ્મગદેવાણં પુચ્છા । ગોયમા ! હહ્લુમુયંગાગારસંઠિએ પન્નત્તે, એવં જાવ અચ્ચુય-
દેવાણં । ગેવેજ્ઞગદેવાણં પુચ્છા । ગોયમા ! પુપ્ફચંગેરિસંઠિએ પન્નત્તે । અણુત્તરોવવાહયાણં પુચ્છા । ગોયમા ! જવ-

અસુરકુમારો સંબન્ધે પુચ્છા. હે ગૌતમ ! પાલાના જેવા સંસ્થાનવાલું છે. એ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું. પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્છો
સંબન્ધે પ્રશ્ન. હે ગૌતમ ! અનેક પ્રકારના આકારવાલું છે. એ પ્રમાણે મનુષ્યોને પણ જાણવું. વ્યન્તરો સંબન્ધે પુચ્છા. હે ગૌતમ ! પટ-
હના-ઢોલના જેવું સંસ્થાન છે. જ્યોતિષિકો સંબન્ધે પુચ્છા. હે ગૌતમ ! તેનો આકાર ફાલરના જેવો છે. સૌધર્મ દેવો સંબન્ધે પુચ્છા.
હે ગૌતમ ! તેનો આકાર હમા રહેલા મૃદફાના જેવો છે. એ પ્રમાણે યાવત્ અચ્યુત દેવો સુધી જાણવું. ઐવેયક દેવો સંબન્ધે પ્રશ્ન. હે ગૌતમ !

ગારસંઠિપ્પિત્તિ તપ્ર-ત્રાપો, કાષ્ઠનો સમુદાય વિશેષ, જે નદીના પ્રવાહ વડે તરાતો દુરથી લવાય છે, તે લાંવો અને ત્રિકોણ હોય છે.
તેના આકાર જેવો નારકોના અવધિવાનનો આકાર છે. અસુરકુમારાદિ વધાય ભવનપતિઓને અવધિ પાલાના આકાર જેવું છે. પાલો લાટ
દેશમાં ધાન્ય ભરવાનું પાત્ર વિશેષ છે. તે ઉપર અને નીચે લાંવો અને ઉપર કાંઈક સાંકડો હોય છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યચો અને મનુષ્યોને
અવધિનો અનેક પ્રકારનો આકાર છે. જેમ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં મત્સ્યો વિવિધ આકારવાળા હોય છે, વઢી ત્યાં મત્સ્યોનું વલયની
આકૃતિવાલું સંસ્થાન નિષેધું છે, અને તિર્યચ અને મનુષ્યોના અવધિનું તે પણ સંસ્થાન હોય છે. કહ્યું છે કે-“નાળાગારો તિરિયમણુ-
પણુ મચ્છા સયંભૂરમણે વ્વ । તત્થ વલયં નિસિદ્ધં તસ્સ પુણ તયંપિ હોજ્ઞાહિ ॥ જેમ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં મત્સ્યો અનેક પ્રકારના
આકારવાળા હોય છે તેમ તિર્યચ અને મનુષ્યોમાં અવધિ અનેક આકારવાલું છે. તે મત્સ્યોમાં વલયનો આકાર નિષેધો છે, પરન્તુ
તેનો તો તે આકાર પણ હોય છે. વ્યન્તરોને પટહની આકૃતિવાલું અવધિ છે. પટહ વાદ્ય વિશેષ છે, જેને ઢોલ કહેવામાં આવે છે.” તે

૬. નેરહ્યાણં ભંતે ! ઓહિસ્સ કિં અંતો, બાહિં ? ગોયમા ! અંતો, નો બાહિં, એવં જાવ થણિયકુમારા ! પંચિં-
વિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા ! ગોયમા ! નો અંતો, બાહિં ! મણૂસાણં પુચ્છા ! ગોયમા ! અંતો, બાહિં !

૬. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો અવધિજ્ઞાનના અન્તઃ-મધ્યવર્તી હોય છે કે બહાર હોય છે ? હે ગૌતમ ! તેઓ અન્તઃ-મધ્યવર્તી હોય
છે, પણ બહાર હોતા નથી. એ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો સંબન્ધે પુચ્છા. હે ગૌતમ ! તેઓ અવધિના અ-

મુદંગ છે. પુણ્ણની મળા વહે શિલા સહિત ભરેલી પુણ્ણચંગેરી કહેવાય છે. ઉમ્મો કુમારિકાનો સરકંચુક પ 'જવનાલક કહેવાય છે.'
આ સંસ્થાનોના પ્રતિપાદન કરવા વહે આ વાવત જણાવેલી છે કે ભવનપતિ અને વ્યન્તરોને ઉપર અધિક અવધિજ્ઞાન હોય છે. વૈમા-
નિકોને નીચે અને જ્યોત્તિષ્કો અને નારકોને તીરછું વધારે અવધિજ્ઞાન હોય છે. તથા મનુષ્ય અને તિર્યંચોને વિચિત્ર અવધિજ્ઞાન હોય
છે. આ સંબન્ધે કહ્યું છે કે-“ભવણવદ્વચ્ચણયરાણં ઉદ્ધં વહુગો અહો ય સેસાણં । નારગજોઈસિયાણં તિરિયં ઓરાલિઓ ચિત્તો ”॥ ભવન-
પતિ અને વ્યન્તરને ઝઘ્ઘ, વાકીનાને નીચે, નારક અને જ્યોત્તિષ્કોને તીરછું વહુ અવધિ હોય છે. તથા ઔદારિકાવધિજ્ઞાન-તિર્યંચ અને
મનુષ્ય સંવન્ધી અવધિ વિચિત્ર હોય છે.

૬. તથા નારક, ભવનપતિ વ્યન્તર. જ્યોત્તિષ્ક અને વૈમાનિકો તેવા પ્રકારના ભવસ્વભાવથી અવધિના મધ્યવર્તી હોય છે પણ વધાર
હોતા નથી. તાત્પર્ય એ છે કે તેઓ ચોતરફ પ્રકાશવાળા અને સ્વ સંવન્ધી અવધિવાળા હોય છે, પણ સ્પર્દકાવધિવાળા કે ચિહ્નિત્તાવધિવાળા
હોતા નથી. તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો તેવા પ્રકારના ભવસ્વભાવથી અવધિના મધ્યવર્તી હોતા નથી, પણ વહાર હોય છે, અહીં પણ આ ભાવાર્થ

૧. જવનાલક-કન્યા ચોલક, આ મરુદેશ વગેરેમાં પ્રસિદ્ધ ચળીલા રૂપ કન્યાના વણની સાથે સીવેલો કે જેથી વલ્લ સ્વસે નહિ તે
કન્યાના મસ્તકના ભાગ વહે પહેરાય છે.

વાણમંતરજોહસિયવેમાણિયાણં જહા નેરહયાણં ।

૭. નેરહયાણં ભંતે ! કિં દેસોહી, સંબોહી ? ગોયમા ! દેસોહી, નો સંબોહી, એવં જાવ થણિયકુમારા ! પંચિ-
દિયતિરિક્તજોણિયાણં પુચ્છા । ગોયમા ! દેસોહી, નો સંબોહી ! મણૂસાણં પુચ્છા । ગોયમા ! દેસોહીચિ સંબો-
હીચિ । વાણમંતરજોહસિયવેમાણિયાણં જહા નેરહયાણં ।

૮. નેરહયાણં ભંતે ! ઓહી કિં આણુગામિતે, અણાણુગામિતે, વઢુમાણતે, હીયમાણએ, પડિવાઈ, અપ્પડિવાઈ,

ન્તા:-મધ્યવર્તી પળ હોય છે અને બહાર પળ હોય છે. મનુષ્યો સંબંધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! તેઓ અવધિના અન્ત-મધ્યવર્તી પળ હોય છે અને બાહ્ય પળ હોય છે. વ્યન્તર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિકોને નૈરયિકોની પેઠે જાણવું.

૭. હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને દેશાવધિ હોય છે કે સર્વાવધિ હોય છે ? હે ગૌતમ ! દેશાવધિ હોય છે, પણ સર્વાવધિ હોતું નથી.
૫. પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું, પંચેન્દ્રિય તિર્યકો સંબંધે પ્રશ્ન. હે ગૌતમ ! તેઓને દેશાવધિ હોય છે, વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોને નૈરયિકોની જેમ કહેવું.
૬. હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને અવધિજ્ઞાન આનુગામિક, અનાનુગામિક, વર્ધમાન, હીયમાન, પ્રતિપાતી, અપ્રતિપાતી, અવસ્થિત કે

છે-તિર્યક પંચેન્દ્રિયો તેવા પ્રકારના ભવસ્વભાવથી સ્પર્દકાવધિવાળા, કે જેનું સર્વતઃપ્રકાશી અવધિજ્ઞાન વચ્ચે વિહ્વિન્ન થયું છે પવા હોય છે. પટલે સ્પર્દકાદિરૂપ અવધિવાળા હોય છે એ ભાવાર્થ છે.

૭. દેશાવધિ અને સર્વાવધિના વિચારમાં મનુષ્ય સિવાય ઘડાય દેશાવધિવાળા અને મનુષ્યો દેશાવધિવાળા પણ અને સર્વાવધિ-
વાળા પણ હોય છે. કારણ કે તેઓને પરમાવધિનો પળ સંભવ છે.

૮. આનુગામિકાદિના વિચારમાં તારક, ભવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકો આનુગામિક, અપ્રતિપાતી અને અવસ્થિત

અવદિ, અણવદિ ? ગોયમા ! આણુગામિ, નો અણાણુગામિ, નો વદ્ધમાણતે, નો હીયમાણ, નો પડિવાઈ, અપ્પડિવાઈ, અવદિ, નો અણવદિ, એવં જાવ થણિયકુમારાણં ! પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા ! ગોયમા ! આણુગામિતેવિ જાવ અણવદિ, એવં મણૂસાણવિ ! વાણમંતરજોતિસિયવેમાણિયાણં જહા નેરહયાણં !

પણવણાએ ભગવદેવે તેતીસદ્ધમં ઓહિપદં સમત્તં ॥ ૩૩ ॥

અનવસ્થિત હોય છે ? હે ગૌતમ ! આનુગામિક હોય છે પણ અનાનુગામિક હોતું નથી, વર્ધમાન હોતું નથી, હીયમાન હોતું નથી, પ્રતિપાતી હોતું નથી, અપ્રતિપાતી હોય છે, અવસ્થિત હોય છે, પણ અનવસ્થિત હોતું નથી. એ પ્રમાણે સ્તનિત્તકુમારો સુધી જાણવું. પંચેન્દ્રિય તિયવો સંબન્ધે પ્રશ્ન. હે ગૌતમ ! આનુગામિક પણ હોય છે, યાવત્ અનવસ્થિત પણ હોય છે. એ પ્રમાણે મનુબ્યોને પણ કહેવું. વ્યન્તર, ય્યોતિષિક અને વૈમાનિકોને નૈરયિકોની પેઠે કહેવું.

પ્રજ્ઞાપના ભગવતીના અનુવાદમાં તેત્રીશમું અવધિપદ સમાપ્ત.

અવધિવાળા હોય છે, પરન્તુ તેવા ભવસ્વભાવથી અનાનુગામિક, વર્ધમાન, હીયમાન, પ્રતિપાતો અને અનવસ્થિત અવધિવાળા હોતા નથી. તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય અને મનુબ્યોને આઠે પ્રકારના અવધિ હોય છે.

શ્રીમદ્ આચાર્ય મલ્લયગિરિચિત્ત પ્રજ્ઞાપના ટીકાના અનુવાદમાં તેત્રીશમું અવધિ પદ સમાપ્ત.

ચતુર્તીસદ્મં પરિચારણાપયં ।

અણંતરાગયાહારે ૧, આહારે ભોયણાઈ ય ૨ । પોગલા નેવ જાણંતિ ૩, અજ્ઞવસાણા ૪ ય આહિયા ॥
સમ્મત્તસ્સાહિગમે ૫ તત્તો પરિચારણા ૬ ય બોદ્ધવ્વા । કાએ ફાસે રૂવે સદ્દે ય મણે ય અપ્પબંહું ૭ ॥

ચોત્રીશસું પ્રવીચાર પવ

૧ અનન્તરાગત આહારક-ઉત્પત્તિ સમયે તુરત આહાર કરનાર, ૨ આહાર વિષે આભોગ અને અનાભોગપણું, ૩ આહારપણે ગ્રહણ કરેલા પુદ્ગલો જાણતા નથીવેગેરે, ૪ અધ્યવસાયોનું કથન, ૫ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ, ૬ તે પછી કાય, સ્પર્શ, રૂપ, શબ્દ અને મન સંબન્ધે પરિચારણા-વિષયોપભોગ અને ૭ તેઓનું અલ્પબહુત્વ-એ સાત અધિકારો ચોત્રીશમા પદમાં કહેવાના છે.

પ પ્રમાણે તેત્રીશમું પદ કહ્યું, હવે ચોત્રીશમા પદનો પ્રારંભ કરાય છે, તેનો સમ્બન્ધ આ પ્રમાણે છે—પૂર્વના પદમાં જ્ઞાનના પરિણામ વિશેષરૂપ અવધિજ્ઞાન સમ્બન્ધે કહ્યું, અને અહીં પરિણામના સમાનપણાથી વેદના પરિણામવિશેષરૂપ પ્રવીચાર કહેવાય છે. તેમાં સર્વ વક્તવ્યતાનો સંગ્રહ કરનાર આ બે ગાથા છે—‘અણંતરાગયાહારે’ इत्यादि. પ્રથમ અનન્તરાગત આહારક-અનન્તર-ઉત્પત્તિ સમયે તુરત જ એક પળ સમયના અન્તર સિવાય આહાર કરનાર નૈરયિકાદિ કહેવા યોગ્ય છે. ૨ ત્યારપછી ‘આહારે ભોયણાઈ ય’—આહાર વિશે આભોગના-આભોગપણું, इच्छापूर्वक આહાર ગ્રહણ કરવો, આદિ શબ્દથી આહારને વિશે અનાભોગપણું પડલે અનાભોગપણે આહાર ગ્રહણ કરવા સમ્બન્ધે કહેવા યોગ્ય છે. જેમકે હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને આહાર આભોગનિર્વર્તિત-इच्छापूर्वक હોય છે કે અનાભોગનિર્વર્તિત-इच्छा સિવાય હોય છે-इत्यादि. ૩ તથા ‘પોગલા નેવ જાણંતિ’ इति-નૈરયિકો આહારપણે ગ્રહણ કરેલા પુદ્ગલો જાણતા નથી-इत्यादि ચોત્રીશ દંડકના અનુક્રમથી કહેવા યોગ્ય છે. ૪ ‘અજ્ઞવસાણા ય આહિયા’ ત્યારપછી નૈરયિકાદિના અનુક્રમે અધ્ય-

૧. નૈરઙ્યા ણં મંતે ! અણંતરાહારા, તત્તો નિવ્વત્તણા, તત્તો પરિયાહણયા, તત્તો પચ્છા વિહ-
વ્વણયા ? હંતા ! ગોયમા ! નૈરઙ્યા ણં અણંતરાહારા, તત્તો નિવ્વત્તણયા, તત્તો પરિયાદિણયા, તત્તો પરિણામયા,
તત્તો પરિયારણયા, તત્તો પચ્છા વિહવ્વણયા ! અસુરકુમારા ણં મંતે ! અણંતરાહારા, તત્તો નિવ્વત્તણયા, તત્તો
પરિયાહણયા, તત્તો પરિણામયા, તત્તો વિહવ્વણયા, તત્તો પચ્છા પરિયારણયા ? હંતા ! ગોયમા ! અસુરકુમારા

૧. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો અનન્તરાહાર-ઉત્પત્તિ સમયે તુરત આહાર કરનારા હોય ? તે પછી શરીરની ઉત્પત્તિ, તે પછી પ-
ર્યાદાન-પુદ્ગલોતું ગ્રહણ, તે પછી તેનો પરિણામ, તે પછી પરિચારણા-વિયોપભોગ અને ત્યાર વાદ વિકુર્વણા કરે છે ? હા ગૌતમ !
નૈરયિકો ઉત્પત્તિ સમયે તુરત આહાર કરનારા હોય છે, તે પછી શરીરની ઉત્પત્તિ થાય છે, ત્યાર વાદ પુદ્ગલોતું ગ્રહણ થાય છે,
તે પછી તેનો પરિણામ, તે પછી પરિચારણા અને પછી વિકુર્વણા કરે છે. હે ભગવન્ ! અસુર કુમારો ઉત્પત્તિસમયે તુરત આહાર કરનારા
વસાયો કહેલા છે. સૂત્રમાં પુંલિંગનો નિર્દેશ પ્રાકૃત હોવાથી થયો છે. 'ચ' શબ્દ પૂર્વેની અપેક્ષા સમુચ્ચયના અર્થમાં છે ૫ ત્યારપછી
'સમ્મત્તસ્સ અદ્દિગમે' સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ ચોવીશ દંડકના ક્રમથી વિચારવા યોગ્ય છે. ૬ 'તત્તો' ત્યારપછી પટલે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિના
પ્રતિપાદનના પછી કાય, સ્પર્શ, રૂપ, શબ્દ અને મન વિષે પરિચારણા કહેવા યોગ્ય છે ૭ તે પછી કાયપ્રવિચારાદિતું 'અપ્પવહુ'-અલ્પવહુ-
પ્રભાવ પ્રધાન નિર્દેશ હોવાથી અલ્પવહુત્વ કહેવા યોગ્ય છે.

૧ હવે 'થથોદ્દેશ નિર્દેશઃ' ઉદ્દેશના ક્રમને અનુસરી નિર્દેશ થાય છે-પ ન્યાયથી પ્રથમ અનન્તરાગત આહારનો વક્તવ્યતા કહેવાની
ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર આ સૂત્ર કહે છે—'નૈરઙ્યાણં મંતે !' इत्यादि. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો અનન્તરાહારાઃ-ઉત્પત્તિ સમયે તુરત આહાર
કરનારા છે ? इत्यादि. હે ભદન્ત !—પરમ કલ્યાણના યોગવાળા પરમ સુખના યોગવાળા હે ભગવન્ ! નૈરયિકો 'જં' વાક્યાલદ્વારમાં વપરાય છે.

અણંતરાહારા, તત્તો નિવ્વત્તણયા, જાવ તત્તો પચ્છા પરિચારણયા, એવં જાવ થણિયકુમારા. ! પુઢવિકાહયા ણં
ભંતે ! અણંતરાહારા, તત્તો નિવ્વત્તણયા, તત્તો પરિચારણયા, તત્તો પરિચારણયા, તત્તો વિઠ્ઠવણ-
યા ? હંતા ! ગોયમા ! તં ચેવ જાવ પરિચારણયા, નો ચેવ ણં વિઠ્ઠવણયા ! એવં જાવ ચઠરિંદિયા, નવરં વાઠ-

હોય છે, તે પછી શરીરની ઉત્પત્તિ, તે પછી પુદ્ગલોનું ગ્રહણ, તે પછી પરિણામ, પછી વિકુર્વણા, અને તે પછી પરિચારણા કરે
છે ? હા ગૌતમ ! અસુરકુમારો ઉત્પત્તિ સમયે તુરત આહાર કરે છે, પછી શરીરની ઉત્પત્તિ થાય છે, યાવત્ તે પછી પરિચારણા કરે
છે. એ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી કહેવું. હે ભગવન્ ! ધૃથિવીકાયિકો અનન્તરાહાર-ઉત્પત્તિ સમયે તુરત આહાર કરનારા હોય છે ?
તે પછી શરીરની ઉત્પત્તિ, ત્યાર પછી પુદ્ગલોનું ગ્રહણ, પછી તેનો પરિણામ, પછી પરિચારણા-વિષયોપભોગ અને તે પછી વિકુર્વણા કરે
છે ? હા ગૌતમ ! તેમજ જાણવું, યાવત્ પરિચારણા કરે છે, પણ વિકુર્વણા કરતા નથી. એ પ્રમાણે ચઠરિન્દ્રિયો સુધી જાણવું. પરન્તુ

‘અનન્તરાગતઆહારાઃ’ ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રની પ્રાપ્તિ સમયે જ આહાર કરનાર હોય ? તે પછી ઉત્પત્તિ સમયે આહારના ગ્રહણથી આરંભી અનુક્રમે
તેઓના શરીરની નિર્વર્તના-ઉત્પત્તિ થાય છે ? ‘તત્તો પરિચારણયા’ તે પછી શરીરની ઉત્પત્તિથી આરંભી પર્યાદાન-યથાયોગ્યપણે અન્ન અને
પ્રત્યજ્ઞોવઢે લોમાહારાદિદ્વારા ચોતરફથી પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે. ? ‘તત્તો પરિણામયા’ તે પુદ્ગલો ગ્રહણ કર્યા પછી તુરત તે પુદ્ગલોનો
ઇન્દ્રિયાદિરૂપે પરિણામ થાય છે ? ઇન્દ્રિયાદિરૂપે પરિણામ થયા પછી યથાયોગ્ય પ્રમાણે પરિચારણા-શબ્દાદિ વિષયનો ઉપભોગ થાય છે ?
તે પછી વિકુર્વણા-વૈક્રિયલઘ્ધિવઢે અનેક પ્રકારે અનેક રૂપવાળા વૈક્રિય શરીર થાય છે ? એ પ્રશ્ન કર્યો પડલે ભગવાન્ ઉત્તર આપે
છે—‘હન્તા ગોયમા’ ! इत्यादि. हा गौतम ! अहीं ‘हन्त’ स्वीकारना अर्थमां छे. नैरयिको ‘अन्तराहाराः’ उत्पत्ति समये तुरत आहार
करनारा होय छे. इत्यादि ए प्रमाणे जेम नैरयिकोनी अन्तराहारादिनी चक्तव्यता कही तेम असुरकुमारथी आरंभी स्तनितकुमार सुधीना

वकाइया पंचिदियतिरिक्खजोणिया मणूसा य जहा नेरइया, वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा ।
वायुकायिको, पंचेन्द्रिय तिर्यचो अने मनुष्यो नैरयिकोनी पेठे समजवा. व्यन्तर, ज्योतिपिक अने वैमानिको असुरकुमारोनी पेठे जाणवा.

भवनपति देवोनी पण कहेवी. परंतु पटलो विशेष छे के. असुरकुमारादिने पूर्वे विकुर्वणा होय छे अने पछीथी परिचारणा-विषयोप-
भोग होय छे. कारण के तेओ विशिष्ट शब्दादि विषयोना उपभोगनी इच्छा यतां पूर्वे इष्ट वैक्रियरूप करे छे अने पछीथी शब्दादि
विषयनो उपभोग करे छे य नियम छे. वाकीना जीवो शब्दादि विषयना उपभोगनी प्राप्ति यतां हर्षना वशथी अत्यंत विशिष्ट शब्दादिना
उपभोगनी इच्छाथी के बीजा कोइ पण कारणथी विकुर्वणा करे छे. तेथी तेओने पूर्वे शब्दादि विषयना उपभोगरूप प्रविचारणा होय
छे अने पछीथी विकुर्वणा होय छे. पृथिवीकायना विषयमां प्रश्रसूत्र तेमज कहेबुं, अने उत्तरसूत्र परिचारणा सुधी कहेबुं. कारण के
तेओने पण स्पर्शना उपभोगनो संभव छे. 'नो चेव णं विउव्वणया' परन्तु तेओने विकुर्वणा न कहेवी. कारण के तेओने वैक्रियलब्धिना
असंभव छे. य प्रमाणे-पृथिवीकायिकनी पेठे वायुकाय सिवायना अक्कायथी मांडी चउरिन्द्रिय सुधी जाणवा. कारण के ते वधाने पण
वैक्रियलब्धि नहि होवाथी सूत्रुं समानपणुं छे. वायुकाय संवन्धे विशेषता कहेवानी इच्छावाळा सूत्रकार समान पाठ होवाथी वायु-
काय सहित पंचेन्द्रिय तिर्यच अने म प्योनुं अतिदेश-समानपणुं वतावे छे. 'नवरं' इत्यादि. 'जहा नेरइया' जेम नैरयिको कद्या तेम वायु-
कायिकादि कहेवा. तात्पर्य य छे के. नैरयिकनी पेठे विकुर्वणा पण एओने कहेवी. कारण के तेओने वैक्रियलब्धिना संभव छे.
पण ते प्रविचारणा-विषयोपभोगनी पछी होय छे. "वाणमंतरजोइसवेमाणिया जहा असुरकुमारा"—व्यन्तर, ज्योतिष्क अने वैमानिको
असुरकुमारनी पेठे कहेवा. पटले असुरकुमारोनी पेठे व्यन्तरादिने पण पूर्वे विकुर्वणा अने पछी परिचारणा कहेवी. कारण के वधाय
देवोनी तेवा प्रकारनो स्वभाव छे. मूलटीकामां कहुं छे के "पुब्बं विउव्वणा खलु पच्छा परियारणा सुरगणां । सेसाण पुव्वपरियारणा
उ पच्छा विउव्वणया ॥" पूर्वे विकुर्वणा अने पछी परिचारणा वधा देवोने होय छे अने वाकीनाने पूर्वे परिचारणा अने पछी विकुर्वणा होय छे.

૨. નેરહ્યા ણં મંતે ! આહારે કિં આભોગનિવ્વત્તિતે ? ગોયમા ! આભોગનિવ્વત્તિતે અણાભોગનિવ્વત્તિતે ! એવં અસુરકુમારાણં જાવ વેમાણિયાણં, ણવરં ઇગિંદિયાણં નો આભોગનિવ્વત્તિતે, અણાભોગનિવ્વત્તિતે ! નેરહ્યા ણં મંતે ! જે પોગ્ગહે આહારત્તાએ ગિણ્હંતિ તે કિં જાણંતિ પાસંતિ આહારેંતિ, ઉદાહુ ન યાણંતિ ન પાસંતિ આહારેંતિ ? ગોયમા ! ન યાણંતિ ન પાસંતિ આહારેંતિ, એવં જાવ તેહંદિયા ! ચઝરિંદિયાણં પુચ્છા ! ગોયમા ! અત્થેગતિયા ન યાણંતિ પાસંતિ આહારેંતિ, અત્થેગહ્યા ન યાણંતિ ન પાસંતિ આહારેંતિ !

૨. હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને આહાર શું આભોગનિર્વર્તિત-ઇચ્છાપૂર્વક હોય છે કે અનાભોગનિર્વર્તિત-ઇચ્છા સિવાય હોય છે ? હે ગૌતમ ! આભોગનિર્વર્તિત પળ હોય છે અને અનાભોગનિર્વર્તિત પળ હોય છે. એ પ્રમાણે અસુરકુમારો યાવત્ વૈમાનિકોને જાણવું. પરન્તુ એકેન્દ્રિયોને આભોગનિર્વર્તિત-ઇચ્છા પૂર્વક આહાર હતો નથી, પણ અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર હોય છે. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો જે પુદ્ગલો આહારપણે ગ્રહણ કરે છે તે શું જાણે છે, દેખે છે અને તેનો આહાર કરે છે, અથવા જાણતા નથી, દેખતા નથી અને આહાર કરે છે ? હે ગૌતમ ! તેઓ જાણતા નથી, દેખતા નથી અને આહાર કરે છે. એ પ્રમાણે તેહિન્દ્રિયો સુધી જાણવું. ચઝરિન્દ્રિયો સંબન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! કેટલા

૨. હવે આદાર વિશે આભોગ-સંકલ્પનો વિચાર કરવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે—‘નેરહ્યા ણં મંતે ! આહારે’ इत्यादि. હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને આભોગનિર્વર્તિત આહાર હોય છે કે અનાભોગનિર્વર્તિત હોય છે ? इत्यादि. જ્યારે મનોવ્યાપાર પૂર્વક આદાર પ્રહણ કરે છે ત્યારે આભોગનિર્વર્તિત અને તે સિવાય ચાકીના કાલે અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર હોય છે. અને તે લોમાદાર જાણવો. પ પ્રમાણે વાકીના જીવોને આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત આદારનો વિચાર કરવો. પરન્તુ એકેન્દ્રિયોને અત્યંત અલ્પ અને અસમર્થ-અસ્પષ્ટ મનોદ્રવ્યની લલ્લિ

પંચિદિયતિરિક્તજોણિયાણં પુચ્છા । ગોયમા ! અત્યેગતિયા જાણંતિ પાસંતિ આહારેંતિ ૧, અત્યેગતિયા જાણંતિ ન પાસંતિ આહારેંતિ ૨, અત્યેગતિયા ન યાણંતિ પાસંતિ આહારેંતિ ૩, અત્યેગતિયા ન જાણંતિ ન પાસંતિ આહારેંતિ ૪, એવં જાવ મણુસ્સાણવિ । વાણમંતરજોહસિયા જહા નેરહ્યા । વેમાણિયાણં પુચ્છા । ગોયમા ! અત્યેગતિયા જાણંતિ પાસંતિ આહારેંન્તિ, અત્યેગતિયા ન જાણંતિ ન પાસંતિ આહારેંન્તિ । સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્છહ-‘વે-

એક જાણતા નથી, દેખે છે અને આહાર કરે છે, અને કેટલા એક જાણતા નથી, દેખતા નથી અને આહાર કરે છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો સંવન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! ૧ કેટલા એક જાણે છે, દેખે છે અને આહાર કરે છે. ૨ કેટલાએક જાણે છે દેખતા નથી અને આહાર કરે છે. ૩ કેટલા એક જાણતા નથી, દેખે છે અને આહાર કરે છે. ૪ કેટલાએક જાણતા નથી, દેખતા નથી અને આહાર કરે છે. ૫ પ્રમાણે મનુષ્યોને પણ કહેવું. વ્યન્તર અને હ્યોતિક્કો નૈરયિકોની પેઠે જાણવા. વૈમાનિકો સંવન્ધે પ્રશ્ન. હે ગૌતમ ! ૧ કેટલાએક જાણે

હોવાથી સ્પષ્ટ મનોવ્યાપાર હોતો નથી, તેથી તેઓને હમેશાં અનાભોગનિર્વર્તિત જ આહાર હોય છે, પરન્તુ કદિ પણ આભોગનિર્વર્તિત આહાર હોતો નથી. હવે આદ્યારપણે ગ્રહણ કરાતા પુદ્ગલોને વિશે જ્ઞાન અને દર્શનનો વિચાર કરે છે-‘નેરહ્યાણં મંતે’ ! इत्यादि. हे भगवन् ! नैरयिको (णं वाक्यालंकारमां वपराय છે) જે પુદ્ગલોને આદ્યારપણે ગ્રહણ કરે છે તે પુદ્ગલોને જાણે છે અને દેખે છે, અથવા જાણતા નથી અને દેખતા નથી ? ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! તેઓ અવધિજ્ઞાન વડે જાણતા નથી. કારણ કે લોમાહાર રૂપે તે પુદ્ગલો અતિ સૂક્ષ્મ હોવાથી નારકોને અવધિજ્ઞાનનો વિષય થતા નથી. તેમ તે દેખતા પણ નથી, કારણ કે તે ચક્ષુહિન્દ્રિયનો વિષય નથી. વેદિન્દ્રિયો પણ જાણતા નથી, કારણ કે તેઓ મિથ્યાજ્ઞાની હોવાથી તેઓને તેવું સમ્યગ્જ્ઞાન થતું નથી. વેદિન્દ્રિયોને મતિઅજ્ઞાન છે અને તે પણ અસ્પષ્ટ છે, તેથી પોતા વડે ગ્રહણ કરતા પ્રક્ષેપાદ્યારને પણ સમ્યક્ જાણતા નથી, તેમ ચક્ષુહિન્દ્રિય નહિ હોવાથી દેખતા પણ નથી.

માણિયા અત્યેગતિયા જાણંતિ પાસંતિ આહારેન્તિ, અત્યેગતિયા ન જાણંતિ ન પાસંતિ આહારેન્તિ' ? ગોયમા ! વે-
માણિયા દુવિહા પન્નત્તા, તંજહા-માઈમિચ્છદિદ્ધિવવન્નગા ય અમાયિસમ્મદિદ્ધિવવન્નગા ય, એવં જહા ઇંદિ-
યડેસણ પદમે ભણિતં તહા ભણિતવ્વં, જાવ સે ઇણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચંતિ ।

છે, દેખે છે અને આહાર કરે છે, અને કેટલાએક જાણતા નથી, દેખતા નથી અને આહાર કરે છે. હે મગવન્ ! એમ શા હેતુથી કહો
છો કે 'વૈમાનિકો કેટલા એક જાણે છે, દેખે છે અને આહાર કરે છે અને કેટલાએક જાણતા નથી દેખતા નથી અને આહાર કરે છે' ?
હે ગૌતમ ! વૈમાનિકો જે પ્રકારના છે, તે આ પ્રમાણે—માયી મિથ્યાદષ્ટિ ઉત્પન્ન થયેલા અને અમાયી સમ્યગ્દષ્ટિ ઉત્પન્ન થયેલા. એ
પ્રમાણે જેમ પ્રથમ હિન્દ્રિય ઉદેશકમાં કહ્યું છે તે પ્રમાણે કહેવું. યાવત્ એ કારણથી હે ગૌતમ ! હું એમ કહું છું.

એમ તે હિન્દ્રિયો પણ જ્ઞાનદર્શનરહિત જાણવા. ચલરિન્દ્રિયો 'અત્યેગશ્યા' કેટલાએક છે જેઓ પોતે પ્રહણ કરેલો આહાર
પ્રક્ષેપરૂપ હોવા છતાં પણ તેને જાણતા નથી, કારણ કે તે મિથ્યાજ્ઞાની છે અને તેઓને પણ વેદિન્દ્રિયોની પેઠે મતિ-
અજ્ઞાન છે અને તે પણ અસ્પૃષ્ઠ છે, પરંતુ ચક્ષુહિન્દ્રિય વડે જુપ છે, કારણ કે તેઓને ચક્ષુહિન્દ્રિય હોય છે. તે આ પ્રમાણે—માલી વગેરે
ગોઠ આદિ વસ્તુને જુપ છે અને તેનો આહાર કરે છે. તથા વીજા કેટલાએક ચલરિન્દ્રિયો છે, જેઓ મિથ્યાજ્ઞાની હોવાથી જાણતા નથી.
તેમ અન્ધકારાદિ વડે ચક્ષુદર્શનનો પ્રતિવન્ધ થયેલો હોવાથી કે અનુપયોગનો સંભવ હોવાથી દેખતા નથી. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો સંવન્ધે
લોમાહાર અને પ્રક્ષેપાહારને આશ્રયી ચતુર્ભંગી જાણવી. તેમાં પ્રક્ષેપાહારની અપેક્ષા આ પ્રમાણે વિચાર છે—૧ કેટલાએક પંચેન્દ્રિય
તિર્યંચો છે જેઓ પ્રક્ષેપાહારને જાણે છે, કારણ કે તેઓ સમ્યગ્જ્ઞાની હોવાથી તેનું તેઓને યથાવસ્થિત પરિજ્ઞાન હોય છે, તેમ ચક્ષુહિન્દ્રિ-
યોવાથી દેખે છે અને ૫ પ્રમાણે આહાર કરે છે. ૨ તથા કેટલાએક છે જેઓ પૂર્વેની પેઠે જાણે છે, પરંતુ ચક્ષુદર્શનનો અંધકારાદિ

五

प्रज्ञापना
सानुवाद

113242611

ન સુખજ્ઞા. નથા મિથ્યા-વિપરીત દષ્ટિ-તિનમ્રગીત વસ્તુતત્ત્વનો ઘોષ જોશોને છે તેઓ મિથ્યાદષ્ટિ છે. માયી પણ મિથ્યાદષ્ટિ ઉત્પન્ન થયેલા હોય તે માયીમિથ્યાદષ્ટિ ઉપપન્નક કહેવાય છે. અહીં સ્વાર્થિક 'ક' પ્રત્યય થયેલો છે. તેઓ ઉપરના ઐવેયકચિકની ઉપરના ઐવેયકના અન્ન સુધી હોય છે. કારણ કે તેઓને યથાયોગ્યણે મિથ્યાદષ્ટિયું અને માયીયું અવશ્ય હોય છે. તેનાથી વિપરીત અમાયી સમ્યગ્દષ્ટિ જાણવા. તેઓ અનુત્તર-વિમાનનાસી હોય છે, કારણ કે તેઓને અવશ્ય સમ્યગ્દષ્ટિયું અને પૂર્વના ગયા મધમાં અત્યંત અલ્પ ક્રોધ, માન, માયા અને ત્રોષ નથા ઉપદાન્નકપ્રાયયું હોય છે. આ સંવન્ધે મૂલ્ટ્રીકાકાર કહે છે કે 'વિમાણિયા માયિમિચ્છાદિટ્ટિઉત્તવત્તગા લાવ ઉચ્ચરિસરોવેજ્ઞા, અમાયિમમ્માદિટ્ટિઉત્તવત્તગા અનુત્તરસુગા પ્વ ગૃહાન્તે" इति—मायीमिथ्यादृष्टि उपपन्नक वैमानिको उपरना ऐवैयक सुधी ज्ञाणवा, अने अमायी सम्यग्दृष्टि उपपन्नक अनुत्तर सुगो ग्रहण करवा. ए प्रमाणे पूर्वे इन्द्रिय संवन्धी प्रथम उद्देशकमां कहेलું છે તેમ કહેલું અને ને 'ए हेतुशी' इत्यादि वढे सीधी છે. નાના નિગમન વાન્ય સુધી જાણવું. તે આ પ્રમાણે—“तेमां जे मायीमिथ्यादृष्टि उपपन्नक देवो છે તેઓ જાણતા નથી, દેશ્વતા નથી અને આહાર કરે છે. અને તેમાં જે અમાયી સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપપન્નક દેવો છે તે વે પ્રકારના કહ્યા છે. તેમકે અનન્તરોપપન્નક અને પરંપરોપપન્નક. તેમાં અનન્તરોપપન્નક-તુરત ઉત્પન્ન થયેલા દેવો છે તેઓ જાણતા નથી, દેશ્વતા નથી અને આહાર કરે છે. જે પરંપરોપપન્નક-જેઓને ઉત્પન્ન થયાને સમયાદિનું અન્તર પડેલું છે તે વે પ્રકારના છે. તે આ પ્રમાણે—પર્યાંતા અને અપર્યાંતા. તેમાં જે અપર્યાંતા છે તેઓ જાણતા નથી, દેશ્વતા નથી અને આહાર કરે છે. અને જે પર્યાંતા છે તે વે પ્રકારના છે. તે આ પ્રમાણે-અયોગમદ્વિન અને અયોગમદ્વિન છે તે જાણતા નથી, દેશ્વતા નથી અને આહાર કરે છે. અને અપર્યાંતા નથી દેશ્વતા છે તેઓ જાણે છે, દેશ્વ છે અને આહાર કરે છે. એમ કહું છું કે કેટલાક નથી જાણતા, નથી દેશ્વતા અને આહાર કરે છે' અને કેટલાક જાણે છે, દેશ્વ છે અને આહાર કરે છે. આ સૂત્રનો ટીકાકારે કરેલો આ અર્થ છે—તેમાં જે માયીમિથ્યાદષ્ટિ ઉપપન્નક દેવો છે પડેલે ઉપરની ચિક્રના ઉપરના ઐવેયક સુધીના દેવો છે તે મન વડે-સંકલ્પમાત્ર વડે ભક્ષણ કરવા લાયક આહારના પગિણામને યોગ્ય પુદ્ગલો અવધિદ્વાન વડે જાણતા નથી, કારણ કે તે પુદ્ગલો તેઓના અવધિદ્વાનનો વિષય થતા નથી. અને વહુ

વડે જોતા પળ નથી, કારણ કે ચક્રોનું તેવા પ્રકારનું સામર્થ્ય નથી. જે અમાયી સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપપન્નક પટલે અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો છે તે બે પ્રકારના છે-અનન્તરોપપન્નક અને પરંપરોપપન્નક. જેને ઉત્પન્ન થયાને એક પળ સમયનું અન્તર પડ્યું નથી તે અનન્તરોપપન્નક-પ્રથમ સમયે ઉત્પન્ન થયેલા છે. અને જેને ઉત્પન્ન થયાને સમયાદિનું અન્તર પડ્યું છે તે પરંપરોપપન્નક પટલે જેને ઉત્પન્ન થયાને દ્વિતીયાદિ સમયો થયેલા છે પવા છે. તેમાં જેઓ અનન્તરોપપન્નક છે તેઓ જાણતા નથી અને દેશતા નથી. કારણ કે પ્રથમ સમયે ઉત્પન્ન થયેલા હોવાથી તેઓને અવધિગ્નાનનો ઉપયોગ અને ચક્રહિન્દ્રિય નથી, પરન્તુ જાણ્યા અને દેશ્યા સિવાય ઇમજ આદાર કરે છે. તેમાં જેઓ પરંપરોપપન્નક છે તે બે પ્રકારના છે. જેમકે પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા. તેમાં જેઓ અપર્યાપ્તા છે તેઓ જાણતા નથી અને દેશતા નથી. કારણ કે પર્યાપ્તિઓ પરિપૂર્ણ નહિ થયેલી હોવાથી અવધિ વનોરેનો ઉપયોગ હોતો નથી. જેઓ પર્યાપ્તા છે તે બે પ્રકારના છે-ઉપયોગસહિત અને ઉપયોગરહિત. જેમાં જેઓ ઉપયોગસહિત છે તેઓ જાણે છે, કારણ કે ઉપયોગ વડે યથાશક્તિ જ્ઞાનની પોતાના વિષયને જાણવાની અવશ્ય પ્રવૃત્તિ થાય છે, તેમ ચક્રો વડે દેશે છે, કારણ કે તેઓનું હિન્દ્રિયોનું સામર્થ્ય ઘણું વધારે છે. જેઓ ઉપયોગરહિત છે તેઓ જાણતા નથી અને દેશતા નથી. કારણ કે તેઓ ઉપયોગરહિત છે. (પ્ર૦)—ઉપયોગસહિત હોવા છતાં પણ મનોબદ્ય-માત્ર મનના સંકલ્પ વડે પ્રવ્રણ કરવા યોગ્ય આદારના પુદ્ગલોને કેમ જાણે ? (ઉ૦)—આ સંબંધે આવશ્યકની પ્રથમ પીઠિકામાં અવધિગ્નાનના અધિકારમાં કહ્યું છે—“સંશેજ્જ કમ્મદલ્લે થોઝ-પ્પયં પલ્લિયં” એનો આ અર્થ છે—ફાર્મણશરીર દ્રવ્યોને જોતો ક્ષેત્રથી લોકના સંસ્થાતા ભાગોને જુપ છે અને કાલ્થી કંદક ન્યૂન પલ્લો પમ સુધી જુપ છે. અનુત્તર દેવો તો સંપૂર્ણ લોકનાડી દેશે છે, કારણ કે ‘સંખિત્તલોકનાડિ પાસંતિ અનુત્તર દેવા’ પશું શાસ્ત્રનું વચન છે. તેથી મન વડે ભક્ષણ કરવા લાયક આદારના પરિણામને યોગ્ય પુદ્ગલોને પળ જાણે છે. આ સંબંધે મૂલ ટીકાકાર કહે છે કે “તે જાનન્તિ, પશ્યન્તિ આહારયન્તિ ચ, વિશુદ્ધત્વાવધેરિન્દ્રિયવિગ્નસ્ય ચાતિવિશુદ્ધત્વાત્ પશ્યન્ત્યપિ” इति—તેઓ જાણે છે, દેશે છે અને આદાર કરે છે, કારણ કે તેઓનું અવધિજ્ઞાન વિશુદ્ધ છે અને હિન્દ્રિયનો વિષય અતિવિશુદ્ધ હોવાથી દેશે પળ છે. અહીં હિન્દ્રિય વિષય હિન્દ્રિયોનું સામર્થ્ય જાણું. ઉપસંહાર વાક્ય પ્રસિદ્ધ છે.

३. नेरइयाणं भंते केवतिया अज्झवसाणा पन्नत्ता ! असंखेज्जा अज्झवसाणा पन्नत्ता ! ते णं भंते ! किं पसत्था अपसत्था ? गोयमा ! पसत्थावि अपसत्थावि, एवं जाव वेमाणियाणं। नेरइया णं भंते ! किं सम्मत्ताभिगमी, मिच्छत्ताभिगमी, सम्मामिच्छत्ताभिगमी ? गोयमा ! सम्मत्ताभिगमीवि मिच्छत्ताभिगमी, मीवि सम्मामिच्छत्ताभिगमीवि, एवं जाव वेमाणियाणवि । नवरं एगिंदियविगल्लिंदिया णो सम्मत्ताभिगमी,

!३. हे भगवन् ! नैरयिकोने केटला अध्यवसायो कइया छे ? हे गौतम ! असंख्याता अध्यवसायो कइया छे, हे भगवन् ! ते प्रशस्त-शुभ छे के अपशस्त-अशुभ छे ? हे गौतम ! प्रशस्त पण छे अने अपशस्त पण छे. ए प्रमाणे वैमानिको सुधी जाणहुं. हे भगवन् ! नैरयिको सम्यक्त्वाधिगामी-सम्यक्त्वनी प्राप्तिवाळा होय छे, मिथ्यात्वनी प्राप्तिवाळा होय छे के सम्यग्मिथ्यात्वनी प्राप्तिवाळा होय छे ? हे गौतम ! तेओ सम्यक्त्वनी प्राप्तिवाळा होय छे, मिथ्यात्वनी प्राप्तिवाळा होय छे अने सम्यग्मिथ्यात्वनी प्राप्तिवाळा पण होय छे. ए प्रमाणे वैमानिको सुधी पण कहेहुं. परन्तु एकेन्द्रियो अने विकलेन्द्रियो सम्यक्त्वनी प्राप्तिवाळा नथी. सम्यग्मिथ्यात्वनी प्राप्तिवाळा

३. अध्यवसायना विचारमां प्रत्येक नैरयिकादिने असंख्याता अध्यवसायो होय छे, कारण के तेओने प्रतिसमय घणुं करी भिन्न भिन्न अध्यवसाय होय छे. हवे सम्यक्त्वादिनी प्राप्तिनो विचार करे छे-‘नेरइया णं भंते’ ! इत्यादि. ‘हे भगवन् ! नैरयिको शुं सम्यक्त्वाधिगामी-सम्यक्त्वनी प्राप्तिवाळा, ए प्रमाणे मिथ्यात्वाधिगामी-मिथ्यात्वनी प्राप्तिवाळा के सम्यग्मिथ्यात्वाधिगामी-सम्यक्त्वमिथ्यात्वनी प्राप्तिवाळा होय छे ? भगवन् कहे छे-‘हे गौतम’ ! इत्यादि सुगम छे. कारण के त्रणे प्रकारनी प्राप्तिनो यथायोग पणे संभव छे. ए प्रमाणे नैरयिक संवन्धी पाठ वडे निरंतर वैमानिको सुधी कहेहुं. परन्तु केटलाएक पकेन्द्रियोने अने विकलेन्द्रियोने सास्वादन सम्यक्त्व पण होय छे. तो पण तेओ मिथ्यात्वने सन्मुख होवाथी सम्यक्त्व छतां पण तेनी सूत्रकारे विवक्षा करी नथी.

મિચ્છત્તાભિગમી, નો સમ્મામિચ્છત્તાભિગમી ।

૪. દેવા ણં ભંતે કિં સદેવીયા સપરિયારા, સદેવીયા અપરિયારા, અદેવીયા સપરિયારા, અદેવીયા અપરિયારા ? ગોયમા ! અત્થેગતિયા દેવા સદેવીયા સપરિયારા, અત્થેગતિયા દેવા અદેવીયા સપરિયારા, અત્થેગતિયા દેવા અપરિચારા, નો ચેવ ણં દેવા સદેવીયા અપરિચારા । સે કેણેટ્ટુણં ભંતે ! एवं बुद्धि-‘અત્થેગતિયા દેવા સદેવીયા સપરિચારા, તં ચેવ જાવ નો ચેવ ણં દેવા સદેવીયા અપરિચારા ? ગોયમા ! भवणपतिवाणमंतरजोति-

नथी. पण मिथ्यात्वनी प्राप्तिवाळा होय છે.

૪. હે ભગવન્ ! દેવો શું ૧ દેવી સહિત અને સપરિચાર-મૈથુનસેવી, ૨ દેવીસહિત અને અપરિચાર-મૈથુનસેવા રહિત, ૩ દેવીરહિત અને પરિચારસહિત અને ૪ દેવીરહિત અને પરિચારરહિત હોય ? હે ગૌતમ ! ૧ કેટલાએક દેવો દેવીસહિત અને પરિચારસહિત હોય છે, કેટલાએક દેવો દેવીરહિત અને પરિચારસહિત હોય છે અને કેટલાએક દેવો દેવીરહિત અને પરિચાર રહિત હોય છે, પરન્તુ દેવો દેવીસહિત અને પરિચારરહિત હોતા નથી. હે ભગવન્ ! एम सा हेतुथी कहो छो के ‘केटला एक देवो देवीसहित अने परिचारसहित

૪. હવે પરિચારણાનો વિચાર કરવાની इच्छावाळा सूत्रकार कहे છે-‘देवाणं’ इत्यादि सूत्र सुगम છે. પરન્તુ भवणपति, व्यन्तर, ज्योतिष्क, सौधर्म અને ईशान देवलोकમાં દેવો દેવીસહિત છે, કારણકે त्यां देवीओनी उत्पत्ति છે અને तेथील तेओ ‘सपरिचाराः’ विषय सेवन करनारा होय છે. कारणके देवीओनो देवो वडे यथायोगपणे परिग्रह थवाथी इच्छा थतां कायप्रवीचार-शरीर वडे विषय सेवन थाय છે. सनत्कुमार અને माहेन्द्र, ब्रह्मलोक અને लान्तक. मद्यागुक्त અને सत्कार तथा आनतादि चार कल्पमां देवो देवी

ससोहम्मीसाणेसु कप्पेसु देवा सदेवीया सपरियारा, सणकुमारमाहिंदवंभलोगलंतगमहासुवकसहस्सारआण-
यपाणयआरणच्चुएसु कप्पेसु देवा अदेवीया सपरिचारा, गेवेज्जअणुत्तरोववाइया देवा अदेवीया अपरियारा,
नो वेव णं देवा सदेवीया अपरिचारा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ-अत्थेगतिया देवा सदेवीया सपरिचारा,
तं चेव, नो चेव णं देवा सदेवीया अपरियारा ।

होय इत्यादि तेज कहेहुं, यावत् देवो देवीसहित अने परिचार रहित होता नथी ? हे गौतम ! भवनपति, व्यन्तर, ज्योतिष्क, सौधर्म
अने ईशान कल्पोमां देवो देवी सहित अने परिचार सहित होय छे. सनत्कुमार, माहेन्द्र ब्रह्मलोक, लांतक, महाशुक्र, सहस्रार, आनत,
प्राणत, आरण अने अब्युत कल्पमां देवो देवी रहित अने परिचार सहित होय छे. त्रैवेयक अने अनुत्तरौपपातिक देवो देवीरहित अने
परिचार रहित होय छे. परन्तु देवो देवी सहित अने परिचाररहित होता नथी. ते हेतुथी हे गौतम ! हुं एम कहुं छुं के केटलाएक
देवीसहित अने परिचारसहित होय छे इत्यादि तेज कहेहुं, यावत् देवो देवीसहित अने परिचाररहित होता नथी.

रहित होय छे, कारण के त्यां देवीओनी उत्पत्ति नथी. अने तेओ परिचाराणा-विषयसेवन सहित होय छे. केम के सौधर्म अने
ईशाननी देवीओनी साथे अनुक्रमे स्पर्श, रूप, शब्द अने मन वडे प्रवीचार-विषय सेवन थाय छे. त्रैवेयक अने अनुत्तरौपपातिक
देवो देवी रहित होय छे, कारण के त्यां देवीओनी उत्पत्ति नथी, अने अपरिचार-विषय सेवन रहित होय छे. कारण के त्यां अत्यन्त
मन्द पुरुषवेदनो उदय होवाथी मन वडे पण विषय सेवननो संभव नथी. परन्तु देवो देवा प्रकारना भवस्वभावथी देवी सहित
अने परिचार रहित होता नथी. ‘ए कारणथी’ इत्यादि निगमन वाक्य छे.

૫. કતિચિદ્વા પં મંતે ! પરિચારણયા પન્નત્તા, તંજહા-પરિચારણા પન્નત્તા, તંજહા-કાયપરિચારણા, ફાસપરિચારણા, રૂવપરિચારણા, સદ્પરિચારણા, મળપરિચારણા ! સે કેળદેણં મંતે ! એવં દુચદ્-પંચચિદ્વા પરિચારણા પન્નત્તા, તંજહા-કાયપરિચારણા જાવ મળપરિચારણા ? ગોયમા ! ભવળવદ્વાળમંતરજોહસસોહમ્મી-સાણેસુ કલ્પેસુ દેવા કાયપરિચારણા, સળંકુમારમાદિદેસુ કલ્પેસુ દેવા ફાસપરિચારણા, વંમલોયલંતંગેસુ દેવા રૂવપરિચારણા, મહાસુક્કસદ્સારેસુ દેવા સદ્પરિચારણા, આળયપાળયઆરણચ્ચુણસુ કલ્પેસુ દેવા મળપરિચારણા—

૫. હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારે પરિચારણા-મૈથુનસેવા કહી છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારે પરિચારણા કહી છે. તે આ પ્રમાણે—
૧ કાયપરિચારણા, ૨ સ્પર્શપરિચારણા, ૩ રૂપપરિચારણા, ૪ શબ્દપરિચારણા અને ૫ મનપરિચારણા. હે ભગવન્ ! એમ શા હેતુથી કહ્યો છો કે ‘પાંચ પ્રકારની પરિચારણા કહી છે’ એમકે—‘કાય પરિચારણા યાવત્ મનપરિચારણા’ ? હે ગૌતમ ! મનપતિ, વ્યન્તર, હ્યોતિષ્ક, સૌધર્મ અને જ્ઞાન કલ્પમાં દેવો કાયપરિચારક-શરીર વડે મૈથુન સેવન કરનારા, સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પમાં દેવો સ્પર્શપરિચારક-સ્પર્શમાત્ર વડે મૈથુન સેવન કરનારા, વ્રાહ્મલોક અને લાન્તક કલ્પમાં દેવો રૂપપરિચારક-રૂપ વડે મૈથુન

૫. દેવો દેવી સત્તિ પરિચારણા જોય છે’ એમ કાળું, તેમાં પરિચારણા સંબધે જિનાસાચાઓ શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે-‘કરુણિતા પં મંતે’ ! હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારે પરિચારણા કહી છે-‘ગૌતમ’ ! શ્યામિ સપ્ત છે. ‘નવરં કાયપરિચારણા’ શ્તિ-પરન્તુ કાય-શરીર વડે મનુષ્ય સ્ત્રી પુરુષની પેટે પરિચાર-મૈથુનસેવન જોડાને છે તેઓ કાયપરિચારક કહેવાય છે. તાત્પર્ય ૫ છે કે મનપતિથી આરંભી જ્ઞાન વેદલોક મુખીના દેવો સંસ્કૃત્ત ઉદયવાલા પુરુષવેદ કર્મેના પ્રભાવથી મનુષ્યની પેટે

ગા, નેવેજાઅણુત્તરોવવાહ્યા દેવા અપરિચારગા, સે તેણદેણં ગોયમા ! તં ચેવ જાવ મળપરિચારગા ! તત્થ ણં જે તે કાયપરિચારગા દેવા તેસિ ણં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્જતિ-‘ઇચ્છામો ણં અચ્છરાહિં સદ્ધિં કાયપરિચારં કરેત્તર’, તત્થ ણં તેહિં દેવેહિં એવં મળસીકણ સમાણે સ્થિપ્પામેવ તઓ અચ્છરાઓ ઓરાલાતિં સિંગારાહં મણુણાહં મળો-હરાહં મળોરમાહં ઉત્તરવેડવિચયરૂવાહં વિહવ્વતિ, વિહવ્વિત્તા તેસિં દેવાણં અંતિયં પાડબ્બવંતિ, તત્થે ણં તે દેવા

સેવન કરનારા, મહાશુક્ર અને સહસાર કલ્પમાં દેવો શબ્દપરિચારક-શબ્દ વહે મૈથુન સેવન કરનારા, તથા આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પમાં દેવો મનવહે મૈથુન સેવન કરનારા હોય છે. ગ્રેવેયક અને અનુત્તરૈયપાતિક દેવો અપરિચારક-મૈથુન સેવનરહિત હોય છે. તે હેતુથી હે ગૌતમ ! ઇત્યાદિ યાવત્ ‘મન વહે મૈથુનસેવન કરનારા હોય છે’. તેમાં જે કાયપરિચારક-શરીર વહે મૈથુન સેવન કરનારા છે તેઓને ઇચ્છાપ્રધાન મન-સંકલ્પ થાય છે કે-‘અમે અપ્સરાઓની સાથે કાયપરિચાર-શરીર વહે મૈથુન સેવન કરવા ઇચ્છીએ છીએ’. તે દેવો એવો સંકલ્પ કરે છે એટલે જલદી તે અપ્સરાઓ ઉદાર ગુંગાર યુક્ત મનોજ્ઞ, મનોહર અને મનોરમ ઉત્તર વૈક્રિય

મૈથુન સુખમાં લીન થતા અને કાયક્લેશજન્ય સર્વે અંગે સ્પર્શસુખ પામી પ્રસન્ન થાય છે, અન્ય પ્રકારે પ્રસન્ન થતા નથી. સનત્કુમાર અને માહિન્દ્ર કલ્પના દેવો સ્પર્શપરિચારક-સ્તન, હાથ, સાથઘડ અને જઘનાદિ શરીરના સ્પર્શ વહે પરિચાર-મૈથુન સેવન કરનારા હોય છે. તેઓ જ્યારે મૈથુન સેવન કરવાને ઇચ્છે છે ત્યારે મૈથુન સેવનની અભિલાષાથી પાસે રહેલી દેવીઓના સ્તનાદિ અવયવોનો સ્પર્શ કરે છે, અને તેટલા માત્ર વહે કાયપ્રવિચારથી અનન્તગુણ સુખ અને વેદની ઉપશાંતિ થાય છે. બ્રહ્મલોક અને લાન્તક કલ્પના દેવો રૂપપરિચારક-રૂપમાત્રના દેહવા વહે મૈથુન સેવન કરનારા હોય છે. તેઓ વેવાંગનાઓનું કામની રાજધાની જેવું દીવ્ય અને ઉન્માદ કરનાર રૂપ જોઈને કાયપ્રવિચારથી અનન્તગુણ મૈથુનસુખનો અનુભવ કરે છે, અને તેટલા માત્રથી તેઓનો ઘેદ ઉપશાન્ત થાય છે. મહા

તાહિં અચ્છરાહિં સદ્ધિં કાયપરિયારણં કરેતિ । સે જહ્વાણામણ સીયા પોગલા સીતં પપ્પ સીયં ચેવ અતિવત્તિ-
ત્તાણં ચિદ્ધંતિ, ઉસિણા વા પોગલા ઉસિણં પપ્પ ઉસિણં ચેવ અતિવત્તિતાણં ચિદ્ધંતિ, પવમેવ તેહિં દેવેહિં તાહિં
અચ્છરાહિં સદ્ધિં કાયપરિયારણે કત્તે સમાણે સે ઇચ્છામણે સિલ્પામેવ અવેતિ ।

રૂપ કરે છે, કરીને તે દેવોની પાસે આવે છે. ત્યાર વાદ તે દેવો તે અપ્સરાઓની સાથે શરીરદ્વારા મૈથુન સેવન કરે છે. જેમકે શીત
પુદ્ગલો શીત યોનિવાળા પ્રાણીને પામી અતિશય ગ્રીતપણે પરિણત થઈને રહે છે, અને ઉષ્ણ પુદ્ગલો ઉષ્ણયોનિવાળા પ્રાણીને પામી
અતિશય ઉષ્ણપણે પરિણત થઈને રહે છે. એ પ્રમાણે તે દેવો વડે તે અપ્સરાઓની સાથે કાયપરિચાર કરાય છે, ત્યારે તેનું ઇચ્છાપ્રધાન
મન જલદી શાંત થાય છે.

શુક્ર અને સદસ્ચાર કલ્પમાં દેવો શબ્દપરિચારક-શબ્દગાવના શ્રવણથી મૈથુનસેવન કરનારા હોય છે. તેઓ ઇષ્ટ દેવીના ગીત, હાસ્ય,
સચિકાર ભાષણ અને નૂપુરાદિ આશ્રૂપણોના ધ્વનિના શ્રવણ માત્ર વહેંચ કાયપ્રવિચારથી અનન્તગુણ સુગનો ઉપભોગ કરે છે, અને તેટલા
માત્રથી તેનો વેદ શાન્ત થાય છે. આનન્ત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પમાં દેવો મનઃપરિચારક-ક્ષમાના વિહાર વડે તુદ્ધિ પામેલા
પરસ્પર અનેક પ્રકારના મનના સંકલ્પ વડે મૈથુનસેવન કરનારા હોય છે. તેઓ પરસ્પર અનેક પ્રકારના મનના સંકલ્પમાત્ર વડે કાય-
પ્રવિચારથી અનન્તગુણ સુગને પ્રાપ્ત કરે છે, અને તેટલા માત્રથી તેઓ તૃપ્ત થાય છે. ક્રોનેયક અને અનુત્તર દેવો અપરિચારક-મન વડે
પણ અપરિચાર-મૈથુન સેવન રહિત હોય છે. કારણ કે તેઓ અલ્પ મોક્ષના ઉદયનાળા ઝોવાથી પ્રશમ મુગ્ધમાં લીન થયેલા છે. (પ્ર૦)—
જો પપ્પ છે તો તેઓ વ્રણચારી કેમ ન કહેવાય ? (૩૦)—ચારિત્ર પરિણામના અભાવથી તેઓ વ્રણચારી નથી. 'સે તેણેટું' તે હેતુથી
કેટલાક દેવો દેવી સદ્ધિ અને પરિચારસહિત હોય છે શ્લ્યાદિ નિગમન નામ્ય છે. તેમાં જે કાયપરિચારક દેવો છે તેઓના કાય-

પરિચારનો વિચાર કરવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર આ પ્રમાણે કહે છે-‘તત્થ ણં’ इत्यादि. તે કાચપરિચારક વગેરે દેવોમાં જે કાચપરિચારક મધનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, સૌધર્મ અને ઈશાન દેવો છે તેઓને ‘इच्छामनः’-કાચ વહે મૈથુન સેવન કરવાનું ઇચ્છાપ્રધાન મન થાય છે. કેવી રીતે થાય છે ? ‘अमे अप्सराओनी साथे कायपरिचार करवाने इच्छीए छीए’. તે પછી તે દેવો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કાચપરિચારનો મનમાં વિચાર કરે છે, પટલે ‘क्षिप्रमेव’ जलदीज ते अप्सराओ पोतपोताने उपभोग करवा योग्य देवोनो अभिप्राय जाणीने विषय सेवननी अभिलाषाथी उत्तरवैक्रिय रूपो करे छे-ए संवन्ध छे. તે उत्तरवैक्रिय रूपો કેવા પ્રકારના છે ? उदार-विशाल, परन्तु हीन अवयववाला नहि, ते पण ‘शृंगाराणि’ शृंगार-आभूषणादि वढे शणगारखुं, विभूषित करखुं, एवा शृंगार युक्त होय छे. अहीं अत्रादिथी ‘अ’ प्रत्यय थयो छे. पटले विभूषणादि वढे जेओनो उदार शृंगार करायेलो छे एवां, ते रूपो कदाचित् कोइने अमनोब होय, ए माटे कहे छे-‘मनोह्रानि’ पोतपोताने उपभोग्य देवना मनोगत भावने गर्मे तेवां, मनोब रूपो लेखाथी पण संभवे, ते माटे कहे छे के ‘मनोहराणि’-पोतपोताना उपभोग्य देवोना मनने हरण करे, अधीन करे तेवां, ते मनोहरपणुं प्रथम आरंभ मात्रमां होय, तेथी कहे छे-‘मनोरमाणि’ पोतपोताना उपभोग्य देवना मनने रमाडे-आनंद पमाडे, प्रतिसमय उत्तरोत्तर अनुराग सहित करे तेवां, आवा प्रकारना उत्तर वैक्रिय रूपो करीने ते देवोनी पासे प्रगट थाय छे-आवे छे. ते पछी जेम मनुष्य मनुष्यखी साथे मैथुन सेवन करे छे तेम ते देवो ते अप्सराओनी साथे कायपरिचाराणा-सर्व अंगना कायक्लेशपूर्वक मैथुन सेवन करे छे. कारण के ए प्रमाणेज तेओना वेदनी उपचांति थाय छे. आज वावत दृष्टांत वढे दढ करे छे-‘से जहानामए’ इत्यादि. ‘से’ शब्द अथ शब्दना अर्थमां छे, अने अथ शब्द वाक्यना प्रारंभमां वपराय छे. ‘यथानाम’ ते विवक्षित शीतपुद्गलो शीत-शीतयोनिवाळा प्राणीने प्राप्य-आश्रयी ‘शीतमेव’ शीत पणेज ‘अतिव्रज्य’ अतिशय परिणमीने रहे छे. तात्पर्य ए छे के शीत पुद्गलो शीत-शीतयोनिवाळा प्राणीना विशेषतः सुखने माटे थाय छे, अने उष्ण पुद्गलो उष्ण-उष्णयोनिवाळा प्राणीने आश्रयी उष्णमेव-उष्णपणे ‘अतिव्रज्य’ अतिशय परिणमीने रहे छे, अर्थात् स्वरूपनी प्राप्ति थवाथी तेना विशेषतः सुखने माटे थाय छे ए भावार्थ छे. ‘एवमेव’ ए प्रमाणे ते देवोए ते अप्सराओनी साथे काय

૬. અતિથિ ણં મંતે ! તેસિં દેવાણં સુવકપોગલા ? હંતા અતિથિ ! તે ણં મંતે ! તાસિં અચ્છરાણં કીસ-
તાતે સુજ્જો સુજ્જો પરિણમંતિ ? ગોયમા ! સોતિંદિયત્તાતે ચવસુહંદિયત્તાતે, ઘાણિંદિયત્તાતે, રસિંદિયત્તાતે,
ફાસિંદિયત્તાતે ઇદ્દત્તાતે કંતત્તાતે મણુન્નત્તાતે મણામત્તાતે સુભગત્તાતે સોહગ્ગરૂવજોબ્બગણગુણલાવન્નત્તાપ તે
તાસિં સુજ્જો સુજ્જો પરિણમંતિ !

૬. હે ભગવન્ ! તે દેવોને શુક્રના-વીર્યના પુદ્ગલો છે ? હા છે. હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલો તે અપ્સરાઓને કેવા રૂપે વારંવાર પરિ-
ણમે છે ? હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયપણે, ચક્ષુહંદ્રિયપણે, ઘ્રાણેન્દ્રિયપણે, રસેન્દ્રિયપણે, સ્પર્શેન્દ્રિયપણે, કાંતપણે, મનોજ્ઞપણે,
મનાપ-મનને ગમે એવાપણે, સુભગ-પ્રિયપણે, સૌભાગ્યનો હેતુ રૂપ, યૌવન અને લાવણ્યગુણપણે તે પુદ્ગલો વારંવાર તેઓને પરિણમે છે.

પરિચારણા કયેં હુતે 'ઇચ્છામનઃ' જેમાં કામ વિચયની ઇચ્છા પ્રધાન છે એવું મન જલ્દીજ અતિતુષ્ટિ થવાથી શાંત થાય છે. તાત્પર્યે પ
છે કે જેમ શીત પુદ્ગલો શીતયોનિવાળા પ્રાણીનો સ્પર્શ થતા વિશેષતઃ શીતપણું પામતા તેના સુગને માટે થાય છે અને ઉષ્ણ પુદ્ગલો
ઉષ્ણયોનિવાળા પ્રાણીનો સ્પર્શ થતા અત્યંત ઉષ્ણપણું પામતા તેના સુગને માટે થાય છે, તેમ દેવીના શરીરના પુદ્ગલો દેવના શરીરને
પ્રાપ્ત કરી અને દેવના શરીરના પુદ્ગલો દેવીના શરીરને પ્રાપ્ત કરી પરસ્પર પકગુણપણે પરિણમતા પદ્મ યોજાના સુગને માટે થાય છે,
અને તેથી તુષ્ટિ થાય છે અને તૃપ્તિ થવાથી અભિલાષની નિવૃત્તિ થાય છે.

૬. અહીં મનુષ્યશ્રીને મનુષ્ય પુરુષના ઉપભોગમાં શુક્રના પુદ્ગલોનો સંયોગ થવાથી સુગ પ્રાપ્ત થાય છે તો દેવીને પણ ઉપભોગ કરવા
લાયક દેવના શુક્ર પુદ્ગલોના સંયોગથી સુગ થાય છે કે કોઈ બીજી રીતે સુગ થાય છે ? પ પ્રમાણે સંદેહવાળો શિષ્ય દેવોને શુક્રપુ-
દ્ગલોના અસ્તિત્વ સંબંધે પ્રશ્ન કરે છે—'અતિથિ ણં મંતે !' इत्यादि. 'अस्ति' प बहुवचनपणामां निपात-अव्यय છે. હે ભગવન્ ! તે દેવોને

શુક્રપુદ્ગલો હોય છે કે જેના સંબંધથી દેવીઓને સુખ થાય ? ભગવાન કહે છે-હા ગૌતમ ! છે. કેવલ વૈક્રિયશરીરની અન્તર્ગત તે પુદ્ગલો છે, માટે ગર્માધાનું કારણ થતાં નથી. 'તે ણં મંતે' ! इत्यादि. हे भगवन् ! ते शुक्रपुद्गलो ते अप्सराओने केवा स्वरूपे भूयः वांवार-ज्यारे ज्यारे शुक्रपुद्गलोंनु क्षरण थाय त्यारे परिणमे छे ? भगवान् उत्तर आपे छे-‘गौतम’ इत्यादि. ते श्रोत्रेन्द्रियस्वरूपे यावत् स्पर्शेन्द्रियपणे परिणमे छे. ते पुद्गलो कदाचित् अनिष्टपणे परिणाम पामता संभवे, तेथी कहे छे-‘इष्टतया’ इष्टपणे, इष्ट છતાં પણ કોઈક વસ્તુ સ્વરૂપથી અકાન્ત-અનિચ્છનીય હોય છે. જેમ કે સૂકરાદિને વિષ્ઠાદિ, તેથી કહે છે-‘કાન્તતયા’ કાન્તપણે, इच्छनीयपणे, कान्त છતાં પણ કોઈક વસ્તુ મનને સ્પૃહનીય ન હોય, તેથી કહે છે-‘મનોશ્ચતયા’ મનોશ્ચપણે-અતિસ્પૃહનીયપણે, તે અતિ-સ્પૃહનીયપણું પણ કદાચિત્ પારંમ કાલ માત્રમાં સંભવે, તેથી કહે છે કે ‘મણામત્તાપ’ મનને અનુકૂલ પળે. મનને પ્રાપ્ત કરે, હમેશાં મનમાં રમે તે મનાપ, પટલે મનવહે હમેશાં સ્પૃહનીયપણે પરિણમે છે. શા હેતુથી ? પ માટે કહે છે કે-‘શુભગતયા’ શુભગપણે-સર્વ જનને પ્રિયપણે પરિણમે છે. અહીં હેતુના અર્થમાં ત્રીજી વિમક્તિ છે. કારણ કે ‘નિમિત્ત, કારણ અને હેતુમાં પ્રાયઃ સર્વ વિમક્તિઓ દેખાય છે.’ પટલે જેથી શુભગપણે પરિણમે છે, તેથી કહેવાય છે કે-‘ઇષ્ટપણે, કાન્તપણે-इत्यादि रूपे परिणमे छे. तेओनुं शुभगपणे केम परिणमन थाय छे ? प माटे कहे छे-‘सौहगरूवजोव्यगुणलवन्नत्ताप’-પ્રાકૃત હોવાથી ગુણશબ્દ લાવળ્યશબ્દની પૂર્વે સુકવામાં આવ્યો છે. પણ વાસ્તવિક રીતે પછી જાણવો. તેથી આ અર્થ થાય છે-સૌભાગ્ય માટે રૂપ, યૌવન અને લાવળ્યરૂપ ગુણસ્વરૂપે પરિણમે છે. તેમાં રૂપ-સૌન્દર્યવાળો આકાર, યૌવન-અત્યંત તરુણાવસ્થા, લાવળ્ય-કામ વિકારનો હેતુ ઉત્કૃષ્ટ પરિણામ વિશેષ. જેથી સૌભાગ્યના હેતુ રૂપાદિગુણોના કારણપણે પરિણમે છે તેથી શુભગપણે પરિણમે છે-પમ કહેવાય છે. પ પ્રમાણે તે શુક્રપુદ્ગલો તે અપ્સરાઓને વાંચાર પરિણમે છે. પમ કાયપરિચાર કહ્યો.

૭. તથ ણં જે તે ફાસપરિયારગા દેવા તેસિ ણં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્જતિ, एवं जहेव कायपरियारगा तहेव निर-
वसेसं भाणितव्वं । तत्थ णं જે તે રૂવપરિયારગા દેવા તેસિ ણં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્જતિ—‘ઇચ્છામો ણં અચ્છરાહિં
સદ્ધિં રૂવપરિયારણં કરેત્તતે’, તે ણં તેહિં દેવેહિં एवं मणसीकृते समाणे तहेव जाव उत्तरवेउव्वितार्तिं रुवाइं विउ-
व्वित्ता जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता तेसिं देवाणं अदूरसामंते ठिच्चा ताइं उरालाइं जाव
मणोरमाइं उत्तरवेउव्वित्ताइं रुवाइं उवदंसेमाणीतो २ चिद्धंति, तते णं ते देवा तार्हिं अच्छराहिं सद्धिं रुव-

૭. તેમાં જેઓ સ્પર્શપરિચારક—સ્પર્શ વડે મૈથુન સેવન કરનારા દેવો છે તેઓના મનમાં ઇચ્છા થાય છે—ઇત્યાદિ કાયપરિચારક
દેવો સંવન્ધે કહ્યું તેમ વધું કહેવું. તેમાં જે રૂપ પરિચારક—રૂપ વડે મૈથુન સેવી દેવો છે તેઓના મનમાં ઇચ્છા થાય છે કે ‘અમે અ-
પ્સરાઓની સાથે રૂપ વડે મૈથુન સેવવાને ઇચ્છીએ છીએ’—એ પ્રમાણે તે દેવોએ મનમાં વિચાર કરે છે એટલે તે પ્રમાણે જ તે દેવીઓ
ઉત્તર વૈક્રિય રૂપો કરે છે, કરીને જ્યાં તે દેવો છે ત્યાં આવે છે, ત્યાં આવીને તે દેવોની થોડે દૂર રહીને તે ઉદાર શૃંગ્ગારચાલું યાવત્ મનોહર
પોતાનું ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ વતાવતી ડમી રહે છે. તે પછી તે દેવો તે અપ્સરાઓની સાથે રૂપપરિચારણા—રૂપ વડે મૈથુનસેવન કરે છે.

૭. હવે સ્પર્શપરિચારનો વિચાર કરવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે—‘તત્થ ણં’ ઇત્યાદિ. કાયપરિચારકાદિમાં જે સ્પર્શપરિ-
ચારક—સ્પર્શવડે મૈથુન સેવન કરનારા દેવો છે. તેઓનું ઇચ્છામન—સ્પર્શપરિચારની ઇચ્છાપ્રધાન મન થાય છે. ૫ પ્રમાણે જેમ હમણાં
પૂર્વે કાયપરિચારકો સંવન્ધે કહ્યું તેમ સ્પર્શપરિચારકોને વિશે પણ સઘળું કહેવું. તે આ પ્રમાણે—‘ઇચ્છામો ણં અચ્છરાહિં સદ્ધિં ફાસ-
પરિયારં કરેત્તપ્’ ઇત્યાદિ. ‘અમે તે અપ્સરાઓની સાથે સ્પર્શપરિચાર—સ્પર્શવડે મૈથુન સેવન કરવાને ઇચ્છીએ છીએ.’ ૫ પ્રમાણે તે દેવોએ

પરિચારણં કરેતિ, સેસં તં ચેવ જાવ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમન્તિ । તત્થ ણં જે તે સદ્ધપરિચારણા દેવા તેસિ ણં ઇ-
ચ્છામણે સમુપ્પજ્જતિ—‘ઇચ્છામો ણં અચ્છરાહિં સદ્ધિં સદ્ધપરિચારણં કરેત્તણં’ તતે ણં તેહિં દેવેહિં એવં મણસીકણ
સમાણે તહેવ જાવ ઉત્તરવેડવિચારિતિં રૂવાતિં વિહવન્તિ, વિહવિચારા જેણામેવ તે દેવા તેણામેવ ઉવાગચ્છન્તિ,
ઉવાગચ્છિત્તા તેસિં દેવાણં અદૂરસામંતે ઠિચ્છા અણુત્તરાહં ઉચ્ચાવયાહં સદ્ધાહં સમુદીરેમાણીતો ૨ ચિહ્નંતિ, તતે ણં

બાકી બધું તેમજ જાણણું, યાવત્ વારંવાર પરિણમે છે. તેમાં જે શબ્દપરિચારક-શબ્દ વડે મૈથુનસેવન કરનારા દેવો છે તેઓના મનમાં
ઇચ્છા થાય છે કે ‘અમે અપ્સરાઓની સાથે શબ્દપરિચાર-શબ્દ વડે વિપયસેવન કરવાને ઇચ્છીએ છીએ’, પછી તે દેવોએ પ્રમાણે
મનમાં વિચાર કરે છે એટલે પૂર્વવત્ યાવત્ વૈક્રિય રૂપ વિકુર્વે છે, વિકુર્વિને જ્યાં દેવો છે ત્યાં આવે છે, આવીને તે દેવોની પાસે થોડે
દૂર રહીને અનુત્તર-અનુપમ એવા અનેક પ્રકારના શબ્દો બોલતી ૨ ઉમી રહે છે. ત્યાર બાદ તે દેવો તે અપ્સરાઓની સાથે શબ્દપરિ-

મનમાં વિચાર કરે છે એટલે જલદી તે અપ્સરાઓ ઉદાર શૃંગારવાળાં યાવત્ રૂપો વિકુર્વન્તિ તે દેવોની પાસે આવે છે. ત્યાર બાદ તે
દેવો તે અપ્સરાઓની સાથે સ્પર્શપરિચાર-સ્પર્શવડે મૈથુન સેવન કરે છે. મુખચુંવન, સ્તનમર્દન, હસ્તવડે આલિંગન, જઘન, ઉરુપ્રમુખ
શરીરને સ્પર્શ કરવારૂપ સ્પર્શપરિચાર સમજવો. ‘જેમ કે શીત પુદ્ગલો શીતયોનિવાળા પ્રાણીને પ્રાપ્ત કરો શીતપણે અત્યંત પરિણમીને
રહે છે, અને ઉષ્ણ પુદ્ગલો ઉષ્ણયોનિવાળા પ્રાણીને પ્રાપ્ત કરી ઉષ્ણપણે અતિશય પરિણમીને રહે છે, એ પ્રમાણે તે દેવોએ સ્પર્શપરિચાર
કર્યો એટલે તેની મૈથુનવિપયક ઇચ્છા તુરંતજ શાન્ત થાય છે. આ સૂત્રની અવતરણસહિત વ્યાખ્યા પૂર્વની પેઠે જાણવી. હે ભગવન્ !
તે દેવોને શુક્રપુદ્ગલો છે ? હા, છે. હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલો તે અપ્સરાઓને કેવા સ્વરૂપે પરિણમે છે ? હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયપણે,
યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિયપણે દૃષ્ટપણે, કાન્તપણે, યાવત્ વારંવાર પરિણમે છે. આ સૂત્રની પળ અવતરણસહિત વ્યાખ્યા પૂર્વની પેઠે જાણવી.

તે દેવા તાહિં અચ્છરાહિં સદ્ધિં સદ્ધપરિયારણં કરેન્તિ, સેસં તં ચેવ જાવ શુજ્જો શુજ્જો પરિણમંતિ । તત્થ ણં જે તે મળપરિયારગા દેવા તેસિં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્જતિ-‘ઇચ્છામો ણં અચ્છરાહિં સદ્ધિં મળપરિયારણં કરેત્તતે’, તતે ણં તેહિં દેવેહિં એવં મળસીકદ્દ સમાણે ત્વિપ્પામેવ તાઓ અચ્છરાઓ તત્થ ગયાઓ ચેવ સમાણીઓ અણુત્તરાતિં ઉચાવયાતિં ચાર-શબ્દ વડે વિષયસેવન કરે છે. વાકી વધું તેમજ જાણવું, યાવત્ વારંવાર પરિણમે છે. તેમાં જે મનપરિચારક-મન વડે વિષય સેવનારા દેવો છે તેઓના મનમાં ઇચ્છા થાય છે કે ‘અમે અપ્સરાઓની સાથે મન વડે પરિચાર-વિષયસેવન કરવાને ઇચ્છીએ છીએ’. પછી તે દેવો એ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરે છે એટલે જલદી તે અપ્સરાઓ ત્યાં આવી અનુત્તર-કામપ્રધાન અનેક પ્રકારના સંકલ્પો કરતી પરન્તુ સ્પર્શપરિચારમાં શુક્રના પુદ્ગલોનો સંક્રમ દિવ્ય પ્રભાવથી થાય છે એમ સમજવું. હવે રૂપપરિચારણાનો વિચાર કરવાની ઇચ્છા-વાળા સૂત્રકાર કહે છે-‘તત્થ ણં’ इत्यादि सूत्र सुगम છે, યાવત્ રૂપો ‘વિઝિચિત્તા’ સુધી જાણવું. ‘જેણામેવ’ જે વેવલોકમાં જે વિમાનને વિશે જે સ્થળે તે દેવો છે, તેજ સ્થાને તે અપ્સરાઓ આવે છે. આવીને તે દેવોની થોડે દૂર રહીને તે પૂર્વે વિકુર્વેલાં ઉદાર યાવત્ ઉત્તર વૈક્રિય રૂપોને વતાવતી ઊભી રહે છે. ત્યાર થાદ તે દેવો તે અપ્સરાઓની સાથે પરસ્પર વિલાસપૂર્વક દૃષ્ટિક્ષેપ, અંગપ્રત્યંગોને જોવાં અને પોતપોતાના અનુરાગને પ્રદર્શિત કરવાને યોગ્ય ચેષ્ટાને પ્રકટ કરવા વગેરે રૂપ રૂપપરિચારણા કરે છે. ‘સેસં તં ચેવ’ત્તિ વાકી વધું ‘સે જહાનામપ્પ’ જેમ કે શીત પુદ્ગલો इत्यादिથી માંડી-યાવત્ શુજ્જો શુજ્જો પરિણમન્તિ-વારંવાર પરિણમે છે’ એ વાન્ય સુધી તેમજ જાણવું. એ પ્રમાણે રૂપપરિચારણાનો વિચાર કરવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે-‘તત્થ ણં’ इत्यादि सूत्र स्पष्ट છે, પરન્તુ થોડે દૂર સમીપમાં રહીને ‘પ્રનુત્તરાન્’ સર્વે પ્રકારે મનને આનંદ ઉત્પન્ન કરવા વડે અનન્ય-સદશ-જેના સમાન વીજા નથી એવા અનેક પ્રકારના ‘ઉચાવચાન્’ અત્યન્ત કામને ઉદ્દીપન કરનારા સમ્ય અને અસમ્યરૂપ શબ્દોને બોલતી ઊભી રહે છે. અહીં ‘શબ્દ’ પુંલિંગ દ્વોવા છતાં પ્રાદૃત દ્વોવાથી ‘સદ્ધાર’ એમ નપુંસકલિંગનો નિર્દેશ કર્યો છે. વાકી વધું તેમજ જાણવું. ‘પંચ

મળાઈ સંપહરેમાળીતો ૨ ચિદ્રંતિ, તતે ણં તે દેવા તારિહિ અચ્છરારિહિ સદ્ધિ મળપરિયારણં કરેતિ, સેસં ણિરવસેસં તં ચેવ જાવ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમંતિ ॥

કરતી ઉમી રહે છે. ત્યાર પછી તે દેવો તે અપ્સરાઓની સાથે મન વડે વિપયસેવન કરે છે, બાકી બધું તેમજ જાણવું, યાવત્ વારંવાર પરિણમે છે.

તત્થ ણં' ય પ્રમાણે 'તેમાં જે મનઃપરિવારક દેવો છે' इत्यादि મનઃપરિવારક સૂત્ર ણ તેમજ સમજવું. યાવત્ મનઃપરિવારનો મનમાં વિચાર કરે છે. પટલે જલદી તે અપ્સરાઓ ત્યાં સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકમાં આવેલા વિમાનમાં રહેલીજ અનુત્તર-પરમ સંતોષ ઉત્પન્ન કરવા વડે અસાધારણ 'ઉચ્ચાવચાનિ' અનેક પ્રકારના કામસદ્ધિત સમ્ય અને અસમ્યરૂપ મનનો પ્રચાર કરતી પટલે તેવા પ્રકારના સંકલ્પ કરતી ઉમી રહે છે. અહીં મૂલમાં 'તત્થગયા ચેવ સમાળીઓ' ત્યાં રહેલી છતી-પમ કહેતા સૂત્રકારે 'દેવીઓ સહસ્રાર દેવલોક પર્યન્ત જાય છે' एम जणाव्यु. તે સંવન્ધે સંગ્રહણીના મૂલ ટીકાકાર હરિમદ્ર સૂરિ કહે છે—“સનત્કુમારાદિદેવાનાં રતામિલાષે સતિ દેવ્યઃ खल्वपरिगृहीताः सहस्रारं यावद् गच्छन्ति” इति । 'સનત્કુમારાદિ દેવોને મૈથુનસેવનની ઇચ્છા થાય ત્યારે અપરિગૃહિતા (જેના કોઈ દેવોપ નિયતપણે સ્વીકાર કર્યો નથી પવો) દેવીઓ સહસ્રાર દેવલોક સુધી જાય છે.' તેજ હરિમદ્રસૂરિ વીજે સ્થલે કહે છે—“इह सोहम्मे कल्पे जासि देवीणं पलिओवमाज्जं ताओ तदेवाणं चैव हवन्ति, जासि पुण पलिओवमाह समयहिंया विई दुसमयतिसमयसंखेज्जासंखेज्जासमयाहिंया विई जाव दसपलिया सोहम्मगदेवीओ ताओ सणकुमाराणं गच्छन्ति, एवं दसपलिओ-वरि जासि समयाहिंया विई जाव वीसं पलिया ताओ वम्मलोगदेवाणं गच्छन्ति, एवं वीसपलिओवरि जासि समयाहिंया विई जाव तीसं पलिया ताओ महासुक्खदेवाणं गच्छन्ति, एवं तीसपलिओवरि जासि समयाहिंया विई जाव चत्तालीसं पलिया ताओ आणयदे-वाणं तथ विंया चैव क्षाणावलंबणं होति, एवं चत्तालीसपलिओवरि जासि समयाहिंया विई जाव पंचासं पलिया ताओ आरणदेवाणं

તત્થ । ઠયાઓ એવ ડાળાલંચણં હોંતિ । તથા ફેસાળે જાસિં દેવોણં પલિઓવમમહિયમાડયં તાઓ તંદનાણં એવ હોંતિ, જાસિં પુણ અહિય-
પલિઓવમાદં સમયાહિયા ઠિઈં દુસમયતિસમયસંઘેજ્ઞાસંરોજ્ઞસમયાહિયા જાવ પળરસં પલિયા તાઓ માહિદેવાણં ગચ્છન્તિ, એવ
જાસિં પળરસપલિઓવરિ સમયાહિયા ઠિઈં દુસમયતિસમયસંઘેજ્ઞાસંરોજ્ઞસમયાહિયા જાવ પળવીસં પલિયા તાઓ લન્તગદેવાણં, જાસિં
પળવીસપલિઓવરિ સમયાહિયા ઠિઈં જાવ પંચતીસં પલિયા તાઓ સહસ્સારદેવાણં, જાસિં પુણ પંચતીસપલિઓવરિ સમયાહિયા ઠિઈં
જાવ પળયાલીસં પલિયા તાઓ પાળયદેવાણં તત્થ ઠિયાઓ એવ નાળાવલંચણં હોંતિ, જાસિં પુણ પળયાલિસપલિઓવરિ સમયાહિયા
ઠિઈં જાવ પળપન્નં પલિયા તાઓ અચ્ચુયદેવાણં તત્થ ઠિયાઓ એવ ડાળાવલંચણં ગચ્છન્તિ” । અહીં સોંચમં દેવલોકમાં જે દેવીઓનું
પલ્યોપમનું આયુષ છે તે દેવીઓ સોંધમં દેવોને ઉપભોગ્ય છે, જેઓની પલ્યોપમથી માંડી સમયાધિક, એ સમય, ત્રણ સમય. સંત્યાતા
કે અસંત્યાતા સમય અધિક યાવત્ દસ પલ્યોપમની રિથતિ છે, તેઓ સનત્કુમાર દેવોની માથે ગમન કરે છે. પટલે તે દેવીઓ
સનત્કુમાર દેવોને ઉપભોગ્ય છે. યમ જેઓની દસપલ્યોપમના ઉપર સમયાધિક યાવત્ વીશ પલ્યોપમની રિથતિ છે, તેઓ વ્રહ્મલોક
દેવોને ગમન કરવા યોગ્ય છે. ૫ પ્રમાણે વીશ પલ્યોપમના ઉપર જેઓની સમયાધિક યાવત્ ત્રીશ પલ્યોપમની રિથતિ છે તેઓ માત્ર-
શુક્રદેવોને ગમન કરવા યોગ્ય છે. ૫ પ્રમાણે જે દેવીઓની ત્રીશ પલ્યોપમના ઉપર સમયાધિક યાવત્ ચાલીશ પલ્યોપમની રિથતિ છે
તેઓ ત્યાં રહેલીજ જ્ઞાત દેવોને ધ્યાન-સંકલ્પનું આલમ્બનમ્ભૂત ધ્યાય છે. ૫ પ્રમાણે જેઓની ચાલીશ પલ્યોપમના ઉપર સમયાધિક
યાવત્ પચાસ પલ્યોપમની રિથતિ છે તેઓ ત્યાં રહેલીજ આરણ દેવોને ધ્યાન-મનના સંકલ્પનું આલમ્બનરૂપ ધ્યાય છે. તથા ફેસાળ
દેવલોકમાં જે દેવીઓનું પલ્યોપમથી અધિક આયુષ છે તેઓ ફેસાળ દેવોને યોગ્ય છે. જે દેવોઓની સાધિક પલ્યોપમથી આરંભી
સમયાધિક, એ સમય, ત્રણ સમય, સંત્યાતા સમય, યાવત્ અસંત્યાતા સમય અધિક યાવત્ પન્દર પલ્યોપમની રિથતિ છે તેઓ
માહેન્દ્ર દેવોને ગમન કરવા યોગ્ય છે. યમ જે દેવીઓની પન્દર પલ્યોપમના ઉપર સમયાધિક, યાવત્ પત્તીશ પલ્યોપમની રિથતિ છે
તે લ્યાન્તક દેવોને ગમન કરવા યોગ્ય છે. જે દેવીઓની પત્તીશ પલ્યોપમના ઉપર સમયાધિક યાવત્ પાંચીશ પલ્યોપમની રિથતિ છે

૮. એતેસિ પં ભંતે ! દેવાણં કાયપરિચારગાણં જાવ મળપરિચારગાણં, અપરિચારગાણં ચ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા
વા ૪ ? ગોયમા ! સન્વત્થોવા દેવા અપરિચારગા, મળપરિચારગા સંખેજ્જગુણા, સદપરિચારગા અસંખેજ્જગુણા, રૂવપ-

૮. હે ભગવન્ ! કાયપરિચારક-શરીર વડે મૈથુનસેવી, યાવત્ મન વડે વિષય સેવનારા અને અપરિચારક-વિષય સેવનરહિત તે
દેવોમાં કયા દેવો અલ્પ, બહુ, તુલ્ય કે વિશેષાધિક છે ? હે ગૌતમ ! સૌથી થોડા દેવો વિષયસેવન રહિત છે, તેથી મન વડે વિષય
તેઓ સદ્ગત્તાર દેવોને ગમન કરવા યોગ્ય છે. જેઓની પાંત્રીશ પલ્લોપમના ઉપર સમયાધિક યાવત્ પીસતાલીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે
તેઓ ત્યાં રહેજીલ પ્રાણત્ દેવોને સંકલ્પનું અવલમ્બન ભૂત થાય છે. જેઓની પીસતાલીશ પલ્લોપમના ઉપર સમયાધિક યાવત્ પચાસ
પલ્લોપમની સ્થિતિ છે તેઓ ત્યાં રહેલીજ અચ્યુત દેવોને સંકલ્પનું અવલમ્બન થાય છે. "તપ પં" इत्यादि. ત્યાર બાદ તે દેવો તે અપ્સ-
રાઓની સાથે સુરત સંવન્ધી પરસ્પર સમ્ય અયે અસમ્ય મનના સંકલ્પ કરવારૂપ મનપરિચાર કરે છે. 'સેસં' इत्यादि. બાકી 'સે
જઘ્ઘનામપ સીયા પોગલા' इत्यादि. જેમ કે ક્ષીત પુદ્ગલો इत्यादि વાંધુ યાવત્ વારંવાર પરિણમે છે-પ છેલ્લા વાક્ય સુધી કહેલું. અને
તેની વ્યાખ્યા પૂર્વેનો પેઠે કરવી. તેથી ઉપરના ઐવેયકાદિ દેવો મનથી પણ સ્ત્રીઓને રૂચ્છતા નથી. કારણ કે તેઓને અલ્પ વેદનો
ઉદય છે, તથા તેઓ ઉત્તરોત્તર અનન્તગુણ સુખવાલા છે. તે આ પ્રમાણે-કાયપ્રવીચારક દેવોથી અનન્તગુણ સુખવાલા સ્પર્શપરિચારક
દેવો છે. તેથી અનન્તગુણ સુખવાલા રૂપપરિચારક દેવો છે, તેથી શબ્દપરિચારક દેવો અનન્તગુણ સુખવાલા છે. તેથી અનન્તગુણ
સુખવાલા મનપરિચારક દેવો છે અને તેથી અપરિચારક દેવો અનન્તગુણ સુખવાલા છે.

૮. હવે પછોનું પરસ્પર અલ્પબહુત્વ કહે છે- 'પપસિણં' इत्यादि. સૌથી થોડા અપરિચારક-વિષયસેવન રહિત દેવો છે. કારણ કે તેઓ પ્રવેયક
અને અનુત્તરૈપપતિક દેવો છે અને તે વધા મઢીને ક્ષેત્રપલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના આકાશપ્રદેશના રાશિપ્રમાણ છે. તેથી મન:પરિચારક દેવો
સંખ્યાતગુણ છે. કારણ કે તેઓ આનતાદિ ચાર દેવલોકમાં રહેવાવાલા છે અને તેમાં અપેક્ષાપ સંખ્યાતગુણ

રિચારગા અસંલેજગુણા, કાસપરિચારગા અસંલેજગુણા ॥

પણવળાણ મગવડેઈ ચલતીસહમં પરિચારણાપયં સમતં ॥

સેવી દેવો સંલ્યાતગુણા છે, તેથી શબ્દ વડે વિપયસેવી અસંલ્યાતગુણા છે, તેથી રૂપ વડે વિપયસેવી અસંલ્યાતગુણા છે, તેથી સ્પર્શ વડે વિપય સેવનારા અસંલ્યાતગુણા છે, અને તેથી કાયા વડે વિપય સેવનારા અસંલ્યાતગુણા છે.

પ્રજ્ઞાપના મગવતીમાં ચોત્રીશનું પરિચારણા પદ સમાપ્ત.

ક્ષેત્રપત્યોપમના અસંલ્યાતમા ભાગના આકાશપ્રવેશના રાશિપ્રમાણ છે. તેથી શબ્દપરિચારક દેવો અસંલ્યાતગુણા છે. કારણ કે તેઓ મહાશુક્ર અને સહસ્રાર કલ્પવાસી છે, અને તેઓ ઘનરૂપે કરેલાં લોકની પેઠે પ્રવેશની શ્રેણીના અસંલ્યાતમા ભાગે જેટલા આકાશપ્રવેશો હોય તેટલા છે. તેથી રૂપપરિચારક દેવો અસંલ્યાતગુણા છે. કારણ કે તેઓ બ્રહ્મલોક અને લાન્તક દેવલોકમાં રહેનારા છે અને તેઓ પૂર્વ દેવોની અપેક્ષા અસંલ્યાતગુણી શ્રેણીના અસંલ્યાતમા ભાગે રહેલા આકાશપ્રવેશના રાશિપ્રમાણ છે. તેથી સ્પર્શપરિચારક દેવો અસંલ્યાતગુણા છે. કારણ કે તેઓ સનકુમાર અને માહેન્દ્રકલ્પમાં રહેવા વાળા છે. અને ત્યાં રહેલાં દેવો બ્રહ્મલોક અને લાન્તક દેવોની અપેક્ષા અસંલ્યાતગુણી શ્રેણીના અસંલ્યાતમા ભાગના આકાશ પ્રવેશપ્રમાણ કહેલા છે. તેથી કાયાપરિચારક દેવો અસંલ્યાતગુણા છે, કારણ કે મનપતિથી આરંભી ઈશાન પર્યંત સર્વ દેવો કાયાપરિચારક છે, અને તેઓ સર્વ મલી પ્રતરના અસંલ્યાતમા ભાગમાં રહેલા આકાશપ્રવેશના રાશિપ્રમાણ છે.

શ્રીમદ્ આચાર્ય મહાયોગિરિચિત્તા પ્રજ્ઞાપના ટીકાના અનુનાદમાં ચોત્રીશનું પ્રવીનારપદ સમાપ્ત.

પળતીસદ્મં વેદનાપયં ।

સીતા ય દવ્વ સરીરા સાતા તહ વેદના ભવતિ દુક્ખા । અભ્યુપગમોવક્કમિયા નિદાય અણિદાય નાયવ્વા ॥
સાયમસાયં સવ્વે સુહં ચ દુક્ખં અદુક્ખમસુહં ચ । માણસરહિયં વિગલિદિયા ઉ સેસા દુવિહમેવ ॥

પાંત્રીશમું વેદના પદ

ચીત (ઉષ્ણ અને શીતોષ્ણ) વેદના, દ્રવ્ય (ક્ષેત્ર, કાલ અને માવ)ને આશ્રયી વેદના, શારીરિક (અને માનસિક) વેદના, સાતા અને દુઃખા વેદના, તથા આમ્યુપગમિકી અને ઔપક્રમિકી વેદના, અને નિદા-વિવેકસહિત અને અનિદા-વિવેકરહિત વેદના જાણવી. વધા જીવો સાતા અને અસાતા, સુખા, દુઃખા અને અદુઃખસુખા રૂપ વેદના વેદે છે. વિકલેન્દ્રિયો-એકેન્દ્રિયાદિ મનરહિત વેદના વેદે છે અને વાકીના જીવો બન્ને પ્રકારની શારીરિક અને માનસિક વેદના વેદે છે.

૫ પ્રમાણે ચોત્રીશમું પદ કહ્યું, હવે પાંત્રીશમા પદનો પ્રારંભ કરાય છે. પનો સંબન્ધ આ પ્રમાણે છે-પૂર્વેના પદમાં વેદના પરિણામ વિશેષરૂપ પ્રવીચાર કહ્યો અને આ પદમાં ગતિના પરિણામ વિશેષ વેદનાનું પ્રતિપાદન કરવાનું છે. તેમાં પ્રારંભમાં સકલ વક્તવ્યતાના સંગ્રહનું પ્રતિપાદન કરનાર આ બે દ્વાર ગાથાઓ છે—‘સીયા ય દવ્વ’ इत्यादि’ પ્રથમ શીતા-શીત વેદના, ‘ચ’ શબ્દથી ઉષ્ણ વેદના અને શીતોષ્ણ વેદના કહેવાની છે. ત્યાર પછી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાલ અને માવને આશ્રયી વેદના કહેવાની છે. ત્યાર પછી શારીરી-શરીર સંબન્ધી વેદના અને ઉપલક્ષણથી માનસી-મન સંબન્ધી વેદના કહેવાની છે. ત્યાર વાદ સાતા અને દુઃખા વેદના ભેદસહિત કહેવા યોગ્ય જાણવી. તે પછી આમ્યુપગમિકી-સ્વયં વ્રત-નિયમાદિના અમ્યુપગમ-સ્વીકાર કરવા વડે થયેલી વેદના અને ઔપક્રમિકી-વેદનીય કર્મના

१. कश्चिद्वा णं भंते ! वेदणा पन्नत्ता ? गोयमा ! तिविद्वा वेदणा पन्नत्ता, उसिणा, सीतो-
सिणा । नेरइया णं भंते ! किं सीतं वेदणं वेदंति, उसिणं वेदणं वेदंति, सीतोसिणं वेदणं वेदंति ? गोयमा !
सीतंपि वेदणं वेदंति, उसिणंपि वेदणं वेदंति, नो सीतोसिणं वेदणं वेदंति । केई एवकेक्कपुडवीए वेदणाओ भ-

१. हे भगवन् ! केटला प्रकारની વેદના કહી છે ? હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની વેદના કહી છે. તે આ પ્રમાણે—શીત, ઉષ્ણ અને
શીતોષ્ણ વેદના. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો શું શીતવેદના વેદે છે, ઉષ્ણવેદના વેદે છે કે શીતોષ્ણવેદના વેદે છે ? હે ગૌતમ ! શીતવેદના
વેદે છે, ઉષ્ણવેદના વેદે છે. પરંતુ શીતોષ્ણ વેદના વેદતા નથી. કોઈ આચાર્ય એક એક વૃથિવીને વિશે વેદના કહે છે. હે ભગવન્ !

उदय वडे भयेली वेदना कहेवा योग्य છે. તે પછી નિદ્વા અને અનિદ્વારૂપ વેદના કહેવાનો છે. સાતા અને સુગાદિની વિશેષતા તથા આમ્બુ-
પગમિકી આદિ શબ્દોનો અર્થ આગલ કહેવામાં આવશે. સાતાદિ વેદનાને આશયો જે વિશેષતા કહેવાની છે તેનો સંગ્રહ કરનારી ગીતી
માથા છે—‘સાયમસાય’ इत्यादि. यथा संसारी जीनो साता, असाता અને न शब्दधी साना-असाता वन्ने प्रकारनी वेदना वेदे છે. તથા
સુરા, દુઃખા અને અદુઃખસુખા વેદનાને વેદે છે. તથા ચિત્તલેન્દ્રિયો-પંચેન્દ્રિય. વેદેન્દ્રિય અને ચત્તરિન્દ્રિયો, અહીં તુ શબ્દ અગ્નિપ્રકાર
રૂપ અર્થનો સૂચક તોવાથી અને અસંતી પંચેન્દ્રિયો ‘માનસગતિતા’ મનરતિલ વેદના વેદે છે. વાહીના જીવો જે પ્રકારની શરીર અને
મનહેતુક શારીરિક, માનસિક અને તે વન્ને પ્રકારની વેદના વેદે છે. આ દ્વાર ગાથામાં નિદ્વા અને અનિદ્વા વેદનાના ભેદનો સંગ્રહ કર્યો નથી.
કારણ કે સૂત્રની ગતિ ચિનિત્ર છે.

૧. તેમાં ‘ઉદેશના ક્રમને અનુસરી નિર્દેશ થાય છે’ એ ન્યાયથી પ્રથમ શીતાદિ વેદનાનું પ્રતિપાદન કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે.
‘કશ્ચિદ્વા ણં ભંતે !’ इत्यादि. हे भगवन् ! केटला प्रकारनी वेदना कही છે ? इत्यादि, ‘शीता’ शीत पुद्गलोना संयन्त्रधी उत्पन्न भयेली

णंति । रयणप्पभापुढविनेरइयाणं भंते ! पुच्छा । गोयमा ! नो सीतं वेदणं वेदंति, उसिणं वेदणं वेदंति, नो सीतोसिणं वेदणं वेदंति, एवं जाव वालुयप्पभापुढविनेरइया । पंकप्पभापुढविनेरइयाणं पुच्छा । गोयमा ! सीतंपि वेदणं वेदंति, उसिणंपि वेदणं वेदंति, नो सीतोसिणं वेदणं वेदंति । ते बहुयतरागा जे उसिणं वेदणं वेदंति, ते थोवतरागा जे सीतं वेदणं वेदंति । धूमप्पभाए एवं चेव दुविहा, नवरं ते बहुतरागा जे सीतं वेदणं वेदंति, ते

रत्नप्रभापृथिवीना नैरयिको संबन्धे पृच्छा. हे गौतम ! तेओ शीतवेदना वेदता नथी, उष्णवेदना वेदे छे अने शीतोष्ण वेदना वेदता नथी. ए प्रमाणे वालुका पृथिवीना नैरयिको सुधी जाणवुं. पंकप्रभा पृथिवीना नैरयिको संबन्धे पृच्छा. हे गौतम ! तेओ शीतवेदना वेदे छे अने उष्ण वेदना पण वेदे छे, पण शीतोष्ण वेदना वेदता नथी. जेओ उष्णवेदना वेदे छे तेओ घणा छे अने जेओ शीतवेदना वेदे छे तेओ थोडा छे. धूमप्रभाने विशेष एम बन्ने प्रकारनी वेदना जाणवी. परन्तु जे शीतवेदना वेदे छे ते घणा छे अने जे उष्ण वेदना वेदे

शीत वेदना. ए प्रमाणे उष्ण वेदना समजवी. जे भिन्न भिन्न अवयवमां शीत अने उष्ण पुद्गलना संबन्धथी शीत अने उष्ण वेदना थाय ते शीतोष्ण वेदना. ए ऋणे प्रकारनी वेदनानो नैरयिकादि चोवीश दंडरुना क्रमथी विचार करे छे—‘नैरइया णं’ इत्यादि. हे भगवन् ! नैरयिको शीत वेदना वेदे छे ? इत्यादि. तेमां प्रथमनी ऋण नरक पृथिवीमां नैरयिको उष्ण वेदना वेदे छे. ते नारको शीतयोनिवाळा छे अने तेना आश्रयभूत जे नरकावासो छे ते चो तरफ जगत्प्रसिद्ध खेरना अंगारा करतां अधिक अने घणा तापवाळा उष्ण पुद्गलोथी उत्पन्न थयेला छे. पंकप्रभा नामे चोथी नरकपृथिवीमां केटलाक नैरयिको उष्ण वेदना वेदे छे अने केटलाएक नैरयिको शीत वेदनानो अनुभव करे छे. कारण के त्यांना नरकावासो शीत अने उष्णना भेदथी बे प्रकारना छे. तेमां केवल जे उष्णवेदना अनुभव छे ते घणा छे, कारण के घणा नरकावासोमां उष्णवेदनानो सदभाव छे. बीजा जे शीतवेदनानो अनुभव करे छे ते थोडा छे. कारण के अत्यंत

થોવતરાગા જે ડસિણં વેદણં વેદંતિ । તમાય ય તમતમાય ય સીયં વેદણં વેદંતિ, નો ડસિણં વેદણં વેદંતિ, નો સીતો-
સિણં વેદણં વેદંતિ, । અસુરકુમારાણં પુચ્છા । ગોયમા ! સીતંપિ વેદણં વેદંતિ, ડસિણંપિ વેદણં વેદંતિ, સીતો-
સિણંપિ વેદણં વેદંતિ, एवं जाव वेमाणिग्या ।

તે થોડા છે. તમા અને તમતમામાં શીત વેદના વેદે છે પળ ઉણવેદના અને શીતોણ વેદના વેદતા નથી. અસુરકુમારો સંબન્ધે પુચ્છા.
હે ગૌતમ ! તેઓ શીત વેદના વેદે છે, ઉણ વેદના વેદે છે અને શીતોણ વેદના પળ વેદે છે. ય પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું.

થોડા નરકાવાસોમાં શીત વેદનાનો સંભવ છે. ધૂમપ્રભા પૃથિવીમાં કેટલાપક શીત વેદનાવાલા અને કેટલાપક ઉણ વેદનાવાલા છે, પરન્તુ શીત વેદનાવાલા ઘણા છે, કારણ કે ઘણા નરકવાસોમાં શીત વેદનાનો સંભવ છે અને થોડા ઉણ વેદનાવાલા છે, કારણ કે કેટલાક નરકાવાસોમાં ઉણ વેદના હોય છે. નીચેની ઘને પૃથિવીમાં નૈરયિકો શીત વેદનાનો જ અનુભવ કરે છે. કારણ કે ત્યાંના ઘથા નૈરયિકો ઉણ યોનિવાલા છે અને નરકાવાસો અનુપમ શીતલતાવાલા છે. અહીં સુધીનું સૂત્ર પ્રાચીન આચાર્યોમાં મતમૈદ વિના સંભળાય છે. કેટલાપક આચાર્યો આ સંબન્ધે અધિક પળ સૂત્ર કહે છે. તેથી તેનો મત કહે છે—‘કેઈ પક્ષેક્ષીય પુઢવીય વેયણં મળંતિ’ કેટલાપક આચાર્યો એક એક પૃથિવીમાં પ્રશ્ન અને ઉત્તર રૂપે વેદના કહે છે. તેઓ જે પ્રમાણે કહે છે તે પ્રમાણે વતાવે છે—‘રયણપ્પમ’ इत्यादि सूत्र सुगम છે. ય પ્રમાણે નૈરયિકોની શીતાદિ વેદનાનો વિચાર કર્યો. હવે અસુરકુમારો સંબન્ધે વેદનાનો વિચાર કરતા સૂત્ર-કાર કહે છે—‘અસુરકુમારાણં પુચ્છા’-અસુરકુમારોને શીતાદિ વેદનાના વિષયમાં પ્રશ્ન સૂત્ર કહેવું—‘અસુરકુમારા ણં મંતે ! કિં સીયં વેદણં વેયંતિ, ડસિણં વેદણં વેયંતિ, સીઓસિણં વેયણં વેયંતિ ?’ અસુરકુમારો શીત વેદના અનુભવે છે, ઉણ વેદના અનુભવે છે કે શીતોણ વેદના અનુભવે છે ? મગવાન્ કહે છે—‘હે ગૌતમ’ इत्यादि. તેઓ શીત વેદના પળ વેદે છે. જ્યારે તેઓ શીતલ જલથી મરેલા દ્રહાદિમાં સ્નાનાદિ કરે છે. ઉણ વેદના પળ વેદે છે, જ્યારે કોઈ મહાન્નદિવાલો, તેની જાતનો કે અન્ય જાતનો દેવ કોપના આવે-

૨. કતિવિહા ણં ભંતે ! વૈદના પન્નત્તા ! ગોયમા ! ચડવ્વિહા વૈદના પન્નત્તા, તંજહા-દ્વવતો જેત્તતો કાલતો ભાવતો ! નેરહ્યા ણં ભંતે ! કિં દ્વવતો વેદણં વેદંતિ ? ગોયમા ! દ્વવઓવિ

૨. હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારની વેદના કહી છે ? હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારની વેદના કહી છે. તે આ પ્રમાણે-દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી,

શથી વિરૂપદ્વિવહે જોતો શરીરમાં સંતાપ उत्पन्न કરે છે, જેમ પ્રથમ થયેલા ઈશાનેન્દ્રે બલીચંચા રાજધાનીમાં વસતા અસુરકુમારોને સંતાપ उत्पन्न કર્યો હતો. અથવા વીજી રીતે તેવા પ્રકારના ઉણ પુદ્ગલોના સંવન્ધથી ઉણ વેદનાનો અનુભવ કરતા જાણવા. જ્યારે જુદા જુદા અવયવમાં શીત પુદ્ગલોનો અને ઉણ પુદ્ગલોનો સંવન્ધ થાય ત્યારે શીતોણ વેદનાનો અનુભવ કરે છે. (પ્ર૦)—ઉપયોગ જીવોને તેવા પ્રકારના સ્વભાવથી અનુક્રમે હોય છે, તો અહીં શીત અને ઉણ વેદનાનો અનુભવ એક સાથે કેમ કહો છો ? (ઉ૦)—અહીં પણ વેદનાનો અનુભવ તેવા પ્રકારના જીવસ્વભાવથી અનુક્રમે જ થાય છે. કેવલ શીત અને ઉણ વેદનાના કારણભૂત પુદ્ગલોનો સંવન્ધ એક કાલે થાય છે, માટે સૂક્ષ્મ અને જલ્દી થવાના સ્વભાવવાળા ઉપયોગના ક્રમની અપેક્ષા કર્યા સિવાય જે પ્રમાણે તેઓ એક કાલે વેદતા હોય એમ માને છે તે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરેલું છે, તેમાં કોઈ પ્રકારનો દોષ નથી. કારણ કે સૂત્ર સામાન્યપણે પ્રવૃત્ત થયેલું છે. 'એવં જાવ વેમાણિયા' એ પ્રમાણે અસુરકુમારોને કહ્યા પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી સૂત્ર કહેલું. તે આ પ્રમાણે—'હે ભગવન્ ! પૃથિવીકાથિકો શું શીત વેદના વેદે એ પ્રમાણે, ઉણ વેદના વેદે છે કે શીતોણ વેદના વેદે છે ? હે ગૌતમ ! શીત વેદના પણ વેદે છે, ઉણ વેદના પણ વેદે છે, અને શીતોણ વેદના પણ વેદે છે.' इत्यादि. તેમાં પૃથિવીકાથિકાદિ મનુષ્ય પર્યન્ત હિમાલિના પડવાથી શીત વેદનાનો અનુભવ કરે છે. અગ્નિ વગેરેના સંવન્ધમાં ઉણ વેદનાનો અને જુદા જુદા અવયવમાં શીત અને ઉણ પુદ્ગલોના સંવન્ધમાં શીતોણ વેદનાનો અનુભવ કરે છે. व्य-न्तर ज्योतिष्क અને વૈમાનિકો અસુરકુમારની પેઠે વિચારવા.

૨. શીતાદિ સેદ્ધી ત્રણ પ્રકારની વેદના કહી, હવે તે વેદના અન્ય પ્રકારે કહેવાનો ફરજવાળા સૂત્રકાર પ્રશ્ન અને उत्तर કહે છે-

વેદનું વેદંતિ, જાવ ભાવઓવિ વેદનું વેદંતિ, એવં જાવ વેમાણિયા । કતિવિહાળં મંતે ! વેદના પન્નત્તા ? ગોયમા ! તિવિહા વેદના પન્નત્તા, તંજહા-સારીરા, માણસા, સારીરમાણસા । નેરહ્યાળં મંતે ! કિં સારીરં વેદનું વેદંતિ, માણસં વેયળં વેદંતિ, સારીરમાણસં વેદનું વેદંતિ ? ગોયમા ! સારીરંપિ વેદનું વેદંતિ, માણસંપિ વેદનું વેદંતિ, સારીરમાણસંપિ વેદનું વેદંતિ । એવં જાવ વેમાણિયા, નવરં ઇગિંદિયવિગલિંદિયા સારીરં વેદનું વેદંતિ, નો માણસં

કાલથી અને ભાવથી. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો શું દ્રવ્યથી વેદના વેદે છે ? યાવત્ શું ભાવથી વેદના વેદે છે ? હે ગૌતમ ! દ્રવ્યથી પણ વેદના વેદે છે, યાવત્ ભાવથી પણ વેદના વેદે છે. એ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણું. હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારની વેદના કહી છે ? હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની વેદના કહી છે. જેમકે શારીરીક, માનસિક અને શારીરીક-માનસિક વેદના. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો શારીરીક વેદના વેદે છે, માનસિક વેદના વેદે છે કે શારીરીક અને માનસ વન્ને વેદના વેદે છે ? હે ગૌતમ ! નૈરયિકો શારીરીક વેદના પણ વેદે

‘કહિવિહાળં મંતે’ ! इत्यादि. हे भगवन् ! કેટલા પ્રકારની વેદના કહી છે ? इत्यादि. अर्हो वेदना द्रव्य, क्षेत्र, काल અને ભાવની સામગ્રીથી ઉત્પન્ન થાય છે, कारण के सर्व वस्तु द्रव्यादि सामग्रीना वशथो उपजे છે. તેમાં જ્યારે આ પ્રાણીની વેદના પુદ્ગલ દ્રવ્યના સંવન્ધને આશ્રયી વિચારીય ત્યારે દ્રવ્યથી વેદના થાય છે માટે દ્રવ્ય વેદના. નારકાદિના ઉત્પત્તિક્ષેત્રને આશ્રયી ચિન્તન-વિચાર કરાય ત્યારે ક્ષેત્રવેદના, નારકાદિ ભવની કાલના સંવન્ધ વડે વિવક્ષા કરાતી હોય ત્યારે કાલ વેદના અને વેદનીય કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થવા વડે વિચાર કરાતો હોય ત્યારે ભાવવેદના. એ ચારે પ્રકારની વેદનાનો ચોવીશ દળકના ક્રમથી વિચાર કરે છે—‘નેરહ્યાળં મંતે’ ! કિં દવ્વતો વેયળં વેદન્તિ’—હે ભગવન્ ! નૈરયિકો શું દ્રવ્યથી વેદના વેદે છે’—इत्यादि वंधुय सूत्र सुगम છે. હવે અન્ય પ્રકારે વેદનાનું પ્રતિપાદન કરવાની इच्छावाळा सूत्रकार प्रश्न અને उत्तर सूत्र कहे છે—‘કહિવિહાળં મંતે’ ! હે ભગવન્ ! વેદના કેટલા પ્રકારે છે ? इत्यादि. शरीरमांथयेली शा-

વેદનું વેદંતિ, નો સારીરમાણસં વેદનું વેદંતિ । કહિવિહા નં મંતે ! વેયળા પન્નત્તા ? ગોયમા ! તિવિહા વેયળા પન્ન-
ત્તા, તંજહા-સાતા, અસાતા, સાતાસાતા । નેરહ્યા નં મંતે ! કિં સાયં વેદનું વેદંતિ, અસાતં વેદનું વેદંતિ, સાયાસાયં
વેદનું વેદંતિ ? ગોયમા ! તિવિહંપિ વેદનું વેદંતિ, એવં સવ્વજીવા જાવ વેમાણિયા । કતિવિહા નં મંતે ! વેદળા પ-
ન્નત્તા ? ગોયમા ! તિવિહા વેદળા પન્નત્તા, તંજહા-હુક્લા, સુહા, અહુક્લસુહા । નેરહ્યા નં મંતે ! કિં હુક્લવં વેદનું

છે, માનસ વેદના પળ વેદે છે અને શારીરિક અને માનસિક વન્ને વેદના પળ વેદે છે. એ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું. પરન્તુ
એકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયો શારીરિક વેદના વેદે છે, પણ માનસિક વેદના અને શારીરિક-માનસિક વેદના વેદતા નથી.
હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારની વેદના કહી છે ? હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની વેદના કહી છે. તે આ પ્રમાણે-સાતા, અસાતા અને
સાતા-અસાતા. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો શું સાતા વેદના વેદે છે, અસાતા વેદના વેદે છે કે સાતા અને અસાતા વન્ને પ્રકારની વેદના વેદે

રીરિક વેદના અને મનમાં ઉત્પન્ન થયેલી માનસી વેદના અને શરીર અને મન વન્નેને વિશે થયેલી શારીર-માનસી વેદના કહેવાય છે. અહીં
કર્મધારય સમાસમાં પૂર્વે પદનો પુંવદ્ભાવ થયો છે. એ વેદનાનો ચોવીશ ઢળકના ક્રમથી વિચાર કરે છે-નેરહ્યા નં મંતે ! કિં
સારીરં વેયળં વેદંતિ, -હે ભગવન્ ! નૈરયિકો શું શારીર-શરીર સંબન્ધી વેદના વેદે છે ? इत्यादि. તેમાં જ્યારે પરસ્પર ઉદીરણ કરવાથી,
પરમાધાર્મિકોષ ઉત્પન્ન કરવાથી કે ક્ષેત્રના પ્રભાવથી શરીર વિશે પીડાનો અનુભવ કરે છે ત્યારે શારીરિક વેદના વેદે છે. જ્યારે કેવલ
પછીના મવને અનુસરી મનમાં દુઃખનો વિચાર કરે છે, તથા દુષ્કર્મ કરનાર પોતાને અનુસરી અતિશય પશ્ચાત્તાપ કરે છે ત્યારે માનસી-મન
સંબન્ધી વેદના વેદે છે. જ્યારે વિવક્ષિત તેટલા કાલમાં શરીર વિશે પીડાનો અનુભવ કરે અને પટલા કાલ સુધી મન વિશે
ઉપર કાળા પ્રમાણે એક સાથે પીડાનો અનુભવ કરે ત્યારે પટલા કાલની એક વિવક્ષા કરી શારીર-માનસી વેદના અનુભવે છે. અહીં

વેદંતિ પુચ્છા ! ગોયમા ! દુઃખંપિ વેદનં વેદંતિ, સુહંપિ વેદનં વેદંતિ, અદુઃખમસુહંપિ વેદનં વેદંતિ, एवं जाव वेमाणि या ।

છે ? હે ગૌતમ ! ત્રણે પ્રકારની વેદના વેદે છે. એમ સર્વ જીવો યાવત્ વૈમાનિકો સુધી જાણવા. હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારની વેદના કહી છે ? હે ગૌતમ ! દુઃખા, સુખા અને અદુઃખસુખા. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો શું દુઃખા વેદના વેદે છે-ઇત્યાદિ પ્રશ્ન. હે ગૌતમ ! દુઃખા વેદના પળ વેદે છે, સુખા વેદના પળ વેદે છે અને અદુઃખસુખા વેદના પળ વેદે છે, એ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું.

પળ વેદનાનો અનુભવ અનુક્રમે જ થાય છે. કેવલ વિવક્ષિત તેટલા કાલમાં શરીર વિશે પીડાનો અનુભવ કરે છે અને મનમાં પળ પડતા કાલ સુધી પીડા અનુભવે છે તે પછપણે વિવક્ષા કરી એક સાથે શરીર અને મનની પીડાનો અનુભવ કહ્યો છે માટે તેમાં દોષ નથી. ૫ પ્રમાણે નૈરયિકોને કહ્યા પ્રમાણે સૂત્ર વૈમાનિક સુધી જાણવું. પરંતુ પક્ષેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયો શારીરિક વેદના વેદે છે પણ માનસિક વેદના વેદતા નથી. કારણ કે તેઓને મન નથી, તેથી તેને અનુસારે તે સંબંધે સૂત્ર ન કહેવું.

હવે અન્ય પ્રકારે વેદના કહેવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર પ્રશ્ન અને ઉત્તર સૂત્ર કહે છે—‘કશ્ચિદ્વા પં મંતે’ ! ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારે વેદના કહી છે ? ઇત્યાદિ. તેમાં સાતા-સુખરૂપ વેદના, અસાતા દુઃખરૂપ વેદના અને સાતા-અસાતા—સુલ-દુઃખરૂપ વેદના, પનો જ નૈર-યિકાદિ ચોવીશ વળકકના ક્રમથી વિચાર કરે છે—‘નૈરશ્યા પં મંતે’ ! ઇત્યાદિ. ‘હે ભગવન્ ! નૈરયિકો શું સાતાવેદના વેદે છે’ ? ઇ-ત્યાદિ. નારકો તીર્થંકરના જન્માદિ સમયે સાતાવેદના વેદે છે અને વાકીના સમયે અસાતા વેદના વેદે છે. જ્યારે પૂર્વે ભવનો મિત્ર દેવ કે દાનવ વચનામૃતો વડે શાન્ત કરે ત્યારે મનમાં સાતા અને શરીરે ક્ષેત્રના પ્રભાવથી અસાતા અનુભવે છે. અથવા જ્યારે મનમાં જ તેના દર્શનથી અને તેના વચન સાંભળવાથી સાતા અને પશ્ચાત્તાપના અનુભવથી અસાતા અનુભવે છે ત્યારે સાતા-અસાતા વેદનાનો અનુભવ કરે છે. અહીં પળ તેટલા વિવક્ષિત કાલને એક વિવક્ષી સાતા અને અસાતાનો અનુભવ એક કાલે કહ્યો છે, પણ વાસ્તવિક રીતે તે અનુક્રમે

૩. કતિવિહા ણં મંતે ! વેદના પન્નત્તા ! તંજહા-વેયણા પન્નત્તા ! તંજહા-અભોવગમિયા ય ઉવક્કમિયા ય । નેરહ્યા ણં મંતે ! અભોવગમિયં વેદણં વેદંતિ, ઉવક્કમિયં વેદણં વેદંતિ ? ગોયમા ! નો અભો-

૩. હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારની વેદના કહી છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની વેદના કહી છે. તે આ પ્રમાણે-આમ્યુપગમિકી અને ઔપક્રમિકી. હે ભગવન્ ! નૈરયિકો આમ્યુપગમિકી વેદના વેદે છે કે ઔપક્રમિકી વેદના વેદે છે ? હે ગૌતમ ! તેઓ આમ્યુપગમિકી જ જાણવો. 'પવં' इत्यादि. ૫ પ્રમાણે-નૈરયિકોને કહ્યા પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી વધા જીવો કહેવા. તેમાં પૃથિવ્યાદિ જીવો જ્યાં સુધી તેને ઉપદ્રવ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી તેઓ સાતા વેદના વેદે છે. ઉપદ્રવ પ્રાપ્ત થતાં અસાતા વેદના અનુભવે છે અને જુદા જુદા અવયવમાં ઉપદ્રવ હોય અને ન હોય ત્યારે સાતા અને અસાતા વેદના વેદે છે. વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવો સુલ્લ અનુભવતા સાતા વેદના, વ્યવનાદિ સમયે અસાતા વેદના અને વીજાનો સંપત્તિને જોવાથી માત્સર્યાદિનો અનુભવ અને પોતાની પ્રિય દેવીના આલિંગનાદિનો અનુભવ એક સાથે થાય ત્યારે સાતા અસાતા વેદના વેદે છે. પુનઃ અન્ય પ્રકારે વેદનાનું પ્રતિપાદન કરતા સૂત્રકાર પ્રશ્ન અને ઉત્તર સૂત્ર કહે છે-‘કશ્ચિદ્વા ણં મંતે’ ! ‘હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારે વેદના કહી છે’ ? इत्यादि. જે વેદના પકાન્તે દુઃખરૂપે કહી શકાય નહિ, કારણ કે સુલ્લ પણ હોય છે, તેમ સુલ્લરૂપ પણ ન કહી શકાય, કારણ કે દુઃખ પણ હોય છે, તે અદુઃખસુખા-સુલ્લદુઃખાત્મિકા વેદના કહેવાય છે. (પ્ર૦)-સાતા અને અસાતા અને સુખા અને દુઃખામાં શી વિશેષતા છે ? (ઉ૦)-જે અનુક્રમે ઉદયમાં આવેલા વેદનીય કર્મના પુદ્ગલના અનુભવથી સુલ્લ દુઃખ થાય તે સાતા અને અસાતા કહેવાય છે. જે અન્ય વહેંચીરાતી વેદના રૂપ સાતા અસાતા તે સુખા અને દુઃખા કહેવાય છે. પણ વેદનાનો ચોવીશ દંડકના અનુક્રમથી વિચાર કરે છે-‘નેરહ્યા ણં મંતે’ !-‘હે ભગવન્ ! નૈરયિકો દુઃખા-દુઃખ રૂપ વેદના વેદે છે ? इत्यादि.

૩. અન્ય પ્રકારે વેદનાનોજ વિચાર કરે છે-કશ્ચિદ્વા ણં મંતે’ ! ‘હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારે વેદના કહી છે ? इत्यादि. તેમાં આ-

વગમિયં વેદણં વેદંતિ, ઉવવકમિયં વેદણં વેદંતિ, एवं जाव चउरिंदिया । पंचिदियतिरिक्खजोणिया मणूसा य
दुविहंपि वેદણં વેદંતિ, વાણમંતરજોતિસિયવેમાણિયા જહા નેરહ્યા ॥

૪. કતિવિહા ણં મંતે ! વેદણા પન્નત્તા ? ગોયમા ! દુવિહાવેદણા પન્નત્તા, તંજહા-નિદાગ અણિદાય । નેરહ્યા

વેદના વેદતા નથી, પણ ઔપક્રમિકી વેદના વેદે છે. એ પ્રમાણે ચહરિન્દ્રિય સુધી જાણવું. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુલ્યો વન્ને પ્રકારની વેદના વેદે છે. વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકો નૈરયિકોની પેઠે સમજવા.

૪. હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારની વેદના કહી છે ? હે ગૌતમ ! વે પ્રકારની વેદના કહી છે. તે આ પ્રમાણે-નિદા અને અનિદા.

અ્યુપગમિકી પટલે જે સ્વયં અશ્યુપગમ્યતે-અગ્નીકાર કરાય. જેમ સાશુઓ વડે કેશવું લુંચન, આતાપના રૂપાદિ વડે શરીરને કપડ અપાય છે, કારણ કે અશ્યુપગમેન નિર્વૃત્તા અશ્યુપગમ-સ્વયં કેશવું લોચ વગેરે કપડું અગ્નીકાર કરવું, તે વડે ઉત્પન્ન થયેલી તે આશ્યુપગમિકી પવી તેની વ્યુત્પત્તિ થાય છે. ઉપક્રમ-સ્વયમેવ પાસે જહું, અથવા હ્યોરણા કરણ વડે પાસે લાવહું, તે વડે ઉત્પન્ન થયેલી તે ઔપક્રમિકી. સ્વયં ઉદયમાં આવેલા કે હ્યોરણા કરણથી ઉદયમાં આવેલા વેદનીય કર્મના વિપાકના અનુભવ વડે ઉત્પન્ન થયેલી વેદના ઔપક્રમિકી વેદના કહેવાય છે. તેમાં પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુલ્યો વન્ને પ્રકારની વેદના વેદે છે. કારણ કે સમ્યગ્ણિ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુલ્યોને કર્મનો ક્ષય કરવા માટે આશ્યુપગમિકી વેદનાનો સંભવ છે. વાસીના ઝીંયો ઔપક્રમિકી જ વેદના વેદે છે, પણ આશ્યુપગમિકી વેદના વેદતા નથી. પૃથિવી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, વેદેન્દ્રિય, તેદેન્દ્રિય અને નહરિન્દ્રિયોને મનનો અભાવ હોવાને લીધે વિવેકના અભાવથી તેવા પ્રકારે આશ્યુપગમિકી વેદનાની પ્રાપ્તિ નથી. નારક, ભગવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોને તેવા પ્રકારના ભવસ્વભાવથી આશ્યુપગમિકી વેદના નથી. એ જ મૂળકાર વતાવે છે-‘નેરહ્યા ણં મંતે’ ! ‘હે ભગવન્ ! નૈરયિકો આશ્યુપગમિકી વેદના વેદે છે’ રૂપાદિ સુગમ છે.

ળં મંતે ! કિં નિદાયં વેયળં વેદંતિ, અણિદાયં વેદળં વેદંતિ, અણિદાયંપિ વેદળં વેદંતિ । સે કેળદેળં મંતે ! એવં બુદ્ધહ-‘નેરહયા નિદાયંપિ અનિદાયંપિ વેદળં વેદંતિ’ ? ગોયમા ! નેરહયા બુદ્ધિહા પન્નત્તા, તંજહા-સણ્ણીભૂયા ય અસણ્ણીભૂયા ય । તત્થ ણં જે તે સણ્ણિભૂયા તે ણં નિદાયંપિ વેદળં વેદંતિ, તત્થ ણં જે તે અસણ્ણીભૂતા તે ણં અણિદાયં વેદળં વેદંતિ, સે તેળદેળં ગોયમા ! એવં નેરહયા નિદાયંપિ

હે ભગવન્ ! નૈરયિકો નિદા વેદના વેદે છે કે અનિદા વેદના વેદે છે ? હે ગૌતમ ! નિદા વેદના વેદે છે અને અનિદા વેદનાને પળ વેદે છે. હે ભગવન્ ! એમ શા હેતુથી કહ્યો છો કે નૈરયિકો નિદા અને અનિદા વેદનાને પળ વેદે છે ? હે ગૌતમ ! નૈરયિકો વે પ્રકારના છે-સંજ્ઞીભૂત અને અસંજ્ઞીભૂત. તેમાં જેઓ સંજ્ઞીભૂત છે તેઓ નિદા વેદનાને વેદે છે અને જે અસંજ્ઞીભૂત છે તે અનિદા વેદના વેદે છે. એ પ્રમાણે સ્તાનિતકુમારો સુધી જાણવું. પૃથિવીકાયિકો સંવન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! તેઓ નિદા વેદના વેદતા નથી, પળ અ-

૪. ફરી અન્ય પ્રકારે વેદનાનું જ પ્રતિપાદન કરવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે—‘કતિચિદ્વા ણં મંતે’ ! હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારની વેદના કહી છે ? इत्यादि. વેદનાના બે પ્રકાર છે-નિદા અને અનિદા. નિતરાં નિશ્ચિતં વા સમ્યગ્ વીયતે ચિત્તમસ્યામિતિ નિદા-જેમાં અત્યન્ત અથવા નિશ્ચિત ચિત્ત અપાય તે નિદા પટલે સામાન્ય રીતે મનના વ્યાપારવાળી કે સમ્યગ્ વિવેકવાળી વેદના. તે સિવાય બીજી મનના વ્યાપારરહિત કે સમ્યક્ પ્રકારના વિવેક રહિત વેદના તે અનિદા. પંહુ જ ચોવીશ વળ્લકના ક્રમથી પ્રતિપાદન કરે છે—‘નેરહયા ણં’ इत्यादि, ‘હે’ ભગવન્ ! નૈરયિકો નિદા વેદના વેદે છે કે અનિદા વેદના વેદે છે ? इत्यादि. નૈરયિકો બે પ્રકારના છે-સંજ્ઞીભૂત અને અસંજ્ઞીભૂત. તેમાં જેઓ સંજ્ઞીથી આવી ઉત્પન્ન થાય છે તે સંજ્ઞીભૂત અને જેઓ અસંજ્ઞીથી આવી ઉત્પન્ન થાય છે તે અસંજ્ઞીભૂત નૈરયિકો કહેવાય છે. અસંજ્ઞી નૈરયિકો પૂર્વે અન્ય જન્મમાં કરેલું કંઈપણ શુભ, અશુભ કે વૈરાવિનું સ્મરણ કરતા નથી, કારણ કે સ્મરણ’ તેનું જ થાય છે કે જે તે ત્રિ સંકલ્પ વહે

वेद्यं वेदंति अणिदायं वेदंति, एवं जाव थणियकुमारा । पुढविकाइयाणं पुच्छा । गोयमा ! नो निदायं वेदंति, अणिदायं वेदंति । से केणहेणं भंते ! एवं बुचइ-‘पुढवीकाइया नो निदायं वेदंति, अणिदायं वेदंति, अणिदायं वेदंति’ ? गोयमा ! पुढविकाइया सन्वे असण्णी असण्णिभूयं अणिदायं वेदंति, से तेणहेणं गोयमा ! एवं बुचइ-पुढविकाइया नो निदायं वेदंति, अणिदायं वेदंति, एवं जाव चउरिंदिया । पंचि-

निदा वेदना वेदे छे. हे भगवन् ! एम शा हेतुथी कहो छो के पृथिवीकायिको निदा वेदना वेदता नथी, पण अनिदा वेदना वेदे छे ! हे गौतम ! पृथिवीकायिको बधां असंक्षी छे अने तेओ असंक्षीभूत अनिदा वेदना वेदे छे. ते हेतुथी हे गौतम ! एम कहं छुं के पृथिवीकायिको निदा वेदना वेदता नथी, पण अनिदा वेदना वेदे छे. एम चउरिन्दिय सुधी जाणवुं. पंचेन्द्रिय तिर्यचो, मनुष्यो अने व्यन्तरो नैरयिकोनी पठे जाणवा. ज्योतिष्क देवो सन्वे पृच्छा. हे गौतम ! तेओ निदा वेदनाने पण वेदे छे अने अनिदा वेद-करेछुं होय, परन्तु पूर्वना असंक्षी भवमां मनरहित होवाथी तेओने तीव्र संकल्प होतो नथी, तेथी नैरयिको जे कांइपण वेदना वेदे छे ते अनिदा वेदना वेदे छे. कारण के तेने पूर्वना भवमां अनुभवेला नियन्तु स्मरण करवाने योग्य मननो असंभव छे. संक्षीभूत नैरयिको पूर्वन्तु वंधु स्मरण करे छे, मोटे तेओ निदा वेदना वेदे छे. ए प्रमाणे असुरकुमारथी आरंभी स्तनितकुमार सुधीना भवनपतिओ कहेवा. कारण के तेओनी पण संक्षी अने असंक्षीथी उतगत्ति थाय छे. पृथिवी, पाणी, अग्नि, वायु, वनस्पति, वेइन्द्रिय, तेइन्द्रिय अने चउरिन्द्रियो समूहिय होय छे मोटे मनरहित होवाथी अनिदा ज वेदना वेदे छे. ‘पंचिन्द्रियतिरिमाजोणिया मणूसा चाणमंतरा जहा नैरइया’ पंचेन्द्रिय तिर्यचो, मनुष्यो अने व्यन्तरो नैरयिकोनी पठे जाणवा. पटले जेम नैरयिको कहा तेम तेओ निदा वेदना पण वेदे छे अने अनिदा वेदना पण वेदे छे-एम कहेछुं. शा हेतुथी एम वेदे छे ? उत्तर-आहीं पंचेन्द्रिय तिर्यचो अने मनुष्यो जे प्रकारना छे-जेमके

દિયતિરિક્તજોળિયાઃ મણૂસા વાણમંતરા જહા નેરહયા । જોહસિયાણં પુચ્છા । ગોયમા ! નિદાયંપિ વેયણં વેદંતિ, અણિદાયંપિ વેયણં વેદંતિ ! એવં બુદ્ધહ-‘જોહસિયા નિદાયંપિ વેદણં વેદંતિ, અણિદાયંપિ વેયણં વેદંતિ’ ? ગોયમા ! જોહસિયા હુચિહા પત્તતા, તંજહા-માહમિચ્છદિદ્દિહિવવણગા ય અમાહસમ્મદિદ્દિહિવવણગા ય । તત્થ ણં જે તે માહમિચ્છદિદ્દિહિવવણગા તે ણં અણિદાયં વેયણં વેયંતિ, તત્થ ણં જે તે અમાહસમ્મ-

નાને પણ વેદે છે. હે ભગવન્ ! એમ શા હેતુથી કહ્યો છો કે ‘જ્યોતિષ્કો નિદા વેદનાને પણ વેદે છે અને અનિદા વેદનાને પણ વેદે છે’ ? હે ગૌતમ ! જ્યોતિષ્ક દેવો બે પ્રકારના છે. જેમકે-માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ. તેમાં જે માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થયેલા છે તેઓ અનિદા વેદના વેદે છે, અને જે અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થયેલા છે તેઓ નિદા વેદના વેદે છે. એમ !

સંમૂલ્લિમ અને ગર્ભજ. તેમાં જે સંમૂલ્લિમ છે તેઓ મન રહિત હોવાથી અનિદા વેદના વેદે છે. જેઓ ગર્ભજ છે તે મનસહિત છે માટે નિદા વેદના અનુભવે છે. બ્યન્તરો સંસીથી પણ આવી ઉત્પન્ન થાય છે અને અસંસીથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી નૈરયિકની પેઠે નિદા અને અનિદા વેદના અનુભવતા જાણવા. ‘જોહસિયા ણં’ જ્યોતિષ્કો સંસીથી આવીને જ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તેઓને નૈરયિકો કહેવા પ્રમાણે નિદા અને અનિદા વેદના અનુભવતા જાણવા. પરન્તુ વીજી રીતે સંભવ છે તે પ્રકારને જાણવાની इच्छाવાલો શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે—‘સે કેણદ્દેણં મંતે !’ હે ભગવન્ ! એમ શા હેતુથી કહ્યો છો ? इत्यादि सुगम છે. ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—‘હે ગૌતમ’ इत्यादि. જ્યોતિષ્કો બે પ્રકારના છે—માયીમિથ્યાદૃષ્ટિઅપવન્નક. અને અમાયીસમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપવન્નક. તેમાં માયા વડે બાંધેલું જે મિથ્યાત્વાદિ કર્મ તે પણ કારણ વિશે કાર્યના ઉપચારથી માયા કહેવાય છે. માયા જેઓને છે તે માયી, આજ હેતુથી મિથ્યાત્વના ઉદયથી મિથ્યા-વિપરીત દૃષ્ટિ-વસ્તુતત્ત્વની પ્રતિપતિ-બોધ જેઓને છે તે માયીમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થયેલા કહેવાય છે. તેથી વિપરીત અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ કહેવાય

द्विद्विउवचन्नगा ते णं निदायं वेदणं वेदंति, से एतेणट्टेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ 'जोइसिया दुविहं पि वेदणं वेदंति',
एवं वेमाणियावि ॥

पणवणाए भगवईए पणतीसइमं वेयणापयं समत्तं ॥ ३५ ॥

कहुं छुं के ज्योतिष्को बन्ने प्रकारनी वेदना वेदे छे. ए प्रमाणे वैमानिको पण जाणवा.

प्रज्ञापना भगवतीमां पांजीशसुं वेदनापद समाप्त.

छे. तेमां जेओ मायीमिथ्याद्विष्टि उत्पन्न थयेला छे तेओ मिथ्याद्विष्टिपणाथी, व्रतविराधनाथी के अज्ञानतपथी 'अमे आ प्रकारे उत्पन्न थया छीए' एम जाणता नथी. तेथी सम्यक् प्रकारे यथावस्थित ज्ञानना अभावथी अनिदा वेदनानो अनुभव करे छे. जेओ अमायी सम्यग्द्विष्टि उत्पन्न थयेला छे तेओ सम्यग्द्विष्टिपणाथी यथावस्थित स्वरूप जाणे छे. तेथी जे कांश् वेदना वेदे छे ते वधी य निदा वेदना वेदे छे. 'एवं चेव वेमाणिया वि' ए प्रमाणे वैमानिको पण जाणवा. एट्टले ज्योतिष्कने कह्या प्रमाणे वैमानिको पण निदा अने अनिदा वेदना वेदे छे एम जाणवुं. कारण के तेओ सम्यग्द्विष्टि अने मिथ्याद्विष्टिना भेदथी बे प्रकारना छे.

श्रीमद् आचार्य मलयगिरिधिरचित प्रज्ञापना टीकाना अनुवादमां पांजीशसुं वेदनापद समाप्त.

છત્તીસદ્મં સમુદ્ધાયપયં ।

વેયણકસાયમરણે વેડવિચરેયણ ય આહારે । કેવલિણ ચેવ ભવે જીવમણુસ્સણ સત્તેવ ।

છત્તીચામું સમુદ્ધાત પદ.

૧ વેદના, ૨ કપાય, ૩ મરણ, ૪ વૈક્રિય, ૫ તૈજસ, ૬ આહારક અને ૭ કેવલી સમુદ્ધાત એ સાત સમુદ્ધાતો જીવ અને મનુષ્યોને હોય છે.

પ્રમાણે પાંત્રીશમા પદની વ્યાખ્યા કરી, હવે છત્તીશમા પદનો પ્રારંભ થાય છે. તેનો આ સંબંધ છે—અહીં પૂર્વના પદમાં ગતિના પરિણામવિશેષરૂપ વેદનાનું પ્રતિપાદન કર્યું, આ પદમાં પણ ગતિના પરિણામવિશેષરૂપ સમુદ્ધાતનો વિચાર કરાય છે. તેમાં સમુદ્ધાતની વત્કવ્યતા સંબંધે પ્રારંભમાં આ સંગ્રહણી ગાથા કહેલી છે—‘વેયણ’ ઇત્યાદિ. અહીં સાત સમુદ્ધાતો છે. તે આ પ્રમાણે—‘વેયણકસાય-મરણે’ ઇતિ. વેદના, કપાય અને મરણ એ ત્રણ પદનો સમાહાર દ્વન્દ્વ સમાસ છે. પટલે તે વિશેષે ત્રણ સમુદ્ધાતો છે. જેમકે વેદના સમુદ્ધાત, કપાયસમુદ્ધાત અને મરણસમુદ્ધાત, ‘વેડવિચરે’તિ ત્રીજો વૈક્રિયવિષય સમુદ્ધાત, પાંચમો તૈજસસમુદ્ધાત, છઠ્ઠો આહાર-આહારકશરીર વિષયક સમુદ્ધાત અને સાતમો કેવલિક-કેવલીસંવન્ધી સમુદ્ધાત છે. ‘જીવમણુસ્સણં સત્તેવ’તિ સામાન્યથી જીવના વિચારમાં અને મનુષ્યદ્વારાના વિચારમાં સાત સમુદ્ધાત કહેવાના છે, પણ ન્યૂન નહિ, કારણ કે જીવ અને મનુષ્યને વિશે સાતે સમુદ્ધાતોનો સંભવ છે. ‘સત્તેવ’ અહીં ‘પદ’કાર પરિમાણના અર્થમાં છે. ૫ સંબંધે શાકટાયન ન્યાસકાર કહે છે—‘પવોઽધધારણપૃથક્ત્વપરિ-માણેપુ’ ઇતિ. પવકાર અવધારણ, પૃથક્ત્વ અને પરિમાણના અર્થમાં છે. વાકીના દ્વારોનો વિચાર કરતા જ્યાં જેટલા સમુદ્ધાતોનો સંભવ હોય તેટલા કહેવા. તેને સૂત્રકાર સ્વયં આગલ કહેશે. આ પ્રમાણે સંગ્રહણી ગાથાનો સંક્ષેપાર્થ છે. સમુદ્ધાતનો શો શબ્દાર્થ છે ?

ઉત્તર- સમ્-પ્રકીર્ણ-તત્ત્વ-પ્રવલપણે-અધિકપણે ઘાત કરવો. પ્રકીર્ણ-વડે અધિકપણે કર્મોનો ઘાત કરવો તે સમુદ્ઘાત-કોની સાથે પ્રકીર્ણ-તત્ત્વ-પ્રવલપણે-અધિકપણે ઘાત કરવો. પ્રકીર્ણ-વડે અધિકપણે કર્મોનો ઘાત કરવો તે સમુદ્ઘાત-પ્રાપ્ત થયેલો હોય છે ત્યારે વેદનાદિના અનુભવશાનવડે પરિણત જ હોય છે, અન્ય જ્ઞાનવડે પરિણત હોતો નથી માટે વેદનાદિના અનુભવ જ્ઞાન સાથે પ્રકીર્ણ-વડે અધિકપણે કર્મોનો ઘાત થી રીતે થાય? ઉત્તર-અહીં વેદનાદિ સમુદ્ઘાત વડે પરિણત થયેલો આત્મા કાલાન્તરે અનુભવ કરવા યોગ્ય વેદનાદિના કર્મપ્રદેશોને ઉદીરણ કરવા વડે આકર્ષી ઉદ્યાવલિકામાં નાંચી અનુભવી નિર્જરે છે-ક્ષય કરે છે, અર્થાત્ આત્મપ્રદેશોની સાથે રહેલા સંક્લિષ્ટ કર્મોનો નાશ કરે છે. કારણ કે "પુલ્કયકચક્રમસાહજં તુ નિજ્જરા" 'પૂર્વે કરેલા કર્મોનો નાશ કરવો નિર્જરા' પણ શાસ્ત્રવચન છે. તે આ પ્રમાણે-વેદનાસમુદ્ઘાત અસાતાવેદનીય કર્મોને આશ્રિત છે, કપાય-સમુદ્ઘાત કપાય નામે ચારિત્રમોહનીય કર્મોને આશ્રિત છે. મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત અન્તર્મુહર્ત વાકો રહેલા આયુષ્યકર્મોને આશ્રિત છે. વૈક્રિય, તૈજસ અને આહારક સમુદ્ઘાત અનુક્રમે વૈક્રિયશરીરનામ, તૈજસશરીરનામ અને આહારકશરીર નામકર્મોને આશ્રિત છે. કેવલી-સમુદ્ઘાત સાતા-અસાતા વેદનીય, શુભ-અશુભ નામકર્મ અને ઉચ્ચ-નીચ ગોત્ર કર્મોને આશ્રિત છે. તેમાં વેદના સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયેલો આત્મા અસાતાવેદનીય કર્મના પુલ્લોનો ક્ષય કરે છે. તે આ પ્રમાણે-વેદના વડે પીડિત થયેલો જીવ અનન્તાન્ત કર્મસ્કન્ધો વડે વૈદા-વેલા આત્મપ્રદેશોને શરીરથી વહાર કાઢે છે અને તે પ્રદેશો વડે મુલ અને જઠરાદિના ચાલી ભાગને તથા કાન અને સ્કન્ધાદિના વચ્ચેના ભાગને પૂરી લંબાઈ અને વિસ્તારમાં શરીરપ્રમાણ ક્ષેત્રને લ્યાપી અન્તર્મુહર્ત સુધી રહે છે, અને તે અન્તર્મુહર્તમાં ઘણા અસાતા-વેદનીય કર્મના પુલ્લોનો ક્ષય કરે છે.

કપાયસમુદ્ઘાતના પરિણામવાળો આત્મા કપાયનામે ચારિત્રમોહનીય કર્મપુલ્લોનો નાશ કરે છે. તે આ પ્રમાણે-કપાયના ઉદયથી વ્યાકુલ થયેલો જીવ આત્મપ્રદેશોને વહાર કાઢે છે અને તે પ્રદેશો વડે મુલ અને ઉદરાદિના ચાલી ભાગને તથા કાન અને સ્કન્ધાદિનો વચ્ચેના

ભાગોને પૂરી લંવાઈ અને વિસ્તારમાં શરીરપ્રમાણ ક્ષેત્રને વ્યાપીને રહે છે. ૫ પ્રમાણે ઘણા કપાયકર્મના પુદ્ગલોનો નાશ કરે છે. ૫મ મરણસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયેલો આયુષકર્મના પુદ્ગલોનો નાશ કરે છે. પરંતુ મરણસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયેલો પોતાના પ્રદેશોને વહાર કાઢી મુખ-ઉદરાદિના ખાલી ભાગને તથા કાન અને સ્કન્ધાદિના વચ્ચેના ભાગને પૂરી વિસ્તાર અને જાડાઈમાં સ્વશરીરપ્રમાણ અને લંવાઈમાં પોતાના શરીર કરતાં અધિક જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કર્ષથી અસંખ્યાતા યોજનો સુધી એક દિશામાં રહેલા ક્ષેત્રને વ્યાપીને રહે છે ૫મ કહેવું. વૈક્રિયસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયેલો જીવ પોતાના આત્મપ્રદેશોને શરીરથી વહાર કાઢી શરીરના વિસ્તાર અને જાડાઈ પ્રમાણ અને લંવાઈમાં સંખ્યાતા યોજનપ્રમાણ ઢંડ કરી સ્થૂલ પુદ્ગલોના ક્રમથી વૈક્રિયશરીર નામકર્મના પુદ્ગલોનો પૂર્વની પેઠે ક્ષય કરે છે. તે સંવન્ધે કહ્યું છે કે “વેઉવ્વિયસમુદ્ઘાપણં સમોહણદ્વં, સમોહણિત્તા સંહિજ્જાદં જોયણાદં ઢંડં નિસિરદ્, નિસિરિત્તા અદ્ધાવાયરપોગલે પરિસાહેદ્”। વૈક્રિયસમુદ્ઘાત વહે સમુદ્ઘાત કરે છે-આત્મપ્રદેશોને વહાર કાઢે છે, સમુદ્ઘાત કરી સંખ્યાતા યોજન પ્રમાણ ઢંડ કરે છે. ઢંડ કરી વાદરપુદ્ગલોના ક્રમથી પટલે જેમ જેમ વાદર હોય તેવા પુદ્ગલોનો ક્ષય કરે છે. ૫ પ્રમાણે તૈજસ અને આદ્યારક સમુદ્ઘાતનો વિચાર કરવો. પરંતુ તૈજસસમુદ્ઘાત તેજોલેશ્યા મૂકવાના સમયે તૈજસનામકર્મના ક્ષયનું કારણ છે. આદ્યારક

૧. સમુદ્ઘાત સમયે કષાયના મોહનીયના પુદ્ગલોને નાશ કરતો જીવ ત્રિવિધ કષાયના ઉદયથી બીજા ઘણા કષાયમોહનીયના પુદ્ગલો ગ્રહણ કરે છે.
૨. અહીં પટલી વિશેષતા છે કે કોઈ એક જીવ એકવાર મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરી નરકાદિમાં ઉત્પન્ન થાય અને ત્યાં આહાર કરે તેનો પરિણામ કરે અને શરીર બાંધે અને કોઈ એક જીવ સમુદ્ઘાતથી કે ઉત્પત્તિ સ્થાનથી પાછો ફરી પોતાના શરીરમાં આત્મી મરણસમુદ્ઘાત કરી નારકથી માંડી અનુત્તર સુધીના વધા સ્થાનોમાં ઉપજે. જુઓ મગ ૦ શ ૦ ૬ ૩૦ ૬.

૩. તેજોલેશ્યા મૂકવાના સમયે વિસ્તાર અને જાડાઈમાં શરીરપ્રમાણ અને લંવાઈમાં સંખ્યાતા યોજન પ્રમાણ ઢંડ કરી પૂર્વે બાંધેલા તૈજસ નામ કર્મના પુદ્ગલોનો ક્ષય કરે છે અને બીજા તૈજસ પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી તેજોલેશ્યા મૂકે છે.

સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલો આહારકશરીર નામકર્મના પુદ્ગલોનો ક્ષય કરે છે.' કેવલી સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલો કેવલો સાતા-અસાતા-વેદનીયાદિ કર્મના પુદ્ગલોનો નાશ કરે છે. તે જે રીતે નાશ કરે છે તે પ્રકારે શિષ્ય ઉપર અનુગ્રહ કરવા માટે તેનો અહીં વિચાર કરીય છીય-કેવલી સમુદ્ધાત આઠ સમયનો છે, તે સમુદ્ધાત કરતા કેવલદાની પ્રથમ સમયે જાડાઈમાં પોતાના શરીરપ્રમાણ અને ઊંચો અને નીચો લોકાન્ત પર્યન્ત આત્મપ્રદેશોનો ઢંડ કરે છે. ચીત્ર સમયે પૂર્વે અને પશ્ચિમ અથવા વૃક્ષિણ અને ઉત્તર કપાટ કરે છે. ત્રીજે સમયે મંથાન કરે છે. ચોથે સમયે વલ્ચેના આંતરા પૂરે છે. પાંચમે સમયે આંતરાઓ સંહરે છે. છઠ્ઠે સમયે મંથાન સંહરે છે. સાતમા સમયે કપાટ સંહરે છે અને આઠમા સમયે પોતાના શરીરમાં આવી રહે છે. તે વાત સૂત્રાકાર પોતે કહેવાના છે કે 'પદમે સમયે ઢંડ કરેડ, વીપ કવાડં કરેડ' इत्यादि. 'પ્રથમ સમયે ઢંડ કરે છે. ત્રીજા સમયે કપાટ કરે છે'-इत्यादि. તેમાં ઢંડ કરવાના સમય પહેલા જે પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ વેદનીય, નામ અને ગોત્ર કર્મનો સ્થિતિ તરી તેના તુલિથી અસંખ્યાતા ભાગો કરવા, તે પછી ઢંડ સમયે ઢંડ કરતો તે અસંખ્યાતા ભાગોનો ક્ષય કરે છે અને એક અસંખ્યાતમો ભાગ વાકી રાખે છે. પૂર્વે જે જાણ કર્મનો રસ હતો તેના અનન્ત ભાગો કરવા અને પછી ઢંડ સમયે ૧ અસાતાવેદનીય, ૨-૬ પ્રથમ સિદ્ધાન્તના પાંચ સંસ્થાન, ૭-૧૧ પાંચ સંઘયણ, ૧૨-૧૫ પ્રશસ્ત વર્ણાદિચતુષ્ક, ૧૬ ઉપગ્રાત, ૧૭ અપ્રશસ્ત વિદ્યાયોગિતિ, ૧૮ દુઃસ્વર, ૧૯ દુર્ભંગ, ૨૦ અસ્થિર, ૨૧ અપર્યાપ્ત, ૨૨ અનુભ, ૨૩ અનાદય, ૨૪ અયશઃકીર્તિ અને ૨૫ નીચગોત્ર-૫ પનીશ પ્રકૃતિઓના રસના અનન્ત ભાગોનો નાશ કરે છે અને એક અનન્તમો ભાગ વાકી રહે છે. તે સમયે સાતાવેદનીય, ૨ દેવગતિ, ૩ મનુષ્યગતિ, ૪ દેવાનુપૂર્વી, ૫ મનુષ્યાનુપૂર્વી, ૬ પંચેન્દ્રિયજાતિ, ૭-૧૧ પાંચ

૧. આહારકલઙ્ઘિનાલા ચૌદ પૂર્વધર અન્ય ક્ષેત્રમાં રહેલા તીર્થંકરદર્શનાદિ કોઈપણ નિમિત્તે શરીર પ્રમાણ પહેલો અને સ્થૂલ તથા સંહ્યા-તા યોજન પ્રમાણ લંબો આત્મપ્રદેશોનો ઢંડ કરી પૂર્વે વાધેલા આહારક શરીરનામ કર્મના પુદ્ગલો બિલેરી અને આહારક શરીર યોગ્ય પુદ્ગલો પ્રદ્ધન કરી આહારક શરીર કરે છે.

શરીર, ૧૨-૧૪ ત્રણ ઉપાંગ, ૧૫ પ્રથમ સંસ્થાન, ૧૬ પ્રથમ સંઘયણ, ૧૭-૨૦ પ્રથમ વર્ણાદિ ચતુષ્ક, ૨૧ અગુલ્લજી, ૨૨ પરાઘાત, ૨૩ ઉચ્છ્વાસ, ૨૪ પ્રથમસ્તવિહારયોગતિ, ૨૫ ત્રસ, ૨૬ વાદર ૨૭ પર્યાપ્ત, ૨૮ પ્રત્યેક, ૨૯ આતપ, ૩૦ ઉદ્ઘોત, ૩૧ સ્થિર, ૩૨ શુભ, ૩૩ સુભગ, ૩૪ સુસ્વર, ૩૫ આદેય, ૩૬ યશઃકીર્તિ, ૩૭ નિર્માણ, ૩૮ તીર્થંકર અને ૩૯ ઉચ્ચગોત્રરૂપ ઓગણચાલીશ પ્રકૃતિઓનો અનુભાગ અપ્રથમ પ્રકૃતિઓના અનુભાગ મધ્યે પ્રવેશ કરવા વડે નાશ કરે છે. ૫ સમુદ્ઘાતનો પ્રભાવ છે. વાકી રહેલી અસંખ્યાતમા ભાગની સ્થિતિ અને અનન્તમા ભાગના રસના અનુક્રમે અસંખ્યાતા અને અનન્તા ભાગો કરે છે. અને તે પછી વીજા કપાટ કરવાના સમયે સ્થિતિના અસંખ્યાતા ભાગોનો નાશ કરે છે અને એક ભાગ વાકી રહે છે. અનુભાગના અનન્તા ભાગોના નાશ કરે છે અને એક ભાગ વાકી રહે છે. અહીં પળ અપ્રથમ પ્રકૃતિના અનુભાગ મધ્યે પ્રવેશ કરવા વડે પ્રથમ પ્રકૃતિઓના અનુભાગનો ઘાત સમજવો. તે પછી ત્રીજા સમયે વાકી રહેલી અસંખ્યાતમા ભાગની સ્થિતિ અને અનન્તમા ભાગના અનુભાગના ફરીથી વુદ્ધિ વડે અનુક્રમે અસંખ્યાતા અને અનન્તા ભાગો કરે છે તે પછી ચોથા સમયે સ્થિતિના અસંખ્યાતા ભાગોનો નાશ કરે છે અને એક ભાગ વાકી રહે છે. અનુભાગના પળ અનન્તા ભાગોનો નાશ કરે છે અને એક ભાગ વાકી રાખે છે. પ્રથમ પ્રકૃતિઓના અનુભાગનો ઘાત પૂર્વેની પેઠે જાણવો. ૫ પ્રમાણે સ્થિતિઘાતાદિ કરતા અને જેને સ્વપ્રવેશો વડે સર્વ લોકને વ્યાપ કર્યો છે પવા કેવલી ભગવાને વેદનીયાદિ ત્રણ કર્મની સ્થિતિ આયુષ કરતાં સંખ્યાતગુણી રહેલી છે અને અનુભાગ તો હજી પળ અનન્તગુણ છે. હવે ચોથા સમયે વાકી રહેલી અસંખ્યાતમા ભાગની સ્થિતિના અને અનન્તમા ભાગના રસના ફરીથી પળ વુદ્ધિ વડે અનુક્રમે સંખ્યાતા અને અનન્તા ભાગો કરે છે, તે પછી આંતરના સંહાર કરવાના સમયે સ્થિતિના સંખ્યાતાભાગોનો નાશ કરે છે અને એક સંખ્યાતમો ભાગ વાકી રહે છે. અનુભાગના અનન્તા ભાગોનો નાશ કરે છે અને એક ભાગ વાકી રહે છે. ૫ પ્રમાણે ૫ દુષ્ટાદિના પાંચ સમયમાં પ્રત્યેક સમયે કણ્ડક-લણ્ડ ઉકેરેલો-નાશ પામેલો હોય છે, કારણ કે સમયે સમયે સ્થિતિલણ્ડ અને અનુભાગલણ્ડનો નાશ કરે છે. ત્યાર વાદ છઠ્ઠા સમયથી માંડી પ્રયત્ન મન્દ થવાથી સ્થિતિકણ્ડક અને અનુભાગકણ્ડકનો અન્તર્મુહર્ત કાલમાં વિનાશ કરે છે, છઠ્ઠા સમયથી માંડી પછીના સમયોમાં પ્રતિસમય કણ્ડકના એક એક

૧. કતિ નં ભંતે ! સમુઘાયા પન્નત્તા ! સત્ત સમુઘાયા પન્નત્તા, તંજહા-વેદનાસમુઘાતે ૧, કસા-યસમુઘાતે ૨, મારણંતિયસમુઘાતે ૩, વેડવિથસમુઘાતે ૪, તેયાસમુઘાતે ૫, આહારસમુઘાતે ૬, કેવલિ-સમુઘાતે ૭। વેદનાસમુઘાણં નં ભંતે ! કતિસમહણં પન્નત્તે ? ગોયમા ! અસંખેજસમહણં અંતોમુહુત્તિતે પન્નત્તે, એવં જાવ આહારસમુઘાતે ! કેવલિસમુઘાણં નં ભંતે ! કતિસમહણં પન્નત્તે ? ગોયમા ! અટ્ટસમહણં પન્નત્તે ! નેરહયાણં ભંતે ! કતિ સમુઘાયા પન્નત્તા ? ગોયમા ! ચત્તારિ સમુઘાયા પન્નત્તા, તંજહા-વેદનાસમુઘાણં, ક-

૧. હે ભગવન્ ! કેટલા સમુદ્ધાતો કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! સાત સમુદ્ધાતો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-૧ વેદનાસમુદ્ધાત, ૨ કપાય સમુદ્ધાત, ૩ મારણાંતિક સમુદ્ધાત, ૪ વૈક્રિય સમુદ્ધાત, ૫ તૈજસ સમુદ્ધાત, ૬ આહારક સમુદ્ધાત, અને ૭ કેવલી સમુદ્ધાત. હે ભગવન્ ! વેદના સમુદ્ધાત કેટલા સમયનો છે ? હે ગૌતમ ! અસંખ્યાતા સમયપ્રમાણ અન્તર્મુહર્તનો છે, એ પ્રમાણે આહારક સમુદ્ધાત સુધી જાણવું. હે ભગવન્ ! કેવલિસમુદ્ધાત કેટલા સમયનો છે ? હે ગૌતમ ! આઠ સમયનો છે. હે ભગવન્ ! નૈર-યિકોને કેટલા સમુદ્ધાતો કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! નૈરયિકોને ચાર સમુદ્ધાતો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-૧ વેદના સમુદ્ધાત ૨ કપાય

ઘણને ત્યાં સુધી ઉકેરે છે યાવત્ અન્તર્મુહર્તના છેલ્લા સમયે સંપૂર્ણ ઘણનો નાશ થાય છે. ૫ પ્રમાણે અન્તર્મુહર્તના સ્થિતિકણ્ડકો અને અનુભાગ કણ્ડકોનો જ્યાં સુધી સયોગી અવસ્થાનો છેલ્લો સમય છે ત્યાં સુધી ઘાત કરે છે. આ વધાય સ્થિતિકણ્ડક અને અનુભાગકણ્ડક અસંખ્યાતા જાણવા. આ સમ્બન્ધે ષટ્તુજ કહેવું વસ છે.

૧. હવે પ્રસ્તુત યાવત કહેવાનો પ્રારંભ કરીએ છીએ. તેમાં સંગ્રહણી ગાથામાં કહેલા અર્થને સ્પષ્ટ કરતા પ્રથમથીજ સમુદ્ધાતની

સાયસમુદ્ધાતે, મારણંતિયસમુદ્ધાતે, વેડવિવયસમુદ્ધાતે ! અસુરકુમારાણં ભંતે ! કતિ સમુદ્ધાયા પન્નત્તા ? ગો-
યમા ! પંચ સમુદ્ધાયા પન્નત્તા, તંજહા-વેદનાસમુદ્ધાતે, કસાયસમુદ્ધાતે મારણંતિયસમુદ્ધાતે, વેડવિવયસમુ-
દ્ધાતે, તેયાસમુદ્ધાએ, એવં જાવ યણિયકુમારાણં ! પુઢવિકાહયાણં ભંતે ! કતિ સમુદ્ધાયા પન્નત્તા ? ગોયમા !
તિણિણ સમુદ્ધાયા પન્નત્તા, તંજહા-વેદનાસમુદ્ધાતે, કસાયસમુદ્ધાતે, મારણંતિયસમુદ્ધાતે, એવં જાવ ચડરિંદિ-

સમુદ્ધાત, ૩ મારણાંતિક સમુદ્ધાત અને ૪ વૈક્રિય સમુદ્ધાત. હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોને કેટલા સમુદ્ધાતો કહ્યા છે ? હે ગૌતમ !
પાંચ સમુદ્ધાતો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-૧ વેદના સમુદ્ધાત, ૨ કસાયસમુદ્ધાત, ૩ મારણાંતિકસમુદ્ધાત, ૪ વૈક્રિયસમુદ્ધાત,
અને ૫ તૈજસસમુદ્ધાત. એ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી જાણું. હે ભગવન્ ! પૃથિવીકાયિકોને કેટલા સમુદ્ધાતો કહ્યા છે ? હે ગૌતમ !
ત્રણ સમુદ્ધાતો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-૧ વેદનાસમુદ્ધાત, ૨ કસાયસમુદ્ધાત અને ૩ મારણાંતિકસમુદ્ધાત. એ પ્રમાણે ચડરિન્દ્રિયો સુધી

સંખ્યા સંવન્ધે પ્રશ્નસૂત્ર કહે છે-‘કદ્દ ણં’ इत्यादि. कति-केटला, णं वाक्यालंकारमां છે. ‘મદન્ત’ પ મગવન્ત વર્ધમાન સ્વામીનું અમ-
ન્ત્રણ-સંવોધન છે. મગવન્તનું મદન્તપણું પરમ કલ્યાણના યોગથી છે. અથવા ‘મવાન્ત’ પ સંવોધન જાણું. કારણ કે તે સર્વ સંસાર
સાગરને અન્તે રહેલા છે. અથવા ‘મયાન્ત’ ! પણું સંવોધન જાણું, કારણ કે તેમણે આ લોક અને પરલોકાદિ સાત પ્રકારના મયનો
નાશ કરેલો છે. સમુદ્ધાતો-જેનો શબ્દાર્થ પહેલાં કહ્યો છે તે કેટલા કહેલા છે ? મગવાન્ ઉત્તર આપે છે-ગૌતમ ! इत्यादि. हे
गौतम ! सात ससुद्धात कह्या છે. જેમકે-‘વેદનાસમુદ્ધાત’ इति. वेदनानो ससुद्धात ते वेदनाससुद्धात. प प्रमाणे आहारकससु-
द्धात सुधी जाणुं. ‘કેવલિસમુદ્ધાત’ इति केवली संवन्धी ससुद्धात ते केवलीससुद्धात. हवे कयो ससुद्धात केटला काल सुधी
होय છે’ प निरूपण करवा माटे सूत्रकार कहे છે-‘वेदनाससुद्धात’ हे भगवन् ! वेदनाससुद्धात केटला समयनो होय ? इत्यादि सुगम

યાણં । નવરં વાઙકાદ્યાણં ચત્તારિ સમુગ્ધાયા પન્નત્તા, તંજહા-વેદનાસમુગ્ધાએ, કસાયસમુગ્ધાએ, મારણંતિયસ-
મુગ્ધાએ, વેઙ્ગિયસમુગ્ધાએ । પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં જાવ વેમાણિયાણં ભંતે ! કતિ સમુગ્ધાયા પન્નત્તા ?
ગોયમા ! પંચ સમુગ્ધાયા પન્નત્તા, તંજહા-વેયનાસમુગ્ધાએ, કસાયસમુગ્ધાએ, મારણંતિયસમુગ્ધાએ, વેઙ્ગિય-
સમુગ્ધાએ, તેયાસમુગ્ધાએ । નવરં મણૂસાણં સત્તવિહે સમુગ્ધાએ પન્નત્તે, તંજહા-વેદનાસમુગ્ધાએ, કસાયસમુગ્ધાએ,
મારણંતિયસમુગ્ધાએ, વેઙ્ગિયસમુગ્ધાએ તેયાસમુગ્ધાએ આહારસમુગ્ધાએ, કેવલિસમુગ્ધાતે ।

જાણવું. પરન્તુ વાયુકાયિકોને ચાર સમુદ્યાતો હોય છે. તે આ પ્રમાણે-૧ વેદનાસમુદ્યાત, ૨ કપાયસમુદ્યાત, ૩ મારણાંતિકસમુ-
દ્યાત અને ૪ વૈક્રિયસમુદ્યાત. હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો યાવત્ વૈમાનિકોને કેટલા સમુદ્યાતો કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ
સમુદ્યાતો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-૧ વેદના, ૨ કપાય, ૩ મારણાંતિક, ૪ વૈક્રિય અને ૫ તૈજસસમુદ્યાત. પરન્તુ મનુષ્યોને સાત
સમુદ્યાતો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-૧ વેદના, ૨ કપાય, ૩ મારણાંતિક, ૪ વૈક્રિય, ૫ તૈજસ, ૬ આહારક અને ૭ કેવલિસમુદ્યાત.

છે. 'નવરં જાવ' इत्यादि. પરન્તુ યાવત્ આહારક સમુદ્યાત સુધી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પાઠ વહે અન્તર્મુહર્ત પ્રમાણ સમુદ્યાતો અનુક્રમે
કહેવા. ૫ આદિના છપ્પ સમુદ્યાતો અન્તર્મુહર્ત કાલના છે, અને કેવલિસમુદ્યાત આઠ સમયનો છે. તથા તેનો વિચાર હમણાં જ કર્યો છે.

પણ સમુદ્યાતોનો ચોવીશ દળકના ક્રમથી વિચાર કરે છે- 'નૈરણ્ય' इत्यादि. 'હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને કેટલા સમુદ્યાતો હોય ?
નૈરયિકોને આદિના ચાર સમુદ્યાતો હોય છે. કારણ કે તેઓને તેજોલલ્લિ, આહારકલલ્લિ અને કેવલજ્ઞાનના અભાવથી વાકીના ત્રણ
સમુદ્યાતોનો સંભવ નથી. અસુરકુમારાદિ દશે ભવનપતિઓને તેજોલેદ્યાની લલ્લિ હોવાથી આદિના પાંચ સમુદ્યાતો હોય છે. પૃથિવી
કાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક, વૈદ્દિય, ચંડરિન્દ્રિયને આદિના ત્રણ સમુદ્યાતો હોય છે. કારણ કે

૨. एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया वेदणासमुग्घाया अतीता ?-गोयमा ! अणंता, केवइया पुरेक्ख-
डा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि तस्स जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा, उक्कोसेणं
संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा । एवमसुरकुमारस्सवि निरंतरं जाव वेमाणियस्स, एवं जाव तेयगसमुग्घा-
ते, एवमेते पंच चउवीसा दंडगा । एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया आहारसमुग्घाया अतीता ? कस्सइ

૨. હે ભગવન્ ! એક નાર ને કેટલા વેદના સમુદ્ધાતો અતીત-પૂર્વે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા પૂર્વે થયેલા છે.
કેટલા પુરસ્કૃત-ભવિષ્યકાલે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કોઈને થવાના હોય છે અને કોઈને થવાના હોતા નથી. જેને હોય છે તેને જ-
ઘન્યથી એક, બે, ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા અને અનન્તા થવાના હોય છે. એ પ્રમાણે અસુરકુમારને પણ યાવત્ નિરંતર
વૈમાનિકના દંડક સુધી કહેહું. એમ તૈજસ સમુદ્ધાત સુધી જાણહું. એ પ્રમાણે પાંચ સમુદ્ધાતો ચોવીશ દંડકે કહેવા. હે ભગવન્ ! એક

તેઓને વૈક્રિયાદિ લબ્ધિના અમાવથી પછીના ચારે સમુદ્ધાતોનો અસંભવ છે. વાયુકાયિકોને પ્રથમના ચાર સમુદ્ધાતો હોય છે. કેમકે
તેઓને વૈક્રિયલબ્ધિનો સંભવ હોવાથી વૈક્રિયસમુદ્ધાતનો પણ સંભવ છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને આદિના પાંચ સમુદ્ધાતો હોય છે, કારણ
કે તેઓમાં કેટલાએકને તેજોલબ્ધિ પણ હોય છે. મનુષ્યોને સાતે સમુદ્ધાતો હોય છે, કારણ કે મનુષ્યોમાં સર્વે ભાવનો સંભવ છે.
વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોને આદિના પાંચ સમુદ્ધાતો હોય છે. કારણ કે તેઓને વૈક્રિય અને તેજોલબ્ધિ હોય છે. પછીના બે
સમુદ્ધાતો હોતા નથી, કારણ કે તેઓને આહારકલબ્ધિ અને કેવલિપ્પાનો અભાવ છે.

૨. હવે ‘ચોવીશ દણ્ડકને આશ્રયી એક જીવને કેટલા વેદનાદિ સમુદ્ધાતો પૂર્વે થયેલા છે અને કેટલા ભવિષ્યકાલે થવાના છે’
एनो विचार करवानी इच्छावाळा सूत्रकार कहे છે—‘एगमेगस्स णं भंते’ ! इत्यादि. हे भगवन् ! एक एक नैरयिकने केटला वेदना

અતિથિ કસસહ નતિથિ, જસસ અતિથિ તસસ જહન્નેનં ઇવકો વા દો વા, ઉવકોસેનં તિણિણ ! કેવહયા પુરેવ્વહા ? કસસહ અતિથિ કસસહ નતિથિ, જસસતિથિ જહન્નેનં ઇવકો વા દો વા તિણિણ વા, ઉવકોસેનં ચત્તારિ, एवं નિરંતરં જાવ વેમાણિયસસ, નવરં મણૂસસસ અતીતાવિ પુરેવ્વહાવિ જહા નેરહયસસ પુરેવ્વહા ! ઇગમેગસસ ણં મંતે ! નેર-
હયસસ કેવલિયા કેવલિસમુઘાયા અતીતા ? ગોયમા ! નતિથિ ! કેવહયા પુરેવ્વહા ? ગોયમા ! કસસહ અતિથિ

એક નૈરયિકને આહારક સમુદ્ઘાતો કેટલા પૂર્વે થયેલા છે ? કોહને હોય છે અને કોહને હોતા નથી. જેને હોય છે તેને જવન્યથી એક અને ત્રે તથા ઉત્કર્ષથી ત્રણ હોય છે. કેટલા મવિવ્ય કાલે થવાના છે ? કોહને હોય છે અને કોહને હોતા નથી. જેને હોય છે તેને જવન્યથી એક, ત્રે અને ત્રણ, અને ઉત્કર્ષથી ચાર હોય છે. એ પ્રમાણે નિરંતર વૈમાનિક સુધી કહેલું. પરન્તુ મનુષ્યને પૂર્વે થયેલા અને મવિવ્ય કાલે થવાના નૈરયિકને મવિવ્ય કાલે જે થવાના છે તેની પેઠે કહેવા. હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકને કેવાલિ સમુદ્ઘાતો કેટલા

સમુદ્ઘાતો પૂર્વે થયેલા છે ? इत्यादि. सूत्रमां 'म'कार अलाक्षणिक-नियम विरुद्ध છે. હે ભગવન્ ! નૈરયિકને વધા મૂલકાલને આશ્રયી કેટલા વેદના સમુદ્ઘાતો 'અતીતા' પૂર્વે થયેલા છે ? ભગવાન્ કહે છે—હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કારણ કે તેને નારકાદિ સ્થાનો અનન્તવાર પ્રાપ્ત થયેલા છે. અને એક એક નારકાદિ સ્થાનની પ્રાપ્તિ સમયે પ્રાયઃ અનેકવાર વેદનાસમુદ્ઘાત થાય છે. આ દુર્ભીક્ત ઘણા જીવોની અપેક્ષાપ કહેવામાં આવી છે. કારણ કે ઘણા જીવો અવ્યવહારાશિથી નીકળેલા અનન્તકાલ સુધી હોય છે, તેથી તેની અપેક્ષાપ એક એક નૈરયિકને અતીત કાલે અનન્ત વેદના સમુદ્ઘાતો થયેલા મટે છે. પરન્તુ જેઓ થોડા કાલથી અવ્યવહાર રાશિથી નીકળેલા હોય છે તેઓને યથા સંભવ સંસ્થાતા કે અસંસ્થાતા વેદનાસમુદ્ઘાતો જાણવા. પણ તેઓ થોડાક જ હોય છે માટે તેની વિવક્ષા કરી નથી. 'કેવહયા પુરેવ્વહા' ત્તિ કેટલા પુરસ્કૃત-મવિવ્ય કાલે થવાના છે ? આ સૂત્રપાઠનું રસનભાત્ર છે. સૂત્રપાઠ તો

કસ્સહ નત્થિ, જસ્સત્થિ એવકો, એવં જાવ વેમાણિયસ્સ, નવરં મણૂસસ્સ અતીતા કસ્સહ અત્થિ કસ્સહ નત્થિ,
જસ્સત્થિ એવકો, એવં પુરેક્ખહાવિ ।

પૂર્વે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! પૂર્વે થયેલા નથી. કેટલા ભવિષ્યકાળે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કોઈને થવાના છે અને કોઈને નથી. જેને થવાના છે તેને એક સમુદ્ઘાત થવાનો છે. એ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી કહેવું. પરંતુ મનુષ્યને કોઈને પૂર્વે થયેલા છે અને કોઈને નથી. જેને છે તેને એક છે. એ પ્રમાણે ભવિષ્ય કાળે થવાનો પણ એક જ કેવલિ સમુદ્ઘાત જાણવો.

આ પ્રમાણે છે—પગમેગસ્સ નેરહયસ્સ ણં મંતે ! કેવહયા વેથણાસમુઘાયા પુરેક્ખહા ? ‘હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકને કેટલા વેદના સમુદ્ઘાતો ભવિષ્ય કાળે થવાના છે ? પ સુગમ છે. પરંતુ પુરઃ-આગલ કૃત-તે પરિણામની પ્રાપ્તિની યોગ્યતા વહે કરેલા છે ? અર્થાત્ ‘તેના કરનાર જીવે’ પ અધ્યાદ્વાર છે. પટલે પુરસ્કૃત—અનાગત કાળે થવાના છે પ તાત્પર્ય છે. અહીં ભગવાન્ કહે છે-કોઈને થવાના હોય છે અને કોઈને હોતા નથી’. જેને થવાના હોય છે તેને પણ જઘન્યથી એક, બે અને ત્રણ થવાના હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતા, અસં-ખ્યાતા અને અનન્તા થવાના હોય છે. તાત્પર્ય આ છે—જે કોઈ જીવ વિવક્ષિત પ્રશ્ન સમય પછી વેદના સમુદ્ઘાત કર્યા સિવાય જ નરકથી નોકલી પછીના મનુષ્ય ભવમાં વેદના સમુદ્ઘાતને નહિ પ્રાપ્ત થયેલો જ સિદ્ધ થાય તેને આગલ ભવિષ્ય કાળમાં એક પણ વેદના સમુદ્ઘાત થવાનો નથી. પણ જે જીવ વિવક્ષિત પ્રશ્ન સમય પછી વાકીના આયુષ કાળમાં કેટલાક કાળ સુધી નરકભવમાં આવીને ત્યાર વાદ મનુષ્ય ભવ પામી સિદ્ધ થાય તેને પકાદિ સમુદ્ઘાતનો સમ્ભવ છે. સંખ્યાતા કાળ સુધી સંસારમાં રહેનારાને સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કાળ સુધી સંસારમાં રહેનારાને અસંખ્યાતા અને અનન્ત કાળ સંસારમાં રહેનારાને અનન્તા વેદના સમુદ્ઘાતો થાય છે. ‘પવં’ इत्यादि. પ પ્રમાણે નૈરયિકને કહ્યા પ્રમાણે અસુરકુમારને યાવત્ સ્તનિતકુમારને પણ કહેવું. ત્યાર વાદ ચોવીશ વળ્હકના ક્રમથી વૈમાનિક સુધી નિરંતર કહેવું. તાત્પર્ય પ છે કે વધાય અસુરકુમારાદિ સ્થાનોમાં અતીત કાળે અનન્ત વેદના સમુદ્ઘાતો કહેવા,

અને અનાગત કાલે વેદના સમુદ્ધાતો કોઈને થવાના હોય છે અને કોઈને હોતા નથી. જેને હોય છે તેને પણ જઘન્યથી પફ, વે, ણ અને ઉત્કર્પથી સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા અને અનન્ત સમુદ્ધાતો કહેવા. તેનો ધિચાર પણ પૂર્વે કયા પ્રમાણે સ્વયં કરી લેવો, ૫ પ્રમાણે ચોવીશ વંડકના ક્રમથી કપાય સમુદ્ધાત, મારણાન્તિક સમુદ્ધાત, વૈક્રિય સમુદ્ધાત અને તૈજસસમુદ્ધાત પ્રત્યેક વંડકે કહેવા, તેથી પફસો વીશ વંડકસૂત્રો થાય છે. તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—‘પ્વં જાવ તૈયગસમુગ્ધાપ’ શ્લોકાદિ. ‘પમ તૈજસ સમુદ્ધાત સુધી જાણવું.’ પદલે વેદના સમુદ્ધાત સંબંધે કહ્યું છે તે પ્રકારે વાકીના વધા સમુદ્ધાત વિશે પણ પ્રત્યેક સમુદ્ધાતને આશ્રયો યાવત્ તૈજસ સમુદ્ધાત સુધી કહેવું. વાકી થયું સુગમ છે.

‘પમૈગસ્સ પં’ શ્લોકાદિ. હે ભગવન્ ! પફ પફ નૈરગિકને પૂર્વના વધા અતીતકાલની અપેક્ષા પેટલા આહારક સમુદ્ધાતો પૂર્વે થયેલા છે ? ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—‘હે મૌતમ ! કોઈને હોય છે. અર્હાં ‘અર્થિ’-અસ્તિ ૫ નિપાત-અઘ્યય સર્વેલિજ્ઞ અને સર્વવચનમાં હોય છે. ૫ સંબંધે શાકટાયન ન્યાસકાર કહે છે—‘અસ્તીતિ નિપાતઃ સર્વેલિજ્ઞચચનેષ્વિતિ’ ‘અસ્તિ’ ૫ નિપાત સર્વે લિજ્ઞ અને વચનોમાં હોય છે. તેથી આ અર્થ થાય છે—કોઈને આહારક સમુદ્ધાતો પૂર્વે થયેલા હોય છે અને કોઈને હોતા નથી. જેને પૂર્વે મનુષ્યપણું પામીને તેવા પ્રકારની સામગ્રીના અભાવથી ચૌદ પૂર્વેનું અધ્યયન કર્યું નથી, ચૌદ પૂર્વેનું જ્ઞાન હોવા છતાં પણ આહારક લહિધના અભાવથી કે તથાવિધ પ્રયોજનના અભાવથી આહારક શરીર કર્યું નથી હોતા નથી. જેને હોય છે તેને પણ જઘન્યથી પફ અને વે અને ઉત્કર્પથી ણ હોય છે, પણ ચાર હોતા નથી. જેને ચાર વાર આહારક શરીર કર્યું છે તેનું નરકમાં ગમન થતું નથી. ૫ સંબંધે મૂલ ડીકાકાર કહે છે—‘આહારસમુધાયા ઝાતોસેણં તિત્તિ, તદુચરિ નિયમા નરગં ન ગચ્છદ્ઝ જસ્સ ચત્તારિ ભવન્તિ’ત્તિ । આહારક સમુદ્ધાતો ઉત્કર્પથી ણ હોય છે. તેના ઉપર જેને ચાર સમુદ્ધાતો થાય છે તે જવદ્ય નરકમાં જતો નથી. ભગિન્યકાલે પણ કેટલાકને હોય છે અને કેટલાકને હોતા નથી. તેમાં જે મનુષ્યપણું પામી તેવા પ્રકારની સામગ્રીના અભાવથી ચૌદ પૂર્વેનું જ્ઞાન અને આહારક સમુદ્ધાત વિના સિદ્ધ થાય છે તેને હોતા નથી. વાકીના જીવને યથાસંભવ જઘન્યથી પફ, વે, ણ અને ઉત્કર્પથી ચાર સમુદ્ધાતો

હોય છે. ત્યારવાદ અવશ્ય વીજી ગતિમાં ઉત્પન્ન નહિ થવાને લીધે આહારક સમુદ્ધાત સિદ્ધિગમન થાય છે. 'પવે' इत्यादि. પ પ્રમાણે-નૈરયિકને કહ્યા પ્રમાણે ચોવીશ દંડકના ક્રમવહે નિરંતર વૈમાનિક સૂત્ર સુધી કહેહું. પરંતુ મનુષ્યને અતીત-કાલે પળ અને અનાગતકાલે પળ જેમ નૈરયિકોને ભવિષ્યકાલે થવાના સમુદ્ધાતો કહ્યા છે તેમ કહેવા. પટલે અતીતકાલે પળ ચાર અને અનાગતકાલે પળ ચાર સમુદ્ધાતો ઉત્કર્ષથી કહેવા. સૂત્રપાઠ આ પ્રમાણે છે—“પ્રમેગસ્સ પં મણુસસ્સ મંતે ! કેવહ્યા આહાર-સમુદ્ધાયા અતીતા ? ગોયમા ! કસ્સદ્ અત્થિ, કસ્સદ્ નત્થિ, જસ્સ અત્થિ જહ્વેણં પક્કો વા દો વા તિન્નિ વા ઉક્કોસેણં વત્તારિ” હે ભગવન્ ! એક એક મનુષ્યને કેટલા આહારક સમુદ્ધાતો પૂર્વે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! કોઈને હોય છે અને કોઈને હોતા નથી. જેને હોય છે તેને જઘન્યથી એક, બે અને ત્રણ અને ઉત્ક્રુષ્ટ ચાર સમુદ્ધાતો હોય છે. તાપર્યં પ છે કે જે ચોથી કોઈને હોય છે અને કોઈને હોતા નથી. જેને છે તેને એક, બે, ત્રણ અને ઉત્ક્રુષ્ટ ચાર સમુદ્ધાતો હોય છે. તાપર્યં પ છે કે જે ચોથી વેળા આહારક શરીર કરે છે તે અવશ્ય તે ભવે જ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે પણ વીજી ગતિમાં જતો નથી. પ શી રીતે જણાય ? ઉત્તર—સૂત્રના પૂર્વોપર વિચારથી જાણી શકાય છે. તે આ પ્રમાણે—જો ચોથી વેળા આહારક શરીર કરીને વીજી ગતિમાં જાય તો નારકાદિ કોઈપણ ગતિમાં અતીતકાલે ચાર આહારક સમુદ્ધાતો કહ્યા-હોત, પણ કહ્યા નથી, તેથી જાણી શકાય છે કે ચોથી વેળા આહારક શરીર કરીને અવશ્ય તે ભવમાં જ મુક્તિગમી થાય છે, પરન્તુ વીજી ગતિમાં જતો નથી. તેમાં જેણે પૂર્વે આહારકશરીર કદિ પણ કર્યું નથી તેને અતીત કાલે આહારક સમુદ્ધાત હોતો નથી. તેથી તેની અપેક્ષાપ કહું છે કે—‘કોઈને નથી’. જેને છે તેણે પળ જો પૂર્વે આહારક શરીર એક વાર કર્યું હોય તો તેને એક અતીત કાલે આહારક સમુદ્ધાત થયેલ છે, બે વાર જેણે કર્યું હોય તેને બે, ત્રણ વાર કર્યું હોય તેને ત્રણ આહારક શરીરો અતીતકાલે થયેલા છે, ચોથી વેળા આહારક શરીર કરીને આહારક સમુદ્ધાતથી નિવૃત્ત થયેલો છે અને હજી મનુષ્યભવનો ત્યાગ કર્યો નથી તેને ચાર સમુદ્ધાતો હોય છે, પુરસ્કૃત-ભવિષ્યકાલે થવાના પળ સમુદ્ધાતો કોઈને હોય છે અને કોઈને હોતા નથી. તેમાં જે ચોથી વેળા આહારક શરીર કરીને આહારક સમુદ્ધાતથી નિવૃત્ત થયેલો છે, અથવા જેણે આહાર-

રક શરીર કર્યું નથી પવો, અથવા જેને એકવાર આહારક શરીર કર્યું છે પવો, અથવા જેને બે વાર આહારક શરીર કર્યું છે પવો, અથવા જેને ત્રણવાર આહારક શરીર કર્યું છે પવો પળે પળે અમાવથી ત્યાર પછી આહારક શરીર કર્યાં સિવાય જ મુક્તિ પામશે, તેને મવિવ્યમાં આહારક સમુદ્ધાતો કરવાના હોતા નથી. જેને કરવાના હોય છે તેને પણ જઘન્યથી એક, બે, ત્રણ અને વત્કર્પથી વાર સમુદ્ધાતો કરવાના હોય છે. તેમાં એકાદિ સમુદ્ધાતનો સંભવ પૂર્વે કહેલી માવનાને અનુસારે સ્વયં જાણવો. જેને પૂર્વે કાલે એકવાર પણ આહારક શરીર કર્યું નથી, પણ પછી તથાવિધ સામગ્રીથી જેટલા સંભવે તેટલા શરીર કરશે તેને વાર સમુદ્ધાતો હોય છે વીજાને હોતા નથી.

હવે કેવલી સમુદ્ધાત સંબન્ધે ઢંડકસૂત્ર કહે છે—‘પ્રગમેગસ્સ ણ મંતે’ ! इत्यादि. हे भगवन् ! एक एक नैरयिकने निरधिक-अनन्त अतीत कालने आश्रयी केटला केवलिसमुद्घातो पूर्वे थयेला छे ? भगवान् कहे छे—‘नत्थि’त्ति अतीतकाले एक पण केवलीसमुद्घात थयेलो नथी. कारण के केवलिसमुद्घात कर्या पछी अन्तर्मुहूर्तमा अवश्य जीवो परम पदने पामे छे. तेथी जो केवलिसमुद्घात थयो हत तो नरके ज न जात, पण अत्यारे नरकमा छे माटे एक पण नारकने अतीतकाले केवलिसमुद्घात थयेलो नथी. ‘केवइया पुरेखड’त्ति केटला केवलिसमुद्घात पुरस्कृत-भविष्यकाले थवाना छे ? ए प्रश्न छे. भगवान् कहे छे—‘गोतमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि’त्ति हे गौतम ! कोइने होय छे अने कोइने होतो नथी. अही केवलिसमुद्घात एक प्राणीने सर्वदा एकवार ज थाय छे, पण बे ब्रणवार थता नथी. तेथी ‘अस्ति’ ए अव्यय एकवचनान्त जाणवो. तेथी आ अर्थ थाय छे—कोइने पण केवलिसमुद्घात पुरस्कृत-भविष्यमां थवानो होय छे जे लांवा काले पण मुक्तिपदनी प्राप्ति समये आयुय करतां विपम-अधिक स्थितिवाळां कर्मसंहित होय. कोइने थवानो पण नथी. जे मुक्तिपद प्राप्त करवाने अयोग्य होय, अथवा योग्य होय तो पण, जे केवलिसमुद्घात सिवाय मुक्तिपदने भविष्यमां प्राप्त करશે. ते संबन्धे सूत्रकार कहेहे—“अगंतूण समुग्घायमणं ता केवलजिणा । जरमणविण्णमुक्खा सिद्धि वरगइ गया ॥” समुद्घातने प्राप्त थया सिवाय अनन्ता केवली जिनो जरा अने मरणथी रहित थइ सिद्धिनामे श्रेष्ठ गतिने प्राप्त थयेला होय छे. अही ‘अस्ति’ ए अव्यय

સર્વે લિંગ અને સર્વ વચનમાં હોય છે. પ પ્રમાણે જેણે સિદ્ધાન્ત જાણ્યો નથી પવા કોઈને ચહુવચનની શંકા થાય તેને દૂર કરવા માટે કહે છે—‘જસ્સ અત્થિ’ જેને એક કેવલિસમુદ્ધાત ભવિષ્યમાં થવાનો છે તેને એક હોય છે. કારણ કે ફરીથી તેને સંસાર હોતો નથી. ‘પવં જાવ વેમાણિયસ્સ’ પ પ્રમાણે-નૈરયિક સંબન્ધી પાઠ વહે ચોવીશ દંડકના ક્રમને અનુસરી વૈમાનિક સૂત્ર સુધી કહેવું. તે આ પ્રમાણે—‘પગમેગસ્સ ણં મંતે ! વેમાણિયસ્સ કેવદ્ધયા કેવલિસમુદ્ધાયા અતીતા ? ગોયમા નત્થિ, કેવદ્ધયા પુરેવ્વલ્લહા ? ગોયમા ! કસ્સદ્ અત્થિ, કસ્સદ્ નત્થિ, જસ્સત્થિ પક્કો’ इति । हे भगवन् ! एक एक वैमानिकने केटला केवलिसमुद्घातो पूर्वे थयेला छे ? हे गौतम ! पूर्वे थया नथी. केटला भवियमां थवाना छे ? हे गौतम ! कोइने होय छे अने कोइने होता नथी. जेने होय छे तेने एक होय छे इत्यादि. तेमां विशेषता कहे छे—‘नवरं’ इत्यादि. परन्तु आ विशेष छे—मनुष्यने केवलिसमुद्घातना विचारमां अतीत काले कोइकने होय छे अने कोइकने होता नथी एम कहेवुं. तेमां जे केवलिसमुद्घातथी निवृत्त थयेलो छे अने हजो मुक्तिपदने प्राप्त थयो नथी, तेने अतीत काले केवलिसमुद्घात थयेलो छे. ते वधा मळीने उत्कृष्ट पदे शतपृथक्त्व-वसोथी नवसो सुधी जाणवा. जे केवलिसमुद्घातने प्राप्त थयो नथी पवा कોइने पण अतीत काले केवलिसमुद्घात थयो नथी. ते वधा मळीने असंख्याता जाणवा. कारण के शतपृथक्त्व सिंवायना बीजा वधा मनुष्यो केवलिसमुद्घातने प्राप्त थया नथी. अहीं पण अस्ति’ प अवयय सर्वे लिंग अने सर्व वचनवाची होवाथी ‘कोइने होय छे अने कोइ नथी होता’-एम कहेवामां बहुपणानी आशंका थाय तेने दूर करवा माटे सूत्रकार कहे छे—जे मनुष्यने भूत-काले केवलिसमुद्घात थयेल छे तेने अवश्य एक थयेल छे, बे त्रण थया नथी, कारण के एकज समुद्घात घडे प्रायः वधा अघाती कर्मो नो निर्मूल नाश थाय छे. ‘पवं पुरेव्वल्लहवि’त्ति प प्रमाणे—अतीत समुद्घात संबन्धे कण्ठे तेम पुरस्कृत-भविष्यकाले थवाना केवलिसमुद्घातो संबन्धे जाणवुं. ते आ प्रमाणे—‘कस्सद अत्थि कस्सद नत्थि, जस्सतत्थि पक्को’ इति. कोइने होय छे अने कोइने होतो नथी, जेने छे जेने एक थवानो होय छे. अहीं पूर्वे कहा प्रमाणे स्वयं विचार करवो. प प्रमाणे अतीत अने अनागत कालने आश्रयी एक एक नैरयिकादि संबन्धे वेदनादि समुद्घातनो विचार कर्यो.

૩. નૈરઘ્યાણં ભંતે ! કેવઘ્યા વેદનાસમુઘાયા અતીતા ? ગોયમા ! અણંતા ! અણંતા ! કેવઘ્યા પુરેક્ષલ્હા ? ગોયમા ! અણંતા, એવં જાવ વેમાણિયાણં, એવં જાવ તેયગસમુઘાયા, એવં એતેવિ પંચ ચલવીસદંડગા ! નૈરઘ્યાણં ભંતે ! કેવઘ્યા આહારગસમુઘાયા અતીતા ? ગોયમા ! અસંલેજ્ઞા ! કેવઘ્યા પુરેક્ષલ્હા, એવં જાવ વેમાણિયાણં ! નવરં વણસ્સઙ્કાઘ્યાણં મણૂસાણ ય ઇમં ણાણત્તં-વણસ્સઙ્કાઘ્યાણં ભંતે ! કેવઘ્યા આહારસમુઘાયા અઘ્યા ? ગોયમા ! અણંતા ! મણૂસાણં ભંતે ! કેવઘ્યા આહારસમુઘાયા અઘ્યા ? ગોયમા ! સિય સંલે-

૩. હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને કેટલા વેદના સમુદ્ઘાતો પૂર્વે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કેટલા પુરસ્કૃત-ભવિષ્ય કાલે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા થવાના છે. એ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું. એમ તૈજસ સમુદ્ઘાત સુધી કહેવું. એ પ્રમાણે એ વધા મઢીને એકસો વીશ દંડકો થાય છે. હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને કેટલા આહારક સમુદ્ઘાતો પૂર્વે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! અસં-લ્યાતા પૂર્વે થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્ય કાલે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! અસંલ્યાતા થવાના છે. એ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું. પરંતુ વનસ્પતિકાયિકો અને મનુષ્યોને આ વિશેષ છે—‘હે ભગવન્ ! વનસ્પતિકાયિકોને કેટલા આહારક સમુદ્ઘાતો પૂર્વે થયેલા છે ? હે

૩. હવે સમુદાયરૂપ નૈરયિકાદિના પ્રત્યેક દંડકે સમુદ્ઘાત સંબંધે વિચાર કરવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે—‘નૈરઘ્યાણં’ શ્ત્યાદિ. હે ભગવન્ ! વિવક્ષિત પ્રશ્ન સમયે વર્તમાન સમુદિત વધા નૈરયિકોને પૂર્વે કેટલા વેદનાસમુદ્ઘાતો થયેલા છે ? ભગવાન્ કહે છે—‘હે ગૌતમ ! પૂર્વે અનન્તા થયેલા છે. કારણ કે ઘણા જીવો અનન્ત કાલથી અવ્યવહાર રાશિથી નીકળેલા છે અને તેઓને અતીત અનન્તકાલે નૈરયિકોમાં અનન્તા વેદનાસમુદ્ઘાતો થયેલા હોય છે. કેટલા ભવિષ્યકાલે થવાના છે ? અહીં પણ સંપૂર્ણ પ્રશ્નસૂત્રપાઠ આ

ज्जा, सिय असंखेज्जा, एवं पुरेक्खडावि । नेरइयाणं भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता ? गोयमा ! णत्थि । केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! असंखेज्जा, एवं जाव वेमाणियाणं । नवरं वणस्सइमणूसेसु इमं नाणत्तं-वणस्सइ-काइयाणं भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता ? गोयमा ! णत्थि । केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! अणंता । मणूसाणं भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता ? गोयमा ! सिय अत्थि सिय नत्थि, जइ अत्थि जहण्णेणं

गौतम ! अनन्ता थयेला छे ? हे भगवन् । मनुष्योने केटला आहारक समुद्घातो पूर्वे थयेला छे ? हे गौतम ! कदाच संख्याता अने कदाच असंख्याता थयेला छे. ए प्रमाणे भविष्य काले थवाना पण जाणवा. हे भगवन् ! नैरयिकोने केटला केवलिसमुद्घातो पूर्वे थयेला छे ? हे गौतम ! थयेला नथी. केटला भविष्य काले थवाना छे ? हे गौतम ! असंख्याता थवाना छे. ए प्रमाणे वैमानिको सुधी जाणवुं. हे भगवन् ! मनुष्योने केटला केवलिसमुद्घातो पूर्वे थयेला छे ? हे गौतम ! कदाच थयेला होय छे अने कदाच

जाणवो—नेरइयाणं भंते ! केवइया वेयणासमुग्घाया पुरेक्खडा ? इत्ति. हे भगवन् ! नैरयिकोने केटला वेदनासमुद्घातो भविष्यमां थवाना छे ? भगवान् कहे छे—हे गौतम ! अनन्ता थवाना छे. कारण के वधा नैरयिको अनन्तकाल सुधी संसारमां रहेवाना छे. ए प्रमाणे चोवीश दंडकना क्रमथी यावत् वैमानिको सुधी कहेवुं. जेम वेदनासमुद्घातनो चोवीश दंडकना क्रमथी विचार कर्यो तेम कपाय, मरण, वैक्रिय अने तैजस समुद्घातनो पण विचार करवो. ते प्रमाणे सूत्रकार कहे छे—‘एवं जाव तेयगसमुग्घाप’ एम तैजस समुद्घात सुधी कहेवुं. एम थवाथी आ पण बहुवचन विषयक एकसोने वीश दंडकसूत्रो थाय छे. एज वाचत सूत्रकार कहे छे—‘एवमेव वि य पंच चउब्बीसदंडगा’ इत्ति. ए प्रमाणे ए पण एकसो वीश दंडको थाय छे. हवे आहारक समुद्घातनो विचार करता कहे छे—‘नेरइयाणं’ इत्यादि. हे भगवन् ! नैरयिकोने आहारक समुद्घातो अतीतकाले केटला थयेला छे ? इत्यादि. अहीं प्रश्नसूत्र सुगम छे.

एकको वा दो वा तिणिण वा, उक्कोसेणं सतपुहुत्तं । केवतिया पुरेक्खडा ? सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा ।

થયેલા નથી. જો થયેલા છે તો જઘન્યથી એક, વે અને ત્રણ થયેલા છે અને ઉત્કૃષ્ટ શતપૃથક્ત્વ-વસોથી નવસો સુધી થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્યમાં થવાના છે ? કદાચ સંસ્થાતા અને કદાચ અસંસ્થાતા થવાના છે.

મગવાન્ કહે છે—હે ગૌતમ ! પૂર્વે અસંસ્થાતા થયેલા છે. અહીં આ તાત્પર્ય છે—અહીં નૈરયિકો હમેશાં પ્રશ્ન સમયે વધા મલીને પણ અસંસ્થાતા હોય છે. તેઓમાં પણ કેટલાપક અસંસ્થાતા છે કે જેઓપ પૂર્વે આદારક સમુદ્ઘાત કર્યો છે. તેથી જેઓપ પૂર્વે આદાર સમુદ્ઘાત કર્યો છે એવા અસંસ્થાતા જ ઘટે છે, અનન્તા તેમ સંસ્થાતા ઘટતા નથી. એમ તેઓ ભવિષ્યમાં આદારક સમુદ્ઘાતવાલા પણ અસંસ્થાતાં જાણવા. એ પ્રમાણે ચોવીશ દંડકના ક્રમથી યાવત્ વૈમાનિકો પર્યન્ત કહેવું. એ યાવત સૂત્રકાર કહે છે—‘એવં જાવ વૈમાણિયાણં’ એ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી કહેવું. અહીં જે વિશેષતા છે તે વતાવવાની ઇચ્છાવાલા સૂત્રકાર કહે છે—‘નવરં’—પરન્તુ વનસ્પતિકાયિકના અને મનુષ્યના વિચારમાં નૈરયિકોની અપેક્ષાપ વિશેષતા જાણવી. તે વિશેષતા વતાવે છે—‘એવં વણસ્સદ્દાણં’ એ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયિકોને કહેવું. અહીં પ્રશ્નસૂત્ર સુગમ છે. મગવાન્ કહે છે—હે ગૌતમ ! પૂર્વે અનન્તા થયેલા છે, કારણ કે જેને પૂર્વે આદારક સમુદ્ઘાત કર્યા છે એવા અનન્તા ચૌદ પૂર્વધરો પ્રમાદના વશથી સંસારની દુષ્ટિ કરીને વનસ્પતિમાં હોય છે. ભવિષ્ય કાલે અનન્તા આદારક સમુદ્ઘાત કરવાના છે. કારણ કે અનન્તા જીવો વનસ્પતિકાયથી નીકળી ચૌદ પૂર્વના જ્ઞાનપૂર્વક આદારક સમુદ્ઘાત કરી ભવિષ્યમાં મોક્ષે જવાના છે. ‘મણુસ્સાણં મંતે’ ! इत्यादि. हे भगवन् ! मनुष्योने केटला आहारक समुद्घातो अतीतकाले थयेला છે ? इत्यादि प्रश्नसूत्र प्रसिद्ध છે. મગવાન્ કહે છે—હે ગૌતમ ! ‘સ્યાત્’ એ અવ્યય અનેકાન્તનો દ્યોતક છે. તેથી આ અર્થ થાય છે—કદાચિત્ સંસ્થાતા અને કદાચિત્ અસંસ્થાતા હોય છે. શી રીતે હોય ? અહીં સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ મનુષ્ય સમુદાયના વિચારમાં મનુષ્યો ઉત્કૃષ્ટ પદે અંગુલપ્રમાણ ક્ષેત્રમાં જેટલા આકાશપ્રદેશો હોય તેવું જે પ્રથમ વર્ગમૂલ છે તેને ત્રીજા વર્ગમૂલ સાથે ગુણતાં જેટલા

થાય પટલા પ્રદેશપ્રમાણ ચંડો ઘનીકૃત લોકની પદ્ય પ્રદેશની શ્રેણિમાં જેટલા હોય તેમાંથી પદ્ય ઓછો કરીપ તેટલા હોય છે. અને તેઓ વાકીના નારકાદિ જીવરાશિની અપેક્ષાપ ઘણાજ થોડા છે. તેમાં પણ જેઓપ પૂર્વે ભવોમાં આહારકશરીર કરેલું છે તેઓ તો કેટલાક છે. તેઓ કદાચિત્ત વિવક્ષિત પ્રશ્નસમયે સંખ્યાતા હોય છે અને કદાચિત્ત અસંખ્યાતા હોય છે. તે માટે તેઓ કહ્યું છે કે—‘સિય સંખેજ્ઞા સિય અસંખેજ્ઞા’ इति. કદાચિત્ત સંખ્યાતા હોય છે અને કદાચિત્ત અસંખ્યાતા હોય છે. ભવિ-
ષ્યકાલે પણ વિવક્ષિત પ્રશ્ન સમયે વિદ્યમાન મનુષ્યોમાં કેટલાપદ્યક આહારક શરીર કરશે તેઓ પણ કદાચિત્ત સંખ્યાતા અને કદાચિત્ત અસંખ્યાતા હોય છે, તેથી કહે છે કે—‘પદ્યં પુરેક્ષડા વિ’ જેમ અતીત કાલે આહારક સમુદ્ધાતો કહ્યા છે તેમ ભવિષ્યકાલે પણ અસંખ્યાતા હોય છે, તેથી કહે છે કે—‘પદ્યં પુરેક્ષડા વિ’ જેમ અતીત કાલે આહારક સમુદ્ધાતો કહ્યા છે તેમ ભવિષ્યમાં થવાના આહારક સમુ-
જાણવા. પટલે જેમ વનસ્પતિકાચિકો અને મનુષ્યોને અતીત કાલે આહાર સમુદ્ધાતો કહ્યા છે તેમ ભવિષ્યમાં થવાના છે? હે ગૌતમ! દ્ધાતો પણ જાણવા. તે આ પ્રમાણે—હે ભગવન્ ! વનસ્પતિકાચિકોને કેટલા આહારક સમુદ્ધાતો ભવિષ્યમાં થવાના હોય છે અને અનન્તા થવાના છે. હે ભગવન્ ! મનુષ્યોને કેટલા આહારક સમુદ્ધાતો ભવિષ્યમાં થવાના છે? કદાચ સંખ્યાતા થવાના હોય છે અને કદાચ અસંખ્યાતા થવાના હોય છે. કેવલિસમુદ્ધાત વિશે પ્રશ્નસૂત્ર કહે છે—‘નૈરદ્યાણં મંતે!’ હે ભગવન્ ! કેટલા કેવલિસમુદ્ધાતો અતીત કાલે થયેલા હોય? કદાચ સંખ્યાતા થવાના હોય છે? કદાચ અસંખ્યાતા થવાના હોય છે? કદાચ અસંખ્યાતા થવાના હોય છે. કેવલિસમુદ્ધાત કયો છે તેઓનું નારકાદિમાં ગમન થતું નથી. કેટલા ભવિષ્યમાં થવાના છે? પ પ્રશ્ન થયેલો નથી, કારણ કે જેઓપ કેવલિસમુદ્ધાત કર્યો છે તેઓનું નારકાદિમાં ગમન થતું નથી. કેટલા ભવિષ્યમાં અસંખ્યાતા નાર-
કે. ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ! અસંખ્યાતા થવાના છે. કારણ કે વિવક્ષિત પ્રશ્ન સમયે વર્તતા નારકોમાં અસંખ્યાતા નાર-
કોને ભવિષ્યમાં કેવલિ સમુદ્ધાત થવાનો છે અને તે પ્રમાણે કેવલજ્ઞાનીપ જાણેલું છે. પ પ્રમાણે ચોવીશ દંડકના ક્રમથી વૈમાનિક સૂત્ર સુધી કહેલું. તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—‘પદ્યં જાવ વૈમાણિયાણં’ પ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણલું. અહીં વિશેષતા કહે છે—
‘નવરં’-પરન્તુ વનસ્પતિકાચિકોમાં અને મનુષ્યોમાં આ વિશેષતા કહેવાની છે, તે કહે છે—‘વણસ્સહકાદ્યાણં’ इत्यादि. વનસ્પતિકા-
ચિકોને કેટલા કેવલિસમુદ્ધાતો અતીતકાલે થયેલા છે? इत्यादि પ્રશ્નસૂત્ર સુપ્રસિદ્ધ છે. ઉત્તરસૂત્રમાં આ પ્રમાણે ઉત્તર છે—અનન્તા

૪. એમેગસસ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ નેરહ્યત્તે કેવહ્યા વેદનાસમુદ્ધાયા અતીતા ? ગોયમા ! અણંતા ! કેવહ્યા પુરેવ્વલ્હા ? ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ કસ્સહ નત્થિ, જસસ અત્થિ જહન્નેણં એક્કો વા દો વા તિણિણ વા, ઉચ્ચકો-

૪. હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકને નૈરયિકપણામાં કેટલા વેદનાસમુદ્ધાતો પૂર્વે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્ય કાલે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કોઈને થવાના હોય છે અને કોઈને થવાના હોતા નથી. જેને થવાના છે તેને જઘન્યથી એક, વે કેત્રણ અને ઉત્કૃત્ત-કેવલિસમુદ્ધાતો થવાના છે, કારણ કે તેઓમાં જેઓને ભવિષ્યકાલે અનન્તા કેવલિસમુદ્ધાતો થવાના છે તેવા જીવો અનન્તા છે. 'મણુસ્સણં' इत्यादि. હે ભગવન્ ! મનુષ્યોને કેટલા કેવલિસમુદ્ધાતો અતીત કાલે થયેલા છે ? इत्यादि. અહીં પણ પ્રશ્નસૂત્ર સુગમ છે. ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! કદાચ અતીતકાલે થયેલા હોય અને કદાચિત્ થયેલા ન હોય. તાત્પર્ય ૫ છે કે જ્યારે પ્રશ્ન સમયે સમુદ્ધાતથી નિવૃત્ત થયેલા પ્રાપ્ત થાય ત્યારે હોય છે અને વાકીના કાલે હોતા નથી. તેમાં તે સમયે જેને કેવલિસમુદ્ધાત કર્યો છે એવા મનુષ્યો હોય તો જઘન્યથી એક, વે કેત્રણ અને ઉત્કર્ષથી શતપૃથક્ત્વ-ચસોથી નવસો સુધી હોય છે. કારણ કે ઉત્કૃષ્ટ પદે એક કાલે પટલા કેવલણાનીઓ કેવલિસમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલા હોય છે. 'કેવહ્યા પુરેસ્વલ્હા ?' કેટલા પુરસ્કૃત-ભવિષ્ય કાલે થવાના કેવલિસમુદ્ધાતો હોય છે ? પટલે મનુષ્યોને કેટલા સમુદ્ધાતો ભવિષ્યમાં થવાના હોય છે ? ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—કદાચિત્ સંખ્યાતા અને કદાચિત્ અસંખ્યાતા થવાના હોય છે. કારણ કે મનુષ્યો સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ વધા મલીને ઉત્કૃષ્ટ પદે પૂર્વે જેનું પ્રમાણ વતાબ્બું છે પટલા (અસંખ્યાતા) હોય છે. તેમાં પણ વિવશિત પ્રશ્ન સમયે વર્તતા મનુષ્યોમાં ઘણા અમ્ભવ્ય હોવાથી કદાચિત્ સંખ્યાતા કેવલિસમુદ્ધાતો હોય છે, કદાચિત્ અસંખ્યાતા હોય છે, કારણ કે જેઓને ભવિષ્યકાલે કેવલિસમુદ્ધાતો થવાના છે એવા ઘણા હોય છે.

૪. હવે નૈરયિકત્વાદિ ભાવોમાં વર્તતા એક એક નૈરયિકાદિને પૂર્વકાલે કેટલા વેદના સમુદ્ધાતો થયેલા હોય છે અને કેટલા

સેણં સંલેજ્ઞા વા અસંલેજ્ઞા વા અણંતા વા । एवं असुरकुमारत्ते जाव वेमाणियत्ते । एगमेगस्स णं भंते ! असुर-
कुमारस्स नेरइयत्ते केवइया वेदणासमुग्घाया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! क-
स्सइ अत्थि कस्सति नत्थि, जस्सत्थि तस्स सिय संलેજ્ઞા વા સિય અસંલેજ્ઞા વા સિય અણંતા વા । एगमेगस्स
णं भंते ! असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते केवइया वेदणासमुग्घाया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया पुरे-

દૃ સંલેજ્ઞા, અસંલેજ્ઞા કે અનન્તા થવાના હોય છે. એ પ્રમાણે અસુરકુમારપણામાં યાવત્ વૈમાનિકપણામાં જાણવું. હે ભગવન્ ! એક
એક અસુરકુમારને નૈરયિકપણામાં કેટલા વેદનાસમુદ્ધાતો અતીત કાળે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્ય
કાળે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કોઈને થવાના હોય છે અને કોઈને થવાના હોતા નથી. જેને થવાના છે તેને કદાચ સંલેજ્ઞા, કદાચ
અસંલેજ્ઞા અને કદાચ અનન્તા થવાના હોય છે. હે ભગવન્ ! એક એક અસુરકુમારને અસુરકુમારપણામાં અતીત કાળે કેટલા વેદના

ભવિષ્યકાળે થવાના હોય છે તેનું નિરૂપણ કરવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે—‘एगमेगस्स णं भंते !’ इत्यादि. हे भगवन् ! एक
एक नैरयिकने सर्वे अतीतकालनी अपेक्षाए ते ते काले नैरयिकपणामां वर्तता वधा मळीने કેટલા વેદના સમુદ્ધાત થયેલા છે ?
भगवान् उत्तर आपे છે—हे गौतम ! अनन्ता થયેલા છે. कारण एक एक नैरयिकने नरकस्थान पूर्वे अनन्तवार प्राप्त થયેલું છે અને
एक नरकभवमां जहान्यपदे पण संख्याता वेदना समुद्घातो थाय છે. ‘केवइया पुरेक्खडा’ ? કેટલા ભવિષ્યકાળે થવાના છે ? હે ભગ-
વન્ ! एक एक नैरयिकने संसारथी मांडी मोक्षगमन सुधीमां अनागतकालनी अपेक्षाए नारकपणामां भविव्यमां थवाना वधा मळीने
वेदना समुद्घातो केटला છે ? भगवान् उत्तर आपे છે—‘हे गौतम ! ‘कस्सइ अत्थि’ इत्यादि. कौइने थवाना છે અને કોઈને થવાના
नथी. तेमां जेनुं नजीकमां मृत्यु છે पवो नैरयिक वेदना समुद्घात कर्या सिवाय छेवटना मरणवडे नरकथी नीकळी पळीना भवमां

કલ્પડા ? ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ કસ્સહ નત્થિ, જસ્સત્થિ જહન્નેણં એકકો વા દો વા તિણિ વા, ઉવકોસેણં સંલેજ્ઞા વા અસંલેજ્ઞા વા અણંતા વા, એવં નાગકુમારત્તેવિ જાવ વેમાણિયત્તે, એવં જહા વેયણાસમુઘાતેણં અ-સુરકુમારે નેરહ્યાવિવેમાણિયપજાવસાણેસુ ભણિતો તહા નાગકુમારાદિયા અવસેસેસુ સદ્ધાણેસુ પરદ્ધાણેસુ ભા-ણિતવ્વા જાવ વેમાણિયસ્સ વેમાણિયત્તે ! એવમેત્તે ચડવ્વીસા ચડવ્વીસં દંડગા ભવંતિ ।

સમુદ્ઘાતો થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્ય કાલે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કોઈને થવાના છે અને કોઈને થવાના નથી. જેને થવાના છે તેને જઘન્યથી એક, વે, ત્રણ અને ઉત્કર્પથી સંલ્યાતા, અસંલ્યાતા અને અનન્તા થવાના છે. એ પ્રમાણે નાગકુમારપણમાં યાવત્ વૈમાનિકપણમાં પણ કહેહું. એ પ્રમાણે જેમ વેદના સમુદ્ઘાત વડે અસુરકુમાર નૈરયિકથી આરંભી વૈમાનિક સુધીમાં કહ્યો તેમ નાગકુમારાદિ વધા વાકીના સ્થાનોમાં અને પરસ્થાનોમાં કહેવા. યાવત્ વૈમાનિકને વૈમાનિકપણમાં કહેહું. એમ આ ચોવીશગુણા ચોવીશ દંડકો થાય છે.

સિદ્ધ થાય તેને નૈરયિકપણમાં ભવિષ્યમાં થવાનો એક પણ વેદના સમુદ્ઘાત નથી. વાકીનાનેય વાના છે અને તેને પણ જઘન્યથી એક, વે કે ત્રણ હોય છે. આ યાવત્ જેઓહું ક્ષીણ થયેહું ક્ષેપ આયુષ વાકી છે એવા, તે ભવમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને પછીના ભવમાં સિદ્ધ થવાના છે તેઓની અપેક્ષા જાણહું, પરન્તુ ફરીથી નરકમાં ઉત્પન્ન થવાના હોય તેની અપેક્ષા ન સમજહું. કારણ કે ફરીથી નરકમાં ઉત્પન્ન થનારને તો જઘન્યપદે પણ સંલ્યાતા વેદના સમુદ્ઘાતો થાય છે. એ સંલ્યથે મૂલ ટીકાકાર કહે છે—“નરકેષુ જઘન્યસ્થિતિ-પૂરપ્પન્નસ્ય નિયમતઃ સંલ્યેયા એવ વેદનાસમુદ્ઘાતા ભવન્તિ, વેદનાસમુદ્ઘાતપ્રચુરત્વાચ્ચારકાણામ્” इति । જઘન્ય સ્થિતિવાલા નરકોમાં ઉત્પન્ન થયેલાને અવદય સંલ્યાતા જ ઘણા વેદના સમુદ્ઘાતો થાય છે. કારણ કે વેદના સમુદ્ઘાતવાલા નારકો હોય છે. ઉત્કર્પથી

સંસ્થાતા, અસંસ્થા કે અનન્તા હોય છે. તેમાં જે એક વાર જાગ્ય ન્ય સ્થિતિવાળા નરકમાં ઉત્પન્ન થવાનો છે તેને સંસ્થાતા સમુદ્ધાતો હોય છે. જાગ્ય સ્થિતિવાળા નરકમાં અનેકવાર અને દીર્ઘસ્થિતિવાળા નરકોમાં એકવાર કે વારંવાર જે ઉત્પન્ન થવાનો છે તેને અસંસ્થાતા અને અનન્તવાર ઉત્પન્ન થવાનો છે તેને અનન્તા સમુદ્ધાતો હોય છે. એ પ્રમાણે નૈરયિક સંવન્ધી પાઠવહે અસુરકુમારપણામાં અને ત્યાર પછી ચોવીશ ઢળકના ક્રમથી નિરન્તર યાવત્ વૈમાનિકપણામાં કહેલું. તે આ પ્રમાણે—‘એમગસ્સ ણં મંતે ! નેરથસ્સ અસુરકુમારાઓ કેવલયા વેયણાસમુગ્ધાયા અતીતા ? અનન્તા ! કેવલયા પુરેવ્વલ્લા ? ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ, જસ્સ અત્થિ જહન્નેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા ઉક્કોસેણં સંલેજ્ઞા વા અસંલેજ્ઞા વા અણંતા વા’—હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકને અસુરકુમારની અપેક્ષા કેટલા વેદના સમુદ્ધાતો અતીત કાળે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! કોહને થવાના હોય છે અને કોહને થવાના નથી હોતા. જેને થવાના છે તેને જાગ્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંસ્થાતા, અસંસ્થાતા કે અનન્તા મવિવ્યકાલે થવાના હોય છે. તેમાં અતીતસૂત્રમાં અનન્તવાર અસુરકુમારપણું પ્રાપ્ત થયેલું હોવાથી અસુરકુમારપણને પ્રાપ્ત થયેલા નૈરયિકને [અસુરકુમારપણામાં] અતીત કાળે અનન્તા વેદના સમુદ્ધાતો ઘટે છે. પુરસ્કૃત-ભાવી વેદના સમુદ્ધાતના વિચારમાં જે નરકથી નીકળી પછીના ભવમાં મનુલ્લપણું પામી સિદ્ધ થશે, અથવા પરંપરા એકવાર અસુરકુમારના ભવને પ્રાપ્ત થવા છતાં વેદના સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત નહિ થાય તેને એક પણ વેદના સમુદ્ધાત અસુરકુમારપણામાં થવાનો નથી. જે એકવાર અસુરકુમારપણને પ્રાપ્ત થઈ એક જ વાર વેદના સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત કરશે તેને જાગ્યથી એક, વાકીનાને બે કે ત્રણ, સંસ્થાતી વાર અસુરકુમારપણને પ્રાપ્ત થવાના છે તેને સંસ્થાતી વાર, અસંસ્થાતીવાર અસુરકુમારભાવને પ્રાપ્ત થવાના છે તેને અસંસ્થાતી વાર અને અનન્ત વાર પ્રાપ્ત થવાના છે તેને અનન્ત વેદના સમુદ્ધાતો થવાના છે. એ પ્રમાણે ચોવીશ ઢંડકના ક્રમથી નાગકુમારત્વાદિ સ્થાનોમાં સૂત્રપાઠ નિરન્તર જ્યાં સુધી વૈમાનિકપણા સંવન્ધી સૂત્ર છે ત્યાં સુધી કહેવો.

‘એમગસ્સ ણં’ इत्यादि. हे भगवन् ! पूर्वे नैरयिकपणे थयेला-नैरयिकपणाने प्राप्त थयेला एक एक असुरकुमारने (नैरयिकपणामां)

સમ્પૂર્ણ અતીત કાલની અપેક્ષા વધા મઠી કેટલા વેદના સમુદ્ઘાતો પૂર્વે થયેલા છે? ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે— હે ગૌતમ ! અતીત કાલે અનન્તા થયેલા છે. કારણ કે તેણે અનન્તવાર નૈરયિકપણું પ્રાપ્ત કર્યું છે, અને એક નૈરયિકના ભવમાં જઘન્યપદે પળ સંખ્યાતા વેદના સમુદ્ઘાતો થયેલા છે. કેટલા થવાના છે? કદાચિત્ થવાના હોય અને કદાચિત્ ન થવાના હોય. ઇટલે કોઈકને થાય અને કોઈને ન થાય પ માવાર્થ છે. અહીં આ તાત્પર્ય છે—જે અસુરકુમારના ભવથી નીકળી નરકમાં જવાનો નથી, પરન્તુ તુરત કે પરંપરાય મનુષ્યભવ પામી સિદ્ધ થશે તેને નૈરયિકપણામાં ભવિષ્યકાલે વેદના સમુદ્ઘાતો થવાના નથી. કારણ કે તેને નૈરયિકપણાની અવસ્થાનો જ અસમ્ભવ છે. જે તે ભવ પછી પરંપરાય નરકમાં જશે તેને વેદના સમુદ્ઘાતો થવાના હોય છે. તેમાં પળ કોઈકને સંખ્યાતા, કોઈકને અસંખ્યાતા અને કોઈકને અનન્તા થવાના હોય છે. તેમાં જે એક વાર જઘન્ય સ્થિતિવાળા નૈરયિકમાં ઉત્પન્ન થશે તેને જઘન્યપદે પળ સંખ્યાતા હોય છે. કારણ કે સર્વે જઘન્ય સ્થિતિવાળા નરકોમાં પળ સંખ્યાતા વેદના સમુદ્ઘાતો થાય છે. કેમ કે નારકોને ઘણી વેદના હોય છે. અનેકવાર જઘન્ય સ્થિતિવાળા નરકોમાં અને એકવાર કે અનેકવાર દીર્ઘસ્થિતિવાળા નરકોમાં જવાથી અસંખ્યાતા વેદના સમુદ્ઘાત અને અનન્તવાર જવામાં અનન્ત વેદનાસમુદ્ઘાતો થવાના છે.

તથા અસુરકુમારપણામાં રહેલા એક એક અસુરકુમારને સંપૂર્ણ અતીત કાલને આશ્રયી કેટલા વેદના સમુદ્ઘાતો અતીત કાલે થયેલા છે? ભગવાન્ કહે છે—હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કારણ કે પૂર્વે પળ અનન્તવાર અસુરકુમારપણું પ્રાપ્ત થયેલું છે અને દરેક ભવમાં પ્રાયઃ વેદના સમુદ્ઘાત હોય છે. ભવિષ્ય કાલના વિચારમાં કોઈને થવાના હોય છે અને કોઈને થવાના હોતા નથી. જેને પ્રશ્ન સમય પછી અસુરકુમારપણામાં વર્તેલા છતાં વેદના સમુદ્ઘાત થવાનો નથી, તેમ ત્યાંથી નીકળી પરી પળ અસુરકુમારપણું પ્રાપ્ત થવાનું નથી તેને વેદના સમુદ્ઘાત થવાના નથી. જે એક વાર અસુરકુમારપણું પ્રાપ્ત કરશે તેને જઘન્યપદે એક, બે કે ત્રણ વેદના સમુદ્ઘાતો થવાના છે. સંખ્યાતીવાર ઉપજશે તેને સંખ્યાતા અસંખ્યાતીવાર ઉપજશે તેને અસંખ્યાતા અને અનન્તવાર ઉપજશે તેને અનન્તા વેદના સમુદ્ઘાતો ભવિષ્યકાલે થવાના છે. પ પ્રમાણે ચોવીશ વંડકના ક્રમથી નાગકુમારત્વાદિ સ્થાનોમાં અસુરકુમાર સમ્યન્ધે નિરન્તર યાવત્

૫. એગમેગસ્સ ણં ભંતે ! નેરહયસ્સ નેરહયંતે કેવહયા કસાયસસુઘાયા અતીતા ? ગોયમા ! અણંતા ! કેવહયા પુરેકલ્હા ? ગોયમા ! કસ્સહ અતિથ કસ્સહ નતિથ, જસ્સતિથ એયુત્તરિયાતે જાવ અણંતા ! એગમેગસ્સ ણં ભંતે ! નેરહયસ્સ અસુરકુમારત્તે કેવહયા કસાયસસુઘાયા અતીતા ? ગોયમા ! અણંતા, કેવહયા પુરેકલ્હા ? ગોયમા !

૫. હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકને નૈરયિકપણામાં કેટલા કષાય સમુદ્ધાતો અતીત કાલે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્ય કાલે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કોઈને થવાના હોય છે અને કોઈને થવાના હોતા નથી. જેને થવાના છે તેને એકોત્તર-એકથી માંડી યાવત્ અનન્તા જાળવા. હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકને અસુરકુમારપણામાં કેટલા કષાય સમુદ્ધાતો અતીત કાલે

વૈમાનિકપણામાં કહેવું. તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—‘પંચં નાગકુમારત્તે વિ’ इत्यादि. ५ પ્રમાણે નાગકુમારપણામાં ૫૫ જાણવું-इत्यादि. ५ પ્રમાણે અસુરકુમારો સમ્બન્ધે વેદના સમુદ્ધાતનો વિચાર કર્યો, હવે નાગકુમારાદિમાં અતિદેશ-સમાનપણું વતાવે છે—‘પંચં’ इत्यादि. ५ ઉપર વતાવેલા પાઠ વહે જેમ અસુરકુમાર ચોવીશ દંડકના ક્રમથી નૈરયિકથી આરંભી વૈમાનિક સુધીમાં કહ્યો તેમ નાગકુમારાદિ વાકીના વધા દંડકો સ્થાન અને પરસ્થાનમાં કહેવા. યાવત્ વૈમાનિકને વૈમાનિકપણામાં કહેવું. ૫ પ્રમાણે નૈરયિકના ચોવીશ દંડક સૂત્રથી આરંભી વૈમાનિકના ચોવીશ દંડક સૂત્ર સુધી ચોવીશ સૂત્રો થાય છે. ૫મ પ્રત્યેક દંડકના ચોવીશ એવા ચોવીશ દંડક સૂત્રવડે વેદનાસમુદ્ધાતનો વિચાર કર્યો.

૫. હવે પ્રત્યેક દંડકના ચોવીશ એવા ચોવીશ દંડકસૂત્રો વડે કષાય સમુદ્ધાતનો વિચાર કરવાની इच्छावाळा સૂત્રકાર કહે છે—‘એગમેગસ્સ ણં’ इत्यादि. ५ એક એક નૈરયિકને નૈરયિકપણામાં અતીત કાલે કેટલા કષાયસમુદ્ધાતો થયેલા છે ? इत्यादि. તેમાં નૈરયિકને નૈરયિકપણા વિશે પ્રશ્નસૂત્ર સુગમ છે. પુરસ્કૃત-ભવિષ્યકાલના વિચારમાં કષાયસમુદ્ધાતો કોઈને થવાના હોય છે અને કોઈને હોતા

कस्सति अत्थि कस्सति नत्थि, जस्सत्थि सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, सिय अणंता, एवं जाव नेरइयस्स थणि-
यकुमारत्ते । पुढविकाइयत्ते एगुत्तरियाए नेतन्वं, एवं जाव मणुयत्ते, चाणमंतरत्ते जहा असुरकुमारत्ते । जोइसि-
यत्ते अतीता अणंता, पुरेक्खडा कस्सति अत्थि कस्सति नत्थि, जस्सत्थि सिय असंखेज्जा सिय अणंता, एवं वे-
माणियत्तेचि सिय असंखेज्जा सिय अणंता । असुरकुमारस्स नेरइयत्ते अतीता अणंता, पुरेक्खडा कस्सति अत्थि

थयेला छे ? हे गौतम ! अनन्ता थयेला छे. केटला भविष्यमां थवाना छे ? हे गौतम ! कोइने थवाना होय छे अने कोइने थवाना
नथी. जेने थवाना छे तेने कदाचित् संख्याता, कदाचित् असंख्याता अने कदाचित् अनन्ता थवाना होय छे. ए प्रमाणे नेरयिकने
यावत् सानितकुमारपणामां कहेंहुं. पृथिवीकायिकपणामां एकोत्तर-एकधी मांडी अनन्ता जाणवा. एम यावत् मनुष्यपणामां कहेंहुं.
व्यन्तरपणामां जेम असुरकुमारपणामां कहेंहुं. ज्योतिष्कपणामां अतीत काळे अनन्ता थयेला छे. भविष्यमां कोइने थवाना
नथी. तेमां जेनुं क्षेप आयुग क्षीण भयेनुं छे एवो प्रश्नसमये भवना अन्ते वतंतो नेरयिक कयायसमुद्गातने प्राप्त कर्यो निचाय ज नररुम-
वयी नीकळी तुरत पछीना भयमां सिद्ध थक्षे के परगराए वीजा भयोमां सिद्ध थक्षे एण करी नररुगामी नहिं थाय तेने नेरयिकपणामां
भविष्यमां थवाना कयायसमुद्गातो होता नथी. नाकीनाने होय छे. जेने होय छे तेने एण जगन्मयी एक, वे के वण तयायसमुद्गातो
होय छे अने ते जेओनुं क्षेप आयुग क्षीण भयेनुं छे एना अने कयायसमुद्गातने प्राप्त भनारने जाणना. उत्तरुंथो संख्याता, असं-
ख्याता के अनन्ता होय छे. तेमां जेओने संख्याता नरगनुं आयुग नाकी के तेओने संख्याता, असंख्याता वरसनुं आयुग जेओनुं
याकी छे तेओने असंख्याता समजवा. अथवा एकवार जगन्मयिथिनाळा नरकमां उत्पन्न थवा वाळने संख्याता, गारंवार जगन्मयि-
तिवाळा नरकमां उत्पन्न थनारने के एकवार के अनेकवार दीर्घस्थितिवाळा नरकमां उत्पन्न भवावाळने असंख्याता अने अगन्तवार

કસસતિ નત્થિ, જસસત્થિ સિય સંખેજ્ઞા, સિય અસંખેજ્ઞા, સિય અણંતા । અસુરકુમારસ્સ અસુરકુમારત્તે અતીતા અણંતા, પુરેક્કલ્હા ઇગુત્તરિયા, एवं नागकुमारत्ते जाव निरंतरं वेमाणियत्ते जहा नेरइयस्स भणितं तहेव भाणितव्वं, एवं जाव थणियकुमारस्सवि वेमाणियत्ते, नवरं सव्वेसिं सट्ठाणे एगुत्तरियाए, परट्ठाणे जहेव असुरकुमारस्स । पुढविकाइयस्स नेरइयत्ते जाव थणियकुमारत्ते अतीता अणंता, पुरेक्कल્हा कस्सति अत्थि कस्सति नत्थि,

હોય અને કોઈને ન થવાના હોય. જેને થવાના હોય તેને કદાચ અસંખ્યાતા હોય અને કદાચ અનન્તા હોય. એ પ્રમાણે વૈમાનિકપણામાં પણ કદાચિત્ અસંખ્યાતા અને કદાચિત્ અનન્તા હોય છે. અસુરકુમારને નૈરયિકપણામાં અતીત કાલે અનન્તા થયેલા હોય છે. મનિષ્ય કાલે કોઈને થવાના હોય અને કોઈને થવાના ન હોય. જેને થવાના હોય તેને કદાચિત્ સંખ્યાતા હોય, કદાચિત્ અસંખ્યાતા હોય અને કદાચિત્ અનન્તા હોય. અસુરકુમારને અસુરકુમારપણામાં અતીત કાલે અનન્તા થયેલા હોય અને મનિષ્ય કાલે ઈકોતર-

ઉત્પન્ન થવાવાળાને મનિષ્યકાલે અનન્તા કપાયસમુદ્ધાતો જાણવા. તથા જે પ્રમાણે નૈરયિકને નૈરયિકપણામાં કાણું તેમ અસુરકુમારપણામાં અતીત સૂત્ર જાણું અને તે પ્રમાણે જ પુરસ્કૃત સૂત્રમાં 'કોઈને થવાના હોય છે અને કોઈને હોતા નથી'. જે નરકથી નીકળી અસુરકુમારપણું પ્રાપ્ત કરશે નહિ તેને અસુરકુમારપણામાં મનિષ્યકાલે કપાયસમુદ્ધાતો થવાના નથી. જે અસુરકુમારપણું પામશે તેને થવાના છે. તે કપાયસમુદ્ધાતો જઘન્યપદે સંખ્યાતા હોય છે, કારણ કે જઘન્યસ્થિતિમાં પણ અસુરકુમારોને સંખ્યાતા કપાયસમુદ્ધાતો થાય છે. કેમકે તેઓ લોભાદિ યદુકપાયવાળા છે. ઉત્કૃષ્ટપદે અસંખ્યાતા કે અનન્તા હોય છે. તેમાં ઈકવાર દીર્ઘસ્થિતિવાળામાં કે અનેકવાર જઘન્યસ્થિતિવાળામાં ઉત્પન્ન થવાવાળાને અસંખ્યાતા અને અનન્તવાર ઉત્પન્ન થવાવાળાને અનન્તા કપાયસમુદ્ધાતો હોય છે. એ પ્રમાણે નૈરયિકોને નાગકુમારત્વાદિ સ્થાનોમાં યાવત્ સ્તનિતકુમારપણામાં નિરન્તર કહેવું. તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—'પવં જાવ' इत्यादि.

જસસ્થિ સિય સંલેજા, સિય અસંલેજા, સિય અંણતા । પુઢવિકાઇયત્તે જાવ મળૂસત્તે અતીતા અંણતા, પુરેક્લડા કસસહ અત્થિ કસસહ નત્થિ, જસસ અત્થિ ણગુત્તરિયા । વાણમંતરત્તે જહા ણેરહયત્તે । જોતિ-સિયવેમાણિયત્તે અતીતા અંણતા, પુરેક્લડા કસસહ અત્થિ કસસહ નત્થિ, જસસ અત્થિ સિય અસંલેજા, સિય

એકથી માંડી અનન્ત સુધી જાણના. એ પ્રમાણે નાગકુમારણામાં યાવત્ વૈમાનિકણામાં જેમ નૈરયિકને કહું તેમ કહેયું. એમ યાવત્ સ્તાનિતકુમારને પણ વૈમાનિકણામાં કહેયું. પરન્તુ સર્વને સ્થાનમાં એકોત્તર-એકાદિ અનન્ત પર્યંત અને પર્યાનમાં અસુરકુમારની પેઠે જાણયું. પૃથિવીકાયિકને નૈરયિકણામાં યાવત્ સ્તાનિતકુમારણામાં અતીત કાલે અનન્તા થયેલા છે. ભવિષ્ય કાલે થવાના કોઈને હોય છે અને કોઈને હોતા નથી. જેને હોય છે તેને કદાચિત્ સંલ્યાતા હોય, કદાચિત્ અસંલ્યાતા હોય અને કદાચિત્ અનન્તા થવાના હોય. પૃથિવીકાયિકને પૃથિવીકાયિકણામાં યાવત્ મનુષ્યણામાં અતીત કાલે અનન્તા થયેલા હોય છે અને ભવિષ્યમાં થવાના

‘પ્રમાણે નૈરયિકને’ યાવત્ સ્તાનિતકુમારણામાં કહેયું. પૃથિવીકાયિકણામાં અતીતસૂત્ર તેમજ કહેયું. પુરસ્કૃત-ભવિષ્યના ચિત્તારમાં કોઈને હોય છે, કોઈને હોતા નથી. તેમાં જે નરકથી નીકળી પૃથિવીકાયમાં જવાનો નથી તેને નથી હોતા, જે જવાનો છે તેને પણ જાન્યપદે પદ, ઘે, ઘ્રણ અને ઝરકર્મથી સંગ્યાતા, અસંગ્યાતા કે અનન્તા હોય છે. તે આ પ્રમાણે-તિર્થંજ પંનેન્દ્રિય ભવથી, મનુષ્યના ભવથી કે વૈવના ભવથી કપાયસમુદ્યાતને પ્રાપ્ત થઈ જે એકવાર પૃથિવીકાયિકોમાં જવાનો છે તેને પદ, જે નાર જવાનો છે તેને ઘે, ઘ્રણ વાર જવાનો છે તેને ઘ્રણ, સંલ્યાતી વાર જવાનો છે તેને સંલ્યાતા, અસંગ્યાતી નાર જવાનો છે તેને અસંગ્યાતા અને અનન્ત વાર જવાનો છે તેને અનન્તા કપાયસમુદ્યાતો થશે. તે પ્રમાણે સૂત્રાકાર કહે છે—‘પુઢવિકાઇયત્તે ણગુત્તરિયાપ નેયઙ્ગ’ इति तथा एवं जाव मणूसत्ते’ पृथिवीतायि-कणामां एकोत्तर-एकथी मांडी अनन्त सुधी जाणवा. तथा प प्रमाणे यावत् मनुष्यणामां जाणयुं. पम पृथिवीतायिक्कणामां जे सूत्र

અણંતા, એવં જાવ મળૂંસેવિ નેયબ્બં । વાળમંતરજોઈસિયવેમાણિયા જહા અસુરકુમારા, જવરં સંઢાણે ઇગુત્તરિયાએ
ખાણિતબ્બે જાવ વેમાણિયસ્સ વેમાણિયત્તે । એવં એતે ચડબ્બીસં ચડબ્બીસા દંઢગા ।

કોઈને હોય અને કોઈને ન હોય. જેને હોય છે તેને ઈકોત્તર-ઈકથી માંડી અનન્ત સુધી જાણવા, વ્યન્તરણામાં જેમ નૈરયિકપણામાં
કહું છે તેમ કહેવું, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકપણામાં અતીતકાલે અનન્તા થયેલા છે. મવિષ્યમાં થવાના કોઈને હોય અને કોઈને ન
હોય. જેને હોય તેને કદાચ અસંખ્યાતા હોય અને કદાચ અનન્તા હોય. એ પ્રમાણે યાવત્ મનુષ્ય સંબંધે પણ જાણવું. વ્યન્તર, જ્યો-
તિષ્ક અને વૈમાનિકો જેમ અસુરકુમારો કહ્યા તેમ કહેવા. પરન્તુ સ્વસ્થાનને આશ્રયી ઈકોત્તર-ઈકથી માંડી અનન્ત સુધી જાણવા.
યાવત્ વૈમાનિકોને વૈમાનિકપણામાં કહેવું. એ પ્રમાણે એ ચોવીશ ચોવીશગુણા દંઢકો થાય છે.

પાઠ કહ્યો છે તે વડે યાવત્ મનુષ્યપણામાં કહેવું. તે આ પ્રમાણે—‘પગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહયસ્સ આડકાઇયત્તે કેવહયા કસાયસસુ-
ગ્ધાયા અઈયા ? ગોયમા અણંતા । કેવહયા પુરેક્કહા ? ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ કસ્સહ નત્થિ, જસ્સત્થિ જહન્નેણં પક્કો વા દો વા તિન્નિ
વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા અણંતા વા । હે મગવન્ ! એક એક નૈરયિકને અકાયિકપણામાં કેટલા કાયયસસુદ્ધાતો
અતીત કાલે થયેલા હોય છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા મવિષ્ય કાલે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કોઈને થવાના છે અને
કોઈને થવાના નથી. જેને થવાના છે તેને જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનન્તા થવાના છે. એ
રીતે મનુષ્યસૂત્ર સુધી કહેવું. તેમાં અકાયથી માંડી વનસ્પતિ સુધીના સૂત્રનો વિચાર પૃથિવીકાયિક સૂત્રનો પેઠે કરવો, બેઈન્દ્રિયસૂ-
ત્રમાં પુરસ્કૃત-મવિષ્ય કાલે થવાના કપાયસસુદ્ધાતનો વિચાર કરતાં જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ સમુદ્ધાતો જે એકવાર જઘન્યસ્થિ-
તિવાળા બેઈન્દ્રિયના મવને પ્રાપ્ત કરવાનો છે તેની અપેક્ષાએ સમજવા. સંખ્યાતી વાર બેઈન્દ્રિયના મવને પ્રાપ્ત થવાનો છે તેને સંખ્યાતા,

અસંખ્યાતી વાર પ્રાપ્ત કરવાનો છે તેને અસંખ્યાતા અને અનન્તવાર પ્રાપ્ત કરવાનો છે તેને અનન્તા કપાયસમુદ્ઘાતો ભવિષ્ય કાલે થવાના છે. ૫ પ્રમાણે તેજ્ઞિન્દ્રિય અને ચર્ચાન્દ્રિય સૂત્રો પણ વિચારવા. તિર્થેચ પંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યસૂત્ર વિશે આ પ્રમાણે વિચાર છે-જે એક વાર તિર્થેચ પંચેન્દ્રિયના ભવને પ્રાપ્ત કરવાનો છે અને સ્વભાવથી જ અલ્પ કપાયવાળો છે તેને જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ સમુદ્ઘાતો હોય છે અને યાકીના તિર્થેચ પંચેન્દ્રિયના ભવને સંખ્યાતી વાર પ્રાપ્ત કરનારને સંખ્યાતા, અસંખ્યાતી વાર પ્રાપ્ત કરનારને અસંખ્યાતા અને અનન્તી વાર પ્રાપ્ત કરનારને અનન્તા કપાયસમુદ્ઘાતો થવાના છે.

મનુષ્યસૂત્રમાં ભવિષ્યના કપાયસમુદ્ઘાત સંબંધે આ પ્રમાણે વિચાર છે-જે નરકભવથી નીકળી અલ્પ કપાયવાળો મનુષ્યભવ પામી કપાયસમુદ્ઘાત કર્યા સિવાય જ મોક્ષમાં જવાનો છે તેને નથી, યાકીનાને હોય છે. તેમાં જે એક, બે કે ત્રણ વાર કપાયસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત કરશે તેને એક, બે કે ત્રણ કપાયસમુદ્ઘાતો હોય છે. સંખ્યાતા ભવો કરનારને અથવા એક ભવમાં પણ સંખ્યાતા કપાયસમુદ્ઘાત કરનારને સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા ભવો પ્રાપ્ત કરનારને અસંખ્યાતા અને અનન્તા ભવો પ્રાપ્ત કરનારને અનન્તા કપાયસમુદ્ઘાતો થવાના છે. 'વાણમંતરત્તે જહ્યા અસુરકુમારપણામં પૂર્વે કાંગુ છે તેમ વ્યન્તરપણામાં કહેવું'. તાત્પર્ય ૫ છે કે ભવિષ્ય કાલના વિચારમાં ૫મ કહેવું-જેને થવાના છે તેને કદાચિત્ સંખ્યાતા, કદાચિત્ અસંખ્યાતા અને કદાચિત્ અનન્તા હોય છે. પરંતુ એકોત્તરિકા-૫કથી માંડી અનન્ત સુધી ન કહેવા. વ્યન્તરોને પણ અસુરકુમારોની પેઠે જઘન્યસ્થિતિમાં પણ સંખ્યાતા કપાય-સમુદ્ઘાતો હોય છે. અસંખ્યાતા અને અનન્તાનો વિચાર પણ અસુરકુમારની પેઠે જાણવો. 'જોશ્સિયત્તે' જ્યોતિષ્કપણામાં અતીત કાલે અનન્તા કહેવા. ભવિષ્યમાં થવાના કોઈને હોય, અને કોઈને ન પણ હોય. ૫મો પણ પૂર્વેની પેઠે વિચાર કરવો. જેને છે તેઓમાં પણ કોઈને અસંખ્યાતા અને કોઈને અનન્તા હોય. પરંતુ કદાચિત્ સંખ્યાતા હોય ૫મ ન કહેવું. શા હેતુથી ? ઉત્તર-જ્યોતિષ્કોને જઘન્ય-પદે પણ અસંખ્યાતા કાઠવું આયુષ્ હોવાથી જઘન્યથી પણ અસંખ્યાતા કપાયસમુદ્ઘાતો હોય છે અને અનન્ત વાર ત્યાં જવાનો ફક્ત-વાલાને અનન્તા હોય છે. ૫મ વૈમાનિકપણામાં પણ ભવિષ્ય કાલના વિચારમાં 'કદાચિત્ અસંખ્યાતા અને કદાચિત્ અનન્તા હોય'

પમ કહેહું. તેનો વિચાર પૂર્વની પેઠે જાણવો. ૫ પ્રમાણે નૈરયિકને સ્વસ્થાને-નૈરયિકપણામાં અને પરસ્થાને-અસુરકુમારત્વાદિ સ્થાનોમાં કપાયસમુદ્ધાતનો વિચાર કર્યો.

હવે અસુરકુમારોમાં સ્વસ્થાન અને પરસ્થાનને આશ્રયી કપાયસમુદ્ધાતોનો વિચાર કરવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે—‘અંગ-મેગસ્ત જન’ इत्यादि. एक एक असुरकुमारने नैरयिकपणामां कपायसमुद्घातो अतीत काले अनन्ता होय છે. भविष्यकाले कोइने होय અને कोइने ન હોય. તેમાં જે અસુરકુમારના ભવથી નીકળી નરકે જવાનો નથી તેને હોતા નથી, જે નરકે જવાનો છે તેને હોય છે. તેમાં પણ જઘન્યથી સંખ્યાતા હોય છે. કારણ કે જઘન્યસ્થિતિવાળા નરકોમાં પળ સંખ્યાતા કપાયસમુદ્ધાતો થાય છે. ઉત્કર્ષથી અસંખ્યાતા અને અનન્તા જાણવા. તેમાં જઘન્ય સ્થિતિવાળા નરકોમાં ચારંવાર અને દીર્ઘસ્થિતિવાળા નરકોમાં એક વાર કે અનેક વાર જવાવાળાને અસંખ્યાતા અને અનન્તવાર જવાવાળાને અનન્તા હોય છે. અસુરકુમારને અસુરકુમારપણામાં અતીત કાલે અનન્તા અને ‘પુરેક્ષલ્હા મગુત્તરિયા’ ભવિષ્યમાં થવાના ઇકોત્તરિકા-પ્રકથી માંડી અનન્ત સુધી હોય છે. જે ભવિષ્યમાં થવાના છે તે કોइने હોય છે અને કોइने હોતા નથી. તેમાં જે અસુરકુમાર ભવના પર્યન્તવર્તી છે અને કપાયસમુદ્ધાત કરવાનો નથી, તેમ ત્યાંથી જીવવી ફરીથી અસુરકુમારનો ભવ પ્રાપ્ત કરવાનો નથી પરંતુ પછીના ભવે કે પરમ્પરાપ સિદ્ધિપદને પામશે તેને હોતા નથી, વાકીનાને હોય છે. જેને હોય છે તેને પણ જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કર્ષથી અસંખ્યાતા કે અનન્તા હોય છે. તેમાં જેઓના આયુષ્યનો શેષ ભાગ ક્ષીણ થયેલો છે એવા કપાયસમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થનાર અને ફરીથી ત્યાં નહિ ઉત્પન્ન થનારને ઇકાદિ કપાયસમુદ્ધાતો જાણવા. સંખ્યાતા આદિનો વિચાર નૈરયિકપણામાં કર્યો હતો તેમ કરવો. ‘અંગ’ इत्यादि. ૫ પ્રમાણે નાગકુમારપણામાં અને ત્યાર વાદ ચોવીશ દંડકના ક્રમથી નિરન્તર યાવત્ વૈમાનિકપણામાં જેમ નૈરયિકને સૂત્ર કયું હતું તેમ કહેહું. તાત્પર્ય ૫ છે કે નાગકુમારપણાથી માંડી યાવત્ સ્ત-નિતકુમારપણામાં ભવિષ્યના વિચારમાં ‘કોइने હોય છે અને કોइने હોતા નથી. જેને હોય છે તેને કદાચ સંખ્યાતા હોય, કદાચ અસંખ્યાતા હોય અને કદાચ અનન્તા હોય. પૃથિવીકાયિકાદિપણામાં યાવત્ મહુત્થપણામાં જેને થવાના છે તેને જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કર્ષથી સંખ્યાતા,

અસંખ્યાતા કે અનન્તા હોય છે. વ્યન્તરપણામાં જેને થવાના છે તેને કદાચ સંખ્યાતા, કદાચ અસંખ્યાતા અને કદાચ અનન્તા હોય છે. જ્યોતિષ્કપ-
ણામાં 'જેને થવાના છે તેને કદાચ અસંખ્યાતા હોય અને કદાચ અનન્તા હોય.' વૈમાનિકપણામાં પણ એમ જ કહેવું. 'પવં જાવ'ં' इत्यादि. ए प्रमाणे
असुरकुमारनी पेठे नागकुमार यावत् स्तनितकुमार प्रत्येकने यावत् वैमानिकपणां कहेवुं पटले वैमानिकपणा संवन्धी सूत्र છે ત્યાં
સુધી કહેવું. અહીં વિશેષતા બતાવે છે—'નવરં' પરન્તુ નાગકુમારથી માંડી સ્તનિતકુમાર સુધીના વધાને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાપ અવશ્ય
ભવિષ્યમાં થવાના પકોત્તરિકા-પકથી માંડી અનન્ત સુધી જાણવા. અને પરસ્થાનની અપેક્ષાપ જેમ અસુરકુમારને કહ્યા તેમ કહેવા.
'पुढविधाइयस्स नेरइयत्ते' इत्यादि. पृथिवीकायिकने नैरयिकपणां यावत् स्तनितकुमारपणां अतीत काले अनन्ता जाणवा અને तेनो
विचार पूर्वनी पेठे करवो. भविष्यमां कोइने होय છે અને કોઇને હોતા નથી. તેમાં જે પૃથિવીકાયના ભવથી નીકળી નરકમાં, અસુર-
કુમારમાં યાવત્ સ્તનિતકુમારમાં જવાનો નથી પરન્તુ મનુષ્યભવ પામી મોક્ષે જવાનો છે તેને હોતા નથી, વીજાને હોય છે. જેને હોય
છે તેને જઘન્યથી સંખ્યાતા હોય છે. કારણ કે જઘન્ય સ્થિતિવાળા નરકાદિમાં પણ સંખ્યાતા કપાય સમુદયાતો હોય છે. ઉત્કર્ષથી
અસંખ્યાતા કે અનન્તા હોય છે અને તે પૂર્વની પેઠે વિચારવા. પૃથિવીકાયિકપણામાં યાવત્ મનુષ્યપણામાં અતીત કાલે તે પ્રમાણે
અનન્તા હોય છે. ભવિષ્યકાલે થવાના પકથી માંડી અનન્ત સુધી કહેવા. તે આ પ્રમાણે—કોઇને હોય છે અને કોઇને હોતા નથી. જેને
હોય છે તેને જઘન્યથી પક, વે કે ત્રણ અને ઉત્કર્ષથી સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનન્તા હોય છે. તેનો વિચાર જેમ નૈરયિકનો પૃથિ-
વીકાયિકપણામાં કર્યો તેમ કરવો. 'वाणमंतरत्ते जहा नेरइयत्ते' इति. व्यन्तरपणां જેમ નૈરયિકપણામાં કહ્યું તેમ કહેવું. તાત્પર્ય એ
છે કે અહીં પકોત્તરિકા-પકથી માંડી અનન્ત સુધી ન કહેવા, પરન્તુ 'કદાચ સંખ્યાતા હોય, કદાચ અસંખ્યાતા હોય અને કદાચ
અનન્તા હોય એમ કહેવું. જ્યોતિષ્કપણામાં અને વૈમાનિકપણામાં અતીત કાલે તે પ્રમાણે અનન્તા થયેલા છે. જો ભવિષ્યમાં થવાના છે
તો જઘન્યપદે અસંખ્યાતા અને ઉત્કર્ષપદે અનન્તા જાણવા. એ પ્રમાણે અધ્યાયિકને યાવત્ મનુષ્યને જાણવું. વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને
વૈમાનિકને અસુરકુમારની પેઠે કહેવું. પરન્તુ ભવિષ્યના વિચારમાં સ્વસ્થાનની અપેક્ષાપ વધું પકોત્તરિકા વહે-પકથી માંડી અનન્ત સુધી

૬. મારણંતિયસમુદ્ઘાતો સદ્ઘાણેવિ પરદ્ઘાણેવિ ઇગુત્તરિયાએ નેયબ્બો જાવ વેમાણિયસ્સ વેમાણિયન્તે, એવમેતે ચડવીસં ચડવીસંદંડગા ભાણિતબ્બા । વેડબ્બિયસમુદ્ઘાતો જહા કસાયસમુદ્ઘાતો તહા નિરવસેસો ભાણિતબ્બો, નવરં જસ્સ નત્થિ તસ્સ ન વુચ્ચતિ, એત્થવિ ચડવીસં ચડવીસા દંડગા ભાણિયબ્બા । તેયગસમુદ્ઘાતો જહા માર-

૬. મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સ્વસ્થાનને વિશે અને પરસ્થાનને વિશે પણ એકોત્તરિકા વડે-એકથી માંડી અનન્તા વડે કહેવો. યાવત્ વૈમાનિકને વૈમાનિકપણામાં કહેવો. એ પ્રમાણે એ [પ્રત્યેકના દંડકના] ચોવીશ એવા ચોવીશ દંડકો કહેવા. વૈક્રિય સમુદ્ઘાત જેમ કષાયસમુદ્ઘાત કહ્યો તેમ બધો કહેવો, પરન્તુ જેને હોય તેને કહેવો. એ પ્રમાણે એ પણ ચોવીશ ચોવીશ દંડકો કહેવા. તૈજસ કહેવા. પરસ્થાનની અપેક્ષાએ જેમ અસુરકુમારું સૂત્ર કહ્યું તેમ કહેવું. સૂત્રનો પર્યન્ત ભાગ વતાવે છે—‘જાવ વેમાણિયસ્સ વેમાણિયન્તે’ ઇતિ. યાવત્ વૈમાનિકને વૈમાનિકપણામાં કહેવું. એ પ્રમાણે આ કષાયસમુદ્ઘાત સંવન્ધી ચોવીશ સંખ્યાવાળા ચોવીશ દંડકો કહેવા. એ પ્રમાણે પ્રત્યેક દંડકના ચોવીશ એવા ચોવીશ દંડકસૂત્રો વડે કષાયસમુદ્ઘાત કહ્યો.

૬. હવે પ્રત્યેક દંડકના ચોવીશ ચોવીશ દંડકસૂત્રો વડે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કહે છે—‘મરણંતિય’ ઇતિ. મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત ભવિષ્યકાલના વિચારમાં સ્વસ્થાન વિશે અને પરસ્થાન વિશે એકોત્તરિકા-એકથી માંડી અનન્ત સંખ્યા વડે કહેવો. પરદ્ઘાત સ્વસ્થાન અને પરસ્થાનમાં એકથી માંડી અનન્તા મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતો કહેવા. યાવત્ વૈમાનિકને વૈમાનિકપણા વિશે સૂત્ર કહેવું. તે આ પ્રમાણે-હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકને નૈરયિકપણામાં કેટલા મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતો અતીતકાલે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્યકાલે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કોઈને થવાના છે અને કોઈને નથી. જેને થવાના છે તેને જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કર્ષથી સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનન્તા હોય છે. તેમાં જે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કર્યો સિવાય કાલ કરીને નરકથી નીકળી તુરત

પંતિયસસુગ્ધાતો, ણવરં જસસઽથિ, एवं एतेवि चउव्वीसं चउव्वीसा दंडगा भाणितव्वा ।

સમુદ્ધાત મારણાન્તિક સમુદ્ધાતની પેઠે કહેવો. પરન્તુ જેને હોય તેને કહેવો. એ પ્રમાણે પ્રત્યેકના ચોવીશ દંડકો કહેવા.

કે પરંપરાય કેટલાક ભવ કર્યા પછી મનુષ્ય ભવ પામીને સિદ્ધ થશે, પણ ફરી નરકમાં જવાનો નથી તેને અવિવ્યમાં મારણાન્તિક સમુદ્ધાત હોતા નથી. પરન્તુ જે તેજ ભવમાં વર્તેતો મારણાન્તિક સમુદ્ધાત વડે કાલ કરીને નરકથી નીકળી સિદ્ધ થશે તેને અવિવ્યમાં એક મારણાન્તિક સમુદ્ધાત હોય છે. જે ફરી નરકમાં આવી વધા મળી બે મારણાન્તિક સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થવાનો છે તેને બે હોય છે. ૫ પ્રમાણે ત્રણ વગેરે મારણાન્તિક સમુદ્ધાતનો પણ વિચાર કરવો. સંખ્યાતા ચાર નરકમાં આવનારને સંખ્યાતા, અસંખ્યાતી ચાર આવનારને અસંખ્યાતા અને અનન્તવાર આવનારને અનન્તા મારણાન્તિક સમુદ્ધાતો હોય છે. ૫ પ્રમાણે અસુરકુમારપણામાં સૂત્ર પાઠ કહેવો. પરન્તુ અહીં આ પ્રમાણે ભાવના છે—જે નરકથી નીકળી મનુષ્ય ભવ પામી સિદ્ધ થશે, અથવા તે ભવમાં મારણાન્તિક સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય મૃત્યુ પામી તેથી અન્ય ભવમાં મોક્ષે જશે તેને હોતા નથી. વાકીનાને એકાદિનો વિચાર પૂર્વેની પેઠે કરવો. વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોમાં નૈરયિકની પેઠે કહેવું. જેમ નૈરયિકનો નૈરયિકાદિ ચોવીશ સ્થાનોમાં વિચાર કર્યો તેમ અસુરકુમારથી માંડી વૈમાનિક સુધીનો ચોવીશ દંડકના ક્રમથી વિચાર કરવો. ૫ પ્રમાણે અન્ય પણ ચોવીશ દંડકસૂત્રો થાય છે. તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—પરં ૫૫ ચઉવીસં ચઉવીસા દંડગા ભાણિયદ્વા’ ૫ પ્રમાણે (પ્રત્યેક દંડકના) ચોવીશ ચોવીશ દંડકો કહેવા. ૫મ મારણાન્તિક સમુદ્ધાત પ્રત્યેકના ચોવીશ એવા ચોવીશ દંડકસૂત્રો વડે કહ્યો.

હવે ૫ટલીજ સંખ્યાવાળા સૂત્રો વડે વૈક્રિયસમુદ્ધાતને કહેવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે—‘વેઝવ્વિવ’ં’ ઇત્યાદિ. વક્રિયસમુદ્ધાત સંબન્ધે જેમ કયાયસમુદ્ધાત સંબન્ધે પૂર્વે કહ્યું તેમ અહીં તેમ અહીં વૈક્રિયલબ્ધિનો અસંભવ હોવાથી વૈક્રિયસમુદ્ધાત નથી તેને ન કહેવો. વાકીનાને કહેવો, તે આ પ્રમાણે—એક એક નૈરયિકને નૈરયિકપણામાં કેટલા વૈક્રિયસમુદ્ધાતો અતીત કાલે થયેલા

છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્યકાળે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કોઈને હોય છે અને કોઈને હોતા નથી. જેને હોય છે તેને જઘન્યથી એક, બે, ત્રણ અને ઉત્કર્પથી સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનન્તા હોય છે. એક એક નૈરયિકને અસુરકુમારપણામાં કેટલા વૈક્રિયસમુદ્ધાતો અતીત કાળે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા ભવિષ્યમાં થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કોઈને હોય છે અને કોઈને હોતા નથી. જેને હોય છે તેને કદાચ સંખ્યાતા, કદાચ અસંખ્યાતા અને કદાચ અનન્તા હોય છે. એ પ્રમાણે નૈરયિકને યાવત્ સ્તનિતકુમારપણામાં કહેવું. હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકને પૃથિવીકાયિકપણામાં કેટલા વૈક્રિયસમુદ્ધાતો અતીત કાળે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! થયેલા નથી. કેટલા ભવિષ્યકાળે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! થવાના નથી. એ પ્રમાણે યાવત્ તેજસ્કાયપણામાં કહેવું. હે ભગવન્ ! નૈરયિકને વાયુકાયિકપણામાં કેટલા વૈક્રિયસમુદ્ધાતો અતીત કાળે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્યમાં થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કોઈને થવાના છે અને કોઈને થવાના નથી. જેને થવાના છે તેને જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કર્પથી સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનન્તા થવાના હોય છે. વનસ્પતિકાયિકપણામાં યાવત્ ચત્તરિન્દ્રિયપણામાં એમ પૃથિવીકાયિકપણામાં કહ્યું તેમ કહેવું. તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયપણામાં અને મનુષ્યપણામાં એમ વાયુકાયિકપણામાં કહ્યું તેમ કહેવું. ત્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકપણામાં એમ અસુરકુમારપણામાં કહ્યું તેમ કહેવું. અહીં જ્યાં વૈક્રિયસમુદ્ધાતનો સંભવ છે ત્યાં કપાયસમુદ્ધાતની પેઠે વિચાર કરવો. યોજી તેનો પ્રતિયેધ સુપ્રસિદ્ધ છે. કારણ કે ત્યાં વૈક્રિયલબ્ધિનો જ અસંભવ છે. જેમ નૈરયિક સંવન્ધે ચોવીશ દંડકના ક્રમથી સૂત્ર વતાવ્યું તેમ અસુરકુમારપણામાં સંવન્ધે પણ ચોવીશ દંડકના ક્રમથી પ્રત્યેક સૂત્ર જાણવું. પરન્તુ અસુરકુમારથી આરંભી સ્તનિતકુમાર સુધીમાં અને ત્યન્તરપણામાં પરસ્પર સ્વસ્થાને એકોત્તરિકા-એકથી માંડી અનન્તા અને પરસ્થાને સંખ્યાતાદિ કહેવા. વાયુકાયિક, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યમાં પરસ્પર સ્વસ્થાને અને પરસ્થાને એકથી માંડી અનન્તા કહેવા. વાકી વધું તેમજ જાણવું. એ પ્રમાણે પ્રત્યેક દંડકના ચોવીશ પદ્મા ચોવીશ દંડકસૂત્રો થાય છે. તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—‘પદ્મં પદ્મ ચત્તરીસં ચત્તરીસગા દંડગા ભાણિગત્વા’—એમ પ્રત્યેક દંડકના ચોવીશ પદ્મા ચોવીશ દંડકો કહેવા. એ પ્રમાણે-ઉપર વતાવ્યા પ્રમાણે અહીં પણ-વૈક્રિયસમુદ્ધાતના વિષયમાં પણ પ્રત્યેકના

૭. એમગેસ પં ભંતે ! નેરહયસ્સ નેરહયત્તે કેવહયા આહારસમુદ્ધાયા અતીતા ? ગોયમા ! જાતિય ! કેવહયા પુરેક્કલ્હા ? ગોયમા ! જાતિય, એવં જાવ વેમાણિયત્તે, નવરં મણૂસત્તે અતીતા કસ્સહ અતિથ કસ્સહ નતિથ, જસ્સ-

૭. હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકને નૈરયિકપણમાં કેટલા આહારક સમુદ્ધાતો અતીતકાલે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! થયેલા નથી. એ પ્રમાણે યાવત્ વૈમાનિકપણમાં કહેવું. પરંતુ મનુષ્યપણમાં અતીત કાલે કોઈને થયેલા છે અને કોઈને નથી. જેને થયેલા છે

ચોવીશ-ચોવીશ ઢંડકસૂત્રો કહેવા.

હવે તૈજસસમુદ્ધાતને અતિદેશ-સમાનપણથી કહે છે—‘તેયને’ इत्यादि. જેમ મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કહ્યો તેમ તૈજસસમુદ્ધાત કહેવો. તાત્પર્ય એ છે કે તૈજસસમુદ્ધાત સ્વસ્થાને અને પરસ્થાને एकोत्तरिका વડે-एकથી માંડી અનન્ત સંખ્યા વડે કહેવો. પરંતુ જેને તૈજસસમુદ્ધાત સંભવતો નથી તેને ન કહેવો. ચાકીનાને વિશે કહેવો, નૈરયિક, પૃથિવો, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, ત્રે-ઈન્દ્રિય, તેજન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયને વિશે સંભવતો નથી માટે ન કહેવો અને તે સિવાયના યોજાને કહેવો. તે આ પ્રમાણે-हे भगवन् ! एक एक नैरयिकने नैरयिकपणामां કેટલા તૈજસસમુદ્ધાતો અતીત કાલે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! થયેલા નથી. કેટલા ભવિષ્યમાં થવાના છે ? હે ગૌતમ ! થવાના નથી. હે ભગવન્ ! एक एक नैरयिकने असुरकुमारपणामां કેટલા તૈજસસમુદ્ધાતો અતીત કાલે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! થવાના નથી. હે ભગવન્ ! अनन्ता भविष्यमां થવાના છે. કેટલા ભવિષ્યમાં થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કોઈને થવાના છે અને કોઈને થવાના નથી. જેને થવાના છે તેને જઘન્યથી એક, વે કે કે વ્રણ અને ઉત્કર્ષથી સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા અને અનન્તા થવાના છે-इत्यादि સૂત્રમાં કહેલી વિશેષતાને આથી સ્વયં વિચાર કરવો. અહીં સૂત્રની સંખ્યા કહે છે—‘પવં’ इत्यादि. ए प्रमाणे मारणान्तिक समुदधात संवन्धी पाठ वडे અને क्वचित् सर्वथा निषेधरूप प्रकार नडे ए तैजससमुदधात संवन्धी पण प्रत्येकना चोवीश ढंडको कतेवा.

૭. હવે આહારક સમુદ્ધાતનો વિચાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે—‘એમગેસ પં’ इत्यादि. ए.क एक नैरयिकने आधारकसमुदधातो

તિથિ જહન્નેનં એકકો વા દો વા, ઉવકોસેનં તિન્નિ । કેવહયા પુરેકલ્હા ? ગોયમા ! કસ્સતિ અતિથિં કસ્સહ નતિથિ,
જસ્સતિથિ જહન્નેનં એકકો વા દો વા તિણિ વા, ઉવકોસેનં ચત્તારિ, એવં સવ્વજીવાણં મણુસ્સાણં ભાણિયવ્વં ।
મણૂસસ્સ મણૂસત્તે અતીતા કસ્સતિ અતિથિ કસ્સતિ નતિથિ, જસ્સતિથિ જહન્નેનં એકકો વા દો વા તિણિ વા, ઉ-
વકોસેનં ચત્તારિ, એવં પુરેકલ્હાવિ । એવમેતે ચહવીસં ચહવીસા દંહગા જાવ વેમાણિયત્તે ।

તેને જઘન્યથી એક, બે અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ હોય છે. કેટલા ભવિષ્ય કાલે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કોઈને થવાના હોય છે અને કોઈને હોતા નથી. જેને હોય છે તેને જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર હોય છે. એ પ્રમાણે સર્વ જીવો અને મનુષ્યોને કહેવું. મનુષ્યને મનુષ્યપણામાં અતીત કાલે થયેલા કોઈને હોય છે અને કોઈને હોતા નથી. જેને થયેલા હોય છે તેને જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કર્ષથી ચાર હોય છે. એ પ્રમાણે ભવિષ્યકાલમાં થવાના પળ જાણવા. એ પ્રમાણે એ પ્રત્યેક દંહકના ચોવીશ એવા ચોવીશ દંહકો યાવત્ વૈમાનિકપણામાં કહેવા.

અતીત કાલે કેટલા થયેલા હોય—ઇત્યાદિ. અહીં વધા સ્થાનોને આશ્રયી મનુષ્યપણાના વિચારમાં અતીત કાલે જઘન્યથી એક, બે અને ઉત્કર્ષથી ત્રણ હોય છે. તથા ભવિષ્યમાં થવાના જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કર્ષથી ચાર હોય છે. આ વાતમાં કારણ પૂર્વે કહ્યું છે. અહીં પણ સૂત્રની સંખ્યા કહે છે—એ પ્રમાણે-ઉપર વર્તાવેલા પ્રકાર વડે એ આદારક સમુદ્ઘાત વિશે ચોવીશ દંહકો કહેવા. તે ક્યાં સુધી કહેવા ? એ સૂત્રકાર કહે છે—‘યાવત્ વૈમાનિકપણામાં પડતે વૈમાનિકપણા વિશે સૂત્ર છે ત્યાં સુધી કહેવા. તે આ પ્રમાણે—‘એક એક વૈમાનિકને વૈમાનિકપણામાં કેટલા આદારકસમુદ્ઘાતો અતીત કાલે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! નથી. કેટલા ભવિષ્યકાલે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! થવાના નથી.

૮. એમગેસસ ણં ભંતે ! નેરહયસ્સ નેરહયત્તે કેવતિયા કેવલિસમુદ્ધાયા અતીતા ? ગોયમા ! ગતિયિ ! કેવહયા પુરેક્કલ્હા ? ગોયમા ! નતિયિ, એવં જાવ વેમાણિયત્તે, ણવરં મણૂસત્તે અતીતા નતિયિ, પુરેક્કલ્હા કસ્સહ અતિય ક-
સ્સહ નતિયિ, જસ્સતિયિ હ્વકો, મણૂસસ્સ મણૂસત્તે અતીતા કસ્સતિ અતિય કસ્સતિ નતિયિ, જસ્સતિયિ એવ્કો, એવં
પુરેક્કલ્હાવિ ! એવમેતે ચહ્વવીસં ચહ્વવીસા દંહગા ।

૮. હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકને નૈરયિકપણમાં કેટલા કેવલિસમુદ્ધાતો અતીત કાલે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! થયેલા નથી. કેટલા ભવિષ્ય કાલે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! થવાના નથી. એ પ્રમાણે યાવત્ વૈમાનિકપણમાં કહેલું. પરન્તુ મનુષ્યપણમાં અતીત કાલે થયેલા નથી, ભવિષ્ય કાલે થવાના કોઈને હોય છે અને કોઈને હોતા નથી, જેને થવાના છે તેને એક થવાનો છે. મનુષ્યને મનુ-
ષ્યપણમાં અતીત કાલે કોઈને થયેલા છે અને કોઈને નથી. જેને થયેલા છે તેને એક થયેલો છે. એ પ્રમાણે ભવિષ્ય કાલે થવાનો પણ
એકજ જાણવો. એ પ્રમાણે એ પ્રત્યેક દંહકના ચોવીશ ચોવીશ દંહકો કહેવા.

૮. હવે કેવલિસમુદ્ધાત સંબંધે કહેવાની રચ્છાવાલા સૂત્રકાર કહે છે—‘પમગેસસ ણં ભંતે !’ इत्यादि. हे भगवन् ! एक एक नैर-
यिकने नैरयिकपणामां केटला केवलिसमुद्धातो होय ? इत्यादि. अहीं पण आ तात्पर्यार्थं છે-વધાય સ્થાનોમાં મનુષ્યપણના વિચાર
સિવાય અતીત અને ભવિષ્યકાલમાં પ્રતિપેદ કરવો. મનુષ્ય સિવાયના સ્થાનોમાં મનુષ્યપણના વિચારમાં અતીત કેવલિસમુદ્ધાતનો
પ્રતિપેદ કરવો. ભવિષ્યમાં થવાનો કેવલિસમુદ્ધાત કોઈને હોય અને કોઈને ન હોય. જેને હોય તેને એકજ કહેવો. મનુષ્યને મનુષ્યપ-
ણના વિચારમાં અતીત કાલે કોઈને હોય અને કોઈને ન હોય. જેને હોય તેને પણ એકજ હોય. એ હકીકત પ્રશ્ન સમયે કેવલિસ-
મુદ્ધાત કરી રહેલા કેવલીને આશ્રયી સમજવી. ભવિષ્યમાં પણ કોઈને હોય અને કોઈને ન હોય. જેને હોય તેને પણ એકજ હોય એમ

९. नेरइयाणं भंते ! नेरइयत्ते केवतिया वेदणासमुग्धाया अतीता ? गोयमा ! अणंता ! केवतिया पुरेक्खडा ? गोयमा ! अणंता, एवं जाव वेमाणियत्ते, एवं सन्वजीवाणं भाणितब्बं जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते, एवं जाव तेयगसमुग्धाया, णवरं उवउज्जिऊण नेयब्बं जस्सत्थि वेउन्वियतेयगा ।

९. हे भगवन् ! नैरयिकोने नैरयिकपणामां केटला वेदना समुद्घातो अतीत काळे थयेला छे ? हे गौतम ! अनन्ता थयेला छे. केटला भविष्यमां थवाना छे ? हे गौतम ! अनन्ता थवाना छे. ए प्रमाणे यावत् वैमानिकपणामां कहेहुं. ए प्रमाणे सर्व जीवोने यावत् वैमानिकोने वैमानिकपणामां कहेहुं. एम यावत् तैजस समुद्घात सुधी कहेहुं. परन्तु उपयोग, राखी-विचारीने जेने वैक्रिय अने तैजस समुद्घात होय तेने ते कहेवा.

कहेहुं. आहीं एण सूत्रनी संख्या फहे छे—'एवं' इत्यादि. एम उपर बतवेला प्रकार वटे ए कैलिहिसमुदायात विधे प्रत्येक वंडकना जोनीन चोवीश वंडरुको थाय छे. ए प्रमाणे वधा मळी एकवचन संख्ये चोवीश वंडकने साते गुणतां एकसो अडसठ सूत्रो भाय छे.

९. हवे पटलीज संरयावाळा बावुचन संबन्धे सूत्रो छे तेने वतावचानी इच्छावाळा सूत्रकार कहे छे—'नैरय्याणं' श्रुत्यादि, हे भगवन् ! विवक्षित प्रश्न समये वर्तमान वधा नैरयिको जेओ पूर्वे सर्व अतीत फाळनी अपेक्षाए पटले अनन्त अतीत फाळे तथा संभव नैरयिक-पणामां रहेला होय तेओने समुद्रित सर्व संख्या वडे केटला वेदना समुद्रातो थयेला होय छे ? भगवान् कहे छे—हे गौतम ! अनन्ता श्रयेला होय. कारण के घणा नैरयिको अनन्ताकाळथी अव्ययदार राशिमांथी नीकळेला होय छे अने अनन्त चार नरकमां जया वडे तेओने अनन्त समुद्रातानो संभव छे. केटला भविष्यमां थयाना होय ? आ सूत्र तो सूचना मात्र छे. संपूर्ण पाठ तो आ प्रमाणे छे—'हे भगवन् ! नैरयिकोने नैरयिकपणामां केटला वेदनासमुद्रातो भविष्यमां थवाना होय ? भगवान् कहे छे—हे गौतम ! अनन्ता होय.

કારણ કે ઘણાં ફરીથી અનન્તવાર નરકમાં આગમન સંભવે છે. પ પ્રમાણે અસુરકુમારત્વાદિ સ્થાનોમાં અનુક્રમે યાવત્ વૈમાનિકપણામાં કહેવું પડેલે વૈમાનિકપણા વિષયક સૂત્ર છે ત્યાં સુધી કહેવું. તે આ પ્રમાણે—હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને વૈમાનિકપણામાં કેટલા વેદનાસમુદ્ઘાતો અતીતકાળે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્યકાળે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા થવાના છે. અહીં અતીત-કાળે અનન્તા સુપ્રસિદ્ધ છે. કારણ કે વધા સાંખ્યવહારિક જીવોપ પ્રાયઃ અનન્તોવાર વૈમાનિકપણું પ્રાપ્ત કરેલું છે, ભવિષ્યમાં થવાના અનન્તા છે. કારણ કે પ્રશ્ન સમયે વર્તતા વધા નૈરયિકોમાંના ઘણા અનન્તવાર વૈમાનિકપણું પામવાના છે. પ પ્રમાણે વચ્ચે રહેલા અસુરકુમારત્વાદિ સ્થાનોમાં પણ વિચાર કરવો. જેમ નૈરયિકોને નૈરયિકત્વાદિ અવસ્થાઓમાં ચોવીશ વંડકના અતીત અને અના-ગત વેદનાસમુદ્ઘાતો કહ્યા તેમ અસુરકુમારાદિ સર્વ જીવોને કહેવા. ક્યાં સુધી કહેવા ? પ માટે કહે છે—યાવત્ વૈમાનિકોને વૈમાનિક-પણામાં કહેવા. તે આ પ્રમાણે—‘હે ભગવન્ ! વૈમાનિકોને વૈમાનિકપણામાં કેટલા વેદનાસમુદ્ઘાતો અતીત કાળે થયેલા હોય ? હે ગૌતમ ! અનન્તા હોય. કેટલા ભવિષ્ય કાળે થવાના હોય ? હે ગૌતમ ! અનન્તા હોય. પ પ્રમાણે કાગાય, મરણ, વૈક્રિય અને તૈજસસમુદ્ઘાતો પણ નૈરયિકથી આરંભી વૈમાનિક સુધીના વધા જીવોને વધા નૈરયિકત્વાદિ સ્થાનોમાં ચોવીશ વંડકના ક્રમ વડે કહેવા. તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—‘एवं जाव’ इत्यादि. પ પ્રમાણે-વેદનાસમુદ્ઘાત સંવન્ધી પ્રકાર વડે કાગયાદિ સમુદ્ઘાતો પણ યાવત્ તૈજસ સમુદ્-ઘાત સુધી કહેવા. કાંઈપણ વિશેષતા સિવાય કહેવા ? ‘નદિ’—પમ સૂત્રકાર કહે છે, પરન્તુ ઉપયોગ કરી-શ્યાલ રાણી સર્વ સૂત્ર યુદ્ધિ વડે વિચારવું. તાત્પર્ય પ છે કે જ્યાં સમુદ્ઘાતો ઘટે ત્યાં અતીત અને અનાગત સમુદ્ઘાતો અનન્તા કહેવા. વાકીના સ્થાનોમાં પ્રતિવેધ કરવો. પણ યાવતને વિશેષણે કહે છે—‘जस्स अत्थि’ इत्यादि. જે નૈરયિકાદિ કે અસુરકુમારાદિ જીવરાશિને વૈક્રિય અને તૈજસ સમુદ્ઘાતો સંભવે છે તે તેને કહેવા. વાકીના પૃથિવ્યાદિ સ્થાનોમાં તેનો પ્રતિવેધ કરવો-પ અર્થાત્ સમજી લેવું. કપાય અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતો વધેય વેદના સમુદ્ઘાતની પેઠે અતીત કાળે અને ભવિષ્ય કાળે સામાન્યપણે અનન્તા કહેવા. પરન્તુ ક્યાંઈ પણ તેનો નિવેધ ન કરવો.

૧૦. નેરહયાણં ભંતે ! નેરહયત્તે કેવતિતા આહારગસમુઘાયા અતીતા ? ગોયમા ! નત્થિ । કેવતિતા પુરેક્કલ્હા ? ગોયમા ! નત્થિ, एवं जाव वेमाणियत्ते । णवरं मणूसत्ते अतीता असंखेज्जा, पुरेक्कल्ला असंखेज्जा, एवं जाव वेमाणियाणं । णवरं वणस्सइकाइयाणं मणूसत्ते अतीता अणंता, पुरेक्कल्ला अणंता । मणूसाणं मणूसत्ते अती-

૧૦. હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને નૈરયિકપણમાં કેટલા આહારક સમુદ્ધાતો અતીત કાલે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! થયેલા નથી. કેટલા ભવિષ્યમાં થવાના છે ? હે ગૌતમ ! થવાના નથી. એ પ્રમાણે યાવત્ વૈમાનિકપણમાં કહેવું. પરન્તુ મનુષ્યપણમાં અતીત કાલે અસંખ્યાતા થયેલા છે અને ભવિષ્ય કાલે અસંખ્યાતા થવાના છે. એ પ્રમાણે યાવત્ વૈમાનિકોને કહેવું. પરન્તુ વનસ્પતિકાર્યિકોને મનુષ્યપણમાં અતીત કાલે અનન્તા થયેલા છે અને ભવિષ્ય કાલે અનન્તા થવાના છે. મનુષ્યોને મનુષ્યપણમાં અતીત કાલે કદાચ સંખ્યાતા હોય અને કદાચ અસંખ્યાતા હોય. એ પ્રમાણે ભવિષ્ય કાલે થવાના પણ જાણવા. વાકીના વધા ઢંડકો નૈરયિકોની પેઠે

૧૦. હવે આહારક સમુદ્ધાત વિશે સૂત્ર કહે છે—‘નેરહયાણં’ इत्यादि. આહારક લબ્ધિ છતાં આહારક શરીરના પ્રારંભ કાલે આહારક સમુદ્ધાત હોય છે, એ સિવાય હોતો નથી. આહારક લબ્ધિ ચૌદ પૂર્વેનું જ્ઞાન હોય ત્યારે હોય છે અને ચૌદ પૂર્વેનું જ્ઞાન મનુષ્યપણની અવસ્થામાં હોય છે, પણ વીજી અવસ્થામાં હોતું નથી, માટે મનુષ્યપણા સિવાયની વીજી અવસ્થામાં અતીત અને ભવિષ્ય આહારક સમુદ્ધાતોનો પ્રતિષેધ કરવો. મનુષ્યપણની અવસ્થામાં પણ પૂર્વે અતીત કાલે થયેલા અસંખ્યાતા હોય છે, કારણ કે પ્રશ્ન સમયે વર્તતા નારકોમાં પૂર્વે તે તે કાલે મનુષ્યપણું પામી જેઓપ ચૌદ પૂર્વેનું અધ્યયન કર્યું છે એવા ઘણા-અસંખ્યાતા નારકો પૈકી દરેકે એક વાર, બે વાર અથવા ત્રણ વાર આહારક સમુદ્ધાત કરેલો હોય છે. ભવિષ્ય કાલે પણ અસંખ્યાતા જાણવા. કારણ કે પ્રશ્ન સમયે વર્તમાન નારકોમાં ઘણા-અસંખ્યાતા નારકો નરકથી નીકળી તુરત અથવા પરંપરાય તે તે કાલે મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત થયે ચૌદ પૂર્વેનું અધ્યયન કરી એક વાર, બે વાર, ત્રણ

તા સિય સંલેજા, સિય અસંલેજા, એવં પુરેકલ્લખાવિ । સેસા સઞ્ચે જહા નેરહયા, એવં એતે ચડવીસં ચડવીસા દંડંગા ।
૧૧. નેરહયાળં ભંતે ! નેરહયસે કેવલિયા કેવલિસમુઘાયા અતીતા ? ગોયમા ! નતિથ । કેવલિયા પુરેકલ્લખાડા ?
ગોયમા ! નતિથ, એવં જાવ વેમાણિયત્તે । જવરં મળૂસત્તે અતીતા નતિથ, પુરેકલ્લખાડા અસંલેજા, એવં જાવ વેમાણિ-

કહેવા. એમ ચોવીશ દંડકો કહેવા.

૧૧. હે મગવન્ ! નૈરયિકોને નૈરયિકપણામાં કેટલા કેવલિસમુદ્ઘાતો અતીત કાલે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! થયેલા નથી. કેટલા

વાર કે ચાર વાર આહારકસમુદ્ઘાતો કરશે. 'એવં જાવ વેમાણિયાળં' જેમ નૈરયિકોનો ચોવીશ દંડકના ક્રમથી વિચાર કર્યો તેમ અસુરકુમારાદિનો પણ પ્રત્યેકને આશ્રયી ચોવીશ દંડકના ક્રમથી યાવત્ વૈમાનિકો સુધી વિચાર કરવો. કેવલ જ્યાં વિશેષ છે ત્યાં તેને વતાવે છે—'નવરં' इत्यादि. પરન્તુ વનસ્પતિકાયિકોને મનુષ્યપણાના વિચારમાં અતીત અને અનાગત સમુદ્ઘાતો અનન્તા કહેવા. કારણ કે પૂર્વે ચૌદ પૂર્વેનું અધ્યયન કરી જેઓય યથાસંભવ એક વાર, બે વાર કે ત્રણ વાર આહારક સમુદ્ઘાતો કર્યા છે એવા અનન્ત જીવો વનસ્પતિમાં રહેલા છે, અને પછી વનસ્પતિકાયથી નીકળી તુરત જ અથવા પરંપરાય મનુષ્યપણું પામી યથાસંભવ એક વાર, બે વાર, ત્રણ વાર કે ચાર વાર આહારક સમુદ્ઘાતો કરવાના છે. મનુષ્યોને મનુષ્યપણામાં અતીત કાલે અને અનાગત કાલે કદાચિત્ સંલ્યાતા અને કદાચિત્ અસં-લ્યાતા હોય છે. કેવી રીતે હોય ? ઉત્તર—પ્રશ્ન સમયે વર્તમાન મનુષ્યો ઉત્કર્ષ પદે પણ સૌથી થોડા છે. કારણ કે તે શ્રેણિના અસં-લ્યાતમા ભાગના પ્રદેશરાશિપ્રમાણ છે. તેથી વિવક્ષિત પ્રશ્ન સમયે વર્તમાન મનુષ્યોને વિશે કદાચિત્ અસંલ્યાતા મનુષ્યોમાં પ્રત્યેકે યથાસંભવ એક વાર, બે વાર, ત્રણ વાર અને ચાર વાર આહારક સમુદ્ઘાતો કરેલા છે અને તેઓ મનુષ્યમાં કરવાના પણ છે. ઉપસંહાર કહે છે—'એવં' इत्यादि. ए प्रमाणे-उपर कहेला प्रकार वढे आ आहारक समुदघात विशेषे चोवीश गुणा चोवीश दंडको कहेवा.

૧૧. હવે કેવલિસમુદ્ઘાતનો અતીત કાલે વિચાર કરે છે—'નેરહયા ણં' इत्यादि. नैरयिकोने नैरयिकावस्थामं केटला केवलिसमु-

યા, નવરં વણસ્સહ્યાણં મળૂસત્તે અતીતા નત્થિ, પુરેક્કલ્હા અણંતા । મળૂસાણં મળૂસત્તે અતીતા સિય અત્થિ સિય નત્થિ, જહ અત્થિ જહન્નેણં એક્કો વા દો વા તિણિ વા, ઉક્કોસેણં સતપુહુત્તં । કેવહ્યા પુરેક્કલ્હા ? ગો-યમા ! સિય સંલેજ્જા સિય અસંલેજ્જા, એવં એતે ચહ્વવીસં ચહ્વવીસા દંહગા સવ્વે પુચ્છાએ માણિતલ્હા જાવ વે-

મવિવ્વ કાલે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! થવાના નથી. એ પ્રમાણે યાવત્ વૈમાનિકપણામાં કહેલું. પરન્તુ મનુષ્યપણામાં અતીત કાલે થયેલા નથી, મવિવ્વ કાલે અસંભ્યાતા હોય છે. એ પ્રમાણે યાવત્ વૈમાનિકોને કહેવા. પરન્તુ વનસ્પતિકાચિકોને મનુષ્યપણામાં અતીત કાલે થયેલા નથી. મવિવ્વ કાલે અનન્તા થવાના હોય છે. મનુષ્યોને મનુષ્યપણામાં અતીત કાલે કદાચ હોય અને કદાચ ન હોય. જો હોય તો જયન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કર્ષથી શતપૃથક્ત્વ-વસોથી નવસો સુધી હોય. કેટલા મવિવ્વ કાલે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કદાચ સંભ્યાતા અને કદાચ અસંભ્યાતા થવાના હોય છે. એ પ્રમાણે એ વધા ચોવીશ ચોવીશ દંહકો પ્રશ્ન વડે કહેવા. યાવત્ વૈમાનિક-

દુદ્ધાતો અતીતકાલે હોય ? इत्यादि. કેવલિસસુદ્ધાત પળ મનુષ્યપણાની અવસ્થામાં હોય છે, પળ વીજી અવસ્થાઓમાં હોતો નથી. વલ્લી જેને કેવલિસસુદ્ધાત કર્યો છે તે સંસારમાં શ્રમણ કરતો નથી. કારણ કે કેવલિસસુદ્ધાત કર્યા પછી અન્તર્મુહુર્તમાં અવશ્ય મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી નારકોને મનુષ્યપણા સિવાયની વાકોની અવસ્થાઓમાં અતીત અને અનાગત કેવલિસસુદ્ધાતોનો પ્રતિષેધ કરવો. નૈરયિકોને મનુષ્યપણાની અવસ્થામાં પળ અતીત સસુદ્ધાતનો પ્રતિષેધ કરવો, કારણ કે જેઓપ કેવલિ સસુદ્ધાત કર્યો છે તેઓનું નરકમાં ગમન થતું નથી. માવી કેવલિ સસુદ્ધાતો થશે, કારણ કે પ્રશ્નસમયે વર્તમાન નારકોમાં ઘણા-અસંભ્યાતા નારકો મુક્તિગમ-નને યોગ્ય છે. તેથી મવિવ્વકાલે ‘અસંભ્યાતા હોય છે’ એમ કહ્યું છે. એ પ્રમાણે જેમ નૈરયિકોને કેવલિસસુદ્ધાતનો વિચાર કર્યો તેમ અસુરકુમારાદિને પળ કરવો અને તે યાવત્ વૈમાનિકો સુધી કરવો. અહીં વિશેષ વતાવે છે—‘નવરં’ इत्यादि. પરન્તુ વનસ્પતિકાચિકોને

माणियाणं वैमाणियन्ते ।

१२. एतैसि णं भन्ते ! जीवाणं वेदणासमुद्घातेणं कसायसमुद्घातेणं मारणंतियसमुद्घातेणं वेडव्वियसमुद्घा-

कोने वैमानिकपणामां कहेवा.

१२. हे 'भगवन् ! वेदनासमुद्घातवाळा, कपायसमुद्घातवाळा, मारणान्तिकसमुद्घातवाळा, वैक्रियसमुद्घातवाळा, तैजस-
मनुष्यपणांनी अवस्थांमां अतीत केवलिसमुद्घातो नो प्रतिषेध करवो, कारण के जेओप केवलिसमुद्घात कर्यो छे तेओने संसार
होतो नथी. भविष्य काले थवाना अनन्ता कहेवा. कारण के प्रश्न समये वर्तता वनस्पतिकार्यिकोमां घणा-अनन्ता वनस्पतिकार्यिको
वनस्पतिकार्यिकथी नीकळी पछी अथवा परंपराए केवलिसमुद्घात करी मोक्षे जवाना छे. मनुष्योने मनुष्यपणामां अतीत काले
कदाचित् होय छे अने कदाचित् होता नथी. कारण के जेओप केवलिसमुद्घात कर्यो छे तेओ सिद्ध थयेला छे अने बीजा हजी केवल
समुद्घातने प्राप्त थया नथी. ज्यारे अतीत काले होय छे त्यारे पण जघन्यथी एक, बे के त्रण अने उत्कर्णथी शतपृथक्त्व-वसोथी नवसो सुधी
होय छे. भविष्यकाले कदाचित् संख्याता अने कदाचित् असंख्याता प्राप्त थवाना होय छे. कारण के प्रश्न समये वर्तमान मनुष्योमां
कदाचित् संख्याता अने कदाचित् असंख्याता यथासंभव तुरत अथवा परंपराए केवलिसमुद्घात करी सिद्ध थवाना होय छे. हवे
सूत्रनी वधी संख्या कहे छे—ए प्रमाणे-उपर कह्या प्रकारे ए केवलिसमुद्घात विशेष यथा य चोवीश गुणा चोवीश दंडको पृच्छा
वडे-प्रश्नपूर्वक कहेवा. घ्यां सुधी कहेवा ? ए प्रश्ना उत्तरमां कहे छे—वैमानिकोने वैमानिकपणा विशेष सूत्र छे त्यां सुधी कहेवा.
ते आ प्रमाणे—'हे भगवन् ! वैमानिकोने वैमानिकपणामां केटला केवलिसमुद्घातो अतीतकाले थयेला छे ? हे गौतम ! थयेला नथी. केटला
भविष्यमां थवाना छे ? हे गौतम ! थवाना नथी. ए प्रमाणे एकवचनसहित अने बहुवचनसहित नैरयिकथी मांडीने वैमानिक सुधीना
जीवोमां अतीत अने भावी वेदनादि समुद्घातना संभव अने असंभवपूर्वक संख्याना प्रमाणनी प्ररूपणा करी.

तेणं तेयसमुग्घातेणं आहारगसमुग्घातेणं केवलिसमुग्घातेणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ! गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा आहारगसमुग्घाएणं समोहया, केवलिसमुग्घाएणं समोहता संखेज्जगुणा, तेयगसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, वेउव्वियसमुग्घाएणं समोह-

समुद्घातवाळा, आहारकसमुद्घातवाळा, केवलिसमुद्घातवाळा अने समुद्घात रहित ए जीवोमां कया जीवो कोनाथी अल्प, बहु, तुल्य के विशेषाधिक छे ? हे गौतम ! सौथी थोडा जीवो आहारकसमुद्घातवाळा छे, तेथी केवलिसमुद्घातवाळा संख्यातगुणा छे, तेथी तैजससमुद्घातवाळा असंख्यातगुणा छे, तेथी वैक्रियसमुद्घातवाळा असंख्यातगुणा छे, तेथी मारणान्तिकसमुद्घातवाळा अनन्तगुणा छे, तेथी कपायसमुद्घातवाळा असंख्यातगुणा छे, तेथी वेदनासमुद्घातवाळा विशेषाधिक छे अने तेथी समुद्घात रहित असंख्यातगुणा छे. हे भगवन् ! वेदनासमुद्घातवडे, कपायसमुद्घातवडे, मारणान्तिकसमुद्घातवडे अने वैक्रियसमुद्घातवडे समुद्घात

१२. हवे ते ते समुद्घात वडे यावद्. केवलिसमुद्घात वडे समुद्घात रहित जीवोनुं परस्पर अल्पबहुत्व कहेयानी इच्छावाळा सूत्रकार कहे छे—‘एप्पसि णं’ इत्यादि. हे भगवन् ! जेथोनुं पूर्वे यथासंभव समुद्घात वडे अने समुद्घातरहित-पणे प्रतिपादन कर्युं छे एवा, वेदना समुद्घातवाळा यावत् केवलिसमुद्घातवाळा अने समुद्घात रहित एवा सामान्यपणे जीवोना मध्ये ‘कत्ते’ कया जीवो ‘कत्तेभ्यः’ कोनाथी अल्प होय ? कया जीवो कोनाथी बहु-संख्यातगुणा, असंख्यातगुणा इत्यादि घणा होय ? कया जीवो कोना तुल्य-समान संख्यावाळा होय, कया जीवो कोनाथी विशेषाधिक-कांइक अधिक होय ? अहीं सूत्रमां वा शब्दो विकल्पार्थक समजवा. भगवान् उत्तर आपे छे—हे गौतम ! सौथी थोडा जीवो आहारक समुद्घातवाळा छे. कारण के आहारक शरीरो कदाचित् आ लोकमां छ मास सुधी होता एण नथी. ज्यारे होय छे त्यारे एण जघन्यथी: एक, वे के त्रण अने उत्कर्षथी

યા અસંલેજગુણા, મારણંતિયસમુદ્ધાણં સમોહ્યા અણંતગુણા, કસાયસમુદ્ધાણં સમોહ્યા અસંલેજગુણા, વે-
દણાસમુદ્ધાણં સમોહ્યા વિસેસાહિયા, અસમોહ્યા અસંલેજગુણા ।

વાળા અને સમુદ્ધાતરહિત નૈરયિકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, વહુ, તુલ્ય કે વિશેષાધિક છે ? હે ગૌતમ ! સૌથી થોડા નૈરયિકો માર-
ણાન્તિકસમુદ્ધાતવાળા છે, તેથી વૈક્રિયસમુદ્ધાતવાળા અસંલ્યાતગુણા છે, તેથી કપાયસમુદ્ધાતવાળા સંલ્યાતગુણા છે, તેથી વેદના
સમુદ્ધાતવાળા સંલ્યાતગુણા છે અને તેથી સમુદ્ધાત રહિત સંલ્યાતગુણા હોય છે.

સદ્સપ્થયસ્ત્વ-બે હજારથી માંડી નવ હજાર સુધી હોય છે. કેવળ આદારક સમુદ્ધાત આદારક શરીરના પ્રારંભ કાળે હોય છે,
વાકીના કાળે હોતા નથી. માટે એક કાળે થોડાક જ આદારક સમુદ્ધાતો હોય છે, તેથી સૌથી થોડા આદારક સમુદ્ધાતવાળા છે.
તેથી કેવલિસમુદ્ધાતવાળા સંલ્યાતગુણા છે. કારણ કે તેઓ એક કાળે શતપૃથક્ત્વ-વસોથી નવસો સુધી હોય છે. યદ્યપિ આદારક
શરીરવાળા વિચરમાનપણે જઘન્યથી એક કાળે એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કર્ષથી બે હજારથી નવ હજાર સુધી હોય છે, તોપણ આદારક
શરીરના પ્રારંભ કાળે જ આદારક સમુદ્ધાતો હોય છે, તેથી થોડાને જ આદારક સમુદ્ધાતનો સંભવ હોવાથી એક કાળે અત્યંત
થોડા આદારક સમુદ્ધાતવાળા હોય છે, માટે તેથી કેવલિસમુદ્ધાતવાળા સંલ્યાતગુણા હોવામાં વિરોધ નથી. કેવલિ સમુદ્ધાતવાળાથી
તૈજસ સમુદ્ધાતવાળા અસંલ્યાતગુણા છે, કારણ કે પંચેન્દ્રિય તિર્યંજો, મનુષ્યો અને દેવોને પણ તૈજસ સમુદ્ધાતનો સંભવ છે. તેથી
પણ વૈક્રિય સમુદ્ધાતવાળા અસંલ્યાતગુણા છે, કારણ કે નારકો અને વાયુકાયિકોને પણ વૈક્રિય સમુદ્ધાતનો સંભવ છે, અને વૈક્રિય
લઘિધવાળા વાયુકાયિકો થોડા નથી, પરંતુ દેવોથી પણ અસંલ્યાતગુણા છે. કેવી રીતે છે ? ઉત્તર—અહીં ચાલુ પર્યાપ્ત વાયુકાયિકો
સ્થલચર પંચેન્દ્રિયોથી અસંલ્યાતગુણા છે. કારણ કે તે પ્રમાણે મહાદળકમાં કહ્યું છે. સ્થલચર પંચેન્દ્રિયો દેવોથી પણ અસંલ્યાતગુણા

૧૩. एतेसि णं भंते ! नेरइयाणं वेदनासमुधाएणं कसायसमुधाएणं मारणंतियसमुधाएणं वेउब्बियसमुधा-

૧૩. हे भगवन् ! वेदनासमुधातवाळा, कपायसमुधातवाळा, मारणांतिकसमुधातवाळा, तैजससमुधात-

છે. તેથી જો કે બાદર પર્યાસ વાયુકાયિકના સંસ્થાતમા ભાગમાવને વૈક્રિયલબ્ધિનો સમ્ભવ છે. જેથી કહ્યું છે કે “તિણ્હં તાવ રાસીણં વેઉબ્બિયલલ્લી ચેવ નરિય, વાયરપજ્જત્તાણં પિ સંસેજ્જહમાગમેત્તાણં”ત્તિ—’ઋણ રાશિઓને વૈક્રિયલબ્ધિ જ નથી અને બાદર પર્યાસના પળ સંસ્થાતમા ભાગમાવને છે, તોપણ પર્યાસ વાયુકાયિકોનો સંસ્થાતમો ભાગમાત્ર વૈક્રિય લબ્ધિવાળા દેવો કરતાં પળ અસંસ્થાતગુણ હોય છે. માટે નૈરયિકો અને વાયુકાયિકોને વૈક્રિય સમુદ્ધાતનો સમ્ભવ હોવાથી તૈજસ સમુદ્ધાતવાળા કરતાં વૈક્રિય સમુદ્ધાતવાળા અસંસ્થાતગુણ ઘટે છે. તેથી પળ મારણાન્તિકસમુદ્ધાતવાળા અનન્તગુણ છે. કેવી રીતે હોય છે ? ઉચ્ચર—ઘટી અનન્તા નિગોદ જીવોનો અસંસ્થાતમો ભાગ હમેશાં વિગ્રહગતિમાં હોય છે, અને તેઓ ઘણું કરીને મારણાન્તિક સમુદ્ધાતવાળા હોય છે માટે પૂર્વના કરતાં અનન્તગુણ છે. તેથી પળ કપાય સમુદ્ધાતવાળા અસંસ્થાતગુણ છે. કારણ કે વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલા જીવો કરતાં અસંસ્થાતગુણ અનન્ત નિગોદ જીવો કપાય સમુદ્ધાતવાળા હમેશાં હોય છે. તેથી પળ વેદના સમુદ્ધાતવાળા વિશેષાધિક છે. કારણ કે કપાય સમુદ્ધાતવાળા કરતાં કંઈક વિશેષાધિક તે અનન્ત નિગોદ જીવો વેદના સમુદ્ધાતવાળા હમેશાં હોય છે. તેઓથી પળ કોઈપણ સમુદ્ધાતવહે રહિત જીવો અસંસ્થાતગુણ છે. કારણ કે વેદના, કપાય અને મરણ સમુદ્ધાતવાળા કરતાં અસંસ્થાતગુણ નિગોદ જીવો સમુદ્ધાત રહિત હમેશાં હોય છે.

૧૩. हवे प ज अल्पवहुत्वनो नैरयिकादि जीव विशेषमां चोवीश दण्डकना क्रमथी यथासम्भव विचार करवानी इच्छावाळा

૧ વાયુકાયિકની ચાર રાશિ સૂક્ષ્મ પર્યાસ, સૂક્ષ્મ અપર્યાસ, બાદર પર્યાસ અને બાદર અપર્યાસ છે. તેમાંની ઋણ રાશિ સૂક્ષ્મ પર્યાસ, અપર્યાસ, અને બાદર અપર્યાસને વૈક્રિયલબ્ધિ નથી, માત્ર બાદર પર્યાસ વાયુકાયિકને જ વૈક્રિયલબ્ધિનો સમ્ભવ છે.

एणं समोहयाणं असमोहयाण य कतरे कतरेहिंतो अप्पा वा ४ ? गोयमा ! सन्वत्थोवा नेरइया मारणंति य समु-
ग्घातेणं समोहया, वेडन्वियसमुग्घातेणं समोहया असंखेज्जगुणा, कसायसमुग्घाएणं समोहता संखेज्जगुणा, वे-
दणासमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, असमोहया संखेज्जगुणा । एतेसि णं भंते ! असुरकुमाराणं वेदणासमु-
ग्घातेणं कसायसमुग्घातेणं मारणंति य समुग्घातेणं वेडन्वियसमुग्घातेणं तेयगसमुग्घातेणं समोहताणं असमोह-
ताण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा ४ ? गोयमा ! सन्वत्थोवा असुरकुमारा तेयगसमुग्घाएणं समोहया, मारणं-
ति य समुग्घातेणं समोहया असंखेज्जगुणा, वेदणासमुग्घातेणं समोहया असंखेज्जगुणा, कसायसमुग्घाएणं समोह-
या संखेज्जगुणा, वेडन्वियसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, असमोहया असंखेज्जगुणा, एवं जाव थणियकुमारा ।

वाळा अने समुद्घातरहित ए असुरकुमारोमां कोण कोनाथी अल्प, बहु, तुल्य के विशेषाधिक छे ? हे गौतम ! सौथी थोडा असुरकु-
मारो तैजससमुद्घातवाळा छे, तेथी मारणान्तिक समुद्घातवाळा, असंख्यातगुणा छे, तेथी वेदनासमुद्घातवाळा असंख्यातगुणा छे,
तेथी कपायसमुद्घातवाळा संख्यातगुणा छे, तेथी वैक्रियसमुद्घातवाळा संख्यातगुणा छे, तेथी समुद्घातरहित असंख्यातगुणा छे, ए

सूत्रकार कहे छे—‘नेरइया णं’ इत्यादि प्रश्नसूत्र छे. भगवान् उत्तर आगे छे—सौथी थोडा नेरयिक्तो मारणान्तिक समुद्घातवाळा छे.
कारण के मारणान्तिक समुद्घात मरणकाले होय छे अने मरण याकीना जीवता नारकोनी अपेक्षाए घणा थोडागोनुं होय छे. वळी
वधा मरण पामता जीवोने सामान्यपणे मरणसमुद्घात होतो नथी, पण केटलापकने होय छे. केमके ‘समोहया वि मरंति, असमोहया
मरंति’ समुद्घातवाळा पण मरे’ छे अने समुद्घात विनाना पण मरे’ छे—एणुं शास्त्रवचन छे. ए कारणथी सौथी थोडा मारणान्तिक

एसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं वेदणा० कसाय० मारणंति यसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कय-
रेहिंतो अप्पा वा ४ ? गोयमा ! सव्वत्थोवा पुढविकाइया मारणंति यसमुग्घाएणं समोहया, कसायसमुग्घाएणं स-

प्रमाणे स्तनितकुमारो सुधी जाणवा. हे भगवन् ! वेदनासमुद्घातवाळा, कपायसमुद्घातवाळा, मरणसमुद्घातवाळा અને સમુદ્ઘાતર-
હિત ધૃથિવીકાયિકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, બહુ, તુલ્ય કે વિશેષાધિક છે ? હે ગૌતમ ! સૌથી થોડા ધૃથિવીકાયિકો મારણાન્તિક
સમુદ્ઘાતવાळा છે, તેથી કપાયસમુદ્ઘાતવાळा સંખ્યાતગુણ છે, તેથી વેદનાસમુદ્ઘાતવાळा વિશેષાધિક છે, તેથી સમુદ્ઘાતરહિત અસં-
ખ્યાતગુણ છે. એમ વનસ્પતિકાયિકો સુધી જાણવું. પરંતુ સૌથી થોડા વાયુકાયિકો વૈક્રિય સમુદ્ઘાતવાळा છે, તેથી મારણાન્તિક-
સમુદ્ઘાતવાळा અસંખ્યાતગુણ છે, તેથી કપાયસમુદ્ઘાતવાळा સંખ્યાતગુણ છે, તેથી વેદનાસમુદ્ઘાત વાळा વિશેષાધિક છે અને તેથી
સમુદ્ઘાતરહિત અસંખ્યાતગુણ છે. હે ભગવન્ ! વેદના સમુદ્ઘાતવાळा, કપાયસમુદ્ઘાતવાळा, મારણાંતિકસમુદ્ઘાતવાळा અને સમુદ્-

સંમુદ્ઘાતવાळा છે. તેથી પણ વૈક્રિય સમુદ્ઘાતવાळा અસંખ્યાતગુણ છે. કારણ કે સાતે નરકપૃથિવીમાં પરસ્પર દુઃખ ઉત્પન્ન કરવાને
માટે ઘણા નારકોને નિરંતર ઉત્તર વૈક્રિયના પ્રારંભનો સમ્ભવ છે. તેઓથી પણ કપાયસમુદ્ઘાતવાळा સંખ્યાતગુણ છે. કારણ કે જેઓપ
ઉત્તર વૈક્રિય કર્યું છે અને જેઓપ ઉત્તર વૈક્રિય કર્યું નથી પત્તા, અને સર્વ સંખ્યા વહે ઉત્તર વૈક્રિયના આરંભ કરનારા કરતાં સંખ્યા-
તગુણા કપાય સમુદ્ઘાતવાळा છે. તેઓથી પણ વેદના સમુદ્ઘાતવાळा સંખ્યાતગુણ છે. કારણ કે ક્ષેત્રજન્ય પરમાધાર્મિકોપ કરેલી
અને પરસ્પર ઉત્પન્ન કરેલી વેદનાઓ વહે પ્રાયઃ ઘણા હમેશાં વેદના સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયેલા હોય છે. તેઓથી પણ કોઈપણ પક્ક
સમુદ્ઘાતવહે રહિત જીવો સંખ્યાતગુણ છે. કારણ કે વેદના સમુદ્ઘાત સિવાય પણ સામાન્યપણે વેદનાનો અનુભવ કરતા ઘણા
વધારે નારકો સમ્ભવે છે.

मोहया संखेज्जगुणा, वेदणासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया, असमोहया असंखेज्जगुणा । एवं जाव वणस्सइ-
काइया, णवरं सव्वत्थोवा वाउक्काइया वेउच्चियसमुग्घाएणं समोहया, मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया असं-
खेज्जगुणा, कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, वेदणासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया, असमोहया अ-
संखेज्जगुणा । बेइंदियाणं भंते ! वेदणासमुग्घाएणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयाणं असमो-

घातरहित वेइन्द्रियोमां कोण कोनाथी अल्प, बहु, तुल्य के विशेषाधिक छे ? हे गौतम ! सौथी थोडा वेइन्द्रियो मारणान्तिकसमुद्-
घातवाळा छे, तेथी वेदनासमुद्घातवाळा असंख्यातगुणा छे. तेथी कपायसमुद्घातवाळा असंख्यातगुणा छे. अने तेथी समुद्घातरहित
संख्यातगुणा छे. ए ग्रमाणे चउरिन्द्रियो सुधी जाणवुं. हे भगवन् ! वेदना, कपाय, मारणान्तिक, वैक्रिय अने तैजससमुद्घातवाळा
अने समुद्घातरहित पंचेन्द्रिय तिर्यचोमां कोण कोनाथी अल्प, बहु, तुल्य के विशेषाधिक छे ? हे गौतम ! पंचेन्द्रिय तिर्यचो तैज-

द्वे असुरकुमारोनुं अल्पबहुत्व कहे छे-‘एप्पसि णं’ इत्यादि. प्रश्नसूत्र सुगम छे. भगवान् कहे छे—हे गौतम ! सौथी थोडा
असुरकुमारो तैजस समुद्घातवाळा छे. कारण के तैजस समुद्घात घणो कोपवेश होय त्यारे क्वचित् कोइकवार कोइकने थाय छे.
तेथी तैजस समुद्घातवाळा सौथी थोडा होय छे. तेथी मारणान्तिक समुद्घातवाळा असंख्यातगुणा होय छे. तेथी वेदना समुद्घात-
वाळा असंख्यातगुणा होय छे. कारण के परस्पर शुद्धादि करवामां घणा वेदना समुद्घातवाळा प्राप्त थाय छे. तेथी पण कपाय
समुद्घातवाळा संख्यातगुणा छे. कारण के गमे ते कारणथी घणाओने कपाय समुद्घातनी प्राप्तिनो संभव छे. तेओथी पण वैक्रिय
समुद्घातवाळा संख्यातगुणा छे, कारण के परिचारा-संभोगादि अनेक निमित्ते अतिशय घणा असुरकुमारोने उत्तरवैक्रिय शरीरना
आरंभनो सम्भव छे. तेओथी पण समुद्घातरहित असंख्यातगुणा छे. कारण के घणा उत्तम जातिवाळा अने सुखसागरमां लीन

हयाण य कतरे कतरेहिंतो अप्पा वा ४ ? गोयमा ! सव्वत्थोवा बेहिंदिया मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया, वेद-
णासमुग्घातेणं समोहया असंखेज्जगुणा, कसायसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, असमोहया संखेज्जगुणा,
एवं जाव चउरिंदिया । पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं भंते ! वेदणासमुग्घाएणं कसायसमुग्घातेणं मारणंतियस-
मुग्घाएणं वेउव्वियसमुग्घाएणं तेयासमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कतरे कतरेहिंतो अप्पा वा ४ ?
गोयमा ! सव्वत्थोवा पंचिंदियतिरिक्खजोणिया तेयासमुग्घाएणं समोहया, वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया

ससमुद्घातवाळा होय छे. तेथी वैक्रियसमुद्घातवाळा असंख्यातगुणा होय छे. तेथी मारणान्तिकसमुद्घातवाळा असंख्यातगुणा
होय छे. तेथी वेदनासमुद्घातवाळा असंख्यातगुणा छे. तेथी कपायसमुद्घातवाळा संख्यातगुणा होय छे. अने तेथी समुद्घा-
तरहित संख्यातगुणा होय छे. हे भगवन् ! वेदनासमुद्घातवाळा, कपाय, 'मारणान्तिक, वैक्रिय, तैजस, आहारक, केवलिसमुद्-
धयेला देवो पूर्वना कर्ता असंख्यातगुणा कोइपण 'समुद्घातबडे रहित हमेशां होय छे. जेम असुरकुमारोउं अल्पबहुत्व कह्यु प
प्रमाणे वधा भवनपतिओउं यावत् स्तनितकुमारी सुधी जाणवुं.

हवे पृथिवीकायिक संबन्धे अल्पबहुत्व कहे छे—'एपसि णं' इत्यादि. अहीं कपाय समुद्घातवाळा अने वेदना समुद्घातवाळा
संख्यातगुणा अने समुद्घातरहित असंख्यातगुणा संबन्धे सुगम होवाथी स्वयं विचार करी लेवो. 'एवं' इत्यादि. ए प्रमाणे—पृथिवी-
कायिकना प्रकार वडे यावत् वनस्पतिकायिक सुधी अल्पबहुत्व कहेवुं. वायुकायिको संबन्धे विशेष कहेवानी इच्छावाळा सूत्रकार
कहे छे—'नवरं' इत्यादि. परन्तु वायुकायिकोना अल्पबहुत्वना विचारमां एम कहेवुं—सौथी थोडा वायुकायिको वैक्रिय समुद्घातवाळा
छे. कारण के बादर पर्याप्ताना संख्यातमा भाग मात्रने वैक्रिय लब्धिनो संभव छे. तेओथी पण मारणान्तिक समुद्घातवाळा असं-

અસંખેજગુણા, મારણંતિયસમુદ્ધાણં સમોહયા અસંખેજગુણા, વેદનાસમુદ્ધાણં સમોહયા અસંખેજગુણા, ક-
સાયસમુદ્ધાણં સમોહયા સંખેજગુણા, અસમવહતા સંખેજગુણા । મણુસ્સાણં ભંતે ! વેદનાસમુદ્ધાતેણં કસાય-
સમુદ્ધાતેણં મારણંતિયસમુદ્ધાતેણં વેલ્લિવિયસમુદ્ધાતેણં તેયગસમુદ્ધાતેણં આહારગસમુદ્ધાણં કેવલિસમુદ્ધા-
તેણં સમોહયાણં અસમોહયાણ ચ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા ૪ ? ગોયમા ! સન્વત્થોવા મણુસ્સા આહારગસ-
મુદ્ધાણં સમોહયા, કેવલિસમુદ્ધાણં સમોહયા સંખેજગુણા, તેયગસમુદ્ધાણં સમોહયા સંખેજગુણા, વેલ્લિવિ-
ધાતવાळा અને સમુદ્ધાતરહિત મનુષ્યોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, વહુ, તુલ્ય કે વિશેષાધિક છે ? હે ગૌતમ ! સૌથી થોડા મનુષ્યો
આહારકસમુદ્ધાતવાळा છે. તેથી કેવલીસમુદ્ધાતવાळा સંખ્યાતગુણા છે. તેથી તૈજસસમુદ્ધાતવાळा સંખ્યાતગુણા છે. તેથી વૈક્રિયસ-
મુદ્ધાતવાळा સંખ્યાતગુણા છે. તેથી મારણાન્તિકસમુદ્ધાતવાळा અસંખ્યાતગુણા છે. તેથી વેદનાસમુદ્ધાતવાळा અસંખ્યાતગુણા છે.

ખ્યાતગુણા છે. કારણ કે પર્યાપ્તા, અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ અને વાદર ભેદવાळा વધાય વાયુકાયિકોને મરણ સમુદ્ધાતનો સંભવ છે, તેઓથી
પણ કપાય સમુદ્ધાતવાळा સંખ્યાતગુણા છે. તેઓથી પણ વેદના સમુદ્ધાતવાळा વિશેષાધિક છે. તેઓથી સમુદ્ધાતરહિત અસંખ્યાત-
ગુણા છે. કારણ કે સર્વ સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલા વાયુકાયિકની અપેક્ષાપ્ત સ્વભાવસ્થિત વાયુકાયિકો સ્વભાવથી જ અસંખ્યાતગુણા છે.
વેદિન્દ્રિયસૂત્રમાં સૌથી થોડા વેદિન્દ્રિયો મારણાન્તિક સમુદ્ધાતવાळा છે. કારણ કે પ્રશ્ન સમયે અમુકજ વેદિન્દ્રિયોના મરણનો સંભવ
છે. તેથી વેદના સમુદ્ધાતવાळा અસંખ્યાતગુણા છે. કારણ કે ટાઢ, તડકા વગેરેના સંવન્ધથી ઘણા મોટા ભાગને વેદના સમુદ્ધાતનો
સંભવ છે. તેથી કપાય સમુદ્ધાતવાळा અસંખ્યાતગુણા છે. કારણ કે તેથી અતિશય ઘણા વેદિન્દ્રિયોને લોભાદિ કપાય સમુદ્ધાતનો
સદ્ભાવ છે. તેઓથી પણ સમુદ્ધાતરહિત સંખ્યાતગુણા છે. 'પવં' પ પ્રમાણે-વેદિન્દ્રિય સંવન્ધી પ્રકાર વહે યાવત્ ચરિન્દ્રિયો સુધી

यसमुद्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, मारणंति यसमुद्घाएणं समोहया असंखिज्जगुणा, वेदणासमुद्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, कसायसमुद्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, असमोहया असंखेज्जगुणा । वाणमंतरजोइसियवे-
माणियाणं जहा असुरकुमाराणं ।

तेथी कपायसमुद्घातवाळा संख्यातगुणा छे. तेथी समुद्घातरहित असंख्यातगुणा छे. व्यन्तर, ज्योतिष्क अने वैमानिको असुरकुमा-
रनी पेठे जाणवा.

कहेदुं. तिर्थेच पंचेन्द्रिय सूत्रमां सौथी थोडा तैजस समुद्घातवाळा छे, कारण के केटलाकने तेजोलब्धि नो संभव छे. तेथी वेदना समुद्घातवाळा असंख्यातगुणा छे. तेओथी पण वैक्रिय समुद्घातवाळा असंख्यातगुणा छे. कारण के घणाने वैक्रियलब्धि होय छे. तेथी मारणान्तिक समुद्घातवाळा असंख्यातगुणा छे. कारण के पूर्वे कहेला कर्ता असंख्यातगुणा वैक्रियलब्धि रहित बघाय संमूर्छिम जलचर, स्थलचर अने खेचरने पण तथा केटलापक वैक्रिय लब्धिरहित अने वैक्रिय लब्धिवाळा गर्भजोने पण मरण समुद्घातनो संभव छे. तेथी वेदना समुद्घातवाळा असंख्यातगुणा छे. कारण के मरण पामता जीवोनी अपेक्षाए पण नहि मरता असंख्यातगुणा तिर्यंचोने पण वेदना समुद्घातनो संभव छे. तेथी कपाय समुद्घातवाळा संख्यातगुणा छे. तेओथी पण समुद्घात रहित संख्यातगुणा छे. अहीं पूर्वनी पेठे विचारणा करवी.

मनुष्यसूत्रमां सौथी थोडा आहारक समुद्घातवाळा छे, कारण के सौथी थोडाने एक काळे आहारक शरीरना प्रारंभनो संभव छे. तेथी केवलिसमुद्घातवाळा संख्यातगुणा छे. कारण के तेओ शतपृथक्त्व-वसोथो नवसो सुधीनी संख्यामां प्राप्त थाय छे. तेथी तैजस समुद्घातवाळा संख्यातगुणा छे. कारण के तेओ संख्यामां एक लाख प्राप्त थाय छे. तेथी पण वैक्रिय समुद्घातवाळा संख्यातगुणा

१४. कति णं भंते ! कसायसमुग्धाया पणत्ता ? गोयमा ! चत्तारि कसायसमुग्धाया पन्नत्ता, तंजहा—कोह-समुग्धाते, माणसमुग्धाते, मायासमुग्धाते, लोहसमुग्धाते ! नेरइयाणं भंते ! कति कसायसमुग्धाया पन्नत्ता ? गो-यमा ! चत्तारि कसायसमुग्धाता पन्नत्ता, एवं जाव वेमाणियाणं । एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवतिता को-

१४. हे भगवन् ! केटला कपायसमुद्घातो कद्धा छे ? हे गौतम ! चार कपायसमुद्घातो कद्धा छे. ते आ प्रमाणे—१ क्रोधसमु-द्घात, २ मानसमुद्घात, ३ मायासमुद्घात अने ४ लोभसमुद्घात. हे भगवन् ! नैरयिकोने केटला कपायसमुद्घातो कद्धा छे ? हे गौतम ! चार कपायसमुद्घातो कद्धा छे. ए प्रमाणे वैमानिको सुधी जाणवुं. हे भगवन् ! एक एक नैरयिकने केटला क्रोधसमु-

छे, कारण के तेओ कोटी प्रमाण होय छे. तेथी मारणान्तिक समुद्घातवाळा असंख्यातगुणा छे, कारण के संमूर्छिम मनुष्योने पण मरण समुद्घातनो संभव छे अने तेओ असंख्याता छे. तेओथी वेदना समुद्घातवाळा असंख्यातगुणा छे. कारण के मरण पामता जीवोनी अपेक्षाए नहि मरण पामता असंख्यातगुणा जीवोने वेदना समुद्घातनो संभव छे. तेथी कपाय समुद्घातवाळा संख्यातगुणा छे. कारण के तेओ घणा होय छे, तेओथी पण समुद्घातरहित असंख्यातगुणा छे. कारण के उत्कृष्ट कपायवाळा करतां असंख्यातगुणा अल्पकपायवाळा संमूर्छिम मनुष्यो सदा प्राप्त थाय छे. व्यन्तर, ज्योतिष्क अने वैमानिको जेम असुरकुमारो कछा तेम कहेवा. ए प्रमाणे समुद्घातवाळा अने समुद्घात रहित विशेषे अल्पयशुत्व कछुं.

१४. हवे कपायसमुद्घात संवन्धे विशेषे कहेयानी इच्छावाळा सूत्रकार कहे छे—‘कइ णं’ इत्यादि. ‘हे भगवन् ! केटला कपायसमुद्घातो कद्धा छे ? इत्यादि. सामान्य रीते कपाय समुद्घात संवन्धी अने चोवीश दंडकना क्रम संवन्धी आ सूत्र सुप्रसिद्ध छे, हवे चोवीश दंडकना क्रम वडे वैमानिक पर्यन्त एक एक नैरयिकादिनी कपायसमुद्घात संवन्धे व्यक्तव्यता कहे छे—‘एगमेगस्स णं

હસમુઘાતા અતીતા ? ગોયમા ! અણંતા ! કેવતિતા પુરેક્લહા ? ગોયમા ! કસસહ અતિથિ કસસહ નતિથિ, જસસ-
તિથિ જહણેણં એકકો વા દો વા તિણિ વા, લવકોસેણં સંલેજા વા અસંલેજા વા અણંતા વા, એવં જાવ વેમાણિ-
યસસ, એવં જાવ લોભસમુઘાતે, એતે ચત્તારિ દંહગા ! નેરહયાણં મંતે ! કેવહયા કોહસમુઘાતા અતીતા ? ગોયમા !
અણંતા ! કેવહયા પુરેક્લહા ? ગોયમા ! અણંતા ! એવં જાવ વેમાણિયાણં, એવં જાવ લોભસમુઘાત, એવં એવિ

દુઘાતો અતીતકાલે થયેલા છે ? હે ગૌતમ !-અનન્તા થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્યકાલે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કોહને થવાના છે
અને કોહને થવાના નથી. જેને થવાના છે તેને જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કર્ષથી સંલ્યાતા, અસંલ્યાતા કે અનન્તા થવાના છે.
એ પ્રમાણે યાવત્ વૈમાનિકને જાણવું. એમ યાવત્ લોભસમુઘાત સુધી જાણવું. એ પ્રમાણે ચાર દણ્ડકો થાય છે. હે ભગવન્ ! નૈરયિ-
કોને કેટલા ક્રોધસમુઘાતો અતીત કાલે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્યકાલે થવાના છે ? હે ગૌતમ !
અનન્તા થવાના છે. એ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું. એમ લોભસમુઘાત સુધી કહેવું. એ પ્રમાણે એ પાંચ દણ્ડકો થાય છે.

મંતે ! ઇત્યાદિ. હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકને કેટલા ક્રોધસમુઘાતો અતીત કાલે થયેલા છે ? અહીં અતીતકાલ સંવન્ધી સૂત્ર સ્પષ્ટ
છે. મધિગ્ય કાલના સૂત્રમાં 'કોહને થવાના છે અને કોહને થવાના નથી.' જે નરકભવના પ્રાન્ત કાલે વર્તતો સ્વભાવથી જ અલ્પકપાયવાલો
કપાયસમુઘાત સિવાય કાલ કરીને નરકથી નીકળી મનુષ્યભવને પામી કપાયસમુઘાતને પ્રાપ્ત થયા સિવાય જ સિદ્ધ થાય તેને મધિગ્યમાં એક
પણ કપાયસમુઘાત થવાનો નથી. જેને થવાના છે તેને પણ જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ હોય છે અને તે પૂર્વે જેનું સ્વરૂપ વતાબ્યું છે એવા
અને એકવાર કપાયસમુઘાતને પ્રાપ્ત થવાવાલોને જાણવા. ઉત્કર્ષથી સંલ્યાતા, અસંલ્યાતા અને અનન્તા હોય છે. તેમાં સંલ્યાતા કાલ

ચત્તારિ દંડગા ! ઇગમેગસ્સ ણં ભંતે ! નેરહ્યસ્સ નેરહ્યત્તે કેવહ્યા કોહસમુઘાયા અતીતા ? ગોયમા ! અણંતા !
 एवं जहा वेदणासमुघातो भणितो तथा कोहसमुघातोवि निरवसेसं जाव वेमाणियत्ते । माणसमुघाए माया-
 समुघातेवि निरवसेसं जहा मारणंतियसमुघाते, लोहसमुघातो जहा कसायसमुघातो, नवरं सब्वजीवा अ-
 सुरादिनेरइएसु लोभकसाएणं एगुत्तरियाते नेतब्बा । नेरइह्याणं भंते ! नेरइयत्ते केवह्या कोहसमुघाया अती-

हे भगवन् ! एक एक नैरयिकने नैरयिकणामां केटला क्रोधसमुद्धातो अतीत काळे थयेला છે ? हे गૌતમ ! अनन्ता थयेला છે.
 ए प्रमाणे जेम वेदनासमुद्धात संबन्धे कहું तेम क्रोधसमुद्धात संबन्धे पण बंधु यावत् वैमानिकणामां कहें. मानसमुद्धात अने
 मायासमुद्धात संबन्धे पण जेम मारणान्तिकसमुद्धात संबन्धे कहું तेम बंधु कहें. लोभसमुद्धात कपायसमुद्धातनी जेम कहें.
 परन्तु असुरादि सर्व जीवो नैरयिकोमां लोभकपायवडे एकोत्तरपणे—एकथी मांडी अनन्त सुधी कहें. हे भगवन् ! नैरयिकोने
 नैरयिकणामां केटला क्रोधसमुद्धातो अतीत काळे थयेला છે ? हैं गૌतम ! अनन्ता भविष्यमां थवाना છે ?

સુધી સંસારમાં રહેનારને સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કાઠ સુધી રહેનારને અસંખ્યાતા અને અનન્ત કાઠ સુધી રહેનારને અનન્ત ભાવી સ-
 મુદ્ધાતો હોય છે. ૫ પ્રમાણે અસુરકુમારાદિના ક્રમ વડે યાવત્ વૈમાનિકને કહેવું. ૫મ ચોવીશ દંડકના ક્રમ વડે માનાદિ સમુદ્ધાત-
 વાઠા લોભસમુદ્ધાત સુધી કહેવા. ૫ પ્રમાણે ચાર ગુણ ચોવીશ દંડકો થાય છે. ૫ એક નૈરયિકાદિ સંબન્ધે કહ્યા હવે
 સકલ નારકાદિ સંબન્ધે ૫ ચારગુણ ચોવીશ દંડકોને કહે છે—‘નેરહ્યા ણં’ इत्यादि. हे भगवन् ! नैरयिकोने अतीत काळे केटला क्रोध-
 समुद्धातो होय ? इत्यादि. अतीत सूत्र स्पष्ट છે. અને ભાવી અનન્તા સમુદ્ધાતો હોય. કારણ કે પ્રશ્ન સમયે વર્તમાન નારકોમાં ઘણા

ता ? गोयमा ! अणंता ! केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! अणंता, एवं जाव वेमाणियत्ते, एवं सट्ठाणपरट्ठाणेसु सव्वत्थ भाणियन्वा, सव्वजीवाणं चत्तारिवि समुग्घाया जाव लोभसमुग्घातो जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते ।

हे गौतम ! अनन्ता थवाना छे. ए ग्रमाणे यावत् वैमानिकपणामां जाणवुं. एम स्वस्थान अने परस्थानमां बधा कहेवा. सर्व जीवोने चारे समुद्घातो लोभसमुद्घात सुधी जाणवा. यावत् वैमानिकोने वैमानिकपणामां कहेवुं.

अनन्त काल सुधी रहेवाना होय छे. 'एवं' एम नैरयिकने कहेला प्रकार वडे यावत् वैमानिको सुधी कहेछुं. जेम आ क्रोधसमुद्घात चोवीश दंडकना क्रमथी कद्यो एम मानादिसमुद्घातो पण लोभसमुद्घात सुधी कहेवा. ए रीते ए पण वधा नारको संवन्धे चारगुणा चोवीश दंडको थाय छे. हवे 'एक एक नैरयिकादिने नैरयिकादि भावोमां वर्तता केटला क्रोधसमुद्घातो अतीत काले होय अने केटला भविष्य काले थवाना होय'-ए निरूपण करवानी इच्छावाला सूत्रकार कहे छे--'एगसेगस्स जं' इत्यादि. हे भगवन् ! विवक्षित प्रश्न समयनी पूर्वे संपूर्ण अतीत कालनी अपेक्षए ते ते काले नैरयिकपणाने प्राप्त थयेला एक एक नैरयिकने सर्व संख्या वडे केटला क्रोधसमुद्घातो अतीत काले थयेला होय ? भगवान् कहे छे--हे गौतम ! अनन्ता थयेला होय. कारण के तेने नरकगति अनन्तवार प्राप्त थयेली छे अने एक नरकभवमां जघन्य पदे पण संख्याता क्रोधसमुद्घातो होय छे. 'एवं जहा' इत्यादि. एम उपर बतावेला प्रकार वडे जेम वेदनासमुद्घात पूर्वे कद्यो तेम क्रोधसमुद्घात पण निरवशेषपणे-समस्तपणे कहेवो. क्यो सुधी कहेवो ? ए प्रश्ना उत्तरमां कहे छे-यावत् वैमानिकपणामां कहेवो पटले वैमानिकने वैमानिकपणामां ए आलापक-सूत्रपाठ सुधी कहेवो. ते आ प्रमाणे--'नैरयि-कने नैरयिकपणामां केटला क्रोधसमुद्घातो भविष्य काले थवाना छे ? हे गौतम ! कोइने थवाना छे अने कोइने थवाना नथी. जेने थवाना छे तेने जघन्यथी एक, बे, त्रण अने उत्कर्षथी संख्याता, असंख्याता के अनन्ता थवाना छे. ए प्रमाणे असुरकुमारपणामां

યાવત્ વૈમાનિકપણામાં જાણવું. હે ભગવન્ ! એક એક અસુરકુમારને નૈરયિકપણામાં કેટલા ક્રોધસમુદ્ઘાતો અતીત કાળે થયેલા હોય ? હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા હોય. કેટલા ભવિષ્ય કાળે થવાના હોય અને કોઈને થવાના ન હોય. જેને થવાના હોય તેને કદાચ સંખ્યાતા હોય, કદાચ અસંખ્યાતા હોય અને કદાચ અનંતા હોય. હે ભગવન્ ! એક એક અસુરકુમારને અસુર-કુમારપણામાં કેટલા ક્રોધસમુદ્ઘાતો અતીત કાળે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્ય કાળે થવાના છે ? કોઈને થવાના હોય છે અને કોઈને થવાના નથી. જેને થવાના હોય છે તેને જગન્યથી એક, ત્રે કે ત્રણ અને ઉત્કર્ષથી સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનન્તા થવાના હોય છે. ૫ પ્રમાણે નાગકુમારપણામાં યાવત્ વૈમાનિકપણામાં કહેવું. ૫મ અસુરકુમારને નૈરયિકથી માંડી સ્થાતા કે અનન્તા થવાના હોય છે. ૫ પ્રમાણે નાગકુમારપણામાં યાવત્ વૈમાનિકપણામાં કહેવું. ૫મ અસુરકુમારને નૈરયિકથી માંડી વૈમાનિક સુધીમાં (ક્રોધસમુદ્ઘાતો) કહ્યા તેમ નાગકુમારોદિને સ્વસ્થાન અને પરસ્થાન વિશે યાવત્ વૈમાનિકપણામાં કહેવા.” આ સૂત્રની વ્યાખ્યા—હે ભગવન્ ! એક એક નારકને સંસારથી માંડી મોક્ષે જાય ત્યાં સુધીના અનન્ત કાળની અપેક્ષા નૈરયિકપણામાં મ-વિષયમાં થવાના ભાવી ક્રોધસમુદ્ઘાતો સર્વ સંખ્યા વડે કેટલા હોય ? ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—“હે ગૌતમ ! કોઈને હોય અને કોઈને ન હોય”-इत्यादि. નર્જીન્નમાં મરણ જેવું છે એવો જે નૈરયિક ક્રોધસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય આત્યંતિક-કૈલ્લા મરણ વડે નરકથી નીકળી સિદ્ધ થાય તેને નૈરયિકપણામાં થવાનો ભાવી એક પણ ક્રોધસમુદ્ઘાત નથી. યાત્રીનાને હોય છે. જેને છે તેને પણ જગન્યથી એક, ત્રે કે ત્રણ હોય છે. આ હકીકત જેવું શેષ આયુષ્ય ક્ષીણ થયેલું છે એવા તે ભવમાં વર્તતા અને ફરીથી નરકમાં નહિ ઉત્પન્ન થવાવાળા નૈરયિકોને આશ્રયી સમજવી. ફરીથી નરકમાં ઉત્પન્ન થનારને જગન્ય પદે પણ સંખ્યાતા ક્રોધસમુદ્ઘાતો થાય છે. કારણ કે નૈરયિકોમાં ક્રોધસમુદ્ઘાત ઘણા થાય છે, ઉત્કર્ષથી સંખ્યાતા અસંખ્યાતા કે અનન્તા થાય છે. તેમાં એકવાર જગન્ય સ્થિતિવાળા નરકોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળાને સંખ્યાતા અને અનંતવાર ઉત્પન્ન થનારને અથવા દીર્ઘસ્થિતિવાળા નરકોમાં એકવાર પણ ઉત્પન્ન થનારને અસંખ્યાતા અને અનન્તવાર ઉત્પન્ન થનારને અનન્તા થાય છે. ૫મ-નૈરયિકને કહેલા પ્રકાર વડે અસુરકુમારપણામાં અને ત્યાર પછી ચોવીશ દંડકના ક્રમથી યાવત્ વૈમાનિકપણા વિશે સૂત્ર છે ત્યાં સુધી અહેવું. તે આ પ્રમાણે—“હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકને વૈ-

માનિકપણમાં કેટલા ક્રોધસમુદ્ધાતો અતીત કાળે થયેલા છે? હે ગૌતમ! અનન્તા થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્યમાં થવાના છે? હે ગૌતમ! કોઈને હોય છે અને કોઈને હોતા નથી. જેને હોય છે તેને જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને હંતકૃષ્ટ સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનન્તા હોય છે.” અહીં પણ આ ભાવર્થ છે—અતીત કાળના વિચારમાં અનન્તા થયેલા છે, કારણ કે તેને અનન્તવાર વૈમાનિકપણું પ્રાપ્ત કરેલું છે. ભવિષ્યના વિચારમાં જે નરકથી નીકળી પછીના ભવમાં મનુષ્યપણું પામી સિદ્ધ થશે અથવા પરંપરા વડે વૈમાનિક ભવને પ્રાપ્ત થઈ ક્રોધસમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત નહિ થાય તેને વૈમાનિકપણામાં ભાવી એક પણ ક્રોધસમુદ્ધાત હોતો નથી. પણ જે ચારંવાર વૈમાનિક-પણાને પ્રાપ્ત થઈ એકજવાર ક્રોધસમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થશે તેને જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને વાકીના સંખ્યાતીવાર વૈમાનિકપણાને પ્રાપ્ત થનારને સંખ્યાતા, અસંખ્યાતીવાર પ્રાપ્ત થનારને અસંખ્યાતા અને અનન્તવાર પ્રાપ્ત થનારને અનન્તા ક્રોધસમુદ્ધાતો થાય છે. ‘પગમેગસ્સ ણં’ इत्यादि. અસુરકુમારને નૈરયિકપણામાં અતીત કાળે ક્રોધસમુદ્ધાતો કેટલા હોય? ૫ પ્રશ્નસૂત્ર સુગમ છે. ‘હે ગૌતમ! અનન્તા હોય.’ કારણ કે તેણે અનન્તવાર નૈરયિકપણું પ્રાપ્ત કરેલું છે અને એક એક નૈરયિક ભવમાં જઘન્ય પદે પણ સંખ્યાતા ક્રોધસમુદ્ધાતો થાય છે. પુરસ્કૃત-ભવિષ્યમાં થવાના કોઈને હોય અને કોઈને ન હોય. તાત્પર્ય ૫ છે કે જે અસુરકુમારના ભવથી નીકળી નરકમાં જવાનો નથી પણ તરત કે પરંપરાપ મનુષ્યભવ પામી સિદ્ધ થશે તેને નૈરયિકની અવસ્થામાં થવાના ભાવી ક્રોધસમુદ્ધાતો હોતા નથી. કારણ કે નૈરયિકપણાની અવસ્થાનો જ અસંભવ છે. પરન્તુ જે અસુરકુમારના ભવ પછી પરંપરાપ નરકમાં જવાનો છે તેને ક્રોધસમુદ્ધાતો હોય છે. તેમાં પણ કોઈને સંખ્યાતા કોઈને અસંખ્યાતા અને કોઈને અનન્તા હોય છે. તેમાં જે એક વાર જઘન્ય સ્થિતિવાળા નરકમાં ઉત્પન્ન થશે તેને પણ જઘન્ય પદે સંખ્યાતા થશે, કારણ કે દસ હજાર વરસ પ્રમાણ સ્થિતિમાં પણ સંખ્યાતા ક્રોધસમુદ્ધાતો થાય છે. કેમકે નારકોને ક્રોધ ઘણો હોય છે. જઘન્ય સ્થિતિવાળામાં અનેકવાર અને દીર્ઘસ્થિતિવાળામાં એક વાર પણ જવામાં અસંખ્યાતા તથા અનન્તવાર નરકમાં જવામાં અનન્તા ક્રોધસમુદ્ધાતો થાય છે. તથા એક એક અસુરકુમારને અસુરકુમારપણામાં રહેલો હતાં સર્વે અતીત કાળને આથી કેટલા ક્રોધસમુદ્ધાતો પૂર્વે થયેલા છે? ભગવાન કહે છે—અનન્તા થયેલા છે. કારણ કે તે અનન્તવાર અસુરકુમારપણાને પ્રાપ્ત થયેલો છે અને દરેક

ભવમાં પ્રાયઃ ક્રોધસમુદ્ઘાત હોય છે. ભવિષ્ય કાઢના નિવારમાં કોરને ન હોય. જેને પ્રદાસમય પછી અસુરકુમારપ-
ણમાં પળ વર્તેતાં છતાં ક્રોધસમુદ્ઘાત થવાનો નથી અને ત્યાંથી નીકળીને ફરીથી પળ અસુરકુમારપણું પામવાનો નથી તેને થવાનો
નથી. પરંતુ જે એકવાર અસુરકુમારપણું પ્રાપ્ત કરશે તેને જાણ્ય પહે પક્, એ કે વ્રણ થશે, અને ઉત્કર્ષથી સંત્યાતા, અસંત્યાતા કે અનન્તા
ક્રોધસમુદ્ઘાત થશે. સંત્યાતાવાર અસુરકુમારમાં આનનારને અસંત્યાતા અને અનન્તાવાર આવનારને
અનન્તા થશે. એ પ્રમાણે ચોવીશ વંડકના ક્રમથી અસુરકુમારને નાગકુમારતાદિ સ્થાનોમાં યાવત્ વૈમાનિકપણમાં નિરન્તર કહેતું. એ
પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—‘પવં નાગકુમારત્તેવિ’ इत्यादि. એ નાગકુમારપણમાં પળ જાણતું इत्यादि. એ પ્રમાણે અસુરકુમારાર્થે વિશે
અતિવેશ-સમાનપણું વતાવે છે. ‘પવં’ इत्यादि. એ પ્રમાણે-સૂત્રપાઠમાં કહેલા પ્રકાર ને જેમ ચોવીશ વંડકના ક્રમથી અસુરકુમાર
સંવન્ધે નૈરયિકથી આરંભી વૈમાનિક સુધીના સ્થાનોમાં કાણું તેમ નાગકુમારાર્થે સમન્ત સ્વસ્થાન અને પરસ્થાન નિશે કહેવા. યાવત્
વૈમાનિકને વૈમાનિકપણમાં આગ્રપ-પાઠ કહેતો. એ પ્રમાણે એ નૈરયિકના ચોવીશ વંડક સૂત્રો જેની આદિમાં છે અને વૈમાનિકના
ચોવીશ વંડકો જેના અન્તે છે એવા ચોવીશ સૂત્રો જાણના. એ પ્રમાણે ચોવીશ વંડકસૂત્રો વડે ક્રોધસમુદ્ઘાતનો વિચાર કર્યો. તેને
ચોવીશ પવા ચોવીશ વંડકસૂત્રો વડે માનસમુદ્ઘાત અને માયાસમુદ્ઘાત સંવન્ધે કહેવાની રચ્છાવાલા સૂત્રકાર અતિવેશ-સમાનપણું
વતાવે છે—‘માણસમુદ્ઘાત માયાસમુદ્ઘાત નિરવસેસં જાતા મારણંતિયસમુદ્ઘાત’ માનસમુદ્ઘાત અને માયાસમુદ્ઘાત સંવન્ધે જેમ મારણા-
તિકસમુદ્ઘાત સંવન્ધે કાણું તેમ કહેતું. પટલે જેમ મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત વિશે પૂર્વે સૂત્ર કાણું તેમ માનસમુદ્ઘાત અને માયાસમુદ્ઘાત
વિશે નિરવશેષ-વધું કહેતું. તે આ પ્રમાણે—‘હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકને નૈરયિકપણમાં કેટલા માનસમુદ્ઘાતો અતીત કાઢે થયેલા
છે ? હે ગોતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કેટલા મધિય્ય કાઢે થવાના છે ? હે ગોતમ ! કોરને થવાના છે અને કોરને થવાના નથી. જેને
થવાના છે તેને જાગન્યથી એક, એ કે વ્રણ અને ઉત્કર્ષથી સંત્યાતા, અસંત્યાતા કે અનન્તા થવાના છે. એ પ્રમાણે અસુરકુમારપણમાં
યાવત્ વૈમાનિકપણમાં કહેતું. હે ભગવન્ ! એક એક અસુરકુમારને નૈરયિકપણમાં કેટલા માનસમુદ્ઘાતો અતીત કાઢે થયેલા છે ?

હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્ય કાળે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કોઈને થવાના છે અને કોઈને થવાના નથી. જેને થવાના છે તેને જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કર્ષથી સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનંતા થવાના છે. ૫ પ્રમાણે નાગકુમારપણામાં યાવત્ વૈમાનિકપણામાં કહેવું. ૫ પ્રમાણે અસુરકુમાર સંવન્ધે જેમ નૈરયિકથી માંડી વૈમાનિક સુધીમાં કહ્યું તેમ નાગકુમારાર્ધિ સંવન્ધે સ્વસ્થાન અને પરસ્થાન વિશે યાવત્ વૈમાનિકને વૈમાનિકપણામાં કહેવું. આ સૂત્રનો આ અર્થ છે—અતીત સૂત્રોમાં વર્ધેય અનન્તપણું સ્પષ્ટ છે. કારણ કે નૈરયિકત્વાદિ સ્થાનો પ્રત્યેકને અનન્તવાર પ્રાપ્ત થયેલા છે. ભવિષ્ય કાળના વિચારમાં નૈરયિકપણામાં આ પ્રમાણે વિચાર છે—જે નૈરયિક માનસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય કાઠ કરી નરકથી નીકળી તુરત અથવા પરંપરાપ મનુષ્ય ભવ પામીને સિદ્ધ થશે, પણ ફરી નરકમાં નહિ આવે તેને ભવિષ્યમાં માનસમુદ્ઘાતો હોતા નથી. પરન્તુ જે તે ભવમાં વર્તેલો અથવા ફરીથી નરકમાં આવી એકવાર માનસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થઈ કાઠ કરવા વહે નરકથી નીકળી સિદ્ધ થશે તેને ભવિષ્યકાળે એક માનસમુદ્ઘાત થવાનો છે, ૫ પ્રમાણે કોઈને બે, કોઈને ત્રણ, સંખ્યાતીવાર નરકમાં આવનારને સંખ્યાતા, અસંખ્યાતીવાર આવનારને અસંખ્યાતા અને અનન્ત વાર આવનારને અનન્ત ભાવી માનસમુદ્ઘાતો થવાના છે. નૈરયિકને જ અસુરકુમારપણામાં ભવિષ્યના વિચારમાં આ ભાવના છે—જે નરકથી નીકળી અસુરકુમારપણું નહિ પામે તેને ભવિષ્ય કાળે માનસમુદ્ઘાતો થવાના નથી. પણ જે એકવાર પામશે તેને એક, બે કે ત્રણ વગેરે, સંખ્યાતીવાર અસુરકુમારપણું પામનારને સંખ્યાતા, અસંખ્યાતીવાર પામનારને અસંખ્યાતા અને અનન્તવાર પામનારને અનન્તા માનસમુદ્ઘાતો થવાના હોય છે. ૫ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી તિર્થંચ પંચેન્દ્રિયપણામાં ભવિષ્યના સમુદ્ઘાતનો વિચાર થાય. મનુષ્યના વિચારમાં આ પ્રમાણે ભાવના છે—જે નરકથી નીકળી મનુષ્યભવ પામી માનસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયા સિવાય સિદ્ધ થશે તેને ભવિષ્યમાં એક પણ માનસમુદ્ઘાત ભવિષ્યમાં થવાનો નથી, પરન્તુ જે મનુષ્યપણાને પ્રાપ્ત થઈ એકવાર માનસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થશે તેને એક, વીજાને બે અને અન્યને ત્રણ વગેરે, સંખ્યાતીવાર મનુષ્યપણાને પ્રાપ્ત થનારને સંખ્યાતા, અસંખ્યાતીવાર પ્રાપ્ત થનારને અસંખ્યાતા અને અનન્તવાર પ્રાપ્ત થનારને અનન્તા થવાના હોય છે. વ્યન્તર, જ્યોતિષક અને વૈમાનિકપણામાં જેમ અસુરકુમારપણામાં વિચાર કર્યો તેમ કરવો. જેમ નૈરયિકને નૈરયિકત્વાદિ ચોવીશ સ્થાનોમાં વિચાર કર્યો તેમ

અસુરકુમારાદિને પણ વૈમાનિક સુધી ચોવીશ દંડકના ક્રમથી કરતો. જેમ માનસમુદ્ગાતના ચોવીશ સૂત્રો ચોવીશ દંડકના ક્રમથી કહ્યાં છે તેમ માયાસમુદ્ગાતના પણ ચોવીશ સૂત્રો ચોવીશ દંડકના ક્રમથી કહેવા. કારણ કે નક્ષે સ્થલે સમાન પાઠ છે. હવે લોભસમુદ્ગાત સમાન-પણાથી કહે છે—‘લોભસમુદ્ગાતો જહા કસાયસમુદ્ગાતો, નવરં સવ્વજીવા અસુરાઈ નેરણ્ણસુ લોભકસાણં પ્યુત્તરિયાપ્પ નેતન્ના’-જેમ કપાયસમુદ્ગાત કહ્યો તેમ લોભસમુદ્ગાત કહેવો. પરંતુ અસુરાદિ સર્વે જીવો નૈરયિકોમાં પકોત્તરણે-પકથી માંડી અનન્તસમુદ્ગાતપણે જાણવા. જેમ પૂર્વે કપાયસમુદ્ગાત કહ્યો તેમ લોભસમુદ્ગાત પણ કહેવો. પરંતુ અસુરકુમારાદિને નૈરયિકપણામાં ભવિષ્યના વિચારમાં કદાચ સંખ્યાતા હોય, કદાચ અસંખ્યાતા હોય અને કદાચ અનન્તા હોય-પમ કહું છે અને અહીં અસુરકુમારાદિ સર્વે જીવો નૈરયિકોમાં ભવિષ્યના સમુદ્ગાતનો વિચાર કરતા પકોત્તરણે જાણવા. પકોત્તરણે ભાવ તે પકોત્તરિકા-પક કે વ્રણ-રૂપાદિ રૂપે જાણવા. અતિશય ડુઃશની વેદના વડે પીડાયેલા હોવાથી હમેશાં ઉદ્ગેરને પ્રાપ્ત થયેલા નૈરયિકોને પ્રણું કરી લોભસમુદ્ગાતનો અસંભવ છે. સૂત્રનો પાઠ આ પ્રમાણે છે—‘હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકપણામાં કેટલા લોભસમુદ્ગાતો અતીત ફાળે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! અનન્ત થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્ય ફાળે થવાના છે હે ગૌતમ ! કોણે થવાના છે અને કોણે થવાના નથી. જેને થવાના છે તેને કદાચ સંખ્યાતા, કદાચ અસંખ્યાતા અને કદાચ અનન્તા થવાના હોય છે. તેને એક, કે કે વ્રણ ઉત્કર્ષથી સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનન્તા થવાના છે. હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકને અસુરકુમારપણામાં કેટલા લોભસમુદ્ગાતો અતીત ફાળે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્ય ફાળે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કોણે થવાના છે અને કોણે થવાના નથી. જેને થવાના છે તેને કદાચ સંખ્યાતા, કદાચ અસંખ્યાતા અને કદાચ અનન્તા થવાના હોય છે. એ પ્રમાણે નૈરયિકને યાવત્ સ્તનિતકુમારપણામાં કહેયું. હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકને પૃથિવીકાયિકપણામાં કેટલા લોભસમુદ્ગાતો અતીત ફાળે થયેલા છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કેટલા ભવિષ્ય ફાળે થવાના છે ? હે ગૌતમ ! કોણે થવાના છે અને કોણે થવાના નથી. જેને થવાના છે તે જગન્યથી એક, કે કે વ્રણ અને ઉત્કર્ષથી સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા અને અનન્તા થવાના છે. એ પ્રમાણે યાવત્ મનુષ્ય-પણામાં કહેયું. જ્યન્તરપણામાં જેમ અસુરકુમારપણામાં કહું તેમ કહેયું. હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકને જ્યોત્તિક-

[illegible]

છે તેને જગન્યથી પક, લે કે જાણ અને ઉત્કર્ષથી સંસ્થાતા, અસંસ્થાતા કે અનન્તા થવાના હોય છે. પ પ્રમાણે યાવત્ મનુષ્યપણામાં ફહેલું. વ્યન્તરપણામાં જેમ અસુરકુમારપણામાં ફાળું તેમ ફહેલું. જ્યોતિક્ષપણામાં અને ધૈર્માનિકપણામાં અતીત કાલે અનન્તા થયેલા છે અને મવિષ્યમાં થવાના કોઈને હોય છે અને કોઈને હોતા નથી. જેને હોય છે તેને કદાચ સંસ્થાતા, કદાચ અસંસ્થાતા અને કદાચ અનન્તા હોય છે. પ પ્રમાણે યાવત્ મનુષ્યને ધૈર્માનિકપણામાં ફહેલું. વ્યન્તરને અસુરકુમારની પેઠે ફહેલું. પ પ્રમાણે જ્યોતિક્ષો અને ધૈર્માનિકોને પળ ફહેલું. આ સૂત્રનો આ અર્થ છે—નૈરયિકને નરયિકપણામાં અતીત કાલે અનન્તા લોભસમુદ્ઘાતો થયેલા છે. કારણ કે તેને અનન્તવાર નૈરયિકપણું પ્રાપ્ત કરેલું છે. મવિષ્ય કાલના વિચારમાં કોઈને થવાના હોય અને કોઈને થવાના હોતા નથી. તેમાં લે પ્રશ્ન-સમય પછી લોભસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયા સિવાય જ નરકમથથી નીકળી તુરત કે પરંપરા સિદ્ધ થશે અને ફરીથી નરકમાં નહિ આવે, આવ્યો હોય તોપણ લોભસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત નહિ થાય, તેને પક પણ મવિષ્યમાં લોભસમુદ્ઘાત થવાનો નથી, ગાકીનાને થવાના છે. તેમાં કોઈને પક, કોઈને લે અને કોઈને જાણ હોય છે. પ ત્ત્વીકત પ્રશ્નસમય પછી પણ નરકમથને પ્રાપ્ત થયેલા અથવા પક વાર નરકમથમાં આવનારને જાણવી. ઉત્કર્ષથી સંસ્થાતા, અસંસ્થાતા કે અનન્તા થવાના હોય છે. તેમાં સંસ્થાતી વાર નરકમથમાં જાનનારને સંસ્થાતા, અસંસ્થાતી વાર આવનારને અસંસ્થાતા અને અનન્તવાર આવનારને અનન્તા જાણવા. તથા નૈરયિકને અસુરકુમારપણામાં અતીતસૂત્ર તેમજ જાણું. મવિષ્યસૂત્રમાં કોઈને થવાના છે અને કોઈને નથી. જે નરકથી નીકળી અસુરકુમારપણું પ્રાપ્ત કરવાનો નથી તેને અસુર-કુમારપણામાં અનાગત લોભસમુદ્ઘાતો હોતા નથી. જે અસુરકુમારપણું પ્રાપ્ત કરશે તેને જોય છે. તેઓ જગન્યપદે સંસ્થાતા જોય છે, કારણ કે જગન્ય સ્થિતિમાં પણ અસુરકુમારને સંસ્થાતા લોભસમુદ્ઘાતો થાય છે, કારણ કે તેઓને ઘણો લોભ હોય છે. ઉત્ક્રુષ્ટપદે અસંસ્થાતા અને અનન્તા હોય છે. તેમાં પકવાર ધીર્ઘ સ્થિતિવાલામાં અને કોઈવાર અનન્તવાર ઉત્પન્ન થવાવાલામાં કે ધીર્ઘસ્થિતિવાલામાં ઉત્પન્ન થવાવાલા અસુરકુમારને અસંસ્થાતા, અને અનન્તવાર ઉત્પન્ન થવાવાલાને અનન્તા જાણવા. પ પ્રમાણે નૈરયિકને નાગકુમારત્વાદિ-સ્થાનોમાં યાવત્ સ્તનિતકુમારપણામાં નિરંતર ફહેલું. તે પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે—‘પદં જાવ થણિયકુમારસ્તે’ પ પ્રમાણે સ્તનિતકુમાર-

પણામાં કહેવું. પૃથિવીકાયિકપણામાં અતીતસૂત્ર તેમજ જાણવું. ભવિષ્યના વિચારમાં કોઈને હોય છે અને કોઈને હોતા નથી. તેમાં નરકથી નીકળી જો. પૃથિવીકાયિકપણું પામવાનો નથી તેને હોતા નથી. જે પામશે તેને જઘન્યપદે એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કર્ષથી સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનન્તા હોય છે. તે આ પ્રમાણે—તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયના ભવથી કે મનુષ્યભવથી લોભસમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થઈને જે એક વાર પૃથિવીકાયમાં જશે તેને એક, બે વાર જનારને બે, ત્રણ વાર જનારને ત્રણ, સંખ્યાતી વાર જનારને સંખ્યાતા, અસંખ્યાતી વાર જનારને અસંખ્યાતા અને અનન્ત વાર જનારને અનન્તા હોય છે. 'પ્રમાણે યાવત્ મનુષ્યપણામાં કહેવું'. પટલે પૃથિવીકાય સંવન્ધી સૂત્રપાઠ વડે યાવત્ મનુષ્યપણામાં કહેવું. તે આ પ્રમાણે—હે ભગવન્ ! એક એક નૈરયિકને અઘ્કાયિકપણામાં કેટલા લોભસ-મુદ્ધાતો અતીત કાળે હોય ? इत्यादि યાવત્ મનુષ્યસૂત્ર કહેવું. તેમાં અઘ્કાયિકથી માંડી વનસ્પતિકાય સુધીના સૂત્રની ભાવના પૃથિવીકાયિક-સૂત્રની પેઠે કરવી. વેદેન્દ્રિયસૂત્રમાં ભવિષ્યના વિચારમાં જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ જાણવા, પ વાવત એક વાર વેદેન્દ્રિયના ભવને પ્રાપ્ત કરવાવાળાની અપેક્ષા જાણવી. ઉત્કર્ષથી સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા કે અનન્તા જાણવા. તેમાં સંખ્યાતીવાર વેદેન્દ્રિયભવને પ્રાપ્ત કરનારને સંખ્યાતા, અસંખ્યાતી વાર પ્રાપ્ત કરનારને અસંખ્યાતા અને અનન્ત વાર પ્રાપ્ત કરનારને અનન્તા હોય છે. પ પ્રમાણે તેદેન્દ્રિય, અને ચડરિન્દ્રિય સૂત્રોનો વિચાર કરવો. તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય સૂત્ર સમ્બન્ધે આ પ્રમાણે વિચાર છે—એક વાર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયના ભવમાં જવાવાળા અને સ્વભાવથી અલ્પ લોભવાળાને જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ લોભસમુદ્ધાતો હોય છે. વાકીનાને ઉત્કર્ષથી તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયના ભવમાં સંખ્યાતી વાર જનારને સંખ્યાતા, અસંખ્યાતી વાર જનારને અસંખ્યાતા અને અનન્ત વાર જનારને અનન્તા હોય છે. મનુષ્યસૂત્રમાં ભવિષ્યકાળ સમ્બન્ધે મૂલથી આ પ્રમાણે ભાવના છે—જે નરકભવથી નીકળી અલ્પલોભકપાયવાળો મનુષ્યભવ પામી લોભ-સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય મોક્ષે જશે તેને પુરસ્કૃત-અનાગત કાળે લોભસમુદ્ધાતો હોતા નથી, વાકીનાને હોય છે. જેને છે તેને પણ જઘન્યથી એક, બે કે ત્રણ હોય છે અને તે એક, બે કે ત્રણ વાર લોભસમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થઈ મોક્ષે જનારને જાણવા. સંખ્યાતાદિનો વિચાર પૂર્વની પેઠે સમજવો. 'વાણમંતરત્તે જહા અસુરકુમારા' વ્યન્તરપણામાં જેમ અસુરકુમારો સમ્બન્ધે કહ્યું તેમ કહેવું. પટલે જેમ

નૈરયિકને અસુરકુમારપણમાં પુરસ્કૃત-ભવિષ્યકાલ સમ્બન્ધે સૂત્ર કહ્યું તેમ વ્યન્તર વિશે પણ કહેવું. તાત્પર્ય પ છે કે ભવિષ્યકાળના વિચારમાં પમ કહેવું-કોઈને છે અને કોઈને નથી. જેને છે તેને કદાચ સંભ્યાતા, કદાચ અસંભ્યાતા કે અનન્તા હોય છે. પરન્તુ પકો-ત્તરિકા-પ્રકૃતી માંડી અનન્ત ન કહેવા. કારણ કે વ્યન્તરોને પણ અસુરકુમારની પેઠે જઘન્ય સ્થિતિમાં પણ સંભ્યાતા લોભસમુદ્ઘાતો હોય છે. 'જોશિસયંતે' इत्यादि. જ્યોતિષ્કપણમાં અતીત કાલે અનન્તા લોભસમુદ્ઘાતો થયેલા છે. કારણ કે અનન્તવાર જ્યોતિષ્કપણું પ્રાપ્ત કરેલું છે. ભવિષ્યમાં થવાના લોભસમુદ્ઘાતો કોઈને હોય છે અને કોઈને હોતા નથી પ પૂર્વની પેઠે જાણવું. જેને હોય છે તેમાં પણ કોઈને અસંભ્યાતા અને કોઈને અનન્તા હોય છે, કદિપણ સંભ્યાતા હોતા નથી. કારણ કે જ્યોતિષ્કોનું જઘન્યપદે પણ અસંભ્યાતા વારસનું આયુષ્ય હોવાથી જઘન્યથી પણ અસંભ્યાતા લોભસમુદ્ઘાતો હોય છે. કેમકે તે જાતિના વેચોને લોભ ઘણો હોય છે. પ પ્રમાણે દૈમાનિકપણમાં પણ ભવિષ્ય સમુદ્ઘાતના વિચારમાં કહેવું. પમ નૈરયિકને સ્વસ્થાને અને પરસ્થાને લોભસમુદ્ઘાતનો વિચાર કર્યો, હવે અસુરકુમાર સમ્બન્ધે લોભસમુદ્ઘાતનો વિચાર કરવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે—'પમભોગસ્સ ણં' इत्यादि. એક એક અસુરકુમારને નૈરયિકપણમાં અતીત કાલે અનન્તા લોભ સમુદ્ઘાતો થયેલા છે. કારણ કે અનન્તવાર નૈરયિકપણું પ્રાપ્ત કરેલું છે, ભવિષ્યકાલે કોઈને હોય છે અને કોઈને હોતા નથી. તેમાં જે અસુરકુમારના ભવથી નોકકડી નરકમાં જવાનો નથી અને એક વાર ગયો હોય તોપણ લોભસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થવાનો નથી તેને હોતા નથી. જે નરકમાં જશે તેને એક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કર્ષથી સંભ્યાતા, અસંભ્યાતા કે અનન્તા હોય છે. તેમાં એક વાર નરકમાં જનારને પકાદિ હોય છે. કારણ કે નૈરયિકોને ઇષ્ટ વસ્તુના સંયોગનો અભાવ હોવાથી પ્રાયઃ લોભસમુદ્ઘાતનો અસમ્ભવ છે. મૂલ્લીકામાં કાણું છે કે 'નૈરય્યાણં લોભસમુદ્ઘાયા થોવા ચેવ ભવન્તિ, તેસિમિદ્ધવ્વસજ્જોગાભાવાતો પમાવિસમ્ભવ' इति. નૈરયિકોને લોભસમુદ્ઘાતો થોડા જ હોય છે, કારણ કે તેઓને ઇષ્ટ દ્રવ્યના સંયોગનો અભાવ હોવાથી પકાદિ લોભસમુદ્ઘાતનો સમ્ભવ છે. સંભ્યાતી વાર નરકમાં જનારને સંભ્યાતા, અસંભ્યાતી વાર નરકમાં જનારને અસંભ્યાતા અને અનન્ત વાર નરકમાં જનારને અનન્તા હોય છે. અસુરકુમારને અસુરકુમારપણમાં અતીત કાલે અનન્તા સ્પષ્ટ છે. ભવિષ્યકાલે કોઈને હોય છે

અને કોઈને હોતા નથી. તેમાં જે અસુરકુમારના ભવમાં તેના છેલ્લા ભાગે વર્તેતો લોભસમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થવાનો નથી તેમ ત્યાંથી નીકળી ફરીથી પળ અસુરકુમારપણું પામવાનો નથી પણ તુરત અથવા પરંપરાપ મોક્ષે જશે તેને હોતા નથી. જેને હોય છે તેને પણ જઘન્યથી પક, બે કે ત્રણ અને ઉત્કર્ષથી સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા અને અનન્તા હોય છે. તેમાં પૃથ્વી લોભસમુદ્ધાતો જેનું વાકીનું આયુષ ક્ષીણ થયેલું છે એવા અસુરકુમાર-ભવને પ્રાપ્ત થયેલા અને ફરીથી ત્યાં નહિ ઉત્પન્ન થનારને જાણવા. સંખ્યાતાદિનો વિચાર નૈરયિકની પેટે જાણવો. અસુરકુમારને નાગકુમારપણામાં અતીત કાળે લોભસમુદ્ધાતો પૂર્વેની પેટે જાણવા. ભવિષ્ય કાળે કોઈને હોય છે અને કોઈને હોતા નથી. તેમાં જે અસુરકુમારના ભવથી નીકળી નાગકુમારના ભવને પ્રાપ્ત થવાનો નથી તેને હોતા નથી. વાકીનાને હોય છે. જેને હોય છે તેને પણ કદાચિત્ સંખ્યાતા, કદા-ચિત્ અસંખ્યાતા અને કદાચિત્ અનન્તા હોય છે. તેમાં પૃથ્વી નાગકુમારના ભવને પ્રાપ્ત થનારને સંખ્યાતા હોય છે. કારણ કે દેવોને જઘન્ય સ્થિતિમાં પણ સંખ્યાતા લોભસમુદ્ધાતો થાય છે. અસંખ્યાતીવાર પ્રાપ્ત થનારને અસંખ્યાતા અને અનન્તીવાર પ્રાપ્ત થનારને અનન્તા હોય છે. ૫ પ્રમાણે યાવત્ સ્તનિતકુમારપણામાં કહેવું. પૃથ્વીકાયિકપણામાં યાવત્ વૈમાનિકપણામાં જેમ નૈરયિકને કહ્યું તેમ કહેવું. ૫ પ્રમાણે અસુરકુમારની પેટે નાગકુમારાદિને પણ યાવત્ સ્તનિતકુમારને વૈમાનિકપણામાં કહેવું પડેલે વૈમાનિકપણા વિશે સૂત્ર છે ત્યાં સુધી કહેવું. તે આ પ્રમાણે—‘હે ભગવન્ ! હે ભગવન્ ! એક પૃથ્વીકાયિકને નૈરયિકપણામાં કેટલા લોભસમુદ્ધાતો અતીત કાળે થયેલા છે. ઇત્યાદિ. ‘૫ પ્રમાણે એક પૃથ્વીકાયિકને નૈરયિકપણામાં કેટલા લોભસમુદ્ધાતો અતીત કાળે હોય ? ઇત્યાદિ સૂત્ર પણ પૂર્વે કહેલ ભાવ-નાને અનુસારે સ્વયં વિચારું. ૫ પ્રમાણે નૈરયિકાદિના એકવચનના વિષયભૂત ક્રોધાદિસમુદ્ધાતોનો પ્રત્યેક ઢંડકના ચોવીશ પદા ચોવીશ ઢંડક સૂત્રો વડે વિચાર કર્યો.

હવે નૈરયિકાદિના વહુવચનના વિષયભૂત તેજ સસુદ્ધાતોનો વિચાર કરવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે—‘નૈરય્યાણં મંતે’ ઇત્યાદિ. હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને નૈરયિકપણામાં કેટલા ક્રોધસમુદ્ધાતો અતીત કાળે થયેલા છે ? ભગવાન્ કહે છે—‘હે ગૌતમ ! અનન્તા થયેલા છે. કારણ કે સર્વે જીવો ૫ નૈરયિકપણું અનન્તવાર પ્રાપ્ત કરેલું છે. કેટલા ભવિષ્યમાં થવાના છે ? હે ગૌતમ ! અનન્તા થવાના છે. કાર-

૧૫. एतेसि णं भंते ! जीवाणं कोहसमुग्घातेणं मायासमुग्घातेणं लोभसमुग्घातेण य समो-
हयाणं अकसायसमुग्घातेणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा ४ ? गोयमा ! सन्वत्थोवा

૧૫. હે ભગવન્ ! એ ક્રોધસમુદ્ઘાતવાળા, માનસમુદ્ઘાતવાળા અને લોભસમુદ્ઘાતવાળા, અકપાયસ-
મુદ્ઘાતવાળા અને સમુદ્ઘાત રહિત જીવોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, વહુ, તુલ્ય કે વિશેષાધિક છે ? હે ગૌતમ ! સૌથી થોડા

ण के प्रश्न समये वर्तता नैरयिकोमांता घणा नैरयिको अनन्तवार नैरयिकपणु प्राप्त करवाना छे. 'एवं' इत्यादि. ए प्रमाणे-नैरयिकसंबन्धी
सूत्रपाठ वडे चोवीश एवा चोवीश दंडकसूत्रो वडे निरंतर यावत् वैमानिकने वैमानिकपणामां कहेबुं. एटले वैमानिकपणा विशेषे सूत्र
छे त्यां सुधी कहेबुं. ते आ प्रमाणे—हे भगवन् ! वैमानिकोने वैमानिकपणामां केटला क्रोधसमुद्घातो अतीत काले थयेला छे ? हे
गौतम ! अनन्ता थयेला छे. केटला भविष्य काले थवाना छे ? हे गौतम ! अनन्ता थवाना छे. तेनो विचार पूर्वनी पेठे करवो. जेम
क्रोधसमुद्घातो सर्व जीवोमां स्वस्थाने अने परस्थाने अतीत काले अने भविष्यकाले अनन्ता कहेला छे तेम मानादिसमुद्घातो पण
कहेवा. ते प्रमाणे सूत्रकार कहे छे—'एवं' इत्यादि. जे प्रमाणे क्रोधसमुद्घातो कह्या ते प्रमाणे चारेय समुद्घातो स्वस्थाने अने पर-
स्थाने वधेय यावत् लोभसमुद्घात वैमानिकपणामां कह्यो छे त्यां सुधी कहेवा. ते आ प्रमाणे—हे भगवन् ! वैमानिकोने वैमानिकप-
णामां केटला लोभसमुद्घातो अतीत काले थयेला छे ? हे गौतम ! अनन्ता थयेला छे. केटला भविष्य काले थवाना छे ? हे गौतम !
अनन्ता थवाना छे—इत्यादि सुगम छे. ए प्रमाणे नैरयिकादिना बहुवचनना विषयभूत क्रोधादिसमुद्घातो पण प्रत्येक दंडकना चोवीश
एवा चोवीश दंडकसूत्रो वडे विचार्या.

૧૫. હવે ક્રોધાદિ સમુદ્ઘાતોવાળા, તે સિવાયના વીજા અકપાયસમુદ્ઘાતવાળા અને સમુદ્ઘાત રહિત જીવોનું અલ્પવહુત્વ કહેવાની
ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર પ્રથમ સામાન્યપણે જીવ સંબંધે અલ્પવહુત્વ કહે છે—'एतसि णं' इत्यादि. हे भगवन् ! क्रोधसमुद्घातवाळा,

જીવા અકસાયસમુઘાણં સમોહયા, માણસમુઘાણં સમોહયા અણંતગુણા, કોહસમુઘાણં સમોહયા વિસે-
સાહિયા, માયાસમુઘાણં સમોહયા વિસેસાહિયા, લોભસમુઘાણં સમોહયા વિસેસાહિયા, અસમોહયા સંલે-
જ્ઞગુણા । एतेसि णं भंते ! नेरइयाणं कोहससुघातेणं मायाससुघातेणं लोभससुघातेणं समो-
हयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा ४ ? गोयमा ! सव्वत्थोवा नेरइया लोभससुघाएणं समोह-

જીવો અકષાયસમુદ્ઘાતવાળા છે, તેથી માનસમુદ્ઘાતવાળા અનન્તગુણા છે, તેથી ક્રોધસમુદ્ઘાતવાળા વિશેષાધિક છે, તેથી માયાસમુ-
દ્ઘાતવાળા વિશેષાધિક છે, તેથી લોભસમુદ્ઘાતવાળા વિશેષાધિક છે, તેથી સમુદ્ઘાત રહિત સંખ્યાતગુણા છે. हे भगवन् ! ए क्रोध-
समुद्घातवाळा, मानससमुद्घातवाळा, मायाससमुद्घातवाळा, लोभसमुद्घातवाळा अने समुद्घात रहित नैरयिकोमां कोण कोनाथी अ-
ल्प, बहु, तुल्य के विशेषाधिक છે ? हे गौतम ! सौथी थोडा नैरयिको लोभसमुद्घातवाळा છે, તેથી માયાસમુદ્ઘાતવાળા સંખ્યા-

માનસમુદ્ઘાતનાળા, માયાસમુદ્ઘાતવાળા, લોભસમુદ્ઘાતવાળા, અકષાય-કષાય સિવાયના વાકીના સમુદ્ઘાતવાળા અને સમુદ્ઘાતરહિત
જીવોમાં 'કતરે કતરેમ્યોડલ્પા વહ્વો વા' કોણ કોનાથી અલ્પ, વહુ, 'કતરૈસ્તુલ્યાઃ' 'અર્થવશાદ્ વિભક્તિવિપરિણામઃ' અર્થના વશથી વિભક્તિ
વદલાય છે-પ ન્યાયને અનુસરી પંચમી વિભક્તિના સ્થાને ત્રીજી વિભક્તિનો વિપરિણામ થવાથી કોના તુલ્ય છે ૫ અર્થ થાય છે, અને કો-
નાથી વિશેષાધિક છે. ? ५મ ગૌતમે પૂછ્યું, પટલે ભગવાન્ કહે છે--હે ગૌતમ ! સૌથી થોડા જીવો અકષાયસમુદ્ઘાત વહે-કષાય સિવાય
વાકીના વેદનાદિ છ સમુદ્ઘાત વહે સમુદ્ઘાતવાળા હોય છે. કષાય સિવાયના વીજા સમુદ્ઘાત વહે સમુદ્ઘાતવાળા ક્વચિત્-કોદ્દક કાળે
હોય છે. અને તે ઉત્કૃષ્ટ પદે ૫મ કષાયસમુદ્ઘાતવાળાની અપેક્ષા અનન્તમા ભાગે હોય છે, તેથી થોડા છે. તેથી માનસમુદ્ઘાતવાળા
અનન્તગુણા છે. કારણ કે અનન્ત વનસ્પતિ જીવો પૂર્વે ભવના સંવન્ધથી માનસમુદ્ઘાતમાં વર્તતા હોય છે. તેથી ક્રોધસમુદ્ઘાતવાળા વિશે-

યા, માયાસમુદ્ઘાણં સમોહયા સંલેજગુણા, માણસમુદ્ઘાતેણં સમોહયા સંલેજગુણા, કોહસમુદ્ઘાતેણં સમોહયા સંલેજગુણા, અસમોહયા સંલેજગુણા । અસુરકુમારાણં પુચ્છા । ગોયમા ! સંઘ્વત્થોવા અસુરકુમારા કોહસમુદ્ઘાણં સમોહયા, માણસમુદ્ઘાણં સમોહયા સંલેજગુણા, માયાસમુદ્ઘાણં સમોહયા સંલેજગુણા, લોભસમુદ્ઘાણં સમોહયા સંલેજગુણા, અસમોહયા સંલેજગુણા, એવં સંઘ્વદેવા જાવ વેમાણિયા । પુઢવિકાદ્યાણં પુચ્છા । ગોય-

તગુણા છે, તેથી માનસમુદ્ઘાતવાળા સંલ્યાતગુણા છે, તેથી ક્રોધસમુદ્ઘાતવાળા સંલ્યાતગુણા છે, અને તેથી સમુદ્ઘાત રહિત સંલ્યાતગુણા છે. અસુરકુમારો સંઘ્વે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! સૌથી થોડા અસુરકુમારો ક્રોધસમુદ્ઘાતવાળા છે, તેથી માનસમુદ્ઘાતવાળા સંલ્યાતગુણા છે, તેથી માયાસમુદ્ઘાતવાળા સંલ્યાતગુણા છે, તેથી લોભસમુદ્ઘાતવાળા સંલ્યાતગુણા છે અને તેથી સમુદ્ઘાતરહિત સંલ્યાતગુણા છે. એમ સર્વ દેવો યાવત્ વૈમાનિકો જાણવા. પૃથિવીકાયિકો સંઘ્વે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! સૌથી થોડા પૃથિવીકાયિકો માનસ-

પાધિક છે. કારણ કે માનીની અપેક્ષાપ ક્રોધી ઘણા હોય છે. તેથી માયાસમુદ્ઘાતવાળા વિશેષાધિક છે. કારણ કે ક્રોધીની અપેક્ષાપ માયાવી ઘણા છે. તેથી લોભસમુદ્ઘાતવાળા વિશેષાધિક છે. કારણ કે માયાવી કરતાં લોભવાળા ઘણા છે. તેથી કોઈ પણ સમુદ્ઘાત વડે રહિત સંલ્યાતગુણા છે. કારણ કે ચારેય ગતિ પૈકી પ્રત્યેકમાં સમુદ્ઘાતવાળા કરતાં સમુદ્ઘાતરહિત હમેશાં સંલ્યાતગુણા હોય છે. સિદ્ધો પક્ષેન્દ્રિયની અપેક્ષાપ અનન્તમા ભાગે છે માટે તે સમુદ્ઘાતરહિત હોવા છતાં પણ તેનો વિવક્ષા કરી નથી. પણ અલ્પબહુત્વનો ચોવીશ દંડકના ક્રમથી વિચાર કરે છે—‘અપસિ ણં’ इत्यादि सूत्र सुगम છે. પરન્તુ સૌથી થોડા નૈરયિકો લોભસમુદ્ઘાતવાળા છે. કારણ કે નૈરયિકોને ઇદ્ર વસ્તુના સંયોગનો અભાવ હોવાથી પ્રાયઃ લોભસમુદ્ઘાત હોતો નથી. જે કોઈકને હોય છે તેઓ થોડાક હોય છે. માટે વાકીના સમુદ્ઘાતવાળાની અપેક્ષાપ સૌથી થોડા છે. અસુરકુમાર સંઘ્વથી અલ્પબહુત્વના વિચારમાં સૌથી થોડા ક્રોધસમુદ્-

મા ! સર્વવ્યથા પુઢવિકાઙ્યા માણસમુઘાણં સમોહ્યા, કોહસમુઘાણં સમોહ્યા વિસેસાહ્યા, માયાસમુ-
ઘાણં સમોહ્યા વિસેસાહ્યા, લોભસમુઘાણં સમોહ્યા વિસેસાહ્યા, અસમોહ્યા સંલેજગુણા ! एवं जाव
पंचिदियतिरिक्खजोणिया, મનુસ્સા જહા જીવા, ણવરં માણસમુઘાણં સમોહ્યા અસંલેજગુણા !

૧૬. કહ ણં મંતે ! છાઢમત્થિયા સમુઘાયા પન્નત્તા ? ગોયમા ! છ છાઢમત્થિયા સમુઘાયા પન્નત્તા, તંજહા-

મુદ્ધાતવાલા છે, તેથી ક્રોધસમુદ્ધાતવાલા વિશેષાધિક છે, તેથી માયાસમુદ્ધાતવાલા વિશેષાધિક છે, તેથી લોભસમુદ્ધાતવાલા
વિશેષાધિક છે, અને તેથી સમુદ્ધાતરહિત સંલ્યાતગુણા છે, એ પ્રમાણે યાવત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો જાણવા. મનુષ્યો જીવોની જેમ જાણવા.
પરન્તુ માનસમુદ્ધાતવાલા અસંલ્યાતગુણા કહેવા.

૧૬. હે મગવન્ ! કેટલા છાત્રસ્થિક સમુદ્ધાતો કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! છ છાત્રસ્થિક સમુદ્ધાતો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—૧

ઘાતવાલા છે. કારણ કે દેવો વહુલોભવાલા હોય છે અને માનાદિવાલા થોડા હોય છે, તેથી પણ ક્રોધવાલા થોડા હોય છે માટે
ક્ષેપસમુદ્ધાતવાલાની અપેક્ષાપ સૌથી થોડા છે. ‘एवं सर्वदेवो वैमानिको जाणवा’ ‘ए प्रमाणे सर्व देवो यावत् वैमानिको जाणवा’
પટલે અસુરકુમાર સંવન્ધી અલ્પવહુતના પ્રકાર વહે નાગકુમારાર્દિ વધા દેવો વૈમાનિકો સુધી કહેવા. પૃથિવીકાયિકના વિચારમાં
સામાન્યપણે જીવપદને વિશે ભાવના કરી તેમ કરવી. કારણ કે તેનું સમાનપણું છે. ‘एवं जाव’ इत्यादि. ए प्रमाणे-पृथिवीकायिक संबन्धे
કહેલા પ્રકાર વહે યાવત્ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો કહેવા. મનુષ્યો જીવોની પેઠે કહેવા. પરન્તુ અકપાયસમુદ્ધાતવાલાની અપેક્ષાપ માનસમુ-
દ્ધાતવાલા અસંલ્યાતગુણા કહેવા.

૧૬. હવે ‘છાત્રસ્થિક કેટલા સમુદ્ધાતો છે’ યંતુ નિરૂપણ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે—‘કહ ણં મંતે !’ इत्यादि सुगम છે. કોને

વેદનાસમુદ્ઘાએ, કસાયસમુદ્ઘાએ, મારણંતિયસમુદ્ઘાએ, વેડબ્વિયસમુદ્ઘાએ, તેયાસમુદ્ઘાએ, આહારગસમુદ્ઘાતે। નેરદ્યાણં ભંતે! કતિ છાડમતિથયા સમુદ્ઘાયા પન્નત્તા ? ગોયમા ! ચત્તારિ છાડમતિથયા સમુદ્ઘાયા પન્નત્તા, તં-જહા-વેદનાસમુદ્ઘાએ, કસાયસમુદ્ઘાએ, મારણંતિયસમુદ્ઘાએ, વેડબ્વિયંસમુદ્ઘાએ ! અસુરકુમારાણં પુચ્છા । ગો-યમા ! પંચ છાડમતિથયા સમુદ્ઘાયા પન્નત્તા, તંજહા-વેદનાસમુદ્ઘાએ, કસાયસમુદ્ઘાએ, મારણંતિયસમુદ્ઘાએ, વેડ-બ્વિયસમુદ્ઘાએ, તેયસમુદ્ઘાએ। ઇંગિદિયવિગલિંદિયાણં પુચ્છા। ગોયમા ! તિણિણ છાડમતિથયા સમુદ્ઘાયા પન્નત્તા,

વેદના, ૨ કપાય, ૩ મારણાન્તિક, ૪ વૈક્રિય, ૫ તૈજસ અને ૬ આહારકસમુદ્ઘાત. હે ભગવન્ ! નૈરયિકોને કેટલા છાત્રસ્થિક સમુદ્ઘાતો કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! ચાર છાત્રસ્થિક સમુદ્ઘાતો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-વેદના, કપાય, મારણાન્તિક અને વૈક્રિયસમુદ્ઘાત. અસુરકુમાર સંબન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! પાંચ છાત્રસ્થિક સમુદ્ઘાતો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—૧ વેદના, ૨ કપાય, ૩ મારણાન્તિક, ૪ વૈક્રિય અને ૫ તૈજસસમુદ્ઘાત. ઇકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયો સંબન્ધે પૃચ્છા. હે ગૌતમ ! તેઓને ત્રણ છાત્રસ્થિક સમુદ્ઘાતો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—૧ વેદના, ૨ કપાય અને ૩ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત. પરન્તુ વાયુકાયિકોને ચાર સમુદ્ઘાતો કહ્યા

કેટલા છાત્રસ્થિક સમુદ્ઘાતો હોય છે-૫ ચોવીશ વંડકના ક્રમવહે નિરૂપણ કરે છે—‘નેરદ્યાણં’ इत्यादि. નેરયિકોને પ્રથમના ચાર વેદનાદિ સમુદ્ઘાતો હોય છે. કારણ કે તેઓને તૈજસ લબ્ધિ અને આહારક લબ્ધિના અભાવથી તૈજસ સમુદ્ઘાત અને આહારક સમુદ્ઘાતનો અસંભવ છે. અસુરકુમારાદિ વધાય વેદોને આહારક સમુદ્ઘાત સિવાય વાકીના પાંચ સમુદ્ઘાતો હોય છે. કારણ કે તેઓને તૈજસલબ્ધિ હોવાથી તૈજસ સમુદ્ઘાતનો પણ સંભવ છે. પરન્તુ જે આહારક સમુદ્ઘાત છે તે તેને સંભવતો નથી, કારણ કે ચૌદ

તંજહા-વેદનાસમુદ્ધાએ, કસાયસમુદ્ધાએ, મારણંતિયસમુદ્ધાએ, ણવરં વાહકાહ્યાણં ચત્તારિ સમુદ્ધાયા પન્નત્તા, તંજહા-વેદનાસમુદ્ધાએ, કસાયસમુદ્ધાએ, મારણંતિયસમુદ્ધાએ, વેડબ્બિયસમુદ્ધાએ, તેયગસમુદ્ધાએ । મણૂસાણં કતિ છાહમત્થિયા સમુદ્ધાયા પન્નત્તા ! ગોયમા ! છ છાહમત્થિયા સમુદ્ધાયા પન્નત્તા, તંજહા-વેદનાસમુદ્ધાએ, કસાયસમુદ્ધાએ, મારણંતિયસમુદ્ધાએ, વેડબ્બિયસમુદ્ધાએ, તેયગસમુદ્ધાએ, આહારગસમુદ્ધાએ ।

છે. તે આ પ્રમાણે-૧ વેદના, ૨ કપાય, ૩ મારણાન્તિક અને ૪ વૈક્રિયસમુદ્ધાત. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો સંબન્ધે ધૃષ્ટ્થા. હે ગૌતમ ! તેઓને પાંચ છાન્નસ્થિક સમુદ્ધાતો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-૧ વેદના, ૨ કપાય, ૩ મારણાન્તિક, ૪ વૈક્રિય, ૫ તૈજસ સમુદ્ધાત. મનુ-બ્યોને કેટલા છાન્નસ્થિક સમુદ્ધાતો છે ? હે ગૌતમ ! છ છાન્નસ્થિક સમુદ્ધાતો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-૧ વેદના, ૨ કપાય, ૩ મારણાન્તિક, ૪ વૈક્રિય, ૫ તૈજસ, અને ૬ આહારક સમુદ્ધાત.

પૂર્વના જ્ઞાનના અભાવથી અને ભવરૂપ હેતુથી તેઓને આહારક લબ્ધિનો અભાવ છે. વાયુકાય સિવાય પંચેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિયોને પ્રથમના વેદના, કપાય અને મરણરૂપ ત્રણ સમુદ્ધાતો હોય છે. કારણ કે તેઓને વૈક્રિય, આહારક અને તેજોલબ્ધિનો અભાવ હોવાથી તે સંબન્ધી સમુદ્ધાતોનો અસંભવ છે. વાયુકાયિકોને પૂર્વના ત્રણ સમુદ્ધાતો અને વૈક્રિયસહિત ચાર સમુદ્ધાતો હોય છે. કારણ કે તેઓમાં વાદર પર્યાપ્તને વૈક્રિય લબ્ધિનો સંભવ હોવાથી વૈક્રિય સમુદ્ધાતનો પણ સંભવ છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને આહારક સમુદ્ધાત સિવાયના વાકીના પાંચ છાન્નસ્થિક સમુદ્ધાતો છે. જે આહારક સમુદ્ધાત છે તે તેઓને સંભવતો નથી, કારણ કે ચૌદ પૂર્વના જ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી તેઓને આહારક લબ્ધિનો અસંભવ છે. મનુબ્યોને છ પ સમુદ્ધાતો હોય છે. કારણ કે મનુબ્યમાં સર્વે ભાવનો સંભવ છે પ પ્રમાણે જેઓને જેટલા છાન્નસ્થિક સમુદ્ધાતો છે તેઓને તેટલા કહ્યા.

૧૭. જીવે નં ભંતે ! વેદનાસમુદ્ધાણં સમોહતે, સમોહણિતા જે પોગલે નિચ્છુભતિ, તેહિ નં ભંતે ! પોગ-
છેહિં કેવઈતે ચેત્તે અફુણ્ણે, કેવતિતે ચેત્તે ફુડે ? ગોયમા ! સરીરપ્પમાણમેત્તે વિકલંભવાહલ્લેખં નિયમાછદ્ધિસિં
એવતિતે ચેત્તે અફુણ્ણે, એવતિતે ચેત્તે ફુડે ! સે નં ભંતે ! ચિત્તે કેવતિકાલસ્સ અફુણ્ણે, કેવતિકાલસ્સ ફુડે ?
ગોયમા ! એગસમહણ વા દુસમહણ વા તિસમહણ વા વિગહેણં એવતિકાલસ્સ અફુણ્ણે, એવહયકાલસ્સ ફુડે !
તે નં ભંતે ! પોગલે કેવતિકાલસ્સ નિચ્છુભતિ ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોસુહુત્તસ્સ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોસુહુ-

૧૭. હે ભગવન્ ! વેદના સમુદ્ધાત વડે સમગ્રહત-સમુદ્ધાતવાલો જીવ વેદના સમુદ્ધાત કરીને જે પુદ્ગલોને વહાર કાઢે છે, તે
પુદ્ગલો વડે કેટલું ક્ષેત્ર આપૂર્ણ-વ્યાપ્ત હોય ? કેટલું ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ-સ્પર્શલું હોય ? હે ગૌતમ ! અવશ્ય છું દિશામાં વિસ્તાર અને જાડા-
ઈમાં શરીર પ્રમાણ માત્ર ક્ષેત્ર છે, એટલું ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત હોય, એટલું ક્ષેત્ર સ્પર્શલું હોય. હે ભગવન્ ! તે ક્ષેત્ર કેટલા કાલે આપૂર્ણ-વ્યાપ્ત
હોય ? કેટલા કાલે સ્પર્શલું હોય ? હે ગૌતમ ! એક સમયની, બે સમયની કે ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિ વડે જેટલું ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત થાય
તેટલું ક્ષેત્ર એટલા કાલે વ્યાપ્ત હોય, એટલા કાલે સ્પર્શલું હોય. હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલો કેટલા કાલે વહાર કાઢે ? હે ગૌતમ ! જઘન્ય-

૧૭. હવે જે સમુદ્ધાતમાં વર્તેતો જીવ જેટલા ક્ષેત્રને સમુદ્ધાતના વશથી તે તે પુદ્ગલો વડે વ્યાપ્ત કરે તેનું નિરૂપણ કરે છે—‘જીવે
નં ભંતે !’ इत्यादि. હે ભગવન્ ! ‘નં’ વાક્યચંદ્રિકામાં વપરાય છે, જીવ વેદના સમુદ્ધાત વડે સમગ્રહત-સમુદ્ધાતવાલો થાય છે, એટલે
વેદનાસમુદ્ધાત કરે છે, સમુદ્ધાત કરીને પોતાના શરીરમાં રહેલા જે વેદનાયોગ્ય પુદ્ગલોને ‘નિચ્છુભદ્ધ’-નિશ્ચિપતિ-વહાર કાઢે છે-આ
ત્માથી જુદા કરે છે, તે પુદ્ગલો વડે કેટલું ક્ષેત્ર આપૂર્ણ-વ્યાપ્ત હોય ? તે વ્યાપ્તપણું વચ્ચે કેટલાપણું આકાશપ્રદેશનો સ્પર્શ ન હોય તો

તત્સસ ! તે ણં મંતે ! પોગલા નિચ્છદા સમાણા જાતિં તત્થ પાણાતિં મૂયાતિં જીવાતિં સત્તાતિં અભિહ્ણંતિ
વત્તેતિ લેસેતિ સંઘાંતિ સંઘદ્ધેતિ પરિતાવેતિ કિલામંતિ ઉદ્ધેતિ, તેહિંતો ણં મંતે ! સે જીવે કત્તિકિરિય ? ગોય-
મા ! સિય ત્તિકિરિય, સિય ચડકિરિય, સિય પંચકિરિય ! તે ણં મંતે ! જીવા તાતો જીવાઓ કત્તિકિરિયા ? ગો-
યમા ! સિય ત્તિકિરિયા, સિય ચડકિરિયા, સિય પંચકિરિયા ! સે ણં મંતે ! જીવે તે ય જીવા અણેસિં જીવાણં

થી અન્તર્મુહૂતે અને ઉત્કર્ષથી પણ અન્તર્મુહૂતે બહાર કાઢેલા તે પુદ્ગલો હોય તે ત્યાં રહેલા જે પ્રાણો, ભૂતો,
જીવો અને સત્ત્વોને હોળે, વર્તયન્તિ-ફેરવે, કાંઈક સ્પર્શ કરે, એકઠા કરે, વિશેષ એકઠા કરે, પરિતાપ-પીડા ઉત્પન્ન કરે, ક્લાન્ત-
મૂઢિત-કરે અને જીવિતથી રહિત કરે, તે જીવોને આશ્રયી તે પુદ્ગલોથી વેદના સમુદ્ઘાતવાળો તે જીવ કેટલી ક્રિયાવાળો હોય ? હે
ગૌતમ ! કદાચ ત્રણ ક્રિયાવાળો હોય, કદાચ ચાર ક્રિયાવાળો હોય અને કદાચ પાંચ ક્રિયાવાળો હોય. હે ભગવન્ ! તે જીવો વે-

પણ વ્યવ્યહારથી કહેવાય, તે માટે કહે છે કે—‘કિયત્ ક્ષેત્ર સ્પર્ષં’ કેટલું ક્ષેત્ર સ્પર્શેલું હોય ? પટલે દરેક આકાશપ્રદેશને વ્યાપ્ત કરવા
વડે સ્પર્શેલું હોય ? એ પ્રમાણે ગૌતમે પ્રશ્ન કર્યો પટલે ભગવાન્ કહે છે—‘સરીર’ इत्यादि. ‘નિયમાત્-અવશ્ય’ ‘છદિસિ’ છ વિશાઓ આપૂર્ણ
-વ્યાપ્ત થાય અને તેનો સ્પર્શ થાય તેમ વિક્રમ-વિસ્તારથી અને વાહલ્ય-પિંડથી-જાડાથી શરીરપ્રમાણ માત્ર ક્ષેત્ર, પટલે જેટલો પોતાના
શરીરનો વિસ્તાર અને જેટલી જાડાઈ હોય તેટલું ક્ષેત્ર આપૂર્ણ-વ્યાપ્ત થયેલું અને સ્પર્શેલું હોય છે. તેને નિગમન દ્વારા કહે છે—‘એવદ્દ
એતે અફુણ્ણે, પચ્છપ્પ એતે ફુદ્ધે’ इति. પટલું ક્ષેત્ર આપૂર્ણ-વ્યાપ્ત થયેલું હોય અને પટલું ક્ષેત્ર સ્પર્શેલું હોય. અહીં વેદનાસમુદ્ઘાત
અધિક વેદનાથી થાય છે અને અધિક વેદના લોકના નિષ્કુટ-ગવાક્ષ જેવા પ્રાન્ત ભાગમાં જીવોને હોતી નથી, કારણ કે તેઓ ઉપ-
દ્રવરહિત સ્થાનમાં રહે છે. પરન્તુ ત્રસનાડીની અંદર અધિક વેદના હોય છે. કારણ કે ત્યાં અન્ય નિમિત્તે વેદનાની ઉદીરણાનો સંભવ

પરંપરાઘાણં કતિકિરિયા ! ગોયમા ! તિકિરિયાવિ ચઝકિરિયાવિ પંચકિરિયાવિ ।

દના સમુદ્ઘાતવાળા તે જીવને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય ? હે ગૌતમ ! કદાચ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચ ચારક્રિયાવાળા અને કદાચ પાંચક્રિયાવાળા હોય. હે ભગવન્ ! તે જીવ અને તે જીવો અન્ય જીવોના પરંપરાય આઘાત વડે કેટલી ક્રિયાવાળા હોય ? હે ગૌતમ ! ત્રણક્રિયાવાળા પણ હોય, ચારક્રિયાવાળા પણ હોય અને પાંચક્રિયાવાળા પણ હોય.

છે, અને ત્યાં છ વિશાનો પણ સંભવ છે. માટે 'અવશ્ય છ વિશા' એમ કહ્યું છે. જો એમ ન હોત તો 'સિય તિવિસિ, સિય, ચઝવિસિ સિય પંચવિસિ-કદાચ ત્રણ વિશા, કદાચ ચારવિશા અને કદાચ પાંચ વિશા' એમ કહ્યું હોત.

એવું 'પોતાના શરીર પ્રમાણ જેનો વિસ્તાર અને જાડાઈ છે' એવું ક્ષેત્ર [તે પુત્રલો વડે] વ્યાપ્ત થયેલું અને સ્પર્શેલું વિગ્રહગતિમાં જીવની ગતિને આશ્રયી કેટલે દુર સુધી હોય અને કેટલા કાળ સુધી હોય એવું નિરૂપણ કરવા માટે કહે છે- 'સે ણં ભંતે' ! 'સે' અર્થે અહીં પ્રાકૃત દોવાથી ત્રીજી વિમક્તિના અર્થમાં છઠ્ઠી વિમક્તિ છે. પટલે કેટલા કાળે વ્યાપ્ત થાય અને કેટલા કાળે સ્પર્શેલું હોય ? તાત્પર્ય એ છે કે પોતાના શરીરપ્રમાણ જેનો વિસ્તાર અને જાડાઈ છે એવું ક્ષેત્ર વિગ્રહગતિમાં જીવની ગતિને આશ્રયી નિરંતર-ભરેલું અને સ્પર્શેલું કેટલા કાળસુધી હોય ? ભગવાન્ કહે છે- 'હે ગૌતમ ! એક સમયની, બે સમયની અને ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિ વડે આપૂર્ણ-ભરેલું અને સ્પર્શેલું હોય. તાત્પર્ય એ છે કે એક સમય, બે સમય, અને ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિ વડે જેટલું ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત થાય પટલે દુર સુધી વિસ્તાર અને જાડાઈમાં પોતાના શરીર પ્રમાણ ક્ષેત્ર વેદના ઉત્પન્ન કરવાને યોગ્ય પુત્રલો વડે આપૂર્ણ-ભરેલું જીવની ગતિને આશ્રયી પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી એ સંબંધે ઉત્કર્ષથી ત્રણ સમયના વિગ્રહ વડે જેટલું ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત કરાય પટલું ક્ષેત્ર આત્માથી જુદા થયેલા વેદના ઉત્પન્ન કરવાને યોગ્ય પુત્રલો વડે આપૂર્ણ-ભરેલું હોય છે. અહીં ચાર સમયની અને પાંચ સમયની વિગ્રહગતિ સંભવે છે, તો પણ વેદના સમુ-

દુઘાત પ્રાયઃ વીજાપ ઉત્પન્ન કરેલો વેદના વહે થાય છે, અને વીજાપ ઉત્પન્ન કરેલી વેદના ત્રસનાડીમાં રહેલા જીવને હોય છે તેની વહાર રહેલાને હોતી નથી. ત્રસનાડીમાં રહેલાને વિગ્રહગતિ ઉત્કર્ષથી પળ ત્રણ સમયની હોય છે માટે ઉત્કર્ષથી પળ ‘ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિ વહે’ એમ કહ્યું છે. પરંતુ ચાર સમયની અને પાંચ સમયની કહી નથી. ઉપસંહાર વાક્ય કહે છે-‘એવમ્બયકાલસ્સ અફુળ્લો, એવમ્બયકાલસ્સ ફુલ્લે’-પટલા કાળે આપૂર્ણ-ભરેલું અને પટલા કાળે સ્પર્શેલું હોય છે.’ પટલા વહે તે ક્ષેત્ર ઉત્કર્ષથી પળ ત્રણ સમયપ્રમાણ કાળ વહે ભરેલું અને પટલા કાળવહે સ્પર્શેલું હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે વિગ્રહગતિમાં ઉત્કર્ષથી ત્રણ સમય સુધી અને ત્રણ સમયોવહે જેટલું ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત કરાય પટલી સીમાને વ્યાપીને વિસ્તાર અને જાડાઈમાં પોતાના શરીર પ્રમાણ ક્ષેત્ર વેદના ઉત્પન્ન કરવાને યોગ્ય પુદ્ગલો વહે ભરેલું અને સ્પર્શેલું જીવની ગતિને આશ્રયી વ્યાપ્ત થાય છે. અથવા ‘કેવમ્બકાલસ્સ’ અહીં છઠ્ઠી વિભક્તિનો જ વ્યાખ્યા કરવી. તેથી પોતાના શરીર પ્રમાણ જેનો વિસ્તાર અને જાડાઈ છે એવું ક્ષેત્ર વેદના ઉત્પન્ન કરવાને યોગ્ય પુદ્ગલો વહે વ્યાપ્ત અને ભરેલું જીવની વિગ્રહગતિને આશ્રયી કેટલા કાળ સંવન્ધી હોય છે-પટલે કેટલા કાળ સુધી પ્રાપ્ત થાય ? ભગવાન્ કહે છે-‘એક સમય, બે સમય અને ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિવહે ભરેલું અને સ્પર્શેલું ‘લભ્યતે’ લાભે છે એ વાક્યનો અધ્યાહાર કરવો. તેથી પટલા વહે ઉત્કર્ષથી ત્રણ સમય પ્રમાણ કાળ સંવન્ધી પટલે ત્રણ સમયપર્યન્ત ઉપર કહેલા પ્રમાણવાલું ક્ષેત્ર વેદના ઉત્પન્ન કરવાને યોગ્ય પુદ્ગલો વહે આપૂર્ણ-ભરેલું અને પટલા કાળ સુધી સ્પર્શે કરાયેલું છે.

હવે જેટલા કાળ સુધી વેદના ઉત્પન્ન કરવાને યોગ્ય પુદ્ગલોને વહાર કાઢે તેટલા કાળનું પ્રમાણ વતાવવા માટે સૂત્રકાર કહે છે-‘તેણં મંતે’ ! इत्यादि. ‘હે મદન્ત’ !-પરમ કલ્યાણના યોગવાળા, અથવા પરમ સુખના યોગવાળા હે ભગવાન્ ! તે વેદના ઉત્પન્ન કરવાને યોગ્ય પુદ્ગલોને કેટલા કાળ સુધી વહાર કાઢે છે ? કેટલા કાળ સુધી વેદના ઉત્પન્ન કરવા યોગ્ય પુદ્ગલોને વિસ્તારે છે ? ભગવાન્ કહે છે-જગન્યથી અન્તર્મુહર્તકાલ સુધી અને ઉત્કર્ષથી પળ અન્તર્મુહર્ત સુધી વહાર કાઢે છે. પરંતુ ઉત્કર્ષથી કંઈક મોટા અન્તર્મુહર્તકાલ સુધી વિસ્તારે છે એમ સમજવું. તાત્પર્ય એ છે કે જે પુદ્ગલો જગન્યથી અને ઉત્કર્ષથી અન્તર્મુહર્ત સુધી વેદના ઉત્પન્ન કરવાને

સમર્થ છે તે પુદ્ગલોને તે તે પ્રકારે વેદનાથી પીડિત થયેલો જીવ પોતાના શરીરમાં રહેલાં પોતાના શરીરથી વહાર આત્મપ્રદેશોથી જુદા કરે છે, વિસ્તારે છે. જેમ અત્યંત વાહજ્વરથી પીડિત થયેલો સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોને વહાર કાઢે છે. આ પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે. 'તે ણં મંતે' ! ઇત્યાદિ. હે ભગવન્ ! વહાર વિસ્તારેલા શરીરની સાથે સંબંધવાળા કે સંબંધ વહારે પુદ્ગલો 'જાઈ તથ' પ્રાકૃત હોવાથી પુંલિંગ છતાં પણ નપુંસક લિંગમાં વપરાયેલ છે. જે ત્યાં વેદનાસમુદ્ધાતવાળા પુરુષના સંબંધવાળા ક્ષેત્રમાં રહેલા વેદિન્દ્રિય, તેદિન્દ્રિય અને ચરિન્દ્રિય શંખ, કીડી, માછી વગેરે પ્રાણોને, ભૂત-ચનસ્પતિઓને, જીવ-ગરોળી સાપ વગેરે પંચેન્દ્રિયોને, સત્ત્વ-વાકીના પૃથિવી-કાયાદિને 'અભિચ્છન્તિ' સામા આવતાં હોય છે. 'વર્તયન્તિ' - ફેરવે છે - ગોળ ફેરવે છે, 'લેશયન્તિ' - કંઈક સ્પર્શ કરે છે, 'સંધાતયન્તિ' - પરસ્પર પકડા કરે છે. સંઘટ્ટયન્તિ-વિશેષતઃ સંધાતરૂપે જથ્થારૂપે કરે છે. પરિતાપયન્તિ-પીડા કરે છે. ફલમયન્તિ-ફલન્ત-મૂહિત કરે છે. અપદ્રાવયન્તિ-જીવિતથી જુદા કરે છે, તે પ્રાણાદિને આશ્રયી તે પુદ્ગલોથી હે ભગવન્ ! તે વેદનાસમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલો જીવ કેટલી ક્રિયાવાળો કહ્યો છે ? ભગવાન્ કહે છે - 'સિય તિક્કિરિય' ઇત્યાદિ. સ્યાત્ શબ્દ કથંચિત્ વાચી છે. કથંચિત્-ક્યારેક કોઈક જીવને આશ્રયી ત્રણ ક્રિયાવાળો હોય. તાત્પર્ય પ છે કે જ્યારે કોઈ જીવોને સર્વથા પરિતાપ કે જીવિતથી જુદા ન કરે ત્યારે સર્વથા ત્રણ ક્રિયાવાળો જ હોય. જ્યારે કોઈને પરિતાપ-પીડા આપે કે મરણ પમાડે ત્યારે પણ જેઓને આવાધા-પીડા કરતો નથી તેની અપેક્ષાપ ત્રણ ક્રિયાવાળો જ હોય. 'સિય ચરિક્કિરિય' કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળો હોય' પટલે કોઈને પીડા કરે ત્યારે તેની અપેક્ષાપ ચાર ક્રિયાવાળો હોય, અને કોઈને જીવિત રહિત કરે ત્યારે તેની અપેક્ષાપ પાંચ ક્રિયાવાળો હોય.

હવે તેજ પ્રસ્તુત વેદનાસમુદ્ધાતવાળા જીવને આશ્રયી તે વેદનાસમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલ પુરુષના પુદ્ગલ વડે સ્પર્શ કરાયેલા જીવોની ક્રિયાઓનું નિરૂપણ કરે છે - 'તે ણં મંતે' ! ઇત્યાદિ. હે ભગવન્ ! 'તે વેદનાસમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલ પુરુષના પુદ્ગલો વડે સ્પર્શ કરાયેલા જીવો 'તાઓ જીવાઓ' વેદનાસમુદ્ધાતવાળા જીવથી, અહીં ગમ્યમાન યજ્ઞપ્રત્યયન્ત ક્રિયાના કર્મ અને અધિકરણમાં પંચમી થાય છે, તેથી અહીં પંચમી વિભક્તિ થયેલી છે. તેનો આ અર્થ છે - તે વેદના સમુદ્ધાતવાળા જીવને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાળા

१८. नेरइए णं भंते ! वेदनासमुद्घाएणं समोहते, एवं जहेव जीवे, णवरं नेरइयाभिलावो, एवं निरवसेसं जाव वेमाणिते । एवं कसायसमुद्घातोवि भाणितव्वो । जीवे णं भंते ! मारणंतियसमुद्घातेणं समोहणइ, स-

१८. हे भगवन् ! वेदनासमुद्घात वडे समुद्घातवाळो नैरयिक-इत्यादि जेम जीव संबन्धे कहुं छे तेम कहेवुं. परन्तु नैरयिक संबन्धे पाठ कहेवो. ए प्रमाणे वधुं वैमानिक सुधी कहेवुं. एम कषायसमुद्घात संबन्धे पण कहेवुं. हे भगवन् ! जीव मारणान्तिक समु-

कह्या छे ? भगवान् कहे छे-हे गौतम ! 'कदाचित् त्रण क्रियावाळा होय' पटले ज्यारे तेओ वेदनासमुद्घातवाळाने कांई पण पीडा उत्पन्न करवाने समर्थ न थाय त्यारे त्रण क्रियावाळा होय. ज्यारे तेने पीडा करे त्यारे कदाचित् चार क्रियावाळा होय. कारण के शरीरवडे स्पर्श करयेला वींछी वगेरे पीडा करता देखाय छे. ज्यारे तेने जीवितथी पण रहित करे त्यारे तेओ कदाचित् पांचक्रियावाळा होय, शरीर वडे स्पर्श करता सर्पादि जवितथी रहित करता देखाय छे ए प्रत्यक्ष सिद्ध छे.

हवे ते वेदनासमुद्घातवाळा जीव वडे हिंसा करता जीवोथी बीजा जीवोने हिंसा कराय अने ते बीजा जीवो वडे हिंसा करता वेदनासमुद्घातवाळा जीव वडे जेओनी हिंसा कराय छे ते जीवोने आशयी ते वेदनासमुद्घातवाळा जीवनी अने ते समुद्घातने प्राप्त थयेल जीवना पुद्गलवडे स्पर्श करयेला जीवोनी क्रियाओनुं निरूपण करवा माटे कहे छे- 'से णं भंते ! जीवे ते य जीवा' इत्यादि. हे भगवन् ! 'से' ते प्रस्तुत वेदनासमुद्घातने प्राप्त थयेलो जीव अने वेदनासमुद्घातवाळा जीवना पुद्गलो वडे स्पर्श करयेला जीवो अन्य जीवोना उपर बतावेल प्रकारे परंपराघात वडे कैटली क्रियावाळा कहा छे ? भगवान् कहे छे-हे गौतम ! कदाच त्रण क्रियावाळा होय-इत्यादिनो पूर्वनी पेठे विचार करवो,

१८. एज वेदनासमुद्घातनो उपर कहेला प्रकार वडे चोवीश दंडकमां विचार करता सूत्रकार कहे छे- 'नेरइए णं भंते' । इत्यादि. ए प्रमाणे उपर कहेला प्रकार वडे जेम पूर्व सामान्यपणे जीवोने वेदनासमुद्घातने आशयी विचार कर्यो तेम नैरयिकनो पण करवो.

મોહણિતા જે પોગલે ગિચ્છુભતિ તેહિ નં ભંતે ! પોગલેહિં કેવતિતે લેત્તે અપ્પુણે, કેવતિતે લેત્તે ફુડે ! ગો-
યમા ! સરીરપ્પમાણમેત્તે ચિક્કલંભવાહલ્લેણં, આયામેણં જહણેણં અંગુલસ્સ અસંલેજ્જતિભાગં ઉચ્ચકોસેણં અસંલે-
જ્જાતિં જોયણાતિં એગદિસિં એવતિતે લેત્તે અપ્પુણે, એવતિએ લેત્તે ફુડે ! સે નં ભંતે ! લેત્તે કેવતિકાલસ્સ અપ્પુ-
ણે કેવતિકાલસ્સ ફુડે ? ગોયમા ! એગસમહણ વા હુસમહણ વા તિસમહણ વા ચહસમહણ વા વિગગહેણં
એવતિકાલસ્સ અપ્પુણે, એવતિકાલસ્સ ફુડે, સેસં તં ચેવ જાવ પંચકિરિયાવિ ! એવં નેરહણવિ, ણવરં આયામેણં

દુઘાત કરે છે અને સમુદ્ઘાત કરીને જે પુદ્ગલોને વહાર કાઢે છે, હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલો વડે કેટલું ક્ષેત્ર આપૂર્ણ—વ્યાપ્ત હોય ? કેટલું
ક્ષેત્ર સ્પર્શેલું હોય ? હે ગૌતમ ! વિસ્તાર અને જાડાહમાં શરીરપ્રમાણ તથા લંબાહમાં જઘન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ
અને ઉત્કર્ષથી એક દિશામાં અસંખ્યાતા યોજન સુધી એટલું ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત હોય, એટલું ક્ષેત્ર સ્પર્શેલું હોય. હે ભગવન્ ! તે ક્ષેત્ર કેટલા
કાલે વ્યાપ્ત હોય, કેટલા કાલે સ્પર્શેલું હોય ? હે ગૌતમ ! એક સમયની, વે સમયની, ત્રણસમયની અને ચાર સમયની વિગ્રહગતિ
વડે જેટલું ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત થાય તેટલું એટલા કાલે વ્યાપ્ત હોય, એટલા કાલે સ્પર્શેલું હોય. વાકી વધું 'યાવત્ પાંચ ક્રિયાવાલાં હોય' ત્યાં

પરન્તુ જીવના પાઠને સ્થાને નૈરયિકનો પાઠ ઉચ્ચારવો. જેમકે 'હે ભગવન્ ! વેદનાસમુદ્ઘાત વડે સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયેલો નૈરયિક
સમુદ્ઘાત કરીને જે પુદ્ગલોને વહાર કાઢે છે, આત્માથી જુદા કરે છે—ઇત્યાદિ. વધું એ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી કહેલું.
પટલે નૈરયિકને કહેલા પ્રકાર વડે વાકીના પાઠ સ્થાનોમાં પોતપોતાના વંડકના પાઠપૂર્વક વધું વૈમાનિકો સુધી પટલે
વૈમાનિકના પાઠ સુધી કહેલું. એમ વેદનાસમુદ્ઘાત કહ્યો. હવે સમાન વક્તવ્યતા હોવાથી કપાયસમુદ્ઘાતને અતિદેશ-સમા-

જહળળેણં સાહરેણં જોયણસહસં, ઉવ્કોસેણં અસંખેજ્ઞાતિં જોઅણાતિં ઇગદિસિં એવતિતે સ્વેત્તે અપ્પુણ્ણે, એવતિતે સ્વિત્તે ફુલે, વિગ્ગહેણં ઇગસમહિણ વા દુસમહિણ વા તિસમહિણ વા, નવરં ચડસમતિણ વા ન ભન્નતિ, સેસં તં વેવ

સુધી તેમજ જાણું. એ પ્રમાણે નૈરયિક પણ જાણવો. પરંતુ લંબાઈમાં જઘન્યથી કાંઈક અધિક હજાર યોજન અને ઉત્કર્ષથી અસંખ્યતા યોજન સુધી એક દિશામાં ઇટલું ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત હોય, ઇટલું ક્ષેત્ર સ્પર્શેલું હોય. અને તે એક સમયની, બે સમયની અને ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિ વડે કહેવું. પરંતુ ચાર સમયની વિગ્રહગતિ વડે ન કહેવું. બાકી બધું 'યાવત્ પાંચ ક્રિયાવાળા પણ હોય' ત્યાં સુધી તેમજ જાણવું, અસુરકુમારને જેમ જીવપદમાં કહ્યું છે તેમ કહેવું. પરંતુ નૈરયિકની પેઠે વિગ્રહગતિ ત્રણ સમયની જાણવી. બાકી બધું નાગકુ-

નપ્પે કહેવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે—'પવં કસાયસમુદ્ધાઓ વિ ભાણિયવ્વો' પમ કપાયસમુદ્ધાત પણ કહેવો. ઇટલે વેદનાસમુદ્ધાત સંવન્ધી પ્રકાર વડે સામાન્યપણે જીવપદમાં અને ધોવીશ વંડકના અનુક્રમથી કપાયસમુદ્ધાત પણ કહેવો. તે આ પ્રમાણે—'હે ભગવન્ ! હે ભગવન્ ! કપાયસમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલો જીવ કપાયસમુદ્ધાત કરીને જે પુદ્ગલો વહાર કાઢે છે' ઇટલે શરીરમાં રહેલા જે પુદ્ગલો કપાયસમુદ્ધાત વડે ઉત્પન્ન થયેલ પ્રયત્ન વિશેષથી પોતાના શરીરથી વહાર આત્મપ્રવેશોથી પણ જુદા કરે છે, 'હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલો વડે કેટલું ક્ષેત્ર આપૂર્ણ-વ્યાપ્ત હોય અને કેટલું ક્ષેત્ર સ્પર્શેલું હોય ? હે ગૌતમ ! અવશ્ય છ દિશામાં વિસ્તાર અને જાડાઈ વડે શરીરપ્રમાણ ક્ષેત્ર છે, ઇટલું વ્યાપ્ત હોય, ઇટલું ક્ષેત્ર સ્પર્શેલું હોય. પ્રથમ કપાયસમુદ્ધાત ત્રસજીવોને થાય છે. કારણ કે તેઓને જ અત્યંત તીવ્ર અધ્યવસાયનો સંભવ છે. પક્ષેન્દ્રિયોને તો પૂર્વે ભવના સંવન્ધથી કપાયસમુદ્ધાત હોય છે. ત્રસ જીવો ત્રસનાડીમાં હોય છે પણ તેની વહાર હોતા નથી, અને ત્રસનાડીમાં રહેલો પોતાના શરીરપ્રમાણ જેનો વિસ્તાર અને જાડાઈ છે એવા ક્ષેત્રને આત્માથી જુદા પહેલા પુદ્ગલો વડે લોકાન્ત નિષ્કુટ રહિત હોવાથી છ પ દિશામાં વ્યાપ્ત કરે છે, સ્પર્શે છે તે અવશ્ય ઘટે છે. માટે 'નિયમા છદિસિં' અવશ્ય છ દિશામાં

જાવ પંચકિરિયાચિ । અસુરકુમારસ્સ જહા જીવપદે, ણવરં વિગ્ગહો તિસમહઓ જહા નેરહયસ્સ, સેસં તં ચેવ જહા અસુરકુમારે, एवं जाव वेमाणिते, णवरं एगिंदिये जहा जीवे निरवसेसं ।

મારાદિને કહેહું. વાકી બધું જેમ અસુરકુમાર સંવન્ધે કહું તેમ કહેહું. એ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી જાણહું. પરન્તુ એકેન્દ્રિયને જીવની પેઠે બધું કહેહું.

પમ કહું છે. 'તેટલું ક્ષેત્ર આપૂર્ણ-વ્યાપ્ત થયેલું પટલું ક્ષેત્ર સ્પર્શેલું છે.' इत्यादि वधुं समान છે.

હવે મરણસમુદ્ધાત સંવન્ધે કહેવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે—'જીવે ણં મંતે ! મારણંતિયસમુઘાપણં' इत्यादि पूर्ववत् જાણહું. મારણાન્તિક સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલો કોઈ જીવ મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કરી તૈજસાદિશરીરના અન્તર્ગત જે પુદ્ગલોને નિષ્ક્રુમ્મહ-વહાર કાઢે છે, આત્મપ્રદેશોથી જુદા કરે છે, તે પુદ્ગલો વડે હે ભગવન્ ! કેટલું ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત હોય ? ભગવાન્ કહે છે— હે ગૌતમ ! વિસ્તાર અને જાડાઈમાં પોતાના શરીરપ્રમાણ તથા લંબાઈમાં જઘન્યથી પોતાના શરીર કરતાં અધિક અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ ક્ષેત્ર હોય, જ્યારે તેટલા માત્ર ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે જાણહું અને ઉત્કર્ષથી અસંખ્યાતા યોજન પ્રમાણ સમજહું. એ જ્યારે તેટલા ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે અથવા વીજી રીતે જાણી લેહું. તે એક દિશામાં હોય પણ વિદિશામાં ન હોય, કારણ કે સ્વભાવથી જીવ પ્રદેશના ગમનનો દિશામાં સંભવ છે. પટલું ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત થાય છે, પટલું ક્ષેત્ર સ્પર્શેલું હોય છે. કારણ કે જઘન્યથી અને ઉત્કર્ષથી આત્મપ્રદેશો વડે પટલા ક્ષેત્રનું વ્યાપ્ત થવું સંભવે છે. હવે વિગ્રહગતિને આશ્રયી વ્યાપ્ત થવાના અને સ્પર્શના કાલનું પ્રમાણ કહે છે—'સે ણં મંતે' ! इत्यादि. હે ભગવન્ ! તે ક્ષેત્ર કેટલા કાળે વ્યાપ્ત થાય ? इत्यादि. ઉત્કર્ષથી લંબાઈમાં હમણાં જેનું પ્રમાણ કહું છે પહું તે ક્ષેત્ર વિગ્રહગતિને આશ્રયી 'કેવલકાલસ્સ' અહીં તૃતીયાના અર્થમાં પઢી વિમક્તિ હોવાથી કેટલા કાળે વ્યાપ્ત થાય અને કેટલા કાળે સ્પર્શેલું હોય ? तात्पर्य ए છે કે વિગ્રહગતિને આશ્રયી કેટલા કાળે ઉત્કર્ષથી લંબાઈમાં અસંખ્યાતા

યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્ર પુદ્ગલો વહે વ્યાપ્ત થાય અને સ્પર્શેલું હોય ? ભગવાન કહે છે—હે ગૌતમ ! એક સમય, બે સમય, ત્રણ સમય અને ચાર સમયની વિગ્રહગતિવહે વ્યાપ્ત થાય અને સ્પર્શેલું હોય. અહીં પાંચ સમયની પણ વિગ્રહગતિ સંભવે છે પરંતુ તે કદાચિત્તજ હોય છે માટે તેની વિવક્ષા કરી નથી. અહીં આ ભાવાર્થ છે—ઉત્કૃષ્ટપદે લંબાઈમાં અસંખ્યાતા યોજનપ્રમાણ ક્ષેત્ર વિગ્રહગતિને આશ્રયી ઉત્કૃષ્ટ ચાર સમય વહે વ્યાપ્ત થાય અથવા સ્પર્શેલું હોય છે. (પ્ર૦)—ચાર સમયની કે પાંચ સમયની વિગ્રહગતિ કેમ સંભવે ?

(ઉ૦)—ત્રસનાડીથી વહાર નીચેના ભાગમાં અથવા ઉપરના ભાગમાં ઉત્પન્ન થતો જીવ વિદિશાથી દિશામાં કે દિશાથી વિદિશામાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે એક સમયે ત્રસનાડીમાં પ્રવેશ કરે, વીજા સમયે ઉપર અથવા નીચે જાય, વીજા સમયે ત્રસનાડીથી વહાર નીકળે અને ચોથા સમયે દિશામાં ઉત્પત્તિ સ્થાને પ્રાપ્ત થાય. આ ચાર સમયનો વિગ્રહગતિ જાણવી. એમ પાંચ સમયની વિગ્રહગતિ ત્રસનાડીની વહાર વિદિશાથી વહાર વિદિશામાં ઉત્પત્તિ હોય ત્યારે ઘટે છે. જેમકે પ્રથમ સમયે ત્રસનાડીની વહાર જ વિદિશામાંથી દિશામાં જાય, વીજા સમયે ત્રસનાડીમાં પ્રવેશ કરે, વીજા સમયે ઉપર અથવા નીચે જાય, ચોથે સમયે વહાર નીકળે, અને પાંચમે સમયે વિદિશામાં ઉત્પત્તિ સ્થાને આવે. ઉપસંહાર કહે છે—‘પવદ્ધકાલસ્સ અપ્પુણે પવદ્ધ કાલસ્સ ફુદ્ધે’ પટલા કાલે તે ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત થયેલું હોય, પટલા કાલે તે ક્ષેત્ર સ્પર્શેલું હોય. ‘સેસં તં ચેવ જાવ પંચકિરિપ’—વાકી વધું તેમજ યાવત્ પાંચ ક્રિયાવાળો હોય ત્યાં સુધી જાણવું. આ પછી વાકીનું તેજ સૂત્ર કહેવું—‘હે ભગવન્ ! તે વહાર કાઢેલા પુદ્ગલો જે ત્યાં રહેલા પ્રાણો વગેરેનો ઘાત કરે—ઇત્યાદિ. યાવત્ પાંચ ક્રિયાવાળા હોય એ પદ સુધી જાણવું. એ પ્રમાણે સામાન્યપણે જીવપદમાં મારણાન્તિક સમુદ્ધાતનો વિચાર કર્યો. હવે પનેજ ચોવીશ દંડકના ક્રમથી વિચાર કરતાં પ્રથમથી નૈરયિકનું સમાનપણું વતાવે છે—‘પવં’ ઇત્યાદિ એ પ્રમાણે—પટલે સામાન્ય રીતે જીવપદની પેઠે નૈરયિકને પણ કહેવું. પરંતુ આ વિશેષ છે—સામાન્યતઃ જીવપદમાં ક્ષેત્ર લંબાઈમાં જઘન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગનું કહ્યું છે અને અહીં જઘન્યથી કંઈક અધિક એક હજાર યોજન પ્રમાણ કહેવું. તેમ કહેવાનું શું કારણ છે ? તેનો ઉત્તર એ છે કે અહીં નૈરયિકો નરકથી નીકળી સ્વભાવથી જ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં કે મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પણ વીજે ઉત્પન્ન થતા નથી. અહીં

સૌથી જઘન્યનો વિચાર કરવાનો છે. તેથી જ્યારે પાતાલકલશની પાસે રહેનાર નૈરયિક પાતાલકલશમાં ઘીજા કે ત્રીજા ત્રિભાગમાં મત્સ્યપણે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે પાતાલકલશની ઠોકરી હજાર યોજન પ્રમાણ હોવાથી જો પ્રમાણે જઘન્ય પ્રમાણ કહ્યું છે તે પ્રમાણે ઘટે છે, તેથી કોઈ પણ રીતે ન્યૂન ઘટતું નથી. ઉત્કર્ષથી અસંખ્યાતા યોજનો છે, અને તે સાતમી નરકપૃથિવીના નારકોનો અપેક્ષાજાણવું. અહીં ઉપસંહાર વાક્ય કહે છે—‘પ્રગદિસિં પવદ્’ इत्यादि. एक दिशामं जघन्यथी अने उत्कर्षथी पटलुं उपर कहेला प्रमाणवाळुं क्षेत्र व्याप्त थयेलुं होय છે, પટલું ક્ષેત્ર સ્પર્શલું હોય છે. વિગ્રહગતિને આશ્રયી વિશેષ કહે છે—‘વિગ્રહેણ’ इत्यादि. एक समय, वे समय अने त्रण समयनी विग्रहगति चडे व्याप्त थयेलुं अने स्पर्शलुं कहेलुं. पान्तु ए प्रमाणे सामान्यतः जीवपदमां पण कहुं છે तो અહીં શો વિશેષ છે ? તે માટે કહે છે—‘નવરં ચउसमइपणं वा न भन्नइ’ परन्तु अहीं सामान्य जीवपदनी जेम चार समयनी विग्रहगति चडे न कहेलुं. कारण के नैरयिकोने उत्कर्षथी पण त्रण समयनी विग्रहगति होय છે. તે ત્રણ સમય આ પ્રમાણે થાય છે—અહીં કોઈ નૈરયિક વાયવ્ય દિશામાં રહેતો અને ભરતક્ષેત્રમાં પૂર્વ દિશાપૂર્વ તિર્થંચ પંચેન્દ્રિયપણે કે મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થવાનો હોય, તે પ્રથમ ઉપર આવે છે, ઘીજા સમયે વાયવ્ય દિશાથી પશ્ચિમ દિશામાં આવે છે, અને ત્રીજા સમયે ત્યાંથી પૂર્વ દિશામાં આવે છે. ૫ પ્રમાણે અસુરકુમારાદિમાં પણ યથાસંભવ ત્રણ સમયના વિગ્રહની ભાવના કરવી. ‘સેસં તં ચેવ જાવ પંચકિરિયાવિ’ વાકી વધું તેમજ યાવત્ પાંચ ક્રિયાવાલા પૂર્ણ હોય ત્યાં સુધી જાણવું. વાકીનું વેદનાસમુદ્ઘાત સંવન્ધી સૂત્ર કહેલું. હે ભગવન્ ! તે પુત્રલો કેટલા કાલે વહાર કાઢે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અન્તર્મુહર્તમાં અને ઉત્કર્ષથી અન્તર્મુહર્તમાં—इत्यादि ‘यावत् छेल्लुं पद पांच क्रियावाळा पण होय-त्यां सुधी कहेलुं. असुरकुमार विशेषे अतिदेश-समानपणुं कहे છે—‘असुरकुमारस्स जहा जीवपदे’ इति. असुरकुमारने जेम जीवपदमां कहुं तेम कहेलुं. पटले जेम सामान्यपणे जीवपदमां कहुं છે તેમ असुरकुमारने पण कहेलुं. पटला वडे शुं कहुं ? जेम जीवपदने विशेषे क्षेत्र लंयाइमां जघन्यथी अंगुलनो असंख्यातमो भाग अने उत्कर्षथी असंख्याता योजन प्रमाण कहुं છે તેમ અહીં પણ કહેલું. (प्र०)—जघन्यथी अंगुलना असंख्यातमा भागप्रमाण क्षेत्र शी रीते होय ? (उ०)—अहीं असुरकुमारथी मांडी ईशान सुधीना देवो पृथिवी, पाणी अने वनस्पतिमां

૧૯. જીવે નં મંતે ! વેડવિવયસસુદ્ધાણં સમોહતે, સમોહણિત્તા જે પુગલે નિચ્છુમ્ભતિ તેહિ નં મંતે ! પો-
ગલેહિં કેવતિતે લેતે અફુણે, કેવતિપ્પલિત્તે ફુડે ? ગોયમા ! સરીરપ્પમાણમેત્તે વિવસ્થમ્બાહલ્લેણં, આયામેણં
જહન્નેણં અંગુલસ્સ સંલેક્ખતિભાગં ઉવ્વકોસેણં સંલિલ્લાતિં જોઅણાતિં એગદિસિં વિદિસિં વા એવહ્પે સ્વિત્તે અફુ-

૧૯. હે ભગવન્ ! વૈક્રિય સમુદ્ધાત વડે સમુદ્ધાતવાલો જીવ વૈક્રિય સમુદ્ધાત કરીને જે પુદ્ગલો વહાર કાઢે, તે પુદ્ગલો વડે હે
મગવન્ ! કેટલું ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત હોય ? કેટલું ક્ષેત્ર સ્પર્શેલું હોય ? હે ગૌતમ ! વિસ્તાર અને જાડાઈમાં શરીર પ્રમાણ અને લંબાઈમાં જઘ-
ન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કર્ષથી સંખ્યાતા યોજન પ્રમાણ એક દિશામાં કે વિવિદિશામાં એટલું ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત હોય. અથવા,

પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જ્યારે કોઈ પણ અસુરકુમાર સંક્ષિપ્ત પરિણામવાલો પોતાના કુંડલાદિ આભરણના એક ભાગમાં પૃથિવીકા-
યિકપણે ઉત્પન્ન થવાનો દ્વોય અને મરણસમુદ્ધાત કરે ત્યારે જઘન્યથી લંબાઈમાં અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ ક્ષેત્ર પ્રાપ્ત
થાય છે, માટે 'જેમ જીવપદમાં કહ્યું છે તેમ જાણવું'—એમ કહ્યું છે, તેથી અહીં પણ વિગ્રહગતિ ચાર સમયની પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી કહે
છે—'નવરં વિગ્રહસ્ત્રિસામયિકો યથા નૈરયિકસ્ય' પરન્તુ વિગ્રહગતિ ત્રણ સમયની નૈરયિકની પેઠે કહેવી. વાકીનું સૂત્ર જે સામાન્યપણે
જીવપદમાં કહ્યું છે તેજ કહેવું. નાગકુમારાદિને વિશે અતિદેશ-સમાનપણું વતાવે છે—'જદ્વા અસુરકુમારે' इत्यादि. જેમ અસુરકુમારને
વિશે કહ્યું છે તેમ નાગકુમારાદિને વિશે યાવત્ વૈમાનિક વિશે સૂત્ર છે ત્યાં સુધી કહેવું. પરન્તુ પૃથિવ્યાદિરૂપ પ્રકેન્દ્રિયને વિશે જેમ
સામાન્યપણે જીવપદમાં કહ્યું છે તેમ વધું કહેવું. તાત્પર્ય પ છે કે જેમ જીવપદને વિશે ચાર સમયની પણ વિગ્રહગતિ કહી છે તેમ
પૃથિવ્યાદિ પાંચે સ્થાનોમાં કહેવી. વાકી વધું તેમજ કહેવું. પ પ્રમાણે મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કહ્યો.

૧૯. હવે વૈક્રિય સમુદ્ધાત સંબંધે કહેવાની इच्छाવાळा સૂત્રકાર કહે છે—'જીવે નં મંતે ! વેડવિવ' इत्यादि. હે ભગવન્ !

णो, एवतिते खेत्ते फुडे । से णं भंते ! केवतिकालस्स अफुणो, केवतिकालस्स फुडे ? गोयमा ! एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा विग्गहेणं एवतिकालस्स अफुणो, एवतिकालस्स फुडे, सेसं तं चेव जाव पंचकिरियावि, एवं नेरइएवि, णवरं आयामेणं जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जतिभागं, उक्कोसेणं संखिज्जाइं जोअणाइं एगदिसिं । एवतिते खेत्ते केवतिकालस्स ? तं चेव जहा जीवपदे, एवं जहा नेरइयस्स तहा असुरकुमारस्स, नवरं

एटलुं क्षेत्र स्पर्शेलुं होय. हे भगवन् ! ते क्षेत्र केटला काळे व्याप्त होय ? केटला काळे स्पर्शेलुं होय ? हे गौतम ! एक समयनी, ते समयनी के त्रण समयनी विग्रह गति वडे, एटला काळे व्याप्त होय, एटला काळे स्पर्शेलुं होय. वाकी वधुं 'यावत् पांच क्रियावाळा पण होय' त्यां सुधी तेमज जाणवुं. ए प्रमाणे नैरयिक संवन्धे कहेवुं. परन्तु लंवाइमां जघन्यथी अंगुलनो असंख्यातमो भाग अने उत्कर्षथी संख्याता योजनो एक दिशामां होय छे, एटलुं क्षेत्र केटला काळे व्याप्त थाय-इत्यादि जेम जीवपदमां कहुं छे तेमज कहेवुं.

वैक्रियसमुद्घातवडे समुद्घातवाळो जीव समुद्घात करीने जे पुद्गलो वहार काढे छे-इत्यादि पूर्वनी पेठे जाणवुं. परन्तु लंवाइमां उत्कर्षथी संख्याता योजन प्रमाण क्षेत्र होय छे. ए वायुकायिक सिंवायना नैरयिकादिनी अपेक्षाए जाणवुं. कारण के तेओ वैक्रियसमुद्घातनो आरंभ करता तेवा प्रकारना प्रयत्न विशेषथी उत्कर्षथी पण संख्याता योजन प्रमाण दंड करे छे, पण असंख्याता योजन प्रमाण करता नथी. वायुकायिको तो जघन्यथी अने उत्कर्षथी अंगुलना असंख्यातमा भागप्रमाण दंड करे छे अने उत्कर्षथी तेटला प्रमाणवाळो दंड करता तेटला प्रदेशमां रहेला तैजसादि शरीरना पुद्गलोने आत्मप्रदेशोथी जुदा करे छे. ते पुद्गलो वडे व्याप्त क्षेत्र लंवाइमां उत्कर्षथी पण संख्याताज योजन होय छे. ए एवा प्रकारनुं क्षेत्रप्रमाण केवल वैक्रियसमुद्घातथी उत्पन्न थनार प्रयत्नने आश्रयी कहुं छे. परन्तु ल्यारे कोइपण वैक्रियसमुद्घातने प्राप्त थाय अने कोइपण रीते उत्कृष्ट त्रण

एगदिसिं विदिसिं वा, एवं जाव थणियकुमारस्स । वाउकाइयस्स जहा जीवपदे, णवरं एगदिसिं । पंचिदियति-
रिक्खजोणियस्स निरवसेसं जहा नेरइयस्स । मणूसवाणमंतरजोइसियवेमाणियस्स निरवसेसं जहा असुरकु-
मारस्स ।

ए प्रमाणे जेम नैरयिकने कहुं तेम असुरकुमारने कहेवुं. परन्तु एक दिशामां के विदिशामां जाणवुं. ए रीते यावत् स्तनितकुमारने
कहेवुं. वायुकायिकने जेम जीवपदमां कहुं छे तेम कहेवुं. परन्तु क्षेत्र एक दिशामां कहेवुं. पंचेन्द्रिय तिर्यंचने नैरयिकनी जेम बधुं
कहेवुं. मनुष्य, व्यन्तर, ज्योतिष्क अने वैमानिकने बधुं असुरकुमारनी पेठे जाणवुं.

समयनी चिग्रहगति चडे उत्पत्ति स्थाने आवे छे त्यारे असंख्याता योजनप्रमाण आयामक्षेत्र-लंबाईनुं क्षेत्र जाणवुं. तेदला प्रमाणवाळुं
क्षेत्र व्याप्त फरवुं मरणसमुद्घातना प्रयत्नजन्य छे माटे होवा छतां पण तेनी विवक्षा करी नथी. 'एगदिसिं विदिसिं वा' इति ते
जघन्यथी के उत्कर्षथी उपर वतावेला प्रमाणवाळुं आयामक्षेत्र एक दिशामां के विदिशामां जाणवुं. तेमां नैरयिको, पंचेन्द्रिय तिर्यञ्चो,
अने वायुकायिकोने अवश्य एक दिशामां होय छे. कारण के नैरयिको परवश अने अल्प ऋद्धिवाला छे, तिर्यञ्च पंचेन्द्रियो अल्प
ऋद्धिवाला ज होय छे अने वायुकायिको विशिष्ट चेतना रहित होय छे, तेथी धैक्रियसमुद्घातनो आरंभ करता तेओने जो के तथा
स्वभावथीज आत्मप्रदेशोना दंडनुं नीकळवुं थाय छे अने ते आत्मप्रदेशोथी जुदा थइने पुद्गलोनुं श्रेणिने अनुसारे गमन थाय छे पण
विश्रेणिमां थतुं नथी. तेथी दिशामांज नैरयिको तिर्यञ्च पंचेन्द्रियो अने वायुकायिकोनुं लंबाईमां क्षेत्र समजवुं, पण विदिशामां न
जाणवुं. जे भवनपति, व्यन्तर, ज्योतिष्क अने वैमानिक तथा मनुष्यो छे ते स्वेच्छाचारी अने विशिष्ट लब्धिसहित होय छे, तेथी तेओ
कदाचित् प्रयत्नविशेषथी विदिशामां पण आत्मप्रदेशोथी पुद्गलो वहार विस्तारे छे, माटे तेओनुं

२०. जीवे णं भंते ! तेयगसमुघाएणं समोहते, समोहणित्ता जे पोगले निच्छुभति तेहि णं भंते ! पोगलेहिं केवतिते खेत्ते अफुण्णे, केवइए खित्ते फुडे ? एवं जहेव वेडविते समुघाते तहेव, नवरं आयामेणं जहन्ने-

२०. हे भगवन् ! तैजस समुद्घात वडे समुद्घात वालो जीव अने तैजस समुद्घात करीने जे पुद्गलोने वहार काढे, ते पुद्गलो वडे हे भगवन् ! केटलुं क्षेत्र व्याप्त होय, केटलुं क्षेत्र स्पर्शेलुं होय ? इत्यादि जेम वैकिय समुद्घात कह्यो तेमज कहेवो. परंतु क्षेत्र एक विद्यामां के विविद्यामां जाणवुं.

वैकियसमुद्घातने प्राप्त थयेलो कोइ फाल पण करे अने विग्रहगतिवडे उत्पत्ति स्थाने पण जाय, तेथी विग्रहगतिने आश्रयी काळुं निरूपण करवा माटे कहे छे-‘से णं भंते’ ! इत्यादि. हे भगवन् ! ते क्षेत्र विग्रहगतिने आश्रयी उत्पत्ति स्थान सुधी ‘केवर फालस्स’ केटला फाले (अहीं तृतीयाणा अर्थमां पन्थी विभक्ति थयेली छे) व्याप्त होय ? केटला फाले स्पर्शेलुं होय ? भगवान् कहे छे-‘हे गौतम ! एक समय, बे समय अने त्रण समयनी विग्रहगति वडे ‘क्षेत्र व्याप्त थाय अने स्पर्शेलुं होय’ ए पदनी अभ्याहार समजवो. तात्पर्य ए छे के विग्रहगतिने आश्रयी मरण देशथी आरंभी उत्पत्ति स्थान सुधीनुं क्षेत्र व्याप्त थवुं उत्कर्षथी त्रण समयमां थाय छे पण चोथे समये थतुं नथी. कारण के वैकियसमुद्घातने प्राप्त थयेलो वायुकायिक पण प्रायः त्रसनाडीमांज उत्पन्न थाय छे अने त्रसनाडीमां विग्रहगति उत्कर्षथी पण त्रण समयनी ज होय छे. उपसंहार वाम्य कहे छे-‘एवइफालस्स’ एटला फाले इत्यादि सुगम छे. ‘सेनं तं चेव’ ए पछीनुं बाकीनुं सूत्र जे पूर्वे वेदनासमुद्घात संबंधे कलुं छे, यावत् ‘पांच क्रियावाला पण होय’ ए छेल्ला पद सुधी जाणवुं. ‘एवं नेरइए वि’ ‘एम नेरयिक पण जाणवो’ इत्यादि सूत्र स्वयं विचारवुं. परन्तु विद्या अने विविदशानी अपेक्षाए विशेष छे ते पूर्वैज वतावेळ छे.

२०. हवे तैजस समुद्घात संबंधे कहेवानी इच्छावाला सूत्रकार कहे छे-‘जीवे णं भंते तेयगसमुघाएणं’ इत्यादि. हे भगवन् !

णं अंगुलस्स असंखेज्जातिभागं, सेसं तं चेव एवं जाव वेमाणियस्स, णवरं पंचिदियतिरिक्खजोणियस्स एगदिसिं एवतित्ते खेत्ते अफुण्णे, एवइखित्तस्स फुडे ।

२१. जीवे णं भंते ! आहारगसमुद्घातेणं समोहते, समोहणिता जे पोग्गले निच्छुभति तेहि णं भंते ! पो-

लंबाइमां जघन्यथी अंगुलना असंख्यातमा भाग प्रमाण जाणवुं. वाकीनुं वधुं तेमज कहेवुं. ए प्रमाणे यावत् वैमानिकने कहेवुं. परंतु पंचेन्द्रिय तिर्यचने एक दिशामां एटलुं क्षेत्र व्याप्त होय अने एटलुं क्षेत्र स्पर्शेलुं होय.

२१. हे भगवन् ! आहारक समुद्घात वालो जीव समुद्घात करीने जे पुद्गलोने बहार काढे, हे भगवन् ! ते पुद्गलो वडे केटलुं क्षेत्र

तैजस समुद्घात वडे समुद्घातवालो जीव समुद्घात करी जे पुद्गलोने बहार काढे छे, इत्यादि सुगम छे. परन्तु आ तैजससमुद्घात चार वैचनिकाय, तिर्यच पंचेन्द्रिय अने मनुष्योने संभवै छे, वाकीनाने संभवतो नथी. कारण के तेओ महाप्रयत्नवाळा होय छे माटे तैजससमुद्घातनो आरंभ करनाने जघन्यथी पण लंबाइमां अंगुलना असंख्यातमा भाग प्रमाण होय छे, परन्तु संख्यातमा भागप्रमाण होतुं नथी. उत्कर्षथी संख्याता योजन प्रमाण होय छे. ते जघन्यथी अने उत्कर्षथी उपर कहेला प्रमाणवाळुं क्षेत्र तिर्यच पंचेन्द्रिय सिंवायना जीवोने एक दिशामां के एक विदिशामां कहेवुं. अने तिर्यच पंचेन्द्रियोने तो दिशामांज कहेवुं. अहीं पूर्वे कहेलीज युक्ति अनुसरवी. ते प्रमाणे सूत्रकार कहे छे-‘पवं वैजवियसमुद्घाप तहेव’ जेम वैक्रिय समुद्घात कह्यो, तेम तैजससमुद्घात कहेवो-इत्यादि. य प्रमाणे तैजससमुद्घात कह्यो.

२१-२२. हवे आहारकसमुद्घातनुं प्रतिपादन करवानी इच्छावाळा सूत्रकार कहे छे-‘जीवे णं भंते’ इत्यादि. हे भगवन् ! आहारक समुद्घातवडे समुद्घातवालो जीव समुद्घात करीने जे पुद्गलो बहार काढे छे-इत्यादि. य सूत्र तैजससमुद्घातनी पेठे विचारवुं.

ગ્ગલેહિં કેવદ્વિં ચિત્તે અફુણ્ણે, કેવદ્વિં લેત્તે ફુડે? ગોયમા ! સરીરપ્પમાણમેત્તે ચિત્તલંભવાહલ્લેખં, આયામેણં જ-
હણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંલેક્ખતિભાગં, ઉક્કોસેણં સંલેક્ખાં જોયણાં દુગ્ધિં, ઇવતિતે લેત્તે ઇગ્ગસમતિણ વા દુ-
સમતિણ વા તિસમતિણ વા વિગ્ગહેણં ઇવતિકાલસ્સ અફુણ્ણે, ઇવતિકાલસ્સ ફુડે ! તે ણં ભંતે ! પોગ્ગલા
કેવતિકાલસ્સ નિચ્છુભંતિ ? ગોયમા ! જહ્નેણં અંતોમુદ્ધુત્તસ્સ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુદ્ધુત્તસ્સ !

વ્યાપ્ત હોય ? કેટલું ક્ષેત્ર સ્પર્શેલું હોય ? હે ગૌતમ ! વિસ્તાર અને જાડાઈમાં શરીર પ્રમાણ માત્ર અને લંબાઈમાં જયન્યથી અંગુલના અસં-
લ્યાતમા ભાગ જેટલું અને ઉત્કર્ષથી સંલ્યાતા યોજન એક દિશામાં, એટલું ક્ષેત્ર એક સમય, એ સમય કે વ્રણ સમયની વિગ્રહ ગતિ વડે
એટલા કાલે વ્યાપ્ત હોય, એટલા કાલે સ્પર્શેલું હોય. હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલો કેટલા કાલે વહાર કાઢે ? હે ગૌતમ ! જયન્યથી
અન્તર્મુદ્ધૂર્તમાં અને ઉત્કર્ષથી પણ અન્તર્મુદ્ધૂર્તમાં કાઢે.

પરન્તુ આદારક સમુદ્ધાત મનુષ્યોને હોય છે. તેમાં પણ ચોંદ્ર પૂર્વેનું અધ્યયન કરનારને, તેમાં પણ કેટલાયક આદારકલચિત્તવાહાને
હોય છે પણ વાકીનાને દોતો નથી, અને તે આદારકમસમુદ્ધાતનો આરંભ કરતા જયન્યથી અને ઉત્કર્ષથી લંબાઈમાં ઊપર કહેલા પ્રમા-
ણવાળું ક્ષેત્ર આત્મપ્રવેશોથી જુદા થયેલા પુદ્ગલો નડે પણ દિશામાં વ્યાપ્ત કરે છે, પણ ચિદિશામાં વ્યાપ્ત કરતો નથી. ચિદિશામાં તો અન્ય
પ્રયત્ન વિશેષથી આત્મપ્રવેશના ધંડુનો વિસ્તાર અને પુદ્ગલો વડે વ્યાપ્ત કરવું થાય છે, પરન્તુ તેઓ પ્રયોજન નહિ દોવાથી અને ગંભી-
રપણાથી અન્ય પ્રયત્નનો આરંભ કરતા નથી. આદારક સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલો પણ કોઈ કાલ કરે છે અને વિગ્રહગતિ વડે ઉત્પન્ન
થાય છે. વિગ્રહગતિ ઉત્ક્રષ્ટ વ્રણ સમયની હોય છે, માટે 'ઇગ્ગતિ ઇવદ્વિં' તથા 'ઇગ્ગસમદ્વિં' વા 'નુસમદ્વિં' વા 'ઇગ્ગ દિશામાં
પટલું ક્ષેત્ર સ્પર્શેલું છે' તથા એક સમય, અને એ સમયવડે' દ્વિત્વાદિ કરવું છે. તથા મનુષ્યોને જ આ આદારક સમુદ્ધાત હોય છે, માટે

૨૨. તે નં મંતે ! પોગ્ગલા નિચ્છુદ્ધા સમાણા જાતિં તત્થ પાણાતિં મૂયાતિં જીવાતિં સત્તાતિં અભિહ્નંતિ
જાવ ઉદ્ધવંતિ, તે(હિ) નં મંતે ! જીવે કતિકિરિય ? ગોયમા ! સિય તિકિરિય, સિય ચઝકિરિય, સિય પંચકિરિ
ય ! તે નં મંતે ! જીવાઓ કતિકિરિયા ? ગોયમા ! એવં ચેવ ! સે નં મંતે ! જીવે તે ય જીવા અળ્લેસિં જીવાણં પરંપ-
રાઘાતેણં કતિકિરિયા ? ગોયમા ! તિકિરિયાવિ ચઝકિરિયાવિ પંચકિરિયાવિ, એવં મળૂસેવિ !

૨૨. હે ભગવન્ ! બહાર કાઢેલા તે પુદ્ગલો ત્યાં રહેલા જે પ્રાણો, શૂતો, જીવો અને સર્વોને હળે છે યાવત્ તેના જીવિતનો
નાશ કરે છે તેને આશ્રયી જીવ કેટલી ક્રિયાવાલો હોય ? હે ગૌતમ ! કદાચ ત્રણ ક્રિયાવાલો હોય, કદાચ ચાર ક્રિયાવાલો હોય અને
કદાચ પાંચ ક્રિયાવાલો હોય. હે ભગવન્ ! તે જીવો તે સમુદ્ધાતવાલા જીવને આશ્રયી કેટલી ક્રિયાવાલા હોય ? હે ગૌતમ ! એમજ
જાણવું. હે ભગવન્ ! તે જીવ અને તે જીવો અન્ય જીવોના પરંપરાણે આઘાત વડે કેટલી ક્રિયાવાલા હોય ? હે ગૌતમ ! ત્રણ ક્રિયાવાલા
પણ હોય, ચાર ક્રિયાવાલા પણ હોય અને પાંચ ક્રિયાવાલા પણ હોય. એ પ્રમાણે મનુષ્ય સંબંધે પણ જાણવું.

ત્રોવીશ વંડકના વિચારમાં પ્રારંભમાં 'પવં મળૂસે વિ' એ પ્રમાણે મનુષ્ય સંબંધે પણ જાણવું એમ કહ્યું છે. આ સૂત્રનો આ અર્થ છે—એ
પ્રમાણે સામાન્યપણે જીવપદની હેમ મનુષ્યને પણ પટલે મનુષ્યના વિચારમાં સૂત્ર કહેવું. જીવપદમાં મનુષ્યોનેજ આશ્રયી સૂત્ર પ્રવૃત્ત
થયું છે. કારણ કે તે સિવાય વીજાને આહારક સમુદ્ધાતનો અસંભવ છે. એ પ્રમાણે છ એ છાગ્રસ્થિક સમુદ્ધાતના પ્રારંભમાં જઘન્યથી
અને ઉત્કર્ષથી જેટલું ક્ષેત્ર આત્માથી જુદા થયેલા યથા યોગ્ય ઔદારિકાદિ શરીરાવિના અન્તર્ગત પુદ્ગલો વડે વ્યાપ્ત હોય છે તેટલું
જણાવ્યું.

૨૩. અળગારસ્સ નં અંતે ! ભાવિયપ્પણો કેવલિસમુદ્ધાતેણં સમોદ્ધયસ્સ જે ચરમા નિજ્જરાપોગ્ગલા સુહુમા નં તે પોગ્ગલા પન્નત્તા ? સમણાઉસો ! સન્વલોગંપિ ય નં તે ફુસિત્તા નં ચિદંતિ ? હંતા ! ગોયમા ! અળગારસ્સ ભાવિયપ્પણો કેવલિસમુદ્ધાણં સમોદ્ધયસ્સ જે ચરમા નિજ્જરાપોગ્ગલા સુહુમા નં તે પોગ્ગલા પન્નત્તા, સમણા-ઉસો ! સન્વલોગંપિ ય નં ફુસિત્તાનં ચિદંતિ ।

૨૩. હે મગવન્ ! ભાવિત આત્માવાळा અને કેવલિસમુદ્ધાતયુક્ત અનગારને જે છેછા સમયના નિર્જરા પુદ્ગલો છે તે સૂક્ષ્મ પુદ્ગલો કહ્યા છે ? હે આયુભ્માન્ શ્રમણ ! તે પુદ્ગલો સર્વ લોકને પળ સ્પર્શીને રહે છે ? હા ગૌતમ ! ભાવિતાત્મા અને કેવલિ સમુદ્ધાત વહે સમુદ્ધાતવાळा અનગારના જે છેછા સમયના નિર્જરાપુદ્ગલો છે તે હે આયુભ્માન્ શ્રમણ ! સૂક્ષ્મ પુદ્ગલો કહ્યા છે અને તે સર્વ લોકને પળ સ્પર્શીને રહે છે.

૨૩. હવે કેવલિસમુદ્ધાત કરવામાં જેવા સ્વરૂપવાळा પુદ્ગલો વહે જેટલા પ્રમાણવાલું ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત થાય, તેવા સ્વરૂપવાळा પુદ્ગલો વહે જેટલા પ્રમાણવાळा ક્ષેત્રનું વ્યાપ્તપણું પ્રતિપાદન કરવાની રચ્છાવાळा સૂત્રકાર કહે છે—‘અળગારસ્સ નં અંતે !’ इत्यादि. હે મગવન્ ! ભાવિતાત્મા અને કેવલિસમુદ્ધાતવાळा અનગારના જે ચરમ નિર્જરા પુદ્ગલો છે તે સૂક્ષ્મ છે ? इत्यादि. અહીં કેવલિસમુદ્ધાત કેવલજ્ઞાનીને દોય છે, છગ્રસ્થોને હોતો નથી. કેવલી નિશ્ચયનયના મતથી અનગાર છે, ગૃહસ્થ નથી, તેમ પાંચડી નથી, તે ‘ભાવિતાત્મા’-ભાવિત-સમભાવ વહે ઘસિત આત્મા જેનો છે પવા, કારણ કે તે વિશિષ્ટ શુભ અધ્યવસાયયુક્ત છે. જો યમ ન હોય તો કેવલીપણું ઘટે નહિ. માટે ‘ભાવિતાત્મા અનગારને’ યમ કહ્યું છે. જેનું સ્વરૂપ કહ્યું છે પવા કેવલિસમુદ્ધાત વહે સમવદ્ધત-સમુદ્ધાતવાळा અનગારના જે ચરમ છેલ્લા સમયે વર્તેતા-કેવલિસમુદ્ધાતના ચોથા સમયે રહેલા, કારણ કે તે પુદ્ગલો વહે જ સંપૂર્ણ લોકને વ્યાપ્ત કરે છે. ‘નિ-

૨૪. છઠમત્થે ણં ભંતે ! મણૂસે તેસિં ણિજરાપોગલાળં કિંચિ વણેણં વણં ગંધેણં ગંધં રસેણ રસં ફાસે-
ણં વા ફાસં જાણતિ પાસતિ ? ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે ! સે કેણદ્દેણં ભંતે ! એવં બુચ્છતિ—‘છઠમત્થે ણં મણૂસે

૨૪. હે ભગવન્ ! છઠ્ઠથ મનુષ્ય તે નિર્જરા પુદ્ગલોને કિંચિત્ વર્ણ વડે-વર્ણને ગ્રહણ કરનાર ઇન્દ્રિય વડે વર્ણ રૂપે, ગન્ધ-
નાસિકા વડે ગંધ રૂપે, રસ-રસનેન્દ્રિય વડે રસ રૂપે અને સ્પર્શ-સ્પર્શોન્દ્રિય વડે સ્પર્શ રૂપે જાણે છે અને દેશે છે ? હે ગૌતમ ! એ

ર્જરાપુદ્ગલો’ નિર્જરા ગુણના યોગથી નિર્જરા-નિર્જરાને પ્રાપ્ત થયેલા પુદ્ગલો છે, અહીં વિશેષણ સમાસ કરવો. તાત્પર્ય એ છે કે લોક-
વ્યાપી થયાના સમયે આત્મપ્રવેશોથી જુદા પડેલા અને જેઓએ કર્મપણાના પરિણામનો ત્યાગ કરેલો છે એવા ‘સુદુમા ણં તે પુગલા’ ણં
નિશ્ચય અર્થમાં છે. નિશ્ચિત-અવશ્ય, સૂક્ષ્મા-ચક્ષુઆદિ ઇન્દ્રિયોને અગોચર તે પુદ્ગલો હે આયુષ્માન્ શ્રમણ ! આપે કહેલા છે ? ‘આયુષ્માન્
શ્રમણ’ એ ભગવંતને ગૌતમે કરેલું સંવોધન છે. તથા ણં-એ નિશ્ચિત છે કે સર્વે લોકને પણ સ્પર્શીને તે પુદ્ગલો રહે છે ? એ પ્રમાણે
ગૌતમે પ્રશ્ન કર્યો પડેલે ભગવાન્ કહે છે—‘હન્તા ગોયમા’ इत्यादि. हन्त ए अवश्य प्रीतिना अर्थમાં છે. એ સંવન્ધે શાકટાયન કહે
છે—‘હન્તેતિ સંપ્રદાનપ્રીતિવિપાદાદિષુ’ इति. हन्त ए संप्रदान, प्रीति અને વિપાદાદિ અર્થમાં છે. અહીં યથાવસ્થિત સ્વરૂપના પ્રતિ-
પાદકપણાથી પ્રશ્નસૂત્રની સંમતિરૂપ પ્રીતિ જાણવી, પણ હર્ષરૂપ ન જાણવી. કારણ કે મોદ ક્ષીણ થયેલો હોવાને લીધે ભગવંત
હર્ષ અને વિપાદાદિ રહિત હોવાથી ભગવંતની સંમતિ જ જાણાવે છે. જે ગૌતમે કહ્યું તેનો અનુવાદ કરે છે—‘અણગારસ્સ’ इत्यादिना
अर्थनो विचार कर्यो.

૨૪. ‘સૂક્ષ્મ પુદ્ગલો છે’ એમ કહ્યું, તે સૂક્ષ્મપણું અપેક્ષાએ પણ હોય, જેમ કે આમલા વગેરેની અપેક્ષાએ ચોર વગેરેનું સૂક્ષ્મપણું છે.
તેથી ચક્ષુ આદિ ઇન્દ્રિયોને અગોચર રૂપ સૂક્ષ્મપણું પ્રતિપાદન કરવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે—‘છઠમત્થેણં ભંતે’ ! इत्यादि. हे
भगवन् ! छवस्थ मनुष्य हमणां कहेला ते निर्जरपुद्वलेने किंचित्पुद्वलेने किंचित्-प्रथम सामान्यपणे जाणे છે અને દેશે છે-એ પદનો સંવન્ધ કરવો,

તેસિં ણિજ્ઞારાપોગલાણં ણો કિંચિ વણેણં વણં ગંધં રસેણં રસં ફાસેણં ફાસં ણો જાણતિ પાસતિ' ? ગોયસા ! અયણં જંબુદીવે દીવે સન્વદીવસમુદ્ધાણં સન્વબંતરાણ સન્વચુદ્ધાણ વદ્દે તેલ્લાપૂયસંઠાણસંઠિતે વદ્દે રહ-
વચ્ચકવાલસંઠાણસંઠિતે વદ્દે પુક્કલરકણિયાસંઠાણસંઠિતે વદ્દે પહ્ધિપુણ્ણચંદસંઠાણસંઠિતે વદ્દે એણં જોયણસયસહસસં
આયામવિચ્ચંભેણં તિણિણ જોયણસયસહસસાં સોલસ સહસસાં દોણિણ સત્તાવીસે જોયણસતે તિણિણ ચ કોસે

અર્થ સમર્થ નથી. હે ભગવન્ ! એમ શા હેતુથી કહો છો કે 'છબ્રથ મનુષ્ય તે નિર્જરા પુદ્ગલોને કિંચિત્ વર્ણ વહે વર્ણ રૂપે, ગન્ધ વહે ગન્ધ રૂપે, રસ વહે રસ રૂપે અને સ્પર્શ વહે સ્પર્શ રૂપે જાણતો દેવતો નથી' ? હે ગૌતમ ! આ જંબુદીપ નામે દ્વીપ સર્વ દ્વીપ અને સમુદ્રમાં સૌની અંદર છે. તે સૌ કરતાં નાનો, ઘૂત્ત-ગોલાકૃતિવાલો, તેલમાં તહેલા પુછ્છાના આકાર જેવો ગોલ, રથના પેડાના સંસ્થાન જેવો વર્તુલાકાર, કમળની કર્ણિકાની આકૃતિ જેવો ગોલાકાર અને પરિપૂર્ણ ચંદ્રની આકૃતિના સમાન છે. તે એક હજાર યોજન લાંબો અને પહોલો છે તથા તેની પરિધિ ત્રણ લાખ, સોઠ હજાર, વસો સત્યાવીશ યોજન, ત્રણ કોશ, એકસો અઠચાવીશ ધનુપ અને કંઠક

પનીજ વિશેષરૂપે વ્યાખ્યા કરે છે—'વર્ણેન' વર્ણ્યતેડનેન-જે વહે યથાવસ્થિત સ્વરૂપનો નિર્ણય થાય તે વર્ણ પ્વવી વ્યુત્પત્તિ થવાથી વર્ણ-વર્ણને ગ્રહણ કરનાર ચશ્ચુદ્ધિન્દ્રિય વહે કુળ્ણાદિ સ્વરૂપવાલા વર્ણને, 'ગન્ધેન' ગન્ધ વહે-ગન્ધગ્રાહક દ્રાણેન્દ્રિય વહે ગન્ધધાતુ સુંઘવાના અર્થમાં છે, કારણ કે ગન્ધ્યતે અનેન-જે વહે શુભ યા અશુભ ગન્ધ સુંઘાય તે ગન્ધ પ્વવી વ્યુત્પત્તિ થાય છે. તે વહે શુભ યા અશુભ ગંધને, 'રસેન' રસવહે-રસ્યતે-આસ્વાદ્યતે અનેનેતિ રસઃ-જે વહે આસ્વાદ કરાય તે રસ-પ્વવી વ્યુત્પત્તિ થવાથી રસને ગ્રહણ કરનાર રસનેન્દ્રિય વહે તિત્તાદિરૂપ રસને, 'સ્પર્શેન' સ્પૃશ્યતે અનેન-જે વહે જાણવા યોગ્ય વસ્તુનો કર્કશાદિ રૂપ સ્પર્શ જાણાય પવો શબ્દાર્થ હોવાથી સ્પર્શ-સ્પર્શ ગ્રહણ કરનાર સ્પર્શનેન્દ્રિય વહે કર્કશાદિ રૂપ સ્પર્શને જાણે છે અને દેશે છે ? ભગવાન્ કહે છે-પ અર્થ સમર્થ-યુક્તિયુક્ત નથી.

અઢાવીસં ચ ધણુસતં તેરસ ય અંગુલાઈ અંદુગુલં ચ કિંચિવિસેસાહિતે પરિક્ષેવેણં પન્નત્તે । દેવે ણં મહિટ્ઠીતે જાવ મહાસોક્ષ્ણે એગં મહં સવિલેવણં ગંધસસુગતં ગહાય તં અવદાલેતિ, તં મહં એગં સવિલેવણં ગંધસસુગતં અણુપરિયદિત્તાણં અવદાલહત્તા ઇણામેવ કટ્ટુ કેવલકપ્પં જંબુદ્દીવં દીવં તિહિં અચ્છરાણિવાતેહિં તિસત્તહુત્તો અણુપરિયદિત્તાણં હવ્વમાગચ્છેજ્ઞા, સે નૂણં ગોયમા ! સે કેવલકપ્પે જંબુદ્દીવે દીવે તેહિં ઘાણપોગલેહિં ફુડે ? હંતા ! ફુડે, છડ-

વિશેષાધિક સાડા તેરઅંગુલ કહેલી છે. કોઈ એક મહાક્રદ્ધિવાલો અને મહાસુખવાલો દેવ એક મોટા વિલેપન-ઢાંકણા સહિત સુગન્ધી દ્રવ્યના ઢાબડાને ગ્રહણ કરી ઉપાડે અને તે એક મોટા વિલેપન-ઢાંકણા સહિત સુગન્ધી દ્રવ્યના ઢાબડાને ઉપાડી એ પ્રમાણે કરી સંપૂર્ણ જંબુદ્દીપને ત્રણ ચપટી વગાડે તેટલા સમયમાં એકવીસ વાર ફરી શીઘ્ર આવે. હે ગૌતમ ! સ્વરેશ્વર તે સંપૂર્ણ જંબુદ્દીપ તે ગન્ધના પુદ્ગલો વડે વ્યાપ્ત થાય ? હા વ્યાપ્ત થાય. હે ગૌતમ ! છદ્મસ્થ મનુષ્ય તે ગન્ધના પુદ્ગલોને કિંચિત્ વર્ણ વડે વર્ણ રૂપે ગંધ વડે ગંધ રૂપે

પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્ન કરે છે—‘સે કેણદ્દુણં મંતે !’ इत्यादि. હે ભગવન્ ! યમ શા હેતુથી કહ્યો છો-इत्यादिનો અર્થ સ્પષ્ટ છે. ભગવાન્ કહે છે—‘ગોયમા ! અયં ણં’ इत्यादि. હે ગૌતમ ! ‘અયં’ પ્રત્યક્ષ જણાતો, ‘ણં’ વાક્યાલંકારમાં છે, આઠ યોજન ઉંચા રત્નમય જંબુદ્ધક્ષ વડે સહિત દ્વીપ તે જંબુદ્દીપ, સર્વાભ્યન્તર-વધામાં મધ્યવર્તી, કયા વધામાં મધ્યવર્તી છે ? ‘સર્વદ્વીપસમુદ્રાણં’ સર્વ દ્વીપ અને સમુદ્રોના મધ્યવર્તી છે. તે આ પ્રમાણે-તે દ્વીપસમુદ્રો જંબુદ્દીપથી આરંભી આગમમાં કહેલ ક્રમવડે વમણા વિસ્તારવાળા રહેલા છે, તેથી દ્વીપસમુદ્રોમાં જંબુદ્દીપ અભ્યન્તર-મધ્યવર્તી છે. તથા ‘સર્વસુદ્રકઃ-સર્વે દ્વીપ અને સમુદ્રોથી શુદ્રક-નાનો છે. તે આ પ્રમાણે-વધા લવણાદિ સમુદ્રો અને સર્વ ઘાતકીંચંડાદિ દ્વીપો આ જંબુદ્દીપથી આરંભી આગમમાં કહેલા ક્રમ વડે વમણા મંડલાકાર વિસ્તારવાળા છે. મોટે વાકીના દ્વીપ સમુદ્રની અપેક્ષાપ સૌથી નાનો છે. તથા દુત્ત-ચતુલ ગોળાકાર છે, જેથી ‘તૈલાપૂપસંસ્થાનસંસ્થિતઃ’ છે-તેલ વડે

મત્થે પં ગોત્તમા ! મણૂસે તેસિં ઘાણપુગ્ગલાણં કિંચિ વણ્ણેણં વણ્ણં ગંધેણં ગંધં રસેણં રસં ફાસેણં ફાસં જાણ-
તિ પાસતિ ? ભગવં ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે, સે ઇણદ્દેણં ગોયમા ! એવં બુચ્છઈ-‘હ્હુમત્થે પં મણૂસે તેસિં નિજ્જરાપો-
ગ્ગલાણં નો કિંચિ વણ્ણેણં વણ્ણં ગંધેણં ગંધં રસેણં રસં ફાસેણં ફાસં જાણતિ પાસતિ, ઇ સુહુમા પં તે પોગ્ગલા
પન્નત્તા, સમણાહસો ! સન્નવલોગંપિ ય પં ફુસિત્તા પં ચિદ્દંતિ ।

રસ વહે રસરૂપે અને સ્પર્શ વહે સ્પર્શ રૂપે જાણે દેવે ! હે ભગવન્ ! ઇ વાત શુક્તિયુક્ત નથી. હે ગૌતમ ! ઇ કારણથી એમ કહું છું
કે ‘હ્હુમસ્થ મનુષ્ય તે નિર્જરા પુદ્ગલોને કિંચિત્ વર્ણ વહે ગંધ રૂપે રસ વહે રસ રૂપે અને સ્પર્શ વહે સ્પર્શ રૂપે
જાણતો નથી. હે આયુષ્માન્ શ્રમણ ! દટલા સૂક્ષ્મ તે પુદ્ગલો કહ્યા છે અને તે સર્વ લોકને પણ સ્પર્શીને રહે છે.

તલેલા અપૂપ-પુદ્ગલાના સંસ્થાનના જેવી આકૃતિવાલો છે. તેલમાં તલેલો પુદ્ગલો ઘણું ફરી પરિપૂર્ણ વર્તુલાકાર હોય છે, પણ હીમાં
તલેલો તેવો હોતો નથી. તેથી ‘તેલ’ ઇ વિક્ષેપણ આપવામાં આવ્યું છે. તથા જંબૂદ્વીપ દુત્ત-ગોલ છે, તેથી ‘રથચક્રચક્રવાલસંસ્થાન-
સંસ્થિતઃ’-રથના અંગ ભૂત ચક્ર-પૈડાના ચક્રવાલ-મંડલના જેવી આકૃતિવાલો છે. ઇ પ્રમાણે સૂત્રમાં કહેલા વીજા ને પદનો
પણ વિચાર કરવો. ‘આયામવિક્ષંમેણ’ આયામ-લંવાઈ અને વિક્ષંમ-વિસ્તાર વહે શતસહસ્ર-લાલ યોજનના પરિમાણ વાલો
છે. પરિધિના પરિમાણ લાવવાનું ગણિત જંબૂદ્વીપપ્રશન્તિ વગેરેમાં અનેકવાર વિચાર્યું છે માટે ત્યાંથી જાણી લેવું. ‘દેવે પં’
શ્રયાદિ. મદ્દા ઋદ્ધિ-વિમાનપરિવારાદિ જેને છે તે મદ્દર્શિક, જાત મદ્દાસોમ્ફલે’ યાવત્ મદ્દાસૌલ્યવાલો, યાવત્ શબ્દ કરવાથી ‘મદ્દજ્જુરૂપ
મદ્દાવલે, મદ્દાયસે’ તેમાં મદ્દતો-મોટી છુતિ-શરીર અને આમરણાદિની કાન્તિ જેને છે. તે મદ્દાદુતિવાલો. મોટું વલ શારીરિક શક્તિ
જેને છે તે મદ્દાવલવાલો, મોટો યશ-લ્લાતિ જેને છે તે મદ્દાયશસ્વી, તથા ઘણા સાતાવેદનીય કર્મેનો ઉદય હોવાથી મદ્દા-

સોલ્ય-મહાસુખાલો, ક્વચિત્ 'મહેસક્ષે' પવો પાઠ છે. તેમાં મહાન્-મોટા ईश-ईश्वर પવી આલ્યા-પ્રસિદ્ધિ જેની છે પવો. અથવા 'ईश' ધેશ્વર્યાર્થિક ધાતુ છે. ભાવમાં ઘઙ્ પ્રત્યય કરવો. ईश-धेश्वर्यमात्मनः ख्याति-अन्तर्भूत प्रेरणार्थक होवाथी ख्यापयति-प्रकाशयति-पोताना धेश्वर्येने जणावे, प्रगट करे तथा परिवारादि ऋद्धि वडे वर्ते-ते ईशाख्य, महान् पवो ईशाख्य ते महेशाख्य कहेवाय છે. વીજે સ્થલે ' મહાસક્ષે ' પવો પાઠ છે. તેમાં આવા પ્રકારની વૃદ્ધ આચાર્યોની વ્યાલ્યા છે--આશુ--શીઘ્ર ગમન કરે તેથી અશ્વ-મન, 'અશ્વુતે'-પોતપોતાના વિપયને વ્યાપ્ત કરે છે માટે અક્ષ-इन्द्रियो, अक्षशब्द प्रायः अश्व धातुથી निष्पन्न कराय છે. મહા-स्फूर्ति વાલો અશ્વ-મન અને અક્ષ-इन्द्रियो જેને છે પવો મહાશ્વાક્ષ પડલે સ્ફૂર્તિવાલો મન અને ચક્રુઆદિ ईन्द्रियोवालो-देव एक मोटो-घणो भारे, कारण के जो नानो होय तो तेना गन्धना पुढलो वडे संपूर्ण जंबूद्वीपने व्याप्त करवो अशक्य थाय. 'सविलेवणं अति सूक्ष्म छिद्रोने पण ढांकवाथी विशिष्ट लेप-लाख वगैरेना करेला उपरना ढांकणा वडे सहित, विशिष्ट लेप-ढांकणुं दीधा सिचाय सूक्ष्म छिद्रो वडे घणा' गन्धपुढलो नीकली जाय અને તેથી उघाडती वेलाप तेओ थोडा रहेवाथो ते वडे संपूर्ण जंबूद्वीपने व्याप्त करवुं घटे नहि, 'गन्धसमुगयं' अति उत्तम गन्ध द्रव्योवडे परिपूर्ण भरेलो समुद्रगक-डामडो तेने अवदालयति-उपाडे છે, 'इणामेव' प प्रमाणेज केवलकणं-परिपूर्ण होवाथी केवलज्ञानना समान पडले संपूर्ण जंबूद्वीपने त्रण अप्सरोनिपात-चपटी वडे, चपटी प कालनुं उपलक्षण-सूचक, છે તેથી आ अर्थ थाय છે-जेटलां काले त्रण चपटी वगाडाय तेटला कालमां 'त्रिसप्तकृत्यः' एकवीश वार 'अतिपरिवर्त्य' चारे तरफ भरीने 'ह्रस्वं' शीघ्र आवे, से शब्द मगध देशनी प्रसिद्धि वडे अथदाब्दना अर्थमां છે અને अथशब्दનો अर्थ वाक्यનો प्रारंभ वगैरे છે. कह्युं છે के-अथ प्रक्रियाप्रज्ञानन्तर्यमङ्गलाधिकारवाक्योपन्यासेषु' अथ शब्द प्रक्रिया, प्रज्ञ, आनन्तर्य (पछी) मंगल, अधिकार અને वाक्योपन्यास-रूप अर्थमां वपराय છે. તેમાં અહીં વાક્યના પ્રારંભમાં છે. તેની ભાવના આ પ્રમાણે છે-‘પવં’ પમ પ્રથમ વિવક્ષિત અર્થના વોધનું कारण दृष्टान्तो पीठिकाबंध कथो, हवे विवक्षित अर्थना वोधनुं कारण दृष्टान्तवाक्य कहेवाय છે. ‘नूनं’ खरेखर हे गौतम ! ते संपूर्ण जंबू-द्वीप ते गन्धना डामडाथी नीकलेला घणा गन्धना पुढलो वडे स्पष्ट-व्याप्त थाय ? काकु-प्रक्षच्चनि वडे आ सूत्र कहेवाय છે અને

૨૫. કમ્હા ણં ભંતે ! કેવલી સમુદ્ઘાતં ગચ્છતિ ? ગોયમા ! કેવલિસ્સ ચત્તારિ કમ્મંસા અક્ખીણા અવેદિયા અણિણ્ણા ભવંતિ, તંજહા—વેદણિજ્જે, આડા, નામે, ગોએ, સન્વબહુપ્પએસે સે વેદણિજ્જે કમ્મે હવતિ, સન્વ-ત્યોવે આડા કમ્મે હવહ, વિસમં સમં કરોતિ બંધણેહિં ઠિત્તીહિ ય, વિસમસમીકરણયાએ બંધણેહિં ઠિત્તીહિ ય એવં સ્વલ્લુ કેવલી સમોહણતિ, એવં સ્વલ્લુ સમુદ્ઘાતં ગચ્છતિ ! સન્વેવિ ણં ભંતે ! કેવલી સમોહણંતિ, સન્વેવિ ણં

૨૫. હે ભગવન્ ! કેવલજ્ઞાની શા હેતુથી સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થાય છે ? હે ગૌતમ ! કેવલજ્ઞાનીને ચાર કર્મના અંશો અક્ષીણ—નહિ ક્ષય પામેલા, નહિ વેદેલા અને નહિ નિર્જેરેલા હોય છે. તે આ પ્રમાણે—વેદનીય, આયુષ, નામ અને ગોત્ર. તેમાં તે કેવલીને સૌથી વધુ પ્રદેશવાળું. વેદનીય (અને નામ, ગોત્ર) કર્મ હોય છે અને સૌથી થોડા પ્રદેશવાળું આયુષ કર્મ હોય છે ત્યારે તેને વન્ધન—કર્મ પ્રદેશો વડે અને સ્થિતિ વડે વિપમ હોય તેને સમાન કરે છે. વન્ધન—કર્મ પ્રદેશો અને સ્થિતિ વડે વિપમને સમાન કરવા માટે કેવલી સમુદ્ઘાત કરે

તેથી પ્રશ્નસૂત્ર જણાય છે. અથવા ‘સે’ પ્રશ્નના અર્થમાં છે. તેથી શીઘ્ર પ્રશ્ન કરે છે. હવે ગૌતમ કહે છે—હા, સ્પૃટ્ટ-વ્યાપ્ત થાય, કારણ કે ગન્ધપુદ્ગલો ચારે તરફ અતિ પ્રસરવાના સ્વભાવવાળાં હોય છે. ફરીથી ભગવાન્ પ્રશ્ન કરે છે—‘છઝમત્થે ણં’ इत्यादि सुगम છે. અહીં આ ભાવાર્થ છે—જેમ તે સંપૂર્ણ જંબૂદ્વીપમાં વ્યાપ્ત થયેલા ગન્ધ પુદ્ગલો સૂક્ષ્મ હોવાથી છઝસ્થોને ચક્ષુ આદિ ઇન્દ્રિયગોચર થતા નથી તેમ સર્વલોકવ્યાપી નિર્જરા પુદ્ગલો પણ ઇન્દ્રિયગમ્ય નથી. ઉપસંહાર કહે છે—‘પ સુદુમાણં’ इति. પટલા સૂક્ષ્મ નિર્જરા પુદ્ગલો ક્યાં છે.

૨૫. હવે જે કારણથી કેવલીસમુદ્ઘાતનો આરંભ કરે છે તે સંબંધે પ્રશ્ન કરવાની ઇચ્છાવાળા સૂત્રકાર આ પ્રશ્નસૂત્ર કહે છે—‘કમ્હા ણં’ इत्यादि. શા કારણથી હે ભગવન્ ! કેવલી-કેવલજ્ઞાનસંહિત સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થાય છે ? સમુદ્ઘાતનો આરંભ કરે છે ? કારણ કે તે કૃતકૃત્ય છે. ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—‘ગૌતમ !’ इत्यादि. હે ગૌતમ ! કેવલીને ચાર કર્મોથી—કર્મના ભેદો ‘અક્ષીણા’—ક્ષય નહિ

મંતે ! કેવલી સમુદ્ઘાતં ગચ્છંતિ ? ગોયમા ! ખો ણ્ણદે સમદ્દે ।

“ જસસાડણ તુલ્હાતિં, બંધનેહિં ઠિત્તીહિ ય । ભવોવગગહકમ્માઈ, સમુદ્ઘાતં સે ણ ગચ્છતિ ॥ ૧ ॥
અગંતૂણં સમુદ્ઘાતં, અણંતા કેવલી જિણા । જરમરણવિપ્પમુક્કા, સિદ્ધિં વરગતિં ગતા ॥ ૨ ॥

છે. એ પ્રમાણે સ્વરેસ્વર કેવલી સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થાય છે. હે ભગવન્ ! વધા ય કેવલી સમુદ્ઘાત કરે છે, વધા ય કેવલી સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થાય છે ? હે ગૌતમ ! એ અર્થ યુક્ત નથી. ‘જેને આયુષના તુલ્ય વન્ધન-પ્રદેશો અને સ્થિતિ વડે ભવોપગ્રહ-ભવના હેતુમૂત કર્મ છે તે સમુદ્ઘાત કરતો નથી. સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયા સિવાય અનન્તા કેવલી જિનો જરા અને મરણથી મુક્ત થયેલા શ્રેષ્ઠ ગતિ રૂપ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલા હોય છે.’

પામેલા, શાથી ? એ કહે છે—‘અવેદિતાઃ’ નહિ વેદેલા છે તેથી. અહીં ‘નિમિત્ત, કારણ અને હેતુમાં પ્રાયઃ સર્વે વિઅક્તિઓ થાય છે’ એ વ્યાકરણના નિયમને અનુસરી અહીં હેતુમાં પ્રથમા વિમક્તિ થયેલી છે. તેથી આ અર્થ થાય છે—જેથી વેદેલા નથી તેથી ક્ષય પામેલા નથી. કર્મનો ક્ષય પ્રદેશ વડે કે વિપાક વડે કર્મને વેદવાથી થાય છે—“સર્વં ચ પપસતયા મુજ્જઈ કમ્મમણુભાવતો મદ્દયં” સર્વે કર્મે પ્રદેશરૂપે ભોગવાય છે, પણ અનુભાવથી મજના-વિકલ્પ સમજવો-इत्यादि શાસ્ત્રનું વચન છે. તેથી તે ચારે કર્મો વેદ્યા નથી માટે ક્ષય પામેલા નથી, પનીજ પર્યાયથી વ્યાખ્યા કરે છે—‘અનિજીર્ણાઃ’ આત્મપ્રદેશોથી સર્વથા નહિ નાશ પામેલાં પદ્માં રહેલાં છે. તેને નામોચ્ચાર પૂર્વક જણાવે છે—‘તં જહા’ इत्यादि સુગમ છે. તેમાં જ્યારે ‘સે’ તે કેવલીજ્ઞાનીને સૌથી વધારે પ્રદેશવાલું વેદનીય કર્મ હોય અને ઉપલક્ષણથી નામ અને ગોત્રકર્મ પણ હોય છે અને સૌથી થોડા પ્રદેશવાલું આયુષકર્મ હોય છે ત્યારે તે ‘વંધનેહિં ઠિઈહિ’તિ-વન્ધન અને સ્થિતિ વડે, વચ્ચતે ધૈસ્તે-ભવરૂપી કારાવાસથી નીકળતો પ્રાણી જે વડે પ્રતિબંધ પામે તે વન્ધનો, અહીં કરણમાં “અન”પ્રત્યય થયો છે. અથવા

‘વચ્યન્તે’ इति योगनिमित्ते आत्मप्रवेशोनी साथે લોલીભાવ-તાદાત્મ્ય સ્વરૂપે વંધાય-સંશ્લેષને પ્રાપ્ત થાય તે વચ્ચનો, અહીં કર્મમાં ‘અન’ પ્રત્યય થયો છે. વળે પ્રકારની વ્યુત્પત્તિમાં કર્મપરમાણુઓ જાળવા. સ્થિતિ-કર્મના અણુભવનો કાલ, તે પ્રમાણે ભાવ્યકારે કહ્યું છે કે- “વિસમં સ કરેદ સમં સમોહઓ વંધેનેહિં વિર્ષય ય । કમ્મદ્વાઈ વંધણાતિં કાલો વિર્ષે તેસિ ॥” સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલો વચ્ચનો અને સ્થિતિ વહે વિપમને સમાન કરે છે. વચ્ચનો પટલે કર્મદ્વ્યો અને તેઓનો કાલ તે સ્થિતિ જાણવી. તેથી તે વચ્ચનો અને સ્થિતિ વહે વિપમતાને પ્રાપ્ત થયેલા વેદનીયાદિક કર્મને ‘સમીકરણયાપ’ સમાન કરવા માટે (અહીં તા પ્રત્યય સ્વાર્થિક છે.) ‘સમોહનઈ’-સમુદ્ધાત કરે છે, સમુદ્ધાત કરવા વહે આયુપના સમાન કરે છે. અને પ પ્રમાણે તે સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થાય છે. કહ્યું છે કે-“આયુપિ સમાપ્યમાને શોષણાં કર્મણાં ચ યદિ સમાપ્તિઃ । ન સ્યાત્ સ્થિતિવૈપમ્યાત્ ગચ્છતિ સ તતઃ સમુદ્ધાતમ્ ॥૧॥ સ્થિત્યા વચ્ચનેન ચ સમીકીયાર્થે હિ કર્મણાં લેપામ્ । અન્તસુહર્તેશેવે તદાયુપિ સમુજિયાંસતિ સઃ ॥” આયુપ પૂરું થતાં વાકીના વોજા કર્મોની જો સમાપ્તિ ન થાય તો તે સ્થિતિના વિપમપણાથી તે સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થાય છે. સ્થિતિ અને વચ્ચન વહે તે કર્મોને સમાન કરવા માટે તેનું આયુપ ત્યારે અન્ત-મુંહર્તે વાકી હોય ત્યારે તે સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થાય છે. સુદ્યુત્ કરવાને ઇચ્છે છે. (પ્ર૦)—‘વધારે સ્થિતિવાળાં વેદનીયાદિ કર્મને આયુપના સમાન કરવા માટે ગવવા યોગ્ય વેદનીયાદિ કર્મોનો થોડા કાલમાં નાશ થવાનો સંભવ હોવાથી મોક્ષને વિશે પણ અવિધ્યાસ-અશ્રદ્ધાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો. (૩૦)—તે સત્ય નથી, કરેલા કર્મદ્વ્યનો પણ ફરી નાશ થવાનો સંભવ હોવાથી મોક્ષને વિશે પણ અવિધ્યાસ-અશ્રદ્ધાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે. તે આ પ્રમાણે-લંબા કાલ સુધી મો-કારણ કે કૃતનાશાદિ દોષનો પ્રસંગ નથી. તે આ પ્રમાણે-અહીં જેમ પ્રતિદિવસ સેતિકા-પક ફોર નોરાક સાવા વહે સો વરસ ચાલે તેટલા હોરાકને ભસ્મક વ્યાધિ વહે તેના સામર્થ્યથી થોડા દિવસમાં વધો નોરાક સાદ જવાથી કૃતનાશ દોષની પ્રાપ્તિ થતી નથી, તેમ વેદનીયાદિ કર્મનો પણ તથાવિધ શુભ અચ્યવસાયના અનુવંધથી ઉપક્રમ-યાત થવા વહે વચ્ચનો ઉપભોગ થવાથી કૃતનાશરૂપ

દોષનો પ્રસંગ નથી. કારણ કે જે પ્રકારે કર્મનો અનુભવ થાય છે-વિપાકથી અને પ્રદેશથી વધાય કર્મ ભોગવાય છે. પૃથું કોઈ કર્મ નથી કે જે પ્રદેશથી અનુભવ કર્યા સિવાય ક્ષય પામે. તેથી શી રીતે કૃતનાશ દોષનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય? વિપાકથી કોઈ કર્મ ભોગવાય છે અને કોઈ કર્મ ભોગવાતું નથી. જો એમ ન હોય તો, પટલે વધું વિપાકથી જ ભોગવાય તો મોક્ષના અભાવનો પ્રસંગ થાય. તે આ પ્રમાણે-જો વિપાકાનુભવથી જ વધું કર્મ ક્ષય કરતું જોઈએ પવો નિયમ હોય તો અસંભ્યાતા ભવોમાં તેવા પ્રકારના વિચિત્ર અધ્યવસાય વિશેષ વહે જે નરકગત્યાદિ કર્મ વાંધ્યું હોય તેનો એક મનુષ્યાદિ ભવમાં વિપાક વહે અનુભવ ન થાય. કારણ કે તેવા પ્રકારના વિપાકાનુભવનું નિમિત્ત પોતપોતાનો ભવ હોય છે. તેથી અનુક્રમે પોતપોતાના ભવના નિમિત્ત વહે વેદવામાં નારકાદિ ભવોમાં ચારિત્રના અભાવ વહે ઘણા કર્મનો ઉપચય થવાથી અને તેનો પણ પોતપોતાના ભવરૂપ નિમિત્ત વહે અનુભવ કરવાનો હોવાથી ક્યાંથી મોક્ષ થાય? તે માટે સર્વ કર્મનો વિપાકથી અનુભવ ભજનાપ-વિકલ્પે જાણવો અને પ્રદેશથી અવશ્ય ભોગવતું જોઈએ એમ માનવું. તેથી કોઈ પણ દોષ નથી. (પ્ર૦)-એમ છતાં વીરઘ કાલ સુધી ભોગવવા યોગ્યપણે તે વેદનીયાદિ કર્મ વાંધેલું છે અને ઉપક્રમ વહે તેના પરિમાણ કરતાં થોડા કાલમાં જ તેનો અનુભવ પ્રાપ્ત થાય છે. તો એ પ્રમાણે પણ કૃતનાશ દોષનો પ્રસંગ કેમ નથી? (ઉ૦)-તે કથન પણ સત્ય નથી. કારણ કે વન્ધ સમયે જ તેવા પ્રકારના અધ્યવસાયથી પ્રારંભમાં ઉપક્રમને યોગ્ય જ કર્મ તેને વાંધેલું છે. વલ્લી જિનવચનના પ્રામાણ્યથી પણ વેદનીયાદિ કર્મનો ઉપક્રમ જાણવો. એ સંવન્ધે ભાવ્યકાર કહે છે-‘‘ઉદયસ્વયંભોવસમા જં ચ કમ્મુણો ભણિયા । વ્વાહ-પંચાંગં પદ્મ જુત્તમુવક્રમણમેત્તો વિા’’ કર્મના ઉદય, ક્ષય, ક્ષયોપશમ અને ઉપશમ કહ્યા છે તે દ્રવ્યાદિ-દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ અને ભવ એ પાંચને આશ્રયી કહ્યા છે. માટે પથી પણ ઉપક્રમ થવો શુક્ત છે. એ પ્રમાણે મોક્ષના ઉપક્રમનું કંઈ પણ કારણ નથી, જેથી તેમાં અવિશ્વાસનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય? જે પ્રકારે મોક્ષના ઉપક્રમનો કોઈ પણ હેતુ નથી તે પ્રકારે છેલ્લા સૂત્રમાં વિચાર કરશે. તેથી જે કહ્યું છે કે વેદનીયાદિની પેઠે કરેલા કર્મક્ષયનો પણ ફરી નાશ થવાનો સંભવ હોવાથી મોક્ષને વિશે અવિશ્વાસ થશે-એ પણ યુક્તિયુક્ત નથી.

અહીં અન્ય પૂર્વપક્ષી શંકા કરે છે-જ્યારે વેદનીયાદિ કર્મ ઘણું વધારે હોય અને સૌથી થોડું આશુપ હોય ત્યારે અધિક વેદનીયાદિ

कर्मनो घात करवा माटे भले समुद्घात करे, कारण के वेदनीयादि कर्म सोपक्रम छे, पण त्यारे आयुप कर्म अधिक होय अने सौथी थोड़ुं वेदनीयादि कर्म होय त्यारे शुं समजवुं ? खरेखर अधिक आयुपकर्मनो घात करवा माटे समुद्घात करतो नथी, कारण के चरमशरीरवालां आयुप निरूपक्रम होय छे. “चरमशरीरा निरूपक्रम” चरमशरीरी निरूपक्रम होय छे’ एवुं शाखवचन छे. ते अयुक्त छे, कारण के आवा प्रकारनी परिस्थिति कवापि होती नथी. जेम के हमेशां वेदनीयादिक ज आयुप करतां अधिक स्थितिवालां होय छे. कदि पण वेदनीयादि करतां आयुप अधिक स्थितिवाळुं होतुं नथी. आवो नियम शायी जाणवो ? तेनो उत्तर ए छे के परिणामना स्वभावथी जाणी सकाय छे. ते आ प्रमाणे ‘आवा प्रकारनोज आत्मनो परिणाम छे के जेथी आयुप वेदनीयादिना समान होय के तेथी न्यून होय, कदिपण अधिक न होय. जेम के आयुपनो ज अधुववन्ध थाय छे. ते आ प्रमाणे-आयुप सिवायना सातेय ज्ञानावरणादि कर्मो सर्वदा बंधाय छे अने आयुप तो पोताना भवना त्रीजा भाग वगेरे शेष कालेज बंधाय छे. तेमां एवा प्रकारनी विचित्रताना नियममां स्वभाव सिवाय बीजो कोइ हेतु नथी, ए प्रमाणे अहों पण स्वभाव विशेष ज नियामक जाणवो. ए संबन्धे भाष्यकार कहै छे-“असमर्द्धिणं नियमो को येवं आउयं न सेसं ति । परिणामसहावाओ अधुयं बन्धो वि तस्सेव ॥ “विपमस्थितिवाळा कर्ममां शो नियम छे के थोड़ुं आयुप होय छे पण वाकीना कर्म थोड़ां होता नथी ? परिणामना स्वभावथी छे अने तेथीज आयुपकर्मनो अधुवबंध होय छे.”

हवे विशेष जाणवा माटे गौतण ! भगवंतने पूछे छे-‘सब्बे वि णं’ इत्यादि. वधाय केवलक्षानी समवघ्नन्ति-समुद्घातने माटे प्रयत्न करै छे अने प्रयत्न कर्या पछी वधाय केवलो समुद्घातने प्राप्त थाय छे ? ए प्रमाणे गौतमे प्रश्न कर्यो पटले भगवान् उत्तर कहै छे-हे गौतम ! ए अर्थ शुक्त नथी. तात्पर्य ए छे के वधाय केवली समुद्घातने माटे प्रयत्न करता नथी अने समुद्घातने पण प्राप्त थता नथी. परन्तु जेओना वेदनीयादि कर्म आयुपथी अधिक होय छे ते समुद्घात करै छे. जेना वेदनीयादि कर्मो स्वभावथीज आयु-ना समानस्थितिवालां होय ते समुद्घात कर्या सिवाय ज तेनो क्षय करीने सिद्ध थाय छे. ते प्रमाणे सूत्रकार कहै छे-‘जस्स’ इत्यादि.

જે કેવલીના આયુષના તુલ્ય ભવોપગ્રહ કર્મો છે, ભવ-મનુષ્યભવમાં 'ઉપ-સમીપે ગૃહ્યતે' ગ્રહણ કરાય-અવલંબન કરાય જેઓ વહે તે ભવો-પગ્રહ-વેદનીય, નામ અને ગોત્રકર્મ, તે વન્ધન-કર્મપ્રદેશો વહે અને સ્થિતિ વહે તે સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થતા નથી, પણ સમુદ્ધાત કર્યાં સિવાય જ તેને સ્વભાવી સિદ્ધિરૂપી મહેલમાં વિરાજે છે એ ભાવાર્થ છે. એ સંવન્ધે કહ્યું છે કે-“જસ્સ ઓ તુલ્લં ભવઈ ય કમ્મ-ચલકકં સમાવતો જો ય । સો અકયસમુઘાઓ સિદ્ધિઃ જુગવં સ્વેઝ્ઞ” ॥ જેના ચારે કર્મ સ્વભાવથી તુલ્ય છે એવો જે કેવલી તે સમુદ્ધાત કર્યાં સિવાય એક સાથે કર્મનો ક્ષય કરીને સિદ્ધ થાય છે.” આ ભાવ કદાચિત જ હોય છે કે વહુધા હોય છે ? તેથી કહે છે-‘અંગતૂણ સમુઘાયં’ ઇત્યાદિ. સમુદ્ધાતને-કેવલિસમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત કર્યાં સિવાય સિદ્ધિ-ચરમગતિને પ્રાપ્ત થયેલા છે એ ક્રિયાનો સંવન્ધ જાણવો. કેટલા ? એ માટે સૂત્રકાર કહે છે-‘અનન્તાઃ’ અનન્ત, કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનસહિત એવા, આ કથન વહે જેઓ ‘બુદ્ધિ, સુખ, દુઃખ, ઇચ્છા, દ્વેષ, પ્રયત્ન, ધર્મ, અધર્મ’ અને સંસ્કાર-એ નવ આત્માના ગુણોનો અત્યંત ઓછોદ થવો એ મોક્ષ-એમ માને છે તેના મતનો નિરાસ કર્યો છે એમ સમજવું. કારણ કે જ્ઞાન એ આત્માનો નિરુપચરિત-વાસ્તવિક સ્વભાવ છે અને તેથી તેનો વિનાશ થતો નથી. અન્યથા આત્માનો જ અભાવ થાય. આત્માનો નિરન્વય-સર્વથા નાશ થતો નથી. કારણ કે સતનો સર્વથા વિનાશ થતો નથી. “નાસતો વિદ્યતે ભવો નાભવો વિદ્યતે સતઃ” અસદ્ વસ્તુની ઉત્પત્તિ થતી નથી અને સદ્ વસ્તુનો નાશ થતો નથી.” એ ન્યાય છે. ‘જિનો’-જેણે રાગદિશત્રુઓને જિત્યા છે એવા, આ કથન વહે ગોશાલકના મતનો નિરાસ કર્યો. કારણ કે તેના મતે મુક્તિપદને પ્રાપ્ત થયેલ હોવા છતાં પણ તેને વાસ્તવિક રીતે વીતરાગ માનતા નથી, કેમકે ‘મુક્તિપદને પ્રાપ્ત થયા હોવા છતાં’ પણ ‘તીર્થનો’ તિરસ્કાર થતો જોઈને અહીં આવે છે-એવું તેમનું કથન છે. પણ વીતરાગનું પરામર્શની બુદ્ધિથી અહીં આવવું અસંભવિત છે. પુનઃ કેવા છે ? તે કહે છે-‘જરામરણવિપ્રમુક્તાઃ’ જરા અને મરણથી રહિત છે. જરા અને મરણનું ગ્રહણ અન્યનું ઉપલક્ષણ-સૂચક છે, તેથી સમસ્ત રોગ અને શોકાદિ સાંસારિક ક્લેશથી મુકાયેલા જાણવા. એ વહે પ્કાન્તથી મોક્ષસુખનું ઉપાદેયપણું કહે છે. કારણ કે અન્યને એવા પ્રકારના સ્વરૂપવાળા સ્થાનનો અસંભવ છે. સંસારમાં શ્રેષ્ઠ સુખને પ્રાપ્ત થયેલું હોય તો પણ એવા પ્રકારનું સ્થાન નથી. કારણ કે

સર્વ વસ્તુનું પળ છેવટે મરણ-વિનાશ છે. સિદ્ધિ-સર્વકર્મના ક્ષય વડે આત્માનું સ્વરૂપમાં અવસ્થાન, પવો વર-સર્વગતિમાં ઉત્તમ તે વરગતિરૂપ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલા છે.

હવે સર્વ કેવલી સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થતા પ્રથમ આવર્જીકરણ કરે છે. તે પ્રમાણે કેવલિસમુદ્ઘાતની પ્રક્રિયા કહેવાની ઇચ્છાવાળા માધ્યકાર સમુદ્ઘાતશબ્દના વ્યાખ્યાનપૂર્વક કહે છે-“તત્થાઉઅસસાહિયકમ્મસમુદ્ઘાયણં સમુદ્ઘાઓ । તેં ગંતુમણા પુવ્વં આડજ્જીકરણં ઉવેદ્દ” ॥ તેમાં આયુપના અંશથી અધિક કર્મનો ઘાત કરવો તે સમુદ્ઘાત, તેને પ્રાપ્ત થવાની ઇચ્છાવાળા કેવલી પૂર્વે આવર્જીકરણ કરે છે. આવર્જીકરણનો શો શબ્દાર્થ છે ? આવર્જન કરવું-આત્માને મોક્ષના અભિમુખ કરવો, મોક્ષ પ્રતિ જોડવો પ તત્પર્ય છે. અથવા ‘આવર્જ્યતે અનેન’ જે વડે મોક્ષ અભિમુલ કરાય તે આવર્જ-શુભ, મન, વચન અને કાયાનો વ્યાપાર વિશેષ. કાણું છે કે “આવર્જ્જણમુવ-ઓગો વાવારં વા” આવર્જન-ઉપયોગ અથવા વ્યાપાર. તેથી વળ્ને સ્થલે પળ પૂર્વે ન હોય તેનું કરવું પ વિવક્ષામાં ‘ચ્ચિ’ પ્રત્યય થવાથી આવર્જીકરણ કહેવાય છે. વીજા આચાર્યો આવર્જિતકરણ પવો શબ્દાર્થ છે-આવર્જિત-અભિમુલ-સન્મુલ કરાયેલો. લોકમાં પમ વોલે છે કે ‘આવર્જિતોડયં મયા’ મેં તેને સન્મુલ કરેલો છે. તથામઘ્યત્વ વડે આવર્જિત-મોક્ષ સન્મુલ કરાયેલા આત્માનું કરણ-શુભયોગનો વ્યાપાર તે આવર્જિતકરણ. વીજા આચાર્યો ‘આડજ્જિયાકરણ’ પવો પાઠ કહે છે. તેનો શબ્દસંકાર આ પ્રમાણે કરે છે-‘આયોજિકાકરણં’ અહીં અન્યથાર્થ આ છે-આશ્ચર્યાર્થ આ છે ‘આ’ કેવલિની દષ્ટિવડે યોજન-શુભ યોગોનો વ્યાપાર અહીં ભાવમાં ‘અક’ પ્રત્યય થવાથી આયોજિકાકરણ થાય છે. અન્ય આચાર્યો ‘આડસિયાકરણ’ કહે છે. તેનો પળ આ અન્વર્થ-વ્યુત્પત્તિનો અર્થ થાય છે-આવશ્યક-અવશ્યપણે કરવું ને આવશ્યકકરણ. જેમકે કેટલાપક કેવલી સમુદ્ઘાત કરે અને કેટલાક ન કરે, પરન્તુ આ આવશ્યકકરણ તો વધા ય કેવલી કરે છે.

૨૬. કતિસમતિયે ણં ભંતે ! આહ્વાજીકરણે પન્નત્તે ? ગોયમા ! અસંખેજસમતિયે અંતોસુહુત્તિયે આહ્વાજીકરણે પન્નત્તે ! કતિસમતિયે ણં ભંતે ! કેવલિસમુદ્ધાયે પન્નત્તે ? ગોયમા ! અહસમતિતે પન્નત્તે, તંજહા—પદમે સમયે દંડં કરેતિ, વીયે સમયે કવાહં કરેતિ, તતિયે સમયે મંથં કરેતિ, ચતુથે સમયે લોગં પૂરેતિ, પંચમે સમયે લોયં પહિસાહરતિ, છઠ્ઠે સમયે મંથં પહિસાહરતિ, સત્તમયે સમયે કવાહં પહિસાહરતિ, અહમ્મે સમયે દંડં પહિસાહરતિ, દંડં પહિસાહરેત્તા તથો પચ્છા સરીરત્થે ભવતિ ।

૨૬. હે ભગવન્ ! કેટલા સમયનું આયોજીકરણ કહ્યું છે ? હે ગૌતમ ! અસંખ્યાતા સમયના અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ આયોજીકરણ કહ્યું છે. હે ભગવન્ ! કેવલી સમુદ્ધાત કેટલા સમયનો છે ? હે ગૌતમ ! આઠ સમય પ્રમાણ કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે—પ્રથમ સમયે દળ્હ કરે છે, વીજા સમયે કપાટ કરે છે, ત્રીજા સમયે મંથાન કરે છે, ચોથા સમયે લોકને પૂરે છે—લોકવ્યાપી થાય છે, પાંચમા સમયે લોકને સંહરે છે, છઠ્ઠા સમયે મંથાન સંહરે છે. સાતમા સમયે કપાટ સંહરે છે, આઠમા સમયે દળ્હ સંહરે છે અને દળ્હને સંહરી શરીરસ્થ થાય છે.

૨૬. હવે આ આયોજીકરણના કાલનું પ્રમાણ વતાવવા માટે પ્રશ્ન અને ઉત્તર સૂત્ર કહે છે—‘કહસમયે ણં’ હે ભગવન્ ! આયોજીકરણ કેટલા સમય પ્રમાણ છે ? इत्यादि सुगम છે. આયોજીકરણ કર્યા પછી તુરત કેવલીસમુદ્ધાતનો આરંભ કરે છે—તે કેટલા સમયનો હોય છે ? ५ આશંકામાં તેના સમયનું નિરૂપણ કરવા માટે કહે છે—‘કહસમયે ણં’ इत्यादि. ‘હે ભગવન્ ! કેવલીસમુદ્ધાત કેટલા સમયનો છે ? इत्यादि सुगम છે. તેમાં જે સમયે જે કરે છે તે વતાવે છે—‘તંજહા-પદમે સમયે’ इत्यादि. આ પણ સુગમ છે. કારણ

૨૭. સે ણં મંતે ! તહા સમુદ્ધાયગતે કિં મણજોગં જુંજતિ, વહજોગં જુંજતિ, કાયજોગં જુંજતિ ? ગોયમા ! નો મણજોગં જુંજતિ, નો વહજોગં જુંજતિ, કાયજોગં જુંજતિ ! કાયજોગે ણં મંતે ! જુંજમાણે કિં ઓરાલિયકાય-જોગં જુંજતિ, ઓરાલિયમીસાસરીરકાયજોગં જુંજતિ, કિં વેડન્વિચયસરીરકાયયોગં જુંજતિ, વેડન્વિચયમીસાસરીરકાય-

૨૭. હે ભગવન્ ! તે પ્રકારે સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલો શું મનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે, વચનયોગનો વ્યાપાર કરે છે કે કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે ? હે ગૌતમ ! મનોયોગનો વ્યાપાર કરતો નથી, વચનયોગનો વ્યાપાર કરતો નથી, પણ કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે. હે ભગવન્ ! કાયયોગનો વ્યાપાર કરતો શું ઔદારિક કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે ? ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયયોગનો વ્યાપાર

કે તેની પૂર્વે વ્યાખ્યા કરી છે. પરંતુ તેનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે-જેમ આદિના ચાર સમયોમાં અનુક્રમે આત્મપ્રવેશોનો વિસ્તાર થાય છે, તેમ પ્રતિલોમ-ઉલ્લટા ક્રમ વડે સંતરણ પણ થાય છે. ૫ સંવંધે અન્ય સ્થલે પણ કાણું છે—“ઉલ્લં અહો ય લોગંતગમિણં સો સદેહવિચ્ચંમં । પહમે સમયંમિ વંડં કરેહ ચિદ્દયંમિ ય કવાટં ॥૧॥ તથ્યસમયંમિ મંથં ચડથપ લોગપૂરણં કુણદ । પડિલોમં સત્તરણં કાઠં તો દોર વેદ્ધત્યો ॥૨॥ પ્રથમ સમયે કુર્ચ અને અધો લોકાન્ત મુધો ઝવાવાલો સ્વદેહ પ્રમાણ ચિસ્તારવાલો વંડ કરે છે, વીજા સમયે કપાટ કરે છે, ત્રીજા સમયે મંથન કરે છે અને ચોથા સમયે લોકને વ્યાપ્ત કરે છે. પછી ઉલ્લટા ક્રમ વડે સંતરણ કરી ત્યાર બાદ શરીરમાં સ્થિત થાય છે.

૨૭. આ સમુદ્ધાત કરવામાં જે યોગની પ્રવૃત્તિ થાય છે તેને કહેવાની ફચ્છાવાલ્લા સૂચકાર કહે છે—‘સે ણં મંતે’ ! इत्यादि. સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલો શું મનયોગનો વ્યાપાર કરે ? इत्यादि. તેમાં તે મનોયોગ અને વચનયોગનો વ્યાપાર કરતો નથી. कारण के तेनुं प्रयोजन नहीं. ५ संवन्धे धर्मसारनी मूल टीकाમાં एरिभद्रसूरि कहे છે—“मनोवचसी तदा न व्यापारयति, प्रयोजनाभावात्” ।

જોગં જુજતિ, કિં આહારગસરીરકાયજોગં, આહારગમીસાસરીરકાયજોગં જુજતિ, કિં કમ્મગસરીરકાયજોગં જુજતિ ? ગોયમા ! ઓરાલિયસરીરકાયજોગંપિ જુજતિ, ઓરાલિયમીસાસરીરકાયજોગંપિ જુજઈ, નો વેડવિયસરીરકાય-
જોગં, નો વેડવિયમીસાસરીરકાયજોગં, નો આહારગસરીરકાયજોગં, નો આહારગમીસાસરીરકાયજોગં, કમ્મગ-
કરે છે ? શું વૈક્રિયશરીરકાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે ? શું આહારકશરીરકાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે ? શું કાર્મણ શરીર કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે ? હે ગૌ-
તમ ! ઔદારિકશરીરકાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે, ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે અને કાર્મણશરીરકાય-
યોગનો વ્યાપાર કરે છે. પળ વૈક્રિય શરીર કાયયોગનો વ્યાપાર કરતો નથી, વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયયોગનો વ્યાપાર કરતો નથી, આહારકશરીરકાયયોગનો વ્યાપાર કરતો નથી અને આહારકમિશ્રશરીરકાયયોગનો વ્યાપાર કરતો નથી. પહેલા અને
તે વચ્ચે પ્રયોજન નહિ હોવાથી મન અને વચનનો વ્યાપાર કરતો નથી. કાયયોગનો વ્યાપાર કરતો ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્રકાયયોગ અને કાર્મણકાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે, શેષ કાયયોગનો વ્યાપાર કરતો નથી, કારણ કે લલ્લિનો ઉપયોગ નહિ કરતો હોવાથી વાકીના કાયયોગનો અસંભવ છે. તેમાં પ્રથમ અને આઠમા સમયે કેવલ ઔદારિક શરીરનો જ વ્યાપાર કરે છે માટે ઔદારિક કાયયોગ છે. વીજા, છદ્ધા અને સાતમા સમયે ઔદારિક અને કાર્મણશરીરનો વ્યાપાર છે, માટે ઔદારિકમિશ્રકાયયોગ છે. વીજા, ચોથા અને પાંચમા સમયે કેવલ કાર્મણશરીરના વ્યાપારવાળો છે માટે કાર્મણકાયયોગ છે. ૫ સંવંધે ભાવ્યકાર કહે છે—“ન કિર સમુદ્ધા-
તગતો મળવહજોગપ્પયોયણં કુણ્ણહિ । ઓરાલિયજોગં પુણ જુજઈ પઢમદ્દમે સમપ ॥૧॥ ઉભયબ્બાવારાઓ તમ્મીસં ધીયછટ્ટસત્તમપ । તિય-
વ્વડત્થપંચમે તુ કમ્મગં તમ્મત્તચ્છેદ્ધાઓ ” ॥ ચોરેશ્વર સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલો મન અને વચનયોગનો વ્યાપાર કરતો નથી, પરંતુ પ્રથમ

સરીરક્ષાયજોગંપિ જંજતિ, પદમદુમેસા સમપ્સુ ઓરાડિગસરીરક્ષાયજોગં જંજતિ, ધિતિગહ્ધસત્તમેસા સમપ્સુ ઓરાલિયમીસાસરીરક્ષાયજોગં જંજતિ, તતિયનવત્તમંનમેસા સમપ્સુ પક્ષ્મગસરીરક્ષાયજોગં જંજતિ ।

૨૮. સે પં અંતે ! તદ્વા સયુગ્મતાત્તમે સિદ્ધયતિ તુજ્ઞયતિ પરિનિજ્ઞાતિ સન્નત્તુદ્ધાનં અંતં ક્ષેતિ ! મો-
યમા ! નો ફળદે સમદ્ધે । સે પં તત્તો પન્નિનિગતત્તિ, પન્નિનિગતિસ્તા તત્તો પક્ષ્મ મળજોગંપિ જંજતિ, તદ્વજોગંપિ
જંજત્ત, કાયજોગંપિ જંજતિ ! મળજોગં જંજમાણે કિં સનમળજોગં જંજતિ, મોસમળજોગં જંજતિ, સવામોસમળ-

જાડમા સમયમાં ઔદારિકશરીરક્ષાયજોગનો લ્યાપાર કરે છે, વીજા, ત્વક્ષ અને સાતમા સમયમાં ઔદારિક મિશ્ર શરીર કાયજોગનો
લ્યાપાર કરે છે. 'વીજા, વોથા અને પાંચમા સમયમાં કાર્મણશરીરક્ષાયજોગનો લ્યાપાર કરે છે.

૨૮. હે પ્રમત્ત ! તે પ્રમાણે સમગ્રતાને પ્રાપ્ત થયેલો શિદ્ધ યાગ, તુલ્ય ધ્યાન, નિર્વાણ પામે અને સર્વ દુઃસ્થોનો અન્ત
કરે ! હે મૌતય ! વ્ અર્થ સમર્થ-શક્ત નથી. તે સમગ્રધાત્તથી નિયુત ધ્યાન છે, નિયુત થઈને ત્યાર થાદ્ પ્રનોયોગનો પણ લ્યાપાર
કરે છે, વનનયોગનો પણ લ્યાપાર કરે છે અને કાયજોગનો પણ લ્યાપાર કરે છે. પ્રનોયોગનો લ્યાપાર કરતો કે સત્ય પ્રનોયોગનો લ્યા-

અને જાડમા સમયે ઔદારિકજોગનો લ્યાપાર કરે છે. ઔદારિક અને કાર્મણ પ્રત્યેનો લ્યાપાર હોવાથી ઔદારિકમિશ્રક્ષાયજોગ 'વીજા,
ત્વક્ષા અને સાતમા સમયે છે. 'વીજા વોથા અને પાંચમા સમયે માર કાર્મણ શરીરની વોથા હોવાથી તત્ત્વજોગ હોય છે.

૨૮. સમગ્રતા સંકલ્પે વિશેષ જાણતા માટે કહે છે- 'સે નં મંતે' ! ક્ષયાદિ. હે પ્રમત્ત ! સે 'કેમલી પંડ, અપાલ પગેરેતા તમ
પલ્લે સમગ્રતાને પ્રાપ્ત થયેલો શિદ્ધ ધ્યાન-કર્તાઈ થાય, 'વર્તમાન તાલ્લી સમીપનો તાલ્લ પણ વર્તમાન એવો ચિત્તલ્લે પલ્લેવાય છે' વગેરે

જોગં જુંજતિ, અસચ્ચામોસમળજોગં જુંજતિ ? ગોયમા ! સચ્ચમળજોગં, નો મોસમળજોગં, નો સચ્ચામોસમળજોગં જુંજતિ, અસચ્ચામોસમળજોગં જુંજતિ, વતિજોગં જુંજમાણે કિં સચ્ચવહજોગં જુંજતિ, મોસવહજોગં જુંજતિ, સચ્ચા-મોસવહજોગં, અસચ્ચામોસવહજોગં જુંજતિ ? ગોયમા ! સચ્ચવતિજોગં, નો મોસવહજોગં, નો સચ્ચામોસવતિજોગં, અસચ્ચામોસવહજોગંપિ જુંજતિ, કાયજોગં જુંજમાણે આગચ્છેજ્જ વા ગચ્છેજ્જ વા ચિટ્ટેજ્જ વા નિસીંજ્જ વા તુયંદેજ્જ પાર કરે, મૃપામનોયોગનો વ્યાપાર કરે, સત્યમૃપામનોયોગનો વ્યાપાર કરે ? હે ગૌતમ ! સત્યમનોયોગનો વ્યાપાર કરે, મૃપા મનોયોગનો વ્યાપાર ન કરે, સત્યમૃપા મનોયોગનો વ્યાપાર ન કરે, અસત્યામૃપા મનોયોગનો વ્યાપાર કરે. વચનયોગનો વ્યાપાર કરતો શું સત્યવચનયોગનો વ્યાપાર કરે, મૃપા વચનયોગનો વ્યાપાર કરે, સત્યમૃપા વચનયોગનો વ્યાપાર કરે કે અસત્યામૃપા વચનયોગનો વ્યાપાર કરે ? હે ગૌતમ ! સત્યવચનયોગનો વ્યાપાર કરે, મૃપા વચનયોગનો વ્યાપાર ન કરે,

વ્યાકરણ પ્રસિદ્ધ નિયમ હોવાથી સિદ્ધ થવાનો હોય તો પળ વ્યવહારથી સિદ્ધ થાય છે એમ કહેવાય છે, માટે કહે છે-બુદ્ધ્યતે-કેવલજ્ઞાન વહે જ્ઞાણે છે કે હું નિશ્ચયથી સર્વે કર્મના ક્ષયથી કૃતાર્થ થદ્દશ ? તેથી કહે છે-પરિનિર્વાણિ-સમસ્ત પ્રકારે શાંત થાય છે, નિર્વાણ પામે છે ? પ વાવતને પર્યાય શબ્દ વહે સ્પષ્ટ કરે છે-સર્વે દુઃખોનો અન્ત કરે છે ? ભગવાન્ કહે છે-‘હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ-સંગત નથી કે ‘જે સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયેલો શાવત્સર્વે દુઃખોનો અન્ત કરે’. કારણ કે હજી પળ તેમણે યોગનિરોધ કર્યો નથી. સયોગીની આગળ કહે-ધામાં આવતી યુક્તિ વહે ક્ષિદ્ધિ થતી નથી. તેથી તે શું કરે છે ? પ માટે કહે છે-‘સે ણં’ इत्यादि. તે-પ્રસ્તુત સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયેલો સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત થાય છે અને નિવૃત્ત થઈને ત્યાર પછી તુરત મનોયોગનો, વચનયોગનો અને કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે. કારણ કે તે ભગવાન્ નામ, ગૌત્ર અને વેદનીયરૂપ ભવધારણીય કર્મ ઘણા હોય ત્યારે તેને અચિન્ત્ય પ્રભાવવાળા સમુદ્ઘાતના વશથી આયુપના સમાન કર્યો

वा उल्लेखेज्ज वा पलंघेज्ज वा, पडिहारियं पीढफलगसेज्जासंथारगं पचप्पिणेज्जा ।

असत्यमृषा वचनयोगनो व्यापार न करे, पण असत्यामृषा वचनयोगनो व्यापार करे. काययोगनो व्यापार करतो आवे, जाय, उभा रहे, वेसे, आळोटे, उल्लंघन करे के प्रलंघन करे, प्रातिहारिक-पासे रहेला पीठ-आसन, फलक-पाटीउं, शय्या अने संथारो पाछा आपे.

बाद अन्तर्मुहूर्तमां परमपद-मोक्ष प्राप्त थवानुं होवाथी ते काळे जो अनुत्तरोपपत्तिक वगेरे देव मनथी पूछे तो उत्तर आपवा माटे मनना पुढलो ग्रहण करी मनोयोगनो व्यापार करे छे. ते पण सत्य के असत्यामृषा रूप मननो व्यापार करे छे. मनुष्यादिके पूछुं होय के न पूछुं होय तो कार्यवशथी वचनयोगना पुढलो ग्रहण करी वचनयोगनो व्यापार करे छे अने ते सत्य के असत्यामृषारूप वचननो व्यापार करे छे, वाकीना वचन अने मनना योगनो व्यापार-क्रिया करतो नथी. कारण के तेना रागादि क्षीण थया छे. गमनोगमनादिमां औदारिक काययोगनो व्यापार करे छे. ते आ प्रमाणे-भगवान् कार्यं निमित्ते कोइ स्थानथी नियक्षित स्थाने आवे, अथवा क्पांइ जाय, अथवा उभा रहे के वेसे, तेवा प्रकारनो श्रम दूर करवा माटे आळोटे अथवा विवक्षित स्थाने तेवा प्रकारना भावी पडता जीवो वटे व्याप्त भूमिने जोइने तेनो त्याग करवा माटे प्राणीओनो रक्षा निमित्ते उल्लंघन अथवा प्रलंघन करे. तेमां स्वाभाविक पाद विक्षेप-पगला भरवा, गमन करवा करतां कांइक अधिक गमन करवुं ते उल्लंघन, तेथी वधारे मोटा पगला भरवा ते प्रलंघन. अथना पासे रहेला पीठ-आसन, फलक-पाटीया, शय्या-वसति अने संथारो पाछा आपे पटले जेनी पासेथी लावेला होय तेने पाछा सोंपे. अर्ती भगवंत आर्यदयामसूरिप पासे रहेला आसन, फलक-पाटीया वगेरेने पाछा आपवानुं ज फांछे छे, तेथी जणाय छे के अवश्य अन्तर्मुहूर्त आयुष वाकी होय त्यारे ज अवर्जीकरणादि करे छे पण वधारे आयुष वाकी होय त्यारे करतो नथी. जो पम न होय तो तेने ग्रहण करवानो पण संभय होवाथी तेने ग्रहण पण करवा पडे. प कथन वडे कोइ आचार्यो कहे छे-‘जगन्यथी अन्तर्मुहूर्त वाकी होय त्यारे अने उत्कर्गथी छ मास वाकी होय त्यारे समुद्घात करे छे’ तेनो निरास जाणवो. कारण के छ मासमां वल्ले चर्याकालनो पण संभव होवाथी ते निमित्ते आसन फलकादिनुं ग्रहण पण संभवे, परवु ते

सूत्रने संमत नथी, माटे ते प्ररूपणा उत्सूत्र जाणवी. वळी आवश्यकमां पण समुद्धात कर्था पछी तुरत शैलेशीना कथनथी प उत्सूत्र प्ररूपणा जाणवी. ते सूत्र आ प्रमाणे छे-“दंडकवाडे मंथतरे य साहारणा सरीरत्ये । भासाजोगनिरोहे सेलेसी सिद्धणा चेव ॥” दंड, कपाट, मंथन, आंतरा पूरवा, संहरण, शरीरस्थ, वचनयोगनिरोध, शैलेशी अने सिद्ध-मोक्ष अनुक्रमे जाणवा. जो उत्कर्षथी छ मासनु अंतर पडे तो ते पण कहे, पण कहुं नथी. ते माटे अयुक्त छे. ते प्रमाणे भाष्यकार कहे छे-“कम्मलहुयाप समओ भिन्नमुहुत्तावसे-सओ कालो । अन्ने जहन्नमेयं छम्मासुक्कोसमिच्छंति ॥१॥ तत्तोऽन्तरसेलेसीवयणओ जं च पाडिहारीणं । पच्चप्पणमेव सुप इहरा गह्णंपि होजाहि ॥” कर्म ओछा करवा निमित्ते (समुद्धातनो) क्षेप अन्तर्मुहूर्तनो काल जाणवो. बीजा आचार्यो पने जघन्य काल कहे छे अने छ मासनो उत्कृष्ट काल माने छे. (ते अयुक्त छे) कारण के पछी तुरत शैलेशीनुं कथन होवाथी अने पासे रहेला पीठ फलकाविनु पाहुं आपवानुं ज सूत्रमां कहुं छे. अन्यथा तेने ग्रहण करवानुं पण होय. अही प प्रमाणे अन्तर्मुहूर्त सुधी यथासंभव त्रण योगना व्यापारवाळा केवली शङ्गेने त्यार पछी अत्यन्त स्थिरतारूप, लेख्यारहित अने परम निर्जरातुं कारण ध्यानने अंगीकार करवानी इच्छावाळा योगनो निरोध करवा माटे प्रारंभ करे छे. कारण के योग होय त्याने उक्त स्वरूपवाळा ध्याननो असंभव छे. ते आ प्रमाणे-योगनो परिणाम ते लेख्या, कारण के योगना अन्वय अने व्यतिरेकने अनुसरे छे. तेथी ज्यां सुधी योग छे त्यां सुधी लेख्या अवश्य होय छे, तेथी लेख्या-रहित ध्याननो संभव नथी. वळी ज्यां सुधी योग छे त्यां सुधी कर्मबन्ध पण छे. कारण के “जोगा पयडिपसं छिद्वअणुभागं कसायओ कुणइ” योगथी प्रकृति अने प्रवेश बंध करे छे तथा स्थिति अने अनुभागबंध कपायथी करे छे-पहुं शास्त्रवचन छे. केवल ते कर्मबंध मात्र योगनिमित्तक होवाथी ने समयनो छे. ते आ प्रमाणे-प्रथम समये कर्म बंधाय छे, बीजा समये वेदाय छे अने बीजा समये ते कर्म अकर्मरूपे थाय छे. तेमां जो के ने समयनी स्थितिवाळा कर्म कराय छे अने पूर्वं पूर्वना कर्म नाश पामे छे, तो पण समये समये निरंतर कर्म ग्रहण करवामां आवे तो मोक्ष न थाय अने अवश्य मोक्षमां जवानुं छे, ते माटे ते योगनिरोध करे छे. कहुं छे के “स ततो योगनिरोधं करोति लेख्यानिरोधमभिकाङ्क्षन् । समयस्थितिं च बन्धं योगनिमित्तं निरुहत्सुः ॥१॥ समये समये कर्मादाने सति

२९. से णं भंते ! तहा सजोगी सिज्झति जाव अंतं करेति ? गोयमा ! नो इण्ढे समहे । से णं पुब्बमेव स-
णिणस्स पंचिंदियपजत्तयस्स जहणणजोगिस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं पढमं मणजोगं निरुंभति, ततो अणंतरं

२९. हे भगवन् ! ते प्रकारे (समुद्घातने प्राप्त थयेलो) सयोगी केवली सिद्ध थाय, यावत् सर्व दुःखोनो अन्त करे ? हे गौतम !
ए अर्थ समर्थ-युक्त नथी. ते प्रथम जघन्ययोगवाळा संज्ञी पंचेन्द्रिय पर्याप्ताना मनोयोगनी नीचे असंख्यातगुण हीन-न्यून मनो-

सन्ततेर्न मोक्षः स्याद् । यद्यपि हि विमुच्यते स्थितिश्चायात् पूर्वकर्माणि ॥ नाकर्मणो हि वीर्यं योगद्रव्येण भवति जीवस्य । तस्याव-
स्थानेन तु सिद्धः समयस्थितैर्वन्धः ॥३॥ ते लेख्यानो निरोध करवाने इच्छता अने योगनिमित्ते समयस्थितिना बन्धने रोकवाने इच्छता
योगनिरोध करे छे. समये समये कर्म ग्रहण करवामां आवे तो कर्म प्रवाहने लीधे मोक्ष न थाय. जो के स्थितिना क्षयथी पूर्व कर्म
मूकाय छे अने कर्मरहितुं योगद्रव्य बडे वीर्य होतुं नथी पण योगना अवस्थान बडे समयस्थितिनो बंध थाय छे. बन्धनी समयमा-
त्रनी स्थिति बन्धना समयने छोडीने जाणवी. भाज्य पण आ पूर्वोक्त सर्व प्रमेय अर्थने पुष्ट करे छे. ते प्रमाणे तेनो आ ग्रन्थ छे-
“विणिवित्तसमुद्घाओ तिण्णिवि जोगे जिणो पंडजिज्जा । सच्चमसच्चाभोसं च सो मणं तह वइजोगं ॥१॥ ओरालियकायजोगं गमणाई
पाडिहारियाणं वा । पच्चप्पणं करेज्जा जोगनिरोहं तओ कुणइ ॥२॥ किन्न सयोगो सिज्झइ ? स बंधहेउत्ति जं सजोगो य । न समेइ
परमसुखं स निज्जराकारणं परमं ॥३॥” समुद्घातथी निवृत्त थइ जिन त्रणे योगनो व्यापार करे छे. सत्य, असत्यामृषा मनोयोग, व-
चनयोग अने गमनादिमां औदारिकाययोगनो व्यापार करे छे. तेमज पार्श्ववर्ती पीठ, फलकादिनुं प्रत्यर्पण-पाछा आपवानुं करे छे अने
त्यारवाद योगनिरोध करे छे. “सयोगी केम सिद्ध न थाय ? कारण के बन्धनो हेतु ते योग छे तेथी ते सयोगी परम निर्जराणुं कारण
परमशुद्ध ध्यानने प्राप्त थतो नथी.”

२९. ‘से णं भंते ! तहा सजोगी सिज्झइ’ इत्यादि. हे भगवन् ! ते प्रमाणे सयोगी सिद्ध थाय ? इत्यादि सुगम छे.

વેદિયપજ્જત્તગસ્સ જહણજોગિસ્સ હેઠા અસંખિજ્જગુણપરિહીણં દોઢં વતિજોગં નિરુંભતિ, તત્તો અણંતરં ચ ણં સુ-
હુમસ્સ પળગજીવસ્સ અપજ્જત્તયસ્સ જહણજોગિસ્સ હેઠા અસંખેજ્જગુણપરિહીણં તઢં કાયજોગં નિરુંભતિ, સે ણં
એતેણ ઉવાણં-પઢમં મળજોગં નિરુંભતિ, મળજોગં નિરુંભત્તા વતિજોગં નિરુંભતિ, વયજોગં નિરુંભત્તા કાયજો-
ગં નિરુંભદ્, કાયજોગં નિરુંભત્તા જોગનિરોહં કરેતિ, જોગનિરોહં કરેત્તા અજોગતં પાડણતિ, અજોગયં પાડણિ-
ત્તા ઈસિં હસ્સપંચવ્વસ્વરુચ્ચારણદ્વાએ અસંખેજ્જસમઇયં અંતોમુહુત્તિયં સેલેસિં પહિવજ્જહ, પુઞ્વરહયગુણસેઢીયં ચ ણં

યોગને રોકે છે. ત્યારપછી તુરત જઘન્યયોગવાલા વેદિન્દ્રિય પર્યાપ્તાના વચનયોગની નીચે અસંખ્યાતગુણ હીન વીજા વચનયોગનો
રોધ કરે છે. ત્યાર પછી તરત જઘન્યયોગવાલા અપર્યાપ્તા સ્લક્ષ્મ પનક જીવના કાયયોગની નીચે અસંખ્યાતગુણ હીન કાયયોગનો રોધ
કરે છે. તે એ ઉપાય વડે-એ પ્રકારે પ્રથમ મનોયોગનો રોધ કરે છે, મનોયોગનો રોધ કરી વચનયોગનો રોધ કરે છે, વચનયોગનો
રોધ કરી કાયયોગનો રોધ કરે છે, કાયયોગનો રોધ કરી યોગનો નિરોધ કરે છે. યોગ નિરોધ કરીને અયોગીપણું-યોગરહિતપણું
પામે છે. યોગરહિતપણું પામી ઇપત્-થોડા કાલમાં હસ પાંચ અક્ષરના ઉચ્ચારણ કાલ જેટલી અસંખ્યાતા સમયના અન્તર્મુહૂતં પ્રમાણ

યોગનિરોધ કરતો પ્રથમ મનોયોગનો રોધ કરે છે, અને તે પર્યાપ્તા સંક્ષી પંચેન્દ્રિયના પ્રથમ સમયે જેટલાં મનોદ્રવ્ય અને જેટલો તેનો
વ્યાપાર હોય તેથી અસંખ્યાતગુણ ન્યૂન મનોયોગનો પ્રતિસમય રોધ કરતો અસંખ્યાતા સમયો વડે સર્વથા રોધ કરે છે. કહ્યું છે કે
“પજ્જત્તમેત્તસણિસ્સ જત્તિયાંઙ્ગં જહન્નજોગિસ્સ । દ્વોત્તિ મણોદ્વ્વાદ્ તવ્વાવારો ય જમ્મત્તો ॥ તદસંખગુણવિહીણં સમય સમય નિરુમ-
માણો સો । મળસો સબ્બનિરોહં કરે અસંખેજ્જસમયર્હિ” ॥ ૨ ॥ જઘન્યયયોગવાલા પર્યાપ્ત માત્ર સંક્ષીના જેટલા મનોદ્રવ્યો હોય છે

કર્મમાં, ત્રીસે સેલેસિમદ્વાદા અસંખેજ્ઞાદિ ગુણસેદીદિં ગુણસેદીદિં અસંલેજ્ઞે કર્મમ્ભવે લવયતિ, લવયત્તા વેદાનિજ્ઞાડણામગોત્તે
 ઇન્ધેતે ચતારિ કર્મમંસે જુગવં લવેતિ, જુગવં લવેત્તા ઓરાલિયેતેયાકર્મમગાં સંઘાદિં વિપ્પજહણાદિં વિપ્પજ-
 હતિ, વિપ્પજહિત્તા ઉજ્જુસેદીપડિવળ્લો અપુસમાણગતીદા એગસમણં અવિગહેણં ઉટ્ટં ગંતા સાગારોવડત્તે સ્તિ-
 જ્ઞાદિ બુદ્ધાદિ, તત્થ સિદ્ધો ભવતિ । તે પં તત્થ સિદ્ધા ભવંતિ અસરીરા જીવધણા વંસણણાણોવડત્તા' નિદ્ધિયદ્ધા

શૈલેશીને પ્રાપ્ત થાય છે અને પૂર્વે રચેલી ગુણશ્રેણી જેની છે એવા કર્મને અનુભવવા પ્રાપ્ત થાય છે. તે શૈલેશીના કાલમાં અસંખ્યાતી
 ગુણશ્રેણી વડે અસંખ્યાતા કર્મ સંકલ્પનો ક્ષય કરે છે, ક્ષય કરીને વેદનીય, આયુષ, નામ અને ગોત્ર એ ચાર કર્મભેદોને એક સાથે
 સ્વપાવે છે, એક સાથે સ્વપાવી ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરનો સર્વ પ્રકારે ત્યાગ કરે છે. ત્યાગ કરીને ઋજુશ્રેણીને પ્રાપ્ત
 થયેલો અસ્પૃશ્યગતિ વડે એક સમયમાં અવિગ્રહગતિ વડે ઊર્ધ્વ-ઉર્ધ્વે જઈને સાકારાણુપયોગ સહિત સિદ્ધિપદને પામે છે, વ્રોધ પામે છે,
 અને જેટલો તેનો વ્યાપાર હોય છે તેથી અસંખ્યાતગુણ હીન સમયે સમયે રોકતો અસંખ્યાતા સમયોમાં મનનો સર્વથા રોધ કરે છે.
 પજ વાવત સૂત્રકાર કહે છે-‘સે પં મંતે’ । इत्यादि. પ્રસ્તુત કેવલી યોગનો નિરોધ કરવાને ઇચ્છતો પહેલા જગન્યયોગવાળા સંગી
 પર્યાપ્તના ‘મનોયોગનો’ અર્થો અધ્યાહાર છે) મટલે તેના મનોયોગની નીચે અસંખ્યાતગુણ હીન સમયે સમયે રોકતો અસંખ્યાતા સમ-
 યમાં સર્વથા પ્રથમ મનોયોગનો રોધ કરે છે. ‘તતોડનંતરં ચ પં’ ત્યાર બાદ મનોયોગને રોક્યા પછી જગન્યયોગવાળા વેદિન્દ્રિય
 ત્તના વચનયોગની નીચેના (અર્થો વચનયોગ પદ્ અર્થોત્ જાણી લેવું.) વચનયોગને અસંખ્યાતગુણહીન સમયે સમયે રોકતો સર્વથા વીજા
 વચનયોગનો રોધ કરે છે. ૫ સંઘાને ભાષ્યકાર કહે છે-‘પજ્જત્તમિત્તધિદિયજાન્નવણ્ણજ્ઞવા લે ઉ । તદસંગગુણવિહીણં સમયે સમયે
 નિરુમંતો ॥ ૧ ॥ સલ્લવહજોગરોહં સંગાદિંપદિં કુણ્ણ સમપદિં’ । ‘પર્યાપ્ત માત્ર વેદિન્દ્રિયના જગન્ય વચનયોગના લે પર્યાપ્તો છે તેથી અસં-

નીરયા ણિરેયણા વિતિમિરા વિસુદ્ધા સાસયમણગયદ્ધં કાલં ચિદ્દંતિ । સે કેણદ્દેણં ભંતે ! એવં બુદ્ધહં 'તે ણં તત્થ સિદ્ધા ભવંતિ અસરીરા જીવઘણા વંસણણાવોવડત્તા નિદ્ધિયદ્ધા નીરયા નિરેયણા વિતિમિરા વિસુદ્ધા સાસયમ-
ણાગયદ્ધં કાલં ચિદ્દંતિ' ? ગોયમા ! સે જહાણામણે બીયાણં અગ્ગિદ્ધુણં પુણરવિ અંકુરુપ્પત્તી ણ ભવતિ, એવામેવ સિદ્ધાણવિ કમ્મબીણસુ વહેસુ પુણરવિ જમ્મુપ્પત્તી ણ ભવતિ, સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં બુદ્ધહં- 'તે ણં તત્થ સિદ્ધા

અને ત્યાં જઈ સિદ્ધ થાય છે. ત્યાં રહેલા સિદ્ધો શરીર રહિત, જીવપ્રદેશના ઘનવાળા, દર્શન અને જ્ઞાનના ઉપયોગવાળા, નિષ્ઠિતાર્થ-
કૃતાર્થ, રજરહિત, નિરેજન-કંપરહિત, તિમિર-કર્મ આવરણરહિત, અને વિશુદ્ધ એવા શાશ્વત અનાગત કાલ સુધી રહે છે. હે ભગવન્ ! એમ
જા 'હેતુથી કહો છો કે 'તેઓ ત્યાં રહેલા સિદ્ધ, શરીરરહિત, જીવપ્રદેશના ઘનવાળા, દર્શન જ્ઞાનના ઉપયોગસહિત, કૃતાર્થ, કર્મરજ
રહિત, કમ્પરહિત, વિતિમિર-અજ્ઞાનરહિત, વિશુદ્ધ એવા શાશ્વત અનાગત કાલ પર્યન્ત રહે છે' ? હે ગૌતમ ! જેમ અમિત્રી

લ્યાતાગુણહીન વચનયોગને સમયે સમયે રોકતો અસંખ્યાતા સમયે સર્વ વચનયોગનો નિરોધ કરે છે." 'તતોડ્ડંતરં ચ ણં' इत्यादि. ते
वचनयोग पछी तुरत इत्यादि पूर्ववत् समजंजुं. प्रथम समयमा उत्पन्न थयेला अपर्याप्त सूक्ष्म पनक जीवनों पटले जघन्ययोगवाळा
सौथी अल्प वीर्यवाळा सूक्ष्म पनक जीवनों जे काययोग छे तेनी नीचे असंख्यातगुणहीन काययोगने समये समये रोकतो असं-
ख्याता समये ('समस्त ए पदनों अध्याहार छे.') समस्तपणे जीजा काययोगनों निरोध करतो सूक्ष्मक्रिय
अप्रतिपाती शुक्लध्यानने प्राप्त थाय छे. ते ध्यानना सामर्थ्यथी मुख अने उदरादिना खाली भागने पूरवा वडे शरीरना बीजा भागना
आत्मप्रदेशो संकुचित थाय छे पटले शरीरना बे तृतीयांश भागमा आत्मप्रदेशो घनरूपे थाय छे. जेम के सात हस्तप्रमाण शरीर होय
तो तेनो बीजो भाग बे हाथ अने आठ अंगुल संकुचित थाय छे अने चार हाथ अने सोळ आंगल प्रमाण आत्मप्रदेशो घनरूपे थाय

ભવંતિ અસરીરા જીવઘણા દંસણણાણોવઉત્તા ણિટ્ઠિયદ્દા ણીરયા ણિરેયણા વિતિમિરા વિસુદ્ધા સાસયમણાગત-
હં કાલં ચિદ્દંતિ'ત્તિ ।

નિચ્છિણ્ણસવ્વદુક્ખા જાહજરામ્મરણવન્ધવણવિસુત્તકા । સાસયમવ્વાબાહં ચિદ્દંતિ સુહી સુહં પત્તા ॥

इति पणवणाए भगवतीए छत्तीसतिमं समुघायपयं समत्तं ॥

વળેલા વીજને ફરીથી અંકુરની ઉત્પત્તિ થતી નથી એ પ્રમાણે સિદ્ધોને પણ કર્મરૂપી વીજ વળી જવાથી ફરીથી જન્મની ઉત્પત્તિ થતી નથી, તે હેતુથી હે ગૌતમ ! એમ કહું છું કે ત્યાં રહેલા તે સિદ્ધો શરીર રહિત, જીવપ્રદેશના ઘનવાળા, દર્શન-જ્ઞાનના ઉપયોગ સહિત, કૃતાર્થ, કર્મરજરહિત, નિરેજન-નિર્લેપ, વિતિમિર-અજ્ઞાનરહિત અને વિશુદ્ધ હોય છે અને શાશ્વત અનાગત કાલ સુધી રહે છે. સર્વ દુઃખોનો પાર પામેલા, જન્મ, જરા, મરણ અને કર્મના વન્ધનથી મુકાયેલા એવા અવ્યાવાય સુલભે પ્રાપ્ત થયેલા અને સુખી શાશ્વત કાલ પર્યંત રહે છે.

પ્રજ્ઞાપના ભગવતીના અનુવાદમાં છઠીશમું સમુદયાત પદ સમાપ્ત.

છે.) તે પ્રમાણે ભાવ્યકાર કહે છે-“તત્તો ય સુદુમ્પણગસ્સ પદ્મસમયોવવણસ્સ । જો કિર જાહનજોગો તદ્સંલેજ્જગુણમેવકેન્દ્દકે ॥૧॥ સમપર્હિં હંમમાણો દેદ્દતિમાગં ચ મુચંતો । રંમ્મ્મ સ કાયજોગં સંગ્ગાવપર્હિં ચેવ સમપર્હિં ॥૨॥ તે ચાર પલ્લી પ્રથમ સમયમાં ઉત્પન્ન થયેલા સુક્ષ્મ પનકનો જે જઘન્ય કાયયોગ છે તેથી અસંગ્યાતગુણીન કાયયોગને એક એક સમયે રોકતો અને શરોરતા ત્રીજા ભાગનો ત્યાગ કરતો અસંખ્યાતા સમયોમાં કાયયોગનો નિરોધ કરે છે. કાયયોગના નિરોધ કાળે છેલ્લા અન્તર્મુહર્તે વેદનીયાદિ ત્રણ કર્મમાં

પ્રત્યેક કર્મની સ્થિતિ સર્વે અપવર્તના કરણ વડે ઘટાડી ગુણથ્રેણિના ક્રમવડે કર્મપ્રદેશોની રચનાવાળી અયોગી અવસ્થાના કાલ પ્રમાણ કરે છે. તે આ પ્રમાણે-પ્રથમ સ્થિતિમાં થોડા પ્રદેશો હોય છે. બીજી સ્થિતિમાં તેથી અસંખ્યાતગુણા પ્રદેશો હોય છે. ત્રીજી સ્થિતિમાં તેથી અસંખ્યાતગુણા પ્રદેશો હોય છે. ૫ પ્રમાણે ચરમ સ્થિતિ સુધી જાણવું. તેની આ સ્થાપના છે-

વેદનીય

નામ

ગોત્ર

૫ પ્રથમ સમયે ગ્રહણ કરેલા વલિકની વનેલી ગુણથ્રેણિઓ છે. ૫મ પ્રતિસમય ગ્રહણ કરેલા વલિકની વનેલી ત્રણ કર્મમાં પ્રત્યેક ની અસંખ્યાતી ગુણથ્રેણિઓ જાણવી, કારણ કે અન્તર્મુહર્તના સમય અસંખ્યાતા છે. આયુષની સ્થિતિ જે પ્રકારે વાંધી છે તેવીજ રહે છે. અને તેની ગુણથ્રેણિના ક્રમથી વિપરીત ક્રમવાળી વલિકની રચના જાણવી. સ્થાપના—

નિરોધ મન્દુદ્ધિવાલાને સુલ્પૂર્વક વોધ થવા માટે આચાર્યે સ્થૂલ દ્વિષ્ઠી વર્ણવ્યો છે. જો સૂક્ષ્મ દ્વિષ્ઠી તેનું સ્વરૂપ જાણવાની જિજ્ઞાસા થાય તો પશ્ચસંગ્રહની ટીકા જોવી. તેમાં અત્યંત સૂક્ષ્મપણે વિસ્તારથી તેનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે. અહીં ગ્રન્થ વધી જવાના ભયથી અમે કહ્યું નથી. ‘સે ણં’ इत्यादि. તે પ્રસ્તુત કેવલજ્ઞાની આ હમણાં કહેલા ઉપાય-ઉપાયના પ્રકાર વડે-इत्यादि વધું હુમમ છે, યાવત ‘અયોગતા’-અયોગિપણાને પ્રાપ્ત કરે છે પટલે અયોગીપણાની પ્રાપ્તિને સન્મુખ થાય છે ૫ ભાવાર્થ છે. અયોગીપણાની પ્રાપ્તિને સન્મુખ થઈને ર્ફસિ-ઈપત્-થોડા કાલમાં શૈલેશીને પ્રાપ્ત કરે છે ૫ સંવન્ધ છે. કેટલા કાલપ્રમાણ શૈલેશી છે ? ૫ સૂત્રકાર કહે છે ? ‘હસ્વપશ્ચા ક્ષરોચ્ચારણાદ્યા’ હસ્વ પાંચ અક્ષરના ઉચ્ચારણના કાલ પ્રમાણ છે. તાત્પર્ય ૫ છે કે-અતિશીઘ્રપણે નહિ તેમ યતિ વિલંબે નહિ પણ મધ્યમ પ્રકારે જેટલા કાલે હ જ ન મ પવા પ્રકારના પાંચ હસ્વાક્ષરો ઉચ્ચારાય તેટલા કાલ પ્રમાણ છે. પટલો કાલ કેટલા સમ-

યપ્રમાણ છે? એ નિરૂપણ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે-‘અસંસ્થેયસામયિકાં’ અસંસ્થાતા સમયપ્રમાણ છે, તે અસંસ્થાતા સમયચું પ્રમાણ જઘન્યથી પણ અન્તર્મુહર્ત પ્રમાણ જાણવું. પત્તું અન્તર્મુહર્તપ્રમાણ જાણવા માટે કહે છે-‘આન્તર્મુહર્તિકાં શૈલશી’ અન્તર્મુહર્તપ્રમાણ શૈલેશીને પ્રાપ્ત કરે છે. શીલ-ચારિત્ર અને તે અહીં નિશ્ચય નયના મતે સર્વેસંવરરૂપ ગ્રહણ કરવું. કારણ કે તે સૌથી ઉત્તમ છે, તેનો ઇશ-સ્વામી તેની અવસ્થા તે શૈલેશી છે. તે વચ્ચે લેવાઈ જાય છે. એ સંવન્ધે કહ્યું છે કે ‘સીલં ચ સમાદ્યાણં નિચ્છયગો સબ્ધસંયસો સો ય । તસ્સેસો સીલેસો । સેલેસી દોદ તદવત્થા ॥૧॥ હસ્સક્ખરાર્ઠ મન્ડેણ જેણ કાલેણ પજ્ઞ ભળન્તિ । અચ્છદ સેલેસિગતો તત્તિયમિત્તં તથો કાલં ॥૨॥ તણુરોહાર્માંગો ક્ષાયદ સરુમકિરિયાનિયટ્ટિ સો । ત્રોચ્છિન્નકિરિયમપ્પડિવાઈ સેલેસિકાલંમિ’ ॥૩॥

શીલ-સમાધિ, અને તે સર્વ સંવરરૂપ જાણવી તેનો જે ઇશ-સ્વામી તેની અવસ્થા તે શૈલેશી છે. (૧) શૈલેશીને પ્રાપ્ત થયેલો જેટલા કાલમાં પાંચ હસ્વાક્ષરો મધ્યમ પ્રકારે ઉચ્ચારાય તેટલો કાલ રહે છે. (૨) કાયયોગના સેધના પ્રારંભથી સૂક્ષ્મક્રિય અનિવૃત્તિ ધ્યાન હોય છે અને શૈલેશીના કાલમાં વ્યવચ્છિન્નક્રિય અપ્રતિપાતી ધ્યાન હોય છે.” (૩) કેવલ શૈલેશીને પ્રાપ્ત કરે છે એમ નહિ, પણ પૂર્વે રચેલી ગુણથેણિવાળા કર્મને અનુભવવાને પ્રાપ્ત કરે છે. પટલે પૂર્વે કાયયોગના નિરોધના છેલ્લા અન્તર્મુહર્તમાં પૂર્વે જેવું સ્વરૂપ વતાવ્યું છે પછી ગુણથેણિ જેની રચેલી છે એવા કર્મને અનુભવવાને પ્રાપ્ત કરે છે. તે પછો શું કરે છે ? ‘તે શૈલેશીના કાલમાં વર્તતો પૂર્વે રચેલી અસંસ્થાતી ગુણથેણિ વડે પ્રાપ્ત થયેલા ત્રણ કર્મના જુદા જુદા પ્રતિસમય અસંસ્થાતા કર્મસ્ફંધોને ‘ક્ષયન’ વિપાકથી અને પ્રદેશથી વેદવા વહે તેની નિર્જરા કરતો છેલ્લા સમયે વેદનીય, આયુષ, નામ અને ગોત્ર એ ચાર કર્મના ભેદોનો એક સાથે ક્ષય કરે છે. એક સાથે ક્ષય કરીને ત્યાર પછીના સમયે ઔદારિક, તૈજસ અને કર્મણરૂપ ત્રણ શરીરનો ‘સવ્યાહિ વિષ્ણુજહાતિ’ સર્વ પ્રકારે વિપ્રહ્વાન-ત્યાગ કરવા વહે ત્યાગ કરે છે. અર્થાત્ સર્વ પ્રકારે ત્યાગ કરે છે સૂત્રમાં પ્રાકૃત હોવાથી સીલિંગ છે. તાત્પર્ય એ છે કે જેમ પૂર્વે શરીરનો વેદથી ત્યાગ કરતો હતો તેમ ત્યાગ કરતો નથી, પરંતુ સર્વ પ્રકારે ત્યાગ કરે છે. એ સંવન્ધે કહ્યું છે કે “ઓરા-લિયાદ ચયદ સવ્યાહિ વિષ્ણુજહાતિ જં ભણિયં । નિસ્સેસં તદ્દા ન જદ્દા વેસલ્લાપણ સો પુલ્લિય” ॥ ઔદારિકાદિ શરીરને સર્વ પ્રકારના

ત્યાગ વડે ત્યાગ કરે છે એમ જ કહ્યું છે તે નિઃશેષપણે ત્યાગ કરવાને કહ્યું છે, પણ પૂર્વે દેશ ત્યાગ વડે ત્યાગ કરતો હતો તેમ નહિ.” ત્યાગ કરીને તે સમયે કોશવચનો ત્યાગ કરવારૂપ સહકારી કારણથી ઉત્પન્ન થયેલા સ્વભાવ વિશેષથી પરંડ ફાળી પેઠે ભગવાન પળ કર્મસંવંધના ત્યાગ રૂપ સહકારી કારણથી ઉત્પન્ન થયેલા સ્વભાવ વિશેષથી ઉપર લોકાને જાણે સિદ્ધ થાય છે એ સંવંધ છે. એ સંવંધે કહ્યું છે કે “પરંડફલં ચ જહા વંધછેદેરિયં દુયં જાહ । તદ્ધ કર્મવંધણછેદનેરિતો જાતિ સિદ્ધોચિ” ॥ “જેમ વંધનના વિચ્છેદ-તૂટવા વડે પ્રેરિત થયેલું પરંડફલ જાય છે તેમ કર્મવંધના છેવડે પડે પ્રેરિત થયેલ સિદ્ધ પણ જાય છે.” કેવી રીતે જાય છે ? અચિત્પ્રદેશ અચિત્પ્રદેશ ગતિ વડે એક સમયે સમયાન્તર અને પ્રદેશાન્તરને નહિ સ્પર્શ કરતો ઋજુશ્રેણિને પ્રાપ્ત થયેલો જાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે જેટલા પોતાના આકાશપ્રદેશોમાં અહીં અવગાઢ-રહેલો છે, તેટલા જ પ્રદેશોનો ઉપર પણ આશ્રય કરતો વિવક્ષિત સમયથી વીજા સમયને નહિ સ્પર્શતો ઉપર જાય છે. તે સંવંધે આવશ્યક ધૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે-“જતિપ જીવોડવગાદો તાવદયાપ ઓગાહણાપ ઉદ્ધં ઉજ્જુગં ગચ્છતિ ન વંકં, વિદ્યં ચ સમયં ન ફુસદ્ ” । જેટલા આકાશપ્રદેશમાં જીવ રહેલો છે તેટલી અવગાહના વડે ઉપર ઋજુગતિપ જાય છે, વક્ત્ર જતો નથી તેમ વીજા સમયનો સ્પર્શ પણ કરતો નથી”. ભાવ્યકાર પણ કહે છે-“રિડસેદિ પડિવલ્નો સમ-યપસંતરં અફુસમાણો પગસમયણ સિદ્ધિદ્ અહ સાગારોવત્તો સો” ॥ ઋજુશ્રેણિને પ્રાપ્ત થયેલો અન્ય સમય અને વીજા પ્રદેશોનો નહિ સ્પર્શ કરતો, સાકાર ઉપયોગવાળો એક સમયમાં સિદ્ધ થાય છે ”. એ પ્રમાણે ઉપર જાણે શું કરે છે ? એ કહે છે-સાકાર ઉપ-યોગવાળો થઈને સિદ્ધ થાય છે-કુતાર્થ થાય છે. સર્વ લલ્લિઓ સાકાર ઉપયોગવાળાને થાય છે પણ અનાકાર ઉપયોગવાળાને ઉપજતી નથી, આ સિદ્ધિ પણ સર્વ લલ્લિઓમાં ઉત્તમ લલ્લિ છે, માટે સાકાર ઉપયોગવાળાને થાય છે. એ સંવંધે કહ્યું છે —સલ્લાઓ લલ્લી-ઓ જં સાગારોવઓગલાભાઓ । તેણેહ સિદ્ધિલલ્લી ઉપજ્જદ્ તદુવત્તસ્સ ॥” જે કારણથી સર્વ લલ્લિઓ સાકાર ઉપયોગવાળાને પ્રાપ્ત થાય છે તેથી અહીં સિદ્ધિલલ્લિ પણ સાકાર ઉપયોગવાળાને ઉપજે છે”. ત્યાર પછી અનુક્રમે ઉપયોગની પ્રવૃત્તિ થાય છે. એ જ પ્રમાણે કેવલી સિદ્ધ થાય છે તે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું.

હવે સિદ્ધો જેવા સ્વરૂપવાળા ત્યાં રહે છે તે પ્રકારે પ્રતિપાદન કરે છે-‘તેણ તત્થ સિદ્ધા ભવંતિ’ इत्यादि. તેઓ હમણા વતાવેલા ક્રમવહે નિષ્પન્ન થયેલા ‘તત્ત્વ’ લોકાન્તે સિદ્ધો હોય છે. ‘અશરીરાઃ’ ઔદારિકાદિ શરીર રહિત છે, કારણ કે સિદ્ધપણાના પ્રથમ સમયે જ તેઓનો ત્યાગ કરેલો છે. ‘ઝીવઘનાઃ’-નિચિત્ત થયેલા ઝીવપ્રવેશોવાળા, કારણ કે સૂક્ષ્મક્રિયાપ્રતિપાતી ધ્યાનની પ્રાપ્તિના સમયે જ તેના સામ-ધર્મથી મુક્ત અને પેટ વગેરેના શાલી ભાગો પૂરેલા છે. ‘દર્શનજ્ઞાનોપયુક્તાઃ’ ઝીવના સ્વભાવથી દર્શન અને જ્ઞાનના ઉપયોગવાળા છે. ‘નિષ્ઠિતાર્થોઃ’ કૃતાર્થ થયેલા છે, કારણ કે કૃતકૃત્ય છે. ‘નીરજાસઃ’ કર્મરૂપી રજ રહિત છે, કારણ કે કર્મના વન્ધનો અભાવ છે. ‘નિરેજનાઃ’ કંપરહિત છે, કારણ કે કંપ ક્રિયાના કારણનો અભાવ છે. ‘વિતિમિરાઃ’ તિમિર-અજ્ઞાનરહિત છે, કારણ કે ‘કર્મરૂપી તિમિર-અંધકાર’ની વાસના દૂર થયેલી છે. ‘વિશુદ્ધાઃ’ વિશુદ્ધ છે, કારણ કે વિવિધ સમ્યક્દર્શનાદિ માર્ગની પ્રાપ્તિ વડે અત્યન્ત શુદ્ધ થયેલા છે. પૈવા પ્રકારના સિદ્ધો ત્યાં શાશ્વત અને અનાગત-ભાવી સમસ્ત અદ્ધા-કાલ જેમાં છે પટલા ‘ઠાલ’ સુધી ત્યાં રહેલા છે. અર્જુન મન્દુલિવાળાને વોધ થવા માટે આકેષ-પૂર્વેપક્ષ અને પરિહાર-ઉત્તરપક્ષ કહે છે-‘સે કેણદ્વેષ ભંતે !’ હે ભગવન્ ! પમ શા હેતુથી કતો છો-इत्यादि सुगम છે. પરન્તુ ‘કમ્મવીપસુ’ કર્મરૂપ ઝીજ-જન્મનું કારણ વળી જવાથી-નિર્મૂલ નાશ થવાથી ફરીથી જન્મની ઉત્પત્તિ થતી નથી. કેમકે કારણ સિવાય કાર્યનો અસંભવ છે. ફરીથી તે કર્મ કેમ ઉત્પન્ન ન થાય ? રાગાદિના અભાવથી ન થાય. કારણ કે રાગાદિ આયુષ પ્રમુદા કર્મનું કારણ છે અને તે રાગાદિ તેઓને નથી. કેમકે પૂર્વે જ ક્ષીણમોહની અવસ્થામાં તેનો ક્ષય કર્યો છે અને ક્ષીણ થયેલા રાગાદિ સદ્કારી કારણના અભાવથી ફરીથી પ્રગટ થતા નથી, રાગાદિની ઉત્પત્તિમાં પરિણામી કારણ આત્મા છે અને સદ્કારી કારણ રાગાદિ મોહનીય કર્મ છે. ઉભય કારણથી ઉત્પન્ન થતું કાર્ય એક કારણના અભાવમાં મેલું નથી. જો પમ ન હોય તો તેને અન્તરણપણાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય. પટલે તે કારણ જ ન કહેવાય. સિદ્ધોને રાગાદિમોહનીય કર્મ નથી, કારણ કે તેને પૂર્વે જ ધ્યાનાન્નિ વડે ભસ્મસાત્ કર્યું છે. પમ ન કહેલું કે અહીં પણ તે જ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે-જેમ તે રાગાદિમોહનીય કર્મ ફરીથી કેમ ઉત્પન્ન થતું નથી ? કારણ કે તેના કારણભૂત સંસ્લેશનો અભાવ છે. રાગાદિમોહનીય કર્મની ઉત્પત્તિમાં રાગાદિપરિણતિરૂપ સંસ્લેશ કારણ છે. કારણ કે જેને વેદે તેને વાંધે છે’ પણ શાસ્ત્રવચન છે. વળી

રાગાદિમોહનીય કર્મ રહિતને તેવા પ્રકારે સંક્લેશની ઉત્પત્તિ થતી નથી. માટે સંક્લેશના અભાવથી રાગાદિમોહનીય કર્મનો અભાવ છે. અને તેના અભાવથી ફરીથી રાગાદિની ઉત્પત્તિ થતી નથી. તથા રાગાદિની ફરીથી ઉત્પત્તિના વિચારમાં ધર્મસંગ્રહણીમાં કહ્યું છે-“સ્ત્રીના ય તે ન દ્વૈતી પુણરવિ સહકારિકારણાભાવા । નહિ દ્વોદ સંકિલેસો તેહિ વિહત્તસ્સ જીવસ્સ ॥૧॥ તયમાવા ન ય વંધો તપ્પાહગસ્સ દ્વોદ કમ્મસ્સ । તદ્ભાવે તદ્ભાવો સબ્બદ્ધં ચેવ વિન્નેઓ ॥૨॥” ક્ષીણ થયેલા તે રાગાદિ સહકારી કારણના અભાવથી ફરીથી ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે રાગાદિરહિતને સંક્લેશ થતો નથી. તે રાગાદિના અભાવથી તેને યોગ્ય કર્મનો વન્ધ થતો નથી, માટે તેના અભાવમાં તેનો અભાવ સર્વકાલ જાળવો. તેથી રાગાદિના અભાવથી આયુષ્યપ્રમુખ કર્મનો ફરીથી ઉત્પાદ થતો નથી, અને તેના અભાવમાં ફરીથી જન્મની ઉત્પત્તિ થતી નથી. ૫ હેતુથી જ અન્ય સ્થળે કહ્યું છે કે-“દગ્ધે વીજે યથાડત્યન્તં પ્રાદુર્ભવતિ નાહકુરઃ । કર્મવીજે તથા દગ્ધે ન રોહતિ ભવાહકુરઃ ॥” જેમ વીજ અત્યંત વલી જવાથી અંકુરની ઉત્પત્તિ થતી નથી. તેમ કર્મરૂપી વીજ દગ્ધ થવાથી ભવાંકુર ઊગતો-ઉત્પન્ન થતો નથી. ઉપસંહાર કહે છે-‘પપ્પણટ્ટેણં’ इत्यादि. एज परम मंगलभूत सिद्धतुं स्वरूप शास्त्रनो शिष्य-प्रशिष्यादि वंशना परंपरा संवन्ध वढे विच्छेद न थाय माटे अत्यंत मंगलरूपे उपसंहारना मीषथी कहे છે-‘નિષ્છિણ્ણ’-इत्यादि. निस्तीर्णसर्वदुःखाः’ जेओ सर्व दुःखोने तरी गया છે પટલે સર્વ સાંસારિક દુઃખોનો પાર પામ્યા છે, શા હેતુથી ૫ કહે છે-‘જાતિજરામરણવન્ધનવિમુક્તાઃ’ જાતિ-જન્મ, જરા-વૃદ્ધાવસ્થા, મરણ અને વન્ધનો-જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મો વહે મૂકાયેલા છે. અહીં હેતુમાં પ્રથમા વિભક્તિ થઈ છે. જેથી જન્મ, જરા, મરણ અને વન્ધનોથી મૂકાયેલા છે તેથી સર્વ દુઃખો તરી ગયા છે. યવા પ્રકારના તેઓ શાશ્વત-નિરંતર ભાવી, ‘અવ્યાવાધં’ વાધારહિત, કારણ કે રાગાદિ સુખનો વાધ કરવાને સમર્થ છે, પણ તે રાગાદિ તેઓને નથી, યનો હમણાંજ વિચાર કર્યો. યવા પરમ સ્વસ્થતા રૂપ

अज्ञापनासूत्र
तृतीय खण्ड
समाप्त

